

श्रीहरिरायमहाप्रभुचरणा ॥

॥ श्रीबालकृष्णो विजयते ॥

अर्पणपत्रिका

अगिद्वयमगुद्वयायार्थवयं-श्रीमद्भागवदहनवेवानराव-
तार-लकितमार्गाण्मातं०-शुद्धाद्वैतप्रत्यवादनिरूपक-श्रीम-
द्वद्वयमायार्थवशावतंस-नित्यलीलास्थ-गोस्वामिवर्य-श्रीम-
भुरलीधरतनुज श्रीबालकृष्ण-श्रीमदनमोहनसेवैकपरायण
शुद्धाद्वैतकेसरी-शुद्धाद्वैतव अरुपति-शुद्धाद्वैतभूषण-शुद्धाद्वैत-
अहंसांशु-वेदान्तविद्यालङ्कार-पण्डितमण्डलेश्वर-पण्डितेन्द्र-
अर्पितान्नरवतन्त्र-वेदान्तसुधाकर-धृत्याद्यनेक-उपपदालूकृत
नित्यलीलास्थ गोस्वामिवर्य श्रीमदनन्ददायार्थं भोक्तव्यना
अरुणकमलगां

कोष्ठिणी पणु निरुद्ध न होवा छतां निरुद्धतोना उत्कट
प्रेमशी लकलहृदयमां सदैव निरुद्धता, प्रथर भागिक विद्वता,
अनेकआयार्थता, प्रभाष्यपुरःसर प्रत्येयनी आविष्कारकता अने
नटपुत्र्य वैष्णवजनता परनी अपरिमित कृपावृत्ता, ये वगेरे
अनेक शुण्णशी आकर्षित थयेला अमे नटपुरस्थ वैष्णवो आ

श्रीहरिराय-वाङ्मुक्तावली

अप्रेम अर्पण करी हुनकृत्यतानो अनुत्पन्न करिये छिये.

अमे छिये

आपना अपरिमित कृपा

व्यवस्थापको-श्रीपुष्टिमार्गीय पुस्तकालय-नडियाद

ઉપોદ્ઘાત.

(લેખક:—ધીરજલાલ વ્રજલાલ, સાંકળીયા એડવોકેટ)

શ્રીહરિરાયજી શ્રીવિકૃલેશ્વર પ્રભુચરણના દ્વિતીય પુત્ર શ્રીગોવિંદરાયજીના પુત્ર શ્રીકલ્યાણરાયજીના પુત્ર હતાં. એમનું પ્રાકૃત્ય સંવત ૧૬૪૭ના ભાદરવા વદ ૫ ને દિને થયું હતું. એઓ ૧૨૦ વર્ષપર્યંત ભૂતલ ઉપર ગિરાજયા હતા. એમને બ્રહ્મસંબંધ આપનાર શ્રીગોકુલનાથજી હતા. જેમ શુદ્ધ તેમ શિષ્ય બનને, હંરેશાં ભગવદલીલાનાં અનુસંધાનમાં મસ્ત રહેતા. શ્રીગોકુલનાથજી શ્રીસુખોદિનીજીનું સતત અવગાહન કરતા, અને સેવાના અનવરસનો સર્વ સમય તેમાં જ વ્યતીત કરતા એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. તેમ શ્રીહરિરાયજી પણ હંમેશાં પ્રભુની લીલાનું જ ચિંતન કરતા. ‘શ્રીભાગવતપ્રતિપદમણિવરલાવાંશુભૂષિતામૃતિઃ’ એ નામથી શ્રીગુસાંધજીએ શ્રીસુખોદિનીજી તેમજ તેના પ્રણેતા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની સુક્ત કહે પ્રશંસા કરી છે. એમણે શ્રીસુખોદિનીજીનો અત્યંત ઉડો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તેનું ફલ શ્રીટિપ્પણીજી દ્વારા આપણને આપ્યું છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે શ્રીગુસાંધજી જેવો ઉડો અભ્યાસ શ્રીસુખોદિનીજીનો અન્ય કોઈએ કર્યો નથી.

શ્રીગોકુલનાથજી શ્રીસુખોદિનીજીના વ્યાખ્યાતા તરીકે સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે અને શ્રીહરિરાયજીએ તેા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધું છે કે ન ચ દષ્ટા સુખોદિની વૃથાતજ્જન્મ મૂતલે।

આધુનિક વાચકોને પણ શ્રીમુખોદિનીનો ચમત્કાર તરત
 અનુભવમાં આવે છે. અને અમારો તો નિશ્ચિત મત છે કે
 શ્રીમુખોદિનીજી જેવી ટીકા શ્રીભાગવતપર ખીજી એક પણ
 થઈ નથી અને વિદ્યાવતાં માગવતે પરીક્ષા એ
 વાક્યાનુસાર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું પાંદિત્ય અદ્વિતીય છે.
 વાકપતિની બાળતમાં આ કંઈ આશ્ચર્ય નથી શ્રીમદ્ ભાગ-
 વતમાં રચલે રચલે ભગવાનનાં સ્વરૂપ અને ઐશ્વર્યોદિ છ
 ગુણોનો પરિચય કરાવનાર એ ટીકા વાચકની ખાત્રી કરી
 આપે છે કે ભાગવત સામાન્ય મંથ નથી, પણ વેદકલ્પ
 વૃક્ષનું દ્વલ છે, ભાગવદ રૂપ છે, ને ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવાને
 શ્રીભાવતના અવગાદન સિવાય અન્ય કથાની અપેક્ષા નથી
 મહુકૃપાથી સમગ્ર શ્રીમુખોદિનીજી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં છે
 અને જે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવો ખરા ભાગ્યવાન છે, તેઓએ
 તો એ ભગવત સ્વરૂપને અવશ્ય પોતાને ઘેર આનંદથી
 પધરાવવુંજ જોઈએ. જેમ બાલક અજ્ઞાનથી અગ્નિનો સ્પર્શ
 કરે તોપણ તેના પર અગ્નિની અસર થાયજ, તેમ જે
 વૈષ્ણવના ઘેર શ્રીમુખોદિનીજી ળિગજતા હોય તેના પર
 શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની અને શ્રીકૃષ્ણની કૃપા અવશ્ય થાયજ.
 જેમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં અને શ્રીકૃષ્ણનાં ચિત્રનાં દર્શન
 અને સ્પર્શ કરી બાળજન કુતાર્ય થાય છે, તેમ તેથી વિશેષ
 શ્રીમુખોદિનીજીનાં દર્શન અને સ્પર્શથી કુતાર્ય થાય જ,
 કારણકે ચિત્ર તો માત્ર આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે, અને
 શ્રીમુખોદિનીજી તો વિચારપ્રધાન હોવાથી આધ્યાત્મિક

સ્વરૂપ છે. પણ હવે તો માત્ર દર્શન અને સ્પર્શથી સંતોષ ન માનતાં શ્રીસુખોદિનીજી સમજવાનો પ્રયત્ન વૈષ્ણવોએ કરવો જોઈએ. તેને માટે સરલ ભાષાંતરની અપેક્ષા છે, તે સિદ્ધ કરવાને માટે વૈષ્ણવોએ કટિબદ્ધ થવું જોઈએ.

મુંબઈ, સુરત અને અમદાવાદમાં એવા શ્રીમાન વૈષ્ણવો છે કે જેઓ પ્રભુની અને વૈષ્ણવોની સેવા કરવાને ઉત્સુક છે; તેમને સારીરીતે સમજાવવામાં આવે કે સૌથી ઉત્તમ એવા શ્રીસુખોદિનીજીનું શુદ્ધ સરલ ભાષાંતર કરાવી તેને પ્રકટ કરી વૈષ્ણવોને ઘેર પધરાવી આપવામાં છે તો તેઓ ઉત્સાહથી એ કાર્ય કરેજ. સપ્રદાયમા ભાષાંતર કરવાને મોગ્ય પ્રેમયુક્તે અને ગ્રાસ્ત્રીઓ ધણા છે. તેમને એ કાર્ય બહેલી આપવામાં આવે તો મમત્ર શ્રીસુખોદિનીનું ભાષાંતર એક વર્ષમાં પ્રકટ થઈ શકે પણ ઉત્સાહવગર કોઈપણ સાફ કાર્ય શિદ્ધ થતું નથી, અને જ જ દ્રષ્ટા સુયોદિની વૃથા તજજમ્મ મૂતલે એ શ્રીહરિરાયજીના વાક્યાનુસાર વૈષ્ણવોનો ભૂતલ ઉપર જન્મ વૃથા જાય છે.

શ્રીહરિરાયજી એવાનિષ્ઠ હતા એટલે એમનું ચિત્ત ભગવદ્ગીલામાં સદા પરોવાયલું જ રહેતું. એવા સેવાનિષ્ઠને જે અનુભવ થવા જોઈએ તે એમને થતા એવી ગાથા સંપ્રદાયમાં છે. શ્રીપુત્રપોત્તમજીએ શ્રીનાથજીને મોતીની મોજડીઓ હાળુકાળમાં ધરાવેલી તેને લીધે શ્રીનાથજીને સમ થવાથી શ્રીહરિરાયજીને મોતે ખગર કરી અને શ્રીહ-

રિરાયજીએ નિજમંદિરમાં જઈ તરત તે કઢાવી નાખી.
 વળી શ્રીહરિરાયજીની કથાની ઓત્રી કાઢી ડાસીએ પોતે
 શ્રવણ કરેલી ણીના કહી અંભળાવવાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીનો
 અમૂક બાળતમાં સંશય નિવૃત્ત થઈ ગયો એ વાત પણ
 સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે. પણ શ્રીહરિરાયજીનો સંપ્રદાય
 પર મુખ્ય ઉપકાર તો એમના નાના નાના પ્રકરણ અંથોને
 લીધે છે. અમારા પરમ મિત્ર ભગવન્ચરણપ્રાપ્ત શ્રીમન્મલાલ
 ગદ્યપતિરામ શાસ્ત્રી કહેતા કે 'પુષ્ટિમાર્ગનો અધ્યાસ
 શ્રીહરિરાયજીના અંથોથી શરૂ થવો જોઈએ'. અમને પણ
 અનુભવથી એ વાત સત્ય લાગે છે. શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીસુબો-
 ધિનીમાં કહે છે કે કેટલાક જીવો માત્ર શરીર મુખ્ય માની
 જીવે છે, કેટલાએક ઇન્દ્રિયોને મુખ્ય માને છે અને
 કેટલાએક અંતઃકરણને મુખ્ય માને છે. અંતઃકરણને
 શોભાવવાર પ્રેમ છે. અને તે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના નિઃસંધાન
 સંપ્રદાયમાં મુખ્ય સાધન છે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે આત્માથી
 જ આત્માને જોળખી શકાય છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને
 અહંકાર આત્માને પહોંચી શકતા નથી, અને આમ હોવાથી
 યોગશાસ્ત્ર ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરવાનું કહે છે. શ્રીવલ્લ-
 ભાચાર્ય આ સર્વ સ્વીકારે છે પણ આગળ જઈને શિખવે
 છે કે શરીર, ઇન્દ્રિય, મન બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર એ સર્વ
 નકામા નથી, પણ એ સર્વનો ઉપયોગ પ્રભુના હાસત્વમાં
 કરવાનો છે. એ વાત અક્ષરવર્તાં ફલમિદમ્ એ શ્લોક
 ના સુબોધિનીમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

લકતના શરીર, ઇન્દ્રિય, અંતઃકરણ વગેરેને તદ્દન નિર્દોષ કરીને પ્રભુ કૃપા કરી લકતના શરીરને પોતાના તનુ તરીકે વરે છે, અને તે લકત પ્રભુ સાથે મર્વ કામલોગ કરે છે, એ વાત શ્રુતિમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે જો દેહ, ઇન્દ્રિય, અંતઃકરણ વગેરે નકામાજ હોત, માત્ર બધન કર્તા જ હોત તો કૃપાલુ પ્રભુ જીવની સૃષ્ટિ કરત જ શું કરવા? એ બાબત પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ મુખોધિનીમાં સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

આ સર્વનું જ્ઞાન શ્રીહરિચાર્યજીને સંપૂર્ણ રીતે હતું. એટલુંજ નહિ પણ એમને એ બાબતનો સંપૂર્ણ અનુભવ પણ હતો. અને પોતાના નાના નાના ગ્રંથોથી એ જ્ઞાન પ્રુદિમાર્ગીય વૈષ્ણવોને. મન પર બહુ સહેલી રીતે ઠસે એવી રીતે આપ્યું છે પ્રજ્ઞનું સ્વરૂપ શું, રસનું સ્વરૂપ શું, સંયોગરમ શું, વિપ્રયોગ શું. લક્ષ્મી કેટલા પ્રકારની, મુક્તિ કેટલા પ્રકારની, સેવાનો વિધિ, બીજા લૌકિક વૈદિક માર્ગોથી પ્રુદિમાર્ગનું તાન્ત્રમ્ય વગેરે હલ્લારો બાબતો એટલી જીજ્ઞાસુવટથી શ્રીહરિચાર્યજીએ સમજાવી છે કે પ્રભુજીને એમને જીવન ઉપર ન મોકલ્યા હોત તો પ્રુદિમાર્ગનું સૌખ્ય અને નિર્ગંજતા સામાન્ય લકતજનો સમજી શકતજ નહિ તેમાં પણ પોતાના જ્ઞાતા શ્રીગોપેશ્વરજીના ગૃહવાંગ પ્રસંગે તેમના ઉપર જે શિક્ષાપત્રો એમણે લખ્યાં છે તે તો સર્વપ્રુદિમાર્ગના સિદ્ધાંતોથી ભરપૂર છે. એટલું જ નહિ

પણ સંસારનાં દુઃખથી સતત પીડિત - જનોને આશિર્વાદ સમાન છે, દુઃખમાં દિલાસો આપે છે, ખરા પ્રભુસુખને અપાડે છે. સંપ્રદાયનો મર્મ સમજાવે છે, અને આનંદમગ્ન કરે છે. એમની સહસ્રોભાવના માનસી સેવામાં પ્રભુસંબંધના બિન્ન બિન્ન ભાવના અનુભવરૂપ છે, અને સામાન્ય ભક્તને સંસારમાંથી ચિત્તને ખસેડી પ્રભુમાં કેમ લગાડવું તેનાં દ્રષ્ટાંતરૂપ છે. અલૌકિકમન.મિત્રો સર્વાર્થે શરણં દરિઃએમ જે વિવેકધૈર્યાધ્યય માં અલૌકિક મનની સિદ્ધિની વાત શ્રીવૃદ્ધભા-આયે' કહી છે, અલૌકિકસ્ય જ્ઞાને દિ આયઃ સિધ્યેન્મનોરથઃ એમ સેવા ફલમાં અલૌકિક ભાવના દાનની જેવાત કહી છે, ગોકુલે ગોપિકાનાં ચ સર્વેષાં વ્રજયાસિનાં યત્ સુખં સમમૃત તન્મે મગવાન્ કિં વિધાસ્યસિ એમ નિરોધલક્ષણમાં જે સુખની તીવ્ર આતિ પ્રકટ કરી છે, જે સુખ શ્રીયથોદાહ, વયસ્યો, શ્રીગોપીજન અને ગાયો વગેરે મજવાસીઓ અનુ-ભવતા હતા તેનું કંઈક ભાન આ સહસ્રોભાવના કરાવે છે.

એમ કહેવામાં આવે છે શ્રી દરિરાયજી પ્રમેયમાર્ગીય હતા અને શ્રીપુરુષોત્તમજી પ્રમાણુમાર્ગીય હતા ને કે સામાન્ય રીતે તે સત્ય લાગે, પણ સંપ્રદાયના કોઈ પણ વિદ્વાનને એટલું તો સ્વીકારવું પડશે કે શ્રીપુરુષોત્તમજી એ પ્રમેયને છોડ્યું નથી, અને શ્રીદરિરાયજીએ પ્રમાણુનો ત્યાગ કર્યો નથી. સીધા સરલ ભક્તોને શ્રીહરીરાયજી તરત આકર્ષણ કરે પણ જેને વિદ્યાનું શુભાન હોય તેમનું શુભાન

બુદ્ધાવી તેમનો મદ તોડી આ સંપ્રદાયનાં પ્રમાણ પ્રમેય
 સાધન અને ફક્ત સમજાવવું એ કાર્ય શ્રીપુરુષોત્તમજીએ
 કર્યું છે તે અદ્વિતીય છે. એમના વેણુગીત ઉપર લખેલા
 'બંને પ્રકાશ, ફલપ્રકરણપરનો પ્રકાશ, તેમજ જામરગીત તેમજ
 રાજસ પ્રમેય પ્રકરણ ઉપર લખેલો પ્રકાશ કોઈ પણ વિદ્યાધી
 વિદ્વાનનું માન મદન કરી તેને પુષ્ટિમાર્ગને માટે માન ઉત્પન્ન
 કર્યા વિના નહિ રહેશે. કથા રમાસ્તે સ્લોક ઉપર શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર
 જે સુંદર કારિકાઓ લખી છે, તેનો પ્રકાશ એટલો ગંધો
 ચિત્તાકર્ષક છે કે જેઓ પ્રમેયમાર્ગીય હોય તેમને પણ
 એમના પ્રમેયના ઉંડા જ્ઞાન માટે માન ઉત્પન્ન થયા વિના
 રહે નહિ. એમના પ્રમાણવિષયક જ્ઞાન વિષે તો બિ મત હોઈ
 શકેજ નહિ કેમકે અણુભાષ્યપરના પ્રકાશમાં જે પાંડિત્ય
 દ્યોતન થાય છે, તે અન્યત્ર જાણાવું મુશ્કેલ છે, એટલુંજ
 નહિ પણ એમણે બાહરાયણસૂત્રના સર્વ ભાષ્યોની જેવી
 સમીક્ષા કરી છે, તેવી ભારતવર્ષમાં કે ભૂતલપર બીજા
 કોઈએ કરી નથી. એમનો શ્રીસૂત્રોપનિષદ પરનો પ્રકાશ
 એવો વિદ્વાતા ભરેલો છે, અને એમના વાદ ગ્રંથો એવા
 પ્રમાણપુરસ્કર છે, કે અન્ય સંપ્રદાયનો કોઈ પણ વિદ્વાન
 તે સર્વ વાંચ્યા પછી પુષ્ટિસંપ્રદાયની સામે આંખળી કરી
 શકે નહિ. 'સર્વજ્ઞ, હૃદિ ધૃત્યરત્ન, કૃતકૃત્ય' એવા શ્રીયોગિ-
 ગોપેશ્વરજીએ અણુભાષ્યપરના પ્રકાશપર સ્થિતનામની અતિ
 વિસ્તૃત સુંદર ટીકા લખી છે, તેમાં દરેક ઉપનિષદનું

ભાગ્ય શુદ્ધાદૈત સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે દેવી રીતે યદ્ય શકે તેની રૂપરેખા જણાવી છે, અને ભક્તિભાત્ક વગેરે અથવા લગ્નીને પ્રમાણમાર્ગીય અને પ્રમેયમાર્ગીયનો જે મુંદર મેળ કરી આપ્યો છે, તે પુષ્ટિસંપ્રદાયનું ગૌરવ ઘણુંજ વધારી મૂકે છે.

ઘણી વખત એવા પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે જો શ્રીવલ્લભાચાર્ય અને એમનો સંપ્રદાય ન થયા હોત તો ભૂતલને શું ખોટ હતું ? એનાથી ખાસ લાભ શો ? એનો ઉત્તર અમે નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ. (૧) જો શ્રીવલ્લભાચાર્ય ભૂતલ પર પ્રકટ ન થયા હોત તો શ્રુતિઓનો શુદ્ધ અર્થ જ લોકોના બાણવામાં આવત નહિ. શ્રીશંકરાચાર્ય ત્રિવાયના અન્ય આચાર્યો અદૈતને સંપૂર્ણરૂપે સ્વીકારતાજ નથી તેથી તેઓને શ્રુતિનો અર્થ ફેરવવો પડે છે. શ્રીશંકરાચાર્યને સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય વિષેની યાદી શ્રુતિઓ અર્થવાદરૂપે માનવી પડે છે, એ જીવને પ્રદક્ષિણ અંશ સ્વીકારી શકતા નથી, તેમ પ્રદક્ષિણ અર્થગુણોપેત છે એમ પણ સ્વીકારતા નથી, અર્થને સત્ય સ્વીકારી અર્થ અવસ્થામાં અર્થ વસ્તુ પ્રદક્ષિણ છે-સર્વ સ્વસ્થિદં વદ્ય એ શુદ્ધ અદૈત તો શ્રીવલ્લભાચાર્ય જ ભૂતલને બતાવી આપ્યું છે. જો કે વેદ નેતિ નેતિ કહે છે તે છતાં પ્રદક્ષિણ સાકાર છે, નિર્ગુણ છતાં અર્થગુણોપેત છે, વિરૂદ્ધધર્મોશ્રયરૂપી એક મહાન ધર્મ પ્રદક્ષિણમાં છે, સર્વત્ર એકલા કર્તા પ્રદક્ષિણ છે એ સર્વ શ્રીવલ્લભાચાર્ય જ સ્પષ્ટ બતાવી આપ્યું. વ્યાખ્યાનના

અર્થમાં શ્રીશંકરાચાર્યે દેરશર કર્યો છે તે શાંકરવેદાંતીઓ
પોતે જાણે છે તેથી તેઓએ કહ્યું છે કે—

न स्तौमि तं व्यसमशंसमर्थं सम्यग् न सुत्रैरपि यो बबन्ध ।
विनापि तैः संप्रथिताखिलैर्यं तं शंकरं नौमि सुरेश्वरार्यम् ॥

વળી આધુનિક સમયના પ્રખર વિદ્વાન ટોચ સર
ભાંડારકર પોતાના Shaivism, Vaishnavism નામના ગ્રં-
થમાં ૨૫૦૮ કહે છે કે એકલા શ્રીવલ્લભાચાર્ય જ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ
પરિણામ માને છે, અને એજ બાદરાયણ વ્યાસના સૂત્રને
બરાબર અનુસરીને અર્થ કરે છે. (૨) સામાન્યરીતે ભક્તિ
અને શૃંગાર એકેકના વિરોધી ગણાય છે, તેનું એકથ
શ્રીવલ્લભાચાર્યે જેવું સાધ્યું છે, તેવું અન્ય આચાર્ય સાધ્યું
નથી. પ્રભુ માત્ર નિષ્પ્રકારક બ્રહ્મ કે સપ્રકારક આત્મા નથી,
પણ સ્વરૂપ છે, શૃંગારરૂપ છે, અને સયોગ અને વિપ્રયો-
ગાત્મક પોતેજ છે એમ રાસપંચાધ્યાયીના શ્રીમુખાધિનીશમાં,
વેણુગીતમાં તેમ અન્યત્ર ઘણે સ્થલે, તૈત્તિરીય ઉપનિષદ
તેમ અન્ય ઉપનિષદોને આધારે, સિદ્ધ થયું છે. જો શ્રીવલ્લ-
ભાચાર્ય ન યથા હોત તો કામદેવ બેઠો બેઠો રડયા કરત,
અને ભૂતલના સર્વ ધર્મો ઓઘડપંથી હોત, સૌંદર્યવિહીન
અને કલાવિહીન હોત. વિષયાનંદ અને ભજનાનંદનું
તારતમ્ય મનુષ્યો સમજ્યાજ નહોત. (૩) કર્મમાર્ગનું પણ
માર્ગ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યેજે જેવું સમજાવ્યું છે તેવું

ખીલ દોઈ આચાર્યે સમજાવ્યું લાગતું નથી. યર તો
 નિત્ય છે, અને યરની સામગ્રી તેમ ક્રિયાથી નિત્ય યર
 માત્ર પ્રકટ થાય છે, એ સમજાવનાર શ્રીવલ્લભાચાર્યજી છે.
 તેમ શુદ્ધ અદ્વૈત જ્ઞાન પણ એમણેજ સમજાવ્યું છે. ઉત્પ-
 ત્તિસ્થિતિલય મર્વ અવસ્થામાં જગત્ પ્રહારૂપ છે, ખંડ-
 અદ્વૈત શું, અખંડ અદ્વૈત શું, તે સર્વ વિસ્તારપૂર્વક વિવે-
 ગન કરી એમણે સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. (૪) વેદને યોગ્ય
 સ્થાન આપી ભાગવતમાર્ગની ઉત્તમતા એમણેજ સિદ્ધ
 કરી છે (મુખોધિની ૨-૧-૨) કલિયુગમાં વેદમાર્ગ નષ્ટ
 થયેલો હોવાથી માત્ર ભાગવતમાર્ગથીજ મોક્ષ છે, એમ
 પોતે દઢતાથી પ્રતિપાદન કર્યું છે. એ માર્ગમાં ઉચ્ચ નીચ
 દોઈ છેજ નહિ, આકાલ પણ ભગવાનને ભજે તો તે
 ઉત્તમ, વર્ણાશ્રમ ધર્મ તો બાહ્ય શરીરને ઉદ્દેશાનેજ છે,
 જીવ ભગવાનનો અંશ હોવાથી ભગવત્સેવા જ જીવનો મુખ્ય
 ધર્મ છે, વર્ણાશ્રમધર્મ નથી, એમ નિઃશંકપણે પોતે ૪૫૦
 વર્ષ પહેલાં જણાવી દીધું હતું. જૌકિક વેદિકં ચાપિ કાવ-
 ર્યાત્ તેષુ નામ્યથાએ વાક્યથી હાલના અજ્ઞાની પુષ્ટિમાર્ગી-
 યો ભડકે છે, પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યને લેશમાત્ર પણ ભય લાગ્યો
 નથી. પ્રાક્ષણ વગેરે બળિ નથી, પણ જેનામાં શાસ્ત્રવ્યવેશ્વરતાનો
 પ્રવેશ હોય અને પ્રાક્ષણના ધર્મ શુદ્ધ રીતે પાળનો હોય,
 પ્રાક્ષણ જ્ઞાન ધરાવતો હોય, તેજ પ્રાક્ષણ. એ ઉપનિષદ
 અને ગદ્યાભાસ્યમાં વર્ણવેલું સત્ય શ્રીમુખોધિનીમાં પોતે
 દઢતાથી જણાવી દીધું છે આજના ચંદ્રવૃત્તિવાળા, વેદનો

ઉચ્ચાર કરવાને પણ અયોગ્ય, અસાની પ્રાપ્તિને પોતે પ્રાપ્તિ તરીકે સ્વીકારતા જ નથી. પણ હાલના સર્વે વ્રાહ્મણો માત્ર પ્રાપ્ત છે એમ પોતે નિર્ણયમાં કહે છે. (૫) સ્ત્રીશુદ્ધિનો વેદમાં ઉદ્ધાર જ નથી. વૈશ્યનાં શુદ્ધ કર્મ કરનાર કેટલેક જન્મે ક્ષત્રિય થાય, પછી કેટલેક જન્મે ક્ષત્રિયનાં શુદ્ધ કર્મો કરવાથી પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે કેટલેક જન્મે મોક્ષને યોગ્ય થાય, એ માનવધર્મશાસ્ત્ર શ્રીકૃષ્ણના જન્મથી કયારનું નકામું થઈ ગયું છે, જીવો સ્વતઃ મોક્ષને યોગ્ય હવે રહ્યા જ નથી, હવે તો શ્રીકૃષ્ણનાં શાસ્ત્રથી જ મોક્ષ છે. અને તે આ જ જન્મમાં સ્ત્રી, વૈશ્ય, ચંદ્ર અને આંડાલ લોકને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પ્રાપ્તિજન્મની અપેક્ષા જ નથી, ભગવાનની કૃપામાં જેને રસ નથી, તેનો પ્રાપ્તિજન્મ પણ નકામો છે, એમ જે તે સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી છે.

ये भक्ताः शान्त्राहिताः स्त्रीशूद्रद्विजवन्धवः ।

तेषामुद्धारकः कृष्णः स्त्रीणामत्र विशेषतः ॥

મુખોધિની, ભા. ૧૦૧-૧૦૨ ના

એ કારિકાથી શ્રીકૃષ્ણનું કૃપાનિધિપણું પોતે પુરવાર કર્યું છે, અને સ્ત્રીઓ અંતઃકરણપ્રધાન હોવાથી પ્રેમને માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરવાને તત્પર હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં તેમને પ્રથમ ધ્યાન આપ્યું છે. (૬) પુષ્ટિમાર્ગમાં દીનતા અને નિઃસાધનતા મુખ્ય છે. સ્ત્રીહૃદય આવશ્યક છે. પોતે શ્રીભાગવતના સારસ્વય રાસત્રીભાવપૂરિત વિગ્રહ છે,

પ્રતિક્ષણ નિહુન્નની લીલાના રસથી મુપૂરિત છે, એમના
 સાન્નિધ્યમાત્રથી-શ્રીસુખોદિનીના અવગાહન માત્રથી-શ્રીકૃષ્ણ
 પર પ્રેમ થાય છે, અને ગીતામાં મન્મના વિગેરે શ્લોકોમાં
 કહેલી કૃષ્ણપ્રાપ્તિ સહજ થઈ જાય છે, પ્રભુ ભક્તને વશ
 થઈ જાય છે, અને મુક્તિથી અધિક, મુક્તિથી શરૂ થતી
 સર્વ આશિષનું દાન પોતે કરે છે. (૭) જે શ્રીવદ્ભાગ્યાય
 પ્રકટ થયા ન હોત તો પ્રભુના સાક્ષાત્સંબંધમાં છવો
 કદાપિ આવી શકત નહિ. જે પ્રભુની એકેક દ્વારીમાં કરોડો
 બ્રહ્માંડો છે તે પ્રભુને જન્મવાસીયો અને ગોપિઓ કેવી રીતે
 ખેડાવે છે અને નચાવે છે, તેનાં જે સુંદર પદો નીચે
 આપીએ છીએ:-

કેન મુકુત ઇન મજવાસીનકો, વદન વિરચિ શિવ શેષ;
 શ્રીહરિ જિનકે હેત, પ્રકટે માતૃપ વેષ, ધ્રુવ
 જ્યોતિરુપ જગધામ જગત્પુર, જગત્પિતા જગદીશ;
 યોગ યજ્ઞ જપ તપ મત દુર્લભ સો ગૃહ ગોકુલ ઇશ ૧
 ભકે ઉદર લોકત્રય જલધત, પંચ તત્વ ચૌખાન;
 બાલક બહે મૂલત મજપલના, યશુમતિ ભવન નિધાન. ૨
 જોકે એક રામ વિરાટ કોટિસમ, અનંત કોટિ બ્રહ્માંડ;
 તાહિ ઉદ્ધંગ લીયે માતયશોહા, અપને નિજ ભુજદંડ. ૩
 રવિ શશિ કોટિકલા ભવલોચન, ત્રિવિધતિમિર ભાજિજાત;
 અંજન દેત હેત સુતકે ચક્ર, લેકર કાજર માત. ૪

ક્ષિતિમિતિ ત્રિપદ કરી કર્ણામય, બલિ છલિ દીયો હે પતાર;
 દેહરી ઉદલંઘી શકત નહિ સો પ્રભુ, ખેલત નંદલુટે દ્વાર. ૫
 અનુદિન યવત સુધારસ પંચમ, ચિંતામણિ શ્રીધેનુ;
 સો તબિ યશુમતિકો પય પીવત શક્તનકો સુખ દેનુ. ૬
 વેદવેદાંત ઉપનિષદ્ પટરસ અર્પત ભુકતે નાહિ;
 સો હરિ ગ્વાલળાલમંડલમે, હસિહસિ ભુકન ખાહિ. ૭
 કમલાનાયક વૈકુંઠદાયક, દુઃખ સુખ જિનકે હાય;
 કાંધે કમરી લકુટ નગ્ન પદ, વિહરત વન વચ્છ સાધ. ૮
 કરણ હરણ પ્રભુ દાતા ભુકતા. વિશ્વંશર જગ જાતિ;
 તાહિ લગાઇ માખણકી ચોરી, ખાંધ્યો નંદલુકી શની. ૯
 બકી બકાસુર શકટ તૃણાવર્ત અઘ-ધેનુ વૃષભાષ;
 કંસ કેશીકો ચહ ગતિ દીની રાજ ચરણકી પાસ. ૧૦
 ભકતવત્સલ હરિ પતિત ઉદ્ધારણ દહે સકલ ભરપુર;
 મારગ દાકિ પયો હરિ દ્વારે પતિતશિરોમણિ સૂર. ૧૧

ધન્ય છે આવો અનુભવ કરનાર યશોદામાતાને ! ધન્ય
 છે આ અનુભવ કરનાર ગ્વાલળાલોને ! ધન્ય છે એ ગાયો
 અને વત્સોને ! અરે, એ પ્રભુના સંગ ધમા આવેલી પૂતના,
 બકાસુર, શકટાસુર, તૃણાવર્ત, અઘાસુર, ધેનુકાસુર, વૃષભાષ,
 કંસ, કેશી, સર્વને ધન્ય છે !

બની સહજ ચહ લૂટ હરિકેલિ ગોપિનકે,

સુખને ચહ કૃપા કમલા ન પાવે.

નિગમ નિરધાર ત્રિપુરારજ્યં વિચાર રઘો,

યય રઘો શેષ નહિ યાગ પાવે.

૧

કિંનરી ળહુર અરૂ ળહુર ગંધવંની,
 પનગની ચિતવન નહીં માંઝ પાવેં,
 દેત કર તાર વે લાલ ગોપાલસો,
 પકર પ્રજળાલ કપિ જ્યોં નચાવેં.

૨

કોઈ કહે લલન પકરાવ મોહિ પાવરી,
 કોઈ કહે લાલ બલ લાડિલે,
 કોઈ કહે લલન ગહાવ મોહિ સોહની,
 કોઈ કહે લાલ ચઢ જાઉં સીદી.

૩

કોઈ કહે લલન દેખો મોર કેસે નચે,
 કોઈ કહે શ્રમર દેસે શુભારે,
 કોઈ કહે પોર લગ દોર આઓ લાલ,
 રીઝ મોતિનકે હાર વારેં.

૪

જો કહુ કહે મજ વધૂ સોઈ સોઈ કરન,
 તોતરે જોન મોક્ષન મુકાવેં,
 રાય પરત વસ્તુ જળ ભાદી ન ઉઠે તમેં,
 ચૂમ મુળ જનની ઉરસોં લગાવેં.

૫

જોન કહી લોની પુન ચાહિ રહત વદન હંસ,
 સ્વભુજ ગિય લે લે કલોલેં,
 ધામ કે કામ પ્રજળામ સળ બૂલ રહી,
 કહાન બલરામકે સંગ ડોલેં.

૬

સૂર ગિરિધરન મધુચરિત્ર મધુપાનકે,
 ઓર અમૃત કહુ આન લાગે,

ઔર મુખ રંકકી કોન ઈચ્છા કરે,
મુક્તિ હાં લોનસી ખારી લાગે.

૭

પરબ્રહ્મને દોરડેથી બાંધવાના અલૌકિક સામર્થ્યવાળાં શ્રીયશોદ્ધ માતાને, 'કપિ'ની માફક નચાવનાર શ્રીગોપીજનને અને એ સર્વ લીલાનો અનુભવ અને દર્શન કરનાર શ્રીસૂર-દાસ જેવા સામ્યવાન બાળોને મુક્તિની શ્રી પડી હોય ! મુક્તિમાં તો સર્વ ઈન્દ્રિયો નકાગી ધર્ષ જાય છે, દેખતી આંખને અંધકારમાં નાંખવા જેવી છે, એ વાત અક્ષયનાં મ્હોઠમાં વેણુગીતના મુખોધિનીમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ જણાવી દીધી છે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યના પુષ્ટિસંપ્રદાય અને શ્રીકૃષ્ણજૈતન્યના ગોડસંપ્રદાય સિવાય અન્ય કોઈ આ સોંદર્યનો અનુભવ ભૂતલ ઉપર કરી શક્યું નથી. એનું તત્ત્વજ્ઞાન તો વલ્લભ-સંપ્રદાયમાં જ છે. પ્રભુલીલાનો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર પુષ્ટિ-સંપ્રદાય ભૂતલના ભૂષણરૂપ છે. (૮) શ્રીકૃષ્ણના જન્મથી વેદની પ્રાચીન પ્રણાલિકાનો હપયોગ હવે રહ્યો નથી, યમ, દમ, તિતિશા, ઉપરતિ વગેરે સાધવાને જુદો પ્રયત્ન કરવાની અપેક્ષા નથી. એમ પોતે મુ. ૧૦-૩-૮ માં પ્રતિપાદન કર્યું છે, અને વૈદિક લાકિતથી કૃષ્ણભક્તિની વ્યવસ્થા તદ્દન જૂદીજ છે એ વાત ૧૦ ઉ.-૬-૩૨ માં નાગ્નજીતીના પ્રસંગમાં પોતે જણાવી દીધી છે હવે તો હૃદયને આંખોમાં-દિષ્ટિમાં-દાવી બહાર પ્રભુનાં દર્શન કરી તેનાંજ સજ્જનકીર્તન

સેવા સદા કરવાનાં છે એ વાત પોતે વેદસ્તુતિના સુખોષિ-
 નીમાં દૃઢતાથી પ્રતિપાદન કરી છે. (૬) કલિયુગમાં સંન્યાસ
 પ્રભુના વિરહરસના અનુભવને માટે જ લઇ શકાય, નહિ
 તો પતિત થવાય. આવા આવા કર્મોના સારરૂપ, જ્ઞાનના
 સારરૂપ, ભક્તિના સારરૂપ, વેદના સારરૂપ, સર્વશાસ્ત્રોના
 સારરૂપ, ઉત્તમોત્તમ વિચારો શ્રીવલ્લભાચાર્યે પ્રકટ કર્યો
 છે, અને એ સર્વ વિચારોના સારરૂપ રસરૂપ ભગવાન
 કૃષ્ણને અમારાં હૃદયમાં મહાને માટે પધરાવ્યા છે. શ્રીવલ્લ-
 ભાચાર્ય પ્રકટ ન થયા હોત. પુષ્ટિમાર્ગ એમણે પ્રકટ ન
 કર્યો હોત, તો દેવી છવો જગતમાં અર્ધણીની માફક આમ
 તેમ રણડત, ફાંફાં મારત, અને ક્યાંયે વિશ્રામ ન મળ-
 વાથી હૃદય ન ઠરવાથી ઝૂરી ઝૂરીને મરત, દૈવીસૃષ્ટિ વ્યર્થ
 થઇ જાત. કૃષ્ણસેવારૂપ, કૃષ્ણકથારૂપ, કૃષ્ણકીર્તનરૂપ, કૃષ્ણ-
 શુભગાનરૂપ પુષ્ટિસંપ્રદાય પ્રકટ કરનાર આનંદનિધિ શ્રીવલ્લ-
 ભાચાર્ય ભૂતલ ઉપર ન પ્રકટયા હોત તો ભૂતલ બાગ્યહીન
 રહેત. આ સર્વ શ્રીહરિધનચરણ સારી રીતે બાધ્યતા રૂતા,
 અને એમણે ‘દુઃભાવ પુંભાવ’નો ત્યાગ કરી, શ્રીભાવનો
 અનુભવ ઠરી, હીનતા, નિઃશ્વાસનતા, રસરૂપ પ્રભુનાં સ્વરૂપ,
 ભક્તિનાં સ્વરૂપ, સુકિતનાં સ્વરૂપ. અને અન્ય પુષ્કળ વિષ-
 યો પર વિપુલ સાહિત્ય પ્રકટ કરી પુષ્ટિસંપ્રદાયને અને
 ભૂતલને ઉપકારવરત બનાવી મૂક્યું છે.

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમન્તુ.

શ્રીગુણઃ॥

પ્રસ્તાવના

શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયના ઉપક્રમથી અમ્મપ્રદાયના પરમ મર્મજ શ્રીહરિરાય મહાપ્રભુજીએ રચેલા ગદ્યપદ્યાત્મક ફૂટકર ગ્રન્થોનો એક મહત્ત્વસ્રવ આજે વેળાએ સમસ્ત ગૂજરાતી અનુવાદ સાથે રજૂ કરવામા આવે છે. શ્રીહરિરાયજીએ વૈષ્ણવ જનતા જિપર અનુગ્રહ કરીને સહસ્ત્રાવધિ અમૂલ્ય ગ્રન્થો અમ્મપ્રદાયને ભેટ કર્યા છે. આમાનો આક્રમો ભાગ પક્ષ અધ્યાપિપર્યન્ત પ્રસિદ્ધ થઈ નથી ગઈયો. વોડશ ગ્રન્થો જિપરની આપશ્રીની ગદ્ય કે પદ્ય સ્વરૂપે ગિરાજતી ટીકાઓમાંની કેટલીક, શિક્ષાપત્રો, તેમજ વૃહસ્તોત્રસરિતાગરમાં છપાયેલા ૧૧૪ ગ્રન્થો અને માસિકોમાં છપાયેલા ફૂટકર ગ્રન્થો સિવાય ઘણાં સહિત્ય હજી અપ્રસિદ્ધ પડ્યાં છે. શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય નડિયાદના ઝરેણારી મંડળે એવો નિર્ણય કર્યો છે કે જેટલા ગ્રંથો શકાય, તેટલા પડી હસ્તલિખિત દશમાના કે મુદ્રિત દશમાના પ્રથમ

તો ફૂટકર' અન્યો મેળવી મૂળ સહિત છેવટ ગૂજરાતી
 શબ્દાર્થમાત્ર સાથે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા. એ રીતે આ પ્રથમ
 ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

મમ્પ્રદાયનો અર્જુભૂત એવો એક પણ વિષય બાકી
 નથી રહેતો, કે જેના ઉપર શ્રીહરિરાયજીએ પ્રકાશ ન પાડ્યો
 હોય. આ સદ્ગ્રંથમા સ્વીકારવામાં આવેલા અન્યોથીજ
 એ વસ્તુ સમજી શકાયે. શ્રીહરિરાયજી મુખ્યત્વે પ્રમેયવાદી
 છે, એટલે એમના પ્રમાણુનું સ્વરૂપ સમગ્રવતારા અન્યોમાં
 પણ અન્ને આપશ્રીનો એક પ્રમેય તરફજ વળેલો પ્રાપ્ત
 થાય છે. પ્રમેય'હરિરેવૈકઃ એ તો આપશ્રીનું પરમ તત્ત્વ છે,
 એ અત્રતન અત્યન્ત સ્ફુટ સ્વરૂપમા શ્રીહરિરાયજીના પ્રત્યેક
 અન્યરત્નમાથી તરી આવે છે.

અમે જે ક્રમે આ ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે, તેમાં પણ
 ઉપદેશાત્મક પ્રમાણુપર અન્યો આરમ્ભમા આપ્યા છે અને
 તે પછી પ્રમેયપર અન્યો આપવામા આગ્યા છે; જોકે એક-
 તાક્ષીનમા અન્યથી એ ક્રમ ગિવિલ ગને છે અમને તો
 આશ્ચર્ય એ થાય છે કે બિન્ન બિન્ન પ્રકારના અધિકારીયોનાં
 દિલ પણ શ્રીહરિરાયજીના લક્ષ્યમાંથી ભરી જવા નથી
 પામ્યાં, અને તેથીજ દ્વિવિધ બકિત અને દ્વિવિધ મુકિત
 જેવા વિષયો પણ એઓશ્રીએ જરાયે જતા નથી કર્યા 'સ્વમા-
 નાંય શરણુ મમર્ષણુ નેવાદિ નિરૂપણુ' જેવા અન્યોમાં એકદે

એકથી માંડી બીજી વસ્તુએ પ્રત્યેક પર્યંતની જતાવીને તે
શીઠ્ઠરિયણે હલ કરી નાખી છે. આપશ્રીનો 'સર્વ'
સામાન્ય બધાજ અધિકારીયો માટે એકજ ઉપદેશ છે કે:-

“મક્ષિતમાર્ગસ્થિતેઃ શ્રીમદ્વાચાર્યપદસંશ્રિતેઃ ।

સેવ્યમાનં સદ્માયૈનિરાધં માધયેદ્ બ્રુવમ ॥૧॥

(સ્વમા. સ્વ. સ્થા.)

લક્ષિતમાર્ગમાં સ્થિતિ કરી રહેલા, વળી શ્રીમદ્વા-
ચાર્યપદને આધારે રહેલા, મહાનુભાવી લક્ષ્યોએ મેવાતા
નિરાધની સદૈવ આધના કરવી.

આમાંથી આપણને 'નિરાધની સાધના' એ વસ્તુ નહીં,
કેમકે એમાં સાધનદશાનો ગન્ધ જણાય છે; વસ્તુસ્થિતિયે
એ સાધનદશા નથી; પ્રભુના પરમાનુગ્રહે શ્રીમદ્વાચાર્યચર-
ણાના શરણરૂપી પરમ ફલની પ્રાપ્તિ પછીના કમમાત્રનું
આમાં મૂલ્ય નથી. પ્રભુની કૃપા વિના 'માર્ગપ્રવેશજ' શક્ય
નથી; શરણથીજ પ્રભુનો દેહાત્મક અનુગ્રહ જીવને પ્રાપ્ત
છે. અધિકારભેદે કોઈક સાધનો આમ છતાં નથી, એમ
કહી શકાય તેમ નથી.

શુદ્ધિત્વા નામધારણં મત્વા સર્વં મમત્યં ચ ।

મેવાસાર્થકતામિદં દેહાદીનાં તથા પુનઃ ॥૨॥

અન્યગ્રાહિનિયોગાય ક્રિયતાં તનુચિત્તજા ।

તયા તુ માનસો સિધ્યેત સૈવાત્ કલમ્બિણી ॥૩॥

અમ્મદાયગાનું મમત્ત કર્તવ્ય શ્રીકૃષ્ણયજુષે ‘સ્વ
 માર્ગીય શરણુ મમર્ષણુ સેવાદિ નિરૂપણુ’ અન્યની ઊપરની
 બે કારિકામાં દ્રઢમાં આપી દીધું છે; નામશરણુ જેને
 આપણે શરણુદીક્ષા કહિયે છીએ, તે પ્રથમ કર્તવ્ય; સર્વ-
 સમર્પણુ કિંવા પ્રહસમ્બન્ધ એ દ્વિતીય કર્તવ્ય, અને
 પછી ક્ષલાત્મક માનસીની સિદ્ધિ માટે તનુજા અને વિત્તજા
 જેવા એ તૃતીય કર્તવ્ય. આ કર્તવ્યોમાંથી બ્રહ્મ યતાં કશું
 સિદ્ધ ન થઇ શકે. પરન્તુ આ બધામાં અનુભવ એ પ્રધાન
 છે. શ્રીમહાપ્રભુજીની, તો સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે કે- ‘અનુમદઃ
 પુષ્પિમાર્ગે’ નિયામકઃ ।

શ્રીકૃષ્ણયજુષે સ્વમાર્ગ મર્યાદાનું નિરૂપણ કરતાં આ
 વિષય ઊપર બહુ સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. આપશ્રી આજ્ઞા
 કરે છે કે “આ માર્ગમાં ધર્મ તે ત્યાગસ્વરૂપે રહેલો છે.
 તેજ ધર્મ જ્યારે નિવૃત્તિને બદલે પ્રવૃત્તિમાં કરવાનો હોય
 ત્યારે તે પ્રભુના આશ્રયકરણરૂપે રહેલો છે. આ માર્ગમાં
 જેવા માનસી બાળવી. જે જૂના છે તે પણ કર્મમાર્ગ
 કરતાં જુદાજ પ્રકારની બાળવી. આ માર્ગમાં પ્રભુની આજ્ઞાને
 બરોબર જિઠાવવી, તેજ ધર્માનુષ્ઠાન; અને પ્રભુએ શ્રીમહાપ્રભુજી
 સમક્ષ પ્રકટ કર્મ ‘મિદ્ધાન્ત સ્થસ્ય’માં જે આજ્ઞા કરી છે,
 તેજ પ્રમાણુ. આ માર્ગમાં પ્રમેય વસ્તુ માત્ર પ્રભુજી છે,
 સ્વર્ગ વગેરે કાંઈ પ્રમેય નથી. વસ્તુચિતિયે પ્રભુ ત્રિવાય
 અન્ય કોઈની પ્રાપ્તિની આ માર્ગમાં જીવને ઇચ્છા નથી.

એ પ્રમેયપ્રાપ્તિને માટે સાધન જો કાંઈ હોય તો તે પ્રભુનો માર્ગ અને જે સાધન તેજ ફલ આ માર્ગમાં સાધનપૂર્વેજ ફલ રહેલું છે. એ યદી સાધનરૂપેજ ફલપ્રાપ્તિ છે આ માર્ગમાં પ્રભુસેવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ સાચો માર્ગ છે. અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિ જો ત્યાગ્ય છે સર્વ દેહ સમ્બન્ધી તેમજ ઇન્દ્રિય સમ્બન્ધી જે કાંઈ કર્તવ્ય તે પ્રભુસેવા પાતરજ. શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રણ્યે પુદ્ગલમિ ઊપર અનુનને જે વાત કહી, તે ઊપરથી સ્પષ્ટ થશે કે સર્વશાસ્ત્રો ધર્મોના ઉપદેશ કરે ત્યારે પ્રભુએ સર્વધર્મોના ત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો. આ વિરુદ્ધ ક્રિયા એજ આ માર્ગમાં ધર્મ, એટલે ઇન્દ્રિયા-દિકતા સમગ્ર ધર્મોના ત્યાગપૂર્વક દેવળ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રણ્યનું અનન્ય શરણુ એજ આ માર્ગમાં ધર્મ. અર્થે જોતાં આ માર્ગને ત્યાગ આપોઆપોજ ઇષ્ટ છે; કેમકે સેવા કરવામાં તલ્લીન થયેલા લોકતને પોતાનાં દેહાદિકની પણ લેશમાત્ર અપેક્ષા રહેતી નથી. જ્યેજ સ્થલે પ્રભુના ધર્મોનાજ વિચાર આન્યા કરતો હોવાથી આવા લોકતને સર્વત્ર ભગવાનજ રહેલા છે, તેવી સમજ સ્ફુરે છે. ઇન્દ્રિયોનો સમ્બન્ધ તેમજ અન્ય પદાર્થોના સમ્બન્ધ આ ભગવદ્બુદ્ધિથી નષ્ટ થઈ જાય છે. આ જગદાદિની સ્ફૂર્તિના વિષયની વાત કરતાં પણ તે જગદાદિનું વિસ્મરણજ આ લક્ષિતમાર્ગીય મર્યાદામાં રહેલું છે.”

આવા ત્યાગત્મક ધર્મોનાજ સમાગ્રય લક્ષિતમાર્ગીય જીવને કરણીય છે, સામાન્ય અધિકારથી માંડી ઉચ્ચાધિકાર

સાધી પહોંચવામાં આજ લકિતમર્ગીય ત્યાગ નિયામક છે. આપણે સંસારમાં પડ્યાં છિયે અને તેથી અનેક જાનનાં પ્રલોભનો આપણી મમક્ષ આવી આપણને વિચલિત કરી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે; પરન્તુ પ્રશુનું અનન્ય સ્મરણ જેને પ્રાપ્ત છે, એને મુગ્ધલીયો નથી. આમ છતાં સામાન્ય અધિકારીઓને માટે શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે અનેક સ્થળે ભારે માવજેતી રાખવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. જેને પ્રતિજન્યક વસ્તુઓ છે, એનો અનેક ગ્રંથો આપે ઉલ્લેખ કર્યો છે. ‘સ્વમાર્ગીય. ય. સમ. એ. નિષ્પણ’ અન્ધર્માં આમ આજ્ઞા કરે છે કે:-

“અન્યાશ્રયો નૈવ કાર્યો નૈવાન્યત્ર સ્વતો પ્રજેત ।
 પ્રાર્થના નૈવ કુત્રાપિ કર્તવ્યા મનવસ્યપિ ॥૧૮॥
 અભિધ્યાસો ન કર્તવ્યો પ્રજ્ઞાત્રસ્ય નિવર્દનાત ।
 લૌકિકે વૈદિકે વાપિ કાર્યે સર્જનં વિવર્જયેત્ ॥૧૯॥
 યથાકથન્નિચ્છત્કર્તવ્યે મારણસત્ર માવનમ ।
 સર્વત્ર મમતાં ત્યજત્વા સર્વં કાર્યં પ્રસાધયેત્ ॥૨૦॥
 લોભં ચ દુઃશે નૈવ કુર્યાન્, પ્રાપ્તં હિ સેવયેત્ ॥૨૦૧॥

પ્રશુ સિવાય અન્ય કોઈનો પણ આશ્રય ન કરવો; પાતાની મેળે તો આશ્રય માટે કયાંય પણ ન જવું. બીજાની પાસે પ્રાર્થના ન કરવી; એ તો ઠીક પણ ખુદ પ્રશુ પાસે પણ પ્રાર્થના ન કરવી; કારણ કે તેથી પ્રશુમાં અવિદ્યારૂ થવાનો

પ્રસન્ન ઊભો થાય છે. રાવણના પુત્ર ઇન્દ્રજિતે બ્રહ્માશ્વમંત્ર
 પ્રયોગથી એક ત તણાવતી હનુમાનજીને બાંધ્યા હતા: પરંતુ
 તેને શર્ફા થઈ કે આ તાંતણે હનુમાનજી તોડી નાખશે તો?
 ખત્ર. આટલાજ અવિશ્વાસથી પેલા તાંતણામાંથી બ્રહ્માશ્વની
 શક્તિ છૂત થઈ અને હનુમાનજી સુકત થઈ ગયા. આ
 ઉઠાહરણ લઈ પ્રભુમાં કહી અવિશ્વાસ ન લાવવો. પ્રાર્થના
 કરવાથી અવિશ્વાસનો ભર્જી થાય છે. ‘હે પ્રભુ! ફલાણું
 આપો થા કરો,’ એટલી માગણીથી જીવને એટલું તો થયુંજ
 ને કે પ્રભુ આ આપવામાં કે કરવામાં ચોક્કસ નહીં હોય!
 અને માગ્યા પછી એ ન મળ્યું તો પ્રભુમાં અવિશ્વાસ થાય
 ને? જે થવાનું હશે, તે તો પ્રભુના નિયમન સુજળ થશેજ;
 માગ્યે કાંઈ તેનામાં ફેરફાર થવાને નથી, તો માગ્યે શું વળે?
 લોકિક અને વૈદિક કર્મોમાંથી પણ સર્જને ફર કરવાની જરૂર
 છે; કારણ કે તેટલું પણ પ્રભુમાં અવિશ્વાસજનક થાય છે;
 બેશક આપણે લોકોમાં રહ્યાં છિયે, તેથી લૌકિક વૈદિક કરવાં
 તો પડે છે, તે કરવામાં પણ એ આપણા ઊપર એક મોટા
 બોજરૂપ છે, એવી ભાવના કરવી; બધામાંથી મારાપણું
 ઊઠાવી ત્રીં કાર્ય કરવું તો તે લૌકિક-વૈદિક પ્રભુમાર્ગમાં
 નડતરરૂપ ન થાય. અને લોભ તો કદાપિ ન કરવો; કેમકે
 તે આકાંક્ષા ઉત્પન્ન કર છે અને તેથી પ્રભુ પાસે માગવાની
 ઇચ્છા થાય છે, જે અવિશ્વાસજનક છે; માટે જે કાંઈ
 પ્રભુકૃપાયે-પ્રભુની ઇચ્છા સુજળ મળી રહે, તેનાથીજ
 સન્તોષ માનવો”.

આ માર્ગજ્ઞ ભાવાત્મક છે. 'માર્ગસ્વરૂપ નિર્ણય' માંજ શ્રીહરિરાયજીએ એ વસ્તુ સ્ફુટ સ્વરૂપે બતાવી છે આ ભાવ માત્ર ભાવનાથી સિદ્ધ છે. આ ભાવનાના ત્રણ પ્રકાર શ્રીહરિ-રાયજીએ નિદેશ્યા છે. આમાંથી પ્રથમ સ્વરૂપભાવના આ છે. 'પ્રથમ દશામાં જે લોકોએ સ્વરૂપનો કંઈ પણ અનુભવ કર્યો નથી, સ્વરૂપનું માત્ર ઘવલુ કર્યું છે, તેમણે યોગની માફક પ્રભુના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો. આ સ્વરૂપભાવના કરતાંજ ભગવાનનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે પ્રભુ સાક્ષાત અથવા તો નાદદ્વારા સમગ્ર લીલાઓથી નમન્વિત થઈ ભકતના હૃદયાકાશમાં પ્રકટ થાય છે.' એ પછીની ભાવના તે લીલાભાવના. 'લીલાભાવનામાં ભકત સ્વયં લીલારૂપ બની જાય છે, એટલે કે લીલાની આ ચક્રિતથી દેહાત્મિકની સર્વ ક્રિયામાં, જ્ઞાનમાં, સર્વ પદાર્થમાં અન્યથારૂપ પ્રતીતિ થતી હોય, તેમાં પણ પ્રભુનીજ લીલાનું ભાન થઈ જાય છે.' આ પછી ત્રીજી તે ભાવભાવના છે. આ ત્રીજા પ્રકારની ભાવનામાં તાપકલેશ એ મુખ્ય વસ્તુ છે. જો તાપકલેશ ન થાય તો દેહ દિની નૂતનતા સમ્ભવી શકતી નથી અને તેથી પૂર્ણવિયોગાત્મક કેવલ ભાવાનુભવ થતો નથી. એમ કહાય માનો કે આ તીવ્ર વિયોગાગ્નિથી દેહાદિ બળી જશે તો ભાવનો અનુભવ શી રીતે થઈ શકશે? પણ વિચારવામાં આવે તો સ્પષ્ટ માર્ગમ પડશે કે તાપકલેશનો નિવારક વિયોગ પણ સ્વરૂપાત્મક હોવાથી એ વિયોગજ દેહાદિનો સંરક્ષક બનશે; વસ્તુસ્થિતિયે તો તાપકલેશથી દેહશુદ્ધિ.

થાય છે. એ રીતે દેહ શુદ્ધ થયા પછીજ અત્યાત્ લકતને
અચાનક સ્વરૂપનો અવિષ્કાર પીજના ઝળકાચની માફક હૃદયમાં
થઈ જાય છે. એથી વિશેષ છવને બીજૂં શું ઈદ હોય ?

આવી જાતની ક્રોટિ સર્વાત્મભાવથી પ્રાપ્ય છે. એ
સર્વાત્મભાવનું વિવેચન કરતાં શ્રીહરિશયણ આજ્ઞા કરે
છે કે:-

સર્વેવામિન્દ્રિયાણાં હિ દેહાદીનાં તયા પુનઃ ।

જાતમભાવો ભગવતિ સર્વમાયઃ સ કચ્યસે ॥૨૧॥

અહીં ઇન્દ્રિયોનો તેમજ દેહાદિક સર્વનો ભગવાનમાં
જે આત્મભાવ-અનન્યભાવ, તે સર્વાત્મભાવ.”

પોતાનો બીજામાં જે સમ્બન્ધ, તેનો જે વિચાર અને
‘આ અમારા ભગવાન’ એવી જાતનું જે સમ્બન્ધીયણું તેની
અસ્તુતિ, તેનું નામ તે આત્મભાવ. આપણાં જે દેહ-ઇન્દ્રિયો,
તે પ્રત્યેકની પ્રભુને વિશે લેશ પણ આકાંક્ષા ન હોવી
જોઈએ. જો આકાંક્ષા રહે તો ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના
વિષય એવા ઇન્દ્રિયોના ભાવની સ્થિતિ રહેવાથી સર્વપણું
ન થાય. આથી કરીનેજ સર્વાત્મભાવમાં દેહાદિકની સ્તુરણા
ન હોવી જોઈએ. ઇન્દ્રિયોના વિષયોના ત્યાગ વિશે પ્રભુની જે
આજ્ઞા છે, તે એવા અતુલિત સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિ કરાવવા
માટેજ. જો હૃદયમાં કામ-વિષયની સ્થિતિ હોય તો તેવા

કામભાવથી-વિષયાપેક્ષા રહેલી હોવાથી સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ ન થાય. એકજ વસ્તુ આમાંથી તરી આવે છે કે સકામતામાં દ્વિધાભાવ છે, અને તેથી અનન્યતાનો અર્પક જે સર્વાત્મભાવ, તે કદાપિ સિદ્ધ થતો નથી.

આમે પ્રભુપ્રાપ્તિમાં પણ સકામતા ત્યાજ્ય છે, તો પછી લૌકિક દશામાં સકામતા ત્યાજ્ય હોય તેમાં શી નવાઈ? અને તેથી શ્રીમદ્વાચાર્યચરણોયે વિષયત્યાગનો સાર્વત્રિક ઉપદેશ કર્યો છે. અલૌકિક કામથી પ્રભુપ્રાપ્તિ નથા થતી એમ નથી, પણ તે પણ દ્વિધાભાવજનક હોવાથી ઉપયોગી નથી; વસ્તુસ્થિતિયે કામભાવમાં પ્રવૃત્તિ છે અને સર્વાત્મભાવમાં નિવૃત્તિ છે.

આ બધી તો આમ અતિ ઉચ્ચ ક્રોડિની વાતો છે, ત્યાંસૂધી ખેંચવાના આ કાળના જીવોમાં અધિકાર છે કે નહીં, તે જાણવું જ છે તો મુશ્કેલીભર્યું માનું જ. બેશક પ્રભુના અનુગ્રહથી એ બધું જ શક્ય છે; પરંતુ તે મનુષ્ય-બુદ્ધિથી સ્વયં શક્ય, એવી વસ્તુ હોય તેમ માડું માનવું નથી. એટલેજ આધુનિક જીવોયે તો માર્ગમાંથી કેમ ચલિત ન થવાય, તેવી સાવધાની રાખવાની આવશ્યકતા છે. તે મારે આ સદ્ગ્રંથમાં છપાયેલા દુઃસર્જી વિજ્ઞાન પ્રકાર, કામાખ્ય દોષ વિવરણ, સ્વમાર્ગીય શરણ સમર્પણ સેવાદિ નિરૂપણ, બહિર્મુખત્વ નિરૂપણ, બહિર્મુખત્વનિવૃત્તિ, કથાશ્રવણબાધક નિર્ણય, સત્સર્જી નિર્ણય, સ્વમાર્ગમર્યાદા

નિરૂપણ, શ્રીપુષ્ટિમાર્ગલક્ષણ, . પુષ્ટિમાર્ગીય મર્મ નિરૂપણ,
એ વગેરે ગ્રન્થોનેજ સારી રીતે હૃદયમાં ઊતારી અધિકાર
સિદ્ધ કરતાં ઠરતાં અને લૌકિક પ્રતિબંધોમાંથી બચવાને
માટે અવિરત પ્રયત્નશીલ થતાં થતાં આગળ વધવાનું
છે. અધિકાર વિના આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવાથી આ
ભયાનક કાળમાં વિપરીત ફલ મળવનીજ ખૂબી છે.

આ સદ્ગુણમાં પ્રબુના રસાત્મક સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર-
નારા અનેક ગ્રન્થો નિરૂપાયેલા છે. રસશાસ્ત્રના શાસ્ત્રીય જ્ઞાન
વિના એ પ્રક્રિયા સમજાય તેવીજ નથી; અને અધિકારને
અભાવે કમન્નમજ માણસ તેમાંથી ઊલટૂંજ સમજી ભેસે
તેવી સ્થિતિ છે. આનું જ્ઞાન હુઃશક્ય તો નથીજ અને
તેથીજ સદ્ગુણના અનન્ય ચરણની અનિવાર્યતા રહી છે.
ભગવન્માર્ગમાં પ્રેમપૂર્વક રહી મહાનુભાવી વિદ્વાન આચાર્યોના
ગ્રન્થોનું પરિશીલન કરતાં ઉત્તરોત્તર જે અધિકાર
પ્રાપ્ત થતો આવે તે પ્રમાણે વર્તવાનું છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ
તત્વાર્થદીપ નિબંધના સર્વનિર્ણય પ્રકરણમાં ભક્તિમાર્ગીય
છવોએ કરવાનાં ત્રણ અતિ આવશ્યક કાર્યોનો નિર્દેશ
કર્યો છે અને તે આ છે:-

સ્વધર્માચરણં જ્ઞાપયા વિધર્માન્ન નિવર્તનમ ।

इन्द्रियाभ्यविनिग्रोहः सर्वथा न त्यजेत् त्रयम् ॥૨૩૮॥

. શકિત પ્રમાણે અનાસક્તિપૂર્વક સ્વધર્મનું આચરણ,
પરધર્મમાંથી તદ્દન નિવૃત્તિ અને ઈન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓ ઉપર

કાબૂ, આ તથા વસ્તુનો કદાપિ ત્યાગ કરવાનો નથી. આપ આગળ જઈ આજ્ઞા કરે છે કે ક્રીડા-ખેલના ઉદ્દેશથી પણ આ ત્રણેયમાં જરાયે શિથિલતા આવવા દેવી નહીં. શ્રીહરિ-શયણ તો ત્યાંસૂધીની આજ્ઞા કરે છે કે-‘કૌતુક ખાતર પણ જેનાથી ઇન્દ્રિયો તેના વિષય તરફ ખેંચાય, પરંપ કારાદિધર્મો ખાતર પણ જેનાથી ઇન્દ્રિયો તેના વિષય તરફ ઘસડાય, તેનાથી સર્વનાથ યવાની પૂરી શક્યતા છે, માટે કોઈપણ મંધ્યોગમાં ઇન્દ્રિયો ઊપરનો કાબૂ છોડવો નહીં. અન્તે એજ ઇંદ્ર કે:-

[શાર્ફલવિકીરિત].

સેવાતત્પર યૈ કથામિય યતાં, સત્સર્જને શોધતા,
વ્યાપારો પર છોડતાં, પ્રભુ તણા લાવે રસાવેશતા
ને હૈન્દ્રે મિયતા કરી, અસત જે આલાપ, તેને ત્યજ્યે,
અત્યાતિ પ્રભુદર્શને ઝટ લહો, આચાર્યભક્તાશ્રયે.

इति .शाम् ।

તા. ૧-૩-૩૭
મીઠાખળી-અમદાવાદ

વૈષ્ણવચરણુરભેજિલાપી,
કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી

શ્રી કૃષ્ણ

નિત્યસીત્તાસ્થે ગો.શ્રીદ અનિરુદ્ધાચાર્ય'જીનું

જીવન ચરિત્ર.

જગતના ઇતિહાસમાં નોંધવા લાયક હજીએ ઘણાં એવાં
કુટુંબો હશે કે જેમણે સહીએ મુઘી
સમાજ અને ધાર્મિક, સામાજિક કે રાજનૈતિક
પુષ્ટિ સંપ્રદાય કાર્યોમાં મોટામાં મોટો ફાળો આપ્યો
છે. ઇતિહાસના ચિત્રપટ ઉપર તેમનાં
ચિત્રો અંકિત થયાં છે. પણ ઇતિહાસ-કારો હજી મુઘી
તેમને ઓળખતા નથી. એવુંજ એક કુટુંબ શ્રીમદ્ વલ્લભા-
ચાર્ય'જીનું છે. શ્રીવલ્લભવંશે ૪૫૦ વર્ષ મુઘી સતત
ધાર્મિક આંદોલનોમાં રસ રેડ્યો છે; ધાર્મિક મન્ત્ર-યોને
સજીવ બનાવ્યાં છે અને વ્યવહારિક-ધાર્મિક તત્વો (practical
religious principles) જગતને અર્પ્યાં છે.

શ્રી વલ્લભવંશે રજપુત રાજવંશેને પુણ્યતમ માર્ગે
દોર્યા; મોગલ સલ્તનત સામે લડત ચલાવી, હિન્દુધર્મ પ્રત્યે
માનની લાગણી પેદા કરી કાજીઓને ન્યાય તોળવાના આદર્શો

અર્ચ્યા. પ્રાદ્યોને ઉપનીવદ્-જુની વિચાર પગપરા અર્પી
 નવાં તત્ત્વો સમક્ષ માનની લાગણી ધરાવતા કર્યા. સન્માર્ગના
 રક્ષક વિદ્વાનોને નવી-સરખી, પણ જુનામાં જુની વિચાર
 સરણી તે આ છે એમ ચિદ્વિદ્ઃ સર્વથા દ્રાવ્યં તે દ્વિ સન્માર્ગ-
 દક્ષતાઃ એવો નીડરપણે ઢંઢેરો જાહેર કર્યો અને વિદ્યેષુ
 દક્ષયુગલં પુરતો નિઘાય કહીને વિનંબ્યા પણ ખરા.

સિકંદરલોદી અને કૃષ્ણદેવરાજ, અકબર અને મહારાણા
 પ્રતાપ, તેમજ વીર દત્તાણી દુર્ગાવતી, જહાંગીર અને મહારાજા
 જોધાણા ઔરંગઝેબ ને બુદ્ધેલખંડના નરકેસરી
 ચંપતરાય અને છત્રમાલ, એ સર્વ ઉપર સમાન રીતે પ્રતી-
 બાની છાપ પાડનાર જો કોઈ એકજ વચ્ચ સફલ નીવડ્યો
 હોય તો માત્ર એક શ્રી વલ્લભવંશજ છે. શ્રી વલ્લભવંશે
 આચાર્ય તરીકે ૪૫૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં દરેક રીતે સફ-
 લતા મેળવી છે.

આચાર્ય એટલે ધાર્મિક તત્ત્વોને મુખ્યવસ્થિતપણે
 જનતાને સ્વીકારવા લાયક કરી આપે તે. જો સમયની
 ફેરબદલીને અંગે ધાર્મિક તત્ત્વોના સ્વીકારમાં કે ધાર્મિક
 વ્યવહારના આચરણમાં અચકચતા ઉભી થતી હોય અને
 તેનું કારણ સામાજિક, રાજનૈતિક કે ધાર્મિક ગમે તે હોય
 પણ તેની સામે વ્યવસ્થિત રીતે ઝુંબેશ ફાટી તે સમયના
 સમાજની બુદ્ધિમાં ઠસવી શકાય તે રીતે જુનામાં જુના
 પણ નિત્ય-અપરિવર્તનીય તત્ત્વોનેજ નવી બાપામાં રજુ

કરીને પણ બહાર કરી શકે, નહિ કે તે તે પરિસ્થિતિને
 શરણે થાય આનું નામજ ક્રાન્તિ-revolution કે સુધારો
 -reformation શ્રી વસ્તુભવંશે અનેક વેળા તેવી ક્રાન્તિને
 અપનાવી છે, ઉપજાવી પણ છે, પણ મૂળે કુઠારઃ જેવું
 કહીએ થવા દીધું નથી. એજ ક્રાન્તિકારનો અને ખરા
 સુધારકનો આદર્શ.

ખીલ રીતે કહીએ તો જગતના ઇતિહાસમાં એવો
 એકેય વંશ નથી કે જેણે પોતાના સાહિત્યની સેવા ૪૫૦
 વર્ષ સુધી અવિચ્છિન્નપણે કરી હોય.

જન્મ અને એવા પરમ પુનીત જગદવંદ્ય શ્રી
 બાલ્યા જીવન વસ્તુભાચાર્યજીના વંશમાં એ વંશની
 પ્રતાપિતા, પ્રગલ્ભતા, વિદ્વતા, દીર્ઘ-

દર્શિતા, કાર્ય-કારિનાને ઉર્જિત કીર્તિને વિશેષ દીધાવી
 શકે તેવું એક બાલક ભારતવર્ષના પશ્ચિમ છેડે ખેટા-
 શંખોદ્ધારમાં મં. ૧૯૪૭ ના ભાદ્રપદ શુકલ ૧૨ (વામન
 દાદશી)ને દિને, જે સમયે ભગવાન ત્રિવિક્રમે વામનરૂપે
 ત્રણ લોકને માપી લીધા, અને આમુરી મહત્વા-કાંક્ષાને
 પાતાલમાં દાટી દીધી હતી, તેજ સમયે બ્રાહ્મણ વંશમાં
 આચાર્ય રૂપે પ્રકટ થયેલા વામનજી-જેમ ભગવાન ત્રિવિક્રમ
 ભાર્ગવની પટીયસી રાજનીતિથી નિરુદ્ધ ન થતાં રાક્ષસી મહ-
 ત્વાકાંક્ષા નષ્ટ કરી શક્યા-તેમ યથા નામા તથા ગુણઃ ઉકિતને
 સાર્થક બનાવતા શ્રીમદ્ અનિરુદ્ધાચાર્યજી ગોસ્વામી શ્રી

શ્રીમુરલીધરજીને ત્યાં શ્રીરૂકિમણીજી માતૃશ્રીની કુખે પ્રકટયા.
બાળપણથીજ તેમની પ્રતાપિતા તરી આવતી હતી.

યજ્ઞોપવીત મંસ્કર થયા, અને વિદ્યાભ્યનનો આરંભ
થયો. તેવાજ અગ્ન્યામાં નટપુરના પ્રતાપી

નટપુરમાં ગો. શ્રીમજ્જરત્નલાલજીને ત્યાં કોઈ
ગાદીનશીન આત્મજ ન હોવાથી કોઈ પ્રતાપી ને
ભાવિ વિદ્વાન ગેસ્વામી બાલકને ગોદ

લેવાનો વિચાર કરી રહ્યા હતા. મહારાજશ્રીની ઈચ્છા શ્રી
લાલમણીજીના વંશમાંથીજ ગોદ લેવાની હતી, દિપ્તિ દેંકતાં
ગો. શ્રીઅનિરૂદ્ધાચાર્યજીનું વરણ થયું. સાત વર્ષના આ
બાળકને જોઈને નહીઆદના જોષિ આદિત્યરામે સવિધ્ય
ભાષ્યું કે આ બાલક સવિધ્યમાં મહા પ્રતાપી નીવડશે,
અને વૈષ્ણવ જનતાના ભાગ્ય વિધાતા આ માત વર્ષના
ગેસ્વામી બાલકે ખન્યા.

નહીઆદના મંદીરમાં ગોદ લેવામાં આવ્યા ને તિલક
કરવામાં આવ્યું.

ત્યારબાદ આપશ્રી નહીઆદ ખીરજયા, ને શબ્દ
રૂપાવલી આદિઅન્યોનું અધ્યયન કર્યું. વિદ્યાભ્યનમાંથી
નવરા પડે ત્યારે શારીરિક વ્યાયામ પણ

વિદ્યાભ્યાસ ને લેતા મન-કુસ્તીનો આપને ઘણો શોખ

બાલકકીડા હતો. વગર પલોટાયેલા (unbroken)
ઘોડાને અંકુશમાં રાખવાની પણ

તાલીમ આપે સારી લીધી હતી, જેનું પ્રદર્શન દ્વેરાને
દિવસે ઘણીય વાર મેદાનમાં થતું હતું.

પ્રાદ્યે વિદ્યાધ્યયન સમયે અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા પછી પણ જે ગુરુલક્ષિત રાખવી જોઈએ તેનું સંપૂર્ણ પરિપાલન આપશ્રીએ કર્યું હતું. વિદ્યાધ્યયનમાં ઉપકારક વિદ્વાનો પૈકી પંડિત મથુરાંપ્રસાદ શાસ્ત્રી, પંડિત શીવશંકરજી, શાસ્ત્રી હરિશંકરજી, મોહનલાલ શાસ્ત્રી, દુર્લભજી શાસ્ત્રી, ગુજરાતી ભાષાનો એકડો ઘુંટાવનાર રણછોડદાસ બાપુજી શાહ, વિષ્ણુરામ શાસ્ત્રી તથા પ્રા. મગલાલ શાસ્ત્રી વિગેરેને બહુજ સારી રીતે સન્માનતા, એટલું જ નહિ પણ તેમનું મનમા સ્મરણ એવું મંગલાચરણમાં લખી ઈતર આચાર્યેની માર્ગદર્શક થતા

આપને સાહિત્ય વાચવાનો અને મંદુરૂત અન્યો વાંચવાનો એટલો જોશ જોખ હતો કે તેઓ જણાવતા કે “જો હું ચારેક કલાક વાંચું નહિ તો મને કંઈ ગમેજ નહિ.” જે સમયે કાદ જર્મની પઠે રમપૂર્ણ, નલચંપૂની પેડે પ્રલેખપૂર્ણ મંદુરૂત વાક્યોનો વરમાદ

સાહિત્ય પરમનો ત્યારે તે માનવનાર જનતા
રસિકતા ચિત્ર લેખિત અવસ્થા અનુભવતી. આપને
મંદુરૂત ભાષામાં ગદ્ય ને પદ્ય (કાવ્યો)

લખવાનો પ્રજો જોખ હતો. તેમના ‘શુદ્ધાદૈતમંજરી’, ‘પ્રમેય-સ્તનાર્ણવ’ તથા ‘પૃષ્ઠિમાર્ગ તક્ષણાનિ ટીકા’ વિગેરે નાના મોટા અન્યો આશરે ૪૦ હજો એમ ધારવામાં આવે છે; જેમાં ઉપનિષદ્ ભાષ્યો જેવા વિદ્વત્તાપૂર્ણ અન્યોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

જોળ વર્ષની નાની વયથીજ આ કળા આપને
 વરી ચૂકી હતી. પ્રથમ વૈષ્ણવ પરિષદમાં આપને અચાનક
 ભાગ લેવાની ફરજ પડી, કારણકે
 વકતૃવકેળા આચાર્યોએ ભાષણ કરવાંજ નોંધ્યે
 એવું મનાવ્ય રૂઢ થઈ ચૂક્યું હતું. પ્રો.

મમલાલ શાસ્ત્રી, શાસ્ત્રીજી બહરીનાથ વિગેરે સંપ્રદાયના
 મર્મજ વિદ્વાનોની તથા હજારે માણસની મેદની સમક્ષ
 જરાપણ કોલ પામ્યા વિના “કેસરી” જેમ વાદળોને અવાજ
 કરતાં સાંભળીને ગર્જે તેમ આ “શુદ્ધાર્દેશ કેસરી”એ
 હંમેશાને માટે વાદગાર એવું પ્રવચન કર્યું. આપનો અભ્યાસ
 પણ ખડું ન હતો પણ પ્રતિભાસંપન્ન યુવકને કંઈજ અગમ્ય
 નથી હોતું. પ્રો. મમલાલ શાસ્ત્રી એક બાલ આચાર્યની આ
 વાળી સાંભળીને આનંદ પામ્યા, અને શ્રીમદ્ અનિરૂદ્ધાચાર્ય
 તરફ ગાનની લાગણીથી બોલા લામ્યા.

તેવામાંજ આપની ઇચ્છા પ્રો. મમલાલ જાને અણુભાષ્ય
 શીખવાની થઈ. આજના મુંબાઈના વસવાટ દરમિયાન

શ્રી મોહનનાથજી, શ્રીદેવકીનંદનાચાર્યજી,

વિદ્વદ્પરિચય પંડિત બલભદ્રશર્મા, પંડિત મુકર્શના-
 અને ઉપપદ પ્રદાન ચાર્યજી વિગેરે ઘણા વિદ્વાનોનો પરિચય
 થયો. ત્યારબાદ પટણા, કલકત્તા,

મુંબાઈ, આદિ ઘણાં સ્થળોએ વ્યાખ્યાનો કર્યા હતાં જેના
 પરિણામે આજ શુદ્ધાર્દેશકેસરી-શુદ્ધાર્દેશવાચનપતિ

—શુદ્ધાદ્વૈતસહસ્રાંશુ-વેદાન્તસુધારક-વેદાન્ત વિદ્યા-
લંકાર—પરિહતમણ્ડલેશ્વર—પરિહતેન્દ્ર—સર્વતન્ત્ર
સ્વતંત્ર આદિ સુવર્ણ પદ્મ સહિત ઉપપદોથી અલં-
કૃત ધ્યા હવા.

મુરતમાં લાલબાવાના ઉપનવન સંસ્કાર સુમયે
શ્રીગજરત્નલાલજીએ છપ્પન લોગ કર્યો હતો. તે વખતે અનેક
ગોસ્વામીબાલકો, ખુદ પ્રથમ ગૃહના તિલકાધિત
શ્રીગોવર્ધનલાલજી પધાર્યા હતા, શ્રીઅનિરૂદ્ધાચાર્યજી પણ
ઉપસ્થિત થયા હતા. તે વખતે સભામાં શ્રીગોવર્ધનલાલજી-
એજ સરાહના કરી હતી કે “શ્રી અનિરૂદ્ધલાલજી અમે તો
તિલકાધિત છીએ પણ ત્હમે તો “વિદ્યા તિલકાધિત” છો.

પોતાના બાલ આચાર્ય પ્રત્યે સંપૂર્ણ માનભરી લાગણી
દર્શાવવા નટપુરસ્થાએ મદ્રાસી વેવાઇને
પ્રથમલગ્ન આમન્ન્યા. વિવાહ ખેલ રચાયો. મહાજને
બ્યવસ્થાનું ખીડું ગડાચું. લાઉસાહેબ
દેસાઈના પૌત્ર શ્રીચુત ગિરિધરદાસ મંગળદાસ ઉદ્દે
તાતાસાહેબને સર્વસત્તા સોંપવામાં આવી. અને
શ્રીમહાલક્ષ્મી વહુજી ત્રાધે સંવત ૧૯૬૪ના માર્ગશીર્ષ શુકલ
ચરમીના રોજ લગ્ન થયું. લગ્ન સમારંભ એવો તો ઉજવાયો કે
આનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરનાર જો બાણ કે શ્રીહર્ષ હોત તો

મોટું કાવ્ય રચત, ટુંકમાં આપું ઉત્સાહભર્યું લમ ન મૃતો
 ન મધિવ્યતિ એ ઉક્તિનો અનુભવ તે સમયે થયોજ હશે.
 આ નવ. પરિશિત યુગલ ઘણી રીતે મુખી હતું.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ધન અને વહુના
 મોહપાશમાં એક લાવિ મહાનૂ આચાર્ય
 સાંપ્રદાયિક કુસાર ન પડે માટે સ્વાધ્યાયપ્રવચનાભ્યાં
 પ્રવૃત્તિઓ ન પ્રમદિતવ્યમ એ સંદેશ શુદ્ધનોએ
 પાઠવ્યો, અને સ્વીકાર્યો. દર એકાદશીએ
 પ્રવચનો આરંભાયાં. લલ્લુભાઈ પારેણ વિશેરે વૈષ્ણવોની
 સલાહ લઈ સં. ૧૯૬૫માં શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયની
 સ્થાપના કરી. શ્રીમાધવતીર્થ શંકરાચાર્યજી સાથે ઉભા
 થયેલા વિવાદમાં જાહેરમાં શાસ્ત્રની એલેન્ડ ફેકલ્ટીની પહેલ
 કરી હોય તો પહેલું નામ શ્રી અનિરુદ્ધાચાર્યજીનું છે.

Man porposes and God disposes. સાંપ્રદાયિક
 પ્રવૃત્તિઓની હોંશ અને ઉમેહ ઉપર પડે.
 જામનગર પડ્યો. મનના મનમાં તનનો તનમાંજ રહી
 ગાદીનશીન ગઈ. આ સમયે રા. જ. લલ્લુભાઈ જેવા
 સાચા ત્રલાલકારો જે મહારાજશ્રીને મળ્યા
 હોત તો જામનગરની જંગલમાંથી ખચિત મુક્ત ગણેત.

જામનગરની જાળાણમાં ફસાયા પછી ઘણું ગૌરવ
 સંપાદન કર્યું. પણ કેટલાક સમય મુખી
 નિષ્ક્રિયતા નિષ્ક્રિયતા પ્રાપ્ત થઇ. ફક્ત: કાવ્ય-
 અને સાહિત્યનો વ્યાસંગ જોઇએ થયો; પણ
 વિદ્યાભ્યાસ ન્યાયમિમાંસા, સાંકરવેદાન્ત, જૈન અને
 બૌદ્ધદર્શનોનો સારો અભ્યાસ કર્યો જેના
 પરિણામે મહારાજશ્રીએ એક અદિતીય શુદ્ધાર્દ્રિત દાર્શનિક
 વિદ્વાન તરીકે જ્ઞાતિ મેળવી.

મહારાજશ્રીના જન્મદિવસે આસીવાંઠ આપવાને, જામ-
 નગરના મહામહોપાધ્યાય શાસ્ત્રી
 ગોપાલતાપિની ભાખ્ય હાથીભાઈ પણ આજ્યા હતા.
 અને ત્યાં, 'શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રાભ્યુદયનાટક'-
 નારાયણોપનિષદ્ભાખ્ય ની ભેટ આપી. તેજ દિવસે
 સભામાં નાટકના નામ ઉપર
 વિવેચનો કર્યા હતાં પણ 'નામ મોટું ને દર્શન મોટું'
 એવું આ પુસ્તક હોવાથી મહારાજશ્રીએ પોતાની કલમ
 ઉપાડી. ગોપાલતાપિની ભાખ્ય રચી, સ્વસિદ્ધાંત પ્રતિપાદન
 કરીને ઈતર સિદ્ધાંતનું સચોટ ખંડન કર્યું. શૈલી પહેલાંના
 ભાખ્યકારોની જેમ રાખેલી હોવાથી હિતિ ચેતિ હિતિ કેચિતનાં
 વચનોથી પૂર્વપક્ષો કરી સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કર્યો, મુદ્રણ
 પણ થઈ ચુક્યું; જેની પ્રતિ શાસ્ત્રીજીને પણ મળી ચુકી
 હતી. ત્યાર બાદ નારાયણોપનિષદ્ભાખ્ય રચ્યું જે હજી ય
 અમુદ્રિત છે.

તેમનાં પ્રથમ વહુલ જે ઘણાં સેવારમિક તથા સાહિત્ય
 પ્રથમ વહુલને તે પાછળ કેઈ પણ ગ્રન્થ મૂકવા વિના
 લીલાપ્રવેશ ને લીલાપ્રવિષ્ઠ થયાં. હાજરમાં દુઃખ ઉમેરાયું,
 બ્રહ્મવાદ મંદીર પણ મહારાજશ્રી ઇશ્વરચ્છાનેજ આધિન
 થયા. આપશ્રીની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત તથા મુદ્રિત
 ઘણાં પુસ્તકો હતાં, તે સર્વને આપશ્રીનાં વહુલના કમરણ
 ચિહ્ન તરીકે જે શ્રીમતીજીના જ નિવાસસ્થાનમાં બ્રહ્મવાદ
 મંદીર ખોલી ત્યાં પધરાવ્યાં.

કનિષ્ઠ જ્ઞાતા આદિ સંજ્ઞાઓના સમજાવવાથી આપ-
 શ્રીએ દ્વિતીય લઘુ સં ૧૯૮૮ના કાર્તિક
 દિતીય વિવાહ મુદ્દી ૧૫ ના રોજ શ્રીમહાલક્ષ્મીવહુલ-
 અને ની સાથે કર્યું. તે વખતે નહીઆદના
 ઉપપદ પ્રદાન વૈષ્ણવોએ એક સભા ભરી, જેમાં પરિ-
 ભીત સુજલને પધરાવવામાં આવ્યું અને આપશ્રીએ ગોવાલ-
 તાપિની ઉપનિષદ દ્વારા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રાચ્યુદય નાદકનું અંતન
 કરેલું હોવાથી મહારાજશ્રીને 'ચણ્દ્રસેન'ના ઉપપદ સાથે
 સુવર્ણપદક ઉપપદથી વિભૂષિત કર્યાં.

શુરવાયુરમાં મહાત્મા ગાંધીજી દ્વારા અધુતોના મંદિર
 સનાતનધર્મ પ્રવૃત્તિ પ્રવેશ સંજ્ઞા બ્યારે સત્યાગ્રહ
 તથા શરૂ કરાવ્યો ત્યારે આપશ્રીએ એ
 ઉપપદ પ્રદાન પ્રવૃત્તિ ધર્મવિધ્વંસક હોવાથી
 સક્રિય ક્રાંતિ આપવાનાજ હેતુથી

પોતાના શાસ્ત્રી હરિશંકરજીને પાઠવ્યા હતા. નહીંઆદમાં
 વર્ણશ્રમ સ્વરાજ્ય સંઘની શાખા સ્થાપી. દિવાન બહાદુર
 ચીમનલાલ મહેતા; શ્રેષ્ઠ શ્રીશ્રીલાલજી તથા લાઉસાહેબ
 તાતાસાહેબ વિગેરેની સલાહથી જેણે જીલ્લા વર્ણશ્રમ
 સ્વરાજ્ય સંઘનું અધિવેશન લઈું, જેમાં આપશીનેજ
 અધ્યક્ષસ્થાન સોંપવામાં આવ્યું હતું.

ઘોડા સમય પાત્રી પૂ. જો. શ્રીજોકુલનાથજીની અધ્યક્ષ-
 તાએ તથા આપની સ્વાગતાધ્યક્ષતાએ મુંબઈ પ્રાન્તીય
 સંમેલન ભરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે શ્રીજોકુલનાથજી
 ઉપરાંત જો. શ્રીવલ્લભલાલજી મહારાજ, જો. શ્રીરણુછોડ-
 સાલજી મહારાજ, શ્રીશંકરાચાર્ય ભારતીકૃષ્ણતીર્થજી,
 શ્રીજયેન્દ્રપુરીજી, શ્રીરામાનુજમતાનુભાવી શ્રીદેવનાથકાચા-
 યજી પણ પધાર્યા હતા. શ્રી અનિરૂદ્ધાચાર્યજીનું સ્વાગતનું
 અને ઉપસંહારનું સંસ્કૃત ભાષામાં લલિત વ્યાખ્યાન સાંભળીને
 મહારાજશ્રીના પાંડિત્યથી આકર્ષાઈ શ્રીશંકરાચાર્યજી શ્રી
 ભારતીકૃષ્ણતીર્થજીએ આપને કુંકુમ તિલક કરી, પુષ્પમાલા
 હંઠમાં આદેશી અને 'સર્વતન્ત્ર સ્વતન્ત્ર'ના ઉપપદથી વિભૂ-
 શિત કર્યા. નોંધવા જેવી વસ્તુ એ છે કે શ્રીકૃષ્ણદેવરાજની
 સભામાં શ્રીમદ્દલભાચાર્યજીને સર્વ આચાર્ય સમક્ષ 'મહા-
 પ્રભુ' ઉપપદથી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યારપછી આ
 બીજોજ હાજરો છે કે સર્વ આચાર્યોની સમક્ષ આપશીને
 આ પદવી અર્પણ કરવામાં આવી છે.

સંવત ૧૯૯૧માં શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયનો રજત
 દિમાર્ગીય પુસ્તકાલયનો મહોત્સવ ઉજવાયો, સાતેય
 રજત મહોત્સવ દિવસનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી
 વૈષ્ણવોને તથા જહારગામના આવેલા વૈષ્ણવોને ઉપદેશનો
 લાભ આપ્યો હતો.

આપશ્રી આશ્રય લેનારને સારા આશ્રયી, દૃઢ નિશ્ચયી
 અને શ્રીબાલકૃષ્ણક આશ્રયી હતા. ખપ
 રૂચકાવ ને જોટલું જ બોલતા. લગવજામનો જપ
 સાદું જીવન સર્વથા ચાલુ જ રહેતો, સાહિત્ય વાંચવાનો
 એટલો ખપો ચોખ હતો કે પોતે ઘણીય
 વાર જાહેર કરતા કે જે ‘દિવસે હું વાંચું નહિ તે દિવસ
 મહારે માટે દુર્દિન સમજવો.’ આપ નીતિશ (Political)
 હતા ને કહેતા કે ‘લોકોને Politics શીખવા માટે ઘણીય
 મહેનત પડે છે. પણ હું તો પૈસાના લોગે Politics
 શીખ્યો છું.’ વાર્તાલાપમાં સ્વસંપ્રદાયનું ગોપન કરતા. યોગ્ય
 સ્થળે વિવેકી અને મજતાવડા હતા. આપનો ધોરાક જહુજ
 સાહે ને પહેરવેશ પણ તેવો જ હતો. અને આપશ્રી પૈસા
 કરતાં પ્રભુ સેવાને વધારે પ્રધાન્યતા આપતા તથા શાસ્ત્ર
 મર્યાદાએ રહી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતા.

આપશ્રી જામનગર પધાર્યા. કોણ જાણતું હતું કે
 આચાર્યશ્રી હવે નદીઆકના વૈષ્ણવોથી
 શ્રીલા પ્રવેશ આધિભૌતિક દષ્ટિએ દર્શનને માટે વિદાલ

થાય છે. કેટલોક વખત માંદગી લોગબ્યા બાદ એક નિ.સંતાન
 વિધવા વહુલને મૂકીને સંવત ૧૯૬૨ના માગશર વદ ૧૫
 ને દિવસે લીલાપ્રવેશ કર્યો સાપ્રદાયિક લાવનારો આધિદેવિક
 દષ્ટિથી આપણી વચ્ચેજ બીરાજે છે; પણ આપણા દૈવદુર્વિ-
 પાકને લીધેજ પ્રકટ કર્શન આપતા નથી.

પૂ. પા. મહારાજશ્રીએ વૈષ્ણવોના લાભાર્થે જે સંસ્કૃત
 ગ્રંથો લખ્યા છે તેનું મુદ્રણ કરાવી શકાય તેજ આપણે
 તેમના પાંડિત્યની યોગ્ય કહર તથા ચર્ચિત્વિત સેવા કરી
 શક્યા છીએ એમ મનાય.

પુસ્તક કેમ છપાયું ?

ન હિ કશ્ચિત્ સ્વર્ણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્યર્કમ્કૃત એ શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતાકારના સિદ્ધાન્તેજ અનુસરીને આ પ્રવૃત્તિ આરંભાયેલી છે એમ કદીએ તોપણ અતિશયોક્તિ નથીજ. સારા કર્મોમાં અને નિષ્કામ કર્મોમાં આ યોજના ધાય તો કર્મ બંધનમાંથી પણ મુક્ત થવાય એ પણ સિદ્ધાન્ત આ શ્રેય છપાવવામાં જળવાય છે.

શ્રીપુષ્ટિભાગીરથ પુસ્તકાલયના આદ્ય સંસ્થાપક અને વૈષ્ણવોને તથા ઇતર જનતાને પોતાની વિદ્વત્તાથી આકર્ષી નહીઆદમાં અખંડ જ્યોત પ્રકટ કરી હોય તો શ્રીમદ્ અનિરૂદ્ધાચાર્યજી મહારાજશ્રીજ હતા. તેનો પ્રકાશ દર મુધી સંપૂર્ણ પહેાંચે તે પહેલાં તો તે જ્યોત તદન પુઝાર્થ ગર્થ તે એટલે મુધી કે પોતાની પાછળ કોઈ પ્રજા પણ નથી. ઉસ્લાદશકાથી નહીઆદમાં તેમની પ્રવૃત્તિ પ્રશંસનીય હતી. આપશીએ પોતાના અહિર પ્રવચનમાં એમ જણાવેલું કે “શ્રીહરિરાયજીના શિક્ષાપત્રો, તથા તેમના નાના પણ તત્ત્વ ગ્રંથોના ઉપર થયું સખાવું જોઈએ” આ વિચારોનાં બી વાળ્યાં પણ તે અંકુરિત ન થયાં તેવાજ અસ્કામાં આપે નિત્યલીલા પ્રવેશ કર્યો. આપના તરફની નટપુરના પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકોની પૂજ્ય જુદિને લીધે કંઈ સેવા શાય એ ઉમેદ હતી, પણ દ્રવ્ય સંકેચને લીધે તે વસ્તુને અમલમાં મૂકવાને હિંમત ચાલતી ન હતી.

ઉપકાર સ્મરણ

શ્રી હરિરાયજીના ગ્રન્થોને માટે ઉપરોક્ત તમન્ના ભ. માતરના પારેખ મંગળદાસ ખીમચંદને તથા ખેડાના શાસ્ત્રી ત્રીચુત્ત મજવલ્લભ શર્માને પણ હતી. પુસ્તકાલય દ્રવ્ય મળે તેનીજ રાહ જોતુ હતું. ચિન્તિત વિષયમાં તે બન્નેના અતુલ ઉત્સાહે અને સહાયે આ પ્રવૃત્તિને અતિશય વેગ આપ્યો છે. તે તેમની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પણ જણાવવું પડે છે, કાર્યની શરૂઆત થઇ અનુવાદ કરવાને માટે પણ સેવાલાવનાની દ્રષ્ટિએ પેઢીગત વૈષ્ણવ માંગરોળ નિવાસી કેશવરામ શાસ્ત્રીએ સરળ અનુવાદ કરી આપવાને ખીડું ઝડપ્યું. દ્રવ્યનેા હિસાબગણી અમે ૩૦૦ પૃષ્ઠ આપવા માટે જાહેર કર્યું હતું, પણ વૈષ્ણવોએ અણીને વખતે નીચે પ્રમાણે આર્થિક સાહાય્ય કરી કે જેના પરિણામે કંઈક વધુ પાનાં આપી શક્યા હીએ જેથી વૈષ્ણવો તે સર્વના ઋણી છે.

આર્થિક સહાય આપનારનાં નામ

- ૧ ગો. વા. જેડીશનદાસ હામોદરદાસ ગાંધી ૧૨૫-૦-૦ નવસારી,ના સ્મરણાર્થે હા. જગમોહન-દાસ હામોદરદાસ ગાંધી.
- ૨ હરજીવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ દ્રસ્ટના ૧૦૦-૦-૦ દ્રસ્ટીઓ ભ. મોતીલાલ ગોવીંદલાલ તથા ભ. માણેકલાલ મણીલાલ અમદાવાદ

૩	ગો. વા. બાપુજીભાઈ વિકૃલદાસ ઊમરેઠ,ના રૂમરણાર્થે હા. પટેલ ચુનીલાલ ગોકળદાસ	૫૧-૦-૦
૪	લ. ચંડુલાલ ત્રીલોવનદાસ બાપુદીવાળા નહીઆદ.	૫૧-૦-૦
૫	ગો. વા. વિકૃલદાસ છગનલાલ ઘોડાના દુરદી લ. મોહનલાલ લલ્લુભાઈ ઘોડા	૫૦-૦-૦
૬	લ. જમનાદાસ લલ્લુભાઈ દેસાઈ અમદાવાદ.	૨૫-૦-૦
૭	ખેડાના એક વૈષ્ણવ	૨૫-૦-૦
૮	લ. ભાઈલાલભાઈ સાંકળચંદ નહીઆદ	૨૫-૦-૦
૯	લ. કેશવલાલ ગીરધરદાસ ઠાણી ,,	૨૫-૦-૦
૧૦	લ. મણીલાલ છગનલાલ ચાહ. ,,	૨૫-૦-૦
૧૧	લ. વિકૃલદાસ માતીચંદ માંગરોળ	૫-૦-૦
૧૨	લ. નાથાભાઈ ,હરિભાઈ ખરાંડી	૪-૦-૦
		૫૧૧-૦-૦

સરકારે મન્યોના અનુવાદોમાં જે અનુવાદો છુટક માસિક વિગેરેમાં છપાયા હતા તે અનુવાદોને પણ એકત્રિત કર્યા છે. વળી બીજા સ્વતંત્ર અનુવાદો પણ આપ્યા છે. બીજા સાગના સાહિત્ય માટે તૃતીયગૃહ પીઠાધીશ્વર ગો. શ્રીવૃજભૂપણલાલજીમહારાજ તથા શ્રીગકૃલાલજી સંસ્થા-દાસ શ્રીયુત્ ધીરુભાઈ વિગેરેએ જે સાથ ને ઉત્સાહ આપ્યો

છે; તે અત્યંત અવકારદાયક ને સ્તુત્ય છે. એ સર્વે
ગોસ્વામી મહારાજશ્રીઓ તથા વિદ્વાન ગ્રંથપુષ્પો
તથા શાસ્ત્રીઓ, મંગળદાસ પારેખ, કમીટીના મેમ્બરો
તથા હરિશંકર શાસ્ત્રી વિગેરેનો સહૃદય આભાર માનું છું.

જેટલું સાહિત્ય અમારી પાસે એકત્રિત છે તે સર્વનો
અનુવાદ આપતાં ગ્રંથનું કેદ બહુજ વધી જવાની ભીતિ
લાગવાથી તથા એક સામટું દ્રવ્યનું ચોકાણ નહિ કરવાની
ઠગણાથી આ ગ્રંથ ફક્ત પપ ગ્રંથનો અનુવાદ આપી
સમાપ્ત કર્યો છે. પણ જો આ ગ્રંથના અનુવાદનો શિદ્ધ
આદર થશે તથા કોઇ ઉદાર ગૃહસ્થ સેવા ભાવનાએ દ્રવ્યમાં
સાહાય્ય કરશે તો ખીજો ભાગ પણ બહાર પાડવામાં વ્યવ-
સ્થાપકો પાછી પાળી નહીજ કરે એમ હું ખાત્રી આપું છું.

શ્રીયુત કેશવરામ શાસ્ત્રીએ અનુવાદ કરવાનું બીહુ ઝડપ્યું
ન હોત તો દ્ર વ્ય એકલથી અમે આ ગ્રંથ બહાર પાડી
શકત નહિ. તેમની અનંકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાંથી ફાજલ
સમય પાડીને પણ અનુવાદ ઉપરાંત મૂક સંશોધન વિગેરે-
નું જે કાર્ય કર્યું છે તે સર્વને આધારેજ અમે ઝડપથીજ
કામ પતાવી શક્યા. અતઃ એવ વૈષ્ણવો તેમજ પુસ્તકાલયના
વ્યવસ્થાપકો તેમના ઋણી છે. પ્રભુ તેમને આવી નિષ્કામ
સેવા કરવાને વધુ અનુકુળતા પ્રાપ્ત કરી આપે અને તેમને
ત્રિવિધ દુઃખથી મુક્ત રાખે એ પ્રભુ પ્રતિ અભ્યર્થના.

અંતમાં જેમણે અમને કંઈપણ સાહાય્યું કરી છે તે સર્વના આભાર માનવાની તક લઉં છું.

અન્યને બહાર પાડવામાં બહારના પ્રમાણે અમે કંઈક મોડા પડ્યા છીએ, તેનું કારણ ગ્રેસ વિગેરેની અનિયમિતતા છે તે માટે હું કર યુગલ નેડી વૈષ્ણવોની ક્ષમા માગું છું. તે ઉપરાંત જે કંઈ ભૂલ માલુમ પડે તેને વાંચકો મુધારી લેશે અને જે અમને જણાવશે તે બીજી આવૃત્તિમાં મુધારો કરવા પ્રયત્ન કરીશું. અંતમાં જે કંઈ એવા આપ સર્વના ચરણમાં રજુ કરું છું તે શ્રીબાલકૃષ્ણ પ્રભુની કૃપાથી છે અતઃ એવ એઓશ્રીના ચરણોમાં શીર શુકાવી વિરમું છું.

ડાહ્યાસવ,
મે. ૧૯૬૩

}

રતિલાલ મોહનલાલ દોશી
મન્ત્રી,
મીપ્રજિમાગીય પુસ્તકાલય,
ગદીપાક.

શ્રી કૃષ્ણ: શરણં મમ । શ્રીવલ્લભાય નમઃ ।

પુષ્ટિમાર્ગીય સસ્તુ સાહિત્ય.

વૈષ્ણવોને માટે સોનેરી તક !

લગભગ પાંચતર કિંમતે આજેજ ખરીદો.

શ્રીમદ્દલસાચાર્યજી પ્રણીત

ત્રિવિધ નામાવલી.

બાલલીલા પ્રથમ ભાગ, કિં. ૦-૨-૩

પ્રૌઢલીલા દ્વિતીય ભાગ કિં. ૦-૨-૦

રાજલીલા તૃતીય ભાગ કિં. ૦-૨-૦

પોસ્ટેજ અલગ. પચીસ પુસ્તક ખરીદનારને પચીસ ટકા
કમીશન આપવામાં આવશે,

—: અનુવાદક અને પ્રકાશક :-

શ્રીમનલાલ કૌશોરદાસ શાહ બી. એસ. સી.

બી. એ એલ. એલ. બી. પાડાપેશ; નડીઆદ.

(પૂ. પા. ગો. બાલકો તથા માધ્યમિક વિદ્યાર્થી તથા ગુજરાતના
પ્રમુખ પત્રકારોના અભિપ્રાયથી પરિપૂર્ણ)

ધનિક વૈષ્ણવ બંધુઓને પણ આ કાર્યમાં મદદ કરવા ખામ
વિનંતિ છે. જો કોઈ બંધુ પચીસ રૂપીઆની મદદ કરશે તો
કિંમતમાં ૦-૦-૬ ઘટાડી દેવામાં આવશે. પોતાના પૈસા કેટલાય
અન્યમાર્ગે વ્યય કરતા દશે, તો તેમને હાય આ એક ઉત્તમ તક
આવી પહોંચી છે. માટે તેનો લાભ લેવા બંધુ નહિ વધુ માટે
લખો યા મળો.

શ્રીમનલાલ કૌશોરદાસ શાહ.

પાડાપેશ, નડીઆદ.

સામ્પ્રદાયિક પુસ્તકો ખરીદશો ક્યાંથી ?

તેના માટે સર્વોત્તમ સ્થાન

એકજ

શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય

નડીઆદ.

પુ. સંપ્રદાયિક જુનાં તેમજ નવાં, સંસ્કૃત,
વજ્ર વિ. સર્વ પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી મળશે.

મંત્રી

શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય; નડીઆદ

તા. ક.નામ સેવાના જ્ઞાતિક વેળાવ બંધુઓને વાપણેરી
જાતેડ મદદ આપી પ્રકાશન કાર્ય જુએલાં પ્રમાણીકપણે સરજ
કરી આપવા તૈયાર છે.

१८	स्वमार्गरहस्यनिरूपणम्	१५४
१९	मधुराष्टकतात्पर्यम्	१५७
२०	सर्वात्मभावनिरूपणम्	१६०
२१	निवेदनतात्पर्यार्थः	१६६
२२	स्वमार्गमूलनिरूपणम्	१७०
२३	मलरूपसंशयनिराकरणम्	१७७
२४	श्रीमत्प्रभुप्राकट्यहेतुनिर्णयः	१८०
२५	श्रीपुरुषोत्तमस्वरूपाविर्भावनिर्णयः	१८३
२६	स्वमार्गीयभावनास्वरूपनिरूपणम्	१९२
२७	स्वरूपतारनम्यनिर्णयः	२०४
२८	अन्तरङ्गबहिरङ्गप्रपञ्चविवेकः	२१३
२९	भावसाधकयाधकनिरूपणम्	२१७
३०	श्रीकृष्णशब्दार्थनिरूपणम्	२२९
३१	श्रीमत्प्रभाः सर्वान्तरत्वनिरूपणम्	२३७
३२	श्रीमत्प्रमोः प्रादुर्भावप्रकारनिरूपणम्	२३८
३३	भगवत्प्रादुर्भावमिहान्तः	२४६
३४	प्रभुप्रादुर्भावविचारः	२५३
३५	प्रभुप्राकट्यविचारः	२७४
३६	श्रीमत्प्रभोर्वयोनिरूपणम्	२८६

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ॥

શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

શ્રીમદાચાર્યચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥

શ્રીહરીધનમદાપ્રભુચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥

૧. અથ માર્ગસ્વરૂપનિર્ણયઃ ।

સ્વમાર્ગઃ સર્વથા જ્ઞેયઃ સર્વેભ્યોઽતિવિલક્ષણઃ ।

તત્સ્વરૂપં તુ દૂર્જ્ઞેયં સ્યસામર્થ્યેન સર્વથા ॥૧॥

ખીજન બધા માર્ગો કરતાં અતિ બુદ્ધાણ પ્રકારનું જેનું લક્ષણ છે, તેવા આપણા પુષ્ટિમાર્ગ-શુદ્ધાદૈત ભક્તિમાર્ગનું દરેક રીતે જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. (જીવ એમ ધારતો હોય કે હું મારા સામર્થ્યથી આ માર્ગના સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવી લઈશ તો તે બુદ્ધભરેલું છેઃ) આ માર્ગના સ્વરૂપનું પોતાના સામર્થ્યથી દરેક રીતે જ્ઞાન મેળવવું તો અત્યંત મુશ્કેલ છે.

૧.

इति 'चिन्ताकृपायुतः' कृष्णः स्वास्त्रं चकार ह ।

प्रकटं सर्वसामर्थ्यमहितं विधिबद्धं मुचि ॥२॥

-(જીવ પોતાના સામર્થ્યથી માર્ગજ્ઞાન મેળવી શકે તેમ નથી તેવા પ્રકારની ચિન્તાને લીધે પરમકૃપાયુક્ત પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રએ

આ પૃથ્વીના નદા ઉપર બધાજ પ્રકારના સામર્થ્યને ધરાવતા પોતાના
મુખારવિન્દ (ના અવતાર રૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્ય મદાપ્રભુજી) ને વિધિ-
પૂર્વક પ્રાર્થ્ય આપ્યું. ૨.

“રસો જ સઃ” इति श्रुत्या कृष्णो भायात्मको मतः ।
तथा तदास्य मन्तव्यं भक्तानुमयतोऽनुगैः ॥३॥

“રસો જ સઃ” તે પ્રભુ કેવલ રસાત્મક છે એ શ્રુતિવાક્ય
મુજાન પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી ભાવાત્મક છે; તેજ પ્રમાણે શ્રીમદાપ્રભુજી
ના અનુયાયી વૈષ્ણવો શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીના મુખારવિન્દ (ના અવતારરૂપ
ભગવાન શ્રીવલ્લભાચાર્ય મદાપ્રભુજી) ને ભાવાત્મક માનજો, સમગ્ર કે
આપશ્રીના બકનોને તેવા આચાર્યશ્રીના ભાવાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ
કરેલોજ છે. ૩.

तैन भाषात्मको मार्गः नर्योऽपि प्रकटीकृतः ॥

તે આ શ્રીમદાપ્રભુજીએ આ ભાવાત્મક સમગ્ર ભક્તિમાર્ગને
પ્રકટ કર્યો છે- (આવા સ્વરૂપવાળા ભક્તિમાર્ગનો પ્રકાશ શ્રીમદ્દા-
પ્રભુજીજી છે. તે પૂર્વે ભક્તિમાર્ગ મૂનજી બપર હતો, પરંતુ જે
સ્પષ્ટ સ્વરૂપવાળો ભક્તિમાર્ગ ભેદાયે, તેવો તો નજર હતો.)-અપ્રકટ
હતો તેને પ્રાર્થ્ય આપ્યું. ૩રૂ.

मुख्यो हि ब्रह्मसम्बन्धः, स भाषात्मक एव हि ॥

આ માર્ગમાં પ્રથમ ખેડાં બ્રહ્મસમ્બન્ધ સ્મૃતિમાં જેને
પરમાત્મા, શ્રીમદ્ ભગવતમાં જેને ભગવાન અને શ્રુતિ-વેદમાં જેને
બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે, તે પરમકૃપાળુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પરબ્રહ્મ સાચેનો

સમ્બન્ધ (- આ માર્ગમાં નામકરણ દીવાદાસ ગુણનો અધિકાર
 યથા પડી માર્ગદીક્ષાના સ્વરૂપમાં ગુરુદ્વારો જે દરાવવામાં આવે છે, તે
 જીવોદ્ધારના દારમૂલ રહેલો સમ્બન્ધ) ને ભાવાત્મક છે. (શા માટે
 ભાવાત્મક ?) ૪.

માયો વિવાદતો નાર્યો યથા સ્વપુરુષે ભવેત્ ।

તથા નમ પત્તિઃ કૃષ્ણ ઇતિ નમ્બન્ધસોઽયમ્ દિ ॥૫॥

જે પ્રમાણે વિવાહ થતાં નારીને પેતાના પુરુષમાં ભાવ થાય છે
 તેજ પ્રમાણે અહીં તેવા પ્રકારના સમ્બન્ધને લીધે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી
 મારા સ્વામી છે -(હ તેનો લાભ છે)"-એવો ભાવ જાણે છે. ૫.

યથા સ્વર્ભૃત્સમ્બન્ધે તસ્યા નિર્દુષ્ટતા તથા ।

ભગવદ્ભાગ્યસમ્બન્ધે દેહસ્થાત્મવતામિદ ॥૬॥

જે પ્રમાણે પોતાના ભગવાનની સાથેના સમ્બન્ધમાં પત્નીને નિર્દોષ
 પાછું છે, તેજ પ્રમાણે પ્રભુ સાથેના ભાવાત્મક આ જલ-સમ્બન્ધમાં
 દેહ-ધનાદિમાં જેને અદ્ભુતિ છે. તેવા જીવોને (પણ) નિર્દોષ પાછું છે,

“વાળ્મીકી ચેત્રાજપત્ની”ત્યાદિના પ્રમુખોદિતમ્ ।

*અહીં મૂલમાં દેહાસ્થા વગેરે પાદ છે, કાનો હાથમાં ન જેને
 દેહ-ધન-આત્મામાં મમતા રાખનારને પણ જલસમ્બન્ધથી નિર્દોષ પાછું
 પ્રાપ્ત થાય છે એવો સ્પષ્ટ આશય છે.

પૂર્વદોષસ્તથા નૈવ સમ્યગ્ન્યઃ પ્રતિચન્ધકઃ । ૭।

‘આણ્ડાલી ગાજરાણી બની હોય અને વળી રાગને તેને માનીતી
હતી હોય; તેમ છતાં કાષ્ટવાર ગળ તેનું અપમાન કરે એટલે કે કદાચ
તેને! ત્યાગ પણ કરે તો તેથી તેના આણ્ડાલીપણામાંથી શું જવાબ?’
—એ પ્રશ્નોક વડે શ્રીમદાપ્તબુદ્ધિએ ખુલાસો કર્યો છે. આ રીતે પૂર્વ
રિધિમાં કાષ્ટ પણ હોય હોય તોપણ [રાગ જેમ આણ્ડાલીતે પણ
ગણી બનાવી શકે છે; આણ્ડાલી માથે સમ્યગ્ન્ય રાખી શકે છે, તેમ]
તે + સમ્યગ્ન્યમાં — પ્રશ્ન સાથેના સમ્યગ્ન્યમાં કાંઈપણ પ્રતિજ્ઞાના
કાળનાર થઈ શકે તો નથી. ૭.

तस्या यथान्यसम्यग्न्ये तदनुच्छिष्टभक्षणे ।

स्यस्याभिभुक्तदाने च स्वदेहादन्ययोगतः ।

महान् दोषस्तथापि मन्तव्यं मगवज्जनैः ॥૮૬॥

તે સ્ત્રીને જે પ્રમાણે^૧ અન્ય કાષ્ટ ગાયે સમ્યગ્ન્ય બાંધતાં પતિનું
ઉચ્છિષ્ટના ખાંડ પોનાના આખીને જે તાનુ બાંધેલું દેતાં

નમૂનામાં અહીં સમ્યગ્ન્ય. એમ પ્રથમા વિગતિન છે; પ્રથમા કરતા
સમગ્રી વિગતિન હોવા વધુ સમજાવે છે; કેમકે કાંઈ સમ્યગ્ન્ય બાંધક
હોઈ ન શકે બાંધના અર્થે એવી વસ્તુ હોય તો તે પૂર્વદોષ હોઈ
શકે.

^૧ અહીં મૂળમાં તસ્યાંય ધાન્યસમ્યગ્ન્યે એવો પાઠ છે. તસ્ય
નરજાતિના સર્વનામની અત્રે જરૂર નથી, અહીં વાત નારીની છે
એટલે તસ્યાઃ જોઈએ. અર્થ કાશ્ય? સ્ત્રીને પતિના આત્મસમ્યગ્ન્યમાં
દોષ રિયોઈ પતિને ખાવાના પદાર્થ પત્ની ખાઈલિયે તો દોષ થાય;

અને પોતાના દેહથી અન્ય પુરુષનો (અયોગ્ય) યોગ મનાં મદાન દોષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ પ્રમાણે આ રમણે પણ (અભ્યગમ્યન્ય યવા બાદ અન્ય દોષ દેવ સાથે સમ્બન્ધ ગણતાં, પ્રભુ-પ્રસાદી ન લેતાં પ્રભુને પોતાના અર્ધુ-આધેશુ-ભોગવેશુ સમર્પણ કરતાં અને રવદે-થી અન્ય દેવની આગધારા ચાલુ રાખતાં) મદાન દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવું ભગવદ્દીયોએ જાણવું ૯૩.

यथा मध्यस्थिताभिः सार्पयत्यात्मानमुत्तमम् ।
तथा सम्यन्धिभिः कृत्वा सर्वघस्तु समर्पयेत्॥९३॥

જે પ્રમાણે મધ્યે રહેલી (દ્વિતી)યોથી સ્ત્રી પોતાના ઉત્તમ આત્માનું પતિને સમર્પણ કરે છે, તેજ પ્રમાણે સમ્બન્ધી જન-દારા બધી વસ્તુ તૈયારી કરાવી પ્રભુને સમર્પણ કરવું. ૯૩.

स्यानन्यतानुसम्यन्धाभावो बाधक इष्यते ॥१०॥

પોતાનું પ્રભુમા જે અનન્યપણું, તે અનન્યપણાના સમ્બન્ધનો નિયંત્રક ન હોય તો તે (આત્મસમર્પણાદિકમા) પ્રતિબંધક થઈ પડે છે. ૧૦.

यथा सम्यन्धिभिः साकं स्वपातिव्रत्यरक्षणम् ।

પણ તો યનો મેળ કેમ મેળવવો? એટલેજ સમ્બન્ધ છે કે તસ્યાં યથાન્યસમ્યન્ધે એવો પાઠ હોય અન્યયોગત્થી અન્યસમ્બન્ધઃ પુનરુક્ત થાય છે, તેમ માનવાનું નથી. સમ્બન્ધ અને યોગ દો વસ્તુ છે. સમ્બન્ધ=પુરુષ સાથે વાતચીત કરતી યોગ પુરુષ સાથે પત્નીત્વે વર્તન

તથાજ જ્ઞાનસમ્યવ્યવચિન્તનં તાદૃશૈર્જનૈઃ ॥૧૧॥

જે પ્રમાણે સગાંજ્ઞાતાઓની મન્દથી સ્ત્રી પોતાના પતિવ્રત-
પણાનું રક્ષણ કરે છે. તેજ પ્રમાણે જીવે તાદૃશી જ્ઞાનોની સાથે ગદી
(તેઓની મન્દથી) બલસમ્યવ્યવનો (તે ટળી ન જાય તેનું) ખામધ્યાન
રાખવા) વિચાર કર્યા કરવો. ૧૧.

અતસ્તૈવ હિ સ્થેયં યન્ન તત્સર્જનસમ્ભવઃ ।

તે દુર્લભાઃ ભવતુ કલ્લો, તાન્ પરામૃદય સંઘસેત્ ॥૧૨॥

આથી ત્યાંજ રહેવું કે જ્યાં તેવા તાદૃશી ભગવદીયોના સર્ગની
સમ્ભાવના હોય આવા તાદૃશી ભગવદીયો કલિકાળમાં દુર્લભ છે.
તેઓની બરોબર પરીક્ષા કરી પછી તેવાઓનો સત્તમ કરતા રહેવું
(શ્રીહરિરાપજીએ દુઃસર્ગવિજ્ઞાનપ્રકાશનિરૂપણ-ગ્રન્થમાં વંચેલા અને
ભગવદીયોનું તારતમ્ય નિરૂપ્યું છે; તેનું અનુઅધ્યાન કરવું.) ૧૨.

“અતઃ સ્થેયં હરિસ્થાને” इति प्रभुवचः स्फुटम् ।

यतो भावः सुसंरक्ष्यो, वर्धनीयश्च सर्वथा ॥१३॥

શ્રીમદાપ્તજીવનું (ભક્તિવર્ધિનીમાં) “-આથી કરી જે પ્રમાણે
ચિત્ત દુષ્ટિ ન થાય.....તે રીતે હરિભગવાનના સ્થાનમાં રહેવું”,
-એ સ્ફુટ વચન છે; કારણકે દરેક રીતે ભાવનું સારી રીતે રક્ષણ
કરવાનું છે અને તેને વધારતાં જવાનો છે. ૧૩.

सदीप्तभाषो यचनैर्वाधृत्तिरदिनैः सदा ।

પ્રેમાસતિવ્યમનતાં લભતે મજનક્રમાત્ ॥૧૪॥

(સક્રિત-ર્ષિનીમાં શ્રીમદ્દાપ્રબુજીયે)ખીજભાવ ૬૯ કરવાનો ક્રમ બનાવી અસન દશા સુધીનો જે ક્રમ બતાવ્યો છે, તેજ પ્રમાણે રૂચિરૂપી ખીજ સહિત થયેલો ભાવ દુન્યવી ધાંધલોની જેમાં અસર નથી તેવાં વચનોએ કરી ભજનના ક્રમે પ્રેમ આસક્તિ અને વ્યસનની દશાને મેળવે છે. ૧૪. (સામાન્ય વાંચકોને આ વિષય સમજાવે હોય તો ભક્તકવિ દયારામભાઈનું ભક્તિપોષણ અહીં વધુ ઉપયોગી થઇ પડશે અથવા શાસ્ત્રીજી ચીમનદાસ દરિયાંકરે રચેલ પુષ્ટિમાર્ગો-પદ્ધતિશિક્ષાના ખીજ ભાગમાં તો આ વિષય ઉપરના પાક તેના કરતાં વધુ ઉપયોગી થઇ પડશે.)

તદર્થે સેવના પ્રોક્તા, સાપિ ભાવાત્મિકા પુનઃ ।

તત્પ્રાપ્યફલરૂપોઽપિ પ્રભુર્ભાવાત્મકો મતઃ ॥૧૫॥

તલ્લોલાપિ તથાભૂતા મન્તવ્યા રસકોવિદૈઃ ॥૧૫૩॥

તે ખીજભાવને ૬૯ કરવા માટે સેવા નિર્દેશવામાં આવી છે. આ સેવા પણ વળી ભાવરૂપજ છે આ ભાવાત્મક સેવાના ફારુપે રહેલા એવા પ્રભુ પણ ભાવાત્મકજ છે. તે પ્રભુની હીલાને પણ રસિક જનોએ-(રસરાજની મર્પાદા મજ્જા-૧૨ ભક્તોર્મે)-તેવાજ પ્રકારની ભાવરૂપ મજ્જાવી. ૧૫૩,

તસ્માદ્દેવ સ્વાચાર્યચરણેકપ્રકાશિતમ્ ॥૧૬॥

ભાવાત્મકં હિ ચેતવ્યં વિદ્વદ્ધિરિદ સર્વથા ।

યથા મૂલં તત્તો માતં કાર્યં ચાપિ તથા ભવેત્ ॥૧૭॥

તેથી કરીને આપણા આચાર્યચરણો શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ જે કાંઈ પ્રદર્શિત કર્યું છે. તેને અહીં દરેક રીતે વિદ્વાનોએ; ભાવરૂપજી ગણવું કાનુકૂળ જેવું મૂળ હોય તેવુંજ તે મૂળમાથી ઉત્પન્ન થયેલું કાર્ય પશ્ચ કાય (પ્રથમથીજ ભાવ હોય તો છેવટ સંધી બધું ભાવરૂપજી રહે અને પ્રથમથી સુદ્ધ હોય તો બધું સુદ્ધજ રહેવાનું.) ૧૭

સ્वाचार्यस्तिरकृतो मार्गस्तत्प्राप्यः पुरुषोत्तमः ।

सर्वमत्युष्णभावाढ्यमिति मन्तव्यमुत्तमैः ॥૧૮॥

આપણા આચાર્યચરણો, એમણે વિસ્તારેલો માર્ગ એ માર્ગથી મેળવાતા પુરુષોત્તમ, એ બધુંજ અતિ ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી ભરચક છે. એમ ઉત્તમ અધિકારીઓએ જાણવું. ૧૮.

स्वाचार्यशरणैर्जातवरणैर्मगवज्जनैः ।

पतायानेच विज्ञेयः सिद्धान्तोऽग्र विचक्षणैः ॥૧૯॥

જેમને પોતાના આચાર્ય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનું શરણુ પ્રાપ્ત થયું છે. જેમનું ભગવન્માર્ગમાં વરણુ થયું છે (પ્રભુજી જેને પોતાના સ્વીકાર્યા છે) તેવા વિચક્ષણુ ભગવદીયોએ અહીં આટલોજ સિદ્ધાંત જણાવી લેવાની જરૂર છે. ૧૯.

૨. સ્વમાર્ગીયકર્તવ્યનિરૂપણમ્ ॥

અથ શ્રીવલ્લભ ચાર્યકૃપયા વિનિરૂપ્યતે
સન્માર્ગનિષ્ઠકર્તવ્યં સ્વનન્તોષાય નર્મયા ॥૧॥

અથ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યચરણની કૃપાએ હ્રી દેવે મને આપણને
મન્ત્રોપદેશ થાય એ ખાતર સન્માર્ગમાં જેને નિષ્ઠા છે, તેના અંગનાં
કર્તવ્ય મારી રીતે નિરૂપવામાં આવે છે. ૧.

સેવ્યઃ કૃણ. મહાનન્દો મરુતૈકલ્પયાશ્રયઃ ।
તદ્ભાવાત્મા તથામૃત મર્દલોદાયુત. સદા ॥૨॥

સન્માનન્તસ્વરૂપ (= સન્-ભાવ, ત્રિત-ચેતન, અને આનન્દ-અનર્પામી
ને ત્રય રૂપ). ભ-ભાવ હવેને એકજ આશયરૂપ (અથવા તે માત્ર
ભક્તનૂજ હવેને એકજ આશય-આનન્દરૂપ, પ્રભુ માત્ર ભક્તનાજ હવેનાં
નિગાળે છે તેવા), ણી ભક્તોના ભાવરૂપ ભાવાત્મક સદૃશ લીલા-
ઓથી ભેડાયેલા એવા શ્રીકૃષ્ણન્દ્રજન મદેવ એવન રૂપ. ૨.

અનુરાગત્રિધા લોકે બ્રવણાદૂર્શનાતથા ।

x

x

x

॥૩॥

લોકમાં અનુરાગ ત્રણ પ્રકારે હિતવન્ન થાય છે:-૧. શ્રવણ, ૨.
દર્શન અને ૩. પ્રત્યક્ષ વાતચીતના પ્રયત્નથી. (અહીં મૂળમાં ઉત્તરાર્ધ
નુદ્ધિન લેખ. તેમ થાગે છે.) ૨૩.

તે ગોખી-ગોતે. આ. તે ભાવજ વસોતણના જોગામા મિથિ
 ક્ષી ગેવ છે (—આવાત્મક પ્રભુજ જોગામા ખેલી ગવા છે) શ્રીયગોતણ
 પણ તે ભાવજણ છે. એજ લખો. શ્રીનન્દગયજી, તે વચ્ચગિ. તે
 યજ, તે મન. ન જન્મોતસય તેમજ ત્યાં જે કંઈપણ ગેવું અમત્ર
 તે ગોખીજતોના ભાવજણ. ૭૬.

સોનિડગુપ્તો વહિઃ સ્થાનું ન શક્નોતીતિ મેચ્છનમ્ ॥૫૭॥
 પૂર્વરૂપેણ નિવાંસ્તિ, તતો મેદનિરૂપણમ્ ।
 ઉત્પત્તિ કેવલમ્યેતિ સ્પર્શ નૈવ નિરૂપિતા ॥૫૮॥

તે ભાવ અનિગુમ છે, જ્ઞાન રહી મનોજ નથી આવી મિથિ
 મેવાથી પૂર્વરૂપ સાથે તેના મેજ નથી એટલેજ અહી ભાવ
 પૂર્વરૂપે નિરૂપણ છે ઉત્પત્તિ માત્ર કેવળ ભાવનીજ હેતુ ગર, એ
 માટેજ એ ભાવોત્પત્તિ નષ્ટ પડે છેવામા નથી આવી ૬

સતો હિ ગોપિકાભાવ તામગ્રીસહિતસ્તથા ।
 પ્રકટ મન્ત્રજે ચક્રે ત્રીઠાં સ્વાનન્દરૂપિણીમ ॥૫૯॥

આ માટેજ સર્વ નામગ્રી -પરિકરથી યુક્ત એવા આ ગોપી
 ગોપીના ભાવજી વીકૃષ્ટુવન્દજીએ પ્રકટ થઈને વચ્ચગિમાં પોતાના
 અગોચરિક આનન્દરૂપ ગેલી લીલા કરી ૧૦.

અવતારચરિત્રં યન્ પુતનામારણાદિકમ્ ।
 પ્રાદુર્ભવ સ્વય કૃષ્ણ પુન મર્ચ ચક્રાગ હ ॥૬૦॥

પુન તે મારી નાખી. તેમજ શ્રીજી ગપુત્રાદિનો માળ ૧

વગેરે જે અનતારહીલા, તે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રણે પોતેજ પ્રકટ થઇને બધી કરી. ૧૧.

તદેવ રૂપિતં સર્વં તત્ર પ્રકરણેતમે ।

“કલ્યાણિત્વં પૂતનાયન્ત્યા” इति सन्दर्भस्तथा ॥૧૨॥

દશમસ્કન્ધના-ઉત્તમ તામચ દ્વિપ્રગણમા “કલ્યાણિત્વં પૂતનાયન્ત્યા”-કાષ્ઠ પૂતના બની અને કૃષ્ણરૂપ બનેલી “પીછ ગોપીને સ્તનપાત કરાવવા લાગી”-જે વગેરે અન્યસન્દર્ભ કરી તે સમગ્ર અવનાર ચરિતજ ત્યાં કરેવામાં આવે છે. (આપ્ટ છે ૬-અહીં જે ગોપીજનોને વિગ્રહદશામાં તન્મય બની કૃષ્ણલીલા કરી બતાવી, તે ભાવાત્મકજ છે)

૧૨.

અતો દિ ભાગવત્ત્વં લીલામાત્રસ્ય ચુડયતે ।

અથા શ્રુત્યા ગુણદ્વારાઽગુણવાનપિ રુપ્યતે ॥૧૩॥

તથા ભાગવતેનાપિ સદ્ગુણં તદિત્થિરુપ્યતે ।

અત્તતીર્ણચરિત્રેણ વિભેદસ્થાપનં તથાઃ ॥૧૪॥

આથીજ કરીને જેટલી લીલા તે બધીજ ભાવરૂપ હતી એમ માનવુંજ થાય છે. વેદમા એવા દલાયે પ્રવર્તે છે, કે જે ગુણરૂપિન હોવા છતાં ગુણરૂપ નિર્ણયન કરાવતી વખતે પ્રભુને નિર્ગુણ કરેવામા આવ્યા હોય છે; તેજ પ્રમાણે અહીં પણ કાષ્ઠ કાષ્ઠ એવો પદ્ધતિ હોય. તેજ રીતે ભાગવતજમા પણ અવનારચરિત્રથી ભાવરૂપ અને ભાવાનિર્દેશ્ય ચરિત્રનો ભેદ આપવા શરૂજ ભાવપાત્ર નિરૂપવામા આવ્યું છે. ૧૪.

તદપિ શ્રીમદ્વાચાર્યકૃપાયૈવ વિબુઘ્યતં ।
તસ્ય સૈવૈવ કર્તવ્યઃ ભાવસેવા દિ માનમ્ ॥ ૧૬

તે વાત પણ શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીની કૃપા ગડેજ જાણવામાં આવી
તેમ છે, માટે તે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રીની સેવાજ કરી. જે ભાવાત્મક
શ્રીકૃષ્ણચરિત્રની જેવા છે, તે તો માત્ર માનમ્ છે. ૧૫

ન ભાવો વુર્લમસ્તસ્ત્વ કથં સેવા ભવેદિદ્ ? -

- इति चेत्तत्र युज्येत समाधानमिदं पुन. ॥૧૬॥

તે ભાવાત્મક પ્રભુ નો દુર્લભ છે તેની સેવા અહીં આ લોકમાં
કેવી રીતે થઈ શકે ? - આમ જો હોય તો ત્યાં આ સમાધાન
યોગ્ય છે : - ૧૬.

ભાવો દિ સદ્ગજ. સિદ્ધ સ્વામિનીયૈવ સર્વથા ।

તસ્ય ચાગ્યસ્યિતસ્વાત્ર કથં દયાગતિર્ગિવેત્ ॥૧૭॥

મહાજ એવો જે ભાવ, તે તો માત્ર સ્વામિનીયોમાજ સિદ્ધ છે.
આમ હંતરમા (ગ્વ મિતીયોમા) રહેલા તે ભાવનુ આવવુ આપણુ
જેવાઓના ઉદયમાં કયાથી થાય ? ૧૭.

ન વા તયાવિભાગ્યેષાં યોગ્યતા તેન કલ્પ્યતામ્ ।

અતસ્તાતાં પ્રસાદેન કયચિત્તુ ભવેદપિ ॥૧૮॥

તે સ્વામિનીયોમાં જેવા પ્રકારની યોગ્યતા છે, તેની યોગ્યતા
ખીલઓમાં હોય શકે તેમ નથી દા, માત્ર તે શ્રીસ્વામિનીયોની
કૃપા થાય તો ગ્રંથક થાય ખરી ૧૮.

इरेरिव तन्म्यास्य कठिनं तत्प्रमादनम् ।

तन्मातृदृष्टानिधिः धृष्टः स्वात्मनानिधकार इ ॥१०॥

प्रभुनी ने प्रभाणे ते आग्निनीयो दृष्टा भेगवन्ना अदिनमान
यत्, ते प्रभाणे आ आधो माननीयेने प्रभुनी प्रत्यक्ष दृष्टा भेगवन्नी
भूद्वेन २६, ते आनन्दा दृष्टाना वाग्मा अथ श्रीदृष्टमन्त्रेण पोताना
मुपागविन्दना आयना २३५ श्रीदृष्टाभीश्वप्रभुने प्रादृष्ट आभुं. १६

स्वामिनीहृदयस्थस्य भावरूपस्य यन्मुग्धम् ।

भावाग्निरूप तद्वाच्यं स भावो विरहात्मकः ॥२०॥

स्वामिनीयाना हृदयभा इहेला वाग्मा प्रभु श्रीदृष्टमन्त्रेण ने
भुम्भ. ते आवातमक अग्निदृष्ट मन्त्रेण अने ते आवाग्नि ते विरहव
३६. २०.

तद्वाताय तद्वात्मा न्यमात्रिधयकलभायन ।

वात्मातृप्रभुः कदा श्रीमद्वाचाय शिखि न्यित ? ॥२१॥

ते विरहात्मक आधन दान इव आवातमक, यन्नी पोताना
आनिधय्यी इवभाव इतान् आपन्ना भद्राप्रभु श्रीमद्वाचाय शिखि
आपन्ना मन्त्रक विप्रा विगने ? २१

तन्निवेदनतन्तस्य अग्निधानाद् भवेदसौ ।

भावात्मवाग्निना मुख्यमेवाभाभनतां गत ॥२२॥

શ્રીમદાપ્રભુજીદ્વારા પ્રભુને આત્મનિર્વન કરાવતા તેઓશ્રીના
રાત્રિપદ્મી મુખ્ય મેવાના સમુદાય રહેલા તેના પ્રકરણો વાવ
કેળાના ગાય ખરે -

તન્મિદિર્ગાકુલાધીશો મર્ચંચન્નુમમર્ષણાત્
તત્તિવધ્યતિ સ્વર્ગચન્નુત્રિ નયોગેન મર્ચંચા ॥૨૩॥

તે વાવની ગિદ્ધિ ત્યારેજ થાય કે જ્યાંથી શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુ
શ્રીકૃષ્ણચન્નુજીને મર્ચંચન્નુ મર્ચંચા સ્વર્ગ આપે તે મર્ચંચન્નુ
મર્ચંચા ત્યારેજ ગિદ્ધિ થાય કે જ્યાંથી રહે, શ્રી. ગા. ૫૫ આપણા
મર્ચંચન્નુ પ્રભુને નિવેશ કરી ચૂકાએ ૩૩

તદર્થ કાચિકો સેવા તનુચિતચુતોદિતા ॥૨૩॥

તે મારજ તનુજન અને વિનાયથી પુનઃ એવી કાચિકી ભગવત્સેવા
૩૩ છે. ૨૩૩

પર્ષં તન્માનન્નઃ ગર્વે કુર્વેન્ ચિન્તાચિચર્જિત ॥૨૪॥

સેવાપરસ્તથા કુર્વેન્ વિયોગાનુમર્ચં નદા ।

સેવાનયમ્સરે યદ્વદ્ ગોચારણમતે દર્શી ॥૨૫॥

તન્મ્યાસેન વિધેયા સ્યાદનુભૂતિ પરા પુનઃ ।

આત્મનિતકવિયોગસ્ય, પરા કાષ્ટા પદસ્ય મ્વા ॥૨૬॥

આ પ્રમાણે પ્રભુનાંજ જેવું ચિત્ત છે, તેના છવ ચિન્તાથી
તદ્વન ગદ્ધિ મર્ચંચેવામા નતપ ગદ્ધિ હવથી પ્રભુના વિગદનો

જાતુમન કર્મો રહે, જાણે પ્રભુ જોનારુમા પાના હોય ત્યારે તેની
ભાવના કરી સેવાનાં અનવનરમાં પ્રભુના નેચા પ્રાપ્તના વિગ્દનો
અનુભવ અન્યાસપૂર્વક કરવો, અર્થાત દુનીયાના બીજા કાર્યોનાથી
ચિત્તને ઠાવવી બધ મેવાના અનવનરમાં પ્રભુના આત્મનિતક વિગ્દનીજ
ભાવના કર્યા કરવી— આજ દુલતી પગકાઢ્યા, છેલ્યામાં છેડી ટોચ .
છે. ૨૬.

एवं विहाय विधिना विहितानि, सदाहृत ।

आश्रित्य ब्रह्मचार्योच्चैः तिष्ठेत्समाहितः ॥२७॥

આ પ્રમાણે સાગે નીતે સમઝી વિધિપરિત દ્રમહી પદાર્થોથી
પેતાનાં ભોજનાદિક કરી હરમેશા પ્રભુમા આગ્રયુક્ત રહી અનંત
ધ્યાનપર્વક શ્રીમદ્વાચાર્ય શ્રીસ્વભાષ્યાર્યજીનો આગ્રમ કરી ગિરિનિ
કરવી. ૨૭

इति श्रीब्रह्मचार्यप्रसादेन निरूपितम् ।

नदा सन्तोषत स्थान्ते स्थापनीय प्रयत्नतः ॥२८॥

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્વાચાર્યશ્રી સ્વભાષ્યાર્યજીની કૃપા વડે
આ મે દ્રવ્યું છે આને હરમેશા પ્રયત્ન પૂર્વક પેતાના હૃદ મા
જીવેએ આપ્યું ૨૮

૩. સ્વમાર્ગીયસાધનરહસ્યમ્ ॥

શ્રીમદાચાર્યમાર્ગોઽયં ત્રિ.સાધનફલાત્મકઃ ।

તત્ર તદ્ભાષનં ભાવસાધનં તત્કૃપાયતામ્ ॥૧॥

■ ૧ શ્રીમદાચાર્યવર્ધ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો માર્ગ ક્રાઇપણુ સાધન વિનાજ ક્ષણે છે. શ્રીમદાપ્રભુજીની જેના ક્રેપર કૃપા છે, તેવા જીવોને આ માર્ગમાં શ્રીમદાપ્રભુજીનું ચિન્તન તેજ ભાવના માધનરૂપે છે. ૧

સ ભાવઃ સર્વેરાદિત્યાદ્ય અવિચ્છતિ સર્વથા ।

સર્વેસ્ય સાધનં સર્વરાગાભાવો ગૃહાદિષુ ॥૨॥

તે ભાવ સર્વ વિના કદાપિ થઇ શકશે નહીં. સકુમળ સાધન ગૃહ-સ્ત્રી-પુત્ર-ધન વગેરેમાં શ્રેષ્ઠા સર્વ પ્રકારના રાગનો અભાવ, એ છે. ૨.

રાગાભાવસ્યુ સતત સેવયા તત્કૃપાયતામ્ ।

તત્કૃપાસાધનં સા તુ ભવેત્તતોષણેન દિ ॥૩॥

શ્રીમદાપ્રભુજીની કૃપા છે, તેવા ભગવદીયોની સતત સેવા વડે રાગનો અભાવ થાય છે. શ્રીમદાપ્રભુજીના અનુમદમાં સાધનરૂપ જોવી તે સેવા શ્રીમદાપ્રભુજી વૃષ્ટ થવાથી સિદ્ધ થાય છે. ૩

તત્તોષણં તુ તદ્મનિભાયવર્ચનતો મયેત્ ।

ભાષા દિ માર્ગનિર્વેશ્યં કર્તવ્યં તસ્ય રક્ષણમ્ ॥૨૪॥

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ગુપ્ત સ્વાતો લાભ તેઓશ્રી તરફથી ભક્તિના
લાભની વૃદ્ધિ મળી થાય. ભાવ એ ભક્તિમાર્ગના સાર્વજનિક-રૂપે
રહેલો છે. તે ભાવનું રક્ષણ કરવું. ૪.

તેવાપિ સતતં ચિંત, માયનાત્મા તદ્દા મયેત્ ॥૨૫॥

ચિત્તમાં સતત મેવા હોય ત્યારે જીવ ભાવનારૂપ બને છે. ૪૬.

‘નિવેદન તુ સ્મર્તવ્યમિ’તિ ચત્સાધનં પદ્મ ॥૨૬॥

‘તાદૃશી’તિ ધ્યાયેન સર્જેસ્તદ્રાપ્યપેક્ષિતઃ ।

ન ય સાધનં સર્જે મોક્ષોઽસ્મિન્માર્ગે યથ ચ ॥૨૭॥

‘મમોત્તમે’તિ ધ્યાયેન, તદ્માયે યુથાચિલમ્ ॥૨૮॥

“હમેશાં આત્મનિવેદનનું સ્મરણ કર્યાં કરવું; એ નિરતન
ગ્રન્થમાં જે પરમ સાધન કહ્યું છે, ત્યાં ‘તે તાર્શી ભગવદીયોની
સાથે રહી કરવું’, તેમ કહ્યું છે; તે વાક્યથી આ ભક્તિમાર્ગમાં
સદ્ગતી પણ જરૂર હોય છે. તેજ સાધનાત્મક સદગ તે આપણા
આ માર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણનું શોધીમાંના ‘ઉત્તમ’ શોધ પ્રાપ્તિના જીવોમાં
સખ્ય-મિત્રતા થાય,’ એ વાક્ય પ્રમાણે મોક્ષરૂપ છે; ને ભગવદીયનો
સર્ગ ન થયો તો અધુર શોધ છે. ૬૬;

તસ્માત્સર્વે પરિત્યજ્ય સત્સંજ્ઞેન સદા દરિમ્ ॥૨૯॥

સેવયેદાન્તરેણાપિ યાદ્યેન મનસા પુનઃ ।

સ્વતઃ ફલં હિ સત્સર્ગે વિદિત્વા વિદધીત હિ ॥૮॥

તેથી સર્વનો ત્યાગ કરી રાતસડગપૂર્વક સદૈવ અન્દગના અને
બહારના એમ બન્ને પ્રકારના ચિત્તથી પ્રભુની સેવા કરવી. તે મત્સડગ
મનેજ દક્ષરૂપ છે, તેમ જાણી બધું કરવું. ૮.

૪. મક્તિમાર્ગે પુષ્ટિમાર્ગત્વનિશ્ચયઃ ।

પુષ્ટિમાર્ગઃ ફલ યત્ર સ્વયં સાધનતાં વ્રજેત્ ।

સાક્ષાત્પરોક્ષભેદેન સ દ્વિધા ચિનિરૂપિત. ॥૧॥

જ્યાં દક્ષ જાનેજ સાધન થઈ રહે, તે પુષ્ટિમાર્ગ. આ પુષ્ટિ-
માર્ગ સાક્ષાત્દક્ષાત્મક અને પરોક્ષદક્ષાત્મક એમ બે પ્રકારનો ફેરવામાં
આવે છે. ૧.

આયિર્ભાષિદશાયાં હિ સાક્ષાત્વેન નિગદ્યતે ।

અન્યથા તુ પરોક્ષત્વાતધીષ હિ નિરૂપ્યતે ॥૨॥

પ્રભુ ત્યારે જાગ્ય બેપગ બિરાજતા હોય છે, ત્યારે જે પુષ્ટિ-
માર્ગની સ્થિતિ છે, તે સાક્ષાત્દક્ષાત્મક છે; પરંતુ ત્યારે પ્રભુ જૂનક
બેપગ નથી બિરાજતા હોના ત્યારે પરોક્ષદક્ષાત્મક છે. (શ્રીકૃષ્ણ-
વતાઃ સમયનો અનુગ્રહ તે સાક્ષાત્ અને શ્રીકૃષ્ણઅન્દગ સ્વધામમાં
પંધાર્યા પછીનો અનુગ્રહ તે પરોક્ષદક્ષાત્મક. અત્યારે આ પાછળનો
પરોક્ષદક્ષાત્મક પુષ્ટિમાર્ગ અસ્તિત્વમાં છે) ૨.

માનાતિરિક્તમાર્ગસ્થમેષ તત્ર વ્યવસ્થિતિ ॥૨૩॥

- આ માર્ગ પ્રભાણીથી પણ છે એમ વ્યવસ્થા બાણીની
(કેમકે તેમા માન અનુગ્રહ બેપગ્ગ આધાર છે) ૨૩

- સંશય -

તગ્રાય સશય —કૃષ્ણ ફઠ સાક્ષાત્કૃત સ્વયમ્ ॥૩॥

યાયાત્સાધનતા નૃન રમલીલાસુ સવશ ।

પરોક્ષે ભક્તિમાર્ગે હિ કથ માધનતા હરે ॥૪॥

અન્નાધિભૂતરૂપત્વાદ્દર્શનસ્વાપ્યમાયત ।

તદ્ભાવે કથ તસ્ય પુષ્ટિમાર્ગત્યમુચ્યતે ॥૫॥

અન્યથા માધનૈ મિહૌ મર્યાદૈશ તયા મયેત્ ॥૬॥

— આમા આ પ્રકારનો સદાય ગીનો માય છે કે — વાર !
આશાત્ રનરૂપ થયેના પ્રભુ શ્વ જાનેજ બની ગ્વસલીનાઓમા માધન
પચાને પામે છે (માને કે આશાત્ સીનાઓમા પ્રભુ પોને માનરૂપ
ગને ખગ પચુ) પરોક્ષ ભક્તિમાર્ગમા દગ્ગિ માધનપણુ કેરી ગીને
નમ્ય હોઈ શરૂ કેમ? તેમા પ્રભુના સ્વરૂપનો આરિર્માર પચુ નથી
હોતો કે પ્રભુના ગર્ભ પચુ નથી થતા, જો ગાલી રિયતિ હેવાથી
જોને પ્રભુ હાજર ન હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગ પુષ્ટિમાર્ગ કેમ હી
ગાયા? પ્રભુની ગેઠહાજી હોવાથી જો સાવન સ્વામા આવે તો
પગી પુષ્ટિમાર્ગ ગ્વો ગ્યા? આમ થના તો ને મર્યાદામાર્ગ થઈ
ચૂ થો! પડે

સિદ્ધાન્તસ્તુ—હરિઃ સાક્ષાદ્રસાત્મા શ્રુતિસમ્મતઃ ॥૬॥

સોઽપિ શૃંગાર ઇવાસ્તિ, સ ચાપિ દ્વિવિધો મતઃ ॥૬૩

સિદ્ધાન્ત એ છે કે શ્રુતિયોગે જેને સમ્મતિ આપી છે, તેવા પ્રભુ સાક્ષાત્ રસાત્મક છે; તે પણ શૃંગારરસકૃપ. શૃંગાર-રસાત્મક પ્રભુનાં પણ બે પ્રકાર; ૧. મયોગ અને ૨. વિપ્રયોગ. (મયોગ અવતારદશામાંજ અને વિપ્રયોગ અવતારદશામાં તેમજ અનવતારદશામાં પણ) ૬૩.

एवं सति हरेर्भक्तिमार्गे पुष्ट्यभिधे मतः ॥७॥

વિયોગઃ સાધનં યસ્માત્સ સ્વરૂપાત્મકો મતઃ ॥૭૩॥

આમ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગ એવું જેનાં નામ છે, તેવા ભક્તિ-માર્ગમાં પ્રભુનો વિયોગ-વિપ્રયોગ, એજ સાધન છે; કેમકે તે વિપ્રયોગ ભગવત્સ્વરૂપાત્મક કહ્યો છે. (વિપ્રયોગાત્મક પણ પ્રભુજ છે.) ૭૩

तस्य साधनता हि स्वरूपे साधनं मतम् ॥८॥

અતોઽગ્ર પુષ્ટિમાર્ગસ્તં નિષ્પત્યુદ્ધં ધિમાવ્યતામ્ ॥૮૩॥

આ વિપ્રયોગનું જે સાધનપણું, તેજ સ્વરૂપવિષયક સાધન છે. આથીજ આ પુષ્ટિમાર્ગ છે, એમ નિઃસંદેહ મળે. ૮૩.

૫. મત્તિક્તિવિશ્વનિરૂપણમ્ ।

મત્તિક્તિવિધા પદામ્ભોજયદનામ્બુજમેદત ।

પ્રથમા શીતલા મત્તિક્તિયત શ્રવણકીર્તનાત્ ॥૧॥

તત્રૈય મુખ્યમમ્યન્ધ સુલભો નારદાદિપુ ॥૨॥

અગ્નિમયની અને વદનમયની આમ બે પ્રકારની ભક્તિ છે પહેલી ભક્તિ શીતલ છે, કાગળકે ત્યાજ અરજી અને કીર્તનથી મુખ્ય સમ્યન્ધ છે (મુરય સમ્યન્ધ પાડ લેના - તે અગ્નિવિન્દન તેના ભ તોને મુખથી અભેજ કે ભક્તો ત્યાજ મુગ માને કે) - આ ભક્તિ નાગ વગેરે ભક્તોમા સુલભ છે ૧૩

દ્વિતીયા દુર્લભા ષસ્માદધરામૃતસેવનાત્ ॥૨॥

તદ્ભાવનારૂપા ધિરદાનુભવાત્મિકા ।

ગોપસીમન્તિનીનાં ચ સા દત્તા હરિણા રુગ્મ ॥૩॥

દ્વિતીય વદનામ્બુજની ભક્તિ દુર્લભ છે, કાગળકે તેમા પ્રભુના અધરામૃતનું સેવન છે તે પ્રભુના ભાવની ભાવનારૂપે પહેલી છે, વર્ગી વિરહના અનુભવરૂપ છે, હરિને જાને તે શ્રીનજમીમન્તિનોયેના આપેલી. ૩

તદર્થ કરુણ કૃષ્ણો ભાવાદમા સ્વાસ્યમુત્તમમ્ ।

ભાવાગ્નિરૂપં જગત્તિ કૃષ્ણાવિશ્વકાર સ ॥૪॥

શ્રીષણ્ણમારુયાનાચાર્યાન્ વિશ્વોદ્ધારકૃતે યત્ ॥૫॥

તે વિરહાત્મક વદનામૃગની લાક્ષિત આપવા માટેજ પરમ કારણિક લાવાત્મક પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રણે કૃપા-વડે કરીને વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવા ખાતર પોતાના ઉત્તમ મુખારવિન્દરૂપ લાવાત્મક અગ્નિચરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો આ જગતમાં આવિર્ભાવ કર્યો. ૪૬.

દર્શયિત્વા સ્વચ્છદનં ઘચનામૃતચિન્દુમિઃ ॥૫॥
 વેણુનાદૈરિચ સ્વીયાન્પાયયિત્વાઘરામૃતમ્ ।
 મુક્તારવિન્દરૂપાં તાં ભક્તિં ભાવાત્મિકાં દદૌ ॥૬॥

વચનકૃપી અમૃતનાં ચિન્દુઓએ કરી પોતાના મુખારવિન્દના જનનનાં દર્શન કરાવી પ્રભુએ વેણુનાદ વડે જે પ્રમાણે સ્વકીય ગોપ-ગોપીજનોને અધરામૃતનું પાન કરાવ્યું તે પ્રમાણે દૈવી જીવોને મુખારવિન્દરૂપ લાવાત્મક લાક્ષિતનું દાન કર્યું. ૬.

તથાવિધસ્વચ્છદનભક્તિદાનેન ચાચિલાન્ ।
 દૈવજીવાનન્તરગાન્ કૃતાર્યાન્ ચિદધે હરિઃ ॥૭॥

તેવા પ્રકારના પોતાના વદનાગવિન્દના અવતાર શ્રીમહાપ્રભુજીની ભક્તિના દાને કરી હર્ષિભગવાને અન્તરગ્ગ સકલ દૈવી જીવોને કૃતાર્ય કર્યા. ૭

પદ્મવિધસ્વરૂપાન્ શ્રીચલ્લભાચાર્યાન્ કૃપાનિધીન્ ।
 આશ્રિતોઽહં યિત્તિશ્ચિત્ય પેદ્ધિકે પારલૌકિકે ॥૮॥

આ લોક-સમન્ધી અને પદ્મોક-સમન્ધી દરેક કાર્યમાં પાદો નિશ્ચય કરી આવા પ્રકારના કૃપાના માગર શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણોનો મેં આશ્રય કર્યો છે. ૮.

૬. સ્વમાર્ગીયમક્તિદ્વૈવિધ્યવિવેકઃ ।

અય શ્રીકૃષ્ણવદનાચાર્યસશ્રિતચેતસા ।

નિરૂપ્યતે તન્માર્ગીયમક્તિદ્વૈવિધ્યમદ્ભુતમ્ ॥૧॥

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રભુજના વદનાવતાર શ્રીમહાપ્રભુભુજને આશરે છે ચિત્ત જેનું એવે! હું શ્રીમહાપ્રભુભુજના માર્ગમાં રૂઢેલી અદ્ભુત બે પ્રકારની ભક્તિનું અહીં નિરૂપણ કરું છું. ૧.

વેદસિદ્ધા સ્વતન્ત્રા ચ દ્વિધા મક્તિ. પ્રતીયતે ।

સ્મૃતિવાક્યસ્તયા ભેદબોધકૈઃ શ્રુતિમૃધ્ભિઃ ॥૨॥

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બનાવનારા વાક્યો અને ભેદને બતાવનારા ઉચ્ચતમ શ્રુતિવાક્યોથી વેદસિદ્ધ અને સ્વતન્ત્ર એવી બે પ્રકારની ભક્તિ છે. ૨.

૧. વેદસિદ્ધ ભક્તિ

માહાત્મ્યજ્ઞાનભાષાભ્યાં પ્રથમા પ્રતિપદ્યતે ।

પુમર્થપ્રતિપાદ્યત્વાન્નૃતેર્મોક્ષોપયોગિની ॥૩॥

પહેલી વેદસિદ્ધ ભક્તિ પ્રભુનાં માહાત્મ્યજ્ઞાન અને ભાવ, એ બંનેથી સિદ્ધ થાય છે, વેદ એ પુરુષાર્થનું પ્રતિપાદન કરનાર હોવાથી આ ભક્તિ મોક્ષ નામના ચતુર્થ પુરુષાર્થની મિદ્ધિ આપવામાં ઉપયોગી છે. ૩.

માત્મયત્પ્રિયતા તત્ર વૌધ્યમે મેદવોધનાત્ ।

માહાત્મ્યજ્ઞાપનં ચાપિ સપ્તિકૃત્યયોર્ધનઃ ॥૮॥

તેમા એપણનો ખ્યાલ હોવાને હીધે જેમનું લગન કરનાર
આવ છે, તે પ્રભુ આત્મા જોડાનાર વધાવા હોય કે, તેની મમતા
છે પ્રભુએ સૃષ્ટિ વગેરેની મમતા કરી છે, એ વગેરેના જ્ઞાનને લીધે
પ્રભુના માહાત્મ્ય ત તેમા જ્ઞાન છે ૪

શબ્દાર્થોઽપિ તથેવાગ્ર પ્રકૃતિપ્રત્યાલિત ।

પ્રત્યયાર્થ પ્રેમ ચાર્કં સ્ત્રીભાવે તદ્વિધાનત ॥૯॥

મજધાતો. પ્રકૃત્યર્થ સ્પષ્ટ પર હિ સેવનમ્ ।

‘સાયુજ્યકામ્યવે’ત્યુક્તે પર તત્સાધન મતમ ॥૧૦॥

અહીં ‘લક્ષિત’ સજ્જમા મૂળ ધાતુ નવ અને કિન્ પ્રત્યય
જે અર્થ કહે છે, તેજ અર્થ છે સ્ત્રીભાવમા પ્રેમના નિધાન હોવાથી
અહીં પ્રત્યક્ષ કિન્ નો અર્થ (જે કિનારાયક પ્રવય લાગે છે
તેનો અર્થ) પ્રેમ કે મત્ર ધાતુનો મૂળ અર્થ તો સ્પષ્ટ રીતે
‘મવા કર્તા’ તે છે ‘લગન સામુજ્યની કામનાથી કર છે,’
એવું શ્રીમત્પ્રભુદેવે જે કહ્યું છે, તે હેતુએ તે મેના કરથી, એજ
મોટામા મોટું સાધન છે ૬

પ્રેમાપિ સાધનં કૃષ્ણપ્રાકટ્યૈકપ્રયોજનાત્ ॥૧૧॥

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના પ્રકટ થનામા પ્રેમ પણ કામ્યરૂપ હોવાથી
તે પ્રેમ સાધન છે ૬૨

૨. ચતુર્થભક્તિ

પતદ્વિલક્ષણા પાન્યા તાદગ્લયાણલક્ષિતા ॥૭॥

અન્યથા મૈય ભક્તિઃ સ્માદતઃ માત્ર નિરૂપ્યતે ।

ચેદેન વોધિતા માપિ શ્રુતિરૂપાગિરેય દિ ॥૮॥

ગ્રંથ ૨ ને વેદમિદ્ ભક્તિ કહી તેવાંજ લક્ષણો ધરાવતી છતાં તેનાથી જુદા પ્રકારની 'બીજી ભક્તિ' છે. એવાં લક્ષણુવાળી ન હોય તો ભક્તિજ ન થાય એ મારેજ ને બીજી ચતુર્થ ભક્તિનું નિરૂપણ આપી દેવામા આવે છે. આ ભક્તિનો પ્રકાર વેદજ જગ્યાએ છે અને શ્રુતિરૂપા ગોપાર્દગનાઓએ તે કરી બતાવી છે. ૮.

તૃષ્ટિચાક્યૈરિવાત્રાપિ માહાત્મ્યં પ્રતિપાદિતમ્ ।

‘મૈવં વિમોહર્હતો’ત્યાયૈઃ સર્વમાશનિરૂપકૈઃ ॥૯॥

‘ગતિસ્મિતે’ત્યાદિ ચાક્યૈરભેદાદ્વાચવોધનમ્ ॥૧૩॥

પ્રથમ ભક્તિમાં ઉપનયિત્રમાં આવતાં ‘પ્રભુય સૃષ્ટિની રચના કરી’ તેવા આશયનાં વાક્યોની માફક અહીં પણ આ ચતુર્થ ભક્તિમાં પ્રભુના માહાત્મ્યનું પ્રતિપાદન છે, જ્યાં ગણપંચાધ્યાયીના પ્રથમ અધ્યાયમાં ગોપાર્દગનાઓએ પ્રભુના, ઘેર આત્મા જવાના કથનના જગ્યામાં પૂર્ણ ભાવનું સ્થાન કર્યું છે. ‘મૈવં વિમોહર્હતિ’ (મા. ૧૦-૨૧-૨૧) નેમજ ગતિસ્મિત (મા. ૧૦-૨૮-૨૨) એ વગેરે વાક્યોમાં અપ્પદ દેખાય છે એ સર્વ ભાવને જણાવનારાં વાક્યોથી ગોપાર્દગનાઓ ને અભિનતા દર્શાવે છે, તેનાથી તેઓના ભાવનું બોધન છે. ૯.

भावोऽप्येवंविधस्तत्र यत्रાત્મસ્ફૂર્તિનાશનમ્ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થોઽપિ તથામૃતઃ સેવાપ્રેમસમાહતઃ ॥૧૦૩॥

અહીં આ બીજો પ્રકારમાં જેમાં આત્મસ્ફૂર્તિ-આત્માના અદ્ભુત-તેવો પ્રથમ પ્રકારની ભક્તિ જેવોજ ભાવ રહેલો છે; પ્રથમ પ્રકારની માફકજ મજ્જેલા તિ-પ્રેમ એવો શબ્દાર્થ પણ રહેલો છે. ૧૦૩.

બાન્ને ભક્તિનો તફાવત.

પરન્તુ માનસી સેવા સ્ત્રીભાવ. પ્રેમશબ્દિતઃ ॥૧૧॥

અસ્તિ તદ્ભાવવેજાત્યં સર્વભાવપ્રવોધનાત્ ।

અતઃ ષ્ઠાત્ર સાયુજ્યસદૃશં કામભોજનમ્ ॥૧૨॥

મેટો તફાવત એ છે કે પ્રથમ પ્રકારમાં મેવા ક્રિયાત્મક

(practical) છે, જ્યારે અહીં માનસી સેવા (theoretical-
mental) છે પ્રેમ શબ્દ ત્યા સામાન્ય છે, જ્યારે અહીં પ્રકારમાં સ્ત્રીભાવે છે. (અહીંનું ભગવાન ગોપાલના જેવું છે, જેમાં ભક્તમાં સ્ત્રીત્વ અને પ્રભુમાં પતિત્વની ભાવના છે.) ત્યાં ભાવ સામાન્ય છે, જ્યારે અહીં સ્વાત્મભાવ-ગોપાલના જેવો છે, આથીજ અહીં ભગવાન સાથે યથેચ્છ લીલાનુભવ છે, તેને સામુજ્યની માથે મળ્યાવંશ છે. ૧૨.

નૈવાસ્તિ સર્વભાવેનામેદે તદનુભાવનમ્ ।

સ્વતન્ત્રતા ચ વિશેષા વેદાવોધનતસ્તથા ॥૧૩॥

ફલાનપેક્ષતાતોઽપિ મન્ત્ર્યાતિવિચક્ષણેઃ ॥૧૩૩॥

સર્વાત્મજ્ઞાન હોવાને કીચે અભે હોવાથી બે ભાવજ અદી નથી વે મા આના પ્રગત્ના સર્વાત્મજ્ઞાનનુ મુચન હોવ થી આ ભાતિ સ્વતન્ત્ર છે અદી નથી ધનની અપેક્ષા નથી (ત્યા તો એટલે પહેલા પ્રગત્મા તો આયુજ્ઞાત્મક ચતુર્થ પુત્રાર્થ મોક્ષની ફત તર્કિક મોક્ષા ગેહી છે,) તેથી અતિ પ્રિયમ્મુ એના વિદ્વાનોન આને અનન્ત મનુની ૧૦૩

દ્વિધિધમિદમેવાય ચરણાસ્યત્રિભેદત્ ॥૧૪॥
 મત્તિભેદપ્રવચનાન્સર્ગેય ચિનિરુપિતમ્ ।
 શ્રીમદાચાર્યદાસાના દ્વદયે માસતં પરમ્ ॥૧૫॥

પ્રથમ ભગ્નિ ચગ્નુમ્નિ છે, જ્યારે પ્રીત્ત ભગ્નિ મુખકમનની છે આ ૧ ભે ભગ્નિના બે હોવાથી મર્વન જે આ બે પ્રગત્ હો ॥ છે, તે શ્રીમ આચાર્યદાસાના મેરગના હન્યમા જણુવ છે ૧૫

૭. સમાર્ગીયમુક્તિદ્વિધિનિરૂપણમ્

જીવાના કૃષ્ણસમ્બન્ધો મત્તિમાર્ગે વિમોચનમ્ ।
 સ દ્વયા જીવવિહિતો મગધદ્વિહિતસ્તથા ॥૨॥

જીવાને શ્રી કૃષ્ણસમ્બન્ધ સાથે સમ્બન્ધ માય નેનેજ ભગ્નિ માર્ગમા મોક્ષ મે છે તે મોક્ષ-ભાવમાર્ગીય મોક્ષ મે પ્રગત્નો છે ૧ જ્યુતિથી માધ્ય જો ૨ પ્રબુદ્ધિથી સાધ્ય ૧

जीवस्य कृष्णसम्बन्धे मार्गनिष्ठतया क्रमात् ।
प्रवेश परमानन्दे, तस्मिन् सायुज्यशब्दितम् ॥२॥

मार्गमा निष्ठा गभी हमे री छाने दृष्टान्तमन्ध यना
परमानन्दमा ने प्रवेश तेज सायुज्य २

कृष्णप्रवेशाया मुक्ति सा सगोमुक्तिरुच्यते ।

न तत्र भक्तहितः कश्चिद्रे माधनन्म ॥३॥

श्री कृष्णस्य ॥ छाना प्रवेश यनाथी ने मोक्ष तेज
मयोमुक्ति कहैना ३ आ सगोमुक्तिमा सातने मान तरी
होले ३ माधनन्म नथी नेना ३

अत्यन्तकृपया कृणो विंशते स्वप्नमेयत ।

तदैव तत्र भवति सुततावेशनक्षणे ॥४॥

अन्तर्गृहस्थान्मुन यथा पुण्यपापक्षय क्रमान् ।

रासस्थान्मु तयावेशादभवन्मुक्ता क्षणात् ॥५॥

पोताना प्रवेश नमे री प्रभु श्री कृष्णस्य ॥ अत्यन्त कृपासे
श्री भक्तमा प्रवेश ३ छे, तयारेज प्रवेश ३ नानी पगे त्या
मुक्त-मुक्तपल य ३ क्षणा तरी—

वेपुमान यना पल ३ गोपीजनो पोताना वग्माधी प्द्वार
न नीष्ठा नन्मा नेमो हमे श्री पुण्य आ पापनो दाय ययो,
परन्तु नेमो श्री कृष्णस्य पासे पडे यी गया तेना गयमा ३ हेमा
गोपीजने री प्रभु ॥ आवेश मानथी क्ष-मात्रमा मुक्तपा ३ यथ ४ प

જોયસ્ય ભગવત્પ્રાપ્તિઃ પૂર્વા ભગવતઃ પરા ॥૬॥

આજ પ્રકારે જન્મે મોક્ષનો ભેદ જાણવો, આમાં પહેલો પ્રકાર જીવને પ્રજુની પ્રાપ્તિ થતી તે મોક્ષ, તેજ સાધુજીવ, અને જેમાં પ્રજુનો જીવમાં પ્રવેશ થયો તે પર મોક્ષ-તેજ સધોમુક્તિ. ૬.

અતઃ પદાસ્મદાચાર્યેશ્વર્યતં સન્ન્યાસનિર્ણયે ।

‘યદિથેત્પ્રકટઃ સ્વાત્મેન્ધાદિના મુક્તિલક્ષણમ્ ॥૭॥

આથીજ શ્રીમદ્ભગવાદાચાર્યવર્યેએ મન્યામનિર્ણયમાં “યદિ-
સ્થેત્પ્રકટઃ સ્વાત્મા એ આત્મા બદાર પ્રકટ હોય અને તે અગ્નિની
માફક ત્યારે પ્રવેશ કરે, ત્યારે સકલ જન્મ નાશ પામી જાય છે,”
એ વગેરે શ્લોક કરી મુક્તિ-મોક્ષન લક્ષણ બતાવ્યું છે-(તેજ આ
સધોમુક્તિ). ૭.

૮. સ્વમાર્ગીયસેવાફલરૂપનિર્ણયઃ ।

અથ શ્રીવલ્લભાચાર્યમાર્ગસર્વસ્વરૂપિણી ।

સેવા સસાધના સર્વા રૂપ્યતે સનિર્દર્શના ॥

હવે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના માર્ગમા અર્ચ્ય-૩૫ એની સમગ્ર
સેવા માધન સાથે અને અર્ચ્ય સાથે કહેવામા આવે છે: ૧

ચેતસ્તન્મયજનં સેવા માનસી ફલરૂપિણી ।

પ્રોષ્ટા નિરોધરૂપા સા ધ્રજસ્થેષ્વેવ દૃશ્યતે ॥૮॥

પ્રભાગા ગિતો પચેની રૂ, ને નામ જેના (વલો પ્રજાગની
 જેના ને હેલી 'ગાનપી' ક્ષત્રેષ છે નિગેષ ગરૂષે રૂદ્રામા
 આપો ત માગી જેના) તે માત્ર વજ્ર-સર્પિગેમાજ રૂપાય છે ૨

प्रमेयदराजस्तेषु निरोध प्रभुणा कृत ।

तत्स्यद्ध ५ नु भायनानुभायन्तु तदात्मन ॥३॥

પ્રભુએ-મ તો હાલે ઉત્પન્ન થયેનો ઝોનો જે નિશાવ તે પ્રભુએ
તે નજીવીરોમા મૂક્યો ત શિશુન મરણ બાંધી તેનો અનુભવ
જે બાદાત્મક રેખ તેનેજ ૩

भायस्तु निप्रयोगेण तापक्लेशविचारणम् ।

तन्नोऽत्र प्रभोस्तत्र त्रये स्याद्रसात्मन ॥५॥

नि ६ गी तान्मेतथी (प्रभुथी ६ विष्णोः पश्ये ३ प्रभु
 श्याते भो, ओ कोरनी तान वेरीथी प्रभुसम्भन्धी) विद्या ३७
 वाभा आवे ते भान आनी लाना भ त्रिधात न्यारे याय त्यारे
 आत्मा प्रभुने न १॥ ६ यभा आनिर्लाव याय ४.

ब्राह्मणस्य कृता विद्यानेन रसे हृदयदेशने ।

रसात्मकप्रभोस्तत्र प्रादुर्भाय स्वतो भवत् ॥५॥

૨૧ હે ઝી માલ કોપલ પતાર્યાની મુરગા ન ચતા વિપ્રભોગ
૨૨ હે ૧ ૧ પ્ર ૭ ત્યારે ગ્યાત્મા મુનિ મેરે ત્તા પ્રાદુર્ભાવ થાય ૫

તેનૈવ પ્રભુણા સર્વલોલાનુભવતો દ્વિદિ ।

રસાત્મકસ્વરૂપસ્ય સ્થિતિત્રૈકાલિકી ભવેત્ ॥૬॥

તેજ પ્રભુ હૃદયમાં સકલ લીલાઓ અનુભવ કરાવે એટલે
સાત્મકસ્વરૂપ પ્રભુની હૃદયમાં સ્થિતિ સર્વકાળમાં રહે. ૬

પયમેય સ્થિતિજ્ઞેયા સ્વામિનોદયેષુ હિ ।

સેવાસ્મદાચાર્યેયે'ર્નમામી'શ્યત્ર રૂપિતા ॥૭॥

આવાજ પ્રકાશની સ્થિતિ શ્રીરામિનીયો-નમસ્તનાઓના હૃદ-
યોમાં જાણવી શ્રીમદાપ્રભુહરે 'નમામિ હૃદયે યેષુ (નુ ૧૦-૧-૧ કાગિડા)
હૃદયરૂપી શેખનાગાયત્રી હિપર લીલારૂપી ક્ષીરસાગરમાં શયન કરતા
અને સહજ લીલાઓ-રૂપી લક્ષ્મીથી ભેરાતા કલાનિધિ પ્રભુને નમન
કરે છ'ત્યા તેજ જ્ઞાતાત્મક સ્થિતિ રહી છે. ૭.

સ્વતન્ત્રભક્તાન્તે ઘાત્યા ચેષ્વેદં ભગવત્સ્થિતિઃ ।

પયમેય હિ તદ્ભક્તે સ્વાતન્ત્ર્યં નાન્યથા ભવેત્ ॥ ૮॥

યતો ન હિ પ્રભોસ્તત્ર વહિ પ્રાકટ્યમિપ્યતે ॥૮૩॥

જોઓમાં આવા પ્રકાશની પ્રભુસ્થિતિ હોય છે, તેને સ્વતન્ત્ર
ભક્તો કહેવા. આજ રીતે તે ભક્તિ પણ સ્વતન્ત્ર, બીજી રીતે તે
સ્વતન્ત્ર ન થઈ શકે કેમકે આ પ્રકાશની ભક્તિમાં પ્રભુ હૃદયમાં
જ પ્રકટે, બહાર પ્રાકટ નહીં થાય. ૮૩.

સ્વતન્ત્ર્યા ભતિરધુના જ્ઞાત્યોષ્વેષ દૃશ્યતે ॥૯॥

રાસસ્થાત્તુ તથાન્યત્ર સ્થાપિતા સ્વમુસામ્યુજે ।
 તદાધ્યયવતાં નૃણા તત્કૃપાતો ભવિષ્યતિ ॥૧૦૮॥
 યતો ભગવતા પ્રોક્ત તાન્પ્રત્યેષ રામર્ષણમ ॥૧૦૯॥

તે સ્વતન્ત્ર ભક્તિ શ્રીમદ્ભાગવતમા ગસનીના પ્રગટનાઓમાજ
 દેખાત છે, તેમ છતાં સ્થળે પણ છે, તે સ્વતન્ત્ર ભક્તિ પ્રભુના
 મુખારવિન્દના અનંતાર શ્રીમદ્પ્રભુજીમા પ્રભુએ આપી છે શ્રીમદ્ભા-
 પ્રભુજીને આશરે ગયેલા ભગવદીયોને શ્રીમદ્પ્રભુજીની કૃપાથી થાય
 કેમકે તેના આશરે આવેલા જીવોને ઉદ્દેશીનેજ પ્રભુએ મમર્ષણની
 આતા કરી છે ૧૦૯

શ્રીમત્પ્રભોસ્તુ તદાનમાચાર્યેભ્યો ન સશય ॥૧૧॥
 અન્યેષુ તત્કૃપાતસ્તુ ભવિષ્યતિ ન સશય ॥૧૧૬॥

શ્રીગુણાધીજીને જે બાનપ્રાપ્તિ-સ્વતન્ત્ર ભક્તિ થઈ તેઅમ્મ-
 દાચાર્યવર્ણ શ્રીમદ્દેવભાષીશ્વર પ્રભુદાગ ચર્ચ, તેમા પ્રશ્ન શુ નથી
 બીજાઓમા શ્રીગુણાધીની કૃપાથી તે પ્રાપ્તિ થશે તેમા શી
 શંકા નથી ૧૧૬

કૃપા હિ માર્ગરુચ્યેય નિશ્ચિતા ભયતિ ધ્રુવમ્ ॥૧૨॥
 તપ્રાદાવધિકારત્વાત્પ્રથમ યત્સમર્પણમ્ ।
 તદાચાર્યેભ્ય ષડ્ગોકમતસ્તદ્દ્વારક ભવેત્ ॥૧૩॥

આપણા બપોર ૮ પા નક્કી નિશ્ચિત થઈ ત્યારે અમઝરી કે બપોરે
 આપણી માર્ગમા રચિ થાય તેના આગળમા અપિ ૧૨ પ્રાપ્ત કરવા

માટે જે આત્મસમર્પણ બ્રહ્મચર્યના થાય છે, તે શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના ૨૭મું તેમ ૬૬નામા આ ૬ છે, કેમકે શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના ૨૭મું તેમ ૬૬ ૧૩

અતસ્તેભ્યસ્તદ્વિધાય પ્રેમસેવા પ્રસાધયેત્ ।

તસ્યાધિકારરૂપત્યાદાધિકારિકરૂપિણી ॥૧૪॥

તત્તુવિત્તયુતા સેવા સમર્પણફલા હિ સ્તા ॥૧૪૩॥

માટે શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના આત્મસમર્પણ હી ૧૪ પ્રેમસેવાની સિદ્ધિ મળી તેવા જીવને અધિકાર પ્રાપ્ત થાય અધિકારને અનુરૂપ એવી તત્તુવિત્તયુતા સેવાથી યુક્ત માનવી સેવા તે સમર્પણને અન્તે પ્રાપ્ત થાય છે ૧૪૩

સમર્પણ તુ ભવતિ વિનિયોગેન સાર્થકમ્ ॥૧૫॥

વિનિયાગાદ્દેવેદેવ પ્રેમાત્મકયાદિ ચાશ્વિલ્મ્ ।

કૃપાધિશેષાદ્ વ્યસન પ્રપન્ન્યે વિસ્મૃતે ભવેત્ ॥૧૬॥

સર્વ વસ્તુના વિનિયોગથી સમર્પણ સાર્થક થાય છે ખાસ કરીપણ થતા પ્રપન્ન-વ્યસનના વિશ્વમય થતા વ્યસન-શા પ્રાપ્ત થાય છે ૧૬

અયમેષ નિરોધો હિ માનસી સેવનાપિ યા ।

આસત્તેર્વસનાદો તુ કારણત્વ હિ ગમ્યતે ॥૧૭॥

આજ નિરોધ અથવા આજ માનવી એવા વ્યસન વગેરે દશમા આસિદ્ધિ એ કારણરૂપ છે (અથવા અર્થ પછી પ્રેમ અને

પછી આસક્તિ તે પછી વ્યમનદગા થાય છે, માટે આ શ્લોકમાં
આસક્તિને વ્યમનનું કાગળ કહી છે) ૧૭

પ્રપન્નવિસ્મૃતિસ્તત્ર સુલભાસક્તિતો ભવેત્ ।
પતદેવ સ્વામિનીપુ પ્રમુણા વિહિતં પુરા ॥૧૬॥
દૃષ્ટાન્તાર્થક્રમેણૈવ તત્સર્થમિદં રૂપ્યતે ॥૧૮૩॥

પ્રભુમાં આસક્તિ થવાથીજ જગત વગેરેનું વિગ્રહણ થાય
શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રશયે આ આમકિતદ્વારાજ જગતનું વિસ્મરણ પ્રગટગ-
નાઓને પ્રથમ કગાવ્યું તેના ક્રમિય દૃષ્ટાન તરીકે તે બધું અહીં
દ્રષ્ટવામાં આવે છે ૧૮૩

પ્રાદુર્ભૂય સ્વયં નન્દગેષ્ટે તાસાં સમર્પણમ્ ॥૧૯॥
કારયિત્વા સ્વયં તથ લીલાં કુવન્ વર્મો પ્રમુઃ- ।
'આત્માનં ભૂપયાઙ્ગુ'રિન્ધ્રનોક સમર્પણમ્ ॥૨૦॥

શ્રીનન્દગયણના વરમા પ્રકટ થતે તે પ્રગટગનાઓન
સમર્પણ કગાવી ત્યા જતે વીધા કગતા પ્રભુ ગોભવા લાગ્યા
શ્રીમદ્ભાગવત ૧૦-૫-૬ માં 'આત્માનં ભૂપયાઙ્ગુ — પ્રગટગનાઓએ
આ જન્મોત્સવ પ્રસંગે દેહ શ્રણુગાર્થો' આ અર્થે સમર્પણન
મૂળ છે. ૨૦

યાદત્પ્રમોઃ સમર્થત્વં સુસદાને મયેત્પુન ।
સમર્પણફલં તાવત્તાપયલેશો નિરૂપિતઃ ॥૨૧॥

જ્યાં સૂધીમાં પ્રભુ સુખદાન દેવા સમર્થ થાય અને કરી સમર્પણનું કૃત્ય મળે ત્યાં સૂધી વચ્ચેના સમયમાં, વચ્ચેનાઓને તાપ-કલેશ કહેવામાં આવ્યો છે. ૧૧.

આયિર્ભયો, હિં વાલ્યેઽપિ સ્વેપ્તરૂપસ્ય, તેન હિ ।

‘સર્વામિરમે ભાવ્યામિર્લીલામિઃ સુપસમ્ભવઃ ॥૨૨॥

પોતાને ઇષ્ટ એવા રૂપનો આવિર્ભાવ બાલ્યકાળમાં થઈ શકે છે; તેથીજ હવે પછી થવાની સમગ્ર લીલાઓથી સુખનો સમ્ભવ છે. ૨૨.

‘યત્કર્ત્ત્વેને’ત્યાદિમિસ્તુ તદેષ વિનિરૂપિતમ્ ।

અગ્રેક્રમેણ સર્વોઽપિ નિરોધઃ સુનિરૂપિતઃ ॥૨૩॥

યત્કર્ત્ત્વેના- (ભા ૧૦—૭ મે) વગેરે પ્રસંગે કરી તેજ વાત માની રીતે નિરૂપવામાં આવી છે આગળ જતા ક્રમે કરી મમમ નિરોધનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૨૩

નિરોધેઽપિ ન યાસ્વિચ્છા તાસાં મુક્તિર્નિરૂપિતા ।

અન્તર્ગૃહ્યમાનાં નુ તથા દેહધિધારણમ્ ॥૨૪॥

પ્રશ્નિચ્છાતઃ સ્વતો નેતિ સ્થાપયિત્વેતિ ષોદિતમ્ (?) ॥૨૪૩॥

નિરોધ છતાં રમણ અને જેઓ વિશે પ્રભુની ઈચ્છા હતી તેવાં ગોપાલનાઓને મોક્ષ આપ્યો, તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. વેણુનાદ થયે જે ગોપાલનાઓ ધરમાંથી ખૂબ ન નીકળી શક્યાં તેઓમાંનાં બધાંજ મોક્ષ નથી પામ્યાં; તેઓના દેહ ટકી રહ્યા તે પ્રયુષ્કાલીન, તેઓની ઇચ્છાથી નહીં. ૨૪

મુક્તિસ્તુ પ્રભુણા સ્વસ્મિન્નિત્યસંયોજનં સ્વતઃ ॥૨૫॥

લંચ્યોગાનુભવર્થં હિ તતો નિષ્કાસનં ક્વચિત્ ।

અનુભૂય તથા લીલાસ્તત્સ્વરૂપે વ્યવસ્થિતિઃ ॥૨૬॥

પ્રભુ વડે સંયોજનો અનુભવ કરાવવા . માટે 'નતે' પોતામાં
દમ્ભેશનું સાથે બેડી દેવું; પણ કોઈવાર પોતામાંથી બહાર કાઢી
લીલાઓનો અનુભવ કરાવી પોતાના સ્વરૂપમાં બધાંથી કરી દેવી તેનું
નામ મુક્તિ. (—સાધુજી મુક્તિ.) ૨૬.

ફલમકિસ્તતો મિત્તા પ્રભોર્મક્કહદિ સ્થિતિઃ ।

યાયલીલા ફૃતિર્નિત્યપૂર્વરૂપનિયોજનમ્ ॥૨૭॥

ફલાત્મક લાકિત તો આ મુક્તિ કરતાં બુદ્ધાન્ પ્રકારની છે. તે
એ કે પ્રભુ પોતે લાકત હૃદયમાં સ્થિતિ કરી રૂઢે. વળી બેડીથી લીલાઓ
કરી હોય તે બધી સદૈવ લાકતના હૃદયમાં બેડી દે. ૨૭.

આત્યન્તિકો વિયોગોઽયં સર્વં ચિનિરૂપિતઃ ।

પતત્ફલં તુ બહુધા સેવાયામપિ સર્વથા ॥૨૮॥

દાનસાધ્યમતઃ પ્રોક્તં દાને ચાયં હિતિ સ્ફુટમ્ ।

દાનમાનનવહેસ્તુ પ્રાકુર્માવાદિનિશ્ચિતમ્ ॥૨૯॥

આ અત્યન્ત વિપ્રયોગનું બધે જ્યોગે નિરૂપણ છે. કાજે ભાગે
ગેવામાં પણ આનું ક્ષેત્ર આ માટેજ દાન-સર્ગપંજીથી સિદ્ધ કરી રાક્ષસ
તેવું કહ્યું છે. દાન સિદ્ધ કરવામાં વિપ્રયોગની જરૂર છે. આ દાન

-સમર્પણ પ્રભુના મુખાગવિન્દાત્મક આધિદૈવિક અગ્નિરાગપના પ્રાકટયથી નક્કી થયું છે. ૨૯.

તદાશ્રયઃ સદા વાયં. સર્વભાવેન સર્વથા ।

ભયિષ્યતિ તદેકાત્મવિગ્વાસસયુજાં નૃણામ્ ॥૩૦॥

સંમર્પણ ભાવથી દરેક રીતે તે શ્રીમદ્દા પ્રભુશ્રીને સદૈવ આશ્રય કરવો. તે શ્રીમદ્દા પ્રભુશ્રીમાં અત્માવિશ્વાસવાળા મનુષ્યોને તેથી આશ્રય સિદ્ધ થશે. ૩૦.

કૃપાસાધ્યમતઃ સર્વે, તથાચેન્ન કૃપા ભવેત્ ।

મુક્તિરેવ ફલં નસ્ય સાયુજ્યમિતિનિશ્ચયઃ ॥૩૧॥

આથી સર્વ માત્ર કૃપાથીજ સાધી શકાય તેમ છે. હવે જે તેના પ્રકારની કૃપા ન થાય તે નેવા મનુષ્યને સાયુજ્ય મુક્તિ એજ ફળ મળે, એમ ચોક્કસ જણાવ્યું ૩૧.

સાયુજ્યમક્ષરે નૈવ કિન્તુ તત્પુરુષોત્તમે ।

ભક્તિમાર્ગફલેષ્વેતન્મધ્યમ ફલમીર્યતે ॥૩૨॥

આ સાયુજ્ય (જ્ઞાનમાર્ગીઓની જેમ) અશુભ્ધત્વમા નથી ખનતુ શીખર્યેત્તામમાં થાય છે ભક્તિમાર્ગીય તથા દુર્ગેમાં આ મધ્યમ પ્રકારનું ફળ ફરેવાય છે. ૩૨

‘સાયુજ્યફાન્થયે’ત્યાદિ નિબન્ધેઽપિ નિરૂપિતમ્ ।

મર્કેદુર્લભતા પ્રોક્તા ‘દુર્લભે’તિ ન સોચ્યતે ॥૩૩॥

સાચુજી માન્યતા (ત-નિ-) એ વાક્યમાં તત્વાર્થદીપનિગ્રન્થમાં
આ વાત બતાવી છે. તેમજ 'દુર્લભા (ત-નિ-) એ વાક્યમાં ત્યાંજ
ભક્તિની દુર્લભતા કહી છે, તેની વાત અહીં કરતો નથી. ૩૩.

તસ્માદ્દૃષ્ટાન્તરતન્યાત્ફલમુક્તમનેકથા ।

ફલદ્વયાધિકારી હિ યોગ્યમેદાદિકં પુનઃ ॥૩૪॥

ભક્તિમાર્ગીય સેવાયાઃસ્ત્રાધારણકૃપાફલમ્ ।

ફલદ્વડ્યેપિ નવાસ્તિ કાલાદિકનિયમ્યતા ॥૩૫॥

તેથી અનુમદના બેઠી અનેક પ્રકારનાં ફળ કહેવાયું છે. બાંને
ફલનો અધિકાર અને થોડા ગુડ-બાર વગેરે હોવાં, એ ભક્તિમા-
ર્ગીય સેવાના સ્ત્રાધારણ અનુમદથી મળતાં ફલ છે, પ્રભુ ત્રણેય ફલ
આપે, તેમાં કિયું પ્રથમ આપે, કિયું પછીથી આપે, એવો નિયમ
નથી. (કૃપાબલે ગમે તેના પ્રકારનાં ફળ મમે તે સમયે આપે છે.) ૩૫.

एवं विनाय च फलं फलसेवाधितैर्जनैः ।

ફલદાચાર્યચરણૌ શરણીક્રિયતાં સદા ॥૩૬॥

આ પ્રભાણે ફલ વિષે વિશેષ પ્રકારનાં જ્ઞાન મેળવી ફલ અને
સેવાને આશરે ગયેલા જીવોએ ફલને દેવાવાળા એવા શ્રીમદાચાર્ય-
અણોતો સતેવ આસરો કરવો. ૩૬.

૧. પુષ્ટિમાર્ગીયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ।

અથ શ્રીયલ્લભાચાર્યચરણાબ્જપ્રસાદતઃ ।

ક્રિયતે પુષ્ટિમાર્ગીયપ્રાપ્ત્યરૂપયિર્નિર્ણયઃ ॥૧॥

શ્રીયલ્લભાચાર્યજીના ચરણકમળની કૃપાએ કરી પુષ્ટિમાર્ગમાં જે સ્વરૂપની આપણે પ્રાપ્તિ કરવાની છે, તેનો નિર્ણય કરવામાં આવે છે. ૧.

શુદ્ધારસસંત્યાનં સ્વાયિમાયઃ પ્રભુર્મતઃ ।

રસો નિરૂપિતઃ શાસ્ત્રે યાદ્યસ્તાદગેષ દિ ॥૨॥

શુદ્ધગારસના આધારરૂપ જે સ્થાયીભાવ તે પ્રભુ છે. ૨૨-
શાસ્ત્રમાં જેવા પ્રકારના રસની વાત કરવામાં આવી છે તેવોજ નૃત્ય-
બન્ધ એ વગેરે સ્વરૂપથી જાણવો. તેમાં પણ ક્રિયા એ કારણરૂપ છે

નૃત્યવંધાદિમિર્ચાષ્ઠઃ ક્રિયા તન્નાપિ કારણમ્ ।

ક્રિયયા નૃત્યબન્ધાદયઃ શાસ્ત્રાદુપ્રેક્ષતોઽપિ ચ ॥૩॥

ઉદ્ભોદૂચ્ચઃ સ્વામિનીભાવઃ સોઽસ્માકં મન્મથઃ પ્રભુઃ ।

ગુહભાવો હૃદિ સ્થાયો સ્ત્રીભાવાત્મા કૃપાકર ॥૪॥

સુખરૂપસ્તુ તત્પશ્યાદ્ ભાવો તદનુભાવકઃ ।

ભક્તસમ્યન્ધજનિતસ્તદ્ભોક્તા પ્રભુરુચ્યતે ॥૫॥

ક્રિયાએ કુઠી નૃત્યઅન્ધ વગેરેએ કરી, શાસ્ત્રથી તેમ બિમળકાથી
 ને આમીનીલાવનું ઉદ્દોષન (નગૃતિ) કરવાની છે, તેજ આપણા
 મન્મથરૂપ પ્રભુ ગૂઢલાવાત્મક અને હૃદયમા રહેલ સ્થાયી લાવરૂપ
 છે કૃપા કરનાર, મુખરૂપ અને લકતના સમ્પન્નથી ઉત્પન્ન થયેલો
 સ્ત્રીલાવાન્મક એ તો પાછળથી તે સ્થાયી લાવનો અનુભવ કરાવનારો
 થાય છે. તે સ્ત્રી-લાવાત્માના બોક્તા પ્રભુ કહેવામા આવ્યા છે ૩-૫

‘કામારૂપં સુખમુત્કૃષ્ટ’ મિત્યત્ર ચિનિરૂપિતમ્ ।

તસ્ય ભાવૈકભોગ્યત્વાદભોક્તૃત્વમુપપચ્ચતે ॥૬॥

“કામારૂપ મુખમુત્કૃષ્ટમ્”—એ અંગે આ વાત નિરૂપવામા
 આવી છે. તે સ્ત્રી માત્ર લાવથીજ ભોગવી શકાય તેવું હોવાથી
 પ્રભુ તેના બોક્તા છે, તે ભુક્ત છે. ૬.

અતિગૃહ સ ભગવાનેધં જ્ઞેયઃ કૃપાવલાત્ ।

તદાગ્રિતૈઃ સદાસિદ્ધૈઃ સેવ્યશ્ચ પ્રીતિસેવયા ॥૭॥

આ પ્રમાણે કૃપાજળે અતિગૃહ એવા તે પ્રભુને જાણવા અને
 તે પ્રભુને શરણે ગમેલા મિદ્ધોગે પ્રીતિરૂપ સેવાથી તેજ પ્રભુની
 મદા સેવા કરવી ૭.

૧૦. સ્વમાર્ગોયસ્વરૂપસ્થાપનપ્રકારઃ ॥ ૧ ॥

સમાર્નીય સ્વયં દટ્ટાન્મૂર્તિં સર્વાન્નિશોભનામ્ ।
 કૃષ્ણસ્ય ચાલકૈશોરાવસ્થાપન્નાં વિશેષતઃ ॥૧॥
 ચાલકસ્યેકાકિનીમન્યાં સદ્વિતીયામથાપિ ચા ।
 યતો મૂલપરિશ્રં હિ ચાલકવેશોગ્ધોઃ કૃતમ્ ॥૨॥
 સ્થાપયિત્વા તુ વિધિયત્પશ્ચાન્મૂર્તજલાદિભિઃ ।
 શઙ્કેત ય તત્ પશ્ચાચ્ચન્દ્રનેનામૂલેપનમ્ ॥૩॥
 પુનઃકૃષ્ણજલેનાપિ સ્થાપયિત્વા તદુત્તરમ્ ।
 સપ્રાંશ્ય છુલ્લમત્રગ્રેણ સ્થાપયેદામનોપરિ ॥૪॥

મુર્તિચિત્રા આલ્પાન્ના તેમજ કિશોરાવસ્થાનું છે, તેથી શ્રીકૃષ્ણ-
 ચન્દ્રજની ખાન કરી આલ્પ અને કિશોર અવસ્થામાં રૂઢેલી અને
 આલ્પાન્માની એક અથવા તો શ્રીઆમીની મદિત એવી બીજી.
 બધા અરૂંડામાં મુગોભિન મૂર્તિ માને અત્તરમાં જઈ ચાલવી; પછી
 વિધિ મુજબ વડેને કરી પશ્ચાત્ત, જલ વગેરેથી આન કરાવવું.
 એ પછી ચન્દ્રને લેપ કરવો. કરી ગરમ જલ ગરે આન કરાવી
 તે બાદ હીના ત્રિશી પ્રોક્ષણ કરી (સ્કંધ) આમન ધિપર સ્થાપવી. ૧-૪,

પ્રાર્થયિત્વા નિજાચાર્યાન પ્યાત્વા તદ્દહ્લદયસ્થિતમ્ ।

માધાત્મકં પ્રભો રૂપં મર્દલીલાયુનં મદા ॥૫॥

લક્ષ્મીસદ્દસસંસેવ્યં તાપચલેશયુતાત્મના ।

ચદૂધ્વાક્ષલિં તથામૃત-પટેચ્ચ તદનન્તરમ્ ॥૬॥

‘અવ્યાદજોડિં પ્રમણિમા’નિત્યાદિન્યાસપૂર્વકમ્ ।

ધિમાચ્ચ સ્વામિનીરક્ષાં પ્રત્યક્ષે સ્થાપિતાન્ગુલિઃ ॥૭॥

શ્રીમદ્વાચાર્યચણ્ણીની પ્રાર્થના કરી તેઓના હૃદયમાં રૂહેલાં, મહત્ત્વ લીલાઓથી યુક્ત ઓપું પ્રભુનું હૃદયને લક્ષ્મીપોથી સેવાપેલું જાણતમક જે રૂપ તેનું સદેવ તાપકેશયુક્ત હૃદયે ધ્યાન ધરી અને જે દાથ જોડી ઓ આ રૂપે ત્યા-માદ લા. ૧-૬-૨૨થી, એ રક્ષાના શ્રેયોદાયી કૃત્તિમાનિપૂર્વક દર્શક દર્શક અડગોમા અડગુલિ મુકી તેજ પ્રમાણે આમીનીજીની જ્ઞાની પગ ભાવના કરી, પાડ કરવો ૫-૭

રક્ષામિવેણ વિહિતં ભાવાત્મસ્થાપન પ્રમો ।

સ્થાચાર્યનશ્રિતૈન્નતદ્વન્નર્તાવિપિ હરિર્મિચ્ચતિ ॥૮॥

પોતાના આચાર્યને આશ્રયે રૂહેલા જાતોથી આ રક્ષાને પ્રકારે પ્રભુમા ભાવાત્મક અવરૂપી આપના જવામા આવે છે. તેજ રીતે મર્તિમા પણ પ્રભુની ગિયિતિ થાય છે. ૮.

ઈદમેવોક્તમાચાર્યમર્તિમાર્ગપ્રકારત ।

‘તત્ર ચ સ્થિત’ મિત્યાદિ, સ ભાવાન્મા હરિ સ્મૃત. ॥૯॥

જાતિનમાર્ગના પ્રકારે કરી તત્ત્વાર્થનિમન્ધ-સર્વનિર્ણય પ્રકરણમા મર્તિવિષયક જે વિધાન વખતે છે, તેમા ‘તદ્વપ તત્ર ચ સ્થિતમ્

(ત-નિ- સર્વનિ.)-તે દુપ તેમાં રિયાત કરી રૂહેલાં હોય છે; એમ શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ કહ્યું છે, તે આજ. તે હગ્નિભગવાન બાપાત્મક કલાં છે. ૯.

પઠિત્વા તુ ત્રિરાત્રૃત્યા શૃંગારં રચયે તદા ।
 વૈષ્ણવમરણેવાપિ પ્રેમ્ણા સૌન્દર્ય સૂચકૈઃ ॥૧૦॥
 આસ્તીર્યં વૈષ્ણવિધિવદાસનં તથા ભાવયેન્ ।
 તદુત્તરીયયજ્ઞાણિ તતસ્તામુપવેશયેત્ ॥૧૧॥
 'નદર્શને'તિતત્રતથં પથયુગ્મમુદોર્યં ચ ॥૧૨॥

ત્રાણુવાર ઉપરના રક્ષાસતેવનો પાક કરી ગ્રેમપૂર્વક ઓદર્પને ખીલાવનાગ વસ્ત્રો અને આભરણોથી પ્રભુનો શૃંગાર કરવો; વસ્ત્રો બિછાવી વિધિપૂર્વક આસન તૈયાર કરવું અને પછી હંતરીયપિછોડી વગેરે વસ્ત્રો ધરાવી 'તદ્દર્શન' એ શ્લોકનો પાક કરી ત્યાં રવકેપને પધગવવું. ૧૧૩.

તતઃ સજ્જીકૃતે સમ્યગોદમવ્યજનાદિકે ॥૧૨॥
 ભાવયિત્વા તુ તત્રત્યસ્યામિનીવિહિતાર્ચનમ્ ।
 હૃદિ કૃત્વા નિજાચાર્યાન્ દૈત્યયાનેકતપરઃ
 સ્વયં સમર્પયેત્ કામમાચાર્યદ્વારકં જનઃ ॥૧૩॥

ત્યારપછી મારી રીતે તૈયાર કરેલાં બાત-શાહ-પદવાનાદિકમાં ત્યાંજ બિરાજતાં સ્વામીજીની અર્ચન કરતા હોય તેવી ભાવના કરી હૃદયમાં આપણા આચાર્ય શ્રીમદ્દાપ્રભુજીને રાખી દીન અને એકનાન એવે આચાર્યદ્વારા જાતેજ આત્મસમર્પણ પ્રભુને કરવું. ૧૩૩.

તામ્બૂલમુત્તમં દયાદાદ્યમ્ય પ્રોઞ્છય ચાનનમ્ ૧,૧૪-
તત ઉત્યાય 'ચ કરૌ સંયોજ્ય વિધિવત્પઠેત્ ॥૧૫॥
કૃષ્ણાશ્રયામિધં સ્તોત્રં પ્રણમેદ્દંડવદ્ ભુવિ ॥૧૬॥

તે પછી આચમન કરાવી મુળ પોંછી ઉત્તમ પ્રદારનું નાગર-
વેશનું પાન ધરાવવું પછી જલા યજ્ઞ જે હાથ જોડી શ્રીકૃષ્ણાશ્રય
સ્તોત્રનો વિધિમુજળ પાઠ કરવો અને પૃથ્વી જપર દ્વૈગ્વતપ્રણામ
કરવા. ૧૫.

અદમ્ભઃ મર્ધયાપેક્ષારહિતઃ કરુણાપરઃ ॥
વિચાર્ય ઘરણ શ્રોમદાચાર્યપદસંશ્રયઃ ॥૧૬॥
સ્વસૈવકાય શુદ્ધાચ સતતં પ્રયત્તામને ॥
પ્રયજ્ઞેત્તસ્વરૂપં તુ ફલરૂપતયા પુનઃ ॥૧૭॥

દમ્ભરહિત, સર્વથા કોઈપણ જાતના અદ્વંશની આશા વિનાના,
કરુણામય અને શ્રીમદાચાર્યજીના આશ્રયવાળા તેવા જને ભક્તિમાર્ગિય
પરજીનો વિચાર કરી હૃદયેશાં જોતો આત્મા નિયમમાં છે, તેવા
શુદ્ધ ખોતાના સેવકને ક્ષણે તે સ્વરૂપ પધરાવી આપવું. ૧૭.
(ગોસ્વામિજીનાગ્રંથોએ ક્રિયા વિધિયે ખોતાના સેવકને વિધિસ્વરૂપ
પધરાવી આપવું, તેના આત્મા સૂચન દેખાય છે.)

ભક્તિમાર્ગસિયૈઃ શ્રીમદાચાર્યપદસંશ્રિતૈઃ ॥
સેવ્યમાનં મદાભવૈર્નિરોધં સાધયેદ્ ધ્રુવમ્ ॥૧૮॥

ભક્તિમાર્ગમાં સ્થિતિ કરી રહેલા, વળી શ્રીમહાપ્રભુજીના
પદને આશ્રયે રહેલા મહાનુભાવી ભક્તોએ સેવાતા નિરોધની દમ્ભેશ
નકરી, સાધના કરવી. ૧૮.

૧૧. શ્રીમત્પ્રમોશ્ચિન્તનપ્રકારઃ ॥

અથ શ્રીયદ્વિભાચાર્યચરણામ્બજપ્રસાદતઃ।

સ્વમાર્ગસેત્વરૂપસ્ય ચિન્તને રોતિરુચ્યતે ॥૧॥

શ્રીમદ્દેવશાસ્ત્રાર્યજીનાં ચરણુકમલોની કૃપાથી આપણા માર્ગમા
જેવ્યરૂપ પ્રભુના ચિન્તનની રીતિ કહેવામા આવે છે ૧.

ચિપિને ચિપિને વૃક્ષલતાદિપુ વિશેષત ।

પરિભ્રમન્તી ચિરદે ચિકલા ગોષવાલિકા ॥૨॥

ચિત્તસ્તથસના શુભ્કરમના રમનાયિકા ।

ચિકોર્ણકેન્દ્રા સદ્દેષા નાય નાયેતિ ધાદિનો ॥૩॥

ચલત્પદયુગા દુઃખાન્મુહુર્મોલિતલોચના ।

લમલ્લક્ષ્મપદામ્બોજચિદ્દર્શનકાતરા ॥૪॥

દ્વપ્તદાયાગ્નિચિદ્વિલા નિઃશ્વાસપ્રહણાતુરા ।

ધરણીપતિતાઽધ્યન્તવિરહાકુલચંતના ॥૫॥

દ્વદિ પ્રાદુર્ભયદ્વાદ્વદ્વગોકુલનાયકા ।

નાયોત્યાપય મામેય મુહુર્વિન્નલચવાદિની ॥૬ ॥

ચિચારરહિતા ચિત્તચિન્તાકુલિતમાનસા ।

મનોજગદ્ભાવાત્મપ્રિયપ્રાકટ્યકાંક્ષિણી ॥૭॥

મમસ્તલીલાનુકૃતિકૃતિસ્વપ્રિયભાવુક્તા ।

कोटिकन्दर्पलाघवभावरूपप्रियाश्रया ॥८॥

नित्यलोत्सवाश्रया नित्यरतिमेघनतत्परा ।

परमार्द्रतमप्रेमकिल्लघ्नहृत्पङ्कजादरा ॥९॥

भायनीया नित्यमेघम्भृता मन्त्र्यामिनी हरेः ॥९३॥

પ્રભુનાં ગોપ-આલિંગન—સ્વામિનીજી, ઝસનાલિંગ તેનું હૃદયે
ભાવન કર્યું. ૨-૬૩.

તદેકદ્વદયસ્યાયી તદ્ભાવઃ કૃષ્ણ યથાસ્તિ ॥૧૦॥

લીલાસદૃશ્યલિતઃ સામગ્રીસદ્વિતસ્તથા ।

માયમીયઃ સદાનન્દઃ સદાનન્દાદિલાલિતઃ ॥૧૧॥

તે એક સ્વામિનીજીનાજ હૃદયમા સ્થાયી ભાવાત્મક પ્રભુ
શ્રીકૃષ્ણ છે. તે હજારો લીલાઓથી યુક્ત તેમજ લીલાની સામગ્રી
વાળા સદાનન્દરૂપ. નન્દ વગેરેથી સદા લાડ લડેલા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ-
ચન્દ્રજીની ભાવના કરવી. ૧૦-૧૧.

ઈદમેયોક્તમાચાર્યઃ સિદ્ધાન્તસ્ય નિરૂપણે ।

‘આત્માનન્દસમુદ્રસ્થં કૃષ્ણમેવે’તિ ચદ્રવઃ ॥૧૨॥

‘સિદ્ધાન્ત મુકતાવલી’મા આજ વાત “ આત્માનન્દસમુદ્રસ્થં
કૃષ્ણમેવ વિચિન્તયેત્ (સિ-મુ-૧૬) આત્માનન્દરૂપી સમુદ્રમા ગહેલા
શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીનીજ ભાવના કરવી,” ત્યાં શ્રીમદ્વાચાર્યચરણોએ
આજા કરી છે, ૧૨.

તદાશયસ્તુ વિવૃત્ત કૃપાયૈષ પ્રભોર્મયા ।

અવગત્ય જના. સર્વે ચિન્તયન્તુ હરિં સદા ॥૧૩॥

તે વાણીનો આશય પ્રભુની કૃપાથી મેં કહ્યો છે આને જાણી
સકલ મનુષ્યે જે સદૈવ હરિભગવાનનું ચિન્તન કરવું. ૧૩

૧૨. સ્વમાર્ગીયશરણસમર્પણસેવાદિ-

નિરૂપણમ્ ।

(અનુવાદક-વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી.)

(જે માર્ગમાં જે જીવનો અંગીકાર થયો હોય તે જીવે તે માર્ગનું સ્વરૂપ અવશ્ય જાણવું જોઈએ; એટલા માટે જે જીવોનો અંગીકાર પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં થયેલો છે, તેમણે પોતાના પુષ્ટિભક્તિ-માર્ગનાં શરણ એટલે શું, સમર્પણ અને સેવા એવું સ્વરૂપ શું વગેરે જાણવું જોઈએ. એ જાણાવવા માટે શ્રીહરિશયજીએ સ્વમાર્ગીય-શરણસમર્પણસેવાદિનિરૂપણ નામનો એક ગ્રંથ પ્રકટ કરેલો છે. એ ગ્રંથના શ્રવણમનનથી સ્વમાર્ગવિષયના સર્વ મંદેહો ટળી જાય છે.)

अथ स्वकीयबोधाय सूक्ष्मरीत्या विचार्य च ।
स्वमार्गीयप्रकारोऽयं सर्वोऽपि हि निरूप्यते ॥१॥

હવે જેનો અંગીકાર પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં થયેલો છે એવા નિજ જીવોને બોધ થવા માટે, સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરીને આ સ્વમાર્ગનો સર્વ પ્રકાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. ૧

गृहीत्वा नामशरणं गत्वा सर्वं समर्प्य च ॥
सेवासार्थकतासिद्ध्यै देहादिनां तथा पुनः ॥२॥
अन्यत्राविनियोगाय क्रियतां तनुवित्तजा ॥
तथा तु मानसी सिष्येत् सेवात्र फलरूपिणी ॥३॥

ઉપર પ્રમાણે, શ્રીહરિગાયત્રી ગ્રંથ રચનાની પ્રતિજ્ઞા કરીને પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં શું શું જાણવાનું છે, તે જણાવવા માટે પુષ્ટિમાર્ગના સર્વ મિદ્ધાતોનો સમગ્ર સૂક્ષ્મ ગીતે રૂં છે. પોતે જે માર્ગમાં પ્રવેશ કરેલો હોય તે સ્વમાર્ગ કહેવાય. પુષ્ટિમાર્ગમાં જેમનો પ્રવેશ થયો હોય તેમને સ્વમાર્ગ ને પુષ્ટિમાર્ગજ છે જ્યાંથી પુષ્ટિમાર્ગનું જાણું મળે તે કદાચ મનજાતવામાં આવે નહિ ત્યાંથી તેમાં જાણવાનું શું છે તેની જાણ પશુ પડે નહિ માટે શ્રીહરિગાયત્રી પહેલાં સાત શ્લોકમાં પુષ્ટિમાર્ગના જઘા સિદ્ધાંતો મુદ્ધમ ગાજીવી દે છે

સિદ્ધાંતોનું મૂલ્ય સ્વરૂપ

શ્રીકૃષ્ણ, તારણ મમ એ આપણર મન વડે નામમદ્ધુ કરીને મગો જાણને અને બ્રહ્મ જ ધર્મત્ર વડે શ્રીગુરુદેવદ્વારા સર્વ સ્મરણ કરીને એવા કરવી બ્રહ્મજ જ થયાથી એવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થય છે માટે બ્રહ્મજ ધ પત્રી અગ્રજ્ય એવા કરવી એવા કરી કય ન સાર્થક થઈ કહેવાય કલ્પ રે દેહ, મૃત્યુ, ધન વિગેરેનો ઉપયોગ પ્રભુની સેવા વિના ધીજે થયે ન કાય દેહ વગેરેનો ધીજે નિયોગ ન થવા માટે શરીરથી અને ધનથી પ્રભુની સેવા કરો, એ પ્રમાણે તનથી અને ધનથી સાધન એવા કરનાં કલ્પવૃક્ષ માનની સેવા ગિદ્ધ થશે એ માનની એવા આ માર્ગમાં ફરતે ૩ એમ સમજવું ૨-૩

હવે સેવાના પ્રકાર અને કલ્પનાં સૂક્ષ્મ સ્પેદા ઉપદેશે છે

મા પ્રકારઘ્રયેણેતિ તેષાં તન્મધ્યપાતતઃ ॥

ફલતમિતિ તે પ્રોક્તા સેવાયાં તુ ફલત્રયમ્ ॥૬૥॥

માનસી સેવા ત્રણ પ્રકારે થાય છે, તેથી તેના અધિકારી ત્રણ પ્રકારના છે; ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ. એ ત્રણે અધિકારીના વિદ્યથી માનસી સેવાના એ ત્રણ પ્રકારો છે. તે ત્રણ પ્રકારો માનસી સેવામાં આવી જતા હોવાથી ફલરૂપ છે, એટલા માટે જ તેને પ્રકારો કહ્યા છે. ૨ સેવામાં ત્રણ કક્ષ છે. ૪.

સેવા તુ સા મમાનત્વાત્ સેવાન્તે ન પિલક્ષણા ॥
ફલતાતઃ પ્રકારાણાં પચ્ચાદ ભાવિતયોચ્યતે ॥૫॥

સેવા તો માનસી એક સરખીજ છે, મારે, ફલરૂપ થયા પછી પણ તેવીજ રહેવાની. વિલક્ષણ થશે નહિ, જે સેવા નિરતર કરવામાં આવતી હોય તેજ સેવા પ્રભુની કૃપાથી ફલરૂપ બને છે, એટલે સેવામાં કંઈ તફાવત પડતો નથી. એટલા માટે સેવાના બધા પ્રકારો ફલરૂપ છે, કેમકે આ પ્રકારો ફલરૂપ માનસી સિદ્ધ થયા પછી થાય છે. ૫.

યાદશ્ચ ઘરણં તાદૃગ્પ્રકાગપત્તસેવના ॥
માનસી ફલરૂપેતિ તારતમ્યેન ચોચ્યતે ॥૬॥

૧, ઉત્તમ અધિકારી શ્રીવ્રજમુંદરીજ છે. મધ્યમ અધિકારી એ કે જે માર્ગની રીતિને અનુસરીને લાવપૂર્વક સેવા કરનારા છે. કનિષ્ઠ અધિકારી પોતાના સ્વર્થ માટે લાવ વિના માર્ગની રીતિ પ્રમાણે સેવા કરનારા છે.

૨. આ સવિનિતર બાણુવા મારે સિદ્ધાંત મુકતાવશી અને સેવા-ફલપ્રયો દીકા સાથે બાંધવા બોધ્યો.

પ્રભુએ જેવું વરણ કર્યું હોય તેવે પ્રકારે સેવા પ્રાપ્ત થાય છે; એટલે કે પ્રભુએ કૃપા કરીને જેવા ઉત્તમ, મધ્યમ અથવા કનિષ્ઠ અધિકારનું દાન કર્યું હોય તેવીજ સેવા તે શુદ્ધ કરી શકે છે. તેજ સેવા પછીથી ફલરૂપ માનસી થાય છે, માટે ફલરૂપ માનસી સેવા અને તે પહેલાંની સેવા એ બન્ને તફાવત સાથે કહેવાય છે, એટલે કે અધિકાર પ્રમાણે જે સેવા ફલરૂપ માનસી બને ત્યારે એ સેવા વિવ્રક્ષણ છે એમ સમજવું. પહેલાંની સેવાજ ફલરૂપ માનસી થઈ જાય. ત્યારપછી સેવાના સ્વરૂપમાં ફેરફાર થઈ જાય છે એમ લાવાર્થ છે. ૬.

તે પ્રકારાસ્તુ ત્રિજેયા ગ્રન્થાત્ સેવાફલાભિષાત્ ॥

અલૌકિકં હિ સામર્થ્યં માયુજ્યં પુરુષોત્તમે ॥૭૥

વૈકુઠાદિયુ સેવાયાઃ છરોરમધિકારકૃત્ ॥૭૭

સેવાના એ બે પ્રકારો ^૧ સેવાકક્ષ નામના શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ કરેલા પ્રથમી સમજી લેવા. સેવાના ત્રણ કક્ષ છે, એક તે લોકમાં દોષ પણ સ્થલે ન જોવામાં આવે તેવું અલૌકિક અદ્ભુત સામર્થ્ય, બીજું ફલ સાયુજ્ય છે. શ્રીપુરુષોત્તમની સાથે તે સ્વરૂપે જોડાવું તે પુરુષોત્તમમાં લીન થવું તે પણ સાયુજ્ય છે. વૈકુઠ આદિ લોકોમાં દિવ્ય શરીર મળે તેથી પણ સેવાનો અધિકાર મળે છે. સેવાનો અધિકાર વૈકુઠમાં દેહ મળવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ૭૬

ષ્ટાવાનેય માર્ગેઽસ્મિન્ સ્વદમઃ સિદ્ધાન્તમહ્નઃ ॥૮૥

૧. આ માળામાંજ આ પહેલાં છપાયેલો મ્વામાર્ગીયમેવાકલણ નિરુપણનિર્ણય ગ્રન્થ જુઓ.

આ પુષ્ટિમાર્ગમાં સુદૃઢ સમદ કરવામાં આવે તો આટલોજ
મિદાતોનો સમદ છે. ૮

શરણે જવાનો પ્રકાર

જીવ ત્યારે શરણે આવે છે, ત્યારે પ્રભુ તેનો અંગીકાર પુષ્ટિ-
ભક્તિમાર્ગમાં કરે છે, મારે પહેલાં પ્રભુને શરણે જવું જોઈએ. પ્રભુ
પણ ગીતામાં આજ્ઞા કરે છે, કે:-

૧ 'સત્ત્વ' ધર્મને પરિત્યાગ કરીને મારે એકને શરણે
આવ. 'આ શરણે તે સંપ્રદાયમાં શ્રીચલકુક્ષના બાલકના મુખા-
વિંદમાં શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ એ અજ્ઞાતરત્નું મદય કરવું એન છે.
એનો પ્રકાર શ્રીદશરથજી પદર મ્હોઠથી વર્ણવે છે:-

તપ્રાદ્યૌ શરણં યાતઃ કિં ક્યાર્દિતિ ચોચ્યતે ॥

શ્રીમદ્ગોચાર્યમાર્ગચગુરુણાં શરણં ગતઃ ॥૧॥

સ્વામિત્યેતદ્દરિ સ્વં તુ સેત્ત્વત્વેન ભાવયેત્ ॥

લોકિકં ચૈદિકં ત્રાપિ વિદક્ષ્યાદ્ ભક્તિસિદ્ધયે ॥૧૦॥

તેમાં પહેલાં જેની શરણાગતિ સિદ્ધ થયેલી છે, એટલે કે જે
જીવ પ્રભુને શરણે ગયેલો છે, તેણે શું કરવું જોઈએ તે કહેવામાં
આવે છે. શરણે ગયેલો કેણુ સમજવો કે એ મહાપ્રભુજીના
માર્ગના ગુરુ-દ્વારા શરણે ગયેલો હોય. શ્રીમદ્ પ્રભુજી આપ પુષ્ટિભક્તિ
માર્ગના આચાર્ય છે. આપનો માર્ગ તે પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ છે. એ

૧. સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેક શરણં વ્રજ ।

ગીતા.

માર્ગના ગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજીનાજ વશમાં પ્રકટ થયેલા મહાતુલાવી શ્રીગોસ્વામિનાલોકો છે માટે પરપગથી અને માર્ગમર્માને અનુસરીને તેમના દ્વારા પ્રભુને શરણે જાય તે શરણે ગયેલા કહેવાય

શરણે ગયા પછી શુ શુ કરવું તે જણાવે છે -

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શ જે ગયા પછી અને પ્રભુએ શરણે લીધા પછી પોતાના સ્વામી માલીક, નાથ ગર્વ-દુષ્ટહર્તા શ્રીહરિજી છે, અને હુ એમનો નવક હુ, હમ હુ, એની ભાવના સ્વીકૃતિએ ભક્તિ એમને મેલા એમની મિદ્ધિ માટે તો ના અવહાનના કૃપા સ્વરૂપ અને વદના કહે ॥ વૃંદાવનમાં ગિરિજા ધર્મો પુનઃ આગમના ૮-૧૦

શુ ન કરવું ?

શુ કરવું જે એ, ત તો જણાવું, હરે શુ શુ ન કરવું તે જણાવે ૭,-

નાન્યમાર્ગાશ્રયો નૈવ વેદ્યાતરમમાશ્રય ॥

નૈવ તીર્થાશ્રયો નૈવાભિમતે કર્તૃતાશ્રય ॥૧૧॥

બીજા માર્ગનો આશ્રય નજ સ્વરૂપ પ્રભુ જ્યાં ન બિરાજતા હોય તેવા દેશને આશ્રય ન કરવો કામનો ધર્મ એજ છે કે જ્યાં પોતાના સ્વામી હોય ત્યાં સહેવું જોઈએ, માટે પ્રગટ સ્વરૂપે પ્રભુ જ્યાં દર્શન ન આપના હોય, તે દેશનો સ્વરૂપે પણ આશ્રય કરવો નહિ, એમને કમવાનને ઠોડીને તીર્થમાજ રહેવાથી માફ કસાણુ

જો એમ માનીને તીર્થનો આશ્રય કરના નહિ વળી અભિમાનથી
 જુગ દેતા હુ, જે કુ હુ તે હુજુ કે હુ એમ ન માનવું,
 નહિ, તાત્ત્વિક ચાત્ત્વિક મત્રો ઉપર પોતાનો બધો આધાર ગાખવો
 નહિ મરેલી પ્રભુ મને મળજો એમ મારીને તે મત્રોનો આશ્રય
 કરના નહિ તેમજ યજ્ઞયાગાદિક ઝગ્ગ કરીશ તોજ પ્રભુ મળશે
 માનીને ધીજીત એને અશ્રય ન કરના ૧૧

૮. ૧૫ મેંસામા અનુ કે મર્મ મરિતો ત્વગ કરના
 કોઈનો આશ્રય નહિ એમ કરનાથી ને દાગ, એમ કે
 જ્યારે મરિતો ત્વગ થાય ત્યજ ગાય ન કરના વિના દેવ ગહે એ
 મશય પ્રાપ્ત થના માખત્રી આના ૩૩

નાજ પૃથ્થાર્થો

નંદ મન્નમાધારો ન ચ કર્મમિત્રાશ્રય, ॥
 સર્વદોષનિવૃત્ત્યર્થ ધર્મત્વેન જગૈદ્દશિ ॥૧૦॥

જવા > પોની નિવૃત્તિ થઈ જવા માટે પ્રભુની સેવા પ્રભુન
 અમરજી નહુ પ્રભુમાજ ધર્મની નિષ્ઠાની ઉપર બતાવેલા દોષનો
 નાજ થયા માટે ધર્મસ્વરૂપ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ છે એમ ગમજુ, તોત્તિ
 વિના ધીજો કાઈ આશ્રય નથી, ધીજો ગાઈ ધર્મ નથી, એમ સમ
 જવું ધીજીત ધર્મો ઉપરથી આનંદિત બની જાય તોપણ સર્વ દોષો
 આજ્યા જાય મુખ્ય ધર્મરૂપ પ્રભુજ છે, એમ દદ ચર્ચ ગયા પછી
 ધીજીતો આશ્રય વગરે છોડાયથી કાઈ પણ દોષ લાગે નહિ નોષની
 નિવૃત્તિ થના માટે શ્રીહરિને ધર્મસ્વરૂપ જોવા એટલે ફતાર્થ કે ૧૨

‘પ્રભુ મા આ પુરુષાર્થમાંના ધર્મરૂપ પુરુષાર્થની શુદ્ધિ થવા માટે ઉપર દહું હવે, અર્થરૂપ પુરુષાર્થ પણ શ્રીહરિ છે, તે આપશી ગતાવે છે. પુરુષાર્થ ચાર પ્રકારના છે; ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ. ધર્મરૂપ પ્રભુજ છે, તે ઉપરના અર્પા શ્લોકથી સિદ્ધ થયું હવે અર્થ-રૂપ જે બીજો પુરુષાર્થ છે, તે પણ શ્રીહરિસ્વરૂપજ છે, એમ આતા કરે છે:-

વિવેકાદેરભાવેન દૈન્યેનાર્થત્યમાવનમ્ ॥

સ્વકામપૂરણાર્થાય પૂર્ણાનન્દત્વવેદનમ્ ॥૧૩॥

‘પ્રભુ પોતાની ઈચ્છાથીજ મર્વ કરશે’ એ સિદ્ધાંત દેવ કરવો તે વિવેક. વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય એ પ્રાપ્ત ન થયા હોય તો હીનતાથી એમ સમજવું કે પ્રભુ અર્થરૂપ છે. અર્થ નામનો બોલે પુરુષાર્થ પણ મારા પ્રભુજ છે એમ સમજવું. ‘લક્ષ્મી પામે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાનું કાંઈ પણ સાધન હોય તો તે માત્ર હીનતાજ છે,’ એમ શ્રીમદ્દામ્રપુત્ર શ્રીસુભોધિનીજીમાં આતા કરે છે. વિવેક, ધૈર્ય, લક્ષિત વગેરેથી રહિત અને પાપ કરવામાં આસક્ત થયેલા એવા મને શ્રીકૃષ્ણજ શરણરૂપ છે. એટલે મર્વાગે દુષ્ટ એવા જીવને કૃષ્ણ વિના બીજા કોણ શરણે લે ?

ત્રીજો પુરુષાર્થ કામ છે, મારે તે પુરુષાર્થરૂપ પણ પ્રભુ છે, એમ આતા કરે છે -

દરેક જીવને સુખની અને આનંદની ઇચ્છા થાય છે. મને સુખ કેમ મળે અને તે કામ કેમ રહે તેવો આનંદનો લક્ષણો કેવી રીતે હું લઈ શકું એવી કામના દરેકના મનમાં થાય છે.

અને તે માટે જીવ અનેક પ્રયત્નો કરે છે. પણ તે બધા નકામા છે. પોતાની એ કામના સફળ કરવા માટે પૂર્ણ આનન્દસ્વરૂપ શ્રીહરિજી રામર્થ છે, એમ જાણવું જોઈએ. એ પોતે આનંદથી પૂર્ણ હોય તેજ આનંદ મેળવવા માટે થાપી કામનાઓ પૂરી શકે. પ્રભુ વિના બીજું કોઈ પૂર્ણાનન્દ નથી એમ જાણીને, તેજ બધી કામના પૂરશે એમ નિશ્ચય કરીને કામરૂપ પુરુષાર્થ પણ શ્રી હરિજી છે એમ જાણવું. ૧૬.

મોક્ષરૂપ પણ પ્રભુજી ! એમ આજ્ઞા કરે છે—
 ન સાધનૈર્મયેન્મોક્ષો હરિરેવ તદાત્મકઃ ॥૧૩૩॥.

સાધનો કરવાથી મોક્ષ થતો નથી કેમકે શ્રીહરિજી મોક્ષસ્વરૂપ છે. તે હરિના દાસ થઈ જઈએ તો મોક્ષજ મળી ગયો એમ મમજી હેવું જ્યારે એ દયાલુ પ્રભુ કૃપા કરીને પોતાના દાસ તરીકે જીવનો અંગીકાર કરે, ત્યારે ભગવદીયપણું પ્રાપ્ત થઈ જાય. તે પ્રાપ્ત થતાં મોક્ષ મળીજ ગયો એમ સમજવું. સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણના દાસાંતુ-દાસ અનુચરો મોક્ષની આકાંક્ષા કદાપિ ગ્રાપતાજ નથી. સારાશ કે પ્રભુ ના દાસ થવું એજ મોક્ષ છે. અને મોક્ષરૂપ પુરુષાર્થ પ્રભુ છે એમ જાણવું તેજ ખરું જ્ઞાન છે. ૧૩૩.

સાધન પણ શ્રીકૃષ્ણ

દેશ વગેરે સાધનો અને ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થો પણ શ્રીકૃષ્ણજી છે એમ શ્રી હરિરાવજી આજ્ઞા કરે છે—

તદીયતાયાઃ સંપત્તૌ મુક્ત્યેનૈવ ચિન્તનમ્ ॥૧૩૪॥
 અતઃ ષષ્ઠ નિરાકાંક્ષા મોક્ષતઃ કૃષ્ણસેવકાઃ ॥૧૩૫॥

દેશોદિસાધનં કૃષ્ણઃ પુરુષાર્થચતુર્વિધઃ ॥૧૫॥

દેશ વગેરે સાધનરૂપ શ્રીકૃષ્ણજ છે એમ ૧૧મા અને બારમા સ્લોકથી સિદ્ધ થયું છે. બીજા ભાગનો આશ્રય ન કરવો એમ આપશ્રીએ ૧૧મા સ્લોકમાં કહ્યું છે. તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે કલિકાલ મહાદોષ સુકત છે, અને તેના દોષ મરવને લાગે છે. માટે તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા બીજા દોષ વાળા માર્ગ કરતાં આ નિર્દોષ પ્રભુના નિર્દોષ ભક્તિમાર્ગમાંજ રહેવું એ વિશેષ કલ્યાણ કારક છે. એ ઉપરથી એમજ સમજવું કે ભક્તિમાર્ગમાં પ્રભુનું શરણ લેવામાં કાળ બાધ નથી કરતો, કેમકે એ કાલરૂપ સાધન શ્રીહરિજ થાય છે. બીજા દેશનો આશ્રય ન કરવો એમ કહેવાથી દેશરૂપ પણ પ્રભુજ છે, અને બધું શ્રીહરિજ કરે છે એમ કહેવાથી કર્તા પણ શ્રીકૃષ્ણજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તીર્થનો આશ્રય ન કરવો એથી સાબીત થયું કે દ્રવ્યરૂપ સાધન પ્રભુજ છે. મારે તેનો આશ્રય કરવો. મંત્રનો આધાર ન રાખવો એમ કહેવાથી મંત્રરૂપ સાધન પણ શ્રીકૃષ્ણજ છે. એમ સિદ્ધ થયું. બીજા કર્મનો આશ્રય ન કરવો પણ પ્રભુની મેવા તે કર્મ છે એમ માનવું એમ કહેવાથી કર્મરૂપ સાધન પણ શ્રીકૃષ્ણજ છે એમ સાબીત થાય છે, એ પ્રમાણે ૧૧-૧૨ સ્લોકમાંથી એ સ્પષ્ટ નીકળે છે કે, દેશ, કાલ, દ્રવ્ય, કર્તા મંત્ર અને કર્મ એ જ સાધનો *દોષવાળા ચર્ચા ગયેલાં છે, પરંતુ

* સાધનો છ પ્રકારનાં છે; દેશ, કાલ, દ્રવ્ય, કર્તા, મંત્ર, કર્મ. એ છ સાધનો જ્યારે શુદ્ધ હોય તોજ મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે. આ સમયમાં દેશ પણ દોષવાળો છે, તેમજ સમય વગેરે પણ દુષ્ટ છે, માટે ભક્તિમાર્ગનોજ આશ્રય કરવો; તેનો આશ્રય કરવાથી એ પ્રભુજ સાધનરૂપ બની જાય છે. પ્રભુ નિર્દોષ છે, એટલે એ સાધનો પણ નિર્દોષ થાય છે

બહિતમાર્ગ નિર્દોષ પ્રભુનો નિર્દોષ માર્ગ હોવાથી તે માર્ગનો આશ્રય કરતાં, એ છ સાધનરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે એવો દૃઢ નિશ્ચય થતાં મર્વ દોષો દૂર થઈ જાય છે. તેમજ ચાર પુરુષાર્થરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે, એ પ્રમાણે પ્રેક્ષા પૂર્વક નિરંતર મનમાં સ્મરણ કરવું કે મારાં સર્વ સાધનરૂપ અને મારા સર્વ પુરુષાર્થરૂપ સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૧૪-૧૫

કેમ બચશે ?

હવે જામક વખતથી કેવી રીતે બચવું, એ આપત્રી આજ કહે છે:—

एषं मनसि सततं चिन्तनीयं प्रयत्नतः ॥

प्रायश्चितादिषु मतिर्न कार्या शरणं व्रजेत् ॥૧૬॥

उपस्थितेषु दोषेषु सर्वेष्वथ विषेधतः ॥

सुशक्येष्वप्यशक्येषु हरेर्गतिमथ स्मरेत् ॥૧૭॥

પ્રભુનું શરણ મહણ ક્યાં પછી પ્રાયશ્ચિત વગેરેમાં છુદ્ધિ ગમવી નહિ. મતલબ કે પ્રાયશ્ચિત કરવાથીજ હું પવિત્ર થઈશ, એવી ભાવના સરણે ગયા પછી રાખવી નહિ. સર્વ દોષો ઘણા પ્રમાણમાં પણ પ્રાપ્ત થયા હોય અને તે દૂર કરી શકાય તેવા ન પણ હોય, તો પણ ‘મારું’ શરણ માત્ર શ્રીહરિજ છે’ એમ સ્મરણ કરવું. એથી એમ નિશ્ચય કરવો કે પ્રભુનું શરણ લીધા પછી પણ જો નાના કે મોટા દોષ પડે, તો તેને દૂર કરવા માટે પ્રાયશ્ચિતો ન આચરતાં, પ્રાયશ્ચિતથીજ મારા દોષ દૂર થશે એમ ન માનતાં, પ્રભુને હું સરણે છું, સર્વ દોષથી ગહિત એવા ‘માર્ગ’માં પ્રભુએ મારો

અંગીકાર કર્યો છે, એમ સ્મરણમાં ધાવવું. શ્રીમહાપ્રભુજીએ એટલા માટેજ આજ્ઞા કરી છે કે: “અશક્ય હો અથવા સારી પેઠે શક્ય હો, પણ સર્વથા પ્રભુજી માફે શરણુ છે.” એ ચક્રવું નહિ. ૧૬-૧૭.

બાધક શું છે?

શરણુ સિદ્ધ થવા પછી શું શું કરવું તે મુશ્કેલીમાં જણાવીને હવે બાધક થઈ પડે તેવાં કાર્યોની મૂલના કરે છે:—

અન્યાશ્રયો નૈવ કાર્યો નૈવાન્યત્ર સ્વતો વ્રજેત્ ॥

પ્રાર્થના નૈવ કુશ્માપિ કર્તવ્યા ભગવત્યપિ ॥૧૮॥

અન્યાશ્રય એટલે પોતાના સ્વામી પ્રભુ વિના બીજા કોઈને આશ્રય કરવો તે. એવો અન્યાશ્રય કદાપિ નજ કરવો. અર્થાત્ પોતાના પ્રભુ વિના બીજા કોઈને આશ્રય કદાપિ ન કરવો. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે, અન્યાશ્રય કદાપિ કરવો નહિ, કેમકે તે સર્વથા બાધ કરનારો છે. શ્રીગુરુસાધિજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે—
‘અન્ય દેવતાઓના સંબંધનો ગંધ પણ મળાને બાધા કરે છે, અર્થાત્ ગળું કપાવે છે. પોતે પોતાની ઇચ્છાથી બીજા સ્થળે જવું નહિ. જ્યાં પોતાના સ્વામી મિશનતા ન હોય ત્યાં જવું નહિ. જેમ સ્ત્રી પોતાની ઇચ્છા મુજબ સ્વચ્છંદપણે પોતાના પતિનું ગૃહ છોડીને બીજા સ્થળે જતી નથી, તેમ પોતાના સ્વામીનું ગૃહ છોડીને બીજા સ્થળે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જવું નહિ, તેમજ બીજા ઠેકાણે જઈને પ્રાર્થના કરવી નહિ. કોઈપણ મુશ્કેલી આવી પડે તો બીજાની પાસે તે મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે પ્રાર્થના કરવી નહિ. વધારે તો શું

પણ પ્રભુ પાસેજે પ્રાર્થના કરવી નહિ, પ્રભુ સર્વ વ્યાપક છે, અંતર્યામી છે, તો આપણાં મનની વાત શું નથી જાણતા? આપણાં દુઃખો શું નથી સમજતા? પ્રભુ જાણે છે; સમજે પણ છે, તો આપણાં દુઃખો પોતેજ દૂર કરજે, એમ માનીને પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરવી નહિ. વળી એ કરુણાના નિધિએ આપણને જીતમો-તમ ફલ આપવાનો સંકલ્પ કર્યો હોય, અને એ પ્રભુ દુઃખો દહીને આપણી પરીક્ષા પણ કરના હોય, અને એ વખતે ધીરજ ન ગણતાં હવમુદ્ધિથી કાંઈ પ્રાર્થના કરીને ક્ય, ઘરનાર જેવી તુચ્છ વસ્તુ માગી લઈએ તો પ્રભુ તો તે પણ આપજે, પણ તેથી ઉત્તમોત્તમ ફળ મળવાનો લાલ જતો રહેશે, અને એટલાજ ફળથી એ હવ પોતાને કૃતાર્થ માને છે એમ માનીને સાધારણ ફળ તરતજ પ્રભુ આપશે અને મુખ્ય લજ્જનાનંદનું દાન કરશે નહિ; માટે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરવી નહિ, પોતાના સ્વામી અંતર્યામી છે, સર્વ જાણે છે, એ વાતમાં સંદેહ હોય તોજ પ્રાર્થના થઈ શકે અને એ વાત ચોકકસ રીતે છુદ્ધિમાં દૃઢ થઈ હોય કે પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે તો કોઈપણ દિવસે પ્રાર્થના કરવાની ધ્વજાજ ન થાય, શ્રીમદ્વાપ્રભુજી પણ એજ આદા કરે છે. ૧૮.

પ્રભુમાં અવિશ્વાસ ન કરવો તે ઉપદેશ છે:-

अविश्वासो न कर्तव्यो ब्रह्मास्त्रस्य निदर्शनात्
लौकिके यदिके चापि कार्ये सङ्गं विवर्जयेत् ॥૧૯॥

પોતાના સ્વામીમાં કોઈ દિવસ અવિશ્વાસ ન લાવવો. રાવણના પુત્ર ઇન્દ્રજિતે હનુમાનજીને આંધવા માટે બ્રહ્માસ્ત્ર મોકલ્યું, અને તેને

માન આપી હનુમાનજી અગિયો છનાં બાંધાયા. પછી રાક્ષસોએ
 બ્રહ્માસ્થની ઉપર હનુમાનજીને સખનું રીને બાંધવા માટે મોટાં દોરડાં
 ચરીએ લપેટ્યાં. ઇન્દ્રજીતે વિચાર કર્યો કે મૂર્ખ રાક્ષસોને બ્રહ્માસ્થનાં
 બળનો કાંઈ ખ્યાલ ન આવ્યો, અને તેના ઉપર દોરડાં બાંધી બેઠા !
 હવે બ્રહ્માસ્થનું બળ આજ્યું ગયું અને હવે બીજું રાક્ષ હનુમાનને
 પણ કાંઈ કરી શકશે નહિ. આ દૃષ્ટાંતથી એમ સમજવું કે મને
 નેમ થાય તો પણ આપણા પ્રભુ ઉપર અવિશ્વાસ લાવવો નહિ, તે
 ને કરે છે તે સારું કરે છે, એમ હૃદ નિશ્ચય રાખવો. લૌકિક અને
 વૈદિક કાર્યોમાં આચરિત રાખવી નહિ. લૌકિક કાર્યો કરીને મને
 યશ મળશે, મારી નામના યશે એવી પણ ઈચ્છા રાખવી નહિ,
 તેમજ વૈદિક કાર્યો કરીને સ્વર્ગ મળશે એવી પણ ફક્તની ઈચ્છા
 રાખવી નહિ. ૧૯.

લૌકિક વૈદિક.

લૌકિક વૈદિક કાર્ય કેવી શુદ્ધિથી કરવાં, તે જણાવે છે:-

યથાકર્મચિત્કર્તૃભ્યે ભારયસ્ય ભાગ્યનમ્ ॥

સર્થત્ર મમતાં ત્યક્ત્વા સર્થં કાર્યં પ્રસાધયેત્ ॥૨૦॥

લૌકિક વૈદિક ન છૂટકે કરવાં પડે તો તે કરવાં; પણ કાર્ય
 કરતી વખતે તેમાં આસક્ત થવું નહિ. જેમ મજૂર મને તેવો કામતી
 માથ લઈ જતો હોય. પણ તે માલ સાથે તેનો જેમ સંબંધ નયો,
 તે તો માત્ર તેનો ભારજ સમજે છે, તેમ તે કાર્યોને બેજાનપ મણીને
 કરવાં, બધે રથબે મમતાનો ત્યાગ કરવો. જેમ મજૂર પે.તે ઉપાડેલા
 બોળમાં મમતા-મારાપણું-માની બેઝે તો દુઃખી થય, તેમ તે લૌકિક

વૈદિક કાર્યોમાં મમતા રાખવી નહિ, અને એવી રીતે એ કાર્યો ઠીક-ઠીક સાધી લેવાં, જેમ મજૂરને પોતાના માથેના બોલે ઠેકાણે પાડ્યા વિના એન પડતું નથી, તેમ એ કાર્યરૂપ બોલે બરાબર, સાધીને સંતોષ માનવો, પોતે અલગ રહીને કાર્ય કરવું. ૨૦

લોભં ચ હૃદયે નેવ કુર્યાત્, પ્રાપ્તં हि सेवयेत् ॥૨૦૬॥

હૃદયમાં લોભ ન કરવો. દ્રવ્યનો લોભ થવાથી તેની પ્રાપ્તિ માટે અનેક પ્રયત્નો કરવા પડે છે; અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં ભેડાવું જોઈએ છે, અને તેથી પ્રભુની સેવાથી વિમુખ થવું પડે છે, માટે લોભ કવી કરવો નહિ. જે આવી મંથે તેમાં મંતોષ માનવો. પ્રભુએ જેટલું આપ્યું હોય તેમાં સંતોષ માનીને તે ધનનો વિનિયોગ પ્રભુની સેવામાં કરવો. અથવા તો પ્રભુની સેવામાં લોભ ન કરવો, એટલે કે પરાતપર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ઉત્તમ પદાર્થના બોક્તા છે, માટે એમની સેવા માટે જે પદાર્થો આશરચક હોય, તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ લઈ આપીને અંગીકાર કરાવવા; તેમાં દ્રવ્યની કરકસર કે બોભ કરવો નહિ. પ્રભુની ઈચ્છાથી જે મળ્યું હોય તેનાથી પ્રભુની સેવા કરવી. ૨૦૬

શरणस्यापि ये धर्मास्तस्मिद्धौ शरणं प्रजेत् ॥૨૧॥

त्रिवेकधैर्येऽपि सदा श्रोतृष्णाग्रयपोषके ॥

तद्ग्रन्थेभ्यોऽवગत्याપि' પ્રયત્નાદ્ દુદિ માવયેત્ ॥૨૨॥

શરણના જે ધર્મો હોય તે મિદ્ધ યતાં શરણે જવું. ઉપર જે ધર્મો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે શરણે ગમેલા જીવેના ધર્મો છે.

સરણે ગયા પછી જીવે શું કરવું એ તેમાં જણાવ્યું છે. સરણે ગયા પહેલાં કેટલાક ધર્મો સિદ્ધ થવા લેઈએ, અને તે સિદ્ધ થયા પછી સરણે જવું. શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયનું પોપણ કરનાર વિવેક એટલે 'શ્રીહરિ પોતાની ઇચ્છા મુજબ કરશે' એમ જાણવું તે, 'જ્યાં દુઃખો સહન કરવાં' તે ધૈર્ય, એ જાને શ્રીકૃષ્ણનો દેહ આશ્રય થયામાં નિરંતર કરણરૂપ છે શ્રીકૃષ્ણની આશ્રયનું નિરંતર પોપણ કરનાર વિવેક અને ધૈર્ય છે, એ વિવેક અને ધૈર્યનું શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના આશ્રયનું સ્વરૂપ વિવેકધૈર્યાશ્રયગ્રન્થ આદિયો સમજવું. પ્રયાસ કરીને વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રયની હૃદયમાં લાવના કરવી. ૨૧.૨૨.

અથ માથિત ધર્મોઽયં સક્ષેપેણ નિરૂપિતઃ ॥

આથિત્ય ચલ્લમાચાર્યાન્ન હુદ્સ્તૈવં કૃષ્ણમાશ્રયેત્ ॥૨૩॥

ઉપર પ્રમાણે વિવેક, ધૈર્ય અને શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય જેને સિદ્ધ થઈ ગયેલા છે તેના ધર્મો સક્ષેપથી જણાવ્યા. અથવા તો સક્ષેપથી જ જે કહેવામાં આવે તો શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય કરીને રહેવા જીવેના આ મુખ્ય ધર્મ છે, તે એ છે કે શ્રીમદ્વાપ્તજીનો આશ્રય કરીને, સરણે જઈને, સર્ણ જગેવાઓના ધર્મો ઉપર પ્રમાણે જાણીને શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય કરવો લેઈએ. ૨૩.

૬ સરણે ગયા પહેલાં શો નિમ્મ કરવો તે શ્રીહરિરાયજી સ્વમાર્ગગરણદ્વયનિર્ણય નામના ગ્રંથમાં જણાવે છે. 'કલિયુગમાં શુદ્ધ પુષ્ટિ લક્ષિતમાર્ગો આદિ માર્ગો જીવના પોતાના માધનથી સિદ્ધ થતા નથી. એ લક્ષિત આદિ માર્ગો કલિયુગમાં પ્રભુ કૃપા કરે તો જ સિદ્ધ થાય, માટે પ્રભુને સરણે જવું લેઈએ. એમ નિઃસાધનપણું અને દીનતા; એ ધર્મો મિદ્ધ થાય તારે સરણે જવું.

શરણે ગયા પછી શું કરવું ?

શ્રીકૃષ્ણને આશ્રય કર્યા પછી શું કરવું, તે આપત્રી નીચેના પંદર શ્લોકમાં જણાવે છે:—

અતઃ પરં ક્રમેણૈવેર્જીયઃ કૃત્તમમર્ષણઃ ॥
તત્સાધનાય સતતં કિં કૃર્યાદિતિ ચોચ્યતે ॥૨૪॥

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શરણુધર્મસિદ્ધ થયા પછી જીવે સમર્પણ કરવું. જીવને બ્રહ્મસંબંધ થાય અને તે સર્વ પ્રભુને સમર્પે અને અદ્વંતામમતા છોડી દે તે સમર્પણ કહેવાય. તે સમર્પણ કર્યા પછી, સમર્પણના સાધન માટે, સમર્પણ સાર્થક થવા માટે શું કરવું જોઈએ, તે કહેવામાં આવે છે. ૨૪.

બ્રહ્મસંબંધથી શો અધિકાર મળે છે, તે જણાવે છે.—

બ્રહ્મસંબંધ-સંસ્કાર

સેવાસંસ્કારરૂપસ્યાદિદશ્યાત્ સેવનાં નદા ॥
શ્રાત્રસમ્પન્નિતા જીવદેહસમ્યન્ધિવસ્તુ ॥૨૫॥

બ્રાહ્મણના બાલકને વૈદિક કર્મો કરવાનો અને વેદ બાણવાનો અધિકાર જ્યારે તેને ગાયત્રીમંત્રનો ઉપદેશ કરીને યજ્ઞોપવીત(જનોઘ) સંસ્કાર કરવામાં આવે છે ત્યારે મળે છે; ગાયત્રી મંત્રથી યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર થયા પછી તે બ્રાહ્મણ બાલક વૈદિક કર્મો કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે. એજ દર્શાવેલ પ્રમાણે જીવને જ્યારે બ્રહ્મસંબંધ થાય છે.

ત્યારે તે જીવ સેવાનો અધિકારી બને છે, શ્રીવૃક્ષભક્તદ્વારા બ્રહ્મનો સંબંધ થવો એ એક સંસ્કાર છે, એ સંસ્કાર અલૌકિક છે, અને તે થયા પછીજ સેવા કરવાનો અધિકાર મળી શકે છે, માટે સેવાના સંસ્કારરૂપ બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી નિરંતર સેવા કરવી, ગાયત્રી મંત્રનો ઉપદેશ થયા પછી, યજ્ઞોપવીત ધારણ કર્યા પછી જો બ્રાહ્મણ બાલક સંધ્યાદિક ન કરે તો જેમ બ્રાહ્મણપણામાંથી ટળી જાય છે, તેમ બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી સેવા ન કરે તો વૈષ્ણવપણું રહે નહિ માટે બ્રહ્મસંબંધરૂપી સંસ્કાર થયા પછી સેવા અવશ્ય કરવી. જીવમાં, દેહમાં, દેહની સાથે સંબંધ થયેલો છે, માટે એ સર્વનો ત્રિનિયોગ નિરંતર સેવામાંજ કરવો. રપ.

सर्वदोषविमुक्तस्य स्वस्मिन्नपि विभावयेत् ॥

सर्वथा सर्वदैवापि न चाद्यादसमर्पितम् ॥२६॥

तद्भક્ષणे भवेदेवाब्रह्मसम्बन्धवस्तुतः ॥

सर्वत्र ब्रह्મसम्बन्धभायमानाश्च एव हि ॥२७॥

શ્રીમદ્દા પ્રભુજી સિદ્ધાંતરહસ્ય ગ્રંથમાં આગા કરે છે કે:- ‘બ્રહ્મસંબંધ કરવાથી સર્વ દોષો દૂર આત્મા જાય છે. સર્વ લોકોના જીવ અને દેહના સર્વ દોષો નાશ પામે છે, ફરીથી લાગતા નથી’, એ આગા પ્રમાણે પોતાનામાં પણ એવી લાવના કરવી કે, હું સર્વ દોષથી મુક્ત થઈ ગયેલો છું જીવ પોતે રતનાવથીજ દુષ્ટ છે, પરંતુ શ્રીગીતાજીમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુ દોષરહિત અને સમ હોવાથી, તેમનો સંબંધ થયા પછી કોઈ પણ સમયે પ્રભુને સમર્પ્યા વિનાની વસ્તુ પોતાના ઉપયોગમાં કદાપિ લેવી નહિ સેવકનો ધર્મ એજ છે

કે પોતાના સ્વામીની આઠાથી પોતાના સ્વામીના ઉપયોગમાં આવી
 ગયા પછી જે કંઈ મળી જાય તેજ ઉપયોગમાં લેવું જોઈએ.
 તેવીજ રીતે પ્રભુને સમર્પ્યા પછી પ્રસાદી અન્નજ લેવું અસમર્પિત
 પદાર્થોને લક્ષણ કરવામાં આવે તો પ્રત્યક્ષજીવની ભાવનાનો
 નાશ થાય, પ્રભુને જે વસ્તુ ન મમપ્રિય હોય તે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ મધ
 વિનાની ગણાય છે. પોતાને પ્રત્યક્ષ મધ થયો જે અને પોતે પ્રત્યક્ષ
 જાંઘ વિનાની વસ્તુને ઉપયોગમાં લે, તો પ્રત્યક્ષજીવની જે ભાવના
 છે કે હું દોષથી રહિત થયો છું, જે ભાવનાનો નાશ થઈ જાય
 મનસુખ કે દોષવાજો તે જીવ થાય. માટે સર્વથા કાર્યોમાં મમમે
 અસમર્પિત અન્ન લેવું નહિ ૨૬-૨૭

બધું પ્રભુને સમર્પવું એની સદમ-ભાગી સમજવું આવે છે.-

લોકિકં વેદિકં વાપિ કુર્યાત્ સર્વં સમર્પિતમ્ ॥

અતઃ સર્વેષુ કાર્યેષુ કુર્વાદાદૌ સમર્પણમ્ ॥૨૮॥

લોકના વ્યવહારના કાર્યોમાં જે વસ્તુ વાપરવાની હોય, વિવા-
 વાહક કાર્યોમાં, જાતિ-સોજન વગેરે કાર્યોમાં જે વસ્તુ વાપરવાની
 હોય તે બધી વસ્તુ પ્રભુને સમર્પણ કરીને પછી તે વસ્તુનો ઉપયોગ
 કરવા. વેદના યજ્ઞ વગેરે કાર્યોમાં પણ પહેલા પ્રભુને સમર્પ્યા પછીજ
 જોઈતી વસ્તુનો ઉપયોગમાં લેવી. જોઈતાજ માંજ મર્ગ કાર્યોમાં
 પહેલાં પ્રભુને સમર્પણ અવશ્ય કરવું જોઈએ શ્રદ્ધાદિક
 વેદિક કાર્યોમાં વિષ્ણુને નિવંદન કરે ॥ અન્નથી જીવત દેવતાઓનું
 ચરન કરવું એમ પદ્મપુરાણમાં કહ્યું છે શ્રીમદ્ભાગવતમાં તે મિદ્ધાન
 પ્રગટ છે. વળી જે વસ્તુ જેવી રીતે મમર્પણ કરવાને યોગ્ય હોય તે
 વસ્તુ તેવી રીતે મમર્પવી, જેમ વસ્તુ વગેરે, તે નિમે વધારે ખુલાસો
 આગળ આપીશ આવશે ૨૮.

યથા સમર્પણે યોગ્યં યત્તથા તત્સમર્પયેત્ ॥
 યજ્ઞાદિપુ વિવાહાદી પ્રદર્શ્ય નિશ્ચિલં હરેઃ ॥૨૯॥
 ગૃહોત્થેય તદાદેશં પશ્યાત્ કાર્યાણિ સાધયેત્ ॥૨૯૧॥

યજ્ઞયાગાદિકમાં અને વિવાહાદિકમાં સર્વ પદાર્થો પ્રભુ સમક્ષ
 ધરવા, અને પ્રભુની આજ્ઞા લીધા પછી યજ્ઞયાગાદિક અને વિવાહા-
 દિક કાર્યો સાધી લેવાં. સેવકનો ધર્મ એજ છે કે પોતાના સ્વામીને
 દેખાડયા વિના અને તેની આજ્ઞા ચલાવિના કાંઈ પણ કાર્ય
 સ્વતંત્ર રીતે કરવું નહિ. એજ પ્રમાણે અહીં પણ પ્રભુને નિવેદન
 કર્યા વિના કાંઈપણ લૌકિક વૈદિક કાર્યો સ્વતંત્ર રીતે ન કરવાં,
 પરંતુ સર્વ નિવેદન કરીને આપની આજ્ઞા મેળવીનેજ સર્વ કાંઈ
 કરવું એ સેવકનો મુખ્ય ધર્મ છે. ૨૯૩.

પોતે જે પદાર્થનો ઉપયોગ કર્યો હોય, તે પદાર્થ પ્રભુને
 સમર્પવો નહિ એમ આપત્રી આજ્ઞા કરે છે.—

ન સ્વાર્થમુક્તં કૃષ્ણાય સમર્પ્યમિત્તિનિશ્ચયઃ ॥૩૦॥

અર્ધભૂક્ત એટલે જે પદાર્થ આપણા ઘરમાં હોય, જેમ કે
 ફલફૂલ, વસ્ત્ર વગેરે, તેમાંથી થોડો ભાગ પોતાના વપરાશમાં લીધેલો
 હોય તો, તે વધેલો—આખી વધેલો અર્ધભૂક્ત પદાર્થ સદાનંદ
 શ્રીકૃષ્ણને કદાપિ સમર્પવો નહિ એમ નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો છે.
 શ્રીમદ્ભાગવત આજ્ઞા કરે છે કે;—દેવના દેવ શ્રીકૃષ્ણને અર્ધભૂક્ત
 કદાપિ સમર્પવું નહિ. આ ઉપરથી અર્ધભૂક્ત પ્રભુને ધરવાની
 શ્રી હરિરાયજીએ ના કહી તેમાં મુખ્ય કારણ પણ સહજમાં જણી
 શકાય છે. ૩૦.

આ 'ચલે એવો સંશય યાય-પહેલાં કહ્યું કે પ્રભુને સમર્પ્યા વિના કાંઈ પણ લેવું નહિ પ્રભુને ન સમર્પાગેલી વસ્તુ ત્યજ દેવી, ત્યારે ધરમાં જે વસ્તુ આવશે તે પ્રભુને સમર્પાશેજ, પ્રભુને સમર્પ્યા વિના પોતાના ઉપયોગમાં આવી જતાં બાકી રહેલો પદાર્થ પ્રભુને સમર્પવાનો વખતજ ન આવવો જોઈએ, જ્યારે વખતજ નહિ આવે તો પછી એમ કહેવાની શી જરૂર છે કે અર્ધભુક્ત વસ્તુ પ્રભુને નજ ધરવી? વૈષ્ણવના ધરમાં દરેક પદાર્થ પ્રભુને નિવેદન કર્યા પછીજ બીજા કોર્મોમાં વપરાય છે. પહેલાં વપરાતોજ નથી, પહેલાં વપરાય તો અર્ધભુક્ત થયેલો કહેવાય, અને તે પ્રભુને ન ધરવો એમ કહેવું પણ ચોખ્ખું કહેવાય; પરંતુ પ્રભુને સમર્પ્યા વિના કાંઈ લેવુંજ નહિ એમ પહેલાં કહ્યું છે, તેથી પ્રભુને નિવેદન કર્યા વિના વૈષ્ણવો કાંઈ લેતાજ નથી, તો પછી તેમના ધરમાં અર્ધભુક્ત કાંઈ વસ્તુ થયેજ નહિ, અને નહિ થાય તો પછી તે પ્રભુને ન ધરવી એમ શા માટે કહેવું? જે વસ્તુ અર્ધભુક્ત થવાની નજ હોય તે પ્રભુને ન ધરવી એમ કહેવાની શી જરૂર છે ! અર્ધભુક્ત વસ્તુ થવાની હોય તો ન ધરવી એમ કહેવું જોઈએ, પણ અર્ધભુક્ત થવાનીજ ન હોય તો તેની ના પાડવાની કાંઈ જરૂરજ નથી. આ સંશય પ્રાપ્ત થતાં મમાધાન કરે છે:-

ન સામિભાગઃ સંપ્રાપ્તો હ્યસમર્પિતયર્જનાત્ ॥

તંથાપિ માનસં પૂર્વમાદાય ચ સમર્પણમ્ ॥૩૧॥

અમુકમપ્યતો યજ્ઞસમ્બન્ધિ વિન્નમાત્ પુરા ॥

ગૃહ્ણીયાદયશિષ્ટં ત્વ પ્રમથેડપિ સમર્પયેત્ ॥૩૨॥

તમની સેવા છે, માટે નિવેદન કરેલા પદાર્થો પોતાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. પૂજામાર્ગમાં એ પુરુષોત્તમના અંશની, અવતારોની, કલાઓની પૂજા કરવામાં આવે છે, માટે તેમાં નેવેલ લઈ શકાતું નથી. સેવામાર્ગ અને પૂજામાર્ગ એવી રીતે જુદા હોવાથી પૂજામાર્ગની રીતિ સેવામાર્ગમાં આવી શકે નહિ. દષ્ટાંત—પૂજામાર્ગમાં એવું લખ્યું છે કે:—‘મારી પાસે ધરેલા દીવાનો ઉપયોગ બીજા કાર્યમાં કરવો નહિ’ એમ લગવાન આજ્ઞા કરે છે, તો તે આજ્ઞા પૂજામાર્ગ માટેની છે, પણ તે સેવામાર્ગમાં લાગુ પડી શકે નહિ. શ્રીમદ્દામ્રબુદ્ધ આજ્ઞા કરે છે કે,— નિવેદન કર્યા પછી તે ઉપયોગમાં ન લેવું એમ જો કહ્યું છે, તે પૂજામાર્ગ માટે છે એમ સમજવું, સેવામાર્ગમાં પ્રભુને સર્વ નિવેદન કરાવવા આવે છે. ‘પુત્રાદિ, ગૃહ, પ્રાણ, વગેરે બધું પ્રભુને નિવેદ્યું.’ વળી ‘જે આ લોકમાં બહુજ ઈષ્ટ હોય, પોતાને અત્યંત પ્રિય હોય, તે સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરવું.’ વગેરે વાક્યોથી ‘સર્વ સમર્પણ કર્યા પછી પોતાના ઉપયોગમાં તે લઈ શકાય છે, માટે સેવામાર્ગમાં પૂજામાર્ગની રીતિ સ્વીકારવાની નથી કય.

एवं जन्मायधि नृणां भावनातो भविष्यति ॥

सर्वत्र ब्रह्मसम्बन्धो गद्गातोऽन्यजलेष्विव ॥૩૬॥

જન્મપર્યાન્ત એવી ભાવના થવાથી મનુષ્યોને સર્વ સ્થલે બ્રહ્મસમ્બન્ધ થશે જેમ ગંગાજીથી બીજા જલમાંના દોષો દૂર થાય છે, અર્થાત્ તે જલ ગંગારૂપ થાય છે, તેમ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેની ભાવના કર્યાથી મનુષ્યોને સર્વ સ્થલે બ્રહ્મનો સમ્બન્ધ થશે, એટલે નિર્દોષપણું પ્રાપ્ત થશે. સર્વ રીતે તે દેશગદિત બનશે ૩૬.

ચિન્તા નિવેદિયિનૈંચ નવરત્ને નિરૂપિતાઃ ॥

તત્ત્વ ષષાઘગન્યેહ કાર્યાં ઇતિ ચિનિશ્ચયઃ ॥૩૭॥

નવરત્ન ગ્રંથમાં જેવા જેવા પ્રકારની ચિન્તાઓ શ્રીમહાપ્રભુ-
જીએ નિરૂપણ કરેલી છે, તે નવરત્ન ગ્રંથથી સમજીને કદાપિ ને
ચિન્તાઓ વૈષ્ણવોએ કરવી નહિ એવો નિશ્ચય છે, જે જે ચિન્તાઓ
ચાલે તે ન કરવી. ૩૭.

તતો હિ જાતસંસ્કારઃ સર્વચિન્તાવિયર્જિતઃ ॥

સામિવત્ તત્કૃતિં પશ્યન્ સુખં સેવાપરો ભવેત્ ॥૩૮॥

એ પ્રમાણે જ્ઞાનસમ્બન્ધરૂપ સંસ્કાર થયા પછી સર્વ ચિન્તા-
ઓથી ગઢિત થઈને સાક્ષીની પેઠે ભગવાનની કૃતિને જોતાં જોતાં
મુખેથી એવામાં તત્પર થવું. ૩૮.

એવા કેમ કરવી?

ઉપર પ્રમાણે શરણ અને સમર્પણનું વિવેચન કરીને હવે
સેવાવિધિનું નિરૂપણ આપત્રી કરે છે:-

સેવાવિધિઃ સમગ્રોડપિ ક્રમેણેષ ચિલ્લિચ્યતે ॥

પ્રકારોત્તમતઃ પૂર્વ મૂર્તિ સેવા વિધોચતે ॥૩૯॥

સમગ્ર સેવાવિધિ પણ અનુક્રમે ભગવામાં આવે છે, સેવાને
અંગે જે જે કાંઈ કરવાનું છે, તે સર્વ લખાય છે, પહેલાં ઉત્તમ

જો કે અર્ધભુક્ત પદાર્થજ ન હોવાથી તેનાં સમર્પણનો નિષેધ કરવાની શી જરૂર છે, એ શંકા પ્રાપ્ત થાય, છે, તો પણ એક રીતે ખારીકીથી જોતાં અર્ધભુક્ત પદાર્થ મળી પણ શકે છે. જેમ કાર્ષ્વૈષ્ણવ, બ્રહ્મસંજ્ઞા જેને થયેલો છે એવો કાંઈ ભગવદીય, પહેલાંજ પોતે બધું પ્રભુને બ્રહ્મસંજ્ઞા થતી વખતે સમર્પણ કરી દીધું છે, એવું મનમાં લાવીને પહેલાં ઉપયોગમાં નહિ લીધેલો પણ પદાર્થ ઉતાવળથી, જ્ઞાંતિથી જો પોતાના ઉપયોગમાં લઈ લે અને બાકી વધેલો જો પ્રભુને સમર્પવા તૈયાર થાય તો તે ન સમર્પવો એમ રહ્યું છે. શ્રીમહાપ્રભુજી જે અર્ધભુક્તનો નિષેધ કરે છે, તે ઉપર કહેલી રીત પ્રમાણે થયેલા અર્ધભુક્તને કરે છે વસ્તુતઃ અસમર્પિત પદાર્થ ન લેવો, એમ કહેવાથી કાંઈ પદાર્થ પ્રભુને સમર્પ્યા નિના લેવાયજ નહિ અને લેવાય તો અર્ધભુક્ત ઉપયોગમાં લીધા પછી જાયેલો પદાર્થ પણ ગણાયજ નહિ, તો પછી તે પ્રભુને સમર્પવો કે નહિ, તેમાં પ્રશ્ન ન ઉડાવાય; પણ કાર્ષ્વૈષ્ણવ એમ ગનમાં માની એસે કે મેં પહેલાં બધું પ્રભુને સમર્પ્યું છે, હવે પ્રભુને સમર્પવાની શી જરૂર છે, એવી જ્ઞાતિ તે વૈષ્ણવને થાય અને કાર્ષ્વૈષ્ણવ પદાર્થના પોતે ઉપયોગ કરે અને બાકી વધેલો જો ભગવત્પદાર્થમાં વાપરે તો તે વાપરવો નહિ એમ શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞાનું સૂક્ષ્મ જિંદું રહ્યું છે, તેથીજ અસમર્પિત અને અર્ધભુક્ત એના જે લોક કરીને તેને નિષેધ કર્યો છે. ૩૧-૩૨,

સિદ્ધાંતગદ્ય અથમાં 'અસમર્પિત વસ્તુ વર્જીત અને અર્ધભુક્ત પદાર્થ પ્રભુને ન સમર્પવો એમ જે આજ્ઞા છે, તેનું જિંદું રહ્યું શ્રી હરિગણજી બતાવે છે:-

તદર્થ યજિતં મેવેનાર્થમુક્તસમર્પણમ્ ॥

અસમર્પિતવસ્તુનામત્ર સામાન્યમુચ્યતે ॥૩૩॥

મુક્તેત્યનેનાત્ર ભોગ્યો વસ્તુભોગો નિરૂપ્યતે ॥

સ ધોપયોગરૂપો હિ તસ્માદ્ભેદો વિબુઘ્નતામ્ ॥૩૩॥

સિદ્ધાન્તરહસ્ય અંથગા અસમર્પિત વસ્તુ વર્જીવી એમ સામાન્ય રીતે આશા કરી છે, એટલે કે શેમાં વર્જીવી, કેવી રીતે વર્જીવી. ક્યા કાર્યમાં વર્જીવી, એ રપષ્ટ નથી, માટે અર્ધશુક્ત પદાર્થ પ્રભુને ન સમર્પવો એમ બીજી વાર આશા કરી, એમાં અર્ધ એટલે અર્ધ પ્રમાણમાં શુક્ત એટલે ભોગવેલી વસ્તુ, તે અર્ધશુક્ત કહેવાય છે. ભોગ કરવા લાયક વસ્તુનો ભોગ પ્રભુને તે વસ્તુ સમર્પ્યા વિના કરવો નહિ, એવો પણ આશય છે ભોગ એટલે ઉપયોગ, મતલબ કે જે વસ્તુનો પોતે ઉપયોગ કર્યો હોય તે વસ્તુ પ્રભુને સમર્પવી નહિ, તેમજ જે વસ્તુ પ્રભુને સમર્પાવેલી નથી, તેનો ઉપયોગ પોતે પણ કરવો નહિ, એવી રીતના ભેદનો રપષ્ટ ખ્યાલ રહેવાથી જ્ઞાવાર્થ સંદેહ મટિત થશે, એમ જાણવું ૩૩-૩૪.

પ્રભુને નિવેદન કર્યા પછી તે પદાર્થ પોતાના ઉપયોગમાં કેટલાક લેતા નથી, તેનું કારણ બતાવે છે.-

નિવેદિતપદાર્થાનાં ગ્રહણં માર્ગભેદતઃ॥

પૂજામાર્ગનિવેધાનામગ્રાનત્રસરો મતઃ ॥૩૫॥

પ્રભુને નિવેદન કરેલા પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવું, કારણ કે આ સેવામાર્ગ પૂજામાર્ગથી જુદો છે એવામાર્ગમાં પરાતપર પૂર્ણ પુરુષો-

તમની સેવા છે, માટે નિવેદન કરેલા પદાર્થો પોતાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. પૂજ્યમાર્ગમાં એ પુરુષોત્તમના અંશની, અવતારોની, દલાઓની પૂજા કરવામાં આવે છે, માટે તેમાં નેવેદ્ય લઈ શકાતું નથી. સેવામાર્ગ અને પૂજ્યમાર્ગ એવી રીતે જુદા હોવાથી પૂજ્યમાર્ગની રીતિ સેવામાર્ગમાં આવી શકે નહિ. દર્શાવેલ:-પૂજ્યમાર્ગમાં એવું લખ્યું છે કે:-‘મારી પાસે કરેલા દીવાનો ઉપયોગ - બીજા કાર્યમાં કરવો નહિ’ એમ લાગવાન આજ્ઞા કરે છે, તો તે આજ્ઞા પૂજ્યમાર્ગ માટેની છે, પણ તે સેવામાર્ગમાં લાગુ પડી શકે નહિ. શ્રીમદ્વામ્બુજી આજ્ઞા કરે છે કે:- નિવેદન કર્યા પછી તે ઉપયોગમાં ન લેવું એમ જો કહ્યું છે, તે પૂજ્યમાર્ગ માટે છે એમ સમજવું, સેવામાર્ગમાં પ્રભુને સર્વ નિવેદન કરવામાં આવે છે. ‘પુત્રાદિ, શુદ્ધ, પ્રાણ, વગેરે બધું પ્રભુને નિવેદ્યું.’ વળી ‘જે આ લોકમાં બહુજ ઈષ્ટ હોય, પોતાને અત્યંત પ્રિય હોય, તે સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરવું.’ વગેરે વાક્યોથી સર્વ સમર્પણ કર્યા પછી પોતાના ઉપયોગમાં તે લઈ શકાય છે, માટે સેવામાર્ગમાં પૂજ્યમાર્ગની રીતિ ચીકા ગતી નથી. ૮૫.

યવં જન્માયધિ નૃણાં ભાષતાતો ભવિષ્યતિ ॥

નર્વંત્ર ઘણસમ્યન્ધો ગદ્ગાતોડમ્યજલેષ્વિય ॥૩૬॥

જન્મપર્યન્ત એવી ભાવના થવાથી મનુષ્યોને સર્વ ન્ધલે ઘણસમ્યન્ધ થશે જેમ ગંગાજીથી બીજા જલમાંના દોનો દર થાય છે; અર્થાત્ તે જલ ગંગારૂપ થાય છે, તેમ ઉપર કલા પ્રમાણની ભાવના કર્યાથી મનુષ્યોને સર્વ ન્ધલે ઘણનો સમ્યન્ધ થશે, એટલે નિર્દોષપણ પ્રાપ્ત થશે. સર્વ રીતે તે દોષહિન જનશે. ૩૬.

ચિન્તા નિષેદિમિનૈંય નવરત્ને નિરૂપિતાઃ ॥
તત્ત્વ યથાવગમ્યેહ કાર્યાં ઇતિ વિનિશ્ચય ॥૩૭॥

નવરત્ન અન્યમાં જેવા જેવા પ્રકારની ચિન્તાઓ શ્રીમદ્દામરુ-
ત્તએ નિરૂપણ કરેલી છે, તે નવરત્ન અન્યથી સમજીને કદાપિ તે
ચિન્તાઓ વેળવેળાએ કરવી નહિ એવો નિશ્ચય છે. જે જે ચિન્તાઓ
થાય તે ન કરવી. ૩૭.

તત્ત્વો દિ જ્ઞાતસંસ્કારઃ સર્વચિન્તાચિર્યોજિતઃ ॥
સાશ્વિત્વ તત્કૃતિં પશ્યન્ સુખં સેવાપરો ભવેત્ ॥૩૮॥

એ પ્રમાણે જ્ઞાતસમ્યગ્ધર્મ સંસ્કાર યથા પછી સર્વ ચિન્તા-
ઓથી રહિત થઈને સાશ્વતીની પેઠે ભગવાનની કૃતિને જોતાં જોતાં
સુખેથી સેવામાં તરખ થવું ૩૮

સેવા કેમ કરવી?

ઉપર પ્રમાણે શાસ્ત્ર અને સમર્પણનું વિવેચન કરીને હવે
સેવાવિધિનું નિરૂપણ આપત્રી કરે છે:-

સેવાવિધિ. સમગ્રોઽપિ ક્રમેણેય વિલિખ્યતે ॥
પ્રકારોત્તમતઃ પૂર્વં મૂર્તિ સેવા વિધોષતે ॥૩૯॥

સમગ્ર સેવાવિધિ પણ અનુક્રમે સમજાવમા આવે છે, સેવાને
અંગે જે જે કાંઈ કગ્યાનું છે, તે સર્વ લખાય છે, પહેલાં ઉત્તમ

પ્રકારથી મૂર્તિ વિષે સેવા કરવી એમ કહેવામાં આવે છે. ભગવત્સ્વરૂપની ઉત્તમ પ્રકારથી સેવા કરવી જોઈએ એમ જણાવવામાં આવે છે. ૩૯

મૂર્તૈર્ ભગયતો જ્ઞાન સાકારાવેશતો મતમ્ ॥
મક્તિમાર્ગપ્રકારેણ જ્ઞાનતસ્તુ તદ્દાત્મતા ॥૪૦॥

• મૂર્તિમાં ભગવાનનું જ્ઞાન, માકાર ભગવાન મૂર્તિમાં પ્રવેશ કરે છે, તેથી થાય છે, એમ એક મત છે. અર્થાત્ મૂર્તિમાં ભગવાનનો આવેશ થાય છે, એ આવેશ સાકાર આવેશ છે, કેમકે મૂર્તિ સાકાર છે. ત્યારે સાકાર મૂર્તિમાં ભગવાનનો સાકાર આવેશ થયેલો હોવાથી મૂર્તિમાં ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે એમ ફેટલાક માને છે. ભક્તિ-માર્ગની દૃષ્ટિએ તે માનવાનું નથી, ભક્તિમાર્ગના જ્ઞાન પ્રમાણે તો મૂર્તિ પ્રભુસ્વરૂપ છે. મૂર્તિ જુદી છે, અને તેમાં ભગવાનનો જુદો આવેશ થાય છે, એમ માનવાનું નથી. સાક્ષાત્ જ મૂર્તિ દેખાય છે તે પ્રભુસ્વરૂપ એમ જાણવાનું છે, ૪૦.

પૂજામાર્ગે પ્રયત્નમગ્રવિધાનાત્ વૃક્ષસેવનમ્ ॥
વિશેષો મનિમાર્ગેષ્યં પુરુષોત્તમરૂપિણ ॥૪૧॥
મણિસ્પર્શમ તામ્રાદિસૌવર્ણમિથ તત્પતઃ ॥
અતસ્તત્ર કૃતં સર્વ સાક્ષાત્ કૃણ્ણે કૃતં મયૈત્ ॥૪૨॥

પૂજામાર્ગમાં મંત્રવિધિમાં પૂજ્ય દેવતાઓનું અર્ચન થાય છે, વેદમાં જે જે દેવતાઓ માટેના જે જે મંત્રો કહેલા છે, તે તે મંત્રોથી તે તે દેવતાઓનું પૂજન પૂજામાર્ગમાં કરવામાં આવે છે. પૂજામાર્ગ કરતાં ભક્તિમાર્ગમાં વિશેષ આ છે, મૂર્તિ સાક્ષાત્ પુણ્ય

પુરુષોત્તમ-સ્વરૂપ થાય છે, જેમ પાગસમણિના સંગથી લોખંડ વગેરે માત્ર સુવર્ણરૂપ બની જાય છે, તેમજ મૂર્તિ પણ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ-સ્વરૂપ થાય છે, એ કારણથીજ ભક્તિમાર્ગમાં સેવા મુખ્યત્વે કરીને ભાવ વડેજ થાય છે, અને એ ભાવ વડે એ સ્વરૂપમાં જે કંઈ એવા કરવામાં આવેલી હોય તે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણનીજ સેવા થઈ, એમ બાણુવું- ૪૧-૪૨.

સેવા બે રીતે થાય

સેવાના બે પ્રકારો આપત્રી વર્ણવે છે:-

સેવા તુ તસ્ય દ્વિવિધા ત્યાગાત્યાગવિમેદતઃ ॥
અત્યાગેઽપિ તથાત્વં દિ વ્યાવૃત્તેસ્ત્થાગતઃ પુરા ॥૪૩॥

પ્રભુની સેવા બે પ્રકારની હોય છે; એક સેવા તો સર્વનો ત્યાગ કરીને થઈ શકે છે અને બીજી એવા સર્વનો ત્યાગ કર્યા વિના થઈ શકે છે, માટે ત્યાગ અને અત્યાગ એવા બેદથી સેવા બે પ્રકારની છે. વ્યાવૃત્તિ એટલે ગૃહસ્થધર્માનુસાર સર્વ પ્રવૃત્તિ કરવી તે, એ વ્યવૃત્તિને ત્યાગ કર્યા પહેલાં અત્યાગ દશામાં પણ ત્યાગ કરવાપણું તો છેજ. તે આગળ સ્લોકમાં સ્પષ્ટ કરે છે. ૪૩

વ્યાવૃત્તાયપિ ચ પ્રોક્તો માનસસ્ત્યાગ ઉત્તમઃ ॥
અત્યાગપક્ષે ગાર્હસ્થ્યમનુકૂલં દિ સાધને ॥૪૪॥
ગૃહે સ્થિત્યા સેવનાર્થ સ્વધર્મેજૈવ નર્વયા ॥
કૃણં મજેષતોઽધર્મકરણાઢ્ઢીનયોનિતા ॥૪૫॥

ત્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સ્થિતિ હોય એટલે કે ગૃહસ્થ તરીકેની પ્રવૃત્તિ આણુ હોય તો પણ મનથી સર્વનો ત્યાગ કરવો. એ ઉત્તમ છે, વ્યાવૃત્તિ છતાં પણ તેમાં આસક્તિ ન રાખતાં પ્રભુમાં મન ભેડી દેવું તે મનથી કરેલો ત્યાગ કહેવાય છે અને તે કરવો ઉત્તમ છે. સર્વનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તે પક્ષમાં ગૃહસ્થાશ્રમ સાધનમાં અનુકૂલ ભેદજો, એટલે કે સેવાદિક સાધનોમાં શ્રીપુત્રાદિક અનુકૂલ હોવાં ભેદજો. ગૃહમાં રહીને સેવા કરવા માટે સ્વધર્મ વડેજ નિરંતર, શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું, જે અધર્મ કરે તો હીન-ચેતિમાં એનો જન્મ થાય છે, માટે ગૃહમાં રહીને પોતાના ધર્મ વડે નિરંતર શ્રીકૃષ્ણસેવા કરવી. ૪૪-૪૫.

કૃષ્ણમૂર્તિં યથાલઙ્ઘ્યેર્દ્રવ્યૈઃ સમ્પૂજયેદ્દરિષ્ ॥

પૂર્વે સ્થાનં મન્દિરાદિ તથા સિંહાસનાદિ ચ ॥૪૬॥

ભગવાનની મૂર્તિમાં યથાયોગ્ય ગ્રાહ્ય થયેલા દ્રવ્યો વડે શ્રીહરિનું પૂજન કરવું. શ્રીમહાપ્રભુજી નિયંધમાં આદ્ય કરે છે કે:- ‘જેવાં અને જેટલાં ઉપચારો-પદાર્થો મળી આવ્યા હોય તે વડે શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિપૂર્વક પૂજન કરવું, અર્થાત્ ભક્તિભાગની મર્યાદા પ્રમાણે જે પદાર્થો મળી આવે તે પદાર્થો વડે ભગવાનની પ્રતિમામાં ગિરાજતા શ્રીહરિનું પૂજન કરવું. ૪૬.

પૂજનનો પ્રકાર સેવાના પ્રકાર સાથે મેળવીને કહે છે:-

સમ્પાદ્ય ભોગસામગ્રીં હરિમુત્યાપ્ય મઞ્જસતઃ ॥

પ્રાતરારમ્ભ્ય સર્વોપિ સેવા પૂજા વિધીયતામ્ ॥૪૭॥

પહેલાં તો સ્થાન એટલે મંદિર-આદિ અને સિંહાસન-આદિ સંપાદન કરીને, અને ભોગ ધરવાની સામગ્રી પણ તૈયાર કરીને

શપ્થામાંથી શ્રીહરિને જગાડવા. બુહારી મંદિરવચ્ચ ફરીને પ્રભુને
 ગિરાજવાતું મંદિર, અને સિંહાસન પણ સ્વચ્છ રીતે તૈયાર રાખવું
 લોગ ધરાવી સામગ્રી પણ તૈયાર રાખવી. પછી પ્રભુને જગાડવા.
 પ્રભુને શપ્થામાંથી જગાડીને સવારથી સાયંકાલ પર્યંત બધી સેવા
 કરે. પ્રાતઃકાળથી સેવાનો અને પૂજાનો જે ક્રમ છે, તે પ્રમાણે કરે.
 આપશ્રીએ તો પ્રાતઃકાલમાં પ્રારંભમાં સેવાનો ક્રમ ફેવી રીતે છે, તે
 માત્ર સંક્ષેપમાં શરૂઆતના ભાગ તરીકે જણાવીને, 'એમ આગા
 કરી કે મેવાપૂજના તે ક્રમ પ્રમાણે સેવાપૂજા કરે. ૪૭.

મેવામાં અને પૂજામાં શો ભેદ છે, તે આપશ્રીએ પ્રથમ
 જણાવ્યો છે, તો પણ અરે તેનું ફરીને વિશેષ અપઠીકરણ કરે છે:-

સેવાયાં લૌકિકી યુક્તિસ્તથા સ્નેહો નિયામકઃ ॥

પૂજાયાં તુ વિધિઃ સ્નેહવિરુદ્ધ ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥૪૮॥

સેવા કરવામાં લૌકિક યુક્તિ જણવી જોઈએ. જેમ દાદા
 લૌકિક બાળક સવારમાં જ્યારે જાગે છે, ત્યારે તેની માતા પુત્રસ્નેહને
 લીધે તે બાળકને માટે આમળાઈજ તૈયાર કરી રાખેલા ખાવાના
 પદાર્થો આપે છે, તેમ પ્રભુમાં બાલભાવ રાખીને પ્રભુને જગાડવા
 પહેલાં લોગસામગ્રી સ્નેહભાવથી સિદ્ધ કરી રાખવી. એ સેવા કર-
 વામાં લૌકિક યુક્તિ અને સ્નેહ મુખ્ય છે. એ સેવામાં સ્નેહજ સર્વે નિયમો
 કરી આપે છે. જેમ માતા પુત્રને સ્નેહથી લાડ લડાવે છે, પાળે છે,
 પોષે છે, તેમ તેજ બાવથી પ્રભુની મેવા કરવી. પૂજા કરવામાં
 આવે છે, ત્યારે તેમાં મુખ્ય શાસ્ત્રના વિધિને માનવામાં આવે છે.
 શાસ્ત્રમાં ઠંડા જલથી પ્રભુને સ્નાન કરાવવાનું લખ્યું છે. માટે ગમે

તેવી શીતલકાલની ઋતુમાં પણ પ્રભુને ઠંડા જલથીજ સ્નાન કરા-
વવું, એમ પૂજામાર્ગમાં છે ત્યાં વિધિને એટલે શાસ્ત્રમાં જે લખેલું
છે, તેને મુખ્ય માનવામાં આવે છે, એટલે વિધિ સ્નેહથી વિરુદ્ધ છે,
કે સ્નેહયુક્ત છે, એમ વિચાર કરવામાં આવતો નથી, સ્નેહથી
વિરુદ્ધ વિધિને મુખ્ય નિશ્ચય માનીને ભગવાનની પૂજા પૂજામાર્ગીય
લોભા કરે છે. ૩૮.

ગુરુ કેવા હોય ?

ગુરુ કેવા કરવા જોઈએ, તેના સંબંધમાં મહાપ્રભુજીએ નિયં-
ધમાં જેવી રીતે આજ્ઞા કરી છે તેવી રીતે શ્રીહરિગણે પણ અહિં
આજ્ઞા કરે છે:—

ગુરુઃ ક્ષતિમાર્ગીયઃ કૃષ્ણસેવાપરાયણઃ ॥

શ્રોભાગવતતત્ત્વજ્ઞો દમ્માદિરહિતો નરઃ ॥૪૯॥

ગુરુ ભક્તિમાર્ગીને અનુસરનારા જોઈએ, વળી શ્રીકૃષ્ણની
સેવામાં પરાયણ જોઈએ, તેમજ શ્રીભાગવતના તત્ત્વને જાણનારા
અને દંભ-ડોળ વગેરેથી રહિત એવા નર, તે ગુરુ
કહેવાય. ૪૯.

ઉપર જણાવેલા ગુરુ ન મળે તો કેમ કરવું તે આપશ્રી
જણાવે છે:—

તદ્ભાવે તથાશ્રુતોપદેશોઽપિ નિયામકઃ ॥૪૯૩॥

ઉપર જણાવેલા સદ્ગુરુ ન હોય તો તેવા મુદ્દગુરુએ જે ઉપ-
દેશ કરેલો હોય તે પ્રમાણે ચાલવાથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થશેજ.
અર્થાત્ ઉપર જેમનું સ્વરૂપ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવા ગુરુના
અભાવમાં જોવા ગુરુએ જે ઉપદેશ આપેલો હોય તેજ નિયમરૂપ
છે એમ માનવું. નિયમમાં રાખનાર ગુરુ ન હોય તો તેમના ઉપ-
દેશને નિયમક તરીકે માનવો.

अथाधुनिकतीर्थांनामतथाभूततोऽपि हि॥५०॥

उपदेशस्तथाभूतगुरोरपि फलिष्यति ॥

यदि दुःसङ्गदोषेण नान्यथा चेद्भवन्मतिः ॥५१॥

હવે જો આધુનિક તીર્થરૂપ ગુરુઓ ઉપર જણાવેલા ગુરુ
જેવા નથી તો પણ તેઓ જે ઉપદેશ આપે છે, તે તો પહેલાં
વર્ણવેલા સદ્ગુરુએજ કહેલો ઉપદેશ આપે છે, માટે હાલના ગુરુઓ
તેવા ન હોવા છતાં પણ તેમની પાસેથી જો ઉપદેશ લેવામાં આવે
તો તે ઉપદેશ, જે દુઃસંગ્રહી દોષથી શુદ્ધિપ્રાપ્ત થઈ નહિ હોય
તો પહેલાં બતાવેલા મુખ્ય સદ્ગુરુના ઉપદેશની પેઠેજ ફળશે, જો
ખરાબ પુરુષોની સંગતિથી શુદ્ધિ દુષ્ટ થઈ હશે તો તે ઉપદેશ
ફલિત થશે નહિ. ગુરુ મને તેવા હોય પણ તેઓ જે ઉપદેશ આપે
છે, તે ઉપદેશને પ્રકટ કરનારા ગુરુ કેવા છે તેજ વિચારવું જોઈએ,
અને દુઃસંગથી બચવું જોઈએ. ૫૦-૫૧

सेवायामपि यस्तादृग्गुरूणोक्तः परोविधिः ॥

न एव सर्वथा नान्यः कल्पितः फलसाधकः ॥५२॥

સેવા વિશે પણ જેવો વિધિ તેવા ગુરુએ કલો હોય તેજ વિધિ, સમજવો. ઉપર જણાવેલાં લક્ષણો જેમાં હોય તેવા ગુરુશ્રીએ સેવાની જે પ્રણાલિકા બાંધી હોય તેજ પ્રમાણે ચાલવું. (શ્રીમદ્દામરુ-
જીએ, શ્રીગુણધર્મજીએ, શ્રી ગોકુલનાથજીએ, શ્રીહરિરાયજીએ, અને
અનુભવીઓએ સેવા કેવી રીતે કરવી બોલ્યું, એ સળંગે અન્યો
પ્રકટ કરીને જે આજ્ઞા કરી હોય તેને વિધિરૂપ સમજીને અનુસરવું
પરો વિધિ તેજ છે, બીજો નથી. બીજો દ્રશ્યી કાંઈકો દલને મિલ
કરી શકતો નથી પોતાની બચી ચોખ્ખતા હોય નહિ અને સ્વચ્છંદ
રીતે સેવામાં પણ નવો પ્રકાર ઉભો કરે તો તેથી ફલસિદ્ધિ
થાય નહિ. ૫૨.

અનુદ્વેગાય સપ્રેમ કૃષ્ણમૂર્તિચિલ્લકૃતિઃ ॥

ઘઘૈરાભરણૈર્વાપિ તથોપહરણૈરપિ ॥૫૩॥

યથા સ્વરૂપસૌન્દર્યે સ્વમનોરોધકં ભવેત્ ॥૫૩૧॥

ઉદ્વેગ ન થાય તેટલા માટે પ્રેમસહિત શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં
અન્યકારો ધગવવા; વસ્ત્ર તથા આભરણ અને સિંહાસન પીછવાદ્ય
આદિથી પ્રભુને શણગારવા. વસ્ત્રાભરણો આદિની રચના એવી
કરી કે પ્રભુના સ્વરૂપની સુંદરતા પોતાના મનને રોકનારી થાય.
પ્રભુનાં સ્વરૂપની સુંદરતાને નિગૂળીને ત્યાંથી પાછું વહવાતું મન
થાયજ નહિ. ૫૩૧

યતો દિઃ સેવના પ્રોક્તા ચેતસ્તત્પ્રવર્ણં દરેઃ ॥૫૪॥

લીલાધિશિષ્ટરૂપે-દિ સદર્થ સેવનોદયમઃ ॥

અતઃ સાધનતા પ્રોક્તા તનુવિત્તજસેવને ॥૫૪॥

શ્રી હર્ષિના હીનાયુક્તે ચરૂપમા ચિત્તવુ પરોનાયુ, તેનું નામ
 મેવા છે, એમ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલીમા ક્યું છે, તેથી પ્રભુની સુદૃઢતાથી
 પોતાનું મન પ્રભુમા ગહે તેની રીતે ગ્રાહ્ય કરવા, સેવાનો ઉદ્યમ
 તેને મારેજ છે. સેવા એવી રીતે કરવી જોઈએ કે પ્રભુમા મન
 પરોવાયેયુ ગહે તેની કૃપા મેવાના સાધન તરીકે, દેહથી અને
 દ્રવ્યથી કરામા આવતી સેવાને માનવામા આવે છે તનુમરિતજ
 મેવા માનસી કૃપા મેવાનું સાધન છે, એમ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી
 પ્રથમા શ્રીમહાપ્રભુજીએ ક્યું છે ૫૪-૫૫

પ્રથમન્તાદિચત્ત્વાસુપયોગે પ્રસાધિતે ॥

માયાદીનામાનુકૂળ્યે તૈ સેવામેષ કારયેત્ ॥૫૬॥

એ પ્રમાણે અન્ન વગેરે વસ્તુનો પ્રભુમા ઉપયોગ સિદ્ધ કરી
 ણતાવતા સ્ત્રી વગેરે જે મેવાને અનુકૂલ હોય તો તેઓ પાસેજ
 મેવા કરાવવી થી ગુમાઈજી શ્રી નાથજીની પ્રાર્થના કરે છે કે -‘હે
 ભક્તલક્ષ્મણ, અમારા ધર્મવેદા પદાર્થનો ભોગ આપે કરવોજ
 જોઈએ, જે નહિ કરે તો પુષ્ટિમાર્ગીય મર્યાદા નષ્ટ થઈ જશે’
 અન્ન વગેરે વસ્તુનો એવી રીતે જ્યારે પ્રભુમાજ ઉપયોગ સિદ્ધ
 થયો, તો સ્ત્રી વગેરે પણ જે અનુકૂલ હોય તો તેમની પાને પણ
 પ્રભુની મેવા કરાવવી ૫૬

સ્વયં કુર્યાદુદાસીનતયા તેષાં પુન સ્થિતી ॥

અપકીર્તિમયાત્ કૃષ્ણસેવાચૈયુગ્યસમ્ભવાત્ ॥૫૭॥

૧ અસ્મદીયપદાર્થના ભોગ ચાર્યસ્વયંવ દિ। અન્યથા માર્ગમર્યાદા
 નશ્યત્યમ્ભોનગચન ॥ (ગુપ્તરસ)

ભાવવાળા હોય, પોતે મેવા કરે નહિ અને આપણને સવા કરવા દે પણ નહિ; તો તેવા અમુરનો ત્યાગજ કરવો, એ સિદ્ધાંત છે, ૫૬,

भक्तिमार्गे न वस्तव्यमभयैः सह सर्वथा॥

अंगोक्त्यापि च स्मार्तवर्जनं भक्तिमार्गिभिः ॥६०॥

ભક્તિમાર્ગમાં એવો નિયમ છે કે, જેઓ ભક્ત નહોત્ય તેઓ સાથે કદાપિ ભક્તોએ વસવું નહિ. સ્વીકાર કરીને પણ મુક્તિમાં કહેલા ધર્મનો ત્યાગ ભક્તિમાર્ગિય જનોએ કરવો; કારણ કે ધર્મશાસ્ત્રથી પણ ભક્તિશાસ્ત્ર બક્ષવદ્ છે એવી મર્યાદા છે, મન્વાદિપ્રોક્ત શાસ્ત્રથી પણ ભક્તિશાસ્ત્ર બક્ષવદ્ હોવાથી ભક્તિ-માર્ગમાં જેનો અંગીકાર થયેલો છે, તેઓએ સ્માર્ત ધર્મો ત્યજવા. ૬૦

धर्मशास्त्रान्तु बलवद् भक्तिशास्त्रमितिस्थितिः॥

. चित्तं हरौ प्रतिष्ठाप्य वृत्तिर्यत्નं च कारयेत् ॥६१॥

सर्वथा घृत्यभावे तु यामं सेवापरो भवेत् ॥

घृत्तेः सहजतासिद्धयै कृष्णमात्ररतो भवेत् ॥६२॥

ચિત્ત શ્રીહરિમાં રાખીને વૃત્તિ મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરાવવો. પોતાનો જે વ્યાપારાદિક ઉદ્યમ ચાલી રહ્યો હોય, તો તેને માટે પોતે પ્રયાસ ન કરતાં બીજા પાસે તે યત્ન કરાવવો; અને પોતાનું ચિત્ત શ્રીહરિમા રાખવું. જે વૃત્તિ મુદ્દલે હોયજ નહિ, તો એક પ્રહર મુખી સેવાપરાયણ થઈને રહેવું. એટલે કે બીજા સમયમાં વૃત્તિ (રાજગાર) માટે ઉદ્યમ કરવો. જે વૃત્તિ સદ્જનમાંજ સિદ્ધ

થતી હોય તો માન શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્તિ રાખીનેજ રહેવું જોઈએ
તો પછી વૃત્તિ માટે થોડો પણ પ્રયાસ કરવા પ્રેરણા નહિ ૬૧-૬૨

વિમુખતા

દુર્ધર્મપિ ચત્ત્વેન જાતવૈમુખ્યચારણે ॥

શ્રીભાગવતપાઠં ચ વિદધ્યાન્નિયમેન દિ ॥૬૩॥

શ્રીદગ્ગિની એવા માટે પ્રયાસ કરતાં જોડેલા સમય શ્રીહરિથી
વિમુખ થવાનું, તેથી વૈમુખ્ય હોય ઉત્પન્ન થયો અને તેના નિવા-
રણ માટે નિયમપૂર્વક શ્રીમદ્ભાગવતનો પાઠ કરવો ૬૩.

ચિત્તક્ષોભજવૈમુખ્યાભાષાય પરદં સદૈત્ ॥

માનયેદપિ કૃષ્ણોત્તમિત્યેવોત્સાહસિદ્ધયે ॥૬૪॥

ચિત્ત ખળભળી ઉઠવાથી શ્રીહરિથી વિમુખ થઈ જવાય છે,
તેથી પણ વૈમુખ્ય હોય લાગે છે તેનો નાશ કરવા માટે જે કંઈ
આપત્તિ આવી પડે તે સહન કરવી, કંઈ કઠોર વચન કહી જાય
કેઈના તરફથી કાંઈ તાડનાદિ કરવામાં આવે તો પણ તે મહન
કરવું.^૧ કેઈ ખગળ પુરુષોએ નિષ્ઠો હોય અથવા અપમાન કરા
યેલું હોય, કંઈ કુદ પુરુષે કંપકો આપ્યો હોય, કંઈથી કંઈકી હોય
અથવા માર્યા હોય કે ખાધ્યો હોય, વૃત્તિ—આલસી રાજ્યારી—હાડાવી

૧. ક્ષિપ્તોઽવમાનિતોઽસદ્વિ, પ્રલબ્ધોઽસૂચિતાયવા । તાન્નિત, સન્નિવદ્ધો
વા વૃત્ત્યા વા પરિહાસિત ॥ નિષ્ઠિતો મૃન્નિત વાઽર્ભકુપેવ પ્રવૃપિત, ।
શ્રેયસ્કામઃ કુરુમત આત્મનાદ્માનમુદ્ગરેત્ ॥

દીધી ૫, કાર્થ યુક્યું હોય, મૂત્ર કરી ગયું હોય, મૂર્ખોએ એવી રીતે ઘણે પ્રકારે હેરાન કર્યો-હોય તો પણ દુઃખમાં આવી પડેલા અને કટ્યાણુની ઈચ્છાવાળા માણસે પોતા વડે પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો; એમ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ઉદ્ધવ પ્રત્યે ભગવદ્ વાક્ય છે. માટે પ્રભુના એ વાક્યને ઉત્સાહની સિદ્ધિ માટે અવશ્ય માનવું. પ્રભુએ કયું છે કે:- 'હિ જ્ઞાનુન,' મારો ભક્ત નારા પામતો નથી.' ૬૪.

વૈરાગ્યં પરિતોષં ચ લીલાભાષાય માયયેત્ ॥

જન્મનોઽપ્યન્તિમત્વં ચૈ કૃતાર્થત્વં ચ ચિન્તયેત્ ॥૬૫॥

લોભ ન રહે માટે વૈરાગ્ય અને મંત્રોપની ભાવના કરવી, કારણ કે કામ અને લોભ પ્રભુની પ્રાપ્તિની આડે આવનાર બે મહાન પહાડો છે, તેને દૂર કરવા માટે વૈરાગ્ય અને સંતોષની ભાવના કરવી, વળી મારો આ છેલ્લો જન્મ છે એમ જાણવું, તેમજ પ્રભુ મારે માથે બિરાજે છે મટિદું કૃતાર્થ છું એમ પણ સ્મરણ કરવું. બ્રહ્મસંબંધ કરવાથી સર્વ દોષો દૂર થઈ જાય છે, મારો છેલ્લો જન્મ છે, હજારો વર્ષના વિયોગ પછી પ્રભુનો મંબંધ થયો, માટે હું કૃતાર્થ છું એમ દૃઢતાથી માનવું. ૬૫.

સેવા વિચાર

પવં નિશ્ચિત્વ ચિત્તેન નિરપેક્ષો દૃઢાંતરઃ ॥

સ્થિરાન્તઃકરણ કૃત્વા ચિમ્બાસં પિતૃયદ્ધરી ॥૬૬॥

૧. કૌન્તેય પ્રતિજાનીદિ ન મે ભક્તઃ પ્રવ્યવર્તિ ॥ (ગીતા)

સેવયેન્તત્પરો મૃત્વા યુત્કયા લૌકિકયા પુરા ॥
 દેશકાલો વિચાર્યેધમઘસ્યાં ચ પ્રમોરયિ ॥૨૭॥

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચિત્ત વડે નિશ્ચય કરીને આ લોક અને પરલોકની અપેક્ષા રાખ્યા વિના અંતઃકરણ સ્થિર કરીને શ્રીહરિમાં માતાપિતાવત્ વિશ્વાસ રાખવો. જેમ માતાપિતામાં બાલકને એવો વિશ્વાસ હોય છે કે તે મારું શુદ્ધ નહિજ કરે, તેમ પ્રભુમાં પણ વિશ્વાસ રાખવો કે એ મારું સારુંજ કરશે. એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને તત્પર થઈને પહેલાં લૌકિક યુક્તિ વડે સેવા કરવી. લૌકિક યુક્તિ એજ કે પ્રભુને બાલભાવથી સેવવા. અથવા તે એક પતિ-વ્રતા સ્ત્રી જેમ પતિની સેવા કરે છે, તેમ પ્રભુની સેવા કરવી. દેશકાલનો પણ વિચાર કરવો. જેવો દેશ હોય, જેવો સમય હોય શીતકાલ, ઉષ્ણકાલ કે ગમે તે હોય તેનો પણ સેવામાં વિચાર કરવો. અને પ્રભુની અવસ્થાનો વિચાર કરવો. જે અવસ્થાનું સ્વરૂપ હોય તે અવસ્થાને અનુકૂલ સેવા કરવી. બાલ્યાવસ્થા કે કિશોરાવસ્થા એનો વિચાર કરીને તદનુકૂલ સેવા કરવી. ૧૬-૧૭.

તદર્થે જ્યયંચનં શ્રુતિસાધ્યં પરિત્યજેત્ ॥

કૃષ્ણો સમર્પયન્નેયં ફિલષ્ટં ક્વાપિ પ્રયત્નતઃ ॥૧૮॥

સેવા માટે ગ્યર્થ વચન કહેવું નહિ; ખોટું બોલવું નહિ એ મુખરતાહોય છે. એ હોય મોટામાં મોટો છે. મારી કૃતિથીજ આ બાધું બને છે. જેમ પણ માનવું નહિ. જે જીવકૃતિથીજ સિદ્ધ થવું હોય તેનો પરિત્યાગ કરવો. જેમ કે ‘સાધનસંપત્તિથી પ્રભુ કદાપિ પ્રસન્ન થના નથી,’ એમ શ્રીમુખોપનિષદમાં કહ્યું છે, તેમજ

બહુજ કલેશ કરીને પ્રયાનથી જે મેળવ્યું હોય તે પ્રભુને સમર્પવું નહિ, જે મેળવતાં સેવાથી વિમુખ થઇને ઘણાજ કલેશ પ્રાપ્ત કરીને પ્રયાસ કરવો ખરો હોય તે પ્રભુને સમર્પવું જોઈએ નહિ, ભગવાન કહે છે કે:- ‘ભક્તો ચોડું પણ પ્રેમ વડે મને જે ધરે છે, તે મને ઘણું થઈ પડે છે. અભક્ત હોય અને મને ઘણું ધરે તો તેથી મને સંતોષ થતો નથી; એટલે કે ભક્તિ વિના જે મને ઘણું પણ ધરાય છે, તે મને સંતોષ આપવા પૂરતું નથી.’

इष्टं लोके तथा स्वस्य यच्चिरं चित्तचिन्तितम् ॥
तद्वै समर्पयेद् भक्त्या भक्तिसम्यग्धि सर्वथा ॥६९॥

‘લોકમાં જે બહુ ઇષ્ટ હોય, લોકો જેને બહુ ઇચ્છતા હોય, અને પોતે ઘણા સમયથી ચિત્તમાં વિચારી રાખેલી હોય તે વસ્તુ પ્રભુને ભક્તિથી સમર્પવી. એ વસ્તુ સર્વથા સેવાસંગ્રામી હોવી જોઈએ, ખીણ નહિ, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું, જે ઇષ્ટ હોય, દત્ત (આપેલું) હોય, દુન (હોમેલું) હોય, જપેલું હોય, જે આચર્યું હોય, જે પોતાને પ્રીય હોય તે મને અર્પવું; મને આપવાથી તે અનન્તરૂપ થાય છે.’ એમ શ્રીભાગવત કહે છે. ૬૯.

तद्यानवसरे सेवा वदिरंगेऽपि मुख्यवत् ॥

कार्या शुद्धिः कृष्णकार्यं यत्नमक्षालनादिके ॥७०॥

તેમજ જ્યારે ભીતરની સેવાનો સમય ન હોય ત્યારે બહારની સેવા પણ મુખ્ય સેવાની પેઠે કરવી. પ્રભુનાં શ્રીઅંગનાં અને ખીજાં ગિછાવવાનાં વસ્ત્રોનું પ્રક્ષાલન કરવું-આદિ સેવા પણ મુખ્ય સેવા-રૂપ ગણીને કરવી ૭૦.

કાલે કાલઘ્રયે કાલઘ્રયે કુર્વીત સેવનમ્ ॥
સ્વધર્મમાધરેદ્ધં નિત્યં નૈમિત્તિકં તથા ॥૭૧॥

એક વેળાએ, એ વેળાએ અથવા તો ત્રણ વેળાએ પ્રભુસેવા કરવી. જેટલી વાર પ્રભુની સેવા-ગને તેટલી વાર કરવી. સ્વધર્મનું આચરણ કરવું. નિત્ય અને નૈમિત્તિક કર્મ પણ સ્વધર્મનું અંગ હોવાથી કરવું. નિત્યકર્મ સંસ્થાવંદન વગેરે છે. નૈમિત્તિક કર્મ કોઈ-પણ નિમિત્તને લીધે કરવામાં આવે છે, જેમ કે પોતાને ત્યાં પ્રવેશ જન્મ થાય તો તેને અંગે જે જનકર્મ આદિ સંસ્કારો કરવાના છે તે કરવા, નિત્ય અને નૈમિત્તિક કર્મો એ બન્ને મુખ્ય છે, સ્વધર્મનું અંગ હોવાથી તેનું આચરણ પણ કરવું. ૭૧.

નિવૃત્તિરાગદ્વેષેવ વિધર્માદિતિ નિશ્ચયઃ ॥
ધર્મસિદ્ધાવપિ પુનર્વેદિશ્ટયાત્ કૃત્ત્વધર્મતઃ ॥૭૨॥

પોતાના ધર્મથી જે વિશક્ષત્રુ ધર્મ, જે કાર્યથી પોતાના ધર્મને બાધ નડે, તે ધર્મથી આગ્રહપૂર્વક નિવૃત્તિ રાખવી એવો નિશ્ચય છે. વૈષ્ણવોનો મુખ્ય ધર્મ ભગવત્સેવા છે, સેવામાં જે પ્રતિબંધ નાખનારો ધર્મ હોય તે વિધર્મ કહેવાય. એ વિધર્મને આગ્રહથી ત્યજી દેવો, એમ સિદ્ધાંત છે. કદાચ તેવા ધર્મથી ધર્મની સિદ્ધિ થાય તો પણ મુખ્ય ભગવદ્ધર્મ છે; તેથી ભગવદ્ધર્મનું સર્વ ધર્મથી વિશેષપણું છે. એ ભગવદ્ધર્મનું આચરણ કરતાં સર્વ ધર્મો સિદ્ધિ યઈ જાય છે જેમ મૂલમાં જલસેયન કરવાથી આખા વૃક્ષને પુષ્ટિ મળે છે; તેમ સર્વ ધર્મનું મૂળ જે ભગવદ્ધર્મ, તેનું આચરણ કરવાથી સર્વ ધર્મોની સિદ્ધિ થાય છે; માટેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભગવત્સેવા છે. ૭૨.

इन्द्रियाश्वविनिग्राहः कर्तव्यः सर्वथा मतः ॥

પરોપકારધર્મણાં કૌર્ભલ્યં ચ વિભાવયેત્ ॥૭૩॥

ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડા બહુજ બલવાન હોય છે, માટે તેનો સારી પેઠે નિગ્રહ સર્વથા કરવો એવો મત છે. મતલબ કે પોતે ઇન્દ્રિયોને વશ થવું નહિ, પણ ઇન્દ્રિયોને પોતાને સ્વાધીન રાખવી. શ્રીમહા-પ્રભુજી આજી કરે છે કે, — ‘વિષયોનો આવેશ જેના ચિત્તમાં થયો છે, તેવા પુરુષોમાં પ્રભુનો આવેશ થતો નથી.’ વળી કહ્યું છે કે:— ‘હરજી સ્વરની લાક્ષણી કલ્પેન્દ્રિયને વશ થઈને માર્યો જાય છે, પતંગિયો દીવાનું રૂપ જોઈને નેત્રેન્દ્રિયથી માર્યો જાય છે, ભયરાઓ યુગંધ માટે નાસિકેન્દ્રિયને વશ થઈને મરે છે. મીન-માછલાં જીલના સ્વાદથી માછીમારોથી મરે છે, એ પ્રમાણે એક એક ઇન્દ્રિયની ગફલતથી ઉપરનાં એકએક પ્રાણીઓ મરે છે, તો જે માણસ પાંચે ઇન્દ્રિયોને ગફલતમાં રહેવા દે અને એનો નિગ્રહ કરે નહિ, તેની શી દશા થાય ?’ તેમજ પરોપકારના જે ધર્મો જેવા કે કૃપા, ધર્મશાળા, સદાચત વગેરે ભગવત્સેવારૂપ ધર્મ પાસે દુર્બલ છે; કારણ કે એ પરોપકારના ધર્મનું ફક્ત માત્ર સ્વર્ગ છે, એ સ્વર્ગનું મુખ તો જ્યાંસુધી પુણ્ય હોય છે, ત્યાંસુધીજ મળે છે; પછીથી આ લોકમાં આવવું પડે છે. ભગવાન શ્રીગીતાજીમાં આજી કરે છે કે, — ‘તે પુણ્યશાળી લોકો વિતાળ એવા સ્વર્ગલોકને લોગતીને પુણ્ય ખુટી જતાં મૃત્યુલોકમાં પ્રવેશે છે. તો એવાં નાશ-વંત ફળ આપનારા પરોપકાર આદિ ધર્મો અવિનાશી અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ ફળ આપનારા ભગવત્સેવારૂપ ધર્મ પાસે દુર્બલ હોયજ એમાં શું આશ્ચર્ય છે ?’

પવં પ્રકુર્વતઃ કૃપ્ણાયેશાચદિ મથેત્પુનઃ ॥

તત્સેવાસાધને નિષ્ઠા તદ્માત્રિત્યં દિ સેવયેત્ ॥૭૪॥

ઉપર પ્રમાણે સ્વધર્માચરણ કરતા કરતા ભગવાનનો આવેશ થાય, અને આવેશ થવાથી પ્રભુની સેવાનાં સાધનોમાં નિષ્ઠા ભે
ધાય, તો તે નિષ્ઠા થવા પછી નિત્ય પ્રભુની સેવા કરવી. નિત્યસેવા
કરવાથી પ્રભુમાં અને પ્રભુસેવારૂપ સાધનમાં નિષ્ઠા થાય છે, ભાવ
થાય છે, માટે સેવા નિત્ય કરવી. ૭૪.

કૃપ્ણ સર્વાત્મક જ્ઞાન્યા દીનતાં હૃદિ માવયેત્ ॥

અહ કરોમોત્યેતાદગહસ્કાર પરિત્યજેત્ ॥૭૫॥

સર્વસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણજી છે એમ જાણીને હૃદયમાં દીનતા લાવવી
એટલે કે હું સુક્ષ્મ, અને સર્વ હોવાથી ભરેલો. જીવ ક્યાં અને
સર્વસ્વરૂપ નિર્દોષ, પૂર્ણગુણવિગ્રહ એવા પ્રભુ ક્યાં? એવી
ભાવવાળી દીનતા હૃદયમાં કરવી. સર્વસ્વરૂપ હોવાથી પ્રભુ પ્રત્યે
દીનતા વિના બીજું જીવ હું કસી શકે તેમ છે! 'હું' કહે 'હું'
એવા અદંકારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો; 'હું' કહે 'હું' એવું મનમાં
કદાપી ન લાવવું. ૭૫.

૪૫૫૧૪

સેવાયમપિ સન્માનં નાપેક્ષેત દરે. પુનઃ ॥

ગુણાન્ ગાયેદ્વયો નામ કીર્તયેત્ સદ્વસિ સ્થિતઃ ॥૭૬॥

શ્રીહરિની સેવામાં પણ સન્માન મેળવવાની ઇચ્છા ન રાખવી.
અર્થાત્ શ્રીહરિની સેવા કરીને તેનાથી લોકો તરફના માનમરતબાની

ધ્રમ્મજા નજ રાખવી જોઈએ શ્રીહરિના ગુણો નિરંતર ગાવા અને શ્રીહરિના નામનું કીર્તન સભામાં બોલા રહીને પણ કરવું પોતે સભામાં બોલો રહેલો હોય, તે વખતે પણ કાઠની શરમ રાખ્યા વિના, બીજા સાંભળે તેનો ભય રાખ્યા વિના ભગવાનનું નામ અવસ્ય લેતા રહેવું કહેવાનો આશય એ છેકે, ગમે તે સમયમાં ગમે તે ઠેકાણે પણ શ્રીહરિનું નામ જોડવું નહિ. નવરત્નત્રયની રીકામાં શ્રીગુણાંબુજી આજ્ઞા કરે છે કે:- ક્ષણવાર પણ જો અષ્ટાક્ષરનો ત્યાગ કરે તો આશુરાવેશ થાય. શ્રીમદ્ભાગવતુ પણ નવરત્નત્રયમાં એજ આજ્ઞા કરે છેકે:- 'તથા સર્વાણિ 'શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ' એમ નિરંતર બોલતા રહેવું', શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ એજ આજ્ઞા છે:- શ્રીહરિનાં ચરિતનાં ગીતો, શ્રીહરિનાંજ નામો ગાતાં ગાતાં લજબરહિત થઈ, સંગ છોડીને વિચરવું' ૭૬

निर्भयो निःस्पृहः कृष्णे स्वतश्चित्तं निवेशयेत् ॥

मुख्यं तु साधनं नित्यं श्रीभागवतकीर्तनम् ॥૭૬॥

કોઈનો પણ ભય રાખ્યા વિના. કોઈની પણ સ્પૃહા-પરવા રાખ્યા વિના પોતેજ શ્રીકૃષ્ણમાં ચિત્ત ભગાડવું. નિરંતર શ્રીકૃષ્ણમાં ચિત્ત રાખીને શ્રીકૃષ્ણના નામનો ઉચ્ચાર કરવામાં કોઈનો ભય અને કોઈની દરકાર ન કરવી. મુખ્ય સાધન એજ છે કે નિત્ય શ્રીભાગવતનું કીર્તન કરવું. શ્રીમદ્ભાગવતનો પાઠ નિત્ય કરવો. એજ મુખ્ય સાધન છે. નિખંધમાં શ્રીમદ્ભાગવતુ આજ્ઞા કરે છે કે:- 'મુખ્ય સાધન તે આજ છે, કે સ્વાર્થ વિના અને દંભ વિના અવતનથી શ્રીભાગવતનો પાઠ આદરપૂર્વક કરવો.' ૭૭.

પાઠ કરતી વખતે દંભ ન કરવો. આડખર કરીને પાઠ ન

કરવો. કાઈનિમિત્તને લઈને પણ ન કરવો; એટલે કે કાઈસ્વાયં
માટે શ્રીભાગવતનો પાઠ ન કરવો. પોતાના પ્રયત્નથી, પોતેજ નિરંતર
શ્રીભાગવતનો પાઠ કરવો. આજ આઠા શ્રીમદાપ્રભુજીએ નિર્ણ-
યમાં કરી છે.

તિલકમાલા

અદંભેનાનિમિત્તેન સ્વપ્રયત્નેન સર્વથા ॥

સેવાન્તર્ગતપૂજાઃશસ્ત્રસ્રવણાદિ ધારયેત્ ॥૭૮॥

સેવામાં પણ અન્તર્ગત અને પૂજાની પણ અંગરૂપ શંખ
ચક્ર આદિ મુદ્રાઓ ધારણ કરવી, શંખચક્રાદિ મુદ્રાઓ સેવામાં પણ
આવશ્યક છે અને પૂજામાર્ગમાં તે અંગરૂપ છે, માટે તે અવશ્ય
ધારણ કરવાં. તુલસીકાષ્ઠની માળા પણ ધારણ કરવી. તેમજ તિલક
પણ ભગવન્નિયન્દ હોવાથી અવશ્ય ધારણ કરવું. શ્રીમદાપ્રભુજી
નિર્ણયમાં આ વિષયપરતે વિશેષ વિસ્તાર પૂર્વક આઠા કરે છે:—
“ શંખ ચક્ર આદિ મુદ્રાઓ ગોપીચંદનથીજ ધારણ કરવી. એ
પૂજાનું અંગ છે. તેમજ તુલસીકાષ્ઠની માળા અને તિલક પણ
ધારણ કરવા, કેમકે તે વૈષ્ણવતા ચિહ્નરૂપ છે. ”

ઉપરના સ્લોકના પ્રકાશમાં શ્રીમદાપ્રભુજી આઠા કરે છે કે,
‘ શંખ, ચક્ર આદિ મુદ્રાઓ ધારણ કર્યા વિના જે પુરુષ પૂજા કરે
છે, તેણે કરેલું પૂજન નિષ્ફળ થાય છે અને શ્રીહરિ પણ પ્રસન્ન
થતા નથી. ’ તુલસીકાષ્ઠમાળા જે ધારણ ન કરે તો તેને માટે વચન
છે કે:— જે લોકો તુલસીકાષ્ઠમાળા ધારણ કરતા નથી. તે સ્વાયં

લોકો અને પાપજીવિઓ (શ્રીહરિના) કોઈપણ અમિયી યજ્ઞીને નરકથી પાછા ફરતા નથી' આવાં અનેક વચનોથી સિદ્ધ થાય છે કે તુલસીકાવ્યમાલા યજ્ઞોપવીતની પેઠે ધારણ કરવી.

તિલક આ પ્રમાણે કરવું. 'દંડની સરખી લીટીથી ચરણ-રવિંદના આકાર જેવું તિલક લલાટમાં કરવું. છાતીમાં કમલસરખા આકારવાળું તિલક કરવું. વાંસના પાંદડા જેવું તિલક ભુજ ઉપર કરવું. બીજાં તિલકો હીવાના આકાર જેવાં કરવા.' ૭૮.

જયંતી-વ્રત

ચિદ્રત્વાતુલસીમાલા ધાર્યાં તિલકમેષ ચ ॥

ઘૈર્ણવેન મતેનૈકાદશ્યાદિવ્રતમાચરેત્ ॥૭૯॥

ઉત્સવત્વેન કૃષ્ણાષ્ટમ્યાદીનાં વ્રતમાચરેત્ ॥

અન્યેષ્વપ્યુત્સવત્વેન વિજ્ઞાનં સર્વથા મતમ્ ॥૮૦॥

એકાદશી આદિ વ્રત વૈષ્ણવ મત પ્રમાણેજ કરવાં. દશમીનો વેધ ન આવે એવી રીતે એકાદશીવ્રત કરવું; એટલે કે દશમ ૫૫-૫૬વાવન ધડી ઉપરાંત એક પત્ર પાણુ જો વધે તો તે એકાદશીને દિવસે વ્રત ન માનતા દ્વાદશીને દિવસે વ્રત માનવું એ પ્રમાણે વૈષ્ણવમત પ્રમાણે એકાદશી આદિ વ્રતો કરવાં જન્માષ્ટમીનું વ્રત પ્રજુના પ્રાકટ્યનો ઉત્સવ માનીને કરવું. આજે નંદરાજકુમારનું પ્રાકટ્ય થયું છે, આજ મહાઆનંદ-ઉત્સવનો દિન છે, એમ માનીને વ્રત કરવું. આઠમ સૂર્યોદય વખતે હોય તોજ તે દિવસે વ્રત કરવું; સૂર્યોદય વખતે સાતમ હોય અને ૫ઠી આઠમ હોય તો તે

તિથિ ન માનતાં બીજી તિથિએ ઉત્સવ માનવો, એ પ્રમાણે રામ-
નવમી, વૃસિંહચતુર્દશી અને વામનદ્વાદશીને દિવસે ઉત્સવ માનીને
મત કરવું; અને જન્માષ્ટમીની પેઠે સૂર્યોદય વખતનીજ તિથિ ગ્રહણ
કરવી. બીજા પણ જન્મદિન આદિ જિવિસો પણ ઉત્સવો તરીકે
જાણવા, જેવા કે શ્રીમહાપ્રભુજીનો પ્રાકટય-મહોત્સવ, શ્રીગુણાંધજીનો
કર્ત્યાદિ એ બધા દિવસો ઉત્સવ તરીકે માનવા. ૭૬-૮૦.

निर्णयोऽपि तथा कार्यो जयन्तीव्रतवत्त हि ॥

पयं कुर्वन् गृहस्थस्तु कृतार्थः स्यान्न संशयः ॥८१॥

તે તિથિ પણ સૂર્યોદયકાલ સમયનીજ લેવી. એ વિના બીજા
ઉત્સવો શરદપૂર્ણિમા આદિમાં વિલક્ષણતાએટલી છે કે તેનો નિર્ણય
જયન્તીવ્રતવત્ ન થાય. જન્માષ્ટમી આદિ ઉત્સવોમાં જેમ ઉપાત્
તિથિ માનવામાં આવે છે, તેમ તે ઉત્સવમાં નથી. એ ઉત્સવોમાં
કાર્દક વેળાએ નક્ષત્ર મુખ્ય છે, સમય—મુખ્ય છે, તિથિ પણ
કવચિત્ મુખ્ય છે.

એ પ્રમાણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આવચરણ કરનાર ગૃહસ્થ
કૃતાર્થ થાય છે, એમાં કશો સંશય નથી. ૮૧.

प्रदायारी-वानप्रस्थ-संन्यासीना धर्मो

सम्यक् સાધનાનાં સ્વાદ્રનશ્ચમજ્જ્ઞચારિણોઃ ॥

यत्तेह्यागात्मको मार्गस्तीर्थाटनचिन्नेषणः ॥८२॥

ગૃહસ્થાશ્રમીનો ધર્મ ઉપર કહ્યો, હવે બ્રહ્મચારી, વાન-
 પ્રસ્થ અને સંન્યાસીનો ધર્મ જતાવેછે ગૃહસ્થાશ્રમ પછીનો
 આશ્રમ તે વાનપ્રસ્થ આશ્રમ છે ગૃહસ્થાશ્રમ પહેલાં તો બ્રહ્મચર્યા
 શ્રમ છે, એ બન્ને આશ્રમવાળાઓને સાધનો મળતાં હોય તો
 ઉપર જણાવેલો સેવામાર્ગ તેઓનો માટે અનુકૂળ છે; એટલે કે
 સાધનોનો સંભવ હોય તો બ્રહ્મચારી અને વાનપ્રસ્થ સેવા કરવી
 જોઈએ. છેલ્લો આશ્રમ સંન્યસ્તાશ્રમ છે. સંન્યસ્તાશ્રમમાં રહેનારા
 સંન્યાસીનો માર્ગ ત્યાગરૂપ છે. સર્વ છોડીને એકલાજ રહેવું એવો
 ત્યાગરૂપ માર્ગ સંન્યાસીનો છે. તે માર્ગમાં મુખ્ય તીર્થાટન છે;
 અર્થાત્ સર્વનો ત્યાગ કરીને તીર્થની યાત્રા કરવી, એ સંન્યાસીનો
 મુખ્ય ત્યાગરૂપ માર્ગ છે. ૮૨.

સંન્યાસીના બીજા ધર્મોનું વર્ણન કરે છે:—

સ્વતન્ત્રઃ સહ્યગરહિતો નિત્યપર્યટકસ્તથા ॥

તદિનાત્તપ્રતિગ્રાહો નિર્લજ્જો નામ કીર્તયેત્ ॥૮૩॥

સંન્યાસીએ સ્વતંત્ર રીતે રહેવું જોઈએ. કાંઈને વશ ન થતાં
 સ્વેચ્છાથીજ સ્વતંત્ર રહેવું, સંગથી રહિત થવું કાંઈનો સંગ ન
 કરવો અને આસક્તિ ન રાખવી. નિત્ય પર્યાટન કરવું. એકને એક
 ઠેકાણે રહેવું નહિ, પરંતુ દેશેદેશ ફરતા ફરવું. જે દિવસે જેટલું
 અન્ન જોઈએ, તે દિવસે તેટલુંજ અન્ન લેવું, એક દિવસ ચાલે
 તેટલુંજ અન્ન ગ્રહણ કરવું, સાથે વધારે અન્ન રાખવું નહિ.
 કાંઈની પણ લાજ-શરમ રાખ્યા વિના ભગવાનનાં ચરિતોનું
 કીર્તન કરવું. ૮૩.

પસ્યન્ ગુહ્યાનિ ચ હરેઃ શાન્તઃ કૃષ્ણપરાયણઃ ॥

અવ્યગ્રચિત્તઃ કૃષ્ણૈકપ્રાદુર્ભાવપ્રયોજનઃ ॥૮૪॥

શ્રીહરિની ગુપ્ત લીલાનાં સર્વં દર્શન કરવાં, જ્યા ત્યા પ્રભુનાં રહસ્યમય ચરિતો જોવાં. સર્વ ઇન્દ્રીયોનો નિગ્રહ રાખીને શાન્ત થઈને રહેવું કોઈ વગેરે ન કરવાં. શ્રીકૃષ્ણમાંજ તત્પર થઈને રહેવું. ચિત્તને આકુલબાકુલ થવા દેવું નહિ. સ્થિરચિત્ત થવું. સ્વાર્થ પણ એજ હોવો જોઈએ કે શ્રીકૃષ્ણનું પ્રાકટ્ય કેમ જાણી શાય ? મનમાં તેજ પ્રયોજન હોયું જોઈએ કે પ્રભુ પ્રકટ થાય. એ પ્રમાણે પોતાનો સ્થૂલ દેહ પડે ત્યાંસુધી વિચલણ પતિએ કરવું. પોતાનો દેહ પડે ત્યાંસુધી જ્ઞાનવાણી સંન્યાસીએ ઉપર કલા પ્રમાણે વર્તવું. ૮૪.

સર્વ આશ્રમ માટે એક બીજો ધર્મ જતાવે છે.—

एवमादेहसम्पाते यतिः कुर्याद्विचक्षण ॥

विक्षेपाद्यदि दोषाणां, सम्भवे सकलाश्रमे ॥૮૫॥

ચિત્તનો વિશ્લેષ થવાથી જો દોષ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ લાગતો હોય તો દરેક આશ્રમમાં ઉપર કલા પ્રમાણે તીર્થપર્યટન કરવું. ચિત્ત સ્થિર ન રહેવાથી કોઈ દોષ લાગશે એમ જો જણાય તો, ઉપર જે તીર્થાટન સંન્યાસી માટે કહ્યું છે, તેજ તીર્થાટન બીજા પણ બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ અને વાનપ્રસ્થ જનો માટે પણ સમજવું એટલે કે સંન્યાસી માટે જતાવેલો તીર્થાટનનો પ્રકાર ચિત્ત વિશ્લેષ પામે અને દોષ લાગે તો બીજા પણ આશ્રમવાળાઓએ ગ્રહણ કરવો. ૮૫.

શ્રી આદિ જો પ્રતિકૂલ હોય, તો ગૃહાન્કનો ત્યાગ જુદી રીતે કરવામાં આવે છે. સંન્યાસીએ ત્યાગ કેવી રીતે કરવો, તેનું વર્ણન ઉપર કરી ગયા. હવે શ્રી, પુત્ર આદિ જો સેવામાં વિગ્ર કરતાં હોય, સેવાને અનુકૂલ ન હોય તો તેના ત્યાગનો પ્રકાર જુદો છે. તે ત્યાગ કેવી રીતે કરવો અને ત્યાગ ક્યાં પછી થા'ં કરવું, તે પ્રકાર નીચેના શ્લોકોમાં આપશ્રી જણાવે છે:—

ગૃહ ત્યાગ કેવારે ?

અતેનૈષ પ્રકારેણ તીર્થપર્યટનં મતમ્ ॥

ભાયાંદિપ્રાતિકૂલ્યે તુ મિત્રસ્ત્યાગો વિધીયતે ॥૮૬॥

ત્યક્ત્વા સ્વમયનં ગમ્વા યત્ર ભાગવતા જનાઃ ॥

હરિસ્થાને તદીયાશ્ચ કૃષ્ણસેવાકયાપ્રિયાઃ ॥૮૭॥

કૃષ્ણાર્થી સર્વથા ત્યક્ત્વા ગૃહે ભજનવાધકમ્ ॥

તૈઃ સદૈવ ઘસેત્ કૃષ્ણસેવાકૃતિકથાદિભિઃ ॥૮૮॥

સેવાથી પ્રતિકૂલ ભાવાંદિકનો ત્યાગ કરીને, અર્થાત્ પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરીને, જે સ્થલે ભગવદીય જનો રહેતા હોય તેવા હરિના સ્થાનમાં જઈને, શ્રીકૃષ્ણની સેવા અને કથા જેને અત્યંત પ્રિય છે તેવા ભગવદીયો જ્યાં હોય તે સ્થાનમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણરૂપ પ્રયોજનવાળા થવું, તથા ભગવદીયો જ્યાં હોય તેવા ભગવન્મંદિરમાં રહીને માત્ર શ્રીકૃષ્ણરૂપ અર્થની અલિલાવાળા થવું. સેવાનો આધ કરનારાં ગૃહનો તો સર્વથા ત્યાગ કરીને તેવા ભગવદીયો સાથે શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છા ગાળનાર પુરને ભજનમાં બાધ કરનારા ઘરનો

તો સર્વથા ત્યાગજ કરવો અને તેવા ભગવદ્દીયોની સાથેજ રહેવું.
સાથે રહીને શ્રીકૃષ્ણની મેવા-કથા આદિમાં તત્પર થવું. ૮૬-૮૭-૮૮

દુઃસંગદુષ્ટચત્વસ્ર્યસમ્યન્ધસમયાત્મના ॥

યતઃ સસાધનસ્તિષ્ઠેત્ સાવધાનતયા હરૌ ॥૮૯॥

દુઃસંગ એટલે હરિથી જે વિમુખ હોય તેવાનો સંગ, દુષ્ટ વસ્તુ, તે કામનું પહેરેલું, અપરસ વિનાનું, ગળીનું રંગેલું વગેરે દુષ્ટ વસ્તુ, દુષ્ટ અન્ન-પ્રમાદી નહિ તેવું અન્ન, આ બધાના મૂંઝવણથી ભયવાળા થઇને રહેવું; એ બધાં સેવામાં બાધક હોવાથી તેના સંગથી ખીતા રહેવું. એજ હેતુથી સાધનો પણ સાથે રાખવાં અને સાવધાનપણે શ્રીહરિમાં તત્પર થઇને રહેવું. ૮૯.

તતઃ સેવાકયાસક્ત્યા સર્વથા પ્રાપ્તિરૂત્તમા ॥

નૈકાન્તે સસ્યતિઃ કાર્યા હાર્દયાધકસમ્ભવે ॥૯૦॥

તેથી રીતે સેવા અને કથામાં નિરંતર પ્રેમ થવાથી ઉત્તમ પ્રાપ્તિ થાય. એવી રીતે સેવામાં અને કથામાં નિરંતર પ્રેમ થવાથી ઉત્તમ રીતે ભગવત્પ્રાપ્તિ થાય. વળી જો હૃદયના ભાવોનો બાધ થવાનો સંભવ હોય તો એકાંતમાં કદાપિ ન રહેવું. એકાંતમાં રહેવાથી ચિત્તની અસ્થિરતા વગેરે થાયતો એકાંતમાં સ્થિતિ નજ કરવી. ૯૦.

રક્ષકત્વ હરેરેષ સ્વસદ્ગોઽપિ ચ યાસ્યતિ ॥

અથવા કેવલં શાસ્ત્રં શ્રીભાગવતમાદરાત્ ॥૯૧॥

શ્રીહરિ ગ્લણુદાર છે, માટે એકાંતમાં ન રહેતાં બીજે સ્થલે જો જાય અને ત્યાં બીજાનો સંગ થતાં પણ શ્રીહરિનું રક્ષણુદારપણું તો પ્રાપ્ત થશે. એકાંતમાં જાય લાગવાથી બીજાનો સંગ કરે અને બીજાના સંગથી જો કાંઈ બીજે રંગ લાગે તો શ્રીહરિ તેથી ગ્લણુ કરશે, એટલે કાંઈપણ પ્રકારનો જાય રાખવો નહિ અને ભગવત્સેવા-પરાયણ થઈને રહેવું.

જો ઉપર કહેલા ધર્મો ન બની શકે તો માત્ર શ્રીભાગવત શાસ્ત્રનું આદરપૂર્વક ત્રણે કાંડમાં સેવન કરવું. જેમ પ્રભુનાં સ્વ-રૂપની સેવા કરવામાં આવે છે, તેમ ઘણાજ પત્નથી શ્રીભાગવતની સેવા કરવી. શ્રીભાગવાનની સેવા બે પ્રકારની છે, એક સ્વરૂપસેવા અને બીજી નામસેવા. સ્વરૂપસેવા ઉપરનાં શ્લોકોમાં વર્ણવી છે. નામ-સેવાનું સ્વરૂપ આ શ્લોકોમાં જણાવ્યું છે. એ પ્રમાણે સ્વરૂપસેવાની પેઠે ઘણાજ પ્રયાસથી નામસેવા ત્રણે કાળમાં કરવી. તब કથામૃત એ ગોપિકાગીતના શ્રીસુખોદિનીશમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ એજ આજ્ઞા કરી છે કે શ્રીભાગવત ભગવાનનાં સ્વરૂપનો પરિચય કરાવે છે, માટે તેની સેવા તે ભગવત્સેવાજ સમજવી.

ઉપર જણાવેલા ત્રણ ઉપાયોમાંથી એક પણ ઉપાયનું અવલંબન ન થઈ શકે તેમ હોય તો છેવટે એક છેલ્લો ઉપાય મુસવે છે:-

ત્રિકાલં સેવયેદ્રૂપસેવાયદતિષત્તતઃ ॥

પ્રકારવિતયામાયે પ્રપત્તિરપિ ચોચ્યતે ॥૨૨શા

ત્રણે પ્રકારોનો જો અભાવ હોય તો પ્રપત્તિ-શરણે જવું એ પણ એક પ્રકાર છે. ઉપર ત્રણ પ્રકારો કહ્યા: એક ગૃહમાં રહીને

પ્રભુસેવા કરવી તે, બીજો પ્રકાર કૃષ્ણસેવા કથાનાં તત્પર એવા ભગવદ્ગીયો સાથે રહીને પ્રભુની ટહેલ કરવી એ છે; ત્રીજો પ્રકાર શ્રીમદ્ભાગવતનો પાઠ છે, એ ત્રણેનો અભાવ હોય તો છેલ્લો પ્રકાર પ્રભુને શરણે જવાનો છે. ૯૨.

પૂજના પ્રવાહમાં

મહાસ્થાને યન્ન પૂજાપ્રવાહો જાયતે પુનઃ ॥

તન્ન તત્પરતા સ્થિત્યા કૃતાર્થત્વં સદા સ્થિતૌ ॥૨૩॥

મોટા સ્થાનોમાં જે ઠેકાણે પૂજામાર્ગનો પ્રવાહ છે, તે સ્થળે તેમાંજ પરાયણ થઈને સ્થિતિ કરવામાં આવે તો કૃતાર્થપણું છે. શ્રી મહાપ્રભુજી નિબંધમાં આગા કરે છે કે:— ‘જનનાથજીમાં શ્રી-વિઠ્ઠલનાથજીમાં, શ્રીરંગજીમાં, બાંદરેશ બાલાજી આદિમાં જ્યાં પૂજનો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો હોય, ત્યાં પૂજામાં તત્પર થઈને રહેવું.’ ૯૩.

મન્યન્ન ભક્તિમાર્ગીચકલાદ્ ભેદો ન વિદ્યતે ॥

કૃષ્ણસેવાતત્પરત્વાત્ સર્વથા દેહયોગતઃ ॥૨૪॥

ઉપર જણાવેલા માર્ગમાં, જે સ્થળે પૂજનો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે, તે માર્ગમાં જે ફલ છે તે ફલ ભક્તિમાર્ગના ફલ કરતાં જુદું નથી, કારણ કે તે ઠેકાણે કૃષ્ણસેવામાં તત્પરતા તેવીજ છે, અને સર્વથા દેહનો યોગ કૃષ્ણસેવામાં થાય છે, તેથી ભક્તિમાર્ગના ફલથી તે માર્ગનું ફલ જુદું નથી. ૯૪.

તો પણ તે માર્ગમાં ભક્તિમાર્ગના જે ધર્મો છે, તેથી જલદા ધર્મો છે, કારણ કે એ ઠેકાણે (પૂજામાર્ગના) પ્રીતિની દબતા

નથી ભક્તિમાર્ગમાં સ્નેહ અને પ્રિતી છે, પણ તે દૃઢ નથી, માટે તે માર્ગમાં કેટલાક બિલટા ધર્મો પણ છે.

तथापि मार्गवैधर्म्यं प्रोतेरदृढतोऽत्र हि ॥

ચિરકાલં સેવિતાપિ મૂર્તિં વૈયગ્યસમ્ભવે ॥૧૫॥

तद्योपदर्शनादाशु त्यजते तदनाग्रहात्

स्थानान्तरगतौ नैव फलं ब्रह्माद्यदर्शनान् ॥૧૬॥

પૂજામાર્ગમાં ધણું કાલ સુધી જે મૂર્તિની સેવા કરેલી હોય તે મૂર્તિ, જે ચિત્તમાં થોડી પણ વ્યગતા, આકુલઆકુલપણું આવે અને તેને લાઇને દોષ દેખાય તો તત્કાલ ત્યાગ કરે છે; કેમકે તે સ્થલે થોડો પણ આગ્રહ નથી. પૂજામાર્ગમાં ધણુંકાળ સુધી એક મૂર્તિની સેવા કરી. કોઈ વખતે ચિત્ત વ્યગ્ર થઈ ગયું, અને તે ચિત્ત સ્થિર ન રહેવારૂપ દોષ દેખાવાથી એ મૂર્તિ સેવકને ત્યજ દે છે, કેમકે તેનો આગ્રહ નથી, તેમ થવાથી બીજા સ્થાનમાં પણ જાય તો પણ કાંઈ ફલ પ્રાપ્ત નહિજ થાય; કારણ કે એક ઠેકાણે વિશ્વાસ ન રહ્યો તો બીજે ઠેકાણે ક્યાંથી રહેશે ? એમાં દષ્ટાંતરૂપ બ્રહ્માસ્ત્ર છે, એ દષ્ટાંતનું રહસ્ય પહેલાં સમજાવ્યું છે ૬૫.૬૬.

अतो न मार्गस्योत्कर्षो भक्तिमार्गस्य सम्भवे ॥

ન યુદ્ધિર્માસ્ત્રય યતેત્ અન્યથા તુ સ ઉત્તમઃ ॥૧૭॥

ઉપર જણાવેલા કારણથી એ પૂજામાર્ગનો ઉત્કર્ષ સિદ્ધ થતો નથી. જે ભક્તિમાર્ગનો સંબંધ હોય, ભક્તિમાર્ગમાં રહી

શક્યતા હોય તો બુદ્ધિમાન પુરુષે પૂજ્યમાર્ગમાં ચલન ન કરવો. લો
 ગાહિતમાર્ગમાં રહી શકાય એમ ન હોય તો પૂજ્યમાર્ગજ
 ઉત્તમ છે. ૯૭.

ઉપર પ્રમાણે એવા માર્ગ-ચંચળી આજ્ઞા કરીને હવે મંથનો
 ઉપમંહાર કરતાં કહે છે કે:-

एवं समाश्रये धर्मस्तथा सर्वसमर्पणे ॥

सेवायामपि कृष्णस्य सक्षेपेण निरूपितः ॥૯૮॥

એવી રીતે આશ્રય સિદ્ધ થયા પછીના ધર્મ, પ્રત્યક્ષ-
 આત્મનિવેદન થયા પછીના ધર્મ અને શ્રીકૃષ્ણસેવામાં જે ધર્મ છે
 તે સંક્ષેપથી નિરૂપણ કર્યા છે. આશ્રમ ધર્મ એટલે શરૂએ ગયેલાનો
 ધર્મ સર્વ સમર્પણ કર્યા પછીનો ધર્મ અને સેવાધર્મ એ ત્રણ
 ધર્મનું આ મંથન નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૯૮.

श्रीमदाचार्यचरणशरणैस्तु मनुनिमि. ॥

अनुवादकरुणामिश्रात्त्या सर्वं विधीयताम् ॥૯૯॥ .

આ માર્ગ ક્યન તે શ્રીમદ્દામ્રબુજની વાણી, નિર્ગંધ આદિ
 પ્રયોગો જે છે તેના અનુવાદરૂપ છે. શ્રીમદ્દામ્રબુજની વાણીજ આ
 મારી વાણીમાં સમાયેલી છે. તે વાણી મહે, જધું જાણીને શ્રીમદ્દા-
 મ્રબુજના ચરણારવિંદમાં શરણે આવેલા જીવોએ તે પ્રમાણે કરવું. ૯૯.

समुदितनिजमार्गबोधतुष्टः

शरणगताखिलजीवसहजुष्टः ॥

નિરૂપધિકરૂણારસૈકપુષ્ટઃ

કૃપયતુ મે મયિ વલ્લભઃ પ્રભુઃ સઃ ॥૧૦૦॥

સમુદાયરૂપે મેં.સંગ્રહ કરેલો જે સ્વમાર્ગનો જોધ, તેથી સંતુષ્ટ થયેલા અને શરણે આવેલા સર્વ જીવોના સમૃદ્ધી સેવાગેલા અને નિઃસ્વાર્થ એવી જે કરુણા, તે રૂપ જે એક રસ, તેથીજ પુષ્ટ એવા તે શ્રીવલ્લભ મારા ઉપર કૃપા કરે.

૧૩. પુષ્ટિપથમર્મનિરૂપણમ્ ॥

(અનુવાદક-વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી)

પુષ્ટિમાર્ગીય વેળુવો બાહરો એક દલ શ્રીવલ્લભાર્ચનાનો એ પદનો પ્રતિદિન પાઠ કરે છે અને ‘પુષ્ટિમાર્ગનાં મર્મ’ એ ઘોળનો પણ પાઠ કરે છે. પરંતુ એના મૂલ પ્રકટકર્તા કોણ છે, તે વિશે કવચિતજ માહિતી જોવામાં આવશે એક ભગવદીય તરફથી શ્રી-હરિશય પ્રભુ પ્રણીત ‘પુષ્ટિમાર્ગમર્મનિરૂપણ’ એ ગ્રંથ ‘મદ્યો. ત્યારેજ તે ગ્રંથ પ્રકટકર્તાનો અને શ્રીદારિકેશપ્રભુનો તેનેજ અનુસરીને પદ રચવાનો નિશ્ચય થયો. શ્રીદારિકેશપ્રભુ માત્ર મર્મની સંખ્યા અને તેનાં નામજ સૂચવે છે, ઘોળમાં પણ પ્રાયશઃ તેમજ છે, એ હેતુથી પદ અને ઘોળ માત્ર ગાઈનેજ સંતોષ માનવો પડતો હતો. જે કે કોઈ અનુભવી વિરલ ભગવદીયના મુખથી એ પદના ભાવા-

ચંનુ અનુ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો, તથાપિ શ્રીહરિગાય
પ્રભુચરણકૃત મુવ ગ્રન્થ ઉપરબ્ધ થયા પછી જે સતોપ થાય છે,
તે અનર્થની રજ છે

અથ શ્રીશ્રીમદાચાર્યકૃપયા પરયા મયા ॥

માર્ગમર્માણિ રૂપ્યન્ત યત કૃષ્ણો ઘણો ભવત્ ॥૧॥

ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ એવી શ્રીશ્રીમદાચાર્ય શ્રીનિખમાધીશ્વરની
કૃપા વડે માર્ગના-પુષ્ટિમાર્ગના-મર્માના—ગદ્ય નિરૂપણ કરવામાં
આવે છે, જે નિરૂપણ કરવાથી ભાક્ષાત્ મલાનંદ પ્રભુ રસ થાય ?

આદો દુનૌ નિજાચાર્યચરણામ્બુરુદાથય ॥

પુષ્ટિમાર્ગવલ નૈવ લભ્યતે દ્વાનમન્તરા ॥૨॥

તદાનાથે હિ સર્વેષામાચાર્યપ્રકટીકૃતિ ॥

અત સાધનનિષ્ઠા હિ સર્વામુત્સૃજ્ય સર્વત ॥૩॥

સ્વાચાર્યચરણામ્બોજ ભાગ્યતા શરણ હૃદિ ॥

તથાપિ સાધનકૃતિરપાપણિદત્વનિદ્યયે ॥૪॥

મર્મ ૧-‘આજારા એક દૃઢ શીવ-લભાધાનકા’

પ્રથમ મર્મ જે છે કે, અડીલ શ્રીમદાચાર્ય ચરણમ્બરનો
આશ્રય કરવો. સર્વથી પહેલા શ્રીમદાચાર્યચરણાવિદ્યો આશ્રય
કરવાનું કાગળુ શ્રી, એમ આમક્ષા થતા આજારા કરે છે કે પુષ્ટિ
માર્ગનું કદ પ્રશુના આખ્યા વિના મળતુ નથી અર્થાત્ સ્વર્ગ
વગેરે ફલ જેમ યત્ન કરવાથી મળી શકે છે તેમ પુષ્ટિમાર્ગનું કદ

ભગવત્સ્વરૂપમાં ગહેલા અમંદ આનંદનો સેવાદિથી અનુભવ કરવા
 તે, જ્યારે પ્રભુ દાન કરે ત્યારેજ મળે છે. અમુક કાર્ય કરવાથી
 મળતું નથી; માટે તે ક્ષયનું મર્વ દેવી જીવોને દાન કરવાને શ્રીમહા-
 પ્રભુજીને પ્રભુએ શ્રુતસ ઉપર પ્રગટ કર્યા છે, એ હેતુથી પુષ્ટિમા-
 ગીય કૃત્ત કૃપા કરીને આપે છે, ત્યારેજ મળે છે, એ કારણથી,
 બીજા સાધનોમાં રહેલી સર્વ નિષ્કાને, આમંદિતને ચોતગ્રંથી કાઢી
 નાખીને, લેશ પણ તે નિષ્કાને અંકુર ન રહે તેમ તેનો મર્વા મે
 ત્યાગ કરીને શ્રીમદ્વાચાર્ય-ચરણાગવિંદની હૃદયમાં લાવના કરે.
 મૂલ શ્લોકમાં 'સાધનનિષ્ઠા' સ્પષ્ટ છે, તેનો અર્થ એ જણાય છે
 કે સાધનોમાં નિષ્ઠા એટલે એ સાધન કરવાથી અને ઉત્તમોત્તમ
 ક્ષયની પ્રાપ્તિ થશે અથવા મારું ક'યાણ થશે, એવી નિષ્ઠા-સાધના
 ત્યજી દેવી, એથી કાર્થ સાધનોનો ત્યાગ કરવાનો નથી. તેજ વાતને
 પોતે અર્થ શ્લોકથી સ્પષ્ટ કરે છે જો એકદમ સાધનો ઉપર
 નિષ્ઠા છોડીને સાથેજ સાધનોને પણ જો નિલાંબસિ આપે તો
 પાપ ડી ગણાય, માટે પાપ ડીમાં ન પપવા માટે કાર્થપણ નિષ્ઠા-
 લાવના રાખ્યા વિના બધા સાધનો પણ કરે જનાં. ચોટ માન
 શ્રીમદ્વાચાર્ય-ચરણાગવિંદમાં રાખની ૨-૩-૪

મર્મ ૨-‘માનસી રીતી સુરજ્યસેવા વ્યગન’

દિત્તોય કૃષ્ણમેવૈવ માનસો ફલરૂપિણો ॥

યતોઽન્યનિરપેક્ષસ્ય કિં દેય પ્રમુળાપિ હિ ॥૨॥

સર્વભાયેન સા કૃષ્ણસ્વરૂપાનન્દદાયિનો ॥

તયા નિરુદ્ધો ભવતિ હૃદયે રસરૂપત. ॥૬॥

બીજું મર્મ શ્રીકૃષ્ણસેવા છે. તનુજા અને વિત્તજ સેવા પછી માનસી સેવા પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ અહિં સમજવી; માનસી સેવા ફલ રૂપ છે. પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન એ ત્રણ અવસ્થાઓ છે. સ્વાતિનક્ષત્રનાં મેઘજલપ્રતિ ચાતકને જેવો પ્રેમ છે, તેવો પ્રેમ પ્રભુમાં પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તનુજા સેવા થાય. તનુજા સેવા અને પ્રેમ અવસ્થા બરોબર છે, બને એકજ અવસ્થામાં હોય છે, તેમજ ચન્દ્ર અને ચક્રારપક્ષી જેવી આસ-ક્તિ પ્રભુ પ્રત્યે થાય ત્યારે ધનનો વિનિયોગ પોતાના પ્રેમનાં સ્થાનરૂપ પ્રભુની સેવામાં થાય છે, અને તેનેજ તનુજા સેવા પ્રભુ માની લે છે, ત્યારે પ્રેમ અને આસક્તિ, તનુજા અને વિત્તજ સિદ્ધ થાય છે, ત્યારે એ ભગવદ્વીયને કરી અપેક્ષા રહેતી નથી. ન નાકટ્યુષ્ઠ ન ચ એ ચતુઃશ્લોકી પ્રમાણે તે સર્વથો નિરપેક્ષ ધાને છે, ત્યારે તેને કથાની અપેક્ષા રહેતી નથી, ત્યારે પ્રભુએ એને શું આપવું જોઈએ ? એજ ફલરૂપ માનસી સેવાજ પ્રભુએ આપવી જોઈએ. તે ફલરૂપ માનસી સેવા અને વ્યસનાવસ્થા જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે મંજ-રત્ના જેવો સર્વાત્મભાવ પણ અનુભવાય છે. અને તે વડે માનસી સેવા કરતાં તેજ સેવા ભગવત્સ્વરૂપના આનંદનું દાન કરે છે—પ્રભુ-સ્વરૂપલાવણ્યનું પાન કરાવે છે; તેથીજ તેની માનસી સેવા અલૌકિક શૃંગારરસાત્મા પ્રભુને હૃદયમાં રોકી રાખે છે, અને પ્રભુ પણ તે માનસી સેવાને આધીન બનીને ભક્તના હૃદયમાં રસાત્મકરૂપે ધિરાજે છે, ૦-૬,

મર્મ ૩—‘લોક-વૈદિકત્યાગ શરણ ગોપીશકો.’

તૃતીયં લોકવેદસ્વત્યાગેન શરણાગતિઃ ॥

શરણસ્થસમુદ્ધારો યતઃ કૃષ્ણો નિરૂપિતઃ ॥૭॥

પયં સ્થિતે સ્વમાર્ગિકશરણે ચિન્તયા યુતઃ ॥

કૃષ્ણઃ સ્વરૂપમેવ સ્વં દદાત્યન્યાનપેક્ષણાત્ ॥૮॥

ત્રીભું મર્મ લૌકિક અને વૈદિકનો ત્યાગ કરીને પ્રભુને શરણે જવું એજ છે. મર્મધર્માન પરિત્યજ્ય એ શ્રીમુખની આજ્ઞાને અનુસરીને લૌકિકવૈદિકને ત્યાગીને આપીને એટલે તેમાંની નિપ્પા-ભાવનાને ત્યાગ કરીને પ્રભુને શરણે જવું, કારણ કે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ પોતાના શરણમાં રહેનારાઓના ઉદ્ધારક છે, એમ શ્રીમદ્દા પ્રભુજીએ શરણસ્થ-સમુદ્ધાર કૃષ્ણ વિદ્યાવ્યામ્બદં એ રચીકથી શ્રીકૃષ્ણાશ્રયપ્રધર્મા નિરૂપણ કર્યું છે તેથી સદાનંદ પ્રભુ શરણાગતવત્સલ છે, એટલે શરણે ગયેલા જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે જ. એ પ્રમાણે જ્યારે જીવ માત્ર પ્રભુનુંજ અથવા પ્રભુના શરણમાર્ગનુંજ સંજ્ઞ મહત્ત્વ કરે છે ત્યારે પ્રભુને ચિન્તા થાય ■ કે આ જીવને શું દાન કરવું ? શરણાગત ભક્ત તો માત્ર પોતાનુંજ શરણ પકડી રહ્યો છે, તેથી તેને ખીન કાઈ પદાર્થની ઇચ્છા નથી એમ સ્પષ્ટજ થાય છે, તેમાં પણ પ્રભુ અપાર કરુણાના મગ્ન છે, તેથી તેને પોતાના સદાનંદમય, કૌટુંબિક-કંઈકાવલ્યમય, અલૌકિક માધુર્યેકભાવન સ્વરૂપ દાન કરે છે. એવા પરમ દયાળુ છે. ૭-૮,

મર્મ-૪ 'દીનતા'

ચતુર્થ દીનતા સર્વસાધનાપ્રાપયોધતઃ ॥

પરમાર્તિપ્રકાશેન કૃષ્ણઃ કૌમલમાનસઃ ॥૯॥

મકદુઃખોસદઃ શીઘ્રં સ્વરૂપં પ્રાપ્યેત્ પુનઃ ॥

અપાર્થકરૂણાસિન્ધુર્દુઃખિતોઽપિ પ્રપેક્ષતે ॥૧૦॥

ચતુર્થ મર્મ દીનતા છે. જ્યારે સર્વ સાધનોથી હું રહિત છું, મેં એવા એક સાધન ક્યાં નથી, કે જેને લઇને પ્રભુ મને ફલ દાન કરે, એવી રીતે આરે તરફથી પોતાની નિઃસાધનતા સ્ફુરે ત્યારે દીનતા પ્રાપ્ત થાય છે મજરતનાઓએ પ્રભુના અંતર્ધાન પછી પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવાને અનેક પ્રયાસો કર્યા, પ્રભુલીલાતું અનુકરણ કર્યું પણ જ્યારે એક પ્રયાસ પ્રભુસ્વરૂપના સંયોગ જેવો આનંદજનક થયો નહિ ત્યારે નિઃસાધનતાની સ્ફુર્તિ થઈ અને રાદનરૂપ દૈન્ય પ્રાપ્ત થયું, ત્યારે પ્રભુ પ્રકટ થયા. જ્યારે જીવને પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે અત્યંત આર્તિ પ્રકટ થાય છે. પ્રભુ ન મળ્યાથી જ્યારે તે અત્યંત પીડાય છે, ત્યારે પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, કેમકે આપતું અંતઃકરણ અત્યંત કામલ સુકુમાર છે, અને તેમાં પણ ભક્તના હુઃખોને તો કદી સહી શકતા નથી. ભક્તોના હુઃખોને જ્યારે સહન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રભુમાં નથી. કેમકે અત્યંત કામલ અતઃકરણવાળા છે, તેથી જ્યારે જ્યારે ભક્તને આર્તિ થાય છે, ત્યારે પોતે સ્વરૂપાનંદનુ દાન કરે છે. કેમકે પોતે અપાર કરુણાના સિન્ધુ-સાગર છે, તો એક ઊંડરૂપ કરુણા ભક્ત ઉપર કરવાથી કાંઈ ન્યૂન થશે નહિ માટેજ હુઃખિત ભક્તોની ઉપેક્ષા-મેદરકારી પ્રભુ કદી કરતાજ નથી. ૯ ૧૦.

મર્મ ૫ 'ભાવડ્વેષ'

પશ્ચમં કૃષ્ણલોલાયા ભાવનં હૃદિ સર્વથા ॥

તદ્ભાવેન પ્રભુઃ પ્રાપ્તો ભાવાત્મા તદ્ભેદતઃ ॥૧૧॥ ૧

જ્યાં ૧૧મી ઉપર વધારે જિજ્ઞાસા હોય તો જુઓ. ફલપ્રકરણ સુબોધિની ભક્તનાં દૈન્યમેવૈકં હરિતોષણસાધનમ્.

ન દિ લીલા ચિચારે તુ સ્વરૂપાદતિરિચ્યતે ॥
 સ્વસ્તૈર્ધર્મરૂપત્વાત્ પ્રમોર્મદો ન યુજ્યતે ॥૧૨॥
 તથાપ્યાયિષ્યુતે રૂપે મેદ્યુદ્ધિર્નિજેચ્છયા ॥
 લોકદૃષ્ટો તથા સૂર્યે કિરણેપુદિતે સતિ ॥૧૩॥
 ધર્મધર્મિપ્રતોતિર્દિ પ્રાકટ્યે રૂપલીલયો ॥
 અન્ત સ્થિતૌ તુ લોલૈવ સ્વરૂપમિતિ નિશ્ચય ॥૧૪॥
 ગુણગાને તથાચાર્યેરાસન્નિવશતો દરો ॥
 જાતા તન્મયતા પ્રીટામયતૈય નિરૂપિતા ॥૧૫॥
 લીલા સ્વરૂપતો નેય મિન્ના ચિરણસૂર્યવત્ ॥
 પ્રતીતિમાપ્રતો મેદ સ્વરૂપેણ ન વસ્તુત ॥૧૬॥
 કૃષ્ણ પ્રવિશતિ પ્રીતો લીલાયા દૃદ્યસ્થિતો ॥
 તદાત્મા મકલે સ્વીયસ્વરૂપૈરિતિ નિશ્ચય ॥૧૭॥

પચમ મર્મ લાવોડમોધ છે સદાનદ પ્રભુની નિત્ય નનન
 લીનાની નિરતર હૃદયમા લાવના કરવી, એ પાચમુ મર્મ છે એ
 લીવાની લાવના ક્યારથી પ્રભુ પ્રાપ્તિ થાય છે, અથવા પ્રસન્ન થાય
 છે, કેમકે પોતેજ તે લાવરૂપ છે તે લાવ હૃદયમા આવે
 ત્યારે તે લાવસ્વરૂપ પણ હૃદયમા પધારેજ, એમા આશ્ચર્ય શ ?
 વળી પ્રભુથી પ્રભુની લીના પણ જુદી નથી લીના પણ સ્વરૂપજ
 છે, એથી પણ એ લીનાની લાવના ક્યારથી તે લીનાત્મક અને
 લીલાલાવાત્મક પ્રભુ હૃદયમા ધિરાજે એ અર્થ અત્યંત સુઘટ છે

જ્યારે લીલાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે લીલા પ્રભુના
 સ્વરૂપથી જુદી પાડી શકાતી નથી, પ્રભુ જુદા અને તેમની લીલા
 જુદી એવા બેદલાવને સ્થાન મળતું નથી. જો પ્રભુમાં ભેદ હોય
 તો તેમની લીલામાં પણ ભેદ હોય, તેમ તો જની શકેજ નહિ કે
 પ્રભુ પણ જુદા જુદા હોય, પ્રભુ તો એકજ છે, પણ તેમના ધર્મો
 ઘણા છે. તે ધર્મો પણ ભગવત્સ્વરૂપથી જુદા નથી, પણ પ્રભુરૂપજ
 છે. પોતાના સર્વ ધર્મરૂપ પણ પ્રભુજ હોવાથી જુદા જુદા ધર્મોને
 લાઇને પ્રભુસ્વરૂપમાં ભેદની કલ્પના કરવી ચોખ્ખી નથી. સ્વસર્વધર્મ-
 રૂપ પ્રભુજ હોવાથી તેમાં ભેદ ગણવો એ ઠીક નથી, પરંતુ
 પ્રભુ પોતાનાંજ સ્વરૂપો પ્રકટ કરે છે, તેમાં જો ભેદભુક્તિ જણાય
 છે, જેમકે આ સ્વરૂપ જુદું, તે ભેદ, પ્રભુની ઇચ્છાથીજ જણાય
 છે. તેમાં દષ્ટાન્ત-જેમ સૂર્ય ઉદય પામે તે વખતે તેના કિરણોમાં
 અને સૂર્યમાં ભેદભુક્તિ લોકની દષ્ટિમાં થાય છે, સૂર્ય જો
 છે ત્યારે તે જુદો અને તેનાં કિરણો જુદાં. એમ લોકની દષ્ટિમાં
 દેખાય છે; એવી રીતે જ્યારે પ્રભુ પોતાનું સ્વરૂપ અને તે સ્વરૂપથી
 કરવાની લીલા પ્રકટ કરે છે, ત્યારે પ્રભુના તે લીલારૂપ
 ધર્મો અને તે લીલાયુક્ત ધર્મસ્વરૂપ એમ ભેદભુક્તિ થાય છે; જેમ
 શ્રીનંદનીતપ્રિયજીના પ્રકટ સ્વરૂપમાં બાળલીલાની સ્મૃતિ મુખ્યતઃ
 થાય છે અને શ્રીગોકુલેન્દુના સ્વરૂપમાં મુખ્યત્વે ગસલીલાની સ્મૃતિ
 થાય છે, અને તેથી બન્ને સ્વરૂપમાં ભેદભાવ થાય છે, આ બધું
 જ્યારે તે તે સ્વરૂપથી તેની તેવી બિન્ન બિન્ન લીલાઓ પ્રકટ
 કરેલી હોય, ત્યારેજ તેની લીલાઓના આધારે તે તે સ્વરૂપમાં ભેદ-
 ભાવ મનાય છે. સોભામેદે સ્વરૂપમેદઃ એ સિદ્ધાન્ત એતન્મુલકજ
 લાગે છે. આ ભેદભાવ જ્યારે તે સ્વરૂપ અને તેવી લીલા પ્રકટ
 થાય છે ત્યારેજ જણાય છે, જેમ સૂર્ય ઉદય પામે છે ત્યારેજ તેમાં

અને તેનાં કિરણોમાં જુદાપણું જાણે છે, ઉદય પામેલો નથી હોતો ત્યારે તો કિરણો અને સૂર્ય જુદાં છે એવું જાન થતું જ નથી, તેવી જ રીતે જ્યારે સદાનંદ પ્રભુ-પોતાની સદાનંદમય લીલા અને પોતે-પ્રકટ થાય છે ત્યારે તે લીલા અને તે સ્વરૂપમાં બેઠ બાધ જાણે છે, જ્યારે પોતે અંતરૂરમણ કરે છે, ત્યારે તો લીલા સ્વરૂપાત્મક ગણાય છે એવો નિશ્ચય છે, જ્યારે લીલા સ્વરૂપની લીતર રહે છે, ત્યારે તો લીલા સ્વરૂપથી અલગ જાણતી નથી, તે વળતે લીલાજ સ્વરૂપ છે. એમ નિશ્ચય સિદ્ધાંત થાય છે. શ્રીવેણુ-ગીતની સમાપ્તિમાં શુકદેવજી કહે છે કે '૧ શ્રીવૃન્દાવનવિહારી પ્રભુની એવા પ્રકારની લીલાઓનું પરસ્પર વર્ણન કરનારાં મજાજકતો તન્મયતાને પ્રાપ્ત થયાં' શ્રીમદાચાર્યવર આ શ્લોકનાં સુખોદિતી-જમાં તન્મયતા સખદનો એવો અર્થ પ્રકટ કરે છે કે, તન્મયતાને પ્રાપ્ત થયાં એટલે '૨ ક્રીડારૂપ-લીલાસ્વરૂપ યદ્યં ગયાં' જાગ્રદવસ્થા કે સ્વમાવસ્થામાં પ્રભુલીલાનું જ દર્શન કરતાં, કરતા ક્રીડા જેમ જાગર-રૂપ થઈ જાય છે, તેમ પ્રભુલીલારૂપ થઈ ગયાં એથી જ પ્રભુની લીલા પ્રભુના સ્વરૂપથી થોડી પણ ભિન્ન નથી જ. જેમ સૂર્યના કિરણો સૂર્યથી જુદાં નથી, તેમ માત્ર તે લીલા જ્યારે બહાર પ્રગટ દષ્ટિગોચર થાય છે, ત્યારે જ તેમાં ભેદ જણાય છે, વસ્તુતઃ સ્વરૂપથી તો ભિન્ન નથી જ. દર્શન કરતી વેળાએ લગવાનનું સ્વરૂપ અને તેથી પ્રકટ થતી અતંત લીલાઓમાં તારતમ્ય જણાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ લગવાનનું સ્વરૂપ તેજ લીલા અને લીલા તેજ પ્રભુનું સ્વરૂપ એવો સિદ્ધાંત છે. એ હેતુથી જ જો પ્રભુની લીલા હૃદયમાં

૧. एवंविधा भगवतो या वृन्दावनचारिणः । वर्णयन्त्यो मिथो गोप्य;
 क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥ वेणुगीत । २. क्रीडामय्य एव जाताः ।

સ્થાન મેળાવે તો સદાનંદ લગવાનું પણ પ્રમત્ત થઈને હૃદયમાં પ્રવેશે છે. પૂર્ણપુરુષોત્તમની અનેક રસરૂપ લીલાઓમાંની એક પણ લીલાની રિથિતિ જે હૃદયમાં થાય તો રસાત્મક નંદકુમાર હૃદયમાં પ્રવેશે છે; કેમકે આપ તે લીલારૂપ છે, એટલે તે લીલાની રિથિતિ ત્યારે હૃદયમાં થાય ત્યારે આપની પણ તેમાં રિથિતિ થઈ જવીજ જોઈએ. જે લીલાની રકૃતિ લક્ષ્મીહૃદયમાં થઈ હોય તે લીલામાં જેટલાં પોતાનાં સ્વરૂપો હોય, તે સર્વ સ્વરૂપ સાથે લીલાત્મક પ્રભુ લક્ષ્મીહૃદયમાં પ્રવેશ કરે છે, એવો નિમિષ છે. ૧૧-૧૭

મર્મ ૬ ‘(ગુણગાન^૧તે) ધોષાગ્રિય-માવના ઉમય જાને’

પષ્ઠં વ્રજસ્થિતાનાં ચો ભાષઃ સ્મર્યાં વિયોગિનામ્ ॥

તતો ભાવસ્ય સમ્પ્રાપ્તિર્ભવિતાતો હરેર્ભવેત્ ॥૧૮॥

અથન્યા વલ્લેશભાષો ઘા તત્સમ્યન્ધી વિચિન્ત્યતામ્ ॥

ત સ્વરૂપં પૃથક્ ચસ્માન્ન તત્ર વિશતે મનઃ ॥૧૯॥

૧. શ્રી દ્વારિકેશપ્રભુ કીર્તનમાં ‘શુભગાન’ ને જૂઠા મર્મ તે ‘મજસુંદરીભાવ’ના પહેલાં મૂકે છે. મૂક્ત અંશમાં પ્રથમ જૂઠા મર્મ તરીકે મજસુંદરીભાવનો પરિચય કરાવ્યો છે, અને શુભગાનને ૭ મા મર્મ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. વળી શ્રીદ્વારિકેશપ્રભુ મજસુંદરીભાવને વિશેષણ તરીકે ગણે છે, તેથી સંયોગ વિપ્રયોગરૂપ બન્ને ભાવ સમરવા એવો અર્થ થાય છે. મૂળ અંશમાં શ્રીકુરિરાવપ્રભુ તો માત્ર વિપ્રયોગી મજલક્ષ્મીના ભાવને સમરવાની આજ્ઞા કરે છે. આટલી વિવ્રદાનુના લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે.

તત્પ્રચિન્ટતયા નૈવ સ્વરૂપં મિચતે તતઃ ॥

અતોઽન્તઃસ્થિતકૃષ્ણાસ્તાઃ સતતં હૃદિ માયયેત્ ॥૨૦॥

૭૬ મર્મ વ્રજસુંદરીના લાવ છે. તે પણ વિરહી વ્રજસુંદરીનો જે લાવ તેનું સ્મરણ કરવું એ છું મર્મ છે. હા નાચ રમણ પ્રેષ્ટ ક્વાસિ ક્વાસિ મહામુજ એમ સતત ઉચ્ચારણ કરતાં વ્રજરત્નાઓના નિગૂઢભાવનું સ્મરણ કરતાં કરતાં લાવની પ્રાપ્તિ થશે. હૃદયમાં પ્રભુલીલાની નિરંતર ભાવના પણ વ્રજગંગાઓના ભાવનું સ્મરણ કર્યાંથી જ થશે, એથી જ પ્રભુની પણ સમ્પ્રાપ્તિ-સમ્પદ પ્રકારે પ્રાપ્તિ થશે; વિપ્રયોગથી અંયોગ થશે. આ ફલ પ્રાપ્ત કરવા માટે વ્રજભક્તોની વિરહાવસ્થાનું ચિન્તન કરે, વિરહાવસ્થામાં પ્રાપ્ત થના કલ્પેશભાવનું વિશેષ સ્મરણ કરે, પ્રભુની લીલાથી પ્રભુનું સ્વરૂપ જુઠું નથી, જેથી ત્યાં મનનો પ્રવેશ થતો નથી ત્યારે વ્રજસુંદરીના લાવમાં કે પ્રભુલીલામાં મનનો પ્રવેશ થાય છે, ત્યારે તેથી સ્વરૂપનો ભેદ થતો નથી, વ્રજભક્તોનાં હૃદયમાં પ્રભુલીલા નિરંતર ઉદ્ભવે છે. લીલાથી સ્વરૂપ ભિન્ન નથી; માટેજ સ્વરૂપમાં મન પ્રવેશ કરતું નથી; પણ લીલામાં પ્રવેશ કરે છે, અને લીલામાં મન પ્રવિષ્ટ થવાથી સ્વરૂપનો ભેદ રહેતો નથી. એટલા માટે જેમતામાં નંદનંદન બિગળે છે, એવા વ્રજભક્તોની નિરંતર લાવના કરવી.

ઉપરના શ્લોક ઉપર મનન કરતાં આ આરાધ્ય પ્રગટ થાય છે; શ્રીહરિરાયચરણ પહેલાં ભગવદ્લીલાની લાવના કરવાની આજ્ઞા કરે છે; પછી એમ આજ્ઞા કરે છે કે:- વ્રજભક્તોના લાવનું સ્મરણ કરવું, તેથી જ લીલાની લાવના અથવા તો સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થશે લીલા અને સ્વરૂપ એકજ છે, જેથી મન સ્વરૂપમાં પ્રવેશ ન

કરતાં લીલાનું રસિક કાંઈક જલદી થાય છે. જ્યારે લીલામાં પ્રવેશે છે, ત્યારે લીલાથી સ્વરૂપ લિન્ન ન હોવાથી સર્વાત્મભાવ-પ્રાપ્તિ અને પ્રભુની સમ્યક્ પ્રાપ્તિ પણ થાય છે. મજલકતો પોતે તો ત-મયતાને-લીલાસ્વરૂપપણાને પ્રાપ્ત થયેલાં છે, તેથીજ પ્રભુનું સ્વરૂપ પણ તેમનાથી જુદું નથી, માટે તેમના બાવનું સ્મરણ કરવાથી ભગવત્પ્રાપ્તિ સાધેજ થાય છે. એ હેતુથી જેમાં સાક્ષાત્ પ્રભુ બિરાજે છે, એવાં મજલકુંદીની બાવના હૃદયમાં કરવી. ૧૮-૧૯-૨૦.

મર્મ = 'ગુજગાનતે'

સત્તમં પ્રોચ્યતે મર્મ, સર્વદોષનિવારકમ્ ॥

ગુણા એવ હરેગેયા; સર્વદોષનિવારણે ॥૨૧॥

અન્યત્ત સર્વે ન તયાસ્તિ સાધનં સર્વેષાં દિ ॥

ગુણેષુ ગોચમાનેષુ પ્રસન્નઃ સન્ હરિઃ સ્વયમ્ ॥૨૨॥

સ્વાત્માનમાભિર્ભાવ્યૈય સ્વાનન્દ સમ્પ્રયચ્છતિ ॥

ગુણાઃ પૂર્વે તુ વિરહે સ્મૃત્યર્તિં વ્રહ્મતિ મમોઃ ॥૨૩॥

સાતમું મર્મ ગુજગાન છે. એ સર્વ દોષના નિવારણ માટે હરિના ગુણો ગાવા. સર્વ દોષનું નિવારણ કરવા માટે બીજું કાંઈ પણ સાધન નથી. પ્રભુનાં ગુજગાન સિવાય બધા દોષને દૂર કરવા માટેનો બીજો કોઈ પ્રબલ ઉપાય છે જ નહિ. ગુણોનું ગાન કરતાં કરતાં પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે, અને પ્રસન્ન થઈને આપ પોતેજ સ્વસ્વરૂપ પ્રકટ કરીને સ્વાનન્દનું દાન કરે છે, પહેલાં વિરહાવસ્થામાં

પ્રભુનાં સ્મરણથી જે આતિ થાય છે, તેને ગુણોજ બાળે છે-
 દૂર કરે છે; અથવા તો ગુણો પ્રભુનું સ્મરણ કરાવીને વિરહાવસ્થામાં
 થતી અસહ્ય પીડાને શાંત કરે છે. ભગવાન પોતે આનન્દમય છે.
 એમની કીર્ત્તિ આનન્દમય છે, અને ગુણો, ધર્મો પણ આનન્દ-
 મયજ છે, તો તે ગુણોનું ગાન કરવાથી, તે ગુણોનું સ્વરૂપ જણ-
 વાથી આનન્દ પ્રાપ્ત થાય, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ૨૧-૨૨-૨૩.

મર્મ ૮ 'કૃષ્ણનામ સ્ફુરે'

અષ્ટમે નામમાહાત્મ્યસ્ફૂર્તિઃ સર્વાંશતો દરેઃ ॥

તદન્યસાધનેષ્વર્યયુજિઃ સ્ફુરતિ ચેતદા ॥૨૪॥

આઠમું મર્મ શ્રીહરિનાં નામોનાં માહાત્મ્યની સ્ફૂર્તિ થવી
 એ છે. અગ્નિહાદિ મહાદુષ્ટોનો ઘેર પાતકપંકમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર
 ભગવન્નામજ છે. એવી નામની મહત્તા સર્વાંશે સ્ફુરે. નામ સિવા-
 યનાં બીજાં સાધનોમાં અલ્પ બુદ્ધિ થાય. નામ જેવા ચિંતામણિ
 પાસે બીજા સાધનો તુરંત જામે. નામ પણ ભગવદ્દૂપજ છે. પ્રભુ
 નામ અને રૂપ, એ બન્ને સ્વરૂપે પ્રકટે છે. નામ પણ સ્વરૂપાત્મક
 હોવાથી તેની મહત્તા પ્રભુસ્વરૂપથી ન્યૂન હોય નહિ ૨૪.

મર્મ ૯ 'પલ ન બ્રાહ્મ દરે'

નષ્ટમે વાક્યમાત્રૈકનિષ્ઠતાં હ્યવિચારણાત્ ॥

યતો વાક્યપ્રવૃત્તસ્તુ સાધનં વાપ્યસાધયન્ ॥૨૬॥

• ધિપરીતં ચ વિદધંસ્તુર્ણીં તિષ્ઠંચ સર્વંદા ॥

સ્વતો ભગવતા નૃનં કૃતાર્થીક્રિયતે જનઃ ॥૨૬॥

નવમું મર્મ જગદ્વાદ્યમાત્રમાં નિષ્ઠા એ છે, કાંઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વિના પ્રભુની જે કાંઈ આજ્ઞા થાય તેમાં તત્પર થવું; ગમે તેવી વિપરીતતા જણાતી હોય તો પણ ‘પ્રભુ જે કરે છે તે માગ સારા માટેજ કરે છે,’ એવા દૃઢ વિશ્વાસથી તેમની આજ્ઞાને આધીન બની જવું. એમ થવાથી, પ્રભુના વાક્યને અનુસરવા માત્રથી સાધનો ન બની શકે, અથવા કાંઈ વિપરીત બની જાય, નહિ તો કાંઈ કરી શકાયજ નહિ, અને માત્ર સદા મૌન રિયતિજ થાય તોપણ જગવાન પોતે તે જનને કૃતાર્થ કરે છે. સ્વામીની આજ્ઞાનું સર્વાંગે અરણબન કરવું એ સંવકનો મુખ્ય ધર્મ છે. એ મુખ્ય ધર્મને પકડી ગખતાં કદાચિત બીજા ગોણુ દેહધર્મોને નિર્લાજસિ આપવી પડે છે તો તેથી કાંઈ દૃઢતાની થવાની નથી. સાધનો ન બને, વિપરીત બિલકુળ કાર્ય થઈ જાય, અથવા તો સાદ નરતું કાંઈ પણ ન કરી શકાય તો પણ જગવાન તો નિશ્ચય કૃતાર્થ કરવાનાજ, એમા કાંઈ પણ સંશય નથી. દર્શન તરીકે ૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તામાં વાંચો શ્રીકૃષ્ણસ મેધનની વાર્તા. માત્ર શ્રીવલ્લભાધીશ્વરની આજ્ઞા માત્રને આધીન થઈને ૩ દિવસ સુધી એકજ ઠેકાણે એમને એમ ઝીભા રહ્યા હતા ! ૨૫

મર્મ ૧૦ ‘કૃતિ-વચન-વિશ્વાસ મન ચિત્ત બાને’

જગદીય જાન સસંગવો અનુસરે,
ના દેશે દોષ અરુ સત્ય માણે,
પુષ્ટિપથમર્મ દગ-ધર્મ થઈ વિષ વહે.
સદા ચિત્તમેં શ્રીદારિકેશ રાણે ॥

દશમં મર્મં વિશ્વાસો ભગવત્યસ્થિલાત્મનિ ॥

તત્સમ્યન્ધિત્યપિ પુનઃ કૃતે રૂપે તથાધિધે ॥૨૭॥

યાદૃશો યત્ર દિ પ્રોક્તઃ કૃષ્ણસ્તત્ર દિ તાદૃશઃ ॥

તદોયાસ્તત્સમા ક્રોધાઃ પ્રતીતા અપિ ચાન્યથા ॥૨૮॥

યત્કરોતિ હરિઃ કૃષ્ણઃ સ્વકીયેષુ કૃપાપરઃ ॥

તથા તદોયાઃ સ્વીયેષુ યત્ કુર્વતિ કૃપાલભઃ ॥૨૯॥

તત્સાધ્યિતિ ચ મસ્તવ્યં યથા પિત્રોઃ કૃતૌ સુતઃ ॥

પતાનિ દશ મર્માણિ ઘેત્તિ યઃ મર્વથા જનઃ ॥૩૦॥

શ્રીમદાચાર્યકૃપયા મતિમાર્ગે મદામતિઃ ॥

તસ્ય માર્ગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યદ્દો ભવતિ તત્ક્ષણાત્ ॥૩૧॥

દસમું મર્મું વિશ્વાસ છે. અખિલના અંતર્યામી આત્મા એવા ભગવાનમાં અખંડ વિશ્વાસ રાખવો, એ દશમ મર્મું છે. જેવો વિશ્વાસ તેવા પ્રકટ ભગવત્સ્વરૂપમાં છે, તેવોજ વિશ્વાસ રાખવો; અથવા તે પ્રભુએજ તેવું રૂપ ધર્યું છે, માટે ભગવદીયોમાં તેવોજ વિશ્વાસ રાખવો; અથવા તો તેવું લૌકિક રૂપ જેવામાં આવે તો પણ ભગવદીયોમાં ભગવતુલ્ય વિશ્વાસ રાખવો. જે સ્થલે જેવા કૃષ્ણ કલાં છે તે સ્થલે તેવાજ ભગવદીયો છે; અથવા તો જે સ્થલે જેવા ભક્તો કલા છે તે સ્થલે શ્રીકૃષ્ણજ તેવા થાય છે. એમ સમજવું. જે ભગદીયો બુદ્ધી રીતે જાણતા હોય તોપણ તેઓ ભગવદીય હોવાથી ભગવત્સદૃશ જાણવા. કાષ્ઠ ભક્તમાં ભક્ત તરીકેનાં જે

લક્ષણો હોવાં જોઈએ તે આપણાથી જોઈ ન શકાય અને બીજાં
કેટલાંક વિપરીત લક્ષણો જોવામાં આવે તોપણ તેમને સ્વામીનો
મંબંધ થયેલો હોવાથી સ્વરૂપાત્મકજ સમજવા. કૃપાપરાયણ સદાનંદ
નંદનંદન પોતાના નિજ જનો માટે જે કાર્ય કરે છે તે સાર્વજનિક
કરે છે એમ માનવું. જેમ માળાપનાં દરેક કાર્ય પુત્રતા દિતને
માટેજ હોય છે અને માળાપનાં દરેક કાર્યો પોતાનાજ દિતને
અર્થે છે એમ માનેવાની પુત્રની પણ દરજ છે, તેમ જીવોએ પણ
એમજ માનવું કે પ્રભુનો મંબંધ ધરાવનારા મહાતુભાવી ભગવદ્દીયો
જે કાર્ય કરે છે તે સાર્વજનિક કરે છે, માટે સર્વથી પહેલાં ભગવદ્દી-
યોમાં વિશ્વાસ રાખવો; તેમના હોય ન જોવા. એમનાં દરેક કાર્યોમાં
ઉત્તમતા જોવી એમ કર્પાધીજ નવમ, અષ્ટમ વગેરે મર્મો સિદ્ધ થશે.

આ સ્થલે એટલું સ્પષ્ટ સમજવાનું કે મર્મનાં ગણનાનો જે
ક્રમ શ્રીહરિરાયજીએ બતાવ્યો છે, તે અડતો ઉતરતો છે. અર્થાત
પહેલું મર્મ સર્વથી એક અને ક્ષાત્મક છે અને જ્યારે બીજું મર્મ
સિદ્ધ થાય ત્યારેજ તે પણ સિદ્ધ થાય, બીજું મર્મ ત્રીજું સિદ્ધ
થયા પછી, ત્રીજું ચોથા પછી, એમ ઉતરોત્તર કાર્ય-કારણભાવ
છે. એ ઉપરથી પહેલું મર્મ પહેલાં સિદ્ધ થાય અને બીજું તે
પછી અને ત્રીજું તેથી અનન્તર, એમ ક્રમ ન હોતા, પ્રથમ દશમું
મર્મ વિશ્વાસ અને ભગદીયોમાં ભગવદ્બુદ્ધિ અને પછી અનુક્રમે
નવમું, આઠમું, સાતમું વગેરે સિદ્ધ થાય એમ અવધારવું, ૨૭-૩૧.

શ્રીહરિરાયચરણ ગ્રન્થનો ઉપગ્રહાર કરતાં ફલશ્રુતિ વર્ણવે છે.

ચિન્તાયૈતાનિ મર્માણિ શ્રીમદાચાર્યસેવકૈઃ ॥

ભક્તિમાર્ગે સ્થિતિઃ કાર્યા સર્વદાતિવિચક્ષણૈઃ ॥૩૨॥

આ દશ મર્મને જો જો જન સર્વાશે સમજે છે, તે શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી ભક્તિમાર્ગમાં મહાબુદ્ધિમાન થાય છે, ભક્તિમાર્ગમાં તેની બુદ્ધિ સારી પેઠે પ્રવર્તે છે અને તેને માર્ગના ઈશ્વર-માલીક શ્રીકૃષ્ણ તત્કાલ વશ થાય છે. શ્રીમહાપ્રભુજીના કૃપાપાત્ર સેવકો અત્યંત વિચક્ષણ હોય છે, તેઓએ આ દશ મર્મો સમજીને, અનુભવીને ભક્તિમાર્ગમાં સ્થિતિ કરવી. ડર.

૧૪. શ્રીપુટિમાર્ગલક્ષણાનિ [સટીકાનિ] ॥

ટીકાકાર—ગો. શ્રી ૬ અનિરૂદ્ધાચાર્યજી મહારાજ.

મ ગલાચરણ

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રપાદાબ્જે લભ્યે પ્રીત્યા ત્યનન્યથા ॥

પ્રણમામિ કૃપાપૂર્ણે મનોમિલિદમોદદે ॥૧॥

અનેકૈમિત્રૈર્ધૌ હૃદયબહલધ્વાન્તનિકરો

મ નષ્ટો જીવાનાં ઘહુજનનકારી દદતર. ॥

મુદા તૂર્ણ ચૂર્ણં તમપિ વિદ્યુર્થલ્લભવરા
 નુમસ્તાનાચાર્યાન વિશુદ્ધચરણચન્દ્રાન્ પ્રણયત. ॥૨॥

થોઠ્ઠણપાદપાયોજ સતત લગ્નમાનસમ્ ।

નિજભક્તવૃષાપૂર્ણ હરિરાય નમામિ તંમ્ ॥૩॥

મુલસીષાષ્ટમાલાભિ સર્વદા મૃષિતાન નરાન ।

હરિનામાક્ષરમુગ્ધાન્ નમામિ ભગવત્પરાન્ ॥૪॥

મુલમ્—સર્વસાધનરાહિત્ય ફલાત્તો યથ સાધનમ્ ॥

ફલ યા સાધન યથ પુષ્ટિમાર્ગ મ શ્યતે ॥૧॥

•મૂલ—જે માર્ગમા લોકિક તથા અતૌકિક અને મુક્તિ અથવા નિષ્કામ સર્વ સાધનોનો અભાવજ પૂર્ણ-આનન્દ-સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ અન્દની પ્રાપ્તિમા સાધનરૂપ છે, અર્થાત્ અનુપ્રાપ્તિમા દૈન્ય આન છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ છે.

વિવેચન -શ કા—લોકિક તથા વૈદિક સાધન જ્ઞાત ન હોય, તથાપિ દૈન્ય પણ સાધન છે, તેવી પ્રભુ નિ સાધનતાથી મયે છે, અર્થાત્ નિ સાધનતાનુ ક્વ લગવાનું છે એમ નહિ કહી શકાય

ઉત્તર—જે ક્વરૂપ લગવાનું તેજ ક્વપ્રાપ્તિમા સાધનરૂપ છે અર્થાત્ સાધ્ય લગનરૂપતા લાલ પહેના લગવાનુંજ સાધન છે પણ લગવદ્—અતિરિક્ત કાઈ બીજા પદાર્થના સાધનપણાથી મહણ કરનામા આનુ નથી, તેથી તે શકા રહી નહિ

શંકા—પુષ્પ ધાતુનો અર્થ બાકી થવું તેવો છે ને તેને
તિ પ્રત્યય ભાવમાં થાય છે, તો પુષ્ટિ શબ્દનો અર્થ પુષ્ટ થવું થશે.
ત્યારે પુષ્ટિમાર્ગનો અર્થ બાકી થવાનો માર્ગ થશે. પણ પુષ્ટિ
શબ્દથી ભગવદનુમ્મહજન્ય ભક્તિ કેમ કહેા છો ?

ઉત્તર—શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ભગવદ્દેશનાવતાર શ્રીમદ્વ્યાસચરણે
લ્પ્ત પ્રત્યયાન્ત પુષ્પ ધાતુનો અર્થ ભગવદનુમ્મહ કયો છે.

“ કોષળ તદનુમ્મહઃ ” શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર
શ્રીમુખથીજ આગા દરે છે કે “ તેવામેવાનુકંપ્ય ” તેમાં જે અનુ-
કંપા કહી છે તેજ પુષ્ટિ. અને ઉત્તર મીમાંસાના ત્રીજા અધ્યાયમાં
પણ કહ્યું છે. “ વિશેષાનુમ્મહય ” એ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ રીતે ભગવદનુમ્મહજન્ય
અને ભગવત્ કૃપાનુજ્ઞ પ્રતિપાદન કરેલું છે અને તેજ સૂત્રના
ભાષ્યના પ્રકાશમાં પણ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આગા કરી છે કે આ
અનુમ્મહજ પુષ્ટિશબ્દ વડે કહેવાય છે. અર્થાત્ ભગવદનુમ્મહ તેજ
પુષ્ટિ. અને શ્રુતિ પણ કહે છે, ‘ નામમાત્માપ્રવચ્ચનેન ’ આ શ્રુતિથી
જે જીવના ઉપર ભગવત્ કૃપા થાય, ભગવદનુમ્મહ થાય, આ મારેા
દાસ છે એમ જીવનેા ભગવાન્ અંગીકાર કરે, તેજ ભગવત્પ્રાપ્તિ
કરી શકે છે. આ પ્રમાણે શ્રુતિ-ગીતા-સૂત્ર-શ્રીમદ્ભાગવતાદિના
વાક્યોથી નિશ્ચય થાય છે કે પુષ્ટિનો અર્થ ખાતુ ખીતું ને પુષ્ટ
થવું તેવો નથી, પણ ભગવદનુમ્મહ, ભગવત્કૃપાજ છે. તે કૃપાયુક્ત
જે ભક્તિમાર્ગ તે પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. માટેજ શ્રીમદ્વૈશ્વા-
નરાચાર્યજીએ પણ ભાષ્યમાં આગા કરી છે કે “ કૃતિમાપ્ય સાધનં
જ્ઞાનમજિરૂપં દાદ્યેન વોધ્યંતં, તામ્વાનિહિતામ્વા મુર્કિર્મર્યાદા, તદ્રહિતાનામપિ
સ્વસ્વરૂપવલેન સ્વગ્રાપજ પુષ્ટિરુચ્યંતે ” જીવને માટે ચારત્રે જ્ઞાન અને

લક્ષ્મીરૂપ ત્રીતીયી સાધ્ય જે સાધનનો ઉપદેશ કરાય છે. તે વિહિત સાધન જ્ઞાન અને લક્ષ્મીથી જે મુક્તિ તે મળેલા. તે સાધન-વ્યતિરિક્ત પોતાના સ્વરૂપમુક્ત વડે મુક્તિ, તે પુષ્ટિ માટે પૂર્વોક્તિ જે કહ્યું તે સંકારથી રાગ માટે કલ્યાણ નથી, ૧.

મૂલમ્—અનુમદેયેય સિદ્ધિલૌકિકો યત્ર વૈદિકો ॥

ન યત્નાદન્યથા વિદ્યઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ વચ્ચતે ॥૨૥

મૂલ—જે માર્ગમાં લોકિક (સ્મૃતિપુરાણોક્ત) સિદ્ધિ તથા વેદોક્ત સિદ્ધિ ખીજે કાઢે પણ સાધનની સહાયતા વિના હરિની કૃપાથીજ થાય છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિમુક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. હરિભજન-વ્યતિરિક્ત યત્ન કરવાથી વિધનજ પ્રાપ્ત થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં રહેનારની સર્વ સિદ્ધિઓ ભગતકૃપાથીજ છે.

વિવેચન—શંકા, યત્ન કરવાથીજ વિધનનો નાશ થવો જોઈએ અને અયત્નથીજ વિધનપ્રાપ્તિ થવી જોઈએ, પરંતુ યત્નથી વિધન પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કેમ કહી શકાય.

ઉત્તર—ભગવદ્ભક્તિવ્યતિરિક્ત ખીજે કાઢે પણ જાતનો યત્ન નહિ કરનાર ફલરૂપ શ્રીપુરુષોત્તમનેજ સાધનરૂપ માનનાર અનન્યાશ્રયી ભક્તનાં સર્વ વિધનો શીહરિજ દુર કરે છે, કારણ કે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યું છે કે “તેષાસ્તેષ્વમિદરિઃ” તે ભક્તોના હૃદયમાં સર્વ પાપોના નાશ કરનાર શીહરિ ધિરાજે છે. તો શ્રી-હરિનું ધિરાજવું જ્યાં હોય ત્યાં વિધનસંભાવનાજ કેમ હોઈ શકે ? માટે અયત્નથીજ વિધનો નાશ થાય છે ને યત્નથી પ્રત્યક્ પ્રાપ્તિ છે, એમજ માનવું ચોગ્ય છે. શ્રીકૃષ્ણજ ગીતાજમાં આગા

કરે છે કે “અનન્યાશ્રિતયન્તો માં યે જનાઃ પયુપાસતે । તેષાં નિત્યા-
 મિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્” કેવલે માર્ગજ (મદ્યઅતિરિક્ત દેવની
 ભાવના છોડી) સ્મરણ કરનાર મારા એનુગ્રહથી જેણે ભકિત મેળ-
 વેલી છે એવા ભક્તો જે મારીજ સેવા કરે છે, તેવા ભક્તોનું
 યોગ (આ લોકમાં સેવા માટે ધનધાન્ય વસ્તુ ઇત્યાદિ) તથા ક્ષેમ
 (અત્યન્ત શ્રેયોર્થ મોક્ષ) હું સાધી આપું છું. એ પ્રમાણે
 ગીતા-વાક્યથી મારા સિવાય ખીણું કોઈ પણ સાધન ભક્તના
 ઈચ્છિતાર્થને સિદ્ધ કરી શકનાર નથી. તેમજ શ્રીમદ્વ્યાયાચાર્યજી
 ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે ભગવાન જીવનો અંગીકાર મર્યાદા અને પુષ્ટિ
 એમ બે બેઠક કરે છે. જે માર્ગમાં યત્ન-આદિ સાધનોનો ઉપ-
 દેશ કરવામાં આવે છે તે મર્યાદા માર્ગ કહેવાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં તો
 પ્રભુઅતિરિક્ત કોઈ પણ પદાર્થની અપેક્ષાજ નથી. ખીણું દેશ,
 દાળ, દ્રવ્ય, કર્તા, કર્મ, મંત્ર એ જ પદાર્થ શુદ્ધ હોય ત્યારેજ
 યજ્ઞની સિદ્ધિ થાય છે. તે કર્મના ઉપસોગ માટે પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત
 થાય છે, પણ અતિ સુખસાધ્ય હરિના ભજન કરનારને નિર્વિઘ્ને
 પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય છે. માટે કહ્યું છે કે સદાનંદ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ
 શ્રીકૃષ્ણને એક પણ નમસ્કાર કર્યો હોય તો તે નમસ્કાર નિર્વિઘ્ને
 પૂર્ણ થયેલા દશ અશ્વમેધની સમાન છે. દશ અશ્વમેધ કરનારને
 પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ કૃષ્ણ-પ્રણામીને પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત
 થતોજ નથી. માટેજ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી નિબંધમાં આગ્રા કરે
 છે કે એવું બોધું પણ નથી તથા એવું સાંભળ્યું પણ નથી કે
 કૃષ્ણભક્તને પુનઃ સંસાર પ્રાપ્ત થયો હોય. માટે અનન્યાશ્રયી
 ભક્તોનાં વિઘ્ન શ્રીહરિજ દૂર કરે છે. માટે પ્રભુભજન-અતિરિક્ત
 સાધન નહિ કરનારને વિઘ્નનો અભાવ જે માર્ગમાં છે તેજ પુષ્ટિ-
 ભકિતમાર્ગ કહેવાય છે. ૨.

મૂલમ્—યત્રાંગોકરણેનૈવ યોગ્યતાદિવિચારણમ્ ॥

અવિલમ્બઃ પ્રમુકૃતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૩॥

જો માર્ગમાં પ્રભુ જ્યારે ભક્તનું વરણ (અંગીકાર) કરે છે ત્યારે ભક્તોને વિશે ચોંચના છે કે નહિ તે વિશે વિચાર કરતા નથી, અને વરણ કરવામાં વિલંબ કરતા નથી. તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ છે. ૩.

મૂલમ્—સ્વરૂપમાત્રપરતા તાત્પર્યજ્ઞાનપૂર્વકમ્ ॥

ધર્મનિષ્ઠા યત્ર નૈવ ષુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૪॥

જો માર્ગમાં શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ ઇતિહાસમાં પ્રતિપાદન કરેલા ધર્મોનું તાત્પર્ય ભગવાનમાં જાળીને ભગવત્સાક્ષાત્કાન્માં અંતરાયભૂત ધર્મોનો ત્યાગ કરો જેવલ પ્રભુસ્વરૂપને વિશેષ એકતાન ચિત્તથી રહેવું, તે શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે,

શંકા—શાસ્ત્રો ધર્મનિષ્ઠાનો ઉપદેશ કરે છે પણ ધર્મનિષ્ઠાનો ત્યાગ કરવો તેમ ઉપદેશ કરતાં નથી. મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે જો આપણે ધર્મનું રક્ષણ કરીએ તો રક્ષણ કરાયેલો ધર્મ આપણું રક્ષણ કરે છે, અને જો આપણે ધર્મને હણીએ તો તે હણાયેલો ધર્મ આપણને હણે છે. તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ધર્મનિષ્ઠામાંજ એમ સમાયેલું છે. ત્યારે ધર્મનિષ્ઠા જો માર્ગમાં નથી તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાતો હોય તો તે માર્ગ સશસ્ત્ર કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—ધર્મપર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવે છે. પરંતુ પુષ્ટિપથમાં તો તમામ ધર્મોનું તાત્પર્ય પ્રભુમાંજ જાણી મન, વાણી

અને દેહ વડે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજ સેવા. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ગીતામાં આજ્ઞા કરે છે કે, “ સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં પ્રજા । સર્વં ધર્મનો ત્યાગ કરીને [શરણુમાર્ગમાં વિરોધી ધર્મનો ત્યાગ કરી] મારેજ શરણે આવ. ” એ સ્થલે ભક્તોનું ભગવાનનેજ આધીનપણું સૂચવ્યું છે, પણ ધર્માધીનપણું કંઈ નથી. વળી શ્રી ભગવતમાં પ્રભુ પોતેજ આજ્ઞા કરે છે કે તે ભક્તો મારા મિવાય કાંઈ પણ જાણતા નથી, અને હું પણ તે ભક્તો મિવાય કાંઈ પણ જાણતો નથી.

વળી શુણ્ણાતીત માર્ગમાં વિચરનારા ભક્તોનું કાલકર્મ-સ્વભાવાધીનપણું નથી એ વિષે શ્રીવલ્લભપ્રભુ નિર્ગંધમા આજ્ઞા કરે છે કે કૃષ્ણના અનુગ્રહરૂપ પુષ્ટિ કાલ કર્મ સ્વભાવનો પણ બાધ કરે છે; એટલે જે માર્ગમાં કાલ કર્મ સ્વભાવનો પણ બાધ કરનાર ભગવદનુગ્રહ છે, ભગવતકૃપા છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે, તેથી નિર્ગુણ માર્ગમાં વિચરનાર ભક્તોની નિષ્ઠા હરિ મિવાય બીજા કાંઈ પણ પદાર્થમા હોતી નથી તેથી ધર્મનિષ્ઠા ક્યાંથી હોઈ શકે. ? ૪

મૂલમ્—યન્ન પ્રમુકૃતો નૈવ ગુણદોષવિચારણમ્ ॥
તત્કૃતાવુત્તમત્વજ્ઞાઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

જે માર્ગમાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમની ચાલવું, રહેન કરવું, બોજન કરવું તથા પાનાદિ ક્રિયા લૌકિકના તુલ્ય દેખાવાથી તે લીલામાં હીનશુદ્ધિ નથી, અને કાલીય-દમનાદિ તથા ગિરિરાજ-ધારણાદિ લીલામાં અન્ય લીલાથી ઉત્તમ શુદ્ધિ નથી; પરન્તુ પ્રમુકૃત સર્વ

હીનાને ઉત્તમ ભગવામાં આગ્રે છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૫

મૂલમ્—ત લોકયેદસાપેક્ષ્ય સર્વથા યત્ર યત્તે ॥

સાપેક્ષતા સ્વામિસુખે પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૬॥

જે માર્ગમાં સ્વામિસુખને ઇચ્છનાર ભક્તોને યત્નિ કે વેદ (કર્મકાંડ)ની આપેક્ષા નથી, જ્યારે ભગવાન જે ભક્ત પર અતુઝલ કરે છે, તે ભક્તોની લોકમાં અને વેદમાં નિષ્ઠા રહેતી નથી, પણ કેવલ પ્રભુના સુખનીજ અપેક્ષા છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ છે ૬

મૂલમ્—યરણે દૃશ્યતે યત્ર દેતુર્નાણુરપિ સ્થતઃ ॥

યરણં ચ નિજેષ્ઠાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૭॥

જે માર્ગમાં પ્રભુ જે જીવનો અંગીકાર કરે છે, તે વગ્ધુમાં તે જીવના સાધનનું જરા પણ કારણ નથી, પણ પ્રભુ પોતાની ઇચ્છાથીજ જીવોનો પોતાના દામપજારથી અંગીકાર કરે છે, તે બાબત 'નાયમાત્મા પ્રવચને' આ શ્રુતિથી સ્પષ્ટ થાય છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૭,

મૂલમ્—યત્ર સ્થતંત્રતા મત્તેરાધિર્માયાનપેક્ષણાત્ ॥

પૂર્વાનુભવરૂપત્વ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૮॥

જે માર્ગમાં વિપ્રયોગાવગ્ધામાં પ્રભુપ્રાકટ્યની અપેક્ષા સિવાય સ્વરૂપાનન્દ રૂલ આપવામાં ભગવદ્ગુણગાનાદિ ભક્તિનીજ સ્થતંત્રતા છે, સ્વરૂપાવિર્ભાવ સ બધી રસની બિલકુલ અપેક્ષાજ નથી, પ્રેમથી

કરાતાં અવલુ-કીર્તનાદિનેજ સર્વ લીલાના સુખનો અનુભવ કરા-
વવાપણુ છે, મર્યાદા કૃષ્ણાધીન છે, ને પુષ્ટિ ભક્તિ સ્વતંત્ર છે; પુષ્ટિ
શબ્દથી કોઈ સ્થલે ભગવદ્-અનુગ્રહ કહેવાય છે ને કોઈ સ્થલે પુષ્ટિ,
શબ્દથી અનુગ્રહજનિત ભક્તિ કહેવાય છે. તે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ-
માર્ગ છે. ૮.

મૂલમ્—લોકવેદમયામોયો યત્ર ભાવ્યતિરેકતઃ ॥

સર્વયાધકતાસ્ફુર્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કચ્યતે ॥૧॥

જે માર્ગમાં પ્રભુને વિષે પ્રેમાધિક્ય થવાથી સ્ત્રી પૂત્ર ઇત્યાદિ
લૌકિકથી અને “ચાકગ્નીમગ્નિહોત્રં જુહુયાત્” જીવિત પર્યન્ત અગ્નિ-
હોત્રં હોમતું, “અહરહઃ સધ્યામુપાસોત” પ્રતિદિન સંકેપા કરવી.
ઇત્યાદિ વૈદિક કર્મથી પણ બિલકુલ ભય રહેતું નથી; જ્યારે
ભગવદ્ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે કાલ કર્મ સ્વભાવ આદિનું બંધ
તેની આગળ ચાલતુંજ નથી, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય
છે શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે. નારાયણ-પરાયણ ભગવદ્-
ભક્તો કોઈનાથી ડરતા નથી તથા સ્વર્ગ, મોક્ષ અને નરકમાં પણ
તુલ્ય દષ્ટિવાળા હોય છે. ૯.

મૂલમ્—સમ્બન્ધઃ સાધનં યત્ર ફલં સમ્બન્ધ યય દિ ॥

સોઽપિ કૃષ્ણેચ્છયા જ્ઞાતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કચ્યતે ॥૧૦॥

જે માર્ગમાં ભગવાનની સાથે દેહથી ઉત્પન્ન થયેલ સંબંધ
તથા ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ સંબંધ તે હરિને વિષે સર્વ ઈન્દ્રિયના
સંબંધાત્મક ફલને વિષે સાધન છે અને તે સંબંધ પણ પ્રભુની
છત્રાધીન થાય છે. તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે.

શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલું છે કે, નેત્ર ઇન્દ્રિયવાળાઓને નેત્રનું
દૃશ્ય તેજ છે કે ભગવદ્-દર્શન કરાચ છે. ૧૦

મૂલમ્—તત્સમ્વન્ધિષુ તદ્વાષસ્તદ્વિન્નેષુ ચિરોધિતા ॥
ઉદાસીનેષુ સમતા પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૧॥

જે માર્ગમાં ભગવાનને વિષે સંબંધવાલા જોવાને વિશે
ભગવદ્બુદ્ધિ રાખવામાં આવે છે, શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે,

‘ ઉદ્ધયં પૂજયાશ્ચકૃદ્ધાત્યાત્માનમધોક્ષજમ્ ’

ગોપિકાઓએ ઉદ્ધવનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ સમજીને પૂજન કર્યું હતું,
તથા ભગવદ્—વિષ્ણુને વિષે વિરોધના રાખવી. શ્રીમદ્ભાગવતમાં
પણ કહ્યું છે કે “યસ્તેત્યાજાગ્રજ કૃષ્ણો સાપત્યમપવાનિતિ ” વિદુરજીએ
કૃષ્ણને વિષે દોષબુદ્ધિવાળા હોવાથી પુત્રો સાથે પોતાના મોટાભાઈ
ધૃતરાષ્ટ્રનો ત્યાગ કર્યો; ભગવાનને વિષે ઉદાસીનબુદ્ધિ રાખનારને
વિષે ઉદાસીન બુદ્ધિ રાખવી તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ. ૧૧.

મૂલમ્—ચિદમાનસ્ય દેહાદેર્ન સ્વીયત્વેન ભાવનમ્ ॥
પરોક્ષેઽપિ તદર્થિત્યં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૨॥

જે માર્ગમાં વિદ્યમાન દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, અંતઃકરણ
આદિનું ભ્રમતાથી રક્ષણ કરવામાં આવતું નથી, પરંતુ વિપ્રયોગ
અવસ્થામાં પણ ચનાર પ્રજ્ઞ-સંયોગનો વિચાર કરીનેજ દેહાદિનું
રક્ષણ કરવામાં આવે છે; તે વિષે શ્રીમદ્ભાગવતમાં ગોપીજનોએ
કહેલું છે કે હે પ્રણે ? આપને વિશે જેણે પ્રાણધારણ કરેલું

છે એવા અમે આપને જોનારો છીએ, તેથી શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ-
માર્ગ કહેવાય છે, ૧૨.

મૂલમ્—મજને યજ મેવ્યસ્ય નોપકારકૃતિઃ કવચિત્ ॥
વોષણં માવમાત્રસ્ય પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૩॥

જે માર્ગમાં એવ્ય શ્રીકૃષ્ણની સેવામાં પ્રભુકૃત ઉપકારની
અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી, પણ શ્રીહરિજી સેવકના હૃદય-
સ્થિત ભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૧૩.
મૂલમ્—મજનસ્યાપધાવો ન ક્રિયતે ફલદાનતઃ ॥

પ્રભુણા યજ તદ્દાપાત પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૪॥

જે માર્ગમાં પ્રભુ જનનું ફલ આપતા હોવાથી ભજનનો નિષેધ
કરતા નથી, કારણ કે ભક્તનો હરિને વિશે દૃઢ સ્નેહ હોય છે,
તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૧૪.

મૂલમ્—યજ ધા સુખ સમ્બન્ધો વિયોગે સંગમાદપિ ॥

સર્વલીલાનુમતઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૫॥

જે માર્ગમાં ભગવદ્-વિપ્રયોગ-અવસ્થામાં ભગવદ્લીલાના સ્મરણ
માત્રથીજ હૃદય વિશે સમગ્ર લીલાનો અનુભવ થવાથી સંયોગાવસ્થા
કરતાં વધારે મુખ વિપ્રયોગાવસ્થામાં છે, કારણ સંયોગાવસ્થામાં
અર્થાત્ પ્રભુના સાક્ષાત્કારની દશામાં પ્રભુ જે લીલા કરે છે, તેજ
લીલાનો અનુભવ ભક્તને થાય છે, પણ વિપ્રયોગ-અવસ્થામાં તો
ભક્તનું ચિત્ત પ્રભુમાંજ તટીન હોવાથી પ્રભુએ કરેલી તમામ
લીલાનો અનુભવ થાય છે; તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૧૫.

મૂલમ્—ફલે ચ સાધને ચૈવ સર્વત્ર વિપરીતતા ॥

ફલમ્માયઃ સાધનં સ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૬॥

જે માર્ગમાં સાધન અને ફલની વિપરીતતા છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે, જેમકે સાધનરૂપ ભાવને ફલપણું છે. હતા-સુર પ્રત્યક્ષ રહેલા ભગવાનની પ્રભુ-વિષયક પ્રેમનીજ પ્રાર્થના કરે છે.

“અહં દરે તથ પાદૈકમૂલદાસાનુદાસો મયિતાસ્મિ મૂઘઃ ।

મનઃ સ્મરેતાસુપતે ગુણાંસ્તે ગૃણોત યાક્ કર્મ કરોતુ કાયઃ” ॥

“ હે ભક્તના હુઃખને કુરણુ કરનાર, હે પ્રભુ, હું ફરી પણ આપના ચરણારવિંદના દાસનો દાસ થાઉંઃ માફ મન આપના ગુણોનું સ્મરણ કરે મારી વાણી આપના ગુણોનું ગૃણન કરે. મારી કાયા આપની સેવા કરે.” પરમ પુરુષાર્થરૂપ, પરમ ફલરૂપ શ્રીહરિનો સાક્ષાત્કાર થયા છાદ ભગવદ્-વિષયક પ્રેમની યાચના કરવાથી પ્રભુ-પ્રેમ પ્રાપ્તિના સાધનરૂપ ભગવાન થયા, ત્યારે સાધન અને ફલનું વિપરીતપણું સ્પષ્ટ થાય છે. ૧૬.

મૂલમ્—પશ્ચાત્તાપઃ સદા વત્ર તત્સમ્બન્ધિકૃતાવપિ ॥

દૈન્યોદ્બોધાય સતતં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૭॥

જે માર્ગમાં હુમ્મેશાં ભગવદ્દીક્ષાનો અનુભવ થતો હોય, છતાં નિરંતર દૈન્ય જાગૃત રહે અને અભિમાનનો સંપર્ક ન થાય

એટલા માટે અન્યલીલાનો અનુભવ ન હોવાથી તાપ રહે છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે. ૧૭.

મૂલમ્—આવિર્ભાવિ ન સાપેક્ષં દૈન્યં યત્ર દિ સાધનમ્ ॥
ફલં વિયોગજં દૈન્યં પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૮॥

જે માર્ગમાં બીજાં કંઈ પણ સાધનની અપેક્ષા સિવાય જીવને દૈન્ય પ્રગટ થાય છે, તે પ્રભુના આવિર્ભાવનું કારણ છે, તે દૈન્ય સાધન છે. ભગવદાવિર્ભાવ થયા બાદ વિયોગથી જે દૈન્ય થાય છે તે ફલરૂપ છે. તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ કહેવાય છે. તાત્પર્ય કે પ્રભુ-પ્રાકટ્ય પહેલાં જે દૈન્ય છે તે દૈન્ય સાધન છે, અને પ્રભુના પ્રાકટ્ય અનંતર જે દૈન્ય છે તે ફલરૂપ છે. ૧૮.

મૂલમ્—સમસ્તવિષયત્યાગઃ સર્વભાવેન યત્ર ચે ॥
સમર્પણં ચ દેહાદિઃ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૧૯॥

જે માર્ગમાં સર્વભાવે સકલ લૌકિક વિષયોનો ત્યાગ, પ્રભુને સર્વભાવે દેહાદિકનું સમર્પણ રહેલાં છે, તેજ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે.

શંકાઃ—શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી સંન્યાસનિર્ણય નામના મંથમાં આજ્ઞા કરે છે: “કૌશ્ઠિન્યો ગોપિકાઃ પ્રોક્તા ગુરવઃ સાધનં ચ તત્” ગોપિકાઓ પુષ્ટિમાર્ગનાં ગુરુ છે. અને તે કામી હતાં ત્યારે સમસ્ત વિષયોનો ત્યાગ આ માર્ગમાં ધ્રુવ છે એમ તમે કેમ કહો છો ?

ઉત્તર:—ગોપીજનો! કામી હનાં કે નદિ તેનો નિશાન તે
ગોપીજનોના શ્રીમુખનાં વચનોથી કરવો યોગ્ય છે. શ્રીમદ્ભાગવ-
તમાં શ્રીગોપીજનો ૨૫૪ શ્રીમુખથીજ આજ્ઞા કરે છે:

‘ઐવ વિમોહંતિ મયાન્ ગદિતું તૃણસમ્
સંસૃજ્ય સર્વચિત્તયાંસ્તથ પાદમૂલમ્ ॥
મક્તા, મજસ્ય દુરવગ્રહ મા ત્યજાસ્માન્
વેષો યથાદિપુરુષો મજને મુમુક્ષુન્ ॥’

“હે વિલો! હે સમર્થ! સર્વ એકાદશ ઇન્દ્રિયોના વિષયોના
સારી રીતે એટલે ફરીથી ઉદ્ધવ ન થયા પામે તેવી રીતે ત્યાગ
કરી અમેએ આપનું ચરણારવિંદ પ્રાપ્ત કર્યું છે; માટે આપે
આવાં નિર્લેપ વચન બોલવાં યોગ્ય નથી.”

આ વાક્યમાં વિષય લેશ પણ દેખાતો નથી. બીજો સ્થળે
પણ ગોપીજનોએ કહ્યું છે:

“આહુચ્ચ તં નલિનનાભ પદારવિંદ
યોગેશ્વરૈર્હૃદિ ધિર્ચિત્યમગાધયોધેઃ ॥
સંસારકૃપપતિતોત્તરણાવલમ્બં
ગેહંજુપામપિ મનસ્યુદયોત્સદા નઃ ॥”

“હે નલિનનાભ! યોગીશ્વરોએ હૃદયને વિશે જે ચિંતન કરવા-
લાયક સંસારરૂપી કૃપામાં પડેલા જીવોને બહાર નીકળવા માટે

ટેકાડપ આપતું સરખારવિંદ ગૃહને મેવન કરતાં એા પગ
અમારા મનમાં સદા ઉદય પામે.” આ જગ્યાએ ગિલકુલ કામની
યાચના નથી, પણ કામનાચક ભગવદ્સરણની માગણી છે.

તેમજ આવી સંકા કરતાં પહેલાં શ્રીમદ્ભાગવત દશમ સ્કં-
ધનો ૩૩ મો અધ્યાય ભેલો કે ભક્તિસિરોમણિ શ્રીગુરુદેવજી શી
આજ્ઞા કરે છે. શ્રીગુરુદેવજી કહે છે:

“વિક્રીડિતે ઘ્રજયધ્મિરિદં ચ વિષ્ણોઃ

શ્રદ્ધાન્વિતોઽનુશ્ણુવાદય ઘર્ણયેદ્યઃ ॥

મર્તિ પરં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં

હુશોગમાશ્વપદ્મિનોત્યચિરેણ ધીરઃ” ॥

“શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ગોપીકા સાથે કરેલી લીલાને જે શ્રદ્ધાપૂર્વક =
શ્રવણ કરે કિંવા જાન કરે, તે પ્રભુને વિશે પગ ભક્તિને પ્રાપ્ત કરીને
હૃદયના રોગરૂપી કામનો જલદી નાશ કરશે.” જે ગુરુદેવજી ગોપીકા-
ઓને કામી માનતા હોત તો રાસપંચાધ્યાયીના શ્રવણ-કીર્તનથી
કામની નિવૃત્તિ અને ઉત્તમોત્તમ પરા ભક્તિની પ્રાપ્તિ કેમ માનતાં
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અર્જુનને સ્પષ્ટ આજ્ઞા
કરે છે:

“તસ્માત્સર્વમિન્દ્રિયાણ્યાદો નિયમ્ય મરતર્ધમ ॥

પાપ્માનં પ્રજહિ દેયં જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ॥”

તે મજસીઓને હું વારંવાર નમને કરું છું, કે જે મજસી-
તાનું હરિકીર્તન ત્રણ ભુવનને પવિત્ર કરે છે.’

તેમજ શ્રીકૃષ્ણ ગોતે ગોપિકાઓ માટે આગ્રા કરે છે:

“તા નાચિદન્મયનુસંગયદ્ધ
ધિયઃ સ્વમાત્માનમદસ્તથેદમ્ ॥
યથા સમાધૌ મુનયોઽબ્ધિતોયે
તથઃ પ્રધિષ્ટા દ્વ્ય નામરૂપે ॥”

“જેમ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરતી નદીઓ પોતાનાં નામ, રૂપને
જાણતી નથી, અને જેમ સમાધીમાં મુનિઓ પોતાનાં નામને તથા
રૂપને જાણતા નથી, તેવીજ રીતે પ્રેમ વડે કરીને મારામાં જેની
હૃદય ગદાગેલી છે, તેવી તે ગોપિકાઓ માગ સીવાય ઈતર કાંઈ-
પણ જાણતીજ નથી.” તો આવાં પરમ પવિત્ર પ્રેમાત્મિકા લક્ષિતની
પરાકાશ પ્રાપ્ત કરનાર ગોપીજનોમાં કામનો લેશ પણ કહેવો એ
મહાન અયોગ્ય છે. માટે પુષ્ટિમાર્ગમાં સમસ્ત વિષયનો ત્યાગ કરવો
તે યોગ્ય છે. ૧૯.

મૂલમ્—વિષયત્વેન તત્યાગઃ સ્વસ્મિન્વિષયતાસ્મૃતે. ॥
યત્ર વૈ મર્મમાયેન પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કમ્યતે ॥૨૦॥

જે માર્ગમાં વિષયોનો વિષયત્વ વડે કરીને સર્વ બાવેથી ત્યાગ
કરવામાં આવે છે, મમતા પૂર્વક વિષય—સેવન કરવાથી તો બંધ
પ્રાપ્ત થાય પ્રપંચ—મધ્યપાતી નગામ પ્રદાર્થ બહારેપ છે તે શ્રુતિ
આગ્રા કરે છે:

“ સ પતાયાનાસ ॥ યતો યા ઇમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે ”

ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ તથા “ તત્તુલમન્વવાત્ । જન્માયસ્ય ચતઃ કાલ-
યેનિત્વાન્ ” ઇત્યાદિ બ્રહ્મચરોથી પશુ પ્રપંચનું અગ્નિન્ન. નિમિત્તો-
પાદાન કારણ બ્રહ્મ હોવાથી, પ્રપંચ ભગવદ્દેખ હોવાથી પ્રપંચવર્તી
પદાર્થોનો ત્યાગ થઈ શકે નથી.

‘યકાકો ન રમતે । સ દ્વિતીયમેન્દ્રત્’ ‘યકોઽહં વ્રહ્મ સ્યામ્’
ક્રોધાર્થમાત્મન इदं त्रिजगत्कृतं ते । स्याम्य तु तत्र कुधिवोऽपर
इश कुर्युः’ ‘ ક્રોધામાણ્ડમિદં જગત્ ’

એકથી ક્રોડા થઈ શકે નહિ, તેથી તે પ્રભુએ બીજાની ઇચ્છા
કરી. એક હું બ્રહ્મ થાઉં, વળી આત્માની એટલે પરાત્પર પુરુષોત્તમની
ક્રોડા માટે આ જગત કરેલું છે, તે જગતને જે મમતારૂપક ગણે
છે તે પુરુષો હુદ્ બુદ્ધિવાળા છે. તથા વળી બીજા જગ્યાએ કહેલું
છે કે આ જગત પ્રભુની ક્રોડા માટે છે, ઇત્યાદિ શ્રુતિ-સ્મૃતિથી
સિદ્ધ થાય છે કે સરિ પોને પ્રપંચરૂપ થઈ પોતે ક્રોડા કરે છે, અને
તેજ શ્રીવલ્લભાચાર્ય નિગ્રંધમાં આશા કરે છે કે “ રૂપનામવિમેદન
જગમીઠતિ યો ચતઃ અને વર્ગી ” “ પ્રવંચો ભગવત્તાર્યસ્તદ્રૂપે માયવામવત્ ”
રૂપ નામના ભેદ વડે કરીને જે જગતરૂપે થયેલ છે. અને રૂપ-
નામના ભેદ વડે જે ક્રોડા કરે છે. તથા બીજે સ્થળે કહેલ છે; પ્રપંચ
ભગવત્કાર્ય છે, અને પ્રભુ તે પ્રપંચરૂપે પોતાની શક્તિ વડે થયેલ
છે. વાસ્તે પ્રાપંચિક પદાર્થનું ભગવદ્દીવત્વે કરીને મહત્ત્વ કરવું;
કારણ, મન વડે ભગવદ્ભાવથી ભાવના કરાયેલા પદાર્થો ઉત્તમ છે
“ શન્દિવેમ્બઃ પરાત્તર્વાઃ ” આ શ્રુતિથી ભગવદ્ભાવ-ભાવિત પદાર્થોનું

“હે ભારતકુલોત્તમ અર્જુન ! આટલા હેતુ માટે ઇન્દ્રિયોને પ્રથમ નિયંત્રણમાં લાવીને સર્વ પાપના મૂલમૂલ કામને તું અવશ્ય લેણું.” આ હેતુ માટે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી શ્રીસુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે, “વિષયાવિષ્ટચિત્તાનાં વિષ્ણવાવેશઃ સુદૂરતઃ” જે જીવોતું ચિત્ત વિષયાવિષ્ટ છે, તેનાથી પરાતપર પુરુષોત્તમ સર્વવ્યાપનશીલ શ્રીહરિનો આવેશ સર્વથા દૂરજ છે.

બીજે રથજે શ્રીસુબોધિનીજીમાં સ્પષ્ટ કંતુ છે:

“કામાદીનામદિધિલભ્યે મરિતનોત્પત્સ્યત્ત્વેતિ” “ત્યાંસુધી કામાદિ દોષો શિધિલ થતા નથી. ત્યાંસુધી, ભક્તિ ઉત્પન્ન થતીજ નથી.”

• આ સર્વ નિગૂઢ આશય ધ્યાનમાં લઇ શ્રીહરિરાવજી પાણુ કામાખ્યદોષવિવરણમાં આજ્ઞા કરે છે:

“દોષેષુ પ્રથમઃ કામો વિવિચ્ય વિનિરૂપ્યતે ॥

યસ્મિન્નુત્પદ્યતે તસ્ય નાશકઃ સર્વથા મતઃ ॥૧॥

ધિપયાવેશદેહુત્વાત્ વિક્ષેપોત્પત્તિકારણમ્ ॥

રજોગુણસમુત્પન્નો રજ પ્રક્ષેપકો મુખે” ॥૨॥

• “સર્વ દોષમાં કામ પ્રથમ છે. એ કામ જે જીવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવનો સર્વથા નાશ કરે છે. વિષયાવેશનું કારણજ કામ છે. એ કામ રજોગુણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો હોવાથી, જેમાં પ્રકટ થાયછે, તેના મુખમાં ધૂળજ નાંખાવે છે.”

તેમજ સંન્યાસનિષ્ઠૃયમાં આચાર્યશ્રી આતા કરે છે;

‘વિપયાક્રાંતદેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ.’

“જે જીવોના દેહ વિપયાક્રાંત થયેલા હોય છે, તે જીવોના દેહોમાં કદાપિ પણ શ્રીહરિનો આવેશ થતો નથી,” તો જની આગળ શ્રીહરિ પરાતપર પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર સાક્ષાત્-પ્રત્યક્ષ હોવા કરે છે, રમણ કરે છે, તેમાં કામ-સંભાવના કહેવી તેનાથી નિર્લજ્જત્વ અન્ય શું હોઈ શકે ! તે ગોપીજનો માટે અક્ષાણ પોતેજ આતા કરે છે.

‘ન દ્વિયો વ્રજસુન્દર્યઃ પુત્ર તાઃ શ્રુતયઃ કિલ ॥

નાહં શિષ્યઃ શોષઃ શ્રીઃ તાભિઃ સમાઃ કચિત્ ॥૧॥

પટ્ટિવર્પસહસ્રાણિ મયા તપ્તં તપઃ પૂરા ॥

તથાપિ ન મયા માતાસ્તાસાં વૈ પાદરેણયઃ’ ॥૨॥

‘હે પુત્ર, હે નારદ ! વ્રજસુંદરીઓ-ગોપિકાઓ તે સ્ત્રીઓ નથી, પણ તે શ્રુતિઓ છે. અને હું તથા મહાદેવજી તથા શોષજી તથા લક્ષ્મીજી કોઈપણ વખત તેઓની બરોબર નથી. મેં પૂર્વે સાકલગર વર્ષ સુધી તપ કર્યું હતું, પરંતુ તે ગોપિકાઓની ચરણરજ મને મળી ન હતી, અને હિલવજી પણ તે ગોપિકાઓને માટે આવી રીતે કહે છે.

‘વન્દે નન્દવ્રજસ્ત્રીણાં પાદરેણુમબોક્ષણશઃ ॥

યાસાં દરિકચોદ્ગોતં પુનાતિ ભુવનત્રયંમ્ ॥’

તે મનઃસ્વીઓને હું ચારંવાર નમને કરું છું, કે જે મનઃસ્વિ-
તાનું હિંમિર્નન તથા જીવનને પવિત્ર કરે છે.’

તેમજ શ્રીકૃષ્ણ પોતે ગોપિકાઓ માટે આજ્ઞા કરે છે:

“તા નાવિદન્મત્સાનુસંગચદ્ધ
ધિયઃ સ્વમાત્માનમદસ્તથેદમ્ ॥
યથા સમાધૌ મુનયોઽઽધિતોયે
નયઃ પ્રવિષ્ટા હય નામરૂપે ॥”

“જેમ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરતી નદીઓ પોતાનાં નામ, રૂપને
જાણતી નથી, અને જેમ સમાધીમાં મુનિઓ પોતાનાં નામને તથા
રૂપને જાણતા નથી, તેવીજ રીતે પ્રેમ વડે કરીને મારામાં જેની
બુદ્ધિ બંધાયેલી છે, તેની તે ગોપિકાઓ મારા સ્વીવાચ કર્તર કાંઈ-
પણ જાણતીજ નથી.” તે આવાં પરમ પવિત્ર પ્રેમાત્મિકા ભક્તિની
પરાકાશ પ્રાપ્ત કરનાર ગોપીજનોર્મા કામનો લેશ પણ કહેવો જે
મહાન અયોગ્ય છે. માટે પુદ્ગિમાર્ગમાં સમરત વિપયનો ત્યાગ કરવો
તે યોગ્યજ છે. ૧૯.

મૂલમ—વિપયત્વેન તત્યાગઃ સ્વસ્મિન્વિપયતાસ્મૃતેઃ ॥
યય વૈ સર્વમાયેન પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ॥૨૦॥

જે માર્ગમાં વિપયોનો વિપયત્વ વડે કરીને ‘સર્વ બાવેથી ત્યાગ
કરવામાં આવે છે, મમતા પૂર્વક વિપય—સેવન કરવાથી તે બંધ
પ્રાપ્ત થાય પ્રપંચ—મધ્યપાતી તમામ પદાર્થ સ્વહરેષ છે તે શ્રુતિ
આજ્ઞા કરે છે:

“ સ પ્તાવાનાસ ॥ યતો ઘા હમાનિ મૃતોનિ જાયન્તે ”

‘ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ તથા “ તત્તુમન્વયાત્ । જન્માદયસ્ય યતઃ શાસ્ત્ર-
ચોનિત્વાત્ ” ઇત્યાદિ અલ્પશ્લોકી પશુ પ્રપંચનું અભિન્ન. નિમિત્તો-
પાદાન કારણુ અભ હોવાથી, પ્રપંચ ભગવદ્દર્પ હોવાથી પ્રપંચવર્તી
પદાર્થોનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી.

‘एकाकी न रहते । स द्वितीयमैच्छत्’ ‘एकोऽहं बहू स्याम’
‘ક્રોડાર્થમાત્મન દ્વં ત્રિજગત્કૃતં તે । સ્વામ્યં તુ તત્ર કુધિયોઽપર
इश कुर्युः’ ‘ક્રોડાભાણ્ડમિદં જગત્’

એકથી ક્રોડા થઈ શકે નહિ, તેથી તે પ્રભુએ બીજાની ઇચ્છા
કરી. એક હું બહુ થાઉં, વળી આત્માની એટલે પરાતપર પુરુષોત્તમની
ક્રોડા માટે આ જગત કરેલું છે, તે જગતને જે મમતારૂપદ ગણે
છે તે પુરુષો હુ જુદિવાળા છે. તથા વળી બીજા જગ્યાએ કહેલું
છે કે આ જગત પ્રભુની ક્રોડા માટે છે, ઇત્યાદિ શ્રુતિ-સ્મૃતિથી
સિદ્ધ થાય છે કે હરિ પોતે પ્રપંચરૂપ થઈ પોતે ક્રોડા કરે છે. અને
તેજ શ્રીવલ્લભાચાર્ય નિગંધમાં આગા કરે છે કે “ રૂપનામવિમેદન
જગત્કીડતિ યો યતઃ અને વળી ” “પ્રર્પચો ભગવત્કાર્યસ્તદ્રૂપો માયયાભવત્”
રૂપ નામના ભેદ વડે કરીને જે જગતરૂપે થયેલ છે. અને રૂપ-
નામના ભેદ વડે જે ક્રોડા કરે છે. તથા બીજે સ્થળે કહેલ છે; પ્રપંચ
ભગવત્કાર્ય છે, અને પ્રભુ તે પ્રપંચરૂપે પોતાની શક્તિ વડે થયેલ
છે. વાસ્તે પ્રાપંચિક પદાર્થનું ભગવદ્ભાવત્વે કરીને ગ્રહણ કરવું;
કારણુ, મન વડે ભગવદ્ભાવથી ભાવના કરાયેલા પદાર્થો ઉત્તમ છે.
“इन्द्रियेभ्यः पराधर्माः” આ શ્રુતિથી ભગવદ્ભાવ-ભાવિત પદાર્થોનું

ઉત્તમત્વ સ્પષ્ટ કહેલું છે. એટલા માટે ભગવદ્ગુપ્ત-યુક્ત વૈષ્ણવોની નેત્ર વાણી ઇત્યાદિ ઇન્દ્રિયો ભગવત્સળાધી વિષયોનું સેવન કરે છે. તે બાબત અંબરીપના ચરિત્રથી સ્પષ્ટ જણાશે.

“સ ચૈ મનઃ કૃષ્ણપદારવિદ્યોર્વચાંન્નિ ચૈકુષ્ઠણાનુવર્ણને ॥
 કરો હરેર્મદિરમાર્જના દિપુ શ્રુતિ ચકારાચ્યુતસત્કથોદયે ॥૧॥
 મુકુન્દલિંગાલયદર્શને દશૌ તદ્ભૂત્યગાગ્રસ્પર્શેઽદ્ધૃસંગમ ॥
 ગ્રાણં ચ તત્પાદસરોજસૌરભે ઓમત્તુલસ્યાં રસનાં તદ્દર્પિતે ॥૨॥
 પાદૌ હરેઃ ક્ષેત્રપદાનુસર્પણે શિરો દ્વપીકેશપદાભિવંદને ॥

(ભા, ૬, અ ૪)

પરમ ભક્ત રાજ અંબરિષશ્રીએ પોતાના મનને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના પદારવિદ્યામાં ગાળેલું હતું તે વાણીને ચૈકુઃ ભગવાનના ગુણગાનમાં વિનિયોગ કરેલો હતો, તથા હાથને પ્રભુના મદિરની માળીન ઇત્યાદિ ક્રિયામાં વિનિયોગ કરેલો હતો.

નેત્રોને પ્રભુસ્વરૂપના દર્શનમાં વિનિયોગ કરેલો હતો, પ્રભુ-ભક્તના ગાત્રને સ્પર્શ થવામાં પોતાના અંગને વિનિયોગ કરેલો હતો; નાસિકાને પ્રભુ-ચરણાવિદની મુલાસમાં વિનિયોગ કરેલો હતો; ચરણને ભગવન્મદિર જવામાં વિનિયોગ કરેલો હતો. મસ્તકને હપીકેશના ચરણાવિદના વંદન કરવામાં વિનિયોગ કરેલો હતો.”

પરંતુ જીવને બંધનરૂપ પદાર્થમાં રહેલી એવી અહતા મમતા નોજ ત્યાગ કરવો તેજ ઉચિત છે, કાગળ “ एतदेव ममाश्व ईतिवाक्यात् ” મારા અંશરૂપ જીવને અવિદ્યાથી બંધન છે. તે

અવિદ્યા સંસારરૂપ છે. તેનો નાશ થઈ શકે છે; માટે ત્યાગ માત્ર અહંતા મમતાનોજ થઈ શકે છે.

જે માર્ગમાં જાગવત્સમૃતિનો વિષય જીવ થાય છે, તે શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ કહેવાય છે. ૨૦

મૂલમ્—एवंविधैर्विशेषेण प्रकारैस्तु सदाशितैः ॥

एदि कृत्वा निजाचार्यान्पुष्टिमार्गे हि बुध्यताम् ॥૨૧॥

સર્વદા હરિના ચરણકમલ-મકરંદનોજ આશ્રય કરનાર ભકતોએ હૃદયાન્ધકાર નાશ કરવામાં નિપુણ શ્રી અગ્નિસ્વરૂપ શ્રીવલ્લભપ્રભુને હૃદયમાં રાખીને આવા પ્રકારોએ વિશેષ પુષ્ટિમાર્ગને જાણવો.

અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગ વિશેષ જાણવા ઇચ્છા હોય તો આચાર્ય-શ્રીના જાણ્ય સુબોધિન્યાદિ મંથો જાણવા.

જેની દેવમાં ઉત્તમ ભક્તિ છે અને જેની દેવમાં ભક્તિ છે તેવીજ ગુરુમાં પણ દઢ ભક્તિ છે, તેવા મહાત્માને આ કહેવાયેલા અર્થો પ્રકાશ કરે છે. (૧)

પોતાના બાલકના ચપલ આલાપ સાંભળવામાં ઉત્કંઠાવાળા માયાવાદુરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યચરણ મારા પર કૃપા કરો. [૨]

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના કૃપાળવથી હું કોઈનાથી પણ રોકી શકાયો નહીં, તેથી મારા હૃદયમાં જે સ્પર્ધુ છે, તેનો પ્રકાશ ભયત્યાગ કરી મેં કર્યો છે. (૩) ૨૧.

૧૫. બ્રહ્મસમ્બન્ધવાક્યકઠિનાંશવિવેચનમ્ ॥

અથ સ્વચ્છમાચાર્યચરણામ્બુજચિન્તનાત્ ।

કિંચિન્નિરૂપ્યતે સ્ત્રોયતુષ્ટયે માયપુષ્ટયે ॥૧॥

હવે આપણા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ચરણકમલને ચિન્તાન કરીને
અધીય લકતોને સન્તોષ આપવા અને લાવનૂ પોષણ કરવા કાષ્ઠક
કહેવામા આવે છે ૧

અનુગ્રહ પુષ્ટિમાર્ગ સ્થોકૃતિ સા હરે પુનઃ ।

સર્વેશ્વર સ્થોકૃતા હિ દૈન્યમેવાસ્તિ કારણમ્ ॥૨॥

પ્રભુનો અનુગ્રહ, તેવોજ પુષ્ટિમાર્ગ તેમા આપણો સ્વીકાર,
તે પણ પાછો પ્રભુએ જોયો તેમ સમજવું પ્રભુ સર્વના પ્રત્યક્ષ છે,
માટે આપણો સ્વીકાર થયોજ છે આ સ્વીકાર થવામા માત્ર
દીનતા, એજ કારણ છે ૨

સર્વથા સાધનાભાવે દૈન્યમાત્રો ભવેદિતિ ।

નિ સાધનત્વસિદ્ધયર્થ સર્વથસ્તુસમર્પણમ્ ॥૩॥

દરેક રીતે અન્ય સાધનો નજ હોવાને કારણે દીનતા થાય,
એ ખાતર લકતને નિ.સાધનપણુ ગ્રાસ થાય, તે માટે પ્રભુને
સર્વ વસ્તુઓ અર્પી દેવી ૩

સર્વત્ર મમતાભાવે સાધનસ્પર્શિનાશનમ્ ।

તતો દૈન્યેકસાધ્ય ચત્ફલં સર્વવિલક્ષણમ્ ॥૪॥

‘તાપક્લેશાનન્દ’ इति तत्स्वरूपं निरूप्यते ॥४३॥

અધાજ પદાર્થોમાંથી મમતા ટળી જતાં ‘સાધનો કાંઈ હશે’ એવી મતિજ રૂહેતી નથી. તેને લીધે જ મૂળ મન્ત્રમાં ‘તાપક્લેશ ઉત્પન્ન થાય છે’ તેવા પ્રકારનું સર્વથી વિવક્ષણ માત્ર એક દીનતા-થીજ સિદ્ધ થઈ શકે, તેવું જો ફલ, તેનું સ્વરૂપ અહીં નિરૂપવામાં આવે છે. ૪૩.

કામસર્વાત્મભાવો હિ મગવત્પ્રાપ્તિસાધનમ્ ॥૫॥

કામઃ સાપેક્ષતારૂપ, ઉત્તરસ્તદ્ભાવયાન્ ।

વિરહસ્યાપિભાવત્યાત્તાપાત્મા સ નિગદ્યતે ॥૬॥

કામ અને સર્વાત્મભાવ એ બન્ને પ્રભુપ્રાપ્તિમાં સાધનરૂપ છે. કામ એને કોઈ અન્યની અપેક્ષા-જરૂર રહે છે; બ્યારે સર્વાત્મભાવને કશાની જરૂર નથી તે નિરપેક્ષ છે. તે સર્વાત્મભાવને વિરહ એ સ્થાયી ભાવ [મુદ્દે વિરહને લીધેજ વિપ્રયોગાત્મક સર્વાત્મભાવની જાગૃતિ થતી હોવાથી, વિરહ એ સ્થાયીભાવ] છે, તેથી તેને તાપાન્મક કહ્યો છે. ૬.

સમ્યન્ધસ્યાપિ નાપેક્ષા, તાપેનૈવાસ્થિલોદયઃ ।

વિલક્ષણસ્તત્કલેશોઽપિ કામજાતાત્તથાપરઃ ॥૭॥

આ સર્વાત્મભાવને કોઈના સમ્યન્ધની ખજૂ જરૂર નથી; તાપથીજ સર્વાત્મભાવની જાગૃતિ થાય છે. કામને લીધે તે કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના કરતાં આ બીજો સર્વાત્મભાવના તાપથી થનારો કલેશ બુદ્ધાજ પ્રકારનો છે. ૭.

કામજાતસ્તુ યઃ કલેશઃ સ શામ્યેત્સ્પર્શનાદિભિઃ ।
સર્વાત્મભાવસમ્ભૂતસ્તૈર્ભવેદ્ દ્વિગુણસ્તથા ॥૮॥

કામથી ઉત્પન્ન થનારો જે કલેશ છે, તે ઈષ્ટ વસ્તુના સ્પર્શ
વગરેથી દાળી શકાય છે, જ્યારે આ સર્વાત્મભાવથી ઉત્પન્ન થનારો
કલેશ સ્પર્શ વગરેથી જામણો યદ્ જાય છે. ૮.

વિરહે ભાવનાસ્પર્શઃ કલેશઃ કૃદ્ધિકરો ઘટઃ ॥
લીલોલ્લસે તાપભાવાદ્ દ્વિગુણઃ સોડ્ગુભૂયતે ॥૯॥

વિરહમાં પ્રભુસમ્બન્ધી થોડો વિચાર આવવો, તે પણ
કલેશને વધારનારો ઘટ પડે છે; પરન્તુ જ્યારે પ્રભુની લીલાઓનો
અનુભવ થવા માંડે છે, એટલે તાપ તો રહેતો જ છે, તેથી કલેશ
જામણો અનુભવાય છે. ૯.

અતો ચિલ્લક્ષણકલેશાદાનન્દોઽપિ તથાવિધઃ ।
કામાર્તિતઃ પરં કૃષ્ણસાયુજ્યં નિત્યયોગયુક્ત ॥૧૦॥
પુરુષોત્તમસમ્યન્ધો હ્યન્તર્ગૃહગતાસ્થિહ ॥૧૦૨॥

એથી જ આ જુદી જ જાનના કલેશથી જે આનન્દ ઉત્પન્ન
થવાનો તે પણ જુદી જ જાતનો, કામથી ઉત્પન્ન થયેલા કલેશથી
પ્રભુનાં સાયુજ્ય થાય છે, એટલે કે જે પ્રમાણે વેણનાદ થતાં પતિ,
પુત્રાદિકના વિધથી જે ગોપાક્ષનાઓ ઘર બહાર ન નીકળી શકી
અને દેહત્યાગ કર્યો, તે ગોપાક્ષનાઓમાં નિત્યસાયુજ્ય્યાત્મક પ્રભુ-
સમ્બન્ધ થયો, તેવા પ્રકારનો નિત્યસાયુજ્ય્યાત્મક પ્રભુસમ્બન્ધ
થાય. ૧૦૩.

સર્વાત્મભાવક્લેશેન મંયોગેન કૃતાર્થિતા ।

વલેશ યય હિ સંયોગાધિકાનન્દાનુભૂતિતઃ ॥૧૧૩॥

સર્વાત્મભાવથી ઉત્પન્ન થનારો કલેશ, જેમાં છે, તેવા સંયોગથી જીવ કૃતાર્થ થઈ જાય છે; ત્યારે પણ સંયોગના અધિક આનન્દનો અનુભવ થતાં યાય છે તે કલેશજ, ૧૧૩.

યથા પ્રાકૃતદેહેષુ નિયતા કામસંસ્થિતિઃ ।

તથાલૌકિકદેહેષુ સર્વભાવપ્રતિષ્ઠિતિઃ ॥૧૧૪॥

જે પ્રભાણે લૌકિક સ્ત્રીપુરુષોમાં કામ (ધન્દ્રિયોના વિષયો) ની સ્થિતિ ચોક્કસજ હોય છે, તેજ પ્રભાણે લોકાતીત દેહધારીઓમાં સર્વાત્મભાવની સ્થિતિ રહેલી છે. ૧૧૪

‘ અતઃ યય નિરૂપ્યન્તે નિષ્કામાસ્તે વ્રજસ્થિતાઃ ॥૧૧૫॥

તાદૃશૈર્ભગવત્લીલા સર્વથૈવ હિ યુજ્યતે ।

તસ્માદેવ હિ સમ્પન્નઃ સર્વોઽપ્વર્યો વિચારણે ॥૧૧૬॥

આથી કરીનેજ વ્રજની અંદર રહેલાં ગોપીજનોમાં સર્વાત્મભાવની સ્થિતિ રહેલી હોવાથી તેઓ નિષ્કામ હતા. (કામ માત્ર લૌકિક જીવોમાં હોઈ શકે, અલૌકિકમાં નહીં.) તેમાં સર્વાત્મભાવયુક્ત નિષ્કામ જીવો સાથે પ્રભુની લીલા દરેક રીતે યુક્ત થઈ શકે છે. તેથી કરીનેજ આ સમ્યક્ધર્મમાં જે કાંઈ અહીં વિચાર કર્યો, તેનાથી સર્વાત્મભાવ-વિષયક જે કાંઈ ખુલાસો જોઈતો હતો, તે પ્રાપ્ત થયો છે ૧૪

કામાદિલક્ષણઃ સર્વભાષસ્તવલેશમેદતઃ ।

સંયોગધિપ્રયોગાભ્યાં તદાનન્દોઽપિ મિચતે ॥૧૫॥

અન્નેથી ઉત્પન્ન થનારા કલેસના તકાવતને લીધે સમગ્રી શકાશે કે સર્વાત્મભાવ એ કામથી તદ્દન જુદા પ્રકારનોજ છે, તેજ રીતે કામ એ સંયોગાત્મક છે અને સર્વાત્મભાવ વિપ્રયોગાત્મક છે, તેથી સર્વાત્મભાવના પરિણામે થનારો આનન્દ પણ જુદાજ પ્રકારનો છે. ૧૫.

પ્રતિદેવોક્તમાચાર્યઃ ફલં સર્વે સમર્પણે ।

‘તાપકલેશાનન્દ’ રૂપં તદર્યોઽયં વિવેચિતઃ ॥૧૬॥

શ્રીમદ્દામ્બુજીએ આજ વાતને ઉદેશી ‘તાપ-કલેશ-આનન્દ’ના સ્વરૂપવાળું સર્વ કુલ સમર્પણના વિષયમાં નિર્દેશ્યું છે, તે આત્મ-જ અંહી સર્વાત્મભાવવિષયક ખુલાસો મેં કર્યો છે. ૧૬.

તદાસદાસદાસોક્તયા તદીયા ગતસંશયાઃ ।

મદ્દસમ્યન્ધવાક્યાર્થધિવસ્તિષ્ઠન્તુ વર્ત્મનિ ॥૧૭॥

શ્રીમદ્દામ્બુજીના દાસાનુદાસના પણ દાસ આ હરિદાસના કથનથી સંશયોથી મુક્ત થઇ બહુમગ્ન-ધમન્ત્રના અર્થનું જ્ઞાન મેળવી આપશ્ચીના વૈષ્ણવો આ માર્ગમાં સ્થિર થઇ રહ્યા. ૧૭,

૧૬. અષ્ટાક્ષરશરણમન્ત્રપૂર્વપક્ષનિરાસઃ ।

પૂર્વપક્ષ

અષ્ટાક્ષરમહામન્ત્રઃ શરણેકપ્રકાશકઃ ।

તન્ત્રસિદ્ધઃ કથં પુષ્ટિમાર્ગે સાધનમિવ્યતે ॥૧॥

માત્ર એક શરણુનેજ પ્રકાશવનારો તન્ત્ર શાસ્ત્રોમાં સિદ્ધ થયેલો એવો ‘શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ’ એ અષ્ટાક્ષર મહામન્ત્ર પુષ્ટિ-માર્ગમાં સાધનરૂપ જવી રીતે રહી શકે ? ૧.

વિવૃત્તિવાચિનસ્તસ્માન્ન સિદ્ધિઃ પૌરુષોત્તમો ।

ભક્તિહંસી પ્રપચેત, વિરોધઃ સ્પષ્ટ યથાદિ ॥૨॥

વિભુતિનો બોધ કરનારા તે મન્ત્રથી ભક્તિહંસમાં જેવા પ્રકારની પુરુષોત્તમ-પ્રાપ્તિ કહેવામાં આવી છે, તેવી મળી શકે તેમ નથી. નીચે મુજબનો વિરોધ સ્પષ્ટ છે:— ૨.

ઉપાસનાઘગમ્યત્વં તન્ત્રોક્તં પુરુષોત્તમે ।

નિઃસાધનત્વમર્જં સ્યાદ્ ભક્તિમાર્ગસ્ય સર્વથા ॥૩॥

ભક્તિહંસમાં શ્રીગુસામીજીએ પ્રભુ શ્રીપુરુષોત્તમ, ઉપાસના વગેરેથી પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે; અને આ મન્ત્રથી પ્રભુ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, એમ જો. કહેવામાં આવે તો સર્વ-સાધનથી રહિત છે, છતાં આ મન્ત્રરૂપી સાધન આ માર્ગમાં હોય તો તેની નિઃસાધનતા ખણ્ણિત થાય છે. ૩.

અનુગ્રહેકસાધ્યત્વમપેયાદ્ ભગવદ્ભવતેઃ ।

પયં કૃતે પૂર્વપક્ષે સિદ્ધાન્તસ્તત્ર વોચ્યતે ॥૪૥

પ્રભુનો પ્રેમ તો માત્ર પ્રભુના અનુગ્રહથીજ સિદ્ધ કરી શકાય તેમ છે; તે વાત આ રીતે હાથ તાળી દર્ષ છટકી જાય છે. આવા પ્રકારનો પૂર્વપક્ષ છે. તેના સમાધાન માટે સિદ્ધાન્તનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે:— ૪.

સિદ્ધાન્ત.

પુષ્ટિમાર્ગપ્રભોરાસ્યાદયં હિ પુનરુદ્ગતઃ ।

મન્ત્રાનુગ્રહમૂલત્યાદ્ ઘરણાત્મા તત્તો મતઃ ॥૫૥

પુષ્ટિમાર્ગના પરમ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીના મુખારવિન્દાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજીદ્વારા આ મન્ત્ર ફરીવાર પ્રકાશિત થયો છે. આ મન્ત્રનું મૂળજ પ્રભુનો અનુગ્રહ હોવાથીજ આ મન્ત્ર વરણ (પ્રભુએ આપણો પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્વીકાર કર્યો છે, તે) ના આત્મારૂપે રહેલો છે. ૫.

તસ્ય સાધનતાયા હિ નાપેયાદ્વેતુતા વૃત્તે. ।

વિમૂતિમાત્રઘાત્યત્વં જ્ઞાત પપ ન યુજ્યતે ॥૬૥

અતઃ સ્વાત્ર ન પ્રોક્તા તસ્ય કાચિદુપાસના ॥૬૬૥

આ મન્ત્ર સાધનરૂપ બને, તેથી વરણ આ માર્ગમાં હેતુરૂપ છે; આ વાતને કશેા બાધ આવે તેમ નથી. આ કારણેજ આ મન્ત્ર માત્ર વિમૂતિપત્ર છે, એમ જે કહેવાય છે, તે તદ્દન અયુક્ત છે. અને તેથીજ આ માર્ગમાં આ મન્ત્રને અંગે કોઈ ઉપાસનાનો વિધિ બતાવવામાં આવ્યો નથી. ૬૬.

यथा हि श्रवणादीनां भिन्नत्वं मार्गभेदतः ।

तथैव वक्तृभेदेन मन्त्रभेदो निरूपयति ॥७३॥

જુદા.જુદા માર્ગોમાં જેમ શ્રવણાદિ નવધા ભક્તિની પણ ભિન્નતા રહેલી છે, તેમ આ મન્ત્રના વક્તાના ભેદે કરીને મન્ત્રના સ્વરૂપમાં ભેદ રહેલો છે. ૭૩.

સ્તોત્રે કૃષ્ણાશ્રયે ચોક્ત' મિતિ શ્રીચલ્લભોઽવધોત્' ॥૮॥

यथा शुक्मुखं प्राप्य पीयूषद्रवतोच्यते ।

શ્રીભાગવતશાસ્ત્રસ્ય, તથાત્રાપિ વિબુઢ્યસામ્ ॥૯॥

આ મન્ત્રનું સ્વરૂપ ખુદ શ્રીમદ્દામ્બુજીએ ‘આ વક્ષણે કહ્યું’ એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય સ્તોત્રમાં વિવેચ્યું છે. ભાગવતશાસ્ત્રના વક્તા અધિકારભેદે અનેક હતા, પરંતુ ભાગવતની અમૃતરસાત્મકતા જે થઈ, તે તે શ્રીકૃષ્ણેવળના મુખમાંથી તે રસજશ્ણો છૂટવા માંડ્યાં એટલેજ; તેજ પ્રમાણે આ મન્ત્ર એ પૂર્વે બલે અનેક વક્તાઓએ કહ્યો હોય છતાં જ્યારે શ્રીમદ્દામ્બુજીએ ખુદે કહ્યો, ત્યારેજ આનાં બાધકો સર્વ નષ્ટ થઈ ચૂક્યા સમશે. ૬.

શ્રીમદ્દામ્બુજીરચ્યુક્તમત્ત પથ દયાલુભિઃ ।

‘યદુવત્ તાતચરણે’ રિત્યાદિવચનામૃતમ્ ॥૧૦॥

આ માટેજ પણ દયાલુ શ્રી મુસાંદજીએ મદ્દગલોચરણમાં ‘શ્રી પિતાજીએ શ્રીકૃષ્ણ. ચરણં મમ એમ જે નિર્દેશ્યું છે, તેનાથીજ આ લોકમાં અને પરલોક-વિષયક વાતોમાં નિશ્ચિન્તતા છે,’ એવાં વચનામૃત ક્યાં છે. ૧૦.

૧૭. સ્વમાર્ગમર્યાદાનિરૂપણમ્ ॥

ભક્તિમાર્ગસ્ય મર્યાદા વિપરોતા વિશેષતઃ ।

વિદ્યેયા સર્વેયા વિદ્ધેઃ પૂર્વધર્મવિચાધનમ્ ॥૧॥

શુદ્ધિશાળી પુરુષોએ દરેક રીતે ભક્તિમાર્ગની મર્યાદા બીજા માર્ગો કરતાં ખાસ કરીને ઉઘટી છે, તેમ જાણુ. આથી આ પૂર્વધર્મની મર્યાદાથી તેને ણાધ નડે છે. ૧,

ધર્મસ્ત્યાગાત્મકો જ્ઞેયઃ પ્રવૃત્તૌ શરણં મતઃ ।

સેયા ધ્વ માનસી જ્ઞેયા પૂજા કર્મચિલક્ષણા ॥૨॥

આ માર્ગમાં ધર્મ તે ત્યાગસ્વરૂપે રહેલો છે, તેમ જાણુ. તે ધર્મ ત્યારે નિવૃત્તિને બદલે પ્રવૃત્તિમાં કરવાનો હોય ત્યારે તે પ્રભુના આશ્રયરૂપે રહેલો છે. આ માર્ગમાં સેવા માનસી જાણુવી અને જે પૂજા છે, તે કર્મમાર્ગ કરતાં શુદ્ધાજ પ્રકારની જાણુવી. ૨.

ધર્મોદ્ધિકરણં યત્ર તદાજ્ઞાપરિપાલનમ્ ।

પ્રમાણં ભગવદ્વાક્યૈર્માવિર્ભૂયોદિતં હિ યત્ ॥૩॥

આ માર્ગમાં પ્રભુની આજ્ઞાને ખરેખરે ઉઠાવી લેવી, તેજ ધર્મ વગેરેનું અનુજ્ઞાન; અને પ્રમાણ તરીકે પ્રભુએ શ્રીમદ્ભગવદ્ સમક્ષ પ્રકટ થઈને જે આજ્ઞા કરી તેજ. ૩.

પ્રમેયો દરિરેવાત્ર, ન સ્વર્ગાદિકમુચ્યતે ।

સાધનં ભગવન્માર્ગઃ, ફલં સાધનમેવ હિ ॥૪॥

આ માર્ગમાં પ્રમેયવસ્તુ માત્ર પ્રબુજ છે; સ્વયં વગેરે કાંઈ પ્રમેય નથી. (પ્રભુ સિવાય અન્ય કોઈની આ માર્ગના જીવને ઇચ્છા નથી.) એ પ્રમેયપ્રાપ્તિને માટે સાધન પ્રબુનો માર્ગજ છે; અને ફલ અને સાધન એકજ (સાધન અને ફલની આ માર્ગમાં અનન્યતા છે.) ૪.

फलं प्रथमतो वेद्यमुत्तरे साधने फलम् ।
 सेयाप्रवृत्तिस्त्यागो हि प्रवृत्तेर्दूरवर्तिता ॥५॥

આ માર્ગમાં ફલ એ સાધન પૂર્વેજ રહેલું જાણવું. એ પછી સાધનરૂપેજ ફલપ્રાપ્તિ છે, આ માર્ગમાં પ્રભુસેવામાં પ્રવૃત્તિ દરવી, તેજ સાચોજ ત્યાગ છે; અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિ આ માર્ગથી હજારો ગાઉ દૂર છે. ૫.

द्वैहिकं चाखिलं कृष्णसेवायै च तथैन्द्रियम् ।
 विरुद्धकरणं धर्मः कृष्णेन्द्रितविवोधतः ॥६॥

સર્વ દેહ સમ્બન્ધી તેમજ ઇન્દ્રિય સમ્બન્ધી જે કાંઈ કર્તવ્ય તે પ્રભુસેવા ખાતર છે. (કૃષ્ણમેવા સિવાય દેહ-ઇન્દ્રિયનો અન્ય કશો પણ ઉપયોગ નથી. એ આ વાક્યનો ભાવાર્થ છે.) શ્રીકૃષ્ણ-અન્દ્રિયે યુદ્ધભૂમિ પર અર્જુનને જે વાત કહી, તે બેપરથી સ્પષ્ટ થશે કે (બધા ધર્મનો સ્વીકાર કરે, જ્યારે પ્રભુના ઉપદેશે બધા ધર્મનો ત્યાગ આ.) વિરુદ્ધ કૃતિ તેજ આ માર્ગમાં ધર્મ છે. ૬.

एतदेवानुनव्याजाह् भगवान् स्वयमुन्तवान् ।
 येनैव कृष्णसम्यन्धो धर्मः सोऽत्र निरूप्यते ॥७॥

ધુદ્ધભૂમિ ઊપર અર્જુનને વિપરીતવાને જ્ઞાને પ્રભુએ આજ
પાત બતાવી છે. એટલુંજ સમજો કે જેનાથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી સાથે
સમ્યન્ધ થાય, તેનેજ આ માર્ગમાં ધર્મ કલો છે. ૭.

દાસત્વં ભક્તિમાર્ગે हि तद्धर्मेण विधिर्मतः ।

त्यागोऽपि सफलः सोऽपि यथा भगवदिक्षितः ॥૮॥

ભક્તિમાર્ગે દાસપણમાં રહેલો છે. તે દાસધર્મથી ભક્તિ-
માર્ગીય વિધિવિધાન છે. જે ભક્તિમાર્ગીય ત્યાગ છે, તે પણ સફળ
છે. તે ત્યાગ જે પ્રભુએ આચરી બતાવ્યો છે, તેવા પ્રકારનો છે, ૮.

यस्तुतः स्वयमेवास्य मार्गस्य त्याग इष्यते ।

सेवाकृतौ स्वदेहादिनिरपेक्षत्वमादरात् ॥૯॥

ખડે જોતાં આ માર્ગને ત્યાગ આપોઆપજ ઈષ્ટ છે; કેમકે
સેવા કરવામાં આદર પૂર્વક પોતાનાં દેહાદિકની સેવકને લેશ પણ
અપેક્ષા નથી. ૯.

ज्ञानमार्गपरित्यागः शून्यत्वात्સ નિરર્થકઃ ।

ભક્તિમાર્ગપરિત્યાગે સર્વ ભગવદર્થકમ્ ॥૧૦॥

જ્ઞાનમાર્ગમાં જે ત્યાગ રહેતો તે કોને માટે છે, તે નક્કીજ
ન હોવાથી નકારો છે; જ્યારે ભક્તિમાર્ગીય ત્યાગમાં તો બધુંજ
પ્રભુ માટે છે. ૧૦.

परमानन्दसम्बन्धि सफलं सर्वथा मतम् ।

उपकारोऽपि संतिभ्येदेहादीनां महान्સતી ॥૧૧॥

જે કાંઈ પણ પરમાનન્દાત્મક પ્રભુના સમ્બન્ધનું થાય, તેની દરેક રીતે સફલતાજ છે; અને દેદાદિક સર્વ લગવદ્ય થતાં તે સર્વની કૃતકૃત્યના પણ સિદ્ધ થાય છે. ૧૧.

सर्वत्र भगवद्भुद्धिर्भगवद्धर्मभाषणात् ।

इन्द्रियाणां तथान्यस्य सम्वन्धस्य विनाशनम् ॥१२॥

અધેજ સ્થલે પ્રભુના ધર્મોનોજ વિચાર આન્યા કરતો હોવાથી આવા ભક્તને સર્વત્ર લગવાનજ રહેલા છે, તેવી સમજ રહુ છે. ઇન્દ્રિયોનો સમ્બન્ધ તેમજ અન્યપદાર્થોનો સમ્બન્ધ આ લગવદ-બુદ્ધિથી નષ્ટ થઈ જાય છે. (લોકિક સમ્બન્ધોજ રહેતા નથી.) ૨૨.

प्रपञ्चस्फूर्तिसम्यग्धेऽप्येष तद्विस्मृतिर्मना

तदर्थं भगवद्धर्माः सर्वे सर्वप्रकारतः ॥१३॥

श्रीभागवतो ज्ञेया स्यचार्यविवृतेरिद ।

अन्यथा न भवेत्स्फूर्तिस्तद्धर्माणां हि संसृती ॥१४॥

આ જગદાદિની સ્ફૂર્તિના વિષયની વાત કરતાં પણ તે જગદાદિનું વિરમરણજ આ ભક્તિમાર્ગીય ત્યાગમાં રહેલું છે. તે ખાતરજ દરેક પ્રકારે પ્રભુના જે સર્વ ધર્મો છે, તે શ્રીભાગવતજ-માંથી શ્રીસુભોધિનોજ્ઞાના અશુભી લેવા; કારણકે પ્રભુના ધર્મોનું જ્ઞાન ન હોય તો જગદાદિમાં પ્રભુના ધર્મોની સ્ફૂર્તિ થઈ ન શકે. ૧૪.

स्वानुभावेन संसारे नाशयित्वा तु सर्वथा ।

ज्ञापयित्वा हरेर्धર્मान् भावं दत्त्वा तथाविधम् ॥१५॥

પ્રકારમપિ વિજ્ઞાપ્ય ભવતેઃ સર્વે સ્વતો ચલાત્ ।
 પ્રપન્નસ્ફૂર્તિસાદિતે વિસ્મૃતિસ્વાયંસાધકમ્ ॥૧૬॥
 શ્રીભાગવતમેવાગ્ર સર્વેષાં હિ ગતિર્મતા ॥૧૬૩॥

શ્રીમદ્ ભાગવતજ સર્વ લક્ષ્મીની ખરેખાર ગતિ છે. તે શું શું
 કરે છે ? પોતામાં ભરેલા મહાન્ અનુભવોથી દરેક રીતે લક્ષ્મીના
 સંસારનો (અહ-તા-મમતા બુદ્ધિથી જે દુન્યવી પદાર્થોમાં આસક્તિ
 રહેલી હોય છે, તેનો) નાશ કરે છે; પ્રભુના ધર્મોને બોધ કરે છે,
 ભગવદ્-ભાવથી ભરપૂર એવા ભાવનું દાન કરે છે; પોતાના બધી
 લક્ષિતના સમગ્ર પ્રકારનું જ્ઞાન આપે છે અને પ્રપન્ન-જગદાદિની
 જે સ્ફૂર્તિ તેમાં તેના વિસ્મરણરૂપ ઇષ્ટ અર્થને સિદ્ધ કરે
 છે. ૧૬૩.

જ્ઞાત તત્ફલદં, તત્ર હૈતુસ્તદ્ગુરુસંશયઃ ॥૧૭॥

તત્ર હૈતુઃ કૃપા તેષાં, તત્ર સાન્નિધ્યમિષ્યતે ।

સાન્નિધ્યે તત્ર સમ્યન્ધઃ, સ તુ સૈવાકૃતૌ ભવેત્ ॥૧૮॥

આ શ્રીમદ્ ભાગવતશાસ્ત્રનું જે જ્ઞાન થયું તે કલ્પાયક
 થાય છે, પરંતુ આ જ્ઞાનમાં ગુરુચરણોનો આશ્રય હેતુરૂપ છે. શ્રી
 ગુરુચરણોનો આશ્રય ક્યારે થાય કે ન્યારે તેઓની ભક્તિ બિપર
 કૃપા થાય. શ્રીગુરુચરણોની કૃપા માટે એઓશ્રીની પાસે ગહેવું
 નોઈએ. પાસે રહીને પણ ગુરુ-શિષ્યના સમ્યન્ધે રહેવું નોઈએ.
 આ ગુરુ-શિષ્ય સમ્યન્ધ ત્યારેજ શક્ય કે ન્યારે ગુરુચરણોની સેવા
 કરવામાં આવે. ૧૮.

સેવા તદિદ્રિતકૃતેઃ સર્વયા તત્ર સિદ્ધતિ ।
 દાસધર્મેણ સેવાયાં વિધિર્નદિ નિયામકઃ ॥૧૯॥

સેવા ત્યારેજ સિદ્ધ થાય, જ્યારે ગુરુદેવ ને પ્રમાણે આતા કરે તે પ્રમાણે કરવામાં આવે. અમુક વિધિથી સેવા કરવી તેવું નથી. આ તો દાસધર્મ છે, એટલે ને પ્રમાણે આતા તેજ પ્રમાણે કર્તાવ્ય રહે છે; એમાં કોઈ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ નિયામક નથી. ૧૯.

યજ્ઞાકર્યન્વિત્ત્વસ્યામિસન્તોષોત્પાદન દિતમ્ ।
 તર્હિમસ્તુષ્ટે ફલં સર્વે સિદ્ધમેવ ન મંશયઃ ॥૨૦॥

કોઈપણ રીતે પોતાના ગુરુદેવ કેવી રીતે પ્રસન્ન રહે. તેવું કરવામાં આવે તેજ હિતકર છે. ગુરુ ને પ્રસન્ન થયા તો સકલ ફલ સિદ્ધજ સમગ્રવાં; એમાં કોઈ જાતની શંકા ન લાવવી. (પ્રભુ ગુરુસે થાયતાં ગુરુ બચાવે; પરંતુ ને ગુરુ ગુરુસે થાય તો પ્રભુએ છેદા રહે એ વસ્તુ જગમૂની છે -હરીષ્ટે ગુરુજાતા' ગુરોં શ્વે ન કથન- એ પ્રાચીનકાળથી પ્રસિદ્ધ વાત છે.) ૨૦.

તસ્માત્સ્યમાર્ગમર્યાદા વિજ્ઞાય ચ તદાશ્રિતૈઃ ।
 તત્ર માર્ગે સ્થિતિઃ કાર્યા હ્યન્યયા શ્રદ્ધયતે યતઃ ॥૨૧॥

તેથી લક્ષિતમાર્ગીય જીવેાએ પોતાના માર્ગની મર્યાદાઓને સારી રીતે જાણી લક્ષિતમાર્ગમાં સ્થિતિ કરવી. ને તે પ્રમાણે ન કરવામાં આવે તો લક્ષિતમાર્ગમાંથી બ્રષ્ટ થવાનો વખત આવે. ૨૧.

૧૮. સ્વમાર્ગરહસ્યનિરૂપણમ્ ॥

‘રસો યૈ સ’ इति श्रुत्या रसरूपो निरूपितः ।

स मन्तव्यः स्वशब्देन यथा सिद्धस्तथा पुनः ॥१॥

द्विधा पूर्वस्तु संयोगो विरहश्च तयोत्तरः ॥१२॥

“પ્રભુ રસાત્મક છે” એ ઉપનિષદ--વાક્યમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રભુનું સ્વરૂપ રસધન છે. તેનું સ્વરૂપ આપણા શાસ્ત્ર મુજબ જે પ્રમાણે સિદ્ધ હોય, તે પ્રમાણે સ્વીકારવું. હવે એ રસ એ પ્રકારનો છે; પહેલો તે સંયોગરસ અને બીજો વિપ્રયોગ. ૧૩.

क्रियाप्रधानसंयोगे रसोदयोधाय रूपिताः ॥२॥

भावास्तयोस्तरे युक्तस्वरूपमपि तादृशम् ।

भावात्मकं तु, तत्प्राप्तिर्भाषप्राप्तिर्न चेत्तरत् ॥३॥

ક્રિયા જેમાં મુખ્યત્વે રહેલી છે, તેના સંયોગાત્મક શૃંગાર-રસમાં રસને જાગૃત કરવા માટે લાવેા રહેલા છે. તેજ પ્રમાણે વિપ્રયોગાત્મક શૃંગારરસમાં જે સ્વરૂપ છે, તેવુંજ લાવાત્મક છે. (લાવ વિના રસનિષ્પત્તિજ નથી.) આ વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ એનું નામજ લાવપ્રાપ્તિ, બીજું મંદજ નહીં. ૩.

स भावः सर्वथा पूर्वदेहं स्येनानिषर्त्य च ।

विदध्यामृतनं देहं सर्वसामर्थ्यं संयुतम् ॥४॥

निष्पत्यहं यथा तस्य वियोगानुमयो भवेत् ॥४३॥

તે બાવ પ્રથમના સરીરને પોતાને સ્વરૂપેજ સમીને તેને જે પ્રમાણે કોઈપણ જાતની મૂંઝવણ વિના પ્રભુના વિરહનો અનુભવ થાય તેવા પ્રકારના સમગ્ર સામર્થ્યવાળા નવાજ સરીરમાં ફેરવી નાખે છે. ૪ .

સ યથ શબ્દિતઃ સર્વગ્રન્થે રોઘઃ પ્રમુખિયૈઃ ॥૫॥

વિરોધસ્તસ્ય સતતં પ્રપચ્ચસ્મરણેન હિ ।

તદ્ભાવો નિરોધૈકલીલયા ગુણગાનજઃ ॥૬॥

આ વિષેગાનુભવને લાયક જે સ્થિતિ, તેનેજ શ્રીમદાપ્રભુજીએ નિરોધ એવી સમજા અપી છે. સતત પ્રપચ્ચ [જગદાદિ]નું સ્મરણ કરવામાં આવે તો આ નિરોધને બાધા આવે. [દુનિવાદારીમાં રચ્યા પચ્યા રહેનારાઓને આ નિરોધ સિદ્ધ થાયજ નહીં.] આવા પ્રકારનો બાધ ત્યારેજ ઉત્પન્ન ન થાય કે જ્યારે નિરોધપૂર્વક પ્રભુની લીલાઓના સ્મરણપૂર્વક પ્રભુના ગુણનું ગાન કરવામાં આવે. ૬

દૈન્યભાવતયૈષ્ઠ સ્વાસ્તુલભા ભાવસર્જિતિઃ ।

ઘણાદિદુર્લભો ભાવઃ કથં સાધ્યો હિ તાદૃશીઃ ॥૭॥

इति चिन्ताकृपायुक्तश्चकार प्रादुराननम् ।

તદાધ્યાદિહ પ્રાયઃ સર્વેષાં તાપસમ્ભવઃ ॥૮॥

જો સદૈવ દીનતાની બાવના કરવામાં આવે—જો સર્વદા દીનતાનું જ પાલન કરવામાં આવે તો તેવા પ્રકારના બાવની પ્રાપ્તિ થાય. આવા પ્રકારનો બાવ તો ઘણાજ વચેરેને પણ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય તેવો છે. તે સામાન્ય મનુષ્યોને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય,

તેની ચિન્તાવાળા પરમકૃપાળુ પ્રભુએ પોતાના મુખારવિન્દના અન-
તામરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રકટ કર્યા. તે મહાપ્રભુજીને આસરે
જવાથી આજે ભાગે બધાને વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશનો જન્મ થાય.
[ક્રમિકે તાપકલેશ સિવાય બાવબ્રામિ શક્યજ નથી.] ૮.

તાપેન સર્વથા સર્વપરિત્યાગો ભવિષ્યતિ ।

પરિત્યજતેઽગ્નિલે ગૂનં પ્રપજ્ઞાસ્મરણ ભવેન્ ॥૯॥

જો તેવા પ્રકારનો તાપકલેશ થાય તોજ સર્વ રીતે દુન્યવી
સર્વ પદાર્થોનો ત્યાગ થાય. અને સર્વ દુન્યવી પદાર્થોનો ત્યાગ થાય
ત્યારેજ પ્રપજ્ઞા દુનિયાનું સ્મરણ ટળી શકે. ૯.

તદસ્મૃતૌ તદાસક્તિઃ સર્વધૈય ભવિષ્યતિ ।

આસક્તૌ વ્યસને જાતે પર કિમવશિષ્યતે ॥૧૦॥

હવે જો દુન્યવી પદાર્થોનું વિસ્મરણ સિદ્ધ થયું કે તરતજ
પ્રભુમાં આસક્તિ દરેક પ્રકારે થાય. અને આસક્તિ થતાં વ્યસન
થઈ ચૂક્યું તો પાછી બાકી શું રહ્યું ? ૧૦

યાધિકા સૈવ સતતં ન દુર્લભતમો રતિઃ ।

અતો વિધેયઃ સુધિવા શ્રોમદાચાર્યસમ્ભવઃ ॥૧૧॥

પ્રભુમાં પ્રેમ અસ્થિત નથી, પરંતુ દુન્યવી પદાર્થોનું સ્મરણ
એજ બારે બાધ કરનાર છે, માટેજ સુદ્ધિશાળી પુરુષે શ્રીમહા-
પ્રભુજીનું શરણ રાખવું. ૧૧.

તસ્માત્સ પય મનુજેરનન્યૈઃ સોધનોઽર્જિતૈઃ ।
 સર્વદા સર્વભાવેન સેવનીયસ્તદ્રાત્રિતૈઃ ॥૧૨॥

તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવેલા અનન્ય અને નિરસાધન
 જીવોએ હમેશાં સમગ્રભાવપૂર્વક શ્રીમહાપ્રભુજીના શરણુનેજ સિદ્ધ
 કરવું. (અથવા રસરૂપ પ્રભુનું સેવન કરવું.) ૧૨.

૧૧. મધુરાષ્ટકતાત્પર્યમ્ ॥

સ્વરૂપગુણભેદેન દ્વિવિધં ગાનમુચ્યતે ।
 સ્વરૂપં તુ રસાનન્દસ્તથા લીલાસમન્વિતઃ ॥૧॥

સ્વરૂપગાન અને ગુણગાન એવા બેદે ગાન છે પ્રકારનું કહેવાય
 છે. પ્રભુની લીલાઓથી યુક્ત રસાત્મક જે આનન્દ, તે સ્વરૂપ. ૧.

ગુણાસ્તુ ભગવદ્ધર્માઃ સ્વરૂપોત્કર્પહેતવઃ ।
 તે પરોક્ષે હિ ગોચન્તે સ્વાસ્થાદેતુતયાત્મનઃ ॥૨॥

ગુણો એ તો પ્રભુના ધર્મ છે અને ઉપર જે સ્વરૂપ કહેવામાં
 આવ્યું, તેની મહત્તાના કારણરૂપે રહેલા છે. જીવને પોતાની પ્રભુમાં
 આસ્થા કરવાના કારણે એ ગુણોનું ગાન પ્રભુની પરીક્ષતામાંજ
 થાય છે. ૨.

સ્વરૂપં તુ તદાનન્દપ્રત્યેકાયયયૈસ્તથા ।
તત્તલ્લીલાધયત્યેન માધુર્યેણ ચિભાવ્યતે ॥૩॥

તે સ્વરૂપની તો પ્રભુના આનન્દાત્મક સ્વરૂપના એક એક અંગે કરી પ્રભુની તે તે લીલાનો સમાશ્રય કરતાં જતાં મધુરતાયે કરી ભાવના કરવામાં આવે છે. ૩.

નિરૂપ્યે તે સમાનેષુ યદા સ્થાતું ન શક્યતે ।
નદા તેનૈષ રૂપેણ પિરહે તાપસંત્યુતૈઃ ॥૪॥
નિરૂપણં રસસ્યાત્ર માધુર્યેણૈવ જાગતે ।
તસ્યાનુભવયેષત્યાગ્ન રૂપેણ કથજ્ઞન ॥૫॥

નિરૂપણ સ્વરૂપ અને ગુણો, એ બન્નેનું કરવાનું હોય છે. હવે જ્યારે એના એ અંગોમાં બન્નેનું નિરૂપણ સાથે રહી નથી શકતું ત્યારે તેજ રૂપે તાપકલેશથી યુક્ત એવા જીવોને મધુરતાયે કરી રસનું નિરૂપણ વિરહમાં જાગે છે. રસ એ માત્ર અનુભવધીજ બાણી શકાય તેવો છે, એટલે માત્ર રૂપદર્શનથી રસનિરૂપણ કોઈપણ રીતે સમ્ભવી શકતું નથી. ૪.

અતઃ સમ્ભૂય તાઃ સર્વાઃ સ્થાનુભૂતરસાત્મકામ્ ।
ચિયોગમાયૈઃ સ્વં ભાવં ષર્ણયન્તિ.દરિ તથા ॥૬॥

એટલે એ બધી લીલાઓ પ્રકટ થઈને વિપ્રયોગાત્મક ભાવોયે કરી પોતે અનુભવેલા રસાત્મક ભાવનું તેમજ પ્રજનન વર્ણન કરવા માંડે છે. ૭.

તત્તલ્લોલાન્તરજ્ઞેસ્થાઃ સ્મૃત્વા સ્મૃત્વા તદર્જ્જકમ્ ।

અતો માધુર્યરૂપેણ રૂપયન્તિ પરસ્પરમ્ ॥૭૥॥

અને તેથી કરી તે તે લીલાઓમાં રહેલાં ગોપડગાનાઓ તે તે અડગનુ સ્મરણ કરી તે તે અગ્ને મધુરતાના સ્વરૂપમાં પરસ્પર વર્ણવે છે. ૭-

પ્રકાધરં તથૈવાન્યા ષદનં નયનં ધરા ।

પથમગ્રેઽપિ વિજ્ઞેયે સમ્પૂર્ણે મધુરાષ્ટકે ॥૮૥॥

એક ગોપાડગનાથે પ્રભુના અધરનું વર્ણન કર્યું. તો બીજાંથે મુખનું વર્ણન કર્યું તો ત્રીજાંથે નેત્રનું વર્ણન કર્યું. આમ સમ્પૂર્ણ મધુરાષ્ટકમાં આગળના શ્લોકમાંના તે તે અડગનુ પણ જાણવું ૮

પ્રતદેવાસ્મદાચાર્યૈરતિગુપ્ત નિરૂપિતમ્ ।

સદ્ભાવભાષનં સિષ્યેદેતદગ્રન્થાર્થભાવનાત્ ॥૯૥॥

આજ અતિ ગુપ્ત વાત આપણા શ્રીમદ્ભક્તભાષીશ્વર પ્રભુએ બતાવી છે. આ મધુરાષ્ટક ત્રયના અર્થની ભાવના કરવાથી પ્રભુના તે ભાવની ભાવના સિદ્ધ થઇ શકે. ૯.

તદ્વ્યોધોઽપિ નિજાચાર્યકૃપયા પ્રમુકારિતઃ ।

તાદૃશૈર્જ્ઞાપિતો ઘાપિ મવેન્નૈવાન્યથા ક્વચિત્ ॥૧૦॥

તે અર્થનો બોધ પ્રભુનો કરાવ્યો. શ્રીમદ્ધાપ્રભુજીની કૃપા વડે થાય કે ભગવદ્ગીયો જણાવે ત્યારે થાય; એ વિના અન્ય કોઇપણ રીતે ક્યાંય પણ ન થાય. ૧૦.

૨૦ સર્વાત્મભાવનિરૂપણમ ॥

કૃષ્ણસ્ય કૃપયા કિંચિદ્ ધૃતયાગતયા મયા ।
સર્વાત્મભાવશબ્દાર્થઃ કશ્ચનાત્ર વિવિચ્યતે ॥૧॥

હૃદયમાં આવી રહેલી પ્રભુકૃપા વડે સર્વાત્મભાવ એ શબ્દનો કોઈક અર્થ મારા વડે અહીં વિવેચવામાં આવે છે. ૧

સર્વેષામિન્દ્રિયાણાં હિ દેહાદૌના તથા પુનઃ ।
આત્મભાવો ભગયતિ સર્વભાવઃ સ કથ્યતે ॥૨॥

બધી ઇન્દ્રિયોના તેમજ દેહાદિક સર્વનો ભગવાનના જે આત્મભાવ=અનન્યભાવ, તેને સર્વભાવ કહેવામાં આવે છે. ૨.

આત્મભાવશ્ચ સર્વત્ર સ્વસમ્બન્ધવિચારણમ્ ।
સ્વસ્ય સમ્યન્ધિતાસ્ફૂર્તિરસ્માકં ભગવાનિતિ ॥૩॥

પોતાનો બીજામાં જે સમ્બન્ધ, તેનો જે વિચાર અને ‘આ અમારા ભગવાન’ એવી ભાવના જે સમ્બન્ધી પણ તેની અસ્ફૂર્તિ (વસ્તુસ્થિતિયે સ્વ-પરબેદનોજ અભાવ) તેનું નામ આત્મભાવ ૩

દેહેન્દ્રિયાણાં પ્રત્યેકમાકાઙ્ઠારહિતા હરી ૧૦
આકાઙ્ઠાયાં તુ વિષયે ભાવસત્યાત્ર સર્વતા ॥૪॥

આપણાં જે દેહ-ઇન્દ્રિયો, તે પ્રત્યેકની પ્રભુને વિશે લેશ પણ આકાંક્ષા ન હોય એવો (કેમકે તેટલો દ્વિધાભાવ આપ્યો.) હવે

ને આકાંક્ષા રહે તો ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના વિષય એવી ઇન્દ્રિયોના ભાવની સ્થિતિ રહેવાથી સર્વપણું ન થાય. ૪.

अत एव हि तद्भावे देहायस्कृतिरुच्यते ।
स्कृत्यां तत्रापि वै भावो भवेत्पोषादिहेतुकः ॥५॥

અથી ઇરીનેજ સર્વાત્મભાવમાં દેહાદિકની સ્કુરણા ન હોવી નોઈયે, તેમ કહેવામાં આવે છે. હવે નો સ્કુરણા થયા કરતી હોય તો તેને ઇન્દ્રિયોના પોષણાદિક (ને તેના વિષયની સમ્પૂર્તિ) ના કારણરૂપ રહેશે. દૈતભાનવાળો ભાવ થાય. ૫.

तथैव विषयत्यागः सर्वतासाधनाय हि ।
कामभावे कामफले भावतो नहि सर्वता ॥६॥

સર્વપણાને સિદ્ધ કરવા માટેજ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ છે, કામ-વિષય હોયતો કામનું ફળ થાય અને તેવા કામભાવથી (જેમાં વિષયાપેક્ષા રહેલી છે, તેવી સ્થિતિથી) સર્વપણું સિદ્ધ ન થાય. ૬.

‘अहं भगवतः सर्व’ इति सर्वात्मभावनम् ।
‘प्रभुर्ममे’ भावो हि कामभावो यतो मतः ॥७॥

સર્વાત્મભાવનો અર્થ એ કે ‘હું સમગ્ર પ્રભુનોહું’. તેથી ઉલટું કામભાવ એ કે ‘પ્રભુ મારા છે.’ (પહેલામાં ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ છે, નિઃસ્વાર્થતા છે, જ્યારે પાછલામાં વિષય-સમ્પૂર્તિની ઇચ્છા રહેલી છે.) ૭.

અતો વિચારકૈર્મદઃ કામસર્વાત્મભાવયોઃ ।

ચોદન્યઃ શ્રોમદાચાર્યકૃપયાઽતિવિચક્ષ્ણૈઃ ॥૮॥

આથી અતિ વિચક્ષણ એવા વિચારક વિદ્વાનોએ શ્રી મહાપ્રભુ-
જીની કૃપાથી કામભાવ અને સર્વાત્મભાવનો ભેદ જાણ્યો ૮.

સર્વાત્મભાવસાધ્યો ઠિ સ્વરૂપાનન્દ ઉચ્યતે ।

તત્ત્વતામત પવાથ્ર ભાવાનન્દો નિરૂપિતઃ ॥૯॥

સર્વાત્મભાવથી સાધી શકાય એવો જે આનંદ તે સ્વરૂપા-
નન્દ કહેવાય છે આથીજ જેને સર્વાત્મભાવ હોય તેનેજ અહીં
ભાવાનન્દ છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે ૯

ભાવસ્વરૂપમેવાસ્તિઃ મૈદયોધેન મિત્રતા ।

કામભાવે વદિત્યે નુ સ્પષ્ટા કુષ્યેત મિત્રતા ॥૧૦॥

—આ બન્નેય ભાવનુંજ સ્વરૂપ છે, પણ બન્ને વચ્ચે જે ભેદ
બતાવનામાં આવ્યો છે, તેનાથી બન્ને વચ્ચે ભિન્નતા છે કામભાવ
અયગ રહેલો છે (પ્રભુ માગ છે અને હું જુદો એ રીતે,) તેથી
બન્ને વચ્ચેની ભિન્નતા સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે (સર્વાત્મભાવમાં
પ્રભુથી અનન્યતા છે—હું પ્રભુનોજ છું મારે કશુંજ નથી, ત્યાં
ઈન્દ્રિયોના વિષયોની સમ્ભાવનાજ ક્યા રહી?) ૧૦.

અમેદોઽપિ સ્વરૂપસ્ય કામાઘાથયવોધનાત્ ।

કામભાવફલં નિત્ય સત્યયોગઃ પ્રભુણા મતમ્ ॥૧૧॥

યતસ્તથૈવ તત્રાસ્તિ હ્યપેક્ષા કામભાવને ॥૧૧૩॥

જે કોઈ જાને વચ્ચે અબેદ દેખાય છે, તે સકામ ઇચ્છાથી સ્વરૂપના આશ્રયની વાત છે, તેટલા પૂરતોજ. કામ ભાવનું ફલ પ્રભુ સાથેનો નિત્ય સંયોગ, એ છે, કેમકે કામભાવમાં તેનાજ પ્રકારની—પ્રભુ સાથે સંયોગ રહે તેવા પ્રકારની—ઈચ્છા રહેલી હોય છે. ૧૧૩.

सर्वात्मभावे सतत सर्वत्यागात्मके मतम् ॥१२॥

स्वस्य सम्यन्धितारूपे भावप्राप्ति फलं पुनः ।

अनपेक्षत्यतो नैव कामादि दीयते फलम् ॥१३॥

સર્વ વસ્તુઓના ત્યાગના સ્વરૂપમાં રહેલા, તેમજ પોતાના પ્રભુ સાથેના વિશિષ્ટ પ્રકારનો સમ્બન્ધ જેમાં છે, તેવા સર્વાત્મ-ભાવમાં ભાવપ્રાપ્તિ એજ સતત ફલ છે આમાં કોઈપણ પ્રકારના ફલની અપેક્ષા ન હોવાથી કામાત્મક કોઈપણ પ્રકારનું ફલ પ્રભુ તરફથી દેવામાં આવતું નથી ૧૩.

स्वरूपमेव देयं हि, स भाव श्रुतिसम्मत ।

अतः सर्वात्मभावस्य फलभावो न चान्यथा ॥१४॥

આમાં તો સ્વરૂપદાનજ રહેલું છે. તે સર્વાત્મભાવ વેદસમ્મત છે; કેમકે આ સર્વાત્મભાવનો ફલભાવ અન્ય કોઈપણ પ્રકારનો નથી ૧૪.

स चानपेक्षितारूपो यत्र नापेक्षिता हरेः ।

विरहे भाववैकल्यात्सापेक्षत्वं कथञ्च न ॥१५॥

ન્યાં પ્રભુને કોઈપણ જાતની અપેક્ષિતા નથી, તેવા પ્રકારનો અપેક્ષિતાના સ્વરૂપવાળો આ મર્વાત્મભાવ છે વિરહને લીધે ન્યા

ભાવજ્ઞ ઠગોશાઈ બચ છે, ત્યાં અપેક્ષિતા [મુકામપણું] હોય
નહીં. ૧૫.

‘સન્ત્યજ્ય સર્વવિષયાં નિત્યં નિરપેક્ષિતા ।

સ્વરૂપનિરપેક્ષત્વં વિયોગે દશ્યતે હરેઃ ॥૧૬॥

વેણુનાદથી પ્રભુએ ગોપાદ્ભગનાઓને બેલવ્યાં અને ગોપાદ્ભગ-
નાઓ વનમાં આવ્યાં ત્યારે પ્રભુએ તેઓને ચાલ્યાં જવાનું કહ્યું તે
વખતે ગોપાદ્ભગનાઓએ પ્રભુને વીનવી કરી કે-‘અમે તો સમગ્ર
વિષયનો ત્યાગ કરી આપના ચરણારવિંદમાં હાજર થયાં છીએ.’
(ભા. ૧૦-૨૯-૩૧), આ સ્થળે ભક્તજનોનું નિષ્કામપણું સ્પષ્ટ
છે, પ્રભુને બ્યારે વિરહ થયો ત્યારે સ્વરૂપવિષયક નિષ્કામપણું,
પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ૧૬.

અતઃ પયોદ્ધૈરુત્તં દૌત્યેન યજમાગતૈઃ ।

‘સર્વાત્મભાવોઽધિકૃતો...ચિરહેજે’તિ તદ્વચઃ ॥૧૭॥

આધીજ દૂતના કાર્ય માટે મજસૂમિમાં પધારેલા ઉદ્ધવજીએ
શ્રીમદ્ભગનાઓની સ્થિતિ જોઈ ‘તમે વિરહ વડે કરીને અધોક્ષજ
પ્રભુમા સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત કર્યો છે’ [ભા. ૧૦-૪૮-૨૭], એ પ્રકારનું
વચન કહ્યું છે ૧૭.

અતઃ સર્વાત્મભાવો હિ ‘ત્યાગાત્મોપેક્ષયા યુતઃ ।

ભાવસ્વરૂપફલકઃ સ્વસમ્યન્ધમકાશકઃ ॥૧૮॥

એટલેજ સર્વાત્મભાવ ત્યાગની જરૂરવાળો છે, તેમજ ભાવ-

સ્વરૂપના દ્વિરૂપે રહેલો અને પોતાના પ્રભુ સાથેના વિશિષ્ટ પ્રકારના સમ્બન્ધને પ્રકાશિત કરનારો છે. ૧૮.

દેહાદિસ્ફૂર્તિરહિતો વિષયત્યાગપૂર્વકઃ ।

ભાવાત્મકામસમ્યન્ધિરમણાદિક્રિયઃ સદા ॥૧૯॥

સ્વતન્ત્રભક્તિશબ્દારૂપઃ ફલાત્મા હાયતાં જનૈઃ ॥૧૯૩॥

વળી આ સર્વાત્મભાવ દેહાદિકની સ્ફૂર્તિ વિનાનો, વિષયોનો જેમાં ત્યાગ પ્રથમજ છે, તેવો, માત્ર ભાવાત્મક કામસમ્બન્ધમાં જે સ્મરણાદિ તેની જેમાં ભાવાત્મક ક્રિયા [ક્રિયાની ભાવના માત્ર, અન્ય કશુંયે [Practical]] નહી, ફલાત્મક, સ્વતન્ત્ર ભક્તિ શબ્દથી વ્યવહાર કરાતો છે, તેમ મનુષ્યોએ જાણવું. ૧૯૩.

પ્રવૃત્તિઃ કામભાવેઽસ્તિ, નિવૃત્તિસ્તુ ત્રિતીયકે ।

અધિકં લેખિતું નૈવ શક્યતે મન્દયુદિતઃ ॥૨૦॥

કામભાવમા પ્રવૃત્તિ છે, જ્યારે આ સર્વાત્મભાવમાં સર્વ પ્રકારની નિવૃત્તિ છે. મારી મન્દ બુદ્ધિને લીધે વિશેષ લખવાની મારામા શકિત નથી ૨૦.

સ્વાચાર્યકૃપયામિદ્ધૈઃ સદા તદ્વાચભાયુકેઃ ।

મુયોધિનીદર્શકૈઃ ચ વિજ્ઞેયસ્તુ સ્વતા જનૈઃ ॥૨૧॥

શ્રીમુખોધિનીજનું પરિશીલન કરનારા, હમેશાં ભગવદ્ ભાવનીજ ભાવના કરતાગ વિદ્યાનોયે પોતાની મેળેજ શ્રીમદ્વાપ્રભુજની કૃપાએ કરી આ સર્વાત્મભાવને સમગ્રી લેવો. ૨૧.

૨૧. નિવેદનતાત્પર્યાર્થઃ ॥

અથ નિવેદનવાક્યાર્થસ્તુ-સુષ્ટ્યાદાયેષ જીવાઃ સ્વતો ભગવતા
સુષ્ટ્યર્થે ભિન્નાઃ કૃતાઃ; તેષાં તતઃપ્રભૃતિ ભગવતા સહ ભગવદંશાનાં
વિપ્રયોગોઽસ્યેવ, ન પર તાપ્તલેશઃ, સમ્બન્ધાભાવાત્; સમ્બન્ધસ્તુ
પ્રપંચાત્મકિનિવૃત્ત્યા ભવતિ; સા તુ યાવદ્દેહસમ્બન્ધમહન્તામમતયોર-
વિચાકાર્યયોઃ સત્તત્ત્વ ભવિતું શક્નોતિ, અતો યગ્રાહન્તામમતયોર્વાધ-

૧. અક્ષરાંશદૈષા ત્રિવિધાઃ। કેવલમર્યાદાયાં સ્થિતાઃ સાધન-
પરાસ્તેષાં મુક્તિરેવ ફલં, યે ચ મર્યાદાપુષ્ટાવહ્નીકૃતાસ્તેષાં સર્વસાધન-
ત્યાગપૂર્વકશરણાગતૌ ક્રિયમાણસેવનાયાં સેવાફલૌત્કલસિદ્ધિઃ।
અન્યેષાં વાસુરાણાં પ્રકૃતિજન્યાનાં સંસારનિશ્ચયેનાન્ધન્તમઃપ્રવેશ-
રૂપા મુક્તિઃ, ન હિ તેષાં ભગવત્પ્રાપ્તિસમ્બન્ધગન્ધોઽપિ, 'મામપ્રાપ્યૈદં
કૌન્તેય' इत्यादिवचनाત્ ॥ તત્પુસ્તકસ્યં દિપ્પણમ્ ।

૧. અક્ષરબ્રહ્મના અસોઃ દૈવ અસો બે પ્રકારના છે. તેમાંના
એક તો કેવલ મર્યાદામાંજ રહેલા છે; તેઓ વેદ વગેરેમાં વર્ણવેલાં
સાધનો કરીને મોક્ષરૂપ ફલને પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓને મોક્ષજ ફલ
મહે છે, અધિક નહિ. બેઓનો મર્યાદાપુષ્ટિમા અંગીકાર થયેલો
છે, તેઓ તો મર્યાદાનાં સર્વ સાધનોને તિલાંજલિ આપીને પ્રભુને
શરણે જાય છે; અથવા તો મર્યાદામાર્ગનાં સાધનોજ તેવા જીવોને
છોડીને આત્મા જાય છે; શરણે જ્યા પછી તે જીવો પ્રભુની સેવા
કરે છે અને સેવા કરતાં કરતાં રસમય પ્રભુ સાથે અનેક અસૌકિં

કાત્યં ભવિષ્યતીતિ પુનઃ સમ્મન્થસિદ્ધિઃ, તથા પુનર્દેહાદેઃ પાપેન મૃદાપેઃ
 કાર્યક્ષમત્તમિચ ભગવત્કાર્યોપયોગિન્યં ભવતીત્યલમુનયા ॥

इति श्रीहरिदासोदितो निवेदनतात्पर्यार्थः ॥

ભાવાર્થ-આત્મનિવેદનનો વાક્યાર્થ આ પ્રમાણે છેઃ વાક્યાર્થ
 એટલે નિવેદનમંત્રમાં જે શબ્દો કે અક્ષરો રહેલા છે, તે સર્વનું
 સ્વરૂપ, તેનો ભાવાર્થ, એજ નિવેદનનો વાક્યાર્થ એને શ્રીહરિધન-
 ચરણ સ્પર્શ કરે છે;

एकोऽहं बहु स्यां, एकाकी न रहते, रा द्वितीयमैच्छत् એ શ્રુતિ-
 વાક્યને આધારે પ્રથમતો પ્રભુએ સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છા કરી. રમણ
 કરવા માટે સૃષ્ટિ રચે છે એમ ઉપનિષદ કહે છે. રમણ કેમ બની
 શકે? સર્વત્ર એકજ ભગવાન છે. ભગવાન ભગવાન સાથે રમણ કેમ
 કરે? એ શંકા થતાં શ્રુતિ કહે છે કે પ્રભુ પોતે રમણ કરવા બહુ-
 રૂપે થાય છે સૃષ્ટિ રચવા માટે પોતાનામાંથી જ અનેક જડજીવાદિ
 પ્રકટ કરે છે. જીવો સ્વસ્વરૂપ હોવાથી સૃષ્ટિ કરવાની પ્રભુ ત્યારે
 ઇચ્છા કરે છે, ત્યારે તે જીવોને પોતાનાથી જુદા કરે છે. ન્યારથી

આનંદમય લોગો લોગવે છે, એ સેવાક્ષત્ર અંધમા કહેલા ફલની
 તેઓને પ્રાપ્તિ થાય છે. જેઓ પ્રકૃતિ-માયામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા છે,
 તેવા અસુરોને તો સંસારમાં ભગવાનો નિશ્ચય થયેલો હોવાથી તે
 લોકોને અધંતમસ નામના મહાનરકમાં પ્રવેશ કરવારૂપ મુક્તિ
 મહે છે. તે લોકોને પ્રભુની પ્રાપ્તિના સંબંધનો ગન્ધ પણ નથી;
 કેમકે પ્રભુ જ શ્રીમુખે ગીતામાં આગા કરે છે કે 'હિ અર્જુન, તે
 આસુર જીવો મને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાજ અધમ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.
 તેઓને આસુર યોનિમાં જ હું પટકું છું.'

લગનદશરૂપ જીવો જુના થાય છે, ત્યાંથી પ્રભુથી તેઓ વિખૂટા પડે છે પ્રભુનો વિયોગ પ્રાપ્ત થાય છે જુદા પડ્યા ત્યાંથી પ્રભુનો સંબંધ છૂટ્યો અને વિયોગજ ન્હોતો ભગવાનથી વિખૂટા થાય તો પણ તેઓને તાપકલેશ નથી થતા, વિયોગ હોય તો તાપકલેશ થવો જોઈએ, પરંતુ વિયોગ જના, હજારો વર્ષોનો વિયોગ છતાં જીવોને લેશ પણ પ્રભુને મળવા માટે તાપ કે કલેશ કાર્ણ થતું નથી કાગણું શું ? કાગણું જોઈ કે પ્રભુનો સંબંધ નથી જ્યાંથી વિખુટા પડ્યા ત્યાંથી પ્રભુ આવેનો તારૂં તૂટ્યો, સંબંધ છૂટ્યો, હવે પ્રભુના વિયોગને લઈને થવો જોઈએ તાપકલેશ કયાથી થાય ? થોડો પણ પ્રભુનો સંબંધ ન્હોતો આવતો હોય તો તેગોને પ્રભુનો વિયોગ સાબરી આવે અને પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે આર્તિ ઉદ્ભવે સમુદગો સંબંધ જ્યાં નથી, ત્યાં પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે તાપકલેશની ઉત્પત્તિ કયાથી ?

વિયોગ પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રભુનો સંબંધ કેવી રીતે થાય ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આપશ્રી આજ્ઞા કરે છે કે પ્રપચમાં જામેની આસક્તિ દૂર થયા પછી પ્રભુનો સંબંધ થાય છે પ્રપચમાં જ્યાં મુધી આસક્તિ લાગી પડે છે ત્યાંમુધી પ્રભુનો સંબંધ મહાવિત નથી મારું તારું દુઃખે પ્રભુનો સંબંધ થાય છે

પ્રપચમાં એટલે લોકમાં ગેહલી આસક્તિ દૂર થવામાં એ આડી ફાંમે છે, એમ તો અહના અને ખીજી મમતા એ બેની મારતા અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાન અજ્ઞાનથી મારું તારું ઉદ્ભવે છે મમમ જગત પ્રભુને ખેનવાનું સ્થાન છે એમાના મારું પદાથો પ્રભુને ખેવવાનાં ગમડા છે, તે બધા પ્રભુના છે, પ્રભુજ તેના માલીક છે, જા અજ્ઞાનને વશ થઈને કુમુદિ જીવો એને પોતાના

માની લે છે, અને દુઃખી થાય છે; ત્યારે જ્યાંમુખી અવિદ્યાએ
 ઉત્પન્ન કરેલી એ લૌકિક અદ્વંતા અને મમતારૂપ વિશ્વાચિનીઓ
 બેઠેલી છે, જ્યાંમુખી લૌકિકમાંથી જીવની આસક્તિ દૂર થવાની
 નથી. જ્યારે જ્યારે અદ્વંતા અને મમતાને બાધ થશે ત્યારે ત્યારે
 પ્રપંચમાં રહેલી આસક્તિ દૂર થશે, અને ફરીને પ્રભુનો સંબંધ થશે.
 તાત્પર્ય આ છે: માયાની બે પુત્રીઓ, એક વિદ્યા અને બીજી અ-
 વિદ્યા, અવિદ્યામાં ફસાઈને જીવ પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જઈને લૌકિક-
 કમાં અદ્વંતા મમતા બાંધે છે. પ્રભુએ અદ્વંતા મમતાનું મૂલ કારણ
 જે માયા, તેને જીતવાનું સરલ સાધન યાતાલ્યું છે. ગીતામાં શ્રી-
 મુખે આજ્ઞા કરે છે કે, મામેવ ચં પ્રવચન્તે માયામેતા તરન્તિ સ-મને
 જે શરણે આવે છે, તે એ માયાને તરી જાય છે. પ્રભુને શરણે
 જવાથી એ માયાનો જય થાય છે. માયાનો જય થવાથી અવિદ્યા
 રહેતી નથી. અવિદ્યા દૂર થતાં તેની બે પુત્રીઓ અદ્વંતા મમતા
 પલાયન કરી જાય છે. અર્થાત્ જે જે પદાર્થોને 'મારા તારા'
 માનવામાં આવતા તે સર્વ પદાર્થો પ્રભુને સોંપી દેતે, પ્રભુના જ
 માનીતે, પોતાને પણ 'હું' એમ સ્વતન્ત્ર ન માનતાં પ્રભુનો દાસ
 છું, એમ જાણીને ભગવત્સેનામાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. એથી પ્રભુનો
 સંબંધ ફરીને સિદ્ધ થઈ જાયો એમ સમજી લેવું. જ્યારે પ્રભુનો
 સંબંધ થયો, ત્યારે સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો જેમ કાચી
 માટીના ઘડાને પકવ્યા પછી જલ લઈ આવવા વગેરે કાર્યમાં
 નેહી શકાય છે તેમ પ્રભુનો સંબંધ સિદ્ધ થયા પછીજ દેહ,
 ઇન્દ્રિય વગેરેનો પાક થાય છે. એ પાક તાપકલેશરૂપ વિયોગાગ્નિથી
 થાય છે, પહેલાં સંબંધ થતાંજ 'હું' પ્રભુથી હૃદયે વર્ષ્યો વિખૂટો
 પડ્યો છું' આવું ભાન જ્યારે થાય છે, ત્યારે પ્રભુને મળવા માટે
 અત્યંત આર્તિ થાય છે, તે આર્તિ વિયોગરૂપ મહાગ્નિમાં પરિણમ

પામે છે, અને તે અલૌકિક અગ્નિ વડે લૌકિક દેહ, ઇન્દ્રિય વગેરે ન્યારે પાકે છે, શુદ્ધ બને છે, ત્યારે તે દેહ, ઇન્દ્રિય વગેરે પ્રભુનાં કાર્યામાં ઉપયોગી આવે છે. આથી વધારે શું કહીએ ? એટલું જ બસ છે.

(પુ. ભ. સુ. વ. ૬ અંક ૩-૪)

૨૨. સ્વમાર્ગમૂલનિરૂપણમ્ ॥

અથ શ્રીકૃષ્ણાયદનપદામ્બોજપ્રસાદતઃ ॥
પ્રભુસ્વરૂપયિષયે કિંચિદગ્ર નિરૂપ્યતે ॥૧॥

હવે શ્રીકૃષ્ણઅંદરના મુખારવિંદના અવતારરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્પ-
ચરણોના ચરણકમળની કૃપાથી પ્રભુના સ્વરૂપના વિષયમાં કાંઈક
અહીં કહેવામાં આવે છે. ૧.

‘રસો વૈ સ’ इति ध्रुत्या सरसात्मतयोदितम् ॥
તત્ર કૃષ્ણે મતિઃ કાર્યાં બ્રહ્મવાદેન સર્વથા ॥૨॥

“રસો વૈ સઃ”—તે પ્રભુ રસરૂપ છે, એ ઉપનિષદ—વાક્ય
અનુસાર પ્રભુનું સ્વરૂપ રસાત્મક કહેવામાં આવ્યું છે, તેવા પ્રકારના
શ્રીકૃષ્ણઅંદરનાં બ્રહ્મવાદના સિદ્ધાન્ત અનુસાર દરેક રીતે બુદ્ધિ
કરવી. ૨.

ઘણવાદે હિ મગવાનાનંદાકાર ઠચ્યતે ॥
તન્માત્રમુગપાદાદિ સર્વ તસ્ય નિરૂપ્યતે ॥૩॥

બ્રહ્મવાદમાં ભગવાનને આનંદાકાર કહેવામાં આવે છે. તે પ્રભુનાં મુખ-ચંચુ વગેરે સર્વ આનંદરૂપ કહેવામાં આવે છે. ૩.

કૌટિકદર્પણાવ્યયરૂપં ચાનંદ પચદિ ॥
રેશ્વર્યાધિગુણાઃ સર્વે તદ્ધરૂપા નૈવ સંશય. ॥૪॥

કરોડો કામદેવોના લાવણ્યનું એક જ મણેશ રૂપ આનંદમાં જ રહેલ છે. એશ્વર્ય વગેરે બધા ભગવદ્ગુણો આનંદાત્મક જ છે, એમાં કંઈ પણ સંશય નથી. ૪.

તયાવિધાકૃતિઃ પ્રજ્ઞાત્મકત્વં જગતઃ સ્મૃતમ્ ॥
મુખ્યો હિ જગદાકારો પ્રજ્ઞાકારો નિરૂપિતઃ ॥૫॥
ઘટકુદયાઘાકૃતીનાં ધાવારંભણતોચ્યતે ॥
આનંદો હિ ઘણવાદે સર્વજ્ઞાકારબોધકઃ ॥૬॥

તેનું આનંદાકાર બ્રહ્મસ્વરૂપાત્મક સ્વરૂપ જગતનું જ. મુખ્ય એવો જગદ્ધરૂપ આકાર બ્રહ્માકાર કહેવામાં આવ્યો છે; ઘડો, કુંદ એ વગેરે આકૃતિનાં નામ એ વાણીનો આરંભ થયો, તેટલા પૂરતાં જ છે. બ્રહ્મવાદમાં બધાં બધાં આનંદ શબ્દનો પ્રયોગ છે, ત્યાં ત્યાં તે આકારનો બોધક છે. ૫-૬.

ન કિંચિદોદ્દેશ યસ્તુ નિરાકાર તુ યદ્વચેદ ॥
સાકારઘણરૂપત્વાત્તદાકારેણ સાકૃતિ. ॥૭॥

એવી કામ/પણ વસ્તુ નથી કે જેને આકાર જ ન હોય.
 બધા સાકાર હોવાથી તે બધાના આધારે સમગ્ર જગત સાકાર છે. ૭.

અતઃ પચોક્તમાચાર્યનિબંધે તત્ત્વદીપકે ॥

‘અલંકરં કૃષ્ણવત્સર્વમિતિ નિર્ગલિતં ઘચઃ ॥૮॥

આથીજ શ્રીતત્ત્વદીપનિબંધમાં શ્રીમદાચાર્યચરણોએ, સર્વના
 નિયોક્તરૂપ વાક્ય કહ્યું છે કે ‘કૃષ્ણરૂપ એવું આ સર્વ અખણુક
 છે.’ ૮

‘ભગવદ્દર્મશક્તીનામિતિ તદ્વરૂપતાચ્યતે ॥

સર્વસ્વરૂપમાનંદસ્તદાકારસ્તદાકૃતિઃ ॥૯॥

પ્રભુના ધર્મો અને શક્તિઓ પ્રભુરૂપ છે, સર્વ સ્વરૂપાત્મક.
 આનંદ છે. એટલે આનંદનો જે આકાર તે પ્રભુનો આકાર છે.

‘યત્ત્વં રસાત્મકં વદ્ય સાકારં, હ્રેયમાસ્તિકૈઃ ॥૧૦॥

આમ રસાત્મક એવું જ બધા તેને આસ્તિકોએ સાકાર
 (આનંદાકાર) જાણવું હશે.

રસઃશ્ચ દ્વિવિધઃ સિદ્ધસ્તચ્છોભે/યાદૃશસ્તથા ॥૧૦॥

સયોગવિપ્રયોગાભ્યાં શૃંગારો વિનિરૂપિતઃ ॥

સંયોગઽચ્ચ વિરહઃ સ્વરૂપાન્મેતિ નિશ્ચયઃ ॥૧૧॥

રસશબ્દમાં જેવા પ્રકારનો રસ, કહેવામાં આવ્યો છે, તે રસ
 જે પ્રકારનો સિદ્ધ છે. તેજ રીતે શૃંગાર રસ, સંયોગ અને વિપ્ર-

યોગ એમ બે પ્રકારનો છે. મધ્યોગ રસની માફક વિપ્રયોગ રસ
શૃંગારરમરૂપ છે, એવો નિશ્ચય છે. ૧૧.

इयानेष विभेदा हि मंतव्यस्तत्स्वरूपयोः ॥

क्रियात्मकस्तु संयोगो लायवेदनिर्पितः ॥૧૨॥

विप्रयोगस्तु भावात्मा कंगलानुभवैकटक ॥૧૨૩॥

શૃંગારરસના આ બે સ્વરૂપનો આલેખોજ લેઈ જાણીએ—

મધ્યોગ રસ ક્રિયાત્મક છે અને તે લોક અને વેદમાં કહેવામાં
આવેલો છે; ત્યારે વિપ્રયોગ રસ ભાવાત્મક છે અને કેવલ અનુભવ-
થીજ જોઈ શકાય તેવો છે (અનુભવાત્મક તેવો છે). ૧૨૩.

भावात्मकस्वरूपस्य भावात्मानो प्रजस्थिताः ॥૧૩॥

सदा तदेकतदितोस्तद्रूपा न हि संशयः ॥

तस्य सर्वथ सामग्री संतव्या हि तथापिधा ॥૧૪॥

ભાવાત્મકસ્વરૂપ પ્રજાના વજમાં રહેલા ભાવાત્મક વાવતપદાર્થો
દમ્બેશાં તે એકજ ભાવથી યુક્ત છે, અને તેઓ ભગવદ્વરૂપ-ભાવ-
રૂપ છે. તેમાં કોઈ જાતની શંકા નથી. આપત્રીની બધીજ સામગ્રી
ભાવરૂપ છે- તેમ જાણવું. ૧૪.

कदाचिन्मूललीलायाः कर्तुः प्राकट्यमोक्षितुः ॥

श्रुतिष्वग्निहोમાरेषु तत्फलप्रापणेच्छया ॥૧૫॥

संदत्तवरसाफल्यविधानाय विशेषतः ॥

स्वभावात्मप्रजजनाः प्रथमं प्रकटीकृताः ॥૧૬॥

કોઈવાર પ્રભુને મૂલલીલાનું પ્રાગટ્ય કરવાની ઇચ્છા થતાં શ્રુતિરૂપ અમિકુમારોને ભાવરૂપ રૂપ અપાવવાની ઇચ્છાએ કરી ખાસ કરી પોતે આપેલા વરદાનને સફલ કરવા માટે પોતાના ભાવાત્મક શ્રીવજ્રજનોને પ્રકટ કર્યાં. ૧૫-૧૬.

સંયોગાત્મા સ્વયંજાતો વસુદેવગૃહે તતઃ ॥

નંદગૃહે સમાગત્ય ભાવાત્મવજસંશ્રયમ્ ॥૧૭॥

ગોપિકાભાવરૂપં સ્વમાત્માનં સ્થસ્થિતં વ્યધોત્ ॥

સ્થસ્થિતેન સ્વરૂપેણ સતતં રમતે યજે ॥૧૮॥

ત્યારે સંયોગરસરૂપ પોતે શ્રીવસુદેવજીના ગૃહમાં પ્રકટ થયાં અને આપશ્રીએ નંદના ઘરમાં આવીને ભાવાત્મક મળભૂમિના આશ્રયરૂપ રહેલ ગોપિકાભાવરૂપ પોતાનાજ આત્માને સારી રીતે સ્થિતિવાળો કર્યો. સારી રીતે સ્થિર થયેલા તે રૂપે પ્રભુ મળમાં સતત વિહાર કરે છે. ૧૭-૧૮.

શ્રુતીનામમિપુત્રાણાં પ્રથમાધિકૃતિર્યતઃ ॥

અતઃ ક્વચિત્ક્વચિત્તસ્યાર્ધિર્ભવિઽવ નિરુપ્યતે ॥૧૯॥

શ્રુતિરૂપ અમિકુમારોનો અધિકાર પ્રથમ હોવાથી અહીં મળમાં ક્યાંક ક્યાંક ભગવદ્રૂપનો આવિર્ભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. ૧૯.

યથા સ્વરૂપસેવાયાં કદાચિદ્રૂપદર્શનમ્ ॥

દેહસ્ય ભૌતિકત્વેન તયાઽત્રાપિ વિયુદ્ધતામ્ ॥૨૦॥

૨૦૩૪વેળા કરતાં કરતાં કોઈ સમે અસલ રૂપનાં દર્શનને

થઈ જાય; તેજ રીતે આ દેહ ભૌતિક હોવાથી કોઈ સમયે અહીં
વ્રજમાં અસલ રૂપનાં દર્શન થઈ જાય; એમ જાણો. ૨૦.

લીલાં કૃત્વા પ્રમાણાદિફલપ્રકરણાવધિ ॥

નિરોધેન તથાઽવિષાં સર્વો વિનિધાર્ય ચ ॥૨૧॥

સ્વાનંદં પૂરયિત્વૈવ શરીરમનઆદિષુ ॥

શ્રુતયોઽમિકુમારાશ્ચ નિર્દોષાનંદરૂપિણઃ ॥૨૨॥

કૃપાસ્તેષાં તતો માધં કેવલં વિરહાત્મકમ્ ॥

આત્યંતિકવિયોગાશ્રયં મુક્ત્યાપિ ફલમૂર્ધનમ્ ॥૨૩॥

ફલં દન્યા માયરૂપા વ્રજસ્થાઃ સ્વસ્થિતાઃ કૃતાઃ ॥

અકૂરનયને પ્રોક્તા અન્યયાભાવમાપિતાઃ ॥૨૪॥

સિદ્ધં વિદિત્વા ભગવાન્ તત્પ્રાકટ્યપ્રયોજનમ્ ॥

‘માયઃ પ્રાણો’ નિતિ પ્રલોકે તાસ્તૈવ હ્યવૃદિતાઃ ॥૨૫॥

તામસ પ્રમાણ પ્રકરણથી માંડી તામસ ફલપ્રકરણ સુધીની
(અ. ૪થી ૩૫સુધીની) કથામાં લીલા કરી, નિરોધે કરી પાંચ
પર્વવાળી અવિદ્યાને ટાળી, શરીર મન વગેરેમાં નિજ આનંદની
પૂરણી કરે. શ્રુતિરૂપ અમિકુમારોને પ્રભુએ નિર્દોષ આનંદરૂપ કર્યા.
ત્યારપછી તેઓને કેવલ ભાવરૂપ આત્યંતિક વિયોગ તામસ
વિરહરૂપ અને મુક્તિ કરતાયે જે પર ફક્ત તેઓને વટાવી જતૂં ઉત્તમ
ફલ આપી ભાવાત્મક એવાં તે વ્રજવાસીઓને પોતામાં નિરુદ્ધ કરી
લીધાં. અકૂરજી પ્રભુને પધરાવવા આવ્યા ત્યારે જે ગોપાલ્લગનાઓની
વાત કહેવામાં આવી છે, તેઓને પ્રભુએ તેઓના પ્રાકટ્યનું કારણ

મિદ્ર થયેલું જગત્તી ગોવત્તી બ્રાહ્મણે પમાડ્યાં “ પ્રાયઃ પ્રાગાન્
[મા. ૧૦] ” એ શ્લોકમાં નેના પ્રકારનાં ગોપીગતોની વાત
કહેવામાં આવી છે. ૨૧-૨૫.

શ્રુતયોઽગ્નિહુમારાસ્તુ મ્યાત્મરૂપ વ્રજસ્તિતાઃ ॥

આસ્ત્યંતિકસ્થવિરહફલભાજસ્તયા જ્ઞતાઃ ॥૨૬॥

અતર્ગૃહગતાઃ સ્વસ્મિન્ ક્રિયારૂપેણયેજિતાઃ ॥

તેષાં સ્વાયસરેમ્યત્માન્નિકાશ્ચ રણણ પુનઃ ॥૨૭॥

પ્રવેશનિત્યસંયોગરૂપેણ ચ ચથસ્થિતિઃ ॥૨૭૬

શ્રુતિરૂપ અગ્નિહુમારો કે જે પ્રભુરૂપ જગત્તી અન્તર રહેલા
હતા, તેઓને અત્યન્ત પોતાના વિપ્રયોગરૂપ ફક્તનાં અધિગરી કર-
વામાં આવ્યાં. તેમાં જે વેણુનાદ થતાં ધર બહાર ન નીકળી શક્યાં,
તેઓનો મિયારપે પ્રભુએ પોતામા પ્રવેશ કરાવ્યો. અનુકૂળ મર્યોગ
મળતાં તે અન્તર્ગૃહગતાને પોતામાથી બહાર પધરાવી તેઓની સાથે
મમણુ કરે આ પ્રવેશ થતાં નિત્ય સંયોગરૂપેજ રમણુ છે, તેમ
બાણુવું. ૨૬-૨૭૬

માયરૂપાસ્તુ તેનૈવ રૂપેણેતિ વિદ્યુષ્યતામ્ ॥૨૮॥

ઉભયોઃ સાઠૃતિર્યં દિ મતવ્યઃ છદ્ધવાદિભિ. ॥૨૮૩॥

ભાવાત્મક તો તેજ રૂપે એમ લાણુ. આ બન્ને પ્રકારનાં
[પ્રવેશ થતાં નિત્ય સંયોગરૂપ અન્તર્ગૃહગતા અને ભાવાત્મક શ્રુતિ-
રૂપા]ને છદ્ધવાદીયોયે સાદાર માનવાં. ૨૮૩

સર્વાધારો લોકવેદપ્રચિતઃ પુરુષોત્તમઃ ॥૨૧॥
 તદાધારોઽક્ષરતસ્ય પ્રપંચસ્તદતૈઃ પુનઃ ॥
 જીર્ઘૈરક્ષરતો દોષસ્તદતીતઃ પરઃ પુમાન્ ॥૩૦॥

લોક અને વેદમાં પ્રસિદ્ધ એવા જે પુરુષોત્તમ એ સર્વના
 આધારરૂપ છે. તે પ્રભુના આધાર અક્ષરબ્રહ્મ છે. અક્ષરબ્રહ્મનો
 આધાર પ્રપંચ [જગત]. તેજ જગતમાં રહેલા જીવોએ અક્ષરથી
 પર એવા પરપુરુષને બાજુવો. ૩૦

તતઃ શ્રીગોપીકાવુંદગૃહભાવઃ પરો હરિઃ ॥
 શ્રીમદાચાર્યકૃપયા વિદ્યેયઃ કૃષ્ણ પવ દિ ॥૩૧॥

શ્રીમદાચાર્યવરજીની કૃપાએ કરી શ્રીગોપીજનોના સમૂહના
 ગૃહભાવરૂપ હરિ શ્રીકૃષ્ણને તે પર પુરુષ કરતાં જે પર બાજુવા. ૩૧.

મૂલરૂપસંશયનિરાકરણમ્ ॥

સદા શ્રુતોનાં કૃપયા મૂલરૂપપ્રદર્શકઃ ।
 રસાત્મકસ્વરૂપાત્મગોપીજનસમન્વિતઃ ॥૧॥
 તથાભૂતવ્રજશ્રીમદ્ગોવર્ધનધિલાસકૃત્ ॥
 યથા દ્યગ્નિસુતાન્સર્વાન્કૃપયા કૌસલેન્દ્રતઃ ॥૨॥

અનુગૃહ્ય સ્વરૂપાત્મભક્તાયેશ વિધાય ચ ॥

તદા તદ્વરૂપતાપક્ષીર્મૂલલીલાપરાયણઃ ॥૩॥

યથા યા પૂર્વરૂપેઽપિ સ્થયમાવિશ્ય સર્વતઃ ॥

મૂલરૂપેણ કૃતવાંહીલાસ્તદ્વસ્થ દરિઃ ॥૪॥

તથા શ્રુતિષુ સર્વાસુ ભાવાત્મા સ્વોચરૂપતામ્ ॥

સમ્પાદ્ય મૂલરૂપેણ રમતે તાદૃશીષુ ચે ॥૫॥

જે પ્રમાણે સદેવ અનુગ્રહ વડે શ્રુતિયોના મૂલરૂપને ખતાવનાર
સ્વરૂપસ્વરૂપવાળાં ગોપાકુંડનાઓથી યુક્ત, તેવાજ પ્રકારના રસાત્મક
સ્વરૂપવાળા મુજ અને શ્રીગિરિરાજ-તેમાં કીડા કરનાગ મૂલવીલા
કરનારા પ્રભુએ રામચન્દ્રજીદ્વારા અનુગ્રહથી સર્વ અમિકુમારોને
નવાજ સ્વરૂપાત્મક બક્ષીને આવેશ તેમાં કરી અસંસારી સાચાં
અથવા તે પ્રથમના સ્વરૂપમાં ચારેબાજુથી આપશ્રીએ મૂલરૂપે રહી
લીલાઓ કરી, તેજ પ્રમાણે, ભાવાત્મા પ્રભુ પશુકેજ સમગ્ર શ્રુતિ-
યોમાં પોતાના સ્વરૂપને પધરાવી-તદ્વસ્થ કરી તેવી તદ્વસ્થ શ્રુતિ-
રૂપાઓમાં રમણ કરી રહ્યા છે. ૧-૫.

આથયત્વે તથાભાવે પ્રમોસ્તન્ન નયાન્ન દિ ॥

ઉભયોર્ભાવરૂપત્વ મન્તવ્ય ઘણવાદિભિઃ ॥૬॥

અમિકુમારોના વિષયમાં આથય મુખ્ય રૂપે રહેલો છે, તેજ
રીતે આ શ્રુતિરૂપાઓના વિષયના રમણમાં પ્રભુ અને ગોપાકુંડનાઓ
ભાવાત્મક છે, તેમ ઘણવાદીઓએ બતાવ્યું. ૬.

મુખ્યશક્તિસ્વરૂપં તુ શ્રીભાવો હરિરુચ્યતે ॥

તત્ર સ્વયંશઃ પરા શક્તિર્ભાવાંશઃ કૃષ્ણશબ્દિતઃ ॥૭॥

મુખ્ય શક્તિના સ્વરૂપે રહેલો શ્રીભાવ તે પણ પ્રભુજ કહ્યો છે. તેમાં શ્રી-અંશ છે, તે પર શક્તિ અને ભાવ-અંશ છે, તે કૃષ્ણ. ૭.

યયા હિ સર્વભાવાત્મા કૃષ્ણઃ સાર્પિ ચ તાદૃશી ॥

વિશિષ્ટસ્યૈવ સર્વેષાં કૃષ્ણસ્ય હૃદયેસ્થિતેઃ ॥૮॥

બ્રહ્મોર્મિલિતયોર્વાચ્ય મન્મથસ્થમભેદતઃ ॥

ત્રિપત્રત્વાત્રસસ્યાલમ્બને દ્વૈવિધ્યમુચ્યતે ॥૯॥

જેવી રીતે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણઅન્દ્રજી સર્વભાવરૂપ છે, તેજ રીતે તે શક્તિ પણ સર્વભાવરૂપ છે, બધાં ગોપાદ્મનાઓથી સુકત શ્રીકૃષ્ણઅન્દ્રજી હૃદયમાં મિરાજે છે, ત્યાં શક્તિ અને પ્રભુ એકરૂપ થતાં અભેદ કરી ઝામદેવપણું છે; માત્ર રસ દ્વિધ્વ હોવાથી રસના આલમ્બનમાં દ્વિવિધતા કહેવામાં આવે છે. ૮-૯.

પથ હિ સંશયઃ સર્વશ્ચેત્તથઃ પ્રભુસંશ્રિતૈઃ ॥

વિશિષ્ટે ગોકુલાધીશરૂપે સર્વત્ર સર્વયા ॥૧૦॥

આ પ્રમાણે પ્રભુના આશરે આવેલા ભગવદીયોયે બધે રથને બધી રીતે ખાસ પ્રકારના શ્રીગોકુલાધિશસ્વરૂપમાં થતા સર્વ સદેહને દૂર કરવા. ૧૦.

૨૪. શ્રીમત્પ્રમુખાકટ્યહેતુનિર્ણયઃ ॥

મક્તિમાર્ગે મગધતઃ પ્રાકટ્યં ફલમુચ્યતે ॥

પરમાનંદરૂપત્યાત્તદાવિર્ભવનં તથા ॥૧॥

ભક્તભાગ્યમાં પ્રભુનું પ્રકટ થયું, તેજ ફલ ફલિવાળ છે પ્રભુ પરમાનન્દરૂપ હોવાથી (અને આનંદ એજ પરમ ફલ હોવાથી) પ્રભુનું પ્રકટ થયું તે ફલરૂપ છે. ૧.

તત્ર દૈત્યુર્મક્તદુઃસઃ, રૂપપ્રિતયકે હરેઃ ॥

અવતારોઽપિ મન્તાનાં દુઃસાદેવ હરેર્મતઃ ॥૨॥

પ્રભુનું પ્રાકટ્ય થવામાં હેતુ ભક્તનું દુઃખ હોય છે. પ્રભુના બાહ્ય કૈશોર અને પૌમણ્ડ એ ત્રણે રૂપોમાં પણ પ્રભુનો અવતાર ભક્તોની તકલીફને આભારી હોય છે. ૨.

‘મયદુઃસ્વપિનાશાયે’ ત્યગ્રોવતં પ્રમુખિસ્તથા ॥૨૬॥

આ વાત શ્રીમદ્દાપ્રભુજીએ ‘મયદુઃસ્વપિનાશાય - પ્રભુ સંસારનાં દુઃખોના નાશ માટે પ્રકટ થાય છે,’ તે પ્રસન્નમાં કાઈ કથળે તેવી વાત કહી છે.

યદાન્યધિદિતં દુઃસઃ મન્તાનામિદં જાયતે ॥૩॥

તદાસુરપિનાશાયતરત્યજ્જસા દરિઃ ॥૩૩॥

જ્યારે ભક્તોને કાઈ અન્ય અસુરોદિકથી ઉત્પન્ન થયેલા

દુઃખનો પ્રસંગ સાંપડે છે, ત્યારે તેવા અમુરોનો સંહાર કરવાને માટે પ્રભુ તરત પ્રકટ થાય છે. ૪૩.

કામેન યત્ર તદ્દુઃખં સ્વરૂપવિપયં મતમ્ ॥૪૪॥
આધિર્માયો ભવેત્તત્ર હરેઃ પૂર્ણરસાત્મનઃ ॥૪૫॥

કામે કરી જ્યાં તેવા પ્રકારનું દુઃખ પ્રભુના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાના વિષયમાં હોય છે, ત્યાં તેવા પૂર્ણ રસધન પ્રભુનું પ્રાકટ થાય છે. ૪૪.

યત્રૈવ સહજસ્નેહાદ્દુઃખં તત્ર સ્વયં હરિઃ ॥૪૬॥
મૂલરૂપેણ કરુણસ્તદર્પે પ્રકટો ભવેત્ ॥૪૭॥

જ્યાં સહજ સ્નેહને અટ્ટે દુઃખ થયેલું હોય છે, ત્યાં કરુણાના સાગર પ્રભુ પડડેજ મૂલ સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે. ૪૬.

યથા પ્રાપ્તાર્થનયા દેવકીઘસુદેવયોઃ ॥૪૮॥
કામ્યયા શ્રુતિરૂપાણાં સહજસ્નેહતો હ્યમૂત્ ॥
અતો મત્તગત દુઃખ પ્રાકટયે હેતુરુચ્યતે ॥૪૯॥

—દાખલા તરીકે અક્ષાળ-પૃથ્વી-દેવતાઓ વગેરેને જઈ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, એટલે પ્રભુએ શ્રીદેવકી-વસુદેવને ત્યાં પ્રાકટ થીધું. જ્યારે શ્રુતિરૂપા ગોપાલ્લનાઓની કામનાયે કરી સહજ સ્નેહને લીધે પ્રભુ પ્રકટ થયા; માટેજ ભક્તને રહેલા દુઃખનેજ પ્રભુના પ્રકટ થવામાં હેતુ કહેવામાં આવે છે. ૭.

દુર્ગં તુ વિરહાદેવ જાયતે નાન્યથા પુનઃ ।
વિરહોઽપિ તદા દુઃખહેતુર્હેતિ ચદિ સ્ફુરેત ॥૮॥

દુઃખ છે, તે પ્રભુના વિરહે કરીને થાય છે; બીજી રીતે નહીં વિરહ પણ દુઃખના કારણરૂપ ત્યારેજ-થાય કે જ્યારે તેની સ્ફુર્તિ હૃદયમાં થાય. [હૃદયમાં વિરહ બાંધી ન જાય ત્યાંસુધી દુઃખનો અનુભવ નથીજ થતો.] ૮.

તસ્ફુર્તિસ્તેન ભગવત્સમ્બન્ધો દ્વિવિધો મતઃ ।
દેહભાવવિભેદેન, તત્રાપો હરિણા સ્મૃતઃ ॥૯॥

વિરહની સ્ફુર્તિ થાય, તેથી કરીને દેહ અને ભાવના બેદે કરી પ્રભુ સાથેનો સમ્બન્ધ બે પ્રકારનો હોય છે. તેમાંનો જે દૈહિક છે, તેની વાત પ્રભુએ ‘ધર્મગ્તાનિ વખતે સાધુઓના રક્ષણ માટે અવતાર લઈ છે,’ તેવી રીતે [ગીતાજીમાં] કહી છે. ૯.

અવતારો દ્વિતીયઃ સ્વાત્પરોક્ષાખ્યક્ષયોરર્પિ ।
યથા પત્યા સ્ત્રિયા ભાવસમ્બન્ધો, નહિ દેહજઃ ॥૧૦॥

બીજો ભાવને ક્ષીણે અવતાર છે, જે પ્રભુ પરોક્ષ રહીને અનુભવાવે અથવા પ્રત્યક્ષ રહીને પણ અનુભવાવે; ઉદાહરણ તરીકે પતિ સાથેનો સ્ત્રીને ભાવજનિત સમ્બન્ધ હોય છે, નહીં કે દેહજનિત. જિપાકુંગના સાથેનો સમ્બન્ધ એ ભાવજનિત છે. ત્યાં વિપ્રયોગ એ પરોક્ષ અને સંયોગ એ પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે.] ૧૦.

સ જાયતે નિરૂપધિઃ સ્વસર્વસ્વનિવેદનાત ॥૧૦૩॥

આ અમાપ અને અપાર લાવ પ્રભુને નિજ સર્વસ્વનું સમ-
ર્પણ કરવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦૩.

यथा कन्या स्वसर्वस्य निवेद्य निजाग्रहात् ॥११॥

गृह्णाति तद्गतं भावं परોक्षे तापरूपिणम् ।

तथात्रાપિ સ્વસર્વસ્વં નિવેદ્ય સ્વાગ્રહાદપિ ॥૧૨॥

ऊरीकृत्य च तद्भावं परोक्षे तापरूपिणम् ।

तस्यानुभाषतः कृष्णप्राकट्यं हृदये मतम् ॥१३॥

જે પ્રમાણે કન્યા પોતાના આગ્રહે કરી પતિદેવને પોતાના સર્વસ્વનું સમર્પણ કરી પરોક્ષમાં પતિના વિરહના-તાપ કલેશરૂપી-લાવનો સ્વીકાર કરે છે, તેજ પ્રમાણે અહીં પોતાના આગ્રહથી પણ પોતાના સર્વસ્વનું પ્રભુને સમર્પણ કરી પરોક્ષમાં વિપ્રયોગાત્મક તાપ-કલેશરૂપી પ્રભુવિષયક લાવનો સ્વીકાર કર્યે લક્તના અનુભવે કરી લક્તને પોતાના હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણચરણના પ્રાકટય થાય છે. (બન્ને પ્રકારના પ્રાકટયમાં આમ દુ.ખ એજ પ્રભુ પ્રાકટયનું કારણ છે). ૧૩.

૨૫. શ્રીપુરુષોત્તમસ્વરૂપાવિર્ભાવનિર્ણયઃ ॥

अथ स्याचार्यचरणावलम्बनघलान्मया ।

પુરુષોત્તમરૂપાધિભવિ કિञ્ચિન્નિરૂપ્યતે ॥૧॥

હવે શ્રીમદ્વાચાર્યચરણોના આશ્રયના બળે કરી શ્રીપુરુષોત્તમના સ્વરૂપના આવિર્ભાવ વિષયમાં હું કંઈક કહું છું:— ૧.

રસાત્મકઃ શ્રુતિશિરઃ સિદ્ધઃ સ પુરુષોત્તમઃ ।

રસઃ શૃંગાર ષયાસ્તિ નાટ્યસિદ્ધાન્તસમ્મતઃ ॥૨॥

વેદ-વેદાન્તથી સિદ્ધ થયેલા તે શ્રીપુરુષોત્તમ પ્રભુ રસાત્મક છે (રસો વૈ સઃ—તે પ્રભુ રસરૂપ છે, એ વગેરે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદાદિનાં વાક્યો અહીં પ્રમાણ છે.) નાટ્યશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તે જેને સમ્મતિ આપી છે, તેવો રસ તે માત્ર શૃંગારરસ છે. ૨.

અન્યેષુ રસતા નૈવ મન્યન્તે ભરતાદયઃ ।

શૃંગારરસસમ્બન્ધાદન્યેઽપિ સ્યુ રસા इति ॥૩॥

શૃંગારરસના સમ્બંધને લીધેજ બીજા રસો રસ છે, આવી સ્થિતિને લીધે ભરત વગેરે નાટ્યશાસ્ત્રના આચાર્યો બીજા રસોમાં સાચું રસપણું માનતાજ નથી. ૩.

યદ્યેવોપકૃતિઃ સર્વા મહતાં સ્વર્ણનિર્મિતા ।

શૃંગારસ્ય તથા કાર્યે રસા ષયોપયોગિનઃ ॥૪॥

સમૃદ્ધ પુરુષોના શૃંગારનાં સર્વ સાધન જે પ્રમાણે સોનાનાંજ બનાવેલાં હોય છે, તેજ પ્રમાણે શૃંગારરસના કાર્યમાં બીજા રસો ઉપયોગી છે. ૪.

સ યપ્ય શ્રુતિવાચ્યૈકવાક્યતાચલતઃ સ્ફુટઃ ।

સાધારઃ સન્નિવોનન્દો વિરુદ્ધાસિલધર્મશ્રુત ॥૫॥

રૂપવાનલિલાવારોઽનન્તશરિત સ્વભાવત ।

અપ્રાકૃતનિજાનન્તરૂપદેહેન્દ્રિયાદિક ॥૬॥

શ્રુતિના સઘન વાક્યોની એકરાક્યતાના ૧જે દરી મુખ એ તેજ આત્મક પ્રભુ આકાશ છે, મત્-ચિત્-આનન્દસ્વરૂપ છે, સ વિગદ ધર્મો (આહારી આણ, મદાનથી મદન, વગેરે) ના આશ્રય રૂપવાળા મર્મના આધારરૂપ, અનન્ત શક્તિવાળા, સ્વભાવે ક અધૌકિક એવા થોતાના આનન્દ-પ દેહ-દન્દિય વગેરે વાળા છે ૫-

સ શાસ્ત્રે દ્વિવિધ પ્રોક્ત સમ્યોગો વિરહસ્તથા ।

સ્મં યથા તારતમ્ય સમ્યોગાદ્વિરહે તથા ॥૭॥

તત્સ્વરૂપેઽપિ મન્તવ્ય મક્તાનુમવન મ્ફુટમ્ ॥૭૩॥

તે મને શાસ્ત્રમામયોગ-ગને વિપ્રયોગ એમ જે પ્રકારનો કલ છે મમામય્યાગ શૂંગાથી વિપ્રયોગ શૂંઆરનો નેમ ભેદ છે તેજ પ્રમાણે આત્મક પ્રભુના અરૂપમા પણ ભક્તોનો એ પ્રકારનો અનુભવ હોનાથી મુટ રીને ભેદ આણવો ૭૩

પૂર્વેઽસ્તિલમ્ય શાસ્ત્રીયક્રિયાધારસ્તથોત્તર ॥૮॥

ભાવાત્મા ભાવરૂપૈરક્રિયામાત્રાશ્રય સ્મૃત ॥૮૧॥

અયોગ શૂંગાનન્દ જે પ્રમાણેમમત્ત રસશાસ્ત્રની ક્રિયાઓના આધારરૂપે રૂદ્ધો છે, તેજ પ્રમાણે વિપ્રયોગ એ ભાવાત્મક તેમજ એરૂપ મમત્ત ક્રિયાઓના આશ્રયરૂપે રૂદ્ધો છે. ૮૧

લોમ્વેદ પ્રસિદ્ધો હિ પૂર્વમ્તમ્પાત્તથા મત ॥૯॥

શ્રુતિસિદ્ધાશ્વિત્રઘ્નઘ્નમાધારો જગત્કૃતિ ।

ચતુર્વ્યૂહાદિસહિત સર્વાશ્રયમયો હરિ ॥૧૦॥

હસતો મૃદમાવત્વાદ્ ભક્તૈકલ્યાણમ્બિન ।

અનુભૂતિપ્રમાણૈરુચ્યો માનાન્નગનિગ ॥૧૧॥

અનન્તરોટિલીલાનામાશ્રયો નિમ્બનૃતન ॥૧૧૩॥

તે પ્રમાણે પુનઃ ગયાગૃગારન્મ લોક અને વેળા પ્રસિદ્ધ
તે, નેત્રીજ નયોગશૂ ગાગ મકે પ્રનુ શ્રુતિમા ગિદ ગમમ મલ
ધર્મો ॥ આધા ૩૧, જગમ તેનું કાર્ય ૭ નેના રાશુરે-મ્કર્ણ-
પ્રદ્યુત-આનરદ એ આ ચલવાગા સમગ્ર આશ્રયોના ધામપ
ગે ॥ ૪, ૭ માટે વિનયોગ શૂગારાત્મકે પ્રનુ જાનના મૃદપણને કીધે
માન શક્તોનાજ હેલ્યા નિયતિ કરી રૂદના, માત્ર અનુભવપ
એન્જ પ્રમાણથી જાણી શકાય તમા ગાન્ય માત્ર પશુ પ્રમાણથી
જાણી ન શકાય તમા, આન્ત કમડો કીના ૧૦ ॥ ગાશ્રયપ અને
શિલ્પના એવા ૭ ૧૧૩

પ્રકૃત સર્વરૂપેણ પ્રાદુર્ભાવો હરેર્મત ॥૧૨॥

વ્યવસ્થા તત્ર રચિતા શ્રીમદાચાર્યપણ્ડિતૈ ॥૧૨૩॥

આ ૧ મંજુલીયાગા નમમ્કરણે પ્રજુત પ્રાપ્ત્ય થય છે કીમલ
આય નોયે તે વિષયમા પ્રુવાઓ આપ્યો છે — ૧૨૩

લોકવેદપ્રસિદ્ધસ્તુ વ્યુદ્યુક્તો હરિન્મત્થા ॥૧૩॥

વસુદેવગૃહે જાતો વાક્યસત્યસ્વસિદ્ધયૈ ॥૧૩૩॥

લોક અને વેળા પ્રસિદ્ધ એના પ્રજુ વસુદેવને પૂર્વ જન્મમા

આપેતા વાક્યને સત્ય કરવાને માટે મારે વ્યદ સાથે વસુદેવના
ધરમા પ્રકટયા ૧૮૩.

વ્યહત્રયસ્ય તત્રાગ્નિ કાર્ય, તદ્વિ નિરૂપિતમ્ ॥૧૪॥

તત્રાત ઇવ વ્યૂહાનામાવિર્ભાવોઽપિ રૂપિતઃ ॥૧૪૩॥

‘ગાન વ્યૂહન’ કાર્ય ત્રણમા છે અને તે ત્યાં ત્યાં બતાવાયું છે.
તે તે યજ્ઞે આ માટેજ જુદા જુદા વ્યૂહન પ્રાકટય થયું કહેવાયું
છે. ૧૪૩.

વાસુદેવસ્ય કાર્ય તુ વ્રજેઽવ્યસ્તિ ન સંશયઃ ॥૧૫॥

પૂતનાદિમહાદૈત્યમુક્તિઢાનાન્નિરૂપ્યતે ॥૧૫૩॥

વાસુદેવ વ્યૂહન કાર્ય ત્રણમા છે, તેમા અશય નથી. પૂતના
વગેરે મહાન દૈત્યાદિનો વધ કરી તેઓને મુક્તિ આપવાના કાર્યથી
વાસુદેવ વ્યૂહની માર્ગદર્શના છે ૧૫૩

અગ્રે રાજન્યદૈત્યાશમારણ યન્નિરૂપિતમ્ ॥૧૬॥

તત્સદ્ધર્મકર્ણરૂપેણ ભૂમારહરણ મતમ્ ॥૧૬૩॥

આગળ રાજ્ય મહાગણના દૈત્યાશવાળા ક્રમાદિ રાજ્યોનો ને
વધ કરવામા આગ્રહાન કહેવામા આગ્રહ છે, તે જીભારહરણ સંક-
ર્ષણ વ્યદના અગ્રે છે. ૧૬૩

અનો હિ વાસુદેવાસ્ય શુદ્ધમત્ત્વાત્મક. પર. ॥૧૭॥

આવિર્ભાવાય કૃષ્ણસ્ય પ્રાદુરાસીદિતીર્યતે ॥૧૭૩॥

આથી શુદ્ધ મત્તર નર્યાત્મ-૫૭ પ્રભુ નાચું-૧ નામે શ્રી દુષ્ય
મન્દ-૧ ॥ પ્રાકટ્યને ગાંધી પ્રકર યથેના, એમ કહેવાય ૬ ૧૭૩

આવાત્મા તુ મવત્યેવ શુદ્ધે સત્ત્વે મ્વય પ્રમુ ॥૧૮॥

इति बोधयितु वासुदेवोत्पत्तिर्निरूपिता ।

तमादाय शुक्नोक्त'मुत्पन्न' इति सिद्धवन् ॥१९॥

‘આવાત્માત્મક શુદ્ધ પ્રમુ તા પોત શુદ્ધ મત્તર પ્રભુમા રૂઢના
છે,’ તેથી આવાત્મા વાસુદેવ વ્યૂત્પન્ન ઉત્પત્તિ સ્ત્રી ૪ આ વાત
પ્રમાનમા ગાંધીનેજ મિદ્ધ વાત ॥ પેરે શુદ્ધેવ પ્રયે (ભાગ-૧૦ ૫-૧ મા)
આત્મન ઉત્પન્ન થયે’ એમ કહ્યું છે ૧૮

स्तन्योत्पत्तिश्च तेनैव न प्रमांभाव'पत ।

इयमेव मल्लत्यति શુદ્ધે સત્ત્વ સ્થિતિર્હર ॥૨૦॥

આત્મકને આત્મ ઉત્પન્ન થયું, તે વાસુદેવ વ્યૂત્પન્ન થયા
તે માટેજ આવાત્મક હોવાથી પ્રભુને માટે આત્મ-ઉત્પત્તિ ન હોમ
ગદ્ધ મત્તર પ્રભુમા પ્રભુ ॥ જે સ્થિતિ થયે તેજ આ ઉત્પત્તિ ૨૦

आविषाय तदवात्र मन्त्राद्यैरुपवर्णितम् ।

अन्यथा भावरूपरस का वाच्योत्पत्तिशब्दिता ॥२१॥

પ્રભુનું પ્રાકટ્ય થયું તે વાનનો શ્રીમદ્ધાપ્રભુએ તેજ રીતે
પ્રુવાનો કયો છે આમ ન હોય તા આત્મપ્ર પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા,
એમ જે કહેવામા આવે તે સ્ત્રી ગીને યાગ્ય થાય ૨૧

अन 'आत्मन उत्पन्न' इति नन्मतिगतम् ।

મુન્યને નાન્યથા માસાદુત્પન્ને ॥તિવર્ણનમ્ ॥૨૨॥
 કથ ચ વિવૃતાવસ્મગચાર્યાણા હિ યુજ્યતે ॥૨૨૩॥

આર્થીજ (પાત્રમા અપ્વાયના આગ્રભમા) 'પુત ઉત્પન્ન થયો,'
 એ (૧) નન્દનાપદને મુદ્ધિ યુક્ત થાય છે, એકે આમ ન હોય તો
 શ્રીમદ્વાચાર્યગણોએ શ્રીમુખોદ્ધિનીદમા 'પુત પ્રભુજ ઉત્પન્ન થયા,'
 તે વાતના ખુલાસો આપ્યો છે, તે કેમ મન્નત થાય ? ૨૨૩.

વાસુદેવસ્તુ ક્ષત્તાનામન્ત વરણમૂર્તિમાન્ ॥૨૩॥
 તમાદો મ્યાધ્રયીકૃત્ય માવાત્મા વ્યક્તતા ગત ॥૨૩૩॥

ભક્તો ॥ અન્ત ગ્રહની મૂર્તિ નાના આવાત્મા વાસુદેવ તેજ પ્રથમ
 બ્રહ્મનો પ્રથમ આશય કરી વ્યક્ત થયા ૨૩૩

અન ઉત્સવગીતેષુ સોડનત્યેન કીર્તિન ॥૨૪॥
 વિવૃત ચ તથા તામિર્જાતિમિત્યસ્મદીશ્વરૈ ॥૨૪૩॥

આર્થીજ ગોપાનનાગેરે જન્મોત્સરને પ્રમુખેજે મદ્ગવગીતો
 ગાયા, તેમા પ્રભુને વજન = અજન્મા ત્યા છે (શ્રુત્યો ભાગ ૧૦-
 ૫-૧૨ - તા આશિય સિચ્ચત્યોડનનુબળુ - આશીર્વાદ
 દેતી . અજન્મા એવા પ્રભુના વિષયમા ગાવા લાગી) શ્રીમદ્વા-
 પ્રભુજીએ શ્રીમુખોદ્ધિનીમા ૨૫૪ કલ્પ છે કે- 'ગોપાડગનાઓ તે નાત
 નાળી ગયેની ' આ ૧૧૧૩ અજન્મા છે ' ૨૪૩

एतदेवोक्तमाचार्यमायया सह सूर्यया ॥२५॥
 नन्दगोहे मूलरूप स जात पुष्पोत्तम ॥२५३॥

શ્રીમદ્દામૃત્યુએ તેજ વાત કહી છે કે — પ્રકાશિત યોગમાયાએ કરી મૂઝડપ પૃથ્વીતલ પ્રભુ નન્દના ધરમાં પ્રકટયા. ૨૫૬.

एतन्मैव प्रमोः पूर्वरूपस्यानवदुन्दुभेः ॥२६॥

गृहेऽवतारश्चाद्यो हि नन्दगेहं समागतः ॥

स एव गतिसिद्धयर्थं बभूव प्राकृतः शिशुः ॥२७॥

यशोदोन्सङ्गलितमूलप्रतिकृतित्वतः ॥२७६॥

આજ પૂર્વરૂપવાળા પ્રભુનો પંદરો વસુદેવજીના ધરમાં થયેલો આવતાર નન્દના ધરમાં આવ્યો. અતિની મિલિ કરવા તેજ પ્રભુ વસુદેવ સમક્ષ યશોદાજીના ખોળામાં જાડ જડવાની મૂઝડપર પાત્રક રિયતિની જરૂર હોવાથી એક મામાન્ય જાળકડપે યજ ગયા. ૨૭૬.

गमनानन्तरं तत्र भावरूपेण योजनम् ॥२८॥

अन एव हि संयोगवियोगानुभवो मतः ॥२८३॥

પ્રભુ ગમના પધાર્યા પછી એ ત્યજ વ્યાપાત્રકજ રહ્યો. આથી કમીને પ્રથમ અખોગ અને વિપ્રયોગનો અનુભવ થયો ૨૮૩.

केवलस्तु ततः पश्चात्पूर्वस्मिन् मयुरां गते ॥२९॥

वासुदेवोऽपि तत्रास्ति सर्वमेकोभवत्तदा ।

ज्ञानिनामपि भक्तानां गोहमुन्पादयन्मनः ॥३०॥

કેવળ ત્યજ વિપ્રયોગાત્રક ત્યજિ પડીયા થઈ તે પૂર્વે પ્રભુ મયુર-રામાં પધાર્યા ત્યારે ત્યાં વાસુદેવ વ્યદ પ્રથમજાગ દત્તા; તે જાને

સ્વરૂપ એકરૂપ થઈ ગયાં. આવાજ આ સ્વરૂપ મહાન શાંતી વાતોને
મોદી પ્રાપ્તવે છે. ૩૦. ।

एवं सर्वं चरित्राणां सन्निवेशोऽपि संत्स्यति ।

अतो भावात्मनो लीला क्वचिदेव निरूपिता ॥३१॥

આજ નીને જો ખુશામો કરવામા આવે તો પ્રભુનાં બધાં
ચરિત્રોના સિપ્પમાં મેળ મળે. भावात्मक स्वરूपની કીસા તો કોઈ
કોઈ વાજ નિરૂપાયેલી છે (ત્યારે અવતારકીસા તો અનેક
રચે છે.) ૩૧.

यद्यङ्गनंत्यादिपद्येष्वेवा भावात्मिका मता ।

एवं विज्ञेयमस्त्रિंशे श्रीमदाचार्यसंश्रितैः ॥३२॥

‘ યદ્યંગના (આ. ૧૦- -) એ પ્રમુખ વચેરમાં પ્રભુની
ભાવનાત્મક કીસાનું નિરૂપણ છે. આ પ્રભાણે શ્રીમદાચાર્યચરણોના
આશ્રિત વૈષ્ણવોએ મધ્યનું મમાધાન લાલુપું. ૩૨.

जीनाशकं सर्वथैव यद्यप्येवन्निरूपितम् ।

तत्प्रसादप्रभावेण हरिदासेन रूपितम् ॥३३॥

દરેક રીતે હવ કદાપિ ન નિરૂપી શકે તેવી જાતની આ વાત
જે અહીં રહેવાઈ છે, તે આ હરિદાસે શ્રીમદ્વાપ્તજીની કૃપાના
પ્રભાવ વડેજ કહી છે. ૩૩.

इति कृष्णस्वरूपस्याविर्भावोऽत्र विवेचितः ।

विज्ञाय तं तदीयास्तन्निरुद्धाः सम्भवन्तु हि ॥३४॥

આ પ્રમાણે અહીં મેં શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રશના સ્વરૂપના આધિભાવનું
વિવેચન કર્યું છે. તે બગેચગેચમાં બગવદ્ગીયો પ્રભુમા નિરૂપ્ય થાય. ૩૪.

૨૬. સ્વમાર્ગીયભાવનાસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ।

(અનુવાદ-શ્રી. ચીમનશાસ્ત્રી, આદિત્યશ્રી, શુદ્ધાર્જુન)

નિવેદિતાત્મભિનિત્ય સ્વમાર્ગીયા તુ ભાવના ।

ભાવ્યા માત્રપ્રધાનત્વાત્તત્પ્રકારો નિરૂપ્યતે ॥

આત્મઅભર્ષણ કહેવાએ એ દ મેં । સ્વમાર્ગીય ભાવના અવશ્ય
કરવી, કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગ ભાવપ્રધાન છે માટે ભાવનાનો પ્રકાર
અમે વર્ણવાયે છીએ

સ્વરૂપભાવના, તીલાભાવના, ભાવભાવના, ચેતિ ત્રિવિધા ।

ભાવના ત્રણ પ્રકારની છે—સ્વરૂપભાવના, સ્તીયભાવના,
ભાવભાવના. આ ત્રણ ભાવના પૈકી આત્મભાવ સ્વરૂપભાવનાનો
વિચાર કરીએ છીએ

તત્ર સ્વરૂપભાવના । પ્રથમદશાયામનનુમૂતે સ્વરૂપે શ્રુતમાત્રે
યોગવચ્ચિન્તનમ્ । વિશેષમ્તુપ્રમુસંદર્શનાભાવજનિતાર્તિસાહિત્યેન
મક્તિમાર્ગીયત્વમ્ । યથાઆદ્યમહિષ્યા. । યથા વા મગવદ્ગીયભાવના

પૂર્વ પ્રાસવરાણા પ્રસ્વાવિર્ભાવમભિકાક્ષમાણાના શ્રુત્યાદિસ્વપ્ન-
 મ્યાનામેવ । તતોऽનુભૂતે મળવતિ સાક્ષાન્નાદદ્વારા વા ત્રીલા-
 સહિતે હૃદિ પ્રવિષ્ટે તદ્વિપ્રયોગેણ પ્રાગનુમૂતલીન્ગાભાવના દ્વીતીયા ।
 સા ચ નિશ્ચિત્સ્વાસ્થ્યહેતુઃ । લીલાવેશે ક્ષણમાત્ર તદ્ભેદેનાનન્દાનુ-
 ભવાત્ । સ્વરૂપભાવનાયાં તુ સ્વરૂપાનુભવાવિર્ભાવઃ । યથા 'નન્દ-
 સ્તનાત્મજ ઉત્પન્ન' ઇતિ । યથા વા ત્રીલાદિભાવનાં વિશાલ સંમૂલ
 ગુણગાને 'જયતિ તેઽધિકમિ'ત્યાદિના સ્વરૂપાવિર્ભૂતયે તદ્ભાવનયા કૃતે
 સ્વરૂપાવિર્ભાવઃ । 'તાસામાનિરમૂ'વિતિ ।

સ્વરૂપભાવના—પ્રથમ દશામા જે લોકોએ સ્વરૂપનો કદ-
 ખજા અનભવ કર્યો નથી, સ્વરૂપનું માત્ર શવલ કહેલું છે કે સ્વરૂપ
 આપણ પ્રકારનું છે, પરંતુ અનુભવ નથી, એવા લોકોએ યોગની
 માફક પ્રભુના સ્વરૂપનું ચિન્તન કરવું. યોગમાં અને આ ચિન્તનમાં
 એટલો કદ છે કે—મોઘી લોકોમાં પ્રભુદર્શન થવાથી જે તાપ-
 કલેશ લોકોએ તે દોનો નથી અને આ ભક્તો શક્તિમાર્ગીય હોવાથી
 તાપકલેશ મહિત ભગવાનનું ચિન્તન કરે છે. એ તક્ષવત છે. આ
 દૃષ્ટાન્તમાં આઘ મદિધી છે. ખીલું દૃષ્ટાત શ્રુતિપ્રમા મોખીજનો છે,
 જે શ્રુતિએનો વરદાન મલ્યું કે 'હું' તમારી સાથે રમણ કરીશ '
 ત્યાંથી આગળી પ્રભુના આયિર્ભાવ પર્વત તેઓએ સ્વરૂપના આયિ
 ભાવની ભારત કરી, તેમ આપણે કરવી (જુઓ ' માર્ગવસ્તુતિ '
 મોઘીમાં સ્વપ પર્વત સ્વરૂપભાવના કરનાની વાત લખી છે કે કમા
 ભગવાન અમાગ આગળ પ્રકર અને તેમની સાથે મળી જીએ)
 આની રીતે સ્વરૂપભાવના કરતા ભગવાનનો અનુભવ થાય છે
 ત્યાં ભગવાન માક્ષાત્ આપણ નાંદારા લીલા મહિત હૃદયમાં

પ્રવેગ હો છે.

આ સ્વરૂપભાવનાથી ભગવાન હૃદયમાં પ્રવેગ કરે એટલે જો
જો પ્રથમ સ્ત્રીજ્ઞાઓનો અનુભવ કર્યો હોય તે તે સ્ત્રીજ્ઞાઓની ભાવના
થાય છે. ત્યારે સ્ત્રીજ્ઞા-ભાવનાથી સ્ત્રીજ્ઞાનો અનુભવ થાય ત્યારે હૃદ-
યમાં સ્વસ્થતા આવી જાય છે. પ્રભુ અને સ્ત્રીજ્ઞા જુદા નથી, ઉભય
આનન્દમય છે, તેથી સ્ત્રીજ્ઞાવેશથી ઇશ્વર માત્ર આનન્દનો અનુભવ
થાય છે; પરંતુ સ્વરૂપભાવનામાં સ્વરૂપનોજ આધિભાવ થાય છે, જેમ
નંદનપુત્રને ત્યાં સ્વરૂપ પ્રકટ થયું ત્યારે સ્વરૂપના અનુભવનો આધિ-
ભાવ થયો હતો. ઇશ્વરના તર્કિક ગોષ્ઠીજનોએ પણ સ્વરૂપનો આધિભાવ
કરવાને સર્વ સ્ત્રીજ્ઞા વિગેરે ભાવનાઓ કેટલી એટલી થઈ 'જયંતિ
તેઽધિકમ્' ગાયું અને સ્વરૂપનો આધિભાવ થયો અને 'તાસામાધિભૂત'
વિગેરે. આ સ્વરૂપને આધિભાવ કરવાની વાત દશમમાં લખી છે.

સ્ત્રીજ્ઞાભાવનાયાં નુ તદ્રૂપાપત્તિઃ । યથા 'ક્રીડામય્યાં જાતઃ' ઇતિ ।
પતદર્પસ્તુ, તદાસચ્ચયા દેહાદિપુ સર્વેત્ર ક્રિયાસુ જ્ઞાનેષુ પદાર્થેષ્વ-
સ્થિતેષુ નાન્યેષામન્યથાત્વેન પ્રતીતાવપિ તાઃ પ્રમુલીભાવે આસક્તિ-
ભ્રમન્યાયેન સર્વેત્ર પ્રતિયન્તીતિ તદાત્મકત્વમ્ । યથા વા લોકેઽપિ
'પરવ્યસનિનો નારી વ્યગ્રાપિ ગૃહકર્મેણિ, તદેવાસ્વાદિયન્ત્યાસ્તે પરસઙ્ગ-
રસાયન'મિતિ તેન તત્તિકયાભાવનાયાં ક્રિયાત્મકત્વમુક્તમ્ । યથા વા
વ્રજસ્ત્રોણામેવ 'યા દોહને વહન' ઇત્યત્રોદ્રિતમ્ ।

સ્ત્રીજ્ઞાભાવના—સ્ત્રીજ્ઞાભાવનામાં સ્ત્રીજ્ઞાસ્વરૂપ જાતી જવાય તે
સ્ત્રીજ્ઞાભાવનાથી ગોષ્ઠીજનો પણ કોડમય જાતી જવા લાગે. એટલે કે
સ્ત્રીજ્ઞાની આસક્તિથી દેહાદિમાં સર્વેત્ર ક્રિયામાં, જ્ઞાનમાં, સર્વ પદાર્થમાં

બી નમોને અન્યથા : પ્રતીતિ બની નામ તેના સુ પ્રભુની
 લોનાનુ બાન * આમકિત-અમન્યામયા થઈ જાય છે, સીપાત્માબની
 જાય છે જેમ લોકમા પગ-પુરુષન્યામની શ્રી ગૃહકર્મમા વ્યમ જના
 પગપુરુષમગના ઝમનેજ આપ્યાદે છે; તેમા જેમ ક્રિયાની લાવનાથી
 તે ક્રિયાપ જની જાય છે, તેમજ પ્રભુનોનાડપ લાવનાથી સીપારપ
 જની જાય છે. પ્રભુનીવાપ્યાદ મળી જાય એમા નવાઈ શું ?

મારમાન તુ, મારો હિ માવયતિ । નમનોતયા રસપરવશ ચેન
 ઉત્પાદયતિ, સ્વવામનયા વાસિત વા કરોતીતિ । માવ પ્રેમાલ્યો ગૃહ ।
 ચેન તત્સ્વરૂપં તલ્લોભ્યા પ્રવૃત્તિ । ચેન વા સ્વરૂપ(લીલાદિ)-
 સયન્વિસુખાનુભવઃ સરોપિ, ક્ષુધાન્નરસાનુભવ ઇવ । સ માવ' સ્યવિપય
 સ્વરૂપ લીલા વા પ્રાપ્ય તદાનન્દ શીનલ નલ્લમિમાનુભૂય કિંચિદ્દૂરન્તો
 ભવન્ ઢેહેન્દિગાદિક દાહયતિ, તદ્દમાવં દેહાદિનૃનનતામાવેન પૂર્ણ-
 વિયોગાત્મકરૂપભાવાનુભવો ન ભવતિ । યથા સંયોગતારતમ્યેન
 તત્સુખાનુભૂતિતારતમ્યમ્, તથા તાપતારતમ્યેન કેવલમાનુભવ-
 તારતમ્યમ્ । તાપશ્ચ સ્વામ્યલેગેપિ હૃસતિ । મગવત્સષન્ધિ સુ
 સરલ જ્ઞાનગુણાદિ તાપહારકમ્ । યથા મગવતિ પ્રવિષ્ટાનાં મુક્તાનાં
 મદા તત્કલ્પવિનામ્ । એવ સયોમાનુભવ । તથા સદા તદ્વિજ્ઞાના તદ-
 સવદ્ધાનામેવ વિયોગાત્મકકેવલમાવાનુભવ ॥

* જેમ સમુદ્રના વમળમા પડેલો ફરીથી આવતો નથી તે પ્રમાણે
 આમકિતના વમળમા પડેલો પણ પાડોડિપગ આવતો નથી. પ્રભુના
 અમિનુમા હમનુ એ આન્વિ નથી, પણ આનન્દમય રસાપ્યાદ છે.

હાનિસ્તાવના - હાનિ આપના નામે તે ગા બન નરી ન
 થીજ નિતને ગમ્ય નથી જનારી કે છે આ બાદ નિતને અગમનાથી
 નાનિત-વાગાના ગુ કો છે આ બાવ એ પ્રેમથી ગુદ બાદ ન
 આ બાવથીજ પ્રભુના અગમના અને પ્રભુની તાત્રાગ્રા પ્રદર્શિ થાય
 છે આ બાવથીજ નાગ અને લીલા મળથી મુખેનો મર્વ અતુ
 ભા થાય છે, જેમ જુખમા અન્ન-મનો અનન્ય થાય તેમ બાવ
 બાવથી લીલા અને નાગના મુખેનો મનુભવ થાય તે બાવ
 નાવિયક એટલે જેમ બાવનાન કવ્યાનુ હાય તે સુરોને અને
 તે નીનાને પ્રાપ્ત ગી તેના આનંદે નીનર જતી માફક અતુ
 બનીને કિંમિત્ શાન્ત થાય છે પરતુ (તુગ્ન) દેહેન્દ્રિયાકિને તો
 તપાવે છે જે ગાથી રીતે તાપ-ક્રમેશ ના થાય તો દેહાન્ત્રી નૂત
 નતા થાય નહિ અને પૂર્ણ વિયોગાત્મક કેવલ બાવનાનુભવ ના થાય,
 (કેવલ ભાવનો અનુભવ એજ પરમ ફર છે એ ખ્યાલમાં ગમ્યવુ)
 જેમ અયોગના તાગ્તમ્યથી તે મયાગ-સના મુખેનો અનુભવ કવ-
 વાગા તાગ્તમ્ય આને છે, તેથી રીતે તાપમા (વધવ) તારતમ્ય થનાથી
 કેવલ બાવનાનુભવમા પણ તાગ્તમ્ય થઈ જાય છે (તાપક્રમેશ આ
 બાવનાનના મુખ્ય કારણ છે) તાપક્રમેશમા તો જરા પણ અથના
 થાય તો તપક્રમેશ કમી થઈ જાય, કાગ્ન્ય મળવશનું સમર્થ ના
 ગમ વિગેરે મર્વ તાત્રાગ્રા છે જુખેને, બાવનામા ન્યોનો પ્રવે
 ન તે મુકોને કયા વિગ્દતાપ છે ? ન બાવના મળથી એટલે અદ્ય
 બાવનાની આનિધ્યમા નહનાગને કયા વિયોગ આનુભવ થાય
 છે ? ગાથી રીતે સયોગગમનાગને વિયોગગમો અનુભવ થતો
 નથી, માટે ખ્યાનમા નાગ કે બાવનાના (બિન્ન) આનિધ્ય મદન
 થયેનાનેજ વિયોગાત્મક કેવલ બાવનાનુભવ થાય છે

અશિના સંખ ધર્મી કાળે તેજોમય બની જાય છે તેમ તેજોમય બનાવી દેહ, વિયોગાશ્રિયા તે દેહનો નાશ ન થાય તેમ તેને તેજોમય બનાવે કે વિયોગાશ્રિ પશુ સ્વરૂપાત્મક છે, તેથી દેહ નાશ થતો નથી આ પ્રમાણે દેહને શુદ્ધ તેજોમય મનાવ્યા બાદ મૂર્તિમા જેમ પ્રભુ જ્યાં હસ્ત ત્યાં હસ્તરૂપે, પદ હોય ત્યાં પદરૂપે આવિર્ભાવ પામે છે, મૂર્તિને અધિષ્ઠાન સ્થાન-કરે ત્યાં જેમ આપ પ્રક્ટે છે તેમ આ ભક્તમા પશુ અધિષ્ઠાન બનાવી આપ મદાર પ્રકટેના હોય એવા સમાન આકારવાળા ભાવાત્મક સર્વધીમાવિશિષ્ટ પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ બહાર પ્ર-દ થયા હોય અને જોવા આકાર હોય તેવા આકારથીજ પ્રભુ આ ભક્તમા પ્રવેશ કરે છે આ પ્રવિષ્ટ વિર-હાત્મા પ્રભુ મહત્ત્વ દુ-ખે અનુભવાય છે (ભક્તને તો તેમની સાથે સર્વેન્દ્રિય સ્સભોગની તીનેશ્ચ થઈ જાય છે) સર્વત્ર ક્યાનુભવ કર-વામા આજી અવસ્થા છે. જે દેહ જે પ્રકારે અનુભવ કરવાને યોગ્ય હોય છે, તે દેહ તે પ્રકાર અનુભવાય છે જુઓ, જ્ઞાનાન્દ આત્માથી અનુભવાય છે, સ્વર્ગ દેહાધ્યામથી અનુભવાય છે, ભજનાનંદ તો અનીકિક દેહેન્દ્રિયો વિગેરેથીજ અનુભવાય છે, લોકમા પશુ અન્ય દેન્દ્રિયોથી અનુભવાતુ દુન અન્ય દેન્દ્રિયોથી ક્યા અર્થ થાય છે ? માગજ કે-ત્યારે તાપકલેશને * પ્રતિમન્દ કરનાગ સ્વરૂપ, લીલા, જ્ઞાન, ગુણ સ્થાન-દ્ય વિગેરે જે હરકલરૂપ ન આવે ત્યારેજ તાપ-કલેશ જાન થાય અને કેવળ વિન્દાનુભવ થાય, (ભાવભાવન થાય) આ ભાવનેજ અમે શ્રીકૃષ્ણાચ્ચ કહીએ છીએ, અથવા પુષ્ટિભક્તિના

* મન્યાસનિર્ણયમા વિન્દાશ્રિને જ્ઞાન-ગુણ બાધક કહ્યા છે અને દયાતુ પ્રભુ આ વિગદી ભક્તના વિગેરમા આવના નથી; નેના વિન્દને પોષે છે

નામથી ઝોળખીએ છીએ, અથવા સ્વનાંત્ર વાકેત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે; ત્યાં પુત્રસ ભાવ વિના કોઈની અપેક્ષા નથી. આ—પુત્રિ-ભક્તિની ગિદ્દિમા કોઈ બીજાને પ્રકાર નથી, પરંતુ ભાવનાજ સાધન છે. ભાવ ભાવના વહેજ સિદ્ધ થાય છે; અન્ય સાધનની તેને અપેક્ષા નથી ૨

તત્ત્વાધ્યયં રીતિઃ । આદૌ ગુરુત્વેન સ્વામિનીસમાશ્રયઃ । તત્રેવ ભાવઃ મિદ્ધઃ ।

આ ભાવ શી રીતે મેળવી શકાય—આ આરંભમા ગુરુ તરીકે થીસ્વામિનીશ્રીનો સમાશ્રય કરવો; કારણ કે આ ભાવ તેમનામજ મિદ્ધ થયો છે.

તાસામિવ ચ સ્વત્વં તદ્દત્ત એવ ચ પ્રાપ્યત ઇતિ । ટાનં ન જ સાતાત્ , કિન્તુ ભાવનાદ્વારેવ ।

પ્રભુએ જેમ શ્રીસ્વામિનીશ્રીને સ્વત્વ-સ્વરૂપદાન-અને તદુપયોગી ભાવન દાન કર્યું તેમ પ્રભુજ સ્વત્વ-સ્વરૂપ અને ભાવ આપણને દાન કરે તેજ પ્રાપ્ત થાય, દાન પછી સાક્ષાત નહિ, પણ ભાવનાદ્વારાજ આપે છે

૧. સાધનવાદીઓએ હવે પછીના મર્વ શબ્દા હૃદયમા લેવા કે જેથી પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય ઝકધ અને આધિક-ભુમાદા વિગેરે ઝકધે સાધનમદાયના ચરિતો વાચી નાધનજ્ઞાતિમાન આ-ધુ' હાય તો તે સાધનનો મદ લેતરે.

૨. મારો માનવના મિદ્ધ સાધન નાચદિધ્યતે

માવનાર્પૂર્વ તાઃ સ્વસર્ગસ્વવિરહતતાઃ વર્તિત્વપાઃ રવમનાસિ
 સમાનીય તારવપિ યસ્તાપાત્મકો માયો અમરગીતાદૌ પ્રોક્તો યત્ર સર્વ-
 નૈરપેક્ષમ્, તં હૃદિ નિવાય સ્વાસ્થ્યહેતુનિર્મિલં પ્રમુસંવન્ધ્યપિ
 પરિત્યજ્ય કેવલં તં ભાવમેવ ભાવયતિ, ન સ્વરૂપમ્, ન વા લીલામ્,
 ન વા ગુણાન્, તદા તેન ભાવેન તાપાત્મકેન શોષણમ્ । તતસ્તેનૈવ
 નવપલ્લવતા । યથા વનન્ને ધર્મેણંવ વૃક્ષાણામ્ । તનો ભાવસ્ય તસ્ય
 તસ્મિન્ નર્વાનદેહે ત્રિચંતયા ત્રિથિનિઃ ।

ભાવના કેમ કરવી--પ્રથમ તો સ્વર્ગ-અ-ધીઓપીજન-
 પક્ષભંગા-વિરહથી તપેના વહિરૂપ-શીસ્વામિનીજીને મનમાં ધ્યાન
 કરવા અને તે શીસ્વામિનીજીના હૃદયમાં શિરાજમાળ તાપાત્મક
 ભાવ છે તેને હૃદયમાં સ્થાપવો, કે જે ભાવ-તાપાત્મક છે અને તેનું
 નિરૂપણ ભમરમીનાદિમાં કરેલું છે. જે ભાવને કાષ્ઠપણ (માધ-
 નની) અપેક્ષા નથી, તે ભાવને હૃદયમાં ધરી સ્વાસ્થ્ય કરનારા પ્રમુ-
 મં નથી શુભ, જ્ઞાન વિગેરેને ત્યજીને કેવલ તે વિદ્વદ્ભાવનુંજ ભાવન
 કરવું; પ્રમુખા વિયોગનો તાપકયેશ કરવો. આ વળને અવરપતી ભાવના
 કરવી નહિ પેલીજ્ઞાની ભાવના કરવી નહિ, શુભો ગાવા નહિ,
 પગલુ કેવલ તે વિદ્વદ્ભુજ ભાવન કરે આ તાપાત્મક ભાવથી
 શોષણ થશે; પુનઃ વચન્ત ઋણુમાં જેમ નવા પક્ષપ ફરે છે તેમ નવ-
 પક્ષવતા થશે. ત્યાર બાદ તે ભાવના ને નવીન દેહમાં રિચગ્ના
 પામશે. (પુનઃ આ ભાવ કરી નહિ કરે)

તતસ્તસ્ય વૈચિત્ર્યમ્, વિકલત્વમસ્વાસ્થ્યં ચ નદ્વિધમ્ । યથા

૧. કાશ્વ કે આ મર્દ તાપકયેશના-વિરહના-માધક છે

महासमुद्रनिमग्नस्य मञ्जनोन्मज्जनं, तथा विरहभावरससिन्धुमग्न-
 स्यापि विरुद्धत्वमस्वास्ये । ततश्चानिविगादवियोगे कृष्णास्ये
 आनन्दमात्ररूपादमुखोदरादिरूपवह्नौ प्रवेशः । ततस्तद्रूपता ।
 ततः कदाचित् तत्प्रसूतीकरणं तद्भक्तिदानार्थम् । लेके तद्रूपेणैव
 तद्दानं संभवति । अथवा, भक्त्यात्मकम्यात् सर्वत्र भावयत् हृदय-
 देशेषु तदेयम्यं प्रविष्टमस्मि, तदाश्रयेण तद्भावनसिद्धिः । इयं
 भावना मुख्यफलाप्तिसाधनम् । मुख्यफलं तु वियोगात्मकरूप-
 प्राप्तिः । 'मयि ते तेषु चाप्यहमिनिस्तत्स्वस्य तद्रूपता तस्य च लीला-
 निशिष्टम्य स्वस्मिन् प्रवेशः' । यथा वह्निः काष्ठे, काष्ठं वा वह्नौ
 तथा भावरूपेण भगवन्नासु स्थितिः, तामां च भावात्मना भगवति
 स्थितिः । तथा च भावरूपेणैवैतत्प्रोत्पद्यन् सततं यथासुखं स्थितिः ।
 लीलासुष्ठौ भगवद्भृङ्गस्य तदास्ये वा । एतस्य फलम्य साधनं तत्ताप-
 भावभावना, तस्य च सर्वत्यागः, तस्य च समर्पणम्, तेन कृत-
 पुण्यपुञ्जानां समर्पितः सर्ववस्तुनामाचार्यचरणाश्रितानां फल-
 मुखमारयगशीनां सिद्धप्रेमभावानां परित्यक्ताखिलम्वार्यहेतूना-
 मेव सा मिथ्यतीत्यलमधिरूपेण ।

इति श्रीदासानुदाम(श्रीहरिदास)विरचितं भावनाश्रयम् ।

(विरह लाव स्थिर यथा पत्नीनी स्थिति-आ लाव स्थि-
 यथा लाव तेना विविचरा यथा छे, ते मे प्रकારनी छे. निश्चयता,
 अने अन्त्यान्त्य. जेभ मदाभमुद्रमा इजेज्ञाने ममुद्रनी वहेगेभा मज्जन

ઉન્નતિ થાય છે, તેમ વિગ્દ ભાગી ગ્યમેનુમા કુ: ॥ આ
 રમિક મક્તને વિકતતા અને અગ્નિ-મદન થઈ જાય છે,
 આથી આ ભક્તને પ્રભુ વિના જગ પછ નેન નજ પડે વિગ્દ
 થી જાય આમ કરતા અતિવિગ્દ વિચેમરૂપ શ્રીકૃષ્ણામ્ય આનન્દ-
 માન-કરપાદ મુખે-ગદિરૂપ (આધિદેવિઃ અસિમા આ ભક્તને
 પ્રવેશ થાય છે, અને આનન્દ-માન-કરપાદાદિરૂપ) આ ભક્ત મની
 જાય છે, મુન દદામિત્ આ અગ્નિમાથી પ્રકટ કરી તેને ભક્તિનું
 દાન કરી (તેની માથે રમણ કરે છે) નાકમા પાસુ ને રૂપ વડેજ
 તે દાન આપી ગદાય છે (આ તો ભક્તને આનન્દમય આનન્દરૂપ
 અગ્નિમા પધનાનવાની વાત થઈ, હવે ભક્તના હૃદયદેશમા તે કૃષ્ણામ્ય
 પ્રવેશ કરવાની પ્રક્રિયા દર્શાવે છે) અથવા તો શ્રીકૃષ્ણામ્ય ભક્તના
 ભક્ત છે, તેથી ભાવરૂપે મનન ભાવનામા હૃદયદેશમા શ્રીકૃષ્ણામ્ય
 પેદેનુંજ છે, તેમના આશ્રયથી (શ્રીકૃષ્ણામ્ય-શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના
 આશ્રયથી) નેની ભાવનાની મિદ્ધિ થાય છે. આ ભાવનાથીજ
 મુખ્ય ૬૫ મતે ૬ આ ભાવના શ્રીમદ્વાચાર્યચરણાશ્રયેદ-
 ભવા-ભાવનાજ-સાધન છે, અને મુખ્ય કૃત્તિ નિયોગાત્મક
 મત્રપની પ્રાપ્તિ છે 'હું' ભક્તમા છું અને ભક્ત મગમા ૬' એ
 ભગવદ્વાક્ય ભક્તપના મુખ્ય છે, ભક્તની ભગવદ્વાક્યના સુખ
 છે, તે બીનાવિગિદ્ શ્રીકૃષ્ણામ્ય ભક્તમા પ્રવેશ કરે ૫ જેમ વહિ
 કાદમા પ્રવેશ કરે છે, અથવા કાદ વહિમા પ્રવેશ કરે છે તેમ
 ભાગવદ્વાક્ય ભગવાનની ત ભક્તોમા-ગોપીજનોમા-નિધિતિ અને
 તેમની ભાવત્મકરૂપે ભગવાનમા નિધિતિ, અર્થાત્ ભાવરૂપે ૫૨
 ૫૫ મપકાના વાણ્ણતાણ્ણ માક મદા એતનોન થઈ મથાસુખ

રિચિતિ કરે છે. આ રિચિતિ સીધાચુટિમાં કે લગવડહુદયમાં કે શ્રી
 કૃષ્ણારૂપમાં પણ થાય છે. (દવે આ સર્વ સંદર્ભોનો સારાંશ એ
 થયો કે-) આવું ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેનું સાધન
 પ્રભુના તાપની ભાવના, અને પ્રભુના તાપની ભાવભાવના કરવા
 માટે માધન સર્વત્યાગ છે. એટલે ગુણગાન, જ્ઞાનસ્વરૂપસાચિધ્યાદિ
 ગર્વ વિરહતાપમા જે બાધક પાછળ જમ્યાન્યાં, તે સર્વનો ત્યાગ કરવો,
 અને સર્વ ત્યાગમાં સાધન સમર્પણ છે; અર્થાત્ સમર્પણ સાધન છે,
 અર્થાત્ સમર્પણ કરી તાપકેશમાં બાધકનો ત્યાગ કરી કેવલ તાપ-
 પૂર્વક ભાવભાવન કરે તો તો પ્રવૈક્ષ્ય ફલ મળે, માટે સમજવું
 તેમજ કે જેમણે મદાન પુણ્યનો પુજ સંપાદન કર્યો છે, સર્વ પરંતુ
 પ્રભુના ચરણમાં સોપી દીધી છે, જેમણે શ્રીમદ્ભગવાદ્ ચરણનો દદાશ્રય
 કર્યો છે, જેમનાં ભાગ્ય ફલોન્મુખ થયાં છે, જેમને પ્રેમભાવ સિદ્ધ
 છે, જેમની સ્વરૂપતા છૂટી ગઈ છે એટલું નહિ પરંતુ સ્વરૂપતા યથામાં
 હેતુમૂલ જ્ઞાનગુણ પણ ત્યજી ગયાં છે, એવા પરમ ભાગ્યશાક્ષીને
 આ રક્ષ (ભાવભાવના) સિદ્ધ થાય છે. વધારે કહેવાની શી જરૂર છે !

સારાંશ—મદાન પુણ્ય હોય તો ‘અલ્પસંબંધ-સમર્પણ-
 થાય, સમર્પણ દ્વારાજ શ્રીમદ્ભગવાદ્નો આશ્રય થાય,
 આશ્રયથીજ આપણાં ભાગ્ય ફલાધિકારી બને, પ્રેમ સિદ્ધ
 થાય અને વિરહાત્મક તાપ થતાં વચમાં તાપને બગાડનાર
 હેતુઓને પણ શ્રીમદ્ભગવાદ્ દૂર કરી આવું ભાવભાવન-
 રૂપી ઉત્તમ ફલ આપે છે. માટે શ્રીમદ્ભગવાદ્નોજ દદ
 આશ્રય કરવો, સાધનબદ્ધનો મદ તજવો, દીન બનવું;
 દીનતાથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થશે.

૨૭. સ્વરૂપતારતમ્યનિર્ણયઃ ॥

હાલના વૈષ્ણવોને શ્રીહરકોરણના ૨૫૩૫ સાથે સંબંધ

જય શ્રીમદાચાર્યપ્રતિષ્ઠાપિતવૈષ્ણવજનનિષ્ઠમ્પ્રત્યક્તુલ—

પ્રતિષ્ઠાપિતવૈષ્ણવજનનિષ્ઠમ્પ્રત્યક્તુલસ્વરૂપસેવયો તારતમ્યમસ્તિ
ન વા ઇતિ વિચાર્યતે । તત્ર શ્રીમત્પ્રમુચરણપ્રાદુર્ભાવકાલે તુ સેવાયા
'ગદ્ગાયા ચ વિરોપેણ પ્રમાહામેદ્વબુદ્ધયે' ઇતિ વાન્યોક્તિન્યાયેન
તાદૃશાધિકારિણા તત્ર સાક્ષાત્સ્વરૂપાનુભવો જાત ઇતિ સર્વસમ્મત—
મેવ । રૂઢાનીન્તનકાલે તત્પ્રતિષ્ઠાપિતસ્વરૂપે તત્તુલપ્રતિષ્ઠાપિત—
સ્વરૂપે ચેદાનીન્તનનાના કયા રીત્યા મધ્વન્વ ઇતિ ભવતિ વિચાર ।

વૈષ્ણવોને ત્યા શ્રીમદાપ્રમુચરણે પદાવેશ્વા ૩૫૩૫૦મા અંગે
હાલના આનંદાર્થોએ વૈષ્ણવોને ત્યા પદાવેશ્વા ૨૫૩૫૦મા ૬૪ પદ્ય
ફેરકાંડે એ કે નહિ ? એનો વિચાર કરાવ છે આ વિચાર કે તો
પહેલા ધ્યાનમાં રાખવું કે શ્રીમદાપ્રમુચરણ પ્રાદુર્ભાવ-કાલે તે
સેનામાં તે તે આધિકારીઆત તે તે ૩૫૩૫૦મા મેનામાં આજ્ઞાદ આનં
ભવ થયો ૬ અને તે જાત સર્વને મનન કે. જેમ મેનામાં
આધિદેવિક ૨૫૩૫ મતિરૂપ કે, તે જ્યેષ્ઠમયનાંમાજ મિત્રનામાં
૩, એની અલોક મુદ્ધિ જેની થાય તેને તે મેનામાં પ્રાદેશ
મેનામાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે તેની રીતે મેનામાં આપમાજ
પ્રમુના પ્રત્યક્ષ દર્શન હામ્નોને શ્રીમ ત્યાય મેનામાં પ્રમેય બામ્ની
મયા, ૫૨૨૨ આ હાલના વૈષ્ણવોને તે શ્રીમદાચાર્ય-સે ૫૬૨૨૨મા
અવૃપમા અને તેમના વક્ષલ્લેએ ૫૬૨૨૨મા-૫૨૫મા કર્મ નીને મે ૧૫
છ ? એવા વિચાર આપજો (વા-વા) આવે છે

તત્ર 'પ્રત્યક્ષાં ન સર્વેષામિત્યસ્ય વિદ્યતૌ શ્રોતપ્રમુચારૈરુક્તન્ ।
 'યેષાં ન પ્રત્યક્ષ' તેષામપિ યા દેવનારૂપા સાસ્તીતિ તત્તત્ત્વનિવાનુ-
 માયેનૈવ સર્વત્ર તજ્જલે પ્રાકાશ્યં પ્રકૃષ્ટકામનાવિષયત્વં ધ્રુવા-
 વિશેષદૂર્લભસ્થાનાદિવ્યવ્યવહારો ભવતીત્યર્થઃ ॥' ઇતિ દૃષ્ટાન્તન્યાયેને-
 દાનીન્તનાનામપિ તત્પ્રતિષ્ઠાપિતસ્વરૂપમ્ય તદુક્તમાર્ગમયાદયા તથા-
 જ્ઞાનપૂર્વકમન્નિહદ્રસેવયા દેરાન્તે અનુદ્રહસલેન અલૌકિકે દેહે જાતં
 પુરુષોત્તમાધિભાસયોગ્યતાયાં જાતાયાં તત્ર તદાધિભાસો ભવતિ ।
 તદા પ્રેમામક્તિન્યસનક્રમેણ મ્યાધિકારાનુરૂપેણ સ્વમાર્ગીય સેવા-
 ફલ ભવતિ । અનન્યઃ ક્રમોઽગ્રે વિવેચ્યઃ ।

હાલના વૈયથોને શ્રી દાદાજીના અવધાને પ્રત્યક્ષ અનુભવ
 કરવો હોય તો તેને માટે શ્રી ગુમાસ્તીએ એક ઉપાય દર્શાવ્યો છે.
 તેમ ગંગાજીની પ્રત્યક્ષ ભૂતિ મર્વને દેખાતી નથી; પરંતુ આ
 ગંગાજીના પ્રવાહમાજ શ્રીમતી ગંગાજી ભૂતિમતી મિરાજે છે, તેથી
 આ જગત પાસે તેમના મજાધારી મર્વથી ઉત્કૃષ્ટ છે અને આમાજ
 મને પ્રત્યક્ષ દર્શન થશે એવી શ્રદ્ધાપૂર્વક જે મર્વ વ્યવહાર ગંગા-
 જીમા કરે તો ખરેખર ગંગાજીના પ્રત્યક્ષ દર્શન થાયજ, તેમ શ્રી-
 મદાપ્રમુજીના દર્શાવેલા મેવાપ્રકાર મમાજે જે જ્ઞાનપૂર્વક ભગવત્સ્વરૂ-
 પને ગંગાજીને-આજિદ સેવા કરે તો દેહ-તે અનુમદના બનથી અક્ષી-
 રિક્ક મેવાપયોગી દેહ બની જાય અને પુરોહતમના આદર્શ દર્શન
 પણ થાયજ. તે વખતે પેમ, આગકિત અને વ્યમનના ક્રમે સેવાક્રમ
 મ્યાધિકાનુમાજ થય છે (એ વાત સ્પષ્ટ થઈ.) પરંતુ પ્રાદુર્ભાવ
 કેવા ક્રમથી થય તેનો વિચાર આગળ કરીશું.

‘સ્વમાર્ગોયસંવાસ્વરૂપજ્ઞાનાભાવે તુ શ્રદ્ધાપૂર્વક તયા સેવયા
 કેવલક્રિયાયા પ્રપન્ચામક્તિનિવૃત્ત્યભાવાત્તત્સમ્બન્ધાનુભાવેનૈવ જન્માન્તરે
 પુનસ્તથા મજનન મુક્તિર્ભવતિ । તત્રાપિ ‘અન્યન્તામિનિવેશ-
 શ્રેત્સસાંગે ન મયે’ ટિપ્તિ વાચ્યોક્તિન્યાયો વાતક એવ । તદ્વા સમ્બન્ધો ન
 જાત એવેતિ જ્ઞેયમ્ । તદિચ્છાયા વલિપ્તત્વાત્ ।

જેને એવા અને સ્વરૂપજ્ઞાન ન હોય તેની રી ૬૨૧ ?
 જેને સેના અને પ્રભુના સ્વરૂપનુ જ્ઞાન હોય નહિ, તેમની તો કેવલ
 ક્રિયાપ્રજ્ઞ સેવા જન છે તેવી (ગાદગિયા પ્રવાહ ૩૫) સેનાથી
 પ્રપન્ચામક્તિ દૂર નજ થાય, અને ખીજો જન્મ લેવો પડે, (એવા
 શ્લોકોત્તર ૨૫ નજ મયે), ખીજા જન્મમા શીમદાચાર્યે કહયા સેવા
 પ્રકાર અને સ્વરૂપના જ્ઞાનપૂર્વક એવા કરે તોજ મુક્તિ થાય તેમા
 પામુ (નિર્મ મ નિ કા ૨૧૪) જો મસારમા વધારે અભિ-
 નિવેશ (પ્રવેશ) થાય તો તેની મુક્તિ પશ્ચ ચલી નથી તમાર જ્ઞાનના
 બેખુલ્લોચ જાણનુ - આપણો સંગ્રહ પ્રભુ સાથે થયોજ નથી
 કાગળ ? પ્રભુ હૃદય મનસી ૨

યસ્તુ તત્કુલપ્રતિષ્ઠાપિતમ્બરૂપસ્ય તદુક્તમાર્ગમર્યાદિયા સર્વ-
 ભાવેન સર્વદા યાવજ્જીવ સંસાર ચેત્ કુર્યાત્ તદા તાદૃશસ્યાપિ મ્વાધિ-

૧ સ્વરૂપસેવયોર્જ્ઞાનાભાવે સેવાપ્રયોજ્ય ફલ નોપલભ્યતે ઇતિ મમર્પયન્તિ ।
 ૨ એવા અને સ્વરૂપજ્ઞાન માટે માત્રપ્રદાયિક અન્યો વાચ્યો. જે
 લોકો માત્રપ્રદાયિક અન્યોમા વર્ણવેના સ્વરૂપજ્ઞાન અને એવાપ્રકાર
 ન હોય તેવરકાર છે, તેમણે આ શબ્દો વાચી જેવર-નગી દૂર કુ-
 વીજ વગે છે

કારાનુસારેણ દેહાન્તે પૂર્વાક્તપ્રકારેણ સેવાફલં ભવતીત્યત્ર ન
કિંચિદનુપપન્નમ્ ।

જેને સેવાપ્રકાર અને ભગવત્સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે તેવા
હાથના વૈષ્ણવો જે હાથના આચાર્યોએ પધરાવેલા સ્વરૂપમાં સર્વ-
ભાવથી હંમેશા જીવનપર્યંત સેવા કરે તો તેવાને અધિકારાનુસાર
દેહાન્તે શીમદાચાર્યકૃપાથી સેવાકલ્પમાં કહેલાં દસ મળે એમાં
નવાઈ નથી. જે લોકો ભાગવતાર્થપ્રયોગી સામ્પ્રદાયિક શ્રદ્ધાળુ
અપલોહન કરે છે તે પણ સેવાનિષ્ઠ બાણુવા.

કિંચ ભજનં हि बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्विविधम् । 'सेवायां वा
कथायां वै'ति वाक्यात् । एतद्भजनमान्तरं मुख्यमिति निबन्धवाक्याच्च ।
सेवकसाधनसम्पत्त्यभावं' श्रीभागवतार्थविचाररूपमान्तरमेव भजनं
निरूपयित्तुं भावेन यावज्जीवं चेत्कुर्यात् तदा तस्यापि स्वाधिकारानु-
सारेण जन्मान्तराव्यवधानेन सेवाफलं भवतीति निर्विवादम् । अत
एवैतद्भजनस्य मुख्यत्वात् । सेवायां ज्ञानमावश्यकमिति ज्ञेयम् ।

ભજન બે પ્રકારનું છે--બાહ્ય અને આભ્યન્તર. સેવામાં
અથવા કથામાં જેમની આમંત્રિ છે. તેમનો નાશ નથી, એવું શ્રી-
મદ્ભગવદ્ગીતાનું વચનામૃત છે (નિ કા. ૨૩૦ પ્રકાશ) આન્તર
ભજન મુખ્ય છે એવું આપખીએજ નિબંધમાંજ કહ્યું છે. જે મેય-
કને, મેવા કનનારને--મેવામાં ઉપયોગી આધન સંપત્તિ ના હોય તો

૧ હાથના વૈષ્ણવો સેવા અને સ્વરૂપજ્ઞાન વગર જે સેવા કરી
રહ્યા છે તેમણે આ શબ્દો ધ્યાનમાં રાખવા કે જેથી દુઃખી થવા

શ્રીભાગવતાર્થનો વિચાર યાવ-લખન મુની ઉપાધિરહિત મર્મ
ભાવથી કરે તો તેને પણ સ્વાધિકારાનુભવ થીજ જન્મ લીધા વગર
આ જન્મમાંજ મેતાદ્વગાં કહેલાં કેવ મળે છે, એ વાત નિર્વિવાદ
છે. માટે શ્રીભાગવતાર્થનું અવલોકન કરતું એજ મુખ્ય-
આન્તર ભજન હોવાથી સેવામાં જ્ઞાનની આસ જરૂર છે,
એમ (સેવાનિષ્ઠેએ) જાણવું.

અત્તુ સ્વમાર્ગીયસંવાન્ધરૂપજ્ઞાનાભાવવાન્ માર્ગરોત્યા શ્રદ્ધયા
યથા કથન્નિત્ સ્વરૂપસેવાં ચેત્ કરોતીતિ તત્સંવાયાઃ કેવલભોનિ-
કત્વા 'લોકાર્થી ચેદ્ મજેત્કૃષ્ણ' મિતિ વ્યાયસ્ય જાતશત્તદા
સર્વથા સંસ્થિતો ભવતિ, તદા મજનત્યાગઃ । 'વિલ્લેષોઽપિ ચેદ્મજેત્-
કૃષ્ણ' મિતિ વાક્યોક્તન્યાયેન ક્લેશોઽપિ ચેદ્મજનં કુર્યાત્, ચેદિતિ
પદેનેતાદૃશસ્ય દુર્લભસ્વમુક્ત, તદા મરદ્કૃપયા લોકનાશો મજનોપયિક-
પદાર્થપુ લૌકિકભાવનાશ ઇતિ યાવન્, તદા જન્માન્તરે શુદ્ધમજનન
કૃતાર્થો મવિષ્યતીતિ જ્ઞેયમ્ ।

જે લોકો સેવા અને સ્વરૂપના જ્ઞાન વગર કેવલ શ્રદ્ધા-
થીજ સેવા કરી રહ્યા છે તેમની દશા—મેવાનું જ્ઞાન ન હોય.
સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન હોય. પરન્તુ માર્ગની રીતિથી અદાપાજ નેમતેમ
સ્વરૂપમેવા કરી રહ્યા છે તે મેવા તો કેવલ ભૌતિક સેવા કહેવાય
છે, આધિદેવિકી સેવા નજ થાય. 'એમ માર્ગી સંસારમાં આગકત-
શ્રીકૃષ્ણને બજે તો દુઃખીજ થાય,' તેમ સેવા-સ્વરૂપના જ્ઞાન વગરનો
દુઃખીજ થાય. બજન પણ છૂટી જાય છે. (ધણા લોકો મેવા ન
બનવાને કીમે સ્વરૂપ ગુસ્તે ઘેર પાછું પધગવી દે છે તેનું કારણ

હવે ન્વપદ મગજશે. મરપગાન પિના પ્રભુના વચાય આતિ ન થાય તો પ્રમુ એનાજન નજ આપે.) પરન્તુ દુખી થયા છતા પણ જો ભજન કરે તો મુક્ત થાય.' એ શ્રીમદાચાર્યના વચનામૃત અનુસાર દુખમા પણ ભગવદ્ભજન કર્યો કરે તો મોટાઓના કૃપાથી તોક નામ થાય, એટલે ભજનોપયોગી પદાર્થોમા લીકિંક શુદ્ધિ દુઃ થાય ત્યારે જ્ઞાન જન્મમાં (આ જન્મમા નહિ,) શુદ્ધ ભજન વડે કૃતાર્થ થશે એમ જાણવું.

અત્રેવં વિમેલો જ્ઞેય । શ્રીમત્પ્રમુચરણપ્રાદુર્ભાવકાલે સ્વરૂપ-
 વલેનૈવ સેવાયા આધિદૈવિક્ત્વાદેહાન્તં સ્વાધિકારાનુમારેણ નિત્ય-
 ત્રીલામ્વેશ એવેતિ સિદ્ધાન્ત । રૂદાનોત્તમકાલે માર્ગમર્યાદયા તથા
 જ્ઞાનતૂર્વક સેવાકરણેડપિ ઉદ્વેગાદિ પ્રતિબંધકસ્યામશ્યમ્ભાવિત્વેન
 સેવાયા નાધિદૈવિક્ત્વ મવતિ । અત એવ સેવાફલગ્રન્થે શ્રીમદાચાર્ય-
 ચરણૈસ્ત્કમ્ ' તદ્વા સેવાડનાધિદૈવિકીત્યુક્ત મવતિ' ઇતિ । પરન્તુ
 માર્ગમર્યાદાયા ઘણિષ્ઠત્વાદામ્યાત્મિકી સેવા મવેત્ ।

શ્રીમદાચાર્યચરણ અને આધુનિક સમય—અત્રે આ પ્રમાણે બધ મગજવેા શ્રીમદાપ્રભુજીના પ્રાકટ્ય સમયે તો શ્રીમદા-
 ચાર્યચરણના સ્વરૂપબલ વડે જો ભક્તોની સેવા આધિદૈવિકી એટલે

વેળા ન આવે મરપગાન મેળ-યા પિના કરેલી સેવા કરતા ભાગ-
 વતાર્યમૃદક । થેાનુ મેધન મ્મ-લુ કરનાઁ મર્વયા ઉદ્દૃષ્ટ છે
 તેને આજ જન્મમા સેવા ન મળે, પેવેા આજાની મેવા કરતા
 દુખીજ થાય તે એમ અત્રે આરથ છે

૧૪મ ૬૧ આપનારી યદને દેહાન્તે આધિકારાનુચિત નિત્યનીના-
 ગવેગ અવશ્યજ્ઞ થતો હાયમા (શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતાના નિત્યલીલામાં
 બિરુદો ૧૬) -ત્યારે- માર્ગની મર્યાદા ગટે એવે યદ્વત્સયધ દ્વારા
 ગુરુ પામેથી અવગ્રહ પદ્મનીને અવગ્રહાન, મેવાપ્રકારગાન, મેગન્ધા
 પત્રીમાં મેવા કર્યા હતા પણ ઉદ્દેગ-અનિગન્ધ-ભોગ-થી અડચણો
 આવી પડવાથી મેરા આધિદેવિકી થતી નથી. મેવાદય પ્રગ્ભા
 શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતામાં આગા કરી છે કે આજ દુનની પ્રાપ્તિ ન થાય તો
 ભગવાનની તે કનદાનની છાંછા નથી ત્યાર મેરા પણ આધિદેવિકી
 નથી થતી અર્થાત્ ઉદ્દેગ એ પણ પ્રતિગ્રહ છે, જે ઉદ્દેગ થાય તો
 મનભાજ થાય એ વિરુદ્ધ સામગ્રી થઈ આવું ઉદ્દેગનાગું મન પ્રભુમા
 લીન નજ થાય. તેથીજ મેવા આધિદેવિકી નજ થાય, પન્નુ શ્રી-
 મદ્ભગવદ્ ગીતામાં માર્ગમર્યાદાજ એવી ભગવાણી છે કે-મેરાને આધ્યા-
 ત્મિકી નો જનાવે છે (શ્રી મદ્ભગવદ્ ગીતામાં પ્રાકટ્ય-અર્થ-થાવત
 આધિદેવિકી નો નજ થાય)

તત્રાઽપિ ' એતદ્દેહાવમાને તુ કૃતાર્થં મ્યાન્ત સશયઃ । इति
 નિશ્ચિત્ય મનસા કૃષ્ણ ગરિષ્થેત્ સદા ' (નિ સ. નિ. કારિકા
 ૦૩૨) इति નિયન્વોક્તમનોનિશ્ચયેન સર્વદા સેવા ચેદ્ભવેત્તદા
 દેહાન્તેન્ડુગ્રહચલેન ભાવ્યોક્તપ્રકારેણાલૌકિકે વેદે જાતે ' પરસ્પર
 ત્વદ્ગુણવાદસીધુર્પીયુષનિર્યાપિતદેહધર્મા ' इति ન્યાયેન તાદૃશ-
 સમાજે અહર્નિશ તદ્ગુણાનુવાદેનાત્મન્યક્ષરબ્રહ્માત્મસ્ત્વજ્ઞાનેન
 ' ઉપાધિનાશો વિજ્ઞાને ' અનુભવે સમ્પન્ને પુરુષોક્તમાર્ગિર્ભાવયોગ્યતાયા
 જાનાયા તત્ર તદાવિર્ભાવો ભવતિ । તત્ર ' આત્માનન્દસમુદ્રમ્થ

કૃષ્ણમેવ વિચિન્તયે'દિતિવાક્યોક્તપ્રકારેણ તદ્ભાવનયા સ્નેહવૃદ્ધૌ
જાતાયાં સર્વા અપિ પ્રેમાવસ્થા ભવન્તિ । તતસ્તદ્વિના સ્થાતુમશ-
ક્ત્યાઽતિશયિતતાપોદયે જાતે 'વાર્શ્મનસિ' इत्यादि (४-२-१)
સૂત્રોક્તપ્રકારેણ વાગાદિલયાનન્તરં સાક્ષાત્ભગવત્પ્રવેશ । તતસ્તદિચ્છા-
નુસારેણ તાદૃશસેવૌપયિકદેહપ્રાપ્ત્યા સાક્ષાત્તલ્લીલાલોકનતદ્રસા-
નુભવાદિકં ભવતીતિ સેવાફલપ્રાप्तौ क्रमो ज्ञेय इति दिक् ॥

ત્યારે આધુનિકોને ફલ શી રીતે મળે ?

આ વિષયમા વધારે બહુ ઉતરીએ (નિ. ૨૩)

एतद्देहावसाने तु कृतार्थं म्यात्र सशय ।

इति निश्चित्य मनसा कृष्ण परिचेत् सदा ॥

ભાનાર્થ — જોમ તેમ જીને ભગવાનને મતાવયા ભગવાન
આગમન દેખ તો કંઈ પણ મિલ ન થાય. એ હેતુથી ભગવત્પ્રસન્ન-
તાના ઉપાયો દર્શાવે છે. જોમ ભાગવતમા કહેતા અને પિંગવાના
દૃષ્ટાન્તથી જેવો વૈરાગ્ય દર્શાવ્યો છે તેવો વૈરાગ્ય સંપાદન કરવો.
મર્વ અપેક્ષાઓ ત્યજવી, કાંઈક કે જે સાપેક્ષ છે તે અસમર્થ છે
માટે મર્વ અપેક્ષા ત્યજ પ્રભુમાજ મૂલ—માધનાપેક્ષાજનક અને
કાંઈપેક્ષાયુક્ત-મનને-જ ભગવાનમા જોડવું અને કંઈ પણ સાધ-
નની પ્રાપ્તિ ન થવાથી બહિઃમેવામા વિકલ-નાપાસ-થયેલા ચિત્તને
નિવાળીને પણ પાછું ભગવાનમાજ નિયત કરવું; અને પિતા માતા
જોમ પુત્રાં આદિ ન દિવ કરે, દિવજ કરે છે તેમ ભગવાન પણ
દિવજ કરશે, એના દહ વિશ્વામયુર્વક અદિમુખતા ન થાય તેમ
એના કરે તો આ દેહાવસાને જગત પ્રભુના અનગદ-અવથી લાખોમન

પ્રકારે આલોકિત દેહ મયાન થતા ભગવદ્દેહ સાથે ૧૦-૧૨ ભગવદ્-
માયાનુસારેથી અમૃતનુ પાન કરતા દેહધર્મને ૧ મિન ૩૦ના
ભક્તોની માફક ભગવત્પ્રેમા અવર્તિત ભગવદ્ ૩૩ ગા. માતા
માતા આત્મામાં અમર શ્રદ્ધા મંત્ર ગા. ૧૬૨ થાય ૪, અર્થે ૩૩
નાનથી આંદાજ ૧ હિસાબિ ૬- થન પ્રમુ-અનથી ૧૩૩૪
થાય ૭ આ અનુભવથીજ શીખ્યોત્તમ પ્રકટ થયા ૥ તે જાનના
યોજના આરો ૬ અ. પ્રખતો આરિમાંન થાય ૨ આ અર્થે
આત્મા ૧-અમુદ થ શીકૃ ૧૧૭૭ નિત ૧ થાય ૨ ૧૧૭૭ ૧
(૧૧૭૭ ૧૧૭૭) પ્રકાર ૧૬ આદર્શિ થય ૧ આમનિ
થાય ૭, ૧૧૭૧ થાય ૭ (૧૧૭૧ ૧૧૭૧) પ્રકાર ૧૬
અર્થે ૩૩ આ ૧૧૭૧ પ્રકાર ૧)

વાદનની વ્યથાન થયા પછીની સ્થિતિ—આ ભક્ત ।
 પ્રભુ નિ ॥ જરા પશુ એ । નજર પડે, ને ગમિક આજીવનના નિ ॥
 જ । પા । નજર ૧ લ લ્હાન નિ દના અર્થિ ન તાપ પ્રગટે લર
 ' ॥ ૫ ॥ સિંચ્યોજન પ્રગર યગ્યા ॥ નય યયા માઠ માદાદ
 ભજવત્રવે । યાપ કે પુ । તે જાત્ત ડી દ-છાનુમાત્ર તેવો મોપયોગી
 દેદ પ્રાપ્ત યાપ ૭ અને તે અગ્રી ૫૬૬૬ દા । આપાત તે તે વીનાનુ
 ગાતોમન અને તે ત સીતારંગ ॥ અનભવાદિ ૨૭ ૩ મા પ્રમા ૧
 મેનાદત ડી પ્રાપ્તિમા કમ જાગે । અર્થોત્ર મીમદાપશુકના
 રખતમા મીમદાપશુક ॥ પ્રમેય ૧ ૧૧ીજ ૨ । આ નાનુનન યના
 દાખમા અ પ તિત્યનીનમા તિગજે કે તેથી માર્ગમર્પાત ॥ બ્રહ્મથી
 વામ્નો કમજ મેવ ૪ ન ડી પ્રાપ્તિ યા ૭ મે પ્રમાણે ૨૧૫ ૩
 તાગનમ્ય જાગુનુ

सा.ग. (१) शीम आर्षना पाकटच गमये शीमदा । भुष्ट /
प्रभेदगमयी स्वयम्भा अनुदे गक्षात् ननुभरयता । (२) दाद ॥

વૈષ્ણવોને જે તેવો સાક્ષાત્ અનુભવ મેળવવો હોય તેા સ્વરૂપજ્ઞાન અને સેવાપ્રકારજ્ઞાન મેળવો. (સેવા અને સ્વરૂપજ્ઞાન માટે સામ્ય-દાયિક ગ્રન્થો વાંચવા જોઈએ.) (૨) જેને પ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન હોય તેની સેવા હિતમ ન થાય, અને લજ્જાન ઘૂટી જાય, દુઃખી થાય. (૪) જે લોકો ભાગ્યવતાર્થ વિચાર કરવામાં પોતાનો સમય ગાળે છે તે મુખ્ય સેવાનિષ્ઠ છે. (૫) જે દાસના વૈષ્ણવોએ સાક્ષાદ્ અનુભવ મેળવવો હોય તેા પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખી શરણાવાન કરવું. (૬) આ વિશ્વાસથી કમશઃ હૃદયમાં પ્રભુનો આવિર્ભાવ થશે.

૨૮. અન્તરઙ્ગવહિરઙ્ગપ્રપञ्चવિવેકઃ ॥

અથાન્તરઙ્ગવહિરઙ્ગલીલાશ્રયયોઃ પ્રપञ્ચયોર્ભેદો નિરૂપ્યતે ।
તથાન્તરઙ્ગલીલા પુરુષોત્તમરૂપેણ, ઇતરા જીવાન્તર્યામિરૂપાભ્યામ્ ।
તત્ર તયોરાદ્યઃ ફેવલાનન્દમયઃ, અપરસ્તુ જડજીવાત્મકસ્તિરોહિતા-
નન્દરૂપઃ ॥ તથા પુરુષોત્તમસમવાયિકારણકોક્ષરસમવાદિકારણ-
કથ્થ । અવિકૃતો વિકૃતશ્ચ । વિકારશ્ચ માયયા કૃતઃ । તથા માયા
સમ્બન્ધ રહિતસ્તત્સમ્બન્ધી ચ । તથા નિત્યોઽનિત્યશ્ચ । પૂર્વસ્ય વિકૃત-
રૂપેણાપિ નિત્યત્વં, તસ્યા ઓપ સ્વરૂપાત્મકત્વાત્ । મગવાનેવ
તથા ભવતિ ન તુ માયા । તથા અપરસ્ય વિકૃતત્વં માયયૈવ । અત
એવ વ્રહ્મવિદ્વાં નિરસ્તમાયાનાં તથા વ્રહ્મત્વેન પ્રતીતિઃ । પ્રકૃતે તુ

મનદોષાણા લીલારૂપેણ પ્રતીતિ તસ્યૈવ વાસ્તવત્વાત્ । અતઃ
 શ્રુતય પ્રસન્નાદ્ ભગવતો વરદાનાર્થપ્રદર્શિતસકુન્લીલાત્રિશિષ્ટરૂપ
 સવિશેષણં દૃષ્ટવત્ય । અતઃ ઇવ વૃહદ્વામનપુર્ણે, ' નાનાગ્મમદ્રોન્મત્ત
 તન ગાપીઝદ્મન્વકમ્ ' इत्यादि । જન્યસ્ત્વ, પૂર્વ પ્રવક્તાનન્દ, પરસ્તિ-
 રોહિતાનન્દ । તથાય રસાત્મકો, અપેગે નીત્સ । તત્રાપિ ભજના-
 નન્દવિષયાનન્દામ્યા પ્રિયેષ ।

ઉપક્રમ-પ્રપચ ૧ પ્રકાશના કે અન્તઃગતીનાશ્રય પ્રાપ્ત
 આને ગદિગતીનાશ્રય પ્રાપ્ત આ જન્મે પ્રમગ્ધ પ્રાપ્તોના
 બાદ - ગીરવો એજ નતન દખનો ઉદ્દેશ છે ગાન્તઃગપ્રાપ્ત
 ગાન્તઃ સ્થળે વર્ણના , પ્રભુ ભક્ત ૥ હૃદયથી અક્ષ-ધામમા પ્રકટ
 નહ ત્યાજ અનકેરિષી જીના કરે છે. ગાન્તઃ ગ લીલા નિત્યનીના
 ન જેનું નિત્યલીલાનાદ વિગે મા મધાર્થ નગન કે તેમજ શ્રી-
 પુત્રોત્તમચન્દ્રે પુષ્ટિપ્રવાહમર્થદામા ' અન્તઃગ પુષ્ટિસૃષ્ટિ નિત્ય
 છે, અન્તઃગ પુષ્ટિસૃષ્ટિ મધાર્થજ પ્રકટ થઈ ન અન્તઃગ પુષ્ટિ-
 સાદનો કેન પણ ગ્રામપાથીજ પ્રભુ આપે છે, મામેનાર્થજ આ દૃષ્ટિ
 ગાપે પ્રકટ કરી કે વિગેરે મવવૃત્ત નિત્યલીલા-અન્તઃગ સૃષ્ટિનો
 રણ થો ૭ તેમજ 'માનેસ્કરિત પદ્યો ભગવાનિર્ભાવ ભક્તોના
 ભાવ ઉપ જ આધાર ગમે છે ભક્તો ભાવજ માન્યમૂલ છે
 ભક્તોના હૃદયમા નૃગાગત્યદ્રુમ પ્રગ નકટ છે, ત્યાજ લીલા પ્ર
 છે તથા ભક્તો-જ ન લીલાપ્રપન્નમા ના ભુગૂન ૬ ગો ગા જગદ-
 ન પ્રાપ્ત કરતા વિનસપ્ છે એજ આ વખતનું ના પ છે
 'દિ-ગનાયા તા જાણે જમત પે ભગવાન રે છે, ઓ
 નેનું નિરૂપુ નુદ્ધાદિત વેતાન્તગાગી ઓ નયો દો ઉભાનુ

તારતમ્ય આ વેળથી જોઈએ.

મંથારંભ-ઉભય પ્રપંચનું તારતમ્ય-અન્તરંગ લીલા થી પુરુષોત્તમ-સ્વરૂપે છે, ત્યારે બિદિરંગ લીલા પ્રપંચ, શ્રુવ અને અન્તરંગમાં રૂપે છે. આઘ અન્તરંગ લીલા કેવળ આનંદમય છે, ત્યારે બીજી જગદુવાત્મક હોષ તિરોહિતાનન્દ છે. આઘમાં શ્રીપુરુષોત્તમ સમવાધી છે, ત્યારે બીજામાં અઠાર સમવાધી છે. પહેલો અવિકૃત છે, ત્યારે બીજાને વિકૃત-વિકારવાળો છે. વિકાર માયાકૃત છે, માટે આઘને માયાનો સંબંધ નથી. બીજાને માયાનો સંબંધ છે. પૂર્વ અવિકૃત અને નિત્ય છે. કારણ લગવાનું તે અન્તરંગ લીલારૂપ પ્રકટ થયા છે. માયાથી તે લીલારૂપ થયા એવું નહિ; માટે અન્તરંગ લીલાશ્રય પ્રપંચ રવરૂપાત્મક છે, અવિકૃત છે. બિદિરંગ લીલાશ્રય પ્રપંચ જે વિકારવાળો હોય છે તે માયાથીજ એમ વિકૃત હોય છે, વસ્તુતરતુ માયા દુર થતા અખંડ શુદ્ધ બ્રહ્મ છે. નિરસ્તમાયાવાળા બ્રહ્મજ્ઞાન, આ બિદિરંગ લીલાશ્રય પ્રપંચને અનુભવે છે. અન્તરંગ લીલાશ્રય પ્રપંચનો તે નિર્દોષ દર્શિવાળા ભગવદ્દાસને લીલારૂપે અનુભવ થાય છે, અને તેજ ચોખ્ખું છે. કારણ કે શ્રુતિઓએ પ્રસન્ન થયેલ ભગવાન પાસેથી ભયરે પરદાન મેળવ્યું, ત્યારે વરદાનાથ પ્રદર્શિત સંકલ લીલા વિશિષ્ટ ભગવત્પ્રરૂપનું દર્શન થયાર્થ નિત્યલીલાવિશિષ્ટ દેખી શક્યા. 'નાના રામના માથી ઉન્મત્ત ગોપીકંઠજ્વલ' જોવાનું બ્રહ્મવામન પુરાણે વર્ણવ્યું છે. આઘ પ્રપંચના પ્રકટાનન્દ છે. અષ્ટમા તિરોહિતાનન્દ છે. આઘ રમાત્મક છે, બીજાને નારસ છે. ભજનાનન્દ આઘ લીલા પ્રપંચમાં છે. બીજામાં વિષ્ણુનાનન્દ હોવાથી શુદ્ધ આનન્દ છે.

નનુ ૧૩ સુતિ વિલક્ષણયોગપિ જ્ઞયોર્નિત્યત્વમવિશિષ્ટમુખ્ય-

આપિ, ઇતિ, આવિર્ભવિતિરોભાવાભ્યાંકો વિગ્રેષઃ ઇતિ ચેદ્ભુચ્યતે ।

શંકા—આ બન્ને જ્ઞાતના પ્રપંચ વિલક્ષણ એ, તથાપિ ઉભય પ્રપંચમા નિત્યત્વ સમાન ગ્રહું છે. તો આવિર્ભાવ તિરોભાવથી ઉભયમાં કેંઈ પણ તારતમ્ય નજર રહે

આવિર્ભવિતિરોભાવયોસ્તુત્યત્વેપિ કારણવેલક્ષણ્યાન્ તદ્વિ-
લક્ષણત્વમ્ । કારણ ચ ગદ્ધિરદ્વૈ તસ્મિન્ ભગવદિચ્છા, તન્નાપિ
મૂલેન્દ્રા, તથૈવ તત્ર તૌ । અન્નરક્તે તુ મક્તેન્દ્રા, તન્નાપ્યન્તગદ્ધાણાં
તેષામ્ । અતઃ એવં 'ચદ્ધિ' ધિયા ત ઉરમાય વિભાવયન્તિ તત્તદ્ધુ-
પ્રણયસે સદ્નુમદ્ધાયે'ત્યાદિવચાસિ । અતઃ એવં 'કુમ્યાદ્ધિત્ત્વનાયન્ત્યા'
ઇત્યત્ર સકલ્લીલાનાં પ્રાદુર્ભાવઃ । યુક્ત ચૈતત્ । લીંગપ્રપંચસ્ય
મક્તદ્ધયમ્બિયતમ્ય આન્તરમ્ય તદ્માવનાધીનાવિર્ભાવત્તમિતિ
સર્વમનરચમ્ ।

અમાધાન—આવિર્ભાવ તિરોભાવ સમાન હોય તો પણ કારણ
વિલક્ષણનાથી એ ઉભય પ્રપંચમા વિલક્ષણના આવી છે. શદ્ધિરંગ
સૃષ્ટિમા કારણ ભગવાનની અજ્ઞેન્દ્રા છે ભગવાનની જગત્ત્રયેઆવિ-
ર્ભાવ થવાની હજી થતા અનેક હજી અનુચિત્વપામ્યા; અદ્યે તેમા
ભગવાનની મૂલેન્દ્રાજ કારણ કે અન્તરંગ પ્રપંચમા ભાગની ધન્દ્રા
કારણ છે માટેજ અન્તરંગ ભાગોએ ગાયું છે કે 'જાણો જે જે
જગતની વિભાવના બુદ્ધિથી કે જે તે ને જગતને આપ ભક્તો
ઉપર અનુગ્રહ કરવાને ધારણ કરો છો; ' ત્રાણ પૂતના જન્યા અને
નાથ દેવો જન્યા ' વિગેરે ભાગવતના વર્ણને તે મર્વ સ્ત્રીયાનો તમા

પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. અને એજ પાઞ્ચ કે. કારણ - લીલાપ્રપન્નું
 યથાન ભગવાનનું હૃદય છે લોકા નેવી રીતે ભાવના કરે તે પ્રમાણે
 લીલાનો આર્યભાવ થાયજ. તેથી અન્તર્ગત લીલા પ્રપન્ન સર્વથા
 લક્ષ્મીનાધીન અને ભક્તિ-ગદાગ્રસ્ત છે, એ નિર્વિવાદ મિથ્ય થયું.

આચાર્યચરણામ્બોજયુગલૈકપ્રસાદતઃ ।

પ્રપન્નયોસ્તુ ચૌદૃશ્ય વૈલક્ષણ્ય સ્વરૂપયોઃ ॥૧॥

શ્રીહરિચરણવિરચિતોન્તરદ્વચહિરક્ષ્ણીલાધ્રયયો. પ્રપન્નયો-
 વિવેક મમાસ ॥

શ્રી આચાર્યચરણ શ્રી વલ્મીકીના પ્રભુના ચરણકમલ યુગ-
 લની રૂપાધીન આ અન્તર્ગત પ્રપન્ન અને બદ્ધિગ્રસ્ત થયેલ આપથી
 નાગ્નન્ય નાશય

૨૯. ભાવસાધકવાધકનિરૂપણમ્ ॥

યદા વૈરાગ્ય સ્યાદ વિષયજસુખે દુ સ્વપદ્ધે

યદા વા સત્સદ્ગો હૃદયગતદોષાપહરણઃ ॥

યદૈવાચાર્યાણાં ચરણયુગલે ભાવવિમલ

મન મ્યાત્તર્જીવ મનપનિષદામ્બોજમજનમ્ ॥૧॥

(ભાષ્ય) પરમકૃપાળુ શ્રીહરિચરણગળ કમિકાળના હોવાના

કલ્યાણ પાદ મહારા માર્ગ બનાવે છે, અને કલ્યાણ કરનારાઓ
 બધા હોય તેવાય છે, તથાપિ તે દેવે હોયને પ્રભુતાક્ષાતકા
 અગત્ય અર્પાત્મભાવ થવા માટે ગોળા વિદ્યા થવાનું અનુમાન કરી
 મકાવ કે ભક્તિ કરતા પદના ભક્તિમા બાધ કરનારા વગેરે
 પાસે આગામી જોઈએ ત્યાંથી ભક્તિમા વિર કરનારા
 તત્ત્વોને મોક્ષથી યથા નહિ, અને ઉપાય લેવામાં આવે તો તે
 ઉપાયો માધ્યમે બદલે માધ્ય કરનારા નીચે કે, તેજ પ્રમગ અમ-
 ભવવા માટે પદમન્દીય શ્રીહરિગાયત્રી આ નાનકડા પ્રમથમા
 મનાઈ ગીને હિતગોત્રમ પ્રભુભાવ પ્રાપ્ત ના માટેના માધ્યનોની
 આના કરે કે, હોયને જગતમા ચૌકિદાર મુખ એટલે નિયમમુખની
 મોળી બાવસા પ્રમગ ગીતે ત્યાંજ કરે છે તે પણ નિત્ય મુખમા
 લાવમા તો નહીંજ કેવળ માની લીનેતુજ મુખ હોઈ મટે ત્યાંજ
 હવ પોતે ન્યાયી અને મમાગમા આસક્ત હોય, એટલે તો તનુ
 ગાનેતુ-ધા હુ મુખ પણ આસારિકજ દેવ મંસાગમા મિધ્યા મુખ
 મિત્તમ કશુ ન્યાયજ નહિ પરિણામે તે મમા તુ મુખ મુખ-
 કોળ નીચે છે દાખતા તરીકે હવ પોતે સ્ત્રી પુત્ર, ધન વિગેરે
 વિવર મુખના સાધનોમા બધાય જ, એટલે ને સ્ત્રી પુત્ર વિગેરેનુ
 મુખ નો ઠાણિક અને થાણજ દામ પૂરતુ દામન પરિણામે તો
 દુખજ આપનાક હોય છે તેથી તેના મુખમા ત્યાંથી અગિય
 થા આના ન થય ત્યાંથી, હવ પોતે શ્રીદત્તિ ભક્તિ મગી
 રાકનો નથી વ-મકૃપાગ શ્રીમદાનાર્થચન્દ્રે પણ આજ આજ કરી
 કે કે “વિરાગ્ય પરિતોષ સ્વ” વૈરાગ્ય અને સપૂર્ણ મતો ૧ ૧-
 ૧૧૧ હવને અગેખા અનૌઢિક મુખ મળે છે તેજ આગાને પુર
 કરીને અગે શ્રીહરિગાયત્રી પણ પ્રથમ તો વૈરાગ્ય પાળના માટે
 મોળી બનાવજુ કરે છે અને અસા ના નશ્વર મુખોમા ત્યાંથી

વૈરાગ્ય ન થાય ત્યાં સુધી નીલકિંચ આચકિત થતીજ નથી; કારણ
 કે વિચિત્રોના પાવનથી પરિણામના પ્રાપ્તિ, ક્રોધ, મોહ વિગેરે દુઃખ
 અંગો વધતા જાય છે અને કામાકાંત યા ક્રોધાકાંત શરીર થાય
 એટલે હૃદયના પ્રભુનું ચિત્તજન્યુ થતુજ નથી. શ્રીમદાચાર્યચરણે
 પણ આરા કરી છે: “ વિષયાક્રાંતદેહના નાવેશઃ સર્વથા દુરે: ” ।
 ત્યાં સુધી મનીષી વૈદિક વિચિત્રોનું આત્માન્ય આપણું હોય ત્યાં-
 સુધી પ્રભુ મર્વયા તેવા શરીરવળા ભક્તના અંતઃકર્મમાં પધાર-
 તાજ નથી, એટલા માટે અહીં શ્રીલગ્નિય પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે
 દુઃખપરિણામી વિષય મુખ્યતા વ્યયારે વૈરાગ્ય થાય ત્યારેજ આક્ષાત્ર
 મર્વેશ્વર મનુના અન્ધારાચિંત્ની ભક્તિ થઈ શકે છે; તેમ આમળ
 આમતા આપ આજ્ઞા કરે છે કે મુખ્ય વૈરાગ્યથી પણ ભક્તિ ન
 થઈ ન, રાગે અત્યુગ્રાસનો સંગ પણ જોઈએ હમેશા જીવ તો
 જવાવળા દુષ્ટ હોઈ મોટી મોટી વાસનાના અને દોષોનું ધ્યાન
 મરતોજ નહીં તે દરેક વાસનાઓ અને હૃદયના દોષો દૂર કરે-
 વાનું માધન એવજ છે કે જેને માત્રોમા અત્મજ તનીકે વખાણુ-
 વામા આવેજ છે માસ ગથી જીવના, હૃદયના, દરેક પગિન્દા,
 મુખ્યતા, (પાંકાની ગિન્દા કંવી, જમ આવે તેમ બકવાટ કવો)
 નિગેરે દોષો દૂર થાય કે શ્રીભાગવતના પણ આવીજ આજ્ઞા આપ-
 નામા આવી ૭ ૮ “ સત્સંગેન હિ દૈતેયા ” અત્સંગ દુઃખાર્થો આશુ
 દૈત્ય જેસાઓનો ઉદ્ધાર થયો ૭ શ્રીમદાચાર્યચરણોએ પણ ભક્તિ-
 વર્ધિનીમા “ યત્ સ્થેન દિસ્થાને તદ્વીચે સહ તત્પરે ” (ભગવદીય
 ભાગવતની ૭ મે ભગવન્નિગ્ધા ગદી મદુપદેશ પ્રણુ કવો.) આવી
 રીતે માજ્ઞા કરી છે. આમજ જતા નીલકિંચપ્રભુ આજ્ઞા કરે છે
 કે વૈરાગ્ય અંતે અત્મજ થયા પછી પણ શ્રીમદાચાર્યચરણોના મુદ્ધ
 રાગ થવાની ખામ આવજમતા નહીં, કારણ કે જીવ પામે દરેક માધન

દાપ તથા નિષેધના ઉદ્દેશ દેખતા ન ગાનનું દાપ તા ૨૫
 ન મે તેટલા માટે આનાર્થથીના અન્યાર્થિદમ્બ નહ વિશ્વામ-
 પાત્ર મનને નગાનું જોડે કે કેમકે પુરુષદત્ત પૂર્ણ પુરોત્તમ પનુ
 અને આર્થદુષ્ટ અપ ૭૫ નજે અરૂપ નભન દેખતાં મહા તત્ત્વ
 નાનું દાપ ૬ જો તે જોડણી કે ૧૧ના તત્ત્વ પણ પ્રાપ્ત થી
 તો નરીજ, તે પણ શ્રીભગવાનની ૭૨૭૩૫ વદનાનર મીમ-
 આર્થઅગણ ૭ અપ ૭૫ની મતા ૧૧ વાન નથી - ૬૫ ગાનેજ
 પ્રાધિન્ય શીદગ્નિને ઓળખી ૬૧ "સ્વયમેવામાનાત્માન વેદધર પુરુષાત્તમ"
 પુરોત્તમ પનુ પોને પોતાના ૭૭ પને લાગી સ, અપ ૬ તે
 ઓળખાં મે નરી, આ ૧૧ ગેને શ્રીભગવાન શીના પણ ૨૫૧૫ અર્થ
 નહુને અપ્રોધે છે તો પડી અહીં પણ શ્રીવદનાત્મકે શ્રીમદામ્બુ
 નિનાય પૂર્ણ પુરુષોત્તમના અપને ૭૧ ઓળખનાં કે ઓળખાય ૧
 નામ ૭૭ નરી તેથી જ્ઞાતુથી હરને શ્રીભગવાનના અગણ
 રિદમા શુદ્ધભાવપૂર્વક ગિત વાગે નહીં તપુધો પશુમામાત્કે
 થવે તે નમના મનોરથ તુ મ ગણાય એટલા કે ભગ ૧ ૧૧ના
 ૨ અત્તમ અને ૩ આઆર્થઅગણના, આ નમ વતુ મામ થયા
 પડીજ શી મજપતિ શ્રીકૃષ્ણનું પાનના ન ભની અગ્નિ ગિદ
 થક છે ૬

હવે થી ૧ નોકમા શ્રીભગવાન ૥ યસાત્મા ભાર ૭થી
 ગેને થાય ૬, તે ગણા દેખા માટે શીદગ્નિનાય પ્રભુ દિનીય
 મોડે કહે કે

યદા ચિન્તા ચિત્તે ભવતિ મતત દર્શનરૂપ

યદા વા હૃદયાર્તિભવતિ જગન્મર્શરૂપે ॥

યદા તા સન્તાપઃ પ્રવર્તિ પરીરમ્ભનવિધૌ

તદૈવ સ્યાત્કૃષ્ણત્વસનજનિમાવોપગવતિ ॥૨॥

(ભાવાર્થ.) જીવને લોકરુપ માટેની અને સ્ત્રી પુત્ર પરિવારની ચિન્તા મોટા પ્રમાણમાં હોય એમાં આશ્ચર્ય ન હોય; પરંતુ સાક્ષાત્ શ્રીહરિના દર્શન કરવા માટે ચિત્તમાં મોટી ચિન્તા માથે ઉતારવા ધર્મ સ્ત્રી હોય, તે ચિન્તા પણ પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેની હોવાથી અન્તઃકર્મમાં આનન્દ રસનું જન કનારી હોય છે. ફક્ત વિયોગાનન્દ અને મયોગાનન્દ આમ જો વિભાગ થઈ શકે છે. શ્રીહરિનો સાક્ષાત્કાર થાય અને તે દર્શનથી જો આનન્દ થાય છે, તે મયોગાનન્દ. પ્રભુનો વિયોગ થાય અને તાપથી અંતઃકરણ એકદમ વિદવલ બની જતા જો આનંદાનુભવ થાય તે વિયોગાનન્દ કહેવાય છે. હવે જીવ તો અગમ્ય જન્મોથી પ્રભના ન્યકપથી ભુલે થયો છે, અને તે તે જન્મોમાં સીધાં સુખાદિનો અનુભવ કરતો નથી જ. પરંતુ તે અનત કાળના પ્રભુવિયોગથી જ તાપકલેશ થવાં જોઈએ તે ન થવાથી જીવ દુઃખનામાં જીવે છે. તેવા મયોગમાં ઉપગા પ્રયોગમાં જલાવેજ શ્રીમદ્વાયકચલકમળમાં સદ્ભાવ થવાથી જીવને પોતાની નિશ્ચિતિ અને સત્તાંત્ર સમજાય છે, અને તેમ થતા પ્રભુના આશાસ્થ માટે જીવને ભારે અદર્શિણ ચિન્તા થાય છે ત્યારે શ્રીહરિમાં 'વ્યભનાત્મક ભાવન' બીજ રોપાય છે; તેમ જીવ પોતે વ્યભાવથી વિપયવાનનાવાળો દુઃખચાગી હાય છે તે દુઃખ અને વિપયવાનના દુઃખ કરવાનું આગમ્ય શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભના ચન્દ્રપરશ મિત્રાય પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુના ચરણપરજથી હૃદયના દરેક પાપ અને દોષ નિવૃત્ત થાય છે દોષ નિવૃત્ત થતા સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને વિરાજવા વાયક હૃદય મિત્રકવ મુદ્દ થાય છે. તેથી શ્રીપ્રભુના મન્દુ-

સ્પર્શ કરના માટે જ્યારે હૃદયમાં મોટી ચપલતા આવે પીડા થતી હોય ત્યારે પ્રભુમનની ભાવની ગિરિદાસ થાય કે. આગળ વધનાં શ્રીહરિગા પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે, પ્રભુદર્શન-ગિતા અને ચળુ-સ્પર્શ માટે હૃદયપીડા થાય ત્યારે જીવને પોતાના દેહના ધર્મની પગલા નેતી નથી; અને આગળ જતા ચમત્કર્મ સ્થાયીભાવ સિદ્ધ થાય છે. તે એવી રીતે કે સ્વરૂપનો અનુભવ કરનારા અંશરૂપી જીવો જ્યારે પ્રભુના સ્વરૂપનું અને પોતાની ગિરિદાસના જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે મવ પ્રકારે શ્રીહરિને ભજના અમાધારી પ્રયામ કરે છે, એ યદશઃ સ ત મંજુ (જે જેમના લાગના હોય તે તેમને અનુભવે છે-ભજે છે) તે શ્રુતિ અનુમાન દ્વારા પ્રભુ વિના મહી શકનારો અમર્ય થતા નથી; કારણ કે શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કળ યુગ-જાતમિય યાસા ચેન વિનાડમ્બવન્ " શ્રી ગોપીજનોનો શુદ્ધ વ્યમની ભાવ વર્ણવના જણાવ્યું છે કે શ્રી ગોપીજનોને પ્રભુ મિયાવનું એક ક્ષણ માર પછ સેંકડા યુગ જેવું લાગવું હતું તેથી શ્રીપ્રભુને બેટવા માટે જ્યારે હૃદયમાં મોટો મનતાપ થાય ત્યારેજ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુભાજ એક વ્યમન ઉત્પન્ન કરનારો ભાવ સિદ્ધ થાય છે; એટલે આવો વ્યમનાત્મક ભાવ થનામાં શ્રી હરિગામપ્રભુએ ઉપર જણાવેલા ૧૦ કાળો જતાવ્યા છે ને મિયાવ જીવ કરનાર થઈ શકેનો નથી. ૨

यदा मानाभावा वपति हृदये दैन्यसस्त्रिनः

प्रतिष्ठा वा लोके यदि न हृदि रोषेत बिहिता ॥

यदा वास्यैर्दुःख भवति पुस्तैर्नैव कुक्षिणं

तदा कृष्णे भावो भवति सुखहेतुर्नमनी ॥૩॥

આ જગતમાં હવે બ્રહ્મસ્ત્રી અભિમાન હોય છે ત્યારથી ચિત્તની નિર્મલતા યતી નથી કેવળ અભિમાનના ત્યાગથી પણ કામ મળવાનું નથી, દીનતાપૂર્વક અભિમાનનો ત્યાગ કરવામાં આવે ત્યારે જ હૃદયને શાંતિ મળે છે તેમ લોકમાં ઝહેલી 'હું' ગમત છું, હું ધાણ છું, હું સપત્તિવાળો છું,' વિગેરે અનેક પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાની ઇચ્છા જગત પણ હૃદયમાં ન રહે અને ખરામ બુદ્ધિવાળા પુરુષો પોતાના અવમાવ પ્રમાણે કેટલું વચનોથી નિન્દા અગર ચિત્તના ઉદ્દેગને કરે તો પણ ત્યારે અતઃરણમાં થોડું સરખું પણ દુષ્ક્રિયા માનવામાં ન આવે ત્યારે જ મજના અધિપતિ આક્ષાત્ર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુના અરણ્યાર-વિદ્યા ભક્તિનો ઉત્તમ ભાવ મિદ્ધ યાપ છે, અને ત્યારે જ, ક્યારે પણ નાશ ન પામે એનું કામનું સુખ હવે મળે છે, કાળુ કે પ્રભુ તો પોતે મર્ત સુખના મમલુક છે, શાસ્ત્રમાં આનન્દમય અવસ્થા શ્રીહરિનું જ વર્ણવેલું છે આનન્દમય હોય તે જ આનન્દાનુભવ કરાવી શકે તે અત્યંત શુદ્ધ નિત્ય અક્ષય આનન્દને મેળવવા માટે તો દૈન્યપૂર્વક અભિમાનનો ત્યાગ અને લોકની પ્રતિજ્ઞાનો ત્યાગ, આ બંને ત્યાગ ખાસ કારણ માટે વર્ણવેલા છે. ૩.

યદા યત્નઃ સ્વીયો વ્રજતિ વિફલત્વં હિ સકલો
 યદા યા ધર્માદિ સ્ફુરતિ વિહિતોઽપિ હ્યવિહિત ॥
 યદા વિદ્યા મ્વીયા વદતિ વદને નાતિકૃપયા
 તદા ધર્મત્યાગે ભવતિ શરણે નિશ્ચલમતિ ॥૪॥

જગત્પ્રમાર્ગમાં મતિમાં ઝાંઝા જાનના ક્યને ઉદેશીને અચનતા હોય તો શરણ મિદ્ધ યદ રાકલું નથી તે માટે આપશ્રી એવા પ્રેરકનો આજ્ઞા કરતા બુદ્ધિની અપમતા દર કરવાનું માધન

જાણાવે છે:

ચોકમા ઘણા પ્રદારના પ્રયાગો કરવામાં આવે છે પરંતુ ને દરેક પ્રયાગો વૌકિક તુચ્છ મુખને આટલે જ ગ્યાનેવા હોય છે. તેથી વ્યાપે ચોક મુખ આટલો દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ મળે. તથા રાશ્ત્રમાં જાણાવેલા ધર્મોનું જો કે સાચી રીતે પળવા આટે વિધિ દર્શાવેલ છે, તો પણ પ્રભુભાજ એક આશય ને દળ મળનાના તાદરશ હવને તો આસ્તોક્ત ધર્મ વિગેરે પણ યાદ આવતા નથી; અને છેવટે ઉત્તમોત્તમ વિદ્યા પણ દાઢ જનતની સાન્નિ આપનાની ન થાય; અર્થાત્ વિદ્યા તો જ્ઞાનને વધારનાની છે અને મંમાગ્ને દૂર કરનારી છે. તો પણ અનન્ય પ્રભુનિષ્ઠ ભક્તને તેવી વિદ્યા કેમ લાભ આપ નારી થતી નથી; કારણ કે વિદ્યા છે તે પત્ય પર્વવાળા અવિદ્યાના બંધનનેજ નિવૃત્ત કરનારી છે, કેવળ પ્રભુશરણુ સાધવામાં તેમનું ગામગ્ય ન હોવાથી વિદ્યા તેવા શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય હવને કંઈ કની શકતી નથી. આવી રીતે લોકમિદ્ પ્રયાગ, રાશ્ત્રમાં વર્ણવેલો ધર્મ, અને વિદ્યા આ ત્રણ સાહિત્યની પણ ષટ્વા મળ્યાં મિવાય પ્રભુ-ભક્ત તો કેવળ અનન્ય ભાવથીજ દરેક ધર્મનો ત્યાગ કની હરિના શરણુભાજ પોતાની જુદીને રિયત કરતો ગહે છે. ૪

यदा भक्तैः स्फूर्तिर्भवति मित्रितैः स्वार्पणविधे-

र्गदा वान्धैर्योगો न भवति हरेश्चार्पितबद्धा ॥

यदा वा विश्वास समुदयति मार्गे मुररिपो-

स्तदा भावमैर्य भवति न विरन्धेत सकलम् ॥૧॥

ત્યારે મર્વ દુ.ખને દરણુ કરનારા શ્રાદરિ ભગવાનમાં પગ-
પણુ શપેવા ભક્તો પગરપગ સ મંગ કરવા એકદલ યદને પોતે

કરેલા શ્રીહરિને નિવેદનને બૂલતા નથી. એટલે શ્રીહરિને દરેક વસ્તુ અર્પણ કરેલી હોઇને કોઇપણ લોકના દુઃખને યા સુખને ધારતા નથી અને ત્યારે પ્રબુભાજ કેવળ શુદ્ધિને પરાવેલી હોવાથી અન્ય કોઇપણ પુરો યા દેવતાની માથે સાધારણ પણ સમ્મન્ધ ધરાવતા નથી. તેમ જો કે જીવનો ઉદ્ધાર કરનારા પ્રબુના પુષ્ટિમાર્ગમાં આડગ વિશ્વાસ કાયમનો રહે છે. મોટા ભાગે દુઃખો અને કલેશો વખતે પણ ત્યારે પ્રબુનો વિશ્વાસ ઠંડાકાતો નથી. ત્યારે તેવા ભક્તોનો ભાવ પ્રબુમાં કાયમ માટે સ્થિર રહે છે. ભાવ પણ પ્રબુની નિષ્કામ ભક્તિ સાધવા માટે તેમ મર્શાત્મભાવપૂર્વક તેવા ભક્તો પ્રબુનો એક જ આશ્રય રાખીને ક્યારે પણ ક્ષાનિને પાળતા નથી. અને કેવળ પ્રબુના અસૌ-કિક રનેદના બોક્ષા થઇને અસૌકિક આનન્દમાં નિમગ્ન થાય છે. ૫

यदा लोके बुद्धिर्भवति भवभोताऽति शिथिला
यदा काचिल्लीला वसति हृदये रोचनपरा ॥
यदा तूष्णीम्भावो नयनयुगसङ्कोचसहितः
तदा तिष्ठेद् बुद्धिर्भगवति हृदाऽलौकिकफला ॥६॥

ત્યારે લોકમાં નિષ્કાવાળી શુદ્ધિ સંભારના ભાવથી આત્મંત શાંત પડી જાય છે, એટલે લોકના જગો દુઃખ પરિણામી (પરીણામમાં દુઃખ આપનારા) હોવાથી ભક્તો તેવા ક્ષણે મેળવવા ઉત્સાહ રાખતા નથી તેમ ઉચ્ચમાં પ્રબુની અસૌકિક સીવામાથી કોઇપણ એક સીવાનું નિત્ય ગ્દન થતું હોય કે જેનાથી મસાગની વિરમૃતિ થાય અને પ્રબુમાં નિગંતર આમકિત થતી ગ્દે, તેમ જગતમાં સુખ અને દુઃખ આપનારી ઘણી વ્યક્તિઓ હોય છે, તેપણ તેવા ભક્તો તે તટસ્થ ભાવને પાળીને મૌનજ ધારણ કરે છે. સુખ મળે તો પ્રકુ-

હિત થતા નથી અને દુષ્ઠ ગણનાથી Cદ્વિગ્ન થતા નથી અર્થાત્
સંસારના ગમ્મન્યમા પોતાના નેત્રોને જ બધ કળીને ને છે તેવા
ભક્તોની ખુદ્દિ ને વખતે ૨૪૧ ભગવાનમાજ એ જિજ્ઞાસી થાને
ગ્રહે છે આ ઉપર પ્રભુના આક્ષાત્રકાં ઉપર અનોદિ દુઃખનો વાળ
૧૭ ને ૬ ૬

યદા વૃત્ત ચિત્ત સ્મરતિ સતત ભોક્ત્રુફલ

યદા વા ઘેરાદિભવતિ વિનિયુક્ત પરકૃતૌ ॥

યદા મદ્ભાવો ભજનપથસમ્પ્રાપ્તતા

નન્તા કૃષ્ણે ભાવ ક્વ મયતિ વિનષ્ટેન્દ્રિયવિયામ્ ॥૭૥॥

જ્યારે ભોક્તા પિતા ગમ્મવામા આવે અને મત્મગતો ત્યાગ
કરનામા આવે ત્યારે પ્રભુમા ભાવ થનો નથી, એ મિદ્ધ કરના માટે
આપણી ભાવમાધક સ્વપ્ન વખતે ૨૪૨

ચિત્ત પ્રભુનું અગ્રણ્ય કે વા માટે જ છે તે જ્યારે પ્રભુ રમના
કેડીને નિત્ય ભોક્તાજ પ્રભુ અગ્રણ્ય કરનામા મેકાય, તેમ પ્રભુની
મેરા કરના માટેજ સર્ગવસ્તો દેહ જ્યારે પાતક મારે સાધનામાજ
તત્પર ગદ તેમ અત્પર મોત મગ કરનામા ન આવે, તો પછી
પ્રભુમા ભાવ ક્વી રીતે થઈ શકે ? તેથી ભાવના કરનો ત્યાગ કરોને
શ્રીહરિની ભક્તિમાજ અગ્રણ્ય નાખનામા આવે, અને દેહ પાત્ર શી-
હરિની મેરામા જોડવામા આવે, તેમ અત્પર્યોનો નિગત મગ કર
વામા આવે, કાગળ ને સત્પુરો પ્રભુની ભક્તિનો માર્ગ દર્શાવનાગ
ત્યાગ છે અને પ્રભુના માર્ગને પ્રાપ્ત કરનારા હાય છે તેવા અપુર
યોનો મગ નહોતો અનુકૂળ થાય છે એવા માર દ્યન્દ્રિયો અને ખુદ્દિ
પ્રભુમા ગમ્મનાજ જોઈ ભક્તિભાવ મતાને માટે ગ્રહે છે ૭

यदा रागाभावो हरिपदसरोजेऽपि भवता

यदा वा समाने त्रिपयसुखरागो हि मुह्य ॥

यदा वा नोऽयोग प्रभवति गुणानां च गृणने

तदा भाव स्वल्पः पङ्क्तिरहितहेतुर्भजपतौ ॥८॥

જ્યા મુરો હવેના ફ અને હના પ્રભુના અણપિદમા
ગોદ હાય નરિ અને યાદના છુછ પ્રાણા પુન સ્ત્રી વિગેરમા
આત્યત નેદ હાય, તેમ જ્યામુધી ગાગ પિનાના આ સસાન્મા
હનિયોના મુદ્ર સુખ માટે દદતાપૂરકે ઇન્દ્ર રેતી હાય અને
મર્મ મનાપને દનાના પ્રભુના ગુણગાન કરનામા પ્રધપણુ ભતનો
પ્રયામ કરનામા ન આવે, ત્યામુધી રાક્ષાત પ્રજના અધિપતિ
ગી હા ભગવાનમા ઉત્તમોત્તમ જાન થતો નથી કાણુ કે પ્રભુમા
જાન એવા પાગના હાવા બેધએ - જગતના પદાર્થો ॥ ગાન
જના રૂળી આશા પ્રાર પણુ થવી ન બેધએ બે મમાગિ-
સુખ ॥ ગામા આ નેદ સ થે જાન કરનામા આવે તો તે આશા
વૃક્ષ ન થતા જન્મ મગણુ ॥ ચક્રમાજ પડે કે, અને જીવ કયાં પણુ
આક્ષય સુખના પામતા નથી તેટલા કારણમગ પ્રભુનાજ અણમા
રેનેદ આન મગાગમા લીનાન્ન રનામી ભક્તિભાવ મિદ થાય છે. ૮

यदा वासा देशे हरिनिमुखलोकेऽवसतौ

यदा लोकासत्तिर्भवति न विरक्तिश्च मनसा ॥

यदा कृष्णचित्ते न विशति रुदाचिन्ति जगुणै-

स्तदा भाव कम्माद् भवति वद हेतारिह नृणाम् ॥९॥

પ્રભુના ન માધનામા સાગ રેશની પણ ખામ આવશ્યકતા છે
તે રેશ પા પ્રભુથી નિમુખ થએના હવેના વિનામયાગો ન હોનો

જોઈએ હરેથી વિમુખ થયેના છતાં જેમા રહેતા હોય તે દેશમ
 વાસ કરીથી ભક્તિ મિદ્ધ થતી નથી ચોકની આગકિતનો ત્યાગ
 કરીને પણ વૈગમ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું કલ્પ છે અને તે વૈગમ્ય પણ
 કેવળ વચનથી ન હોવું જોઈએ મનથીજ દરેક વસ્તુના ફળની
 ઈચ્છા ન રાખતી તેજ ખરેખર વૈગમ્ય છે. શીમદ્ ભગવત્પીતામા
 શ્રીમદ્વાને આજ્ઞા કરેલી છે કે ઇન્દ્રિયોનો અલગ કરીને પણ મનથી
 ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું ધ્યાન કરવામા આવે તો તેવા આચરણ કર-
 નાજી છતાં તો મિથ્યાચારી કહેસો છે. તેથી વૈગમ્ય પાત્ર મનની
 માનિપરંક હાવું જોઈએ અને ક્યારે પણ જો ચિત્ત પ્રભુના શુભમા
 આકર્ષાઈને પ્રભુમા પ્રવેશ ન કરે તો પછી આ શોકમા પ્રભુમાય કેવી
 રીતે થઈ શકે ? માટે પ્રભુના શુભમા નવનં વિન આકર્ષાઈને પ્રવેશ
 કરે ત્યારે પ્રભુમા યાત્રીભાર મિદ્ધ થતા અન્ય કામપણુ માધનની
 પગલાં રહેતી નથી ઉપક્રમ કરના શીરંગિયચરણુ છતાં સંજોશીને
 આજ્ઞા કરે છે કે હે જીવ ! તું પોતેજ કહી કે જો મનથી વૈગમ્ય
 અને પ્રભુમા ચિત્તનો પ્રવેશ ન થાય તો પછી પ્રભુમાર શી રીતે
 ચિત્ત રહી શકે ? અર્થાત્ મનથી અને વાણીથી કરેલ વૈગમ્ય અને
 ભક્તિ ત્યારેજ અલ્પ થાય કે કે, ત્યારે મનની ઉત્તમ અવસ્થા અને
 પ્રભુ પગપાજતા થાય એટલા માટે દરેક જીવોએ પોતાના મનને શુદ્ધ
 કરીને પ્રભુમા સમાવવું અને દરેક ચોકની વચનુઓમા મ મ કરવો નહીં

૩૦. શ્રીકૃષ્ણશબ્દાર્થનિરૂપણમ્ ।

સ્વાચાર્યરૂપયા કૃષ્ણશબ્દાર્થો વિનિરૂપ્યતે ।

‘ રસો વૈ સ ’ ઇતિ શ્રુત્યા રસાત્મા સ નિરૂપિતઃ ॥૧॥

આપાના આચાર્ય શ્રીમદ્વૃક્ષભાગ્યાર્યજીની કૃપાએ કરી ‘ કૃષ્ણ ’ શબ્દનો અર્થ કહેવામાં આવે છે. ‘ રસો વૈ સ : ’-‘ પ્રભુ રમડપ છે, ’ એ ઉપનિષદ-વાક્ય પ્રમાણે ભગવાન રમડપ કહેવામાં આવ્યા છે. ૧.

‘ કૃષિર્મૂલાચકઃ શબ્દ ’ ઇતિ શ્રુત્યન્તરેણ ચ ।

સદાનન્દો हि भगवान् स्फुटं कृष्णो निरूपितः ॥૨॥

‘ કૃષિર્મૂલાચકઃ શબ્દો જશ્ન નિર્વૃત્તિવાચકઃ ’-કૃષ્ણ શબ્દમાં કૃષ્ ધાતુનો અર્થ મત્તા અને જ નો અર્થ આનન્દ થાય ‘ ૫; ’ એ એક બીજા ઉપનિષદ-વાક્ય પ્રમાણે ભગવાન મીઠાશુચન્દ્રજીને મળે રીતે મત્ત અને આનન્દરૂપ કહેવામાં આવ્યા છે. ૨.

सत्ता तथानन्द इति विवृतं नैव कुत्रचिन् ।

इत्युक्तमस्मदानार्यैरतो विवरणे मतिः ॥૩॥

કૃષ્ણ શબ્દમાં કૃષ્ નો અર્થ મત્તા અને જ નો અર્થ આનન્દ થાય છે, એ હકીકત કોઈએ ક્યાય વિનાશથી મમઝારી નથી; મારેજ મીનદાપ્રમુદ્ધએ જીમુખેમિનીજીમાં એ બપર વિવરણુ લખ્યું છે. (બા. ૧૦-૮-૧૪ વગેરે શ્લોકો બપરના મુખોધિનીજી) એ મારેજ એ અર્થનો વધારે ખુનાસો કરવા શ્રીમદાપ્રમુદ્ધ તપર થયા. ૩.

ન ભવેદેવ ત્રીવમ્ય તથાપિ તદ્ગીતિમ્ ।

‘ કવેમા મિચ ’ ઈતિ શ્લોકેઽવગત્યાચાર્યમશ્રયાત્ ॥૪॥

યદામિ કૃષ્ણશબ્દાર્યં વસ્તુતોઽનુવદામિ હિ ।

ઇકવાચ્યત્વમુભયો શ્રુત્યોરેવ હિ માસતે ॥૫॥

આપણે આમાન્ય છો એ હોવાને કારણે શ્રીમદ્વાચ્યશબ્દોએ (તેમજ શ્રીગુમાધીજી) જનાવેથી હકીકત મમત્રી ન દર્શિયે, એટલે ‘કવેમા મિચ’ (મા ૧૦-૪૬-૫૦) એ શ્લોક ઉપગતા શ્રીગુમેધિની-જીનો આશય શ્રીમદ્દશબાધીસ પ્રજુતા આશ્રયે કરી સગત્રી અહીં ક્ષણ શબ્દનો અર્થ જતાવૂં છું પણ જોતા આમાયશ્રીયે (અને તેજ શ્લોક ઉપગ ત્યા શ્રીગુમાધીજી) કેટલુંક વિવેચન કર્યું છે, તેનોજ અહીં સાગ કહી જગ છે - ‘ રમો વં સ ’ અને ‘કૃષિર્મુ વાચક’ એ એ ઉપનિષદ વાક્ય એકજ હકીકત કહે છે ૪-૫.

રસવત્તા રસમતા હૃદિ સમ્ભવતિ મ્વત ।

ભગવદ્રમવન્યસ્તુ સ્વામિન્યો નાત્ર સશય ॥૬॥

અતસ્તદ્દૃષ્ટયે સત્તા કૃષિશબ્દગ્નિચ્છપ્યતે ।

રમાનન્દશ્ચ તત્રૈવ જાગ્રોગૈવ મોધ્યતે ॥૭॥

જેઓ રમિક હોય છે, તેઓને રમિકતા હૃદયમાં પોતાની મેજેજ ઉત્પન્ન થાય છે જે ગોપીજનોના હતા, તે પ્રભુવિષયક રમ ધનાવતા હતા, એમાં કશો નય નથી એટલે શ્રીગોપીજનોના હૃદયમાં કૃષ્ણ શબ્દથી ભગવદ્-ઉપ-મની સત્તા (હોવાપણું) કહેવામાં આવેથી છે પ્રભુ હૃદયમાં બિનાજતા હોવાથી એજ ગતે જકાગથી રમાત્મક આનન્દ રૂહેસો જાણી શકાય તે ૬-૭

અતઃ કૃષ્ણ. સંગનન્દઃ સ્વામિનીહૃદયસ્થિત. ।

સત્તા ભગવતો વાચ્યા નિત્યા ત્રિકાલિકી યતઃ ॥૮॥

આનન્દઃશ્ચ તથોપાવિરહિતો નિત્ય એવ હિ ।

અનો હિ સ્થાયિભાવાન્મા પ્રભુર્વાચ્ય શ્રુતંમતઃ ॥૯॥

એટલેજ મત્ પ્રભુ આનન્દપ્ર પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રશ્રીગોપી-
જનોના હૃદયમાં ઝિગ્ગણ રહેલા છે. પ્રભુની મતા (પ્રભુનું અતિત્વ)
નજો કાળમાં રહેતી નિત્ય છે તે રીતે કાષ્ઠપણુ જાતની ઉપાધિ-
વિનાનો આનન્દ પણ નિત્યજ છે. એટલેજ ઉપનિષદોએ જેનું
વર્ણન કરેલું છે, એવા તે સ્થાયિભાવાત્મક પ્રભુ છે ૮-૯

મરતોઽપ્યાહ તદ્રૂપ સ્થાયિભાવો રસઃ સ્મૃતઃ ।

સ માયઃ પ્રકૃતે વાચ્યો યગોદોત્સક્કલાલિતઃ ॥૧૦॥

અતો હિ પદ્મ તત્ત્વમેતદેવ નિરૂપિતમ્ ।

‘જાનીન પદ્મ તત્ત્વ’મિતિ મત્પ્રભુભિર્મુદા ॥૧૧॥

નાટ્યશાસ્ત્રકાર ભગતાચાર્યે પાણ્ડુસનું સ્વરૂપ તેજ કહ્યું છે.
નાટ્યશાસ્ત્રમાં જે સ્થાયી ભાવ તે એ એમ કહેવામાં આવે છે.
(શૂંગાઽઅનો સ્થાયીભાવ ‘રતિ’ છે, તેા જે ‘ગતિ’ તેજ શૂંગાઽ-
ન્સ) એ જે સ્થાયીભાવ એ શ્રીગોપીજનોના પ્રમદ્ગમા શ્રીયશોદા-
હના ખેળામાં લાડ પામેલા લગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે. એટલેજ
નાગ પ્રભુ શ્રી મુર્ખાંધૃત્યે આણુભાગના અન્નમાં ‘શ્રીયશોદાહના
ખેળામાં લાડ પામેલા તેજ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રપરમ તત્ત્વને જાણે’
એમ કહી એજ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રપરમ તત્ત્વ છે, એમ જતાંચ’
ક. ૧૦-૧૧

તત્ત્વં हि सत्त्वो माय. त्यायो स परमा मन ।

अनो वेदान्तभाष्यान्ते पञ्चमेतन्निर्दिष्टम ॥१२॥

‘વેદાન્ત ભાષ્ય શ્રીઆણ્ણભાષનાઃ અન્તર્માં ’ જાનીત પરમ તત્ત્વં ‘
એમ શ્રીગુરુમંદિરે નિર્ણય છે, તેનું કારણ પણ એજ છે કે અમમ
પરમ એવો સ્થાપીભાવ (એ રૂપ શાદૃષ્યગુણદ્રવ્ય) એજ પરમ
તત્ત્વ છે. ૧૨.

यतः प्राथमिको भावो ह्ययमेव हि दृश्यते ।

एतच्चावेन भगवानाविर्भनो विराजते ॥१३॥

કેમકે ઓથી પ્રથમ યનાગે જે ભાવ તે આજ રનિરૂપ ભાવ
છે. આ રનિરૂપ ભાવની સાથે પ્રકટ થયેલા પ્રભુ પિતાજી સ્વ્યા છે.
(રનિ=પ્રેમ એ વિના ભાવજ અમલવી રાંડ નહીં.) ૧૩.

स भावः कश्चित्तन्त्र 'यशोदायाः सुतोद्भवम्' ।

इति पद्ये तद्विशिष्टः स्यादिभावो निगद्यते ॥१४॥

‘ યાચોદાજીને પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ, તે વાત માંત્રજાને આન-
ન્દમાં આવેલા ગોપીજનોએ વસ્ત્રાન્કિથી પોતાના આત્માને સુરંગાર
સત્યા ’ (મા. ૧૦-૫-૭) આ સંગ્રાહમાં તેજ ભાવ રૂહેવામાં
આવ્યા છે; તે જે આનન્દ, તેનાથી મુક્ત એવો જે ભાવ, તેજ આદી
સ્થાપીભાવ છે; (અને તેજ પ્રભુ શાદૃષ્યગુણદ્રવ્ય.) ૧૪.

यमालम्बयाम्बिलाना हि भावानामिह चोद्भवः ।

स एव स्यादिभावोऽसौ मूढभावो निरूप्यते ॥१५॥

જેના અનન્યને આ જગતમા બીજા સંસ્કારોની ઉત્પત્તિ છે, તેજ આપીલાન એ આપીલાવ ગૂઢ જ્ઞાન છે, (એ ગુપ્ત છે) ૧૫.

તદ્વકુરન્નદુત્પન્ન કામાન્મા હ્યધિદૈવતમ્ ।

તદ્ગતો યો રસઃ પ્રોક્તસ્તદેતત્ત્રિતય પુન ॥૧૬॥

મિલિત કૃષ્ણશબ્દાર્થો ભાવાત્મા મન્મથો રસ ।

તદ્દક્ષણાત્સ શૃંગાર સાકારઃ શ્રુતિબોધિત ॥૧૭॥

આ ગૂઢ સ્થાપીભાવનો જે અકુર, તે એક; તેમાથી ઉત્પન્ન થનારો આધિદૈવિક કામ એ બીજો, અને એ આધિદૈવિક કામમા શુદ્ધેશો જે રસ એ ત્રીજો, આ ત્રણે એક રૂપ થતા માક્ષાત્ મન્મથ ૦૫ જ્ઞાનાત્મક શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના રસગરૂડ કૃષ્ણ શબ્દના અર્થરૂપે રૂપેના છે આવા પ્રકારનો એ જો ૩૫ મૃગારસ ૩ જે 'રસો વૈ સ' અને 'કૃષિમ્વાચક શબ્દો જથ નિવૃતિવાચક' એ વેદનાકયોમા જતાનનામા આવેલો છે, તે આનન્દાકાર રજૂ થાય છે. ૧૬-૧૭

ભાવેનાન્ત સ્થિતેનૈવ પોષ્યતેઽન્તર્ગતો રમ ।

અનો હિ ન્યામિનીભાવે રસાત્મપરિપોષણમ્ ॥૧૮॥

હૃદયમા શુદ્ધેના ભાવ વડે કરીનેજ હૃદયમા શુદ્ધેના મને પુષ્ટિ મળે છે, એટલેજ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના હૃદયમા બિગળતા શ્રીસ્વામિનીજ શ્રીગોપીજનો, તેઓના ભાવે કડી રસાત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો પ્રકાશ ૩ ૧

ન્યમેવ દરેલીંગ મર્વગૂઢા નિરૂપ્યંતે ।

યદન્ત મિતરૂપેણ ભાવૈર્વિન્નિડન હૃદિ ॥૧૯॥

તદ્વિશિષ્ટઃ પ્રભુઃ કૃષ્ણશબ્દાર્થઃ પરિભાવ્યતામ્ ॥૧૯૩॥

આજ હરિભગવાન ॥ મનથીયે ગોખ એવી લીલાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે; આ લીલા એટલે હૃદયમાં ગિરાજતા પ્રભુના રૂપની સાથે લાવોથી ખેડવાનું. આવા પ્રકારની લાવાત્મક લીલા-ઓથી યુક્ત એવા જે શીખરુ, તે કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ છે; તેનુંજ ભાવન કરો. ૧૯૩

एवंविधार्थवज्ञाम महावि सतत मयिम् ॥२०॥

પ્રકાશયતુ મયિતે સ્વામિનોભાવમાવનમ્ ॥૨૦૩॥

મારી વાણીમાં હંમેશને માટે સ્થિર થઈ રહેયું આવા પ્રકાર-ના અર્થવાળું એવું પ્રભુનું 'કૃષ્ણ' એ નામ મારા હૃદયમાં શી-ગોપીજનોના હૃદયગત લાવની લાવનાનો પ્રકાશ કરો. ૨૦૩

यद्यप्ययोग्यतैवास्ति मयि तत्फलभावेन ॥२१॥

તથાપિ નિશ્ચયશ્ચિતં નામમાહાત્મ્યદર્શનાત્ ॥૨૧૩॥

આવા પ્રકારના ફેલાત્મક લાવના મારા હૃદયમાં પ્રકાશ થાય, તેવા પ્રકારની મારામાં યોગ્યતા છેજ નહીં, તથાપિ પ્રભુના નામમાં ગહતા હોવાથી અને તે મારી વાણીમાં ગિરાજતા હોવાથી મારા ચિત્તમાં નિશ્ચય છે કે તે ફલ શક્ય છે ૨૧૩.

यनस्तन्ति स्तुत नाम कृष्णचन्द्राननाननात् ॥२२॥

આધિદૈવિકમિત્યેવ દોષદૂરીકૃતિસમમ્ ।

અયોગ્યયોગ્યતાસિદ્ધિભરણં તત્સ્વતઃ સદા ॥૨૨॥

ક્રમે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના મુખારવિન્દના અર્ચન.૨ ભગવાન શ્રી-
પદ્મભાગ્યાર્યના મુખમાંથી નીકળેલું 'કૃષ્ણ' એ નામ આધિદૈવિકજ
છે અને કોષોને દૂર કરવાને સમર્થ તેમજ સદૈવ આપોઆપ, ચોગ્ય
ન હોય તેવાઓમા ચોગ્યતા મિદ્ધ કરવામા કાગણુરૂપે રૂઢેલું છે.
૨૨-૨૩

કૃતિ વિજ્ઞાય તત્ત્વોમં ગ્રાહ્યં રસનયા સદા ।
મનસા ધાવનીગોર્ધ્યઃ શ્રીમદાચાર્યસંશ્રિતૈઃ ॥૨૪॥

આ પ્રમાણે શ્રાવણાર્ય શ્રીમદ્દાચાર્યને શરણે આવેલા જીવોએ
ખરેખર સમગ્રી દર્શના જીવથી 'કૃષ્ણ' એ નામ લેવું અને મનથી
એના જોડે રવકપના મંયુક્તા અર્થરૂપે રૂઢેલા અર્થનો વિચાર
કરવો. ૨૪

૩૧. શ્રીમત્પ્રભોઃ સર્વાન્તરત્વનિરૂપણમ્ ॥

પ્રપન્નો મગવત્કાર્યસ્તથા નિત્યસ્તદાત્મકઃ ॥
સર્વવેદાન્તવેદો હિ તદન્તઃસ્થિતરક્ષકઃ ॥૧॥
કૂટમ્થઃ સચ્ચિદાનન્દોઽન્યકો વ્યક્તસમાશ્રયઃ ॥
પુરુષોત્તમવ્યાધિતલ્લોકસ્તમ્ય ચામનમ્ ॥૨॥

પ્રપન્ન (જયત) પ્રભના કારકરૂપ છે, તેમજ નિત્ય છે અને
ભગવદ્રૂપ છે. મહત્ત્વ વેદાન્તમાત્રથી મળવા લાયક, વળી તે જગ

તમાં રહી રક્ષણ કરનાર, દૃઢરથ, સચ્ચિદાનન્દરૂપ, અવ્યક્ત હતાં
વ્યક્તના આશ્રયરૂપ અને પુરુષોત્તમ સ્વરૂપના ચરણરૂપ આ અક્ષર
લોકનું પ્રપન્થ આધારસ્થાન છે. ૧-૨.

તદન્તઃસ્થો લોકવેદપ્રણિતઃ પુરુષોત્તમઃ ॥

સરસાત્મતયા પ્રોક્તઃ શૃંગારઃ સર્વસમ્મનઃ ॥૩॥

સ દ્વિવા સદ્ભવિત્તામ્યામિત્યેવ પ્રતીયતે ॥૩૩॥

લોક અને વેદમાં પ્રસિદ્ધ એવા પુરુષોત્તમ તે અક્ષર બ્રહ્મમાં
રૂદેશ છે. રૂપાત્મક સ્વરૂપે રૂદેશમાં આવેલો, બધાંયે માન્ય કરેલો
શૃંગારરસ સંયોગ અને વિપ્રયોગ એ બેદે એ પ્રકારનો છે, તેમ
અષ્ટ છે. ૩૩.

સંયોગાત્મા યથાનન્દરાકારઃ શ્રુતિનિરૂપિતઃ ॥૪॥

સર્વલીલાદિસામગ્રીસહિતો મક્તસંયુતઃ ॥

તદન્તઃસ્થો વિયોગાત્મા મન્તવ્યશ્ચ તથાવિધઃ ॥૫॥

વેદમાં નિરૂપવામાં આવેલો બધી લીલાઓ વગેરેની સામગ્રીથી
મુક્ત અને ભક્તો માથે રૂદેશો સંયોગાત્મક શૃંગાર જેમ આન-
ન્દાર છે, તેમ તેમાં રૂદેશો વિપ્રયોગાત્મક શૃંગાર પણ તેવોજ
આનન્દાર જાણવો ૫

તસ્ય યા કાચિદેનામ્નિ મામગ્રી માપિ તાદૃશી ॥

તદ્રૂપાનુભવોઽપ્યગ્રેન્દ્રિવૈરપિ તથાવિધેઃ ॥૬॥

તે વિપ્રયોગાત્મક શૃંગારની જે કાંઈ મામગ્રી છે. તે પંખ

આનન્દાત્મક તે દુઃખાર સ્વરૂપનો અનુભવ પણ તેના જ પ્રકારની
આનન્દાત્મક દૃષ્ટિયાથીજ. ૬.

ભાવાત્મકત્વાદ્રૂપસ્ય તસ્ય સેવાપિ માનસી ॥

તત્સંયોગોઽપિ ભાવેન લીલાભિર્વિરહાત્મનઃ ॥૭॥

૩૫ ભાવાત્મક હોવાથી તે ૩૫ની સેવા પણ માનસી (ભાવા-
ત્મકજ.) વિરહાત્માના તે રૂપનો સંયોગ પણ ભાવે કરી લીલાઓ
પડે છે. ૭.

સર્વાન્તરં ચૈતદેવ રૂપં સદ્ધિર્વિબુધ્યતામ્ ॥

શ્રીમદાચાર્યચરણૈઃ શ્રુતિસારં પ્રકાશિતમ્ ॥૮॥

જાધાના હૃદયમાં રૂહેલું પણ આજ આનન્દાત્મક સ્વરૂપ છે,
એમ મનાવનારે બળુકું. એજ સ્વરૂપ શ્રીમદાચાર્યચરણોએ શ્રુતિ-
યોના માગરૂપે પ્રગટ કર્યું છે. ૮

તદર્થઃ બ્રહ્મસમ્બન્ધો ભાવઃ સેવાધિકારકૃત્ ॥

ભાવેન ભાવસેવાયાં ભાવરૂપસ્ય મત્પ્રમોઃ ॥૯॥

યઃ સર્વાન્નર્ગદ્ભાવઃ સ્થાયી કૃષ્ણો નિરૂપિતઃ ॥

તત્પ્રાપ્તિર્માત્રસમ્પ્રાપ્તિર્નાન્યદિત્યેષ નિશ્ચયઃ ॥૧૦॥

તેને માટેજ બ્રહ્મસમ્બન્ધ છે. ભાવ એ સેવામાં અધિકાર કરા-
વનાર છે. ભાવરૂપ એવા મારા પ્રભુની ભાવે કરી ભાવાત્મક સેવામાં
જે જાધામાં રૂહેલો ગૂઢરહસી ભાવાત્મક કૃષ્ણ નિરૂપવામાં આવેલ
છે, તેજ પ્રભુની પ્રાપ્તિ એટલે ભાવની પ્રાપ્તિ; બીજું કંઈજ નહીં;
એમ નિશ્ચય છે. ૯-૧૦

૩૨. શ્રીમત્પ્રભોઃ પ્રાદુર્ભાવિપ્રકારનિરૂપણમ્ ॥

રસાત્મકસ્વરૂપસ્ય પ્રાદુર્ભાવઃ કયં ભવેત્ ।

હૃદયે વા સ્વરૂપે વા તદ્વ્ર વિનિરૂપ્યતે ॥૧॥

ભક્તના હૃદયમાં અથવા તેા ગુરુને પદગણી આગેમાં પ્રભુના વ્યક્તિપદમાં રસાત્મક સ્વરૂપ પરમ રસધન પ્રભુ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર પ્રકટ થાય, તે વાત અહીં શ્રદ્ધામાં આવે છે. ૧.

અનુરાગસ્તુ સદ્ગત્તાસામેવેતિ નિશ્ચયઃ ।

જાતમાત્રે તથાભાવાન્સૂચિતશ્ચોત્સવે પુનઃ ॥૨॥

એ વસ્તુ નક્કી છે કે શ્રી ગોપીજનોને જે પ્રેમ હતો તે મહજ હતો. ત્યારે પ્રભુ શ્રી નન્દગાયકને ત્યાં પ્રાકટ થયું ત્યારે તે પ્રેમ પણ પ્રકટ થયો, તે જન્મોત્થવાના પ્રમુગ્ધમાં અચવાયેલો છે. ૨.

કામિનોનામન્યગૈવં કથં ભાવો ભવેન્નિહ ।

દૃષ્ટાનુરાગોઽપ્યધુના ન વટેતૈવ સર્વથા ॥૩॥

તો એ પ્રેમ મહજ ન હોય તો આ પ્રમુગ્ધે (અથવા હૃદય ને રચીને પાઠ સ્વીકારના-હૃદયમાં) ગોપીજનોને આવે પ્રેમ કેવી રીતે પ્રકટ થઈ શકે ? જે પ્રેમ ત્યાં જોવામાં આવે તો પણ અત્યારે (અનવારદશામાં હૃદયમાં) કોઈ રીતે અમ્ભવી શકે નહીં. ૩

અવતારદશાનાવાત્સ્વરૂપેઽપિ ન સ્મરતઃ ।

અનુરાગસન્નુત્પત્તેઃ પૂર્વમિત્યેષ નિશ્ચયઃ ॥૪॥

આત્મારે પ્રભુની અવતારદશાએ નથી, તેથી પ્રભુ તરફના અનુરાગ-પ્રેમની ઉત્પત્તિ રૂપા ખેલાં સ્વરૂપને વિશે પણ તેવો પ્રેમ અભવની ન શકે; આ વસ્તુ તદ્દન નિશ્ચિત છે. ૪.

અંતઃ શ્રવણમાત્રૈકરાગ એવાવશિષ્યતે ॥૪૧॥

પ્રભુની અવતારદશા ન હોવાને કારણે તેમજ ગોપીજનોની માફક આપણામાં મદજ પ્રેમ ન હોવાને કારણે તેવા પ્રેમને મેળવવા કાંઈ પણ સાધનરૂપ હોય તો ને માત્ર પ્રભુનાં નામ અને નામોને જળાવનોરા શાસ્ત્રોનાં શ્રવણજ છે. એ શ્રવણરૂપ માત્ર એકજ સાધનથી મેળવી શકાય તેવો પ્રેમ કહત બાકી રહે છે. ૪૧.

અત એવોક્તમાચાર્યઃ શાસ્ત્રદ્વારૈવ મોચકઃ ॥૧॥

અક્ષીકૃતેઃ શાસ્ત્રરતૌ કારણત્વં હિ ગમ્યતે ॥

ઉક્તં ચ ભક્તિહંસેપિ તદર્થિત્વં વિલક્ષણમ્ ॥૨॥

પ્રભુ આત્મારે શાસ્ત્રો મારફત એટલે કે શાસ્ત્રોમાં ઉપદેશવામાં આવેલી લક્ષીકૃતોના શ્રવણદ્વારા ભક્તોના ઉદ્ધાર કરે છે, એ પ્રમાણે શ્રીમદ્દામનુષ્યે આજ્ઞા કરી છે. શાસ્ત્રોમાં પ્રેમ થાય, તેનાં જો કાંઈ પણ કારણ હોય તો ને પ્રભુએ આપણો અકૂળીકાર કર્યો છે, તે છે. માયો આપણો અકૂળીકાર થયો છે, તેની નિશાનીજ એ સમઝવી કે આપણને ભગવત્-શાસ્ત્રોમાં પ્રેમ થાય. ભક્તિહંસમાં શ્રીગુણ-ધર્મ્યે ભક્તને પ્રભુને મેળવવાની જે વાત કહી છે, ત્યાં ' પ્રભુ

એજ અર્થ, ' એની રામતી થિતિ । બુદ્ધિવિલક્ષણ પ્રકારની ' તેની દકામત બનાવવા આની ઠ ૬

તસ્માદ્દુરૈતૌ હિ મમતાન્ ભક્તિ સાવયતિ ધ્રુવમ્ ।

અદ્વીકૃતાનામધુના સપયેતિ વિનિશ્ચય ॥૫॥

માટે જોમત્ વગણ થયુ છે, જેનો ભક્તિગત મત્તનીકાર થયો છે, તેના હવેનો આ કાનમા જોમત્ અનણ કનમા આ યુ બ-જે પ્રભુની લીલાઓ, અનણ કનમા આ યુ છે તે પ્રાણ થિતે તેના ભક્તિ મિત્ત કી આપે છે, એમ નિશ્ચય થાય છે ૭

અદ્વીકૃતિ ફલમુત્વા શરણગતિતો મવેત્ ॥૭૧॥

પ્રમથ આ જોવા માટેનીકાર કર્યા છે નહીં ખો સંલક્ષ્ય મમે કે નહીં, તે ત્યાજ નહીં ગીને લી મમાય પળુને વગળે જવાની ક્રિયા કરવામા આવે ૭૨

લોકે સ્થાપ્ય મ્યમેવાયામિતિ સન્નિવૃત્તિતોઽપિ હિ ॥૮॥

યદૈવ શરણ યાયાત્ત્વા સેવકના મવેત્ ।

તત્રીયત્વ સેવયેવ માનસ્યેવાન્તર પ્રમો ॥૯॥

ભક્ત આ લોકમા પોતાને ધેર સેવકમા પ્રમત્ત સ્વરૂપની રથા પા કો અથવા પ્રભુનું મિત્ત । કે, તેમ કગતા બ્યારે પ્રભુને ૧ જે હવે અથ ત્યારે તેને સેવમ્પણ પ્રાપ્ત થાય આમ કનમા તો માન સેવમ્પણ પ્રાપ્ત થાય, ત્રીયપણ—અથ જગત્ત્રીયપણુ તો દર રૂકે છે, તે ભગત્ત્રીયપણુ પ્રભુની માનગી મેવા જગત્ પ્રાપ્તગી માય ૮ ૯

આ પ્રકારે એક શરણુશા અને એક ભગવદીયદશા, એમ બે નિયતિ રહેવાના આવી છે. આનો તદ્દાવત બતાવતા શ્રી હાર-ગણના આના કરે છે કે—

શરણે ચાત્મસન્નિધે વેલક્ષણ્યમિયન્મતમ્ ।

“મમ સર્વં હિ મગનાન્” “અહં મગવનઃ પુનઃ” ॥૧૦॥

શરણુદશા અને સાચી ભગવદીયદશામાં આટલો તદ્દાવત છે કે ‘શરણુદશામાં માત્ર’ જે કાંઈ છે, તે પ્રબન્ધ છે;’ ત્યારે ભગવદીય દશામાં ‘માત્ર’ કશું જ નહીં; દ પ્રબન્ધ જ છે. ૧૦.

મન્ન્યામરૂપશરણ વૃણગેવ નિરૂપિતમ્ ।

તત્ર ત્યાગાત્મકત્વેન મમતાયા નિવૃત્તિત્તિ ॥૧૧॥

શરણે ચ તત્રીયત્વેઽવ્યહન્નાવિનિવૃત્તિત્તિ ॥૧૧૩॥

મગનાનો જે પ્રકારમાં એક સર્વત્યાગપૂર્વકનો જે મન્ન્યામ કાવામાં આવે છે, તેનાથી મમતાનો વિનાશ કરવામાં આવે છે. એ શરણુ અહીં જે અદ્ભૂતકૃતિદેવક શરણુ રહેવામાં આવ્યું છે. તેનાથી ભુદાન પ્રકારનું છે. અહીંના આ શરણુમાં તેમજ ભગ-વદીયપદ્ધતિમાં અદન્તાનું નિવારણ કાવાનું છે મન્ન્યામરૂપ શરણુમાં દુન્યવી દગ્ધ પદાર્થમાંથી મારાપણું દૂર કરવાનું હોય છે. ત્યારે આ શરણુ અને ભગવદીયપદ્ધતિમાં “દુન્યવી”નું દૂર કરવાનું છે એનામાં દીનતા નથી જન્માતી; આમાં દીનતા રહેતી છે. ૧૧૩.

તન્માર્દવ તત્રીયાના સમ્બન્ધાનાં ચ સર્વશઃ ॥૧૨॥

જાતમાવાહુરાણાં ચ તાપક્લેશયુનાર્માપ ।

મહાપુરુષસુતતઃ શ્રવણાન્જાયતે રવિ ॥૧૩॥

તેથી કરીને આ પ્રમાણે ચાટે બાજુથી પ્રભુ. સાથે જેમને મળ્યાં-મ્મ મ્મ ગમે છે, જેઓને પ્રભુવિષયક ભાવના અડકે કૂટે છે અને જેઓને પ્રભુના વિરહે કરીને તાપ ઉત્પન્ન થયે છે, તેના ભગવદીયોને મદાપુરુષના મુખ ચઢી પ્રભુના ગુણાનુવાદના શ્રવણથી રવિ પ્રકટ થાય છે. ('પ્રેમના' મૂળમાં રવિ મૂલેથી છે; 'ભાવ' સૂધી રવિ ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં સુધી પ્રેમ થઈ શકે નહીં; તે પછી આમકિં અને હૃદયતમ વ્યગ્નદશાની તો આશયે ક્યાં રાખી શકાય ? મોટેજ શ્રવણ જડગ્ન' છે અને તે મદાપુરુષ-પરમ મદા-નુવાદ ભક્તો-આચાર્યો-ગુરુઓના ઉપદેશાશ્રીતના પાનથીજ સિદ્ધ થઈ શકે. પ્રભુમાં રવિ કરાવનારા જે મદાપુરુષોજ હોઈ શકે. અપાનુભવી ક્યાં શ્રવણ દગવે પણ તેના મત્ત અર્થનો-માત્રા મદરમનો મનુભવની ખામીને અર્થે જગથે અનુભવ ન કરાવી શકે. શ્રેષ્ઠ ગુરુ દગ્ધાની આપરચકતા નહીં છે, તે આ ઉપરથી મગ-જાગે.) ૧૩.

કાવ્યશ્રવણવહ્નોકે સ માનઃ પલ્લવપ્રમઃ ।

કોમલત્વાદિરૂપત્વાદ્ દૃઢતાભાવતઃ પરમ્ ॥૧૪॥

તતસ્તત્સેવનાચ્છાત્રજોષણા જ્ઞાયતે દદા ।

મ ણ્વ કલિમ્બરૂપો ભાવસ્તત્ર નિરૂપિતઃ ॥૧૫॥

કાવ્યશ્રાવણના શ્રવણ વડે કરીને ગોદમાં જેમ સીંચે તેમ-શ્રાવણના જાગના અડકે કૂટે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રભુવિષયક ભાવના પણ પ્રભુવિષયક મળેના શ્રાવણથી અડકે કૂટે છે; તેમથી ભાવની શક્તિ થવા માટે છે. આ ભાવ પ્રથમનો કેમજ, જુનાજ ઉપવાદો

તેમજ દદ નથી હોતો; તેમ છતાં પણ પ્રભુની એવા કરતાં કરતાં
અને શાસ્ત્રની યાતોને પચાવતાં પચાવતાં તેવા ભાવની કળા દદ
યતી જાય છે. આના પ્રકારની જે ભાવવિષયક કળા ફૂટે, તેજ ભાવ.
(આ ભાવની શરૂઆતની દશા છે.) ૧૪-૧૫.

મ ભાવસ્તાપસમ્બન્ધાદ વિચિત્રો હૃદયે भवेत् ।

કમલં સ્ફુટતિ પ્રાયઃ સૂર્યસમ્બન્ધનો યથા ॥ ૧૩॥

જેની હૃદયના પણ ન કરી શકાય તેવા તે ભાવ પ્રભુના વિરહે
ઉત્પન્ન થયેલા તાપ-હિચાટને લીધે હૃદયમાં જાગૃત થાય છે.; પરંતુ
કમલની રિપતિ જોશે તો તમને માલુમ પડશે કે અત્યંત ઉત્પન્ન એવા
સૂર્યના મગ્નન્ધ એટલે સૂર્યોદય થવાની સાથેજ કમલ ખીલવા
માટે છે. ૧૬.

તનો દિવાનિશં તસ્ય વાસના હૃદયે યત્તિ ।

તદા રમઃ મમગ્રોઽપિ પ્રાદુર્ભૂતો હરિર્હૃદિ ॥૧૭॥

તે પછી એટલે હૃદયના પ્રભુવિષયક ભાવનો અડકર ફૂટ્યા
પછી અદનિશ હૃદયમાં તે ભાવનીજ વાસના રહ્યા કરે તો સમગ્ર
રમરૂપ પ્રભુનું પ્રાકટ્ય હૃદયમાં થાય. (પણ માત્ર પણ ચૂક્યા વિના
પ્રભુચિન્તન થવું જોઈએ, તેજ આ ચિન્તિના અનુભવની મગ્ના-
વના શક્ય બને.) ૧૭.

પ્રપચ્છાસ્મરણૈસ્તસ્ય સર્વેદાનુભવઃ ફલમ્ ।

આચ્છાદનં માયયૈવ લોકેદ્ પ્રદર્શનૈઃ ॥૧૮॥

પ્રપન્ન-અમરદિવ્ય વિભવજ્ઞ યાત્ર તોજ તે રમણ પ્રભુનો
કાગર અનુભવ સદૈવ ગદી શુદ્ધ. લોક અને વેદમાં નિરૂપાયલાં સકામ
કર્મોનાં મોહાત્મક ક્રયોમાં જો જગ્યાએ મોદ ગદી ગયે તો આ પ્રકટ
મયેના યાત્ર પર આપણ આત્મી મય. ૧૮.

एवं रसात्मनः प्रादुर्भावो लब्धि निरूपितः ।

अतः परं तस्य मूर्तो प्रादुर्भावो निरूप्यते ॥१९॥

આ પ્રમાણે હૃદયમાં રસાત્મક પ્રભુનો પ્રાદુર્ભાવ દેખી રીતે
થાય છે, તે જનાવવામાં આવ્યું; હવે તે રસાત્મા પ્રભુનો દ્વરકામાં
પ્રાદુર્ભાવ દેખી રીતે થાય છે, તે જનાવવામાં આવે છે. ૧૯.

मूर्तिर्हि भगवान् ज्ञानमार्गरीत्या निरूपिता ।

तस्यां हि भगवद्भुजो ग्यायिभावो भवेद्विह ॥२०॥

ग्यायिभावस्वरूपं तु मत्पनिभगवानयम् ।

प्रत्यङ्गेषु तथा भावभावनं च पदादिषु ॥२१॥

જ્ઞાનમાર્ગની રીતે મૂર્તિ એ ભગવાન છે, એમ કહેવામાં
આવ્યું છે. તે મૂર્તિ ' એજ ભગવાન છે, ' એવી શુદ્ધિ ભ્યારે
થાય, ત્યારે રસની મૂળ સ્થિતિમાં રહેયો રસરૂપ સ્થાયી ભાવ થવા
પામે. સ્થાયી ભાવ શું ? ' આ પ્રભુ મારા સ્થાયી છે, ' તેવી
ભાવના કરવામાં આવે, તેજ સ્થાયી ભાવ. (તેમ થાય ત્યારેજ
મૂર્તિ-પ્રેમની શક્યતા છે.) ૨૦-૨૧.

मिथमूर्तो तथा सर्वं तदन्तर्भाव्यते पुनः ।

अतो भावस्वरूपस्य तदन्तःस्थितिरुच्यते ॥२२॥

મર્તિ-અરૂપ તો ગિય- રૂઢનું છે તેમા પ્રધુના સર્વ અગ્ની
 બાના ક્રવામા આરે ઈ ભાવજ એન નામ - જેમા અરૂપને
 ઈગે પ્રધુના મર્તિ અગ્ની સ્થિતિ ક્રેવામા આવે છે. (અમાન્ય
 અરૂપે દેખાતીજ પદાર્થોત્ક મર્તિમા એ ભાવે કરીનેજ પ્રધુના
 અમાન્ય ક્રવામા આરે ઈ. ભાવ ન દોષ તો તે કદાચ
 નથી) ૨૩.

॥ ણોત્તમાચાર્યેન્તદ્રપ તત્રન સ્થિતમ્ ॥

તત્રપ ન સ્થિરતા તત્ર મ્યાયિભાવવિભાવનમ્ ॥૨૩॥

મી મદાગભજો આ મારેજ નત્વાર્યદીપનિખન્ધના મર્તિ-
 નિર્ણય પ્રકરમા મર્તિ પદગતવાના પ્રસંગમા 'જે રૂપની આપણે
 જાનના દાન્યે ૧. જે, તે રૂપ આપણે પદગતેના અરૂપમા આવી
 રૂ. ૨. ' એ ન પ્રમાની આજ્ઞા કરી છે. જે અરૂપમા પ્રધુના
 પ્રત્યેક અગ્ની નિર્ધારિત થાઈજ અભાવી નક કે ત્યાગે પ્રધુ તરફની
 મર્તિપ્રેમનારૂપ આપી જાવની અતત ભાવના ક્રવામા આવી
 દાગ ૨૪

एव भगवत प्रादुर्भागे हृदि विभाव्यताम् ।

श्रीमदाचार्यचरणशौणैस्सન્जनै મદા ॥૨૪॥

જાગે જે પ્રમાણ મતાવનામા આન્ય છે, તેજ પ્રમાણે શ્રી
 મત્વાર્ય શાવરમાથીજ પ્રધુને મુલો ગયેલા ભગવદાધેયે રસા
 ભક પ્રધુ શ્રીદુઃખચન્દ્રના પ્રાકટ્યની ભાવના હૃદયમા હમેશા
 કરી ૨૫

૩૩. ભગવત્પ્રાદુર્ભાવસિદ્ધાન્તઃ ॥

અથ શ્રીકૃષ્ણજન્મસમયભગવત્પ્રાદુર્ભાવવિનાશ । “ નન્દસ્ત્વા-
ન્મજ હત્પત્ત ” इत्यम्यामामे ‘ पितु. पुत्र ’ इत्यादि । तत्राय-
माशय ।

નીકામનન્દગુણા પ્રાદુર્ભાવના ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવના
અન્યથા આદી વિચાર કરવામાં આવે ૧૭ શ્રીમદ્ ભાગવત-દશ-
મસ્કન્ધના પાંચના અધ્યાયમાં ત્યાં ‘ પુત્રો જન્મ યતા નન્દરાયગુણે
આનન્દ ઉત્પન્ન થયો, ’ (સ્લો ૧) એમ કહેવામાં આવ્યું છે,
તે જોયો શ્રી મહાપ્રજ્ઞાએ ત્રી મુખોધિનીશ્રીમાં જણાવ્યું છે કે ‘ પુત્ર
એ પિતાનો ’ આમ આ માટે કહેવામાં આવ્યું તેનો આગ્રહ
આ છે.

નતુ નન્દગૃહે માયામાત્રપ્રાદુર્ભાવધ્રરણેન ભગવત્તો યમુદેવ-
પુત્રસ્ય તેનાય સ્થાપનાત્ દત્તપત્રત્વાત્ કથં જાનમંકળામિતિ
ચેન્ ? ।

આદી પ્રશ્ન થાય નન્દરાયગુણના ધનમાં તો માત્ર માયને જ
જન્મ થયો હતો, પ્રતુ તો વસુદેવના પુત્ર હતા, એ પુત્રને વસુદેવે
નન્દરાયગુણે ત્યાં મૂકી ગયા એટલે પ્રતુ તો નન્દરાયગુણના દત્તક
પુત્ર થયા તો નન્દરાયગુણે પ્રજાના જાતકર્મ વગેરે સંસ્કારો આ
માટે કર્યા ?

उच्यते । अस्मि हि नन्दगृहेपि प्रभो प्रादुर्भावः, प्रगोन्ननात् ।

તથા નિ સાધનજનાદ્વાર । સ ચ તથૈવ સમ્ભવતિ, વસુદેવાદીના તપ-
રુણાદિના ખયાન્તે સસાધનત્વાત્ । ઉપયેષામપ્યુદ્ધારવિપયત્વેપિ
નિ સાધનાના પ્રભુપરત્વેનામ્યર્હિતત્વાત્ પ્રથમ તત્ર લીલાકરણમ્ ।

એના ઉત્તર આ પ્રમાણે ઠ, નન્દનાયજ્ઞને ત્યા પછી પ્રભુનો
પ્રાર્થના થયો ; અને એમાં નિ સાધનજનોનો ઉદ્ધાર કરવો, એ
માનના રહેલું જ આશા પ્રકાશના નિ સાધનજનોનો ઉદ્ધાર કરવા
માટેના પ્રાર્થનાઓ મમ્ભવ તો નન્દનાયજ્ઞને ત્યાજ છે વસુદેવ-
દનાયજ્ઞ તો શ્રીજી ભગવા તપ યજ્ઞે સાધન કરવાજ હતા, એટલે
ત્યા પ્રભુને પ્રાર્થના નથી સાધનનાજ કે નિ સાધન એ બન્નેનો
ઉદ્ધાર કરવાનો તો જ, પણ જ નિ સાધન હાય છે, તેઓ માત્ર
પ્રભુજ આશ્રય કરી રહેલા હોય છે, તથા તેઓનીજ યોગ્યતા
હોય કે, નહીં તેના નિ સાધન છવો-ભજનોને ત્યા પ્રભુએ
પામ્યા હોય ।

નન્વાગતરૂપેણૈવ તદુપપત્તૌ કિમર્થમત્ર પ્રાદુર્ભાવોક્તિરિતિ ચૈત ? ।

માફી પ્રશ્ન થાય કે-પ્રભુ તો માત્ર અલી આપ્યા છે, એજ
યોગ્ય છે, તો પછી પ્રભુનો અર્થ નન્દનાયજ્ઞને ત્યા પ્રાર્થના
થયો તેમ જા માટે રહેલા આશ્રય છે ?

વશમમ્બન્ધિત્વેન તત્ર પ્રાદુર્ભાવાત્ તથૈવ રીત્યા લીલાકૃતિ
સમ્ભવેત્, તેન રૂપેણ । પ્રકૃતે તુ સા ન યત્તે, નન્દાદીના વૈશ્ય-
ત્વેન ક્ષત્રિયકુલોત્પન્નસ્ય પ્રભોર્વિવાહાદિસમ્બન્ધાયોગ્યત્વાત્ । ઉદ્ધાર-
શ્રેણેષામપ્યાવશ્યક, મ્વસ્તશ્રુતિગણવગસાર્થકત્વાય નિ સાધનજનોદ-

ધનિરેતુપ્રાકટચરિત્રાન્ । અતઃ પુત્ર ગુપ્તાર્થના નગરનિર્મિતચરિત્રુષા
તથા રચનાનિ ।

શ્રી યશુદેવજીને ત્યાં તે વગ ચનાત્યાને ઘાંઘા પ્રાકટ થયું,
તેથી ત્યાં જે શ્રીરામો ક્યારની દાખ, તે તો વગ ચનાવરા વગેરેની
પ્રતિયોગિત ક્રિયાજ. તે જાતી નન્દગમજ વગેરે તો દેખ દતા,
એટલે પ્રતિયના ક્યારા ઉત્તર થયે ॥ પ્રભુ ત્યાં વિસાદ વગેરે બહુ
નથ આપે, તે યાજ્ય ન થાય અને આ નન્દગમજ વગેરે નજજનોના
ઉદાર તો ક્યારનોજ દતો; મહે પ્રભુએ સુતિયાન હી રાના અનુભવ
કર નાનું યજ્ઞાન આપેલું હતું, તે નાર્થક ક્યારનું હતું અને
વિશેષના પ્રભુ પ્રાકટય નિ ગાવનજનોનો ઉદાર ક્યારને માટે થાય
છે, તે મતાવનાનું હતું. આ ક્યારેજ પ્રભુના કાર્યોના તત્ત્વને જા-
ણનારા શ્રી શકુન્તલ વગેરેએ ' મીનન્દગમજ ॥ ત્યાં પુત્ર ઉત્પન્ન
થયો, ' એ વગેરે મારો કલ્પા ૭ (કમ નન્દગમજ વગેરેને
તો તેજ જાણાય હતું—એમનું હતું જાણીને શ્રીયશુદેવજીએ
તેનું કલ્પ.)

નતુ પ્રાકટય હિ પ્રભોમાયાપ્રમોણે, તન્મયમત્ર “માયયા મહ
જાત” કલ્પુક્તિરિતિચેત્ ? ।

અહીં પ્રશ્ન થાય કે—માયા જ્યારે ખસી ગયી, ત્યારેજ ત્યાં
પ્રભુનું પ્રાકટય જગાય, તો પછી અહીં પ્રભુ મોગમાયા
માથે પ્રકટ થયા, ' એવું જે ક્યારના આવે છે, તે કેમ
ગરબની નહે ?

સત્યમ્ । પુરુષોત્તમપ્રાકટય હિદ્ધિવા, મમ્પરુપજ્ઞાપનાર્થમ્,

લીલાર્થ ચ । યત્ર હિ સ્વરૂપજ્ઞાપનં તત્ર તદ્વપસારણેન તથા, તસ્યાસ્ત-
 ઢિરોષિત્વાત્ । લીલાર્થપ્રાકટ્યે તુ માયાસાહિત્યેનૈવ સા સિધ્યતિ,
 અન્યથા તદ્ભાવે સ્વરૂપજ્ઞાનાત્તત્ર લયાત્ સા ન સિધ્યેત । इदमेव
 જાપયિતું તત્સાહિત્યેન પ્રાદુર્ભાવ ઉક્તઃ । અતઃ એવ સામ્પ્રતં સ્વજ્ઞાનં
 સમ્પાદનીયમિતિ વસુદેવદ્વારા તદ્વપસારણમ્ । તત્ર ગતાયાઃ કંસ-
 જાપનાદિસ્વકાર્યકરણોત્તરં પુનસ્તત્રૈવ ગમનમ્ , લીલાસ્થલસમીકર-
 ãाय । અન્યથા “ગચ્છ દેવો” ત્યાદિવાક્યાન્યનુપપન્નાનિ સ્યુઃ ।
 પરન્તુ તત્સ્થિતિર્નજે દેવતારૂપેણ, ન ભગિનોત્વેન । “અર્ચિષ્યન્તિ-
 મનુષ્યાસ્ત્વા” મિતિવાક્યાત્ । અગ્રે ચાતન્વ ફલપ્રકરણે શુકઃ
 કથચિષ્યન્તિ લીલાંપયોગિતામ્ , “યોગમાયામુપાશ્રિત” ઇત્યને ।

એનો ખુલાસો એ છે કે-પ્રભુ યોગમાયાની સાથે પ્રકટ થયા,
 એ હકીકત સાચી છે. પુરુષોત્તમ પ્રભુનું પ્રાકટય એ પ્રકારનું હોય
 છે: (૧) સ્વરૂપનો બોધ કરવા માટે અને (૨) લીલા માટે. જ્યાં
 સ્વરૂપજ્ઞાન કરાવવાનું હોય છે, ત્યાં યોગમાયાને દૂર કરી કરાવવામાં
 આવે છે; કેમકે જો યોગમાયાને દૂર કરવામાં ન આવે તો સ્વરૂપ-
 જ્ઞાન થઈ શકે નહીં. લીલાને માટે જ્યાં પ્રાકટય છે, ત્યાં તો
 યોગમાયાની સાથેજ પ્રભુનું પ્રાકટય થાય છે; જો યોગ-
 માયાની હાજરી ન હોય તો પ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ જવાથી
 લીલા સિદ્ધ થઈ શકે નહીં. એ સ્વરૂપ જણાવવા માટેજ ‘પ્રભુનો
 નન્દરાયજીને ત્યાં યોગમાયા સાથે પ્રાદુર્ભાવ થયો છે,’ એમ કહે-
 વામાં આવ્યું છે; અને એ કારણેજ આત્મારે પોતાના સ્વરૂપજ્ઞાનનો

પરિચય ત્રણ મુખિયા કરાવતોનો દોષથી જે મનાવાને વચુકેડારા
 મયુગ મોકલોઆપી ત્યાંકેમનેમનના આશ્ચર્ય થવાની વાત વચેરેથી
 પામે કદી એ કાચ પનાવી પાછું યોગમાયાનું મજનુમિયા પ્રભુની
 શીયાઓ માટે સ્થિતો તૈયાર કરવાને જવાનું છે. એમ ન હોય તો
 પ્રભુએ યોગમાયાને મજમા જવાની આજ્ઞા કરી ત્યાંજ દુઃસાનું
 દુઃખું, ને ખોટું કરે. યોગમાયાની મજમા સ્થિતિ દુઃસાની તે દેવના
 તરીકે, નહીં કે પ્રભુની નેન તરીકે; કમટે 'દે દેરી મજમા તો
 મનુષ્યો પૂજશે, ' એવું પ્રભુએ તેને વચન આપેલું. એટલજ નહીં
 પણ આગળ દુષપ્રકરણમાં શ્રીગુરુદેવે યોગમાયા શીયામાં ઉપયોગી
 છે. તેવા આશ્ચર્યથી ' પ્રભુએ યોગમાયાનો આશ્ચર્ય ક્યો ' એમ કહે
 વાના છે. (જા. ૧૦-૧૬-૧.)

નનુ પ્રમો રમાન્મનઃ માલમ્બનાપાવે કથં પ્રાકટ્યમમ્મવ
 ઈતિ ચેન્ ! ।

અહીં મુકા થાય કે 'પ્રભુ તો રમણ છે,' રમતો આવિ-
 ભાંવ આસન્મન વિના ન થઈ શક અને અહીં તો કોઈ આસ-
 ન્મન નથી, તો પ્રમદ પ્રાકટ્ય થયું, એ વાત કેવી રીતે
 મમ્મની શકે ?

વાસુદેવન્યહમ્ય ગુદમલ્લાત્મસમ્યાત્ર પ્રકલ્પિતસ્ય તત્ત્વ્યા-
 નિગમ્યાન્ ।

ધીગ રૂઢો; અહીં આસ્મન છે, નહિ અન્મન્યત્ર વાનુદેવ
 'યદ અહીં પ્રકટ થયાર છે અને તે આસન્મન છે.

નનુ વાસુદેવમ્પ્રેમાત્ર પ્રાકટ્યે કિં માનમિતિ ચેન્ ? ।

વાર, અહીં વાસુદેવ વ્યક્ત પ્રકટ થયેલ છે, એમ જે તમે કહો છો, તેમાં પ્રમાણ શું ?

તત્ર “તવાત્મજો વાસુદેવ” इति समभिख्याहारात् तथावगम्यते । वसुदेवस्य क्वचिन्जातः, मथुरायामेव विशुद्धसत्त्वाविष्ठानेन प्रादुर्भावात् । अथे तु प्रद्युम्न एव, प्रकृते तु तवात्मजो वासुदेव एव, प्रद्युम्नः । वंशसम्बन्धित्वाभावादिति सर्वं सुख्यम् ।

ગર્ગ્યાચાર્યજીએ નન્દરાયજીને કહેલું છે કે-આ તમારો પુત્ર વાસુદેવ છે, એ દલીલ તો બેપરથી સમજી શકાય છે કે વસુદેવજીથી પ્રકટ થયેલા હતા. મથુરાથી વિશુદ્ધ સત્ત્વના આશ્રયે પ્રભુનું પ્રાકટ્ય થયેલું. આગળ જતાં પ્રદ્યુમ્નનું દર્શન કર્યા પછી અહીં પ્રજ્ઞા તો રાંશવિપક્ષ કોષપણુ સમ્બન્ધ ન હોવાને લીધે ‘ આ તમારો પુત્ર વાસુદેવ છે, પ્રદ્યુમ્ન નહીં,’ એવો આશય ગર્ગ્યાચાર્યજીનો હતો.

अशेषः संशयश्छेद्यो जन्मने शेषशायिनः ।

उभयत्र निजाचार्यकृपयोक्त्या मदीयया ॥१॥

શ્રી વસુદેવજીને ત્યાં તેમજ શ્રી નન્દરાયજીના ત્યાં શેષશાયી પ્રભુનો જે જન્મ થયો, તેના વિષે જે કાંઈ સંશય થાય, તે સર્વને શ્રીમદગ્યાચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વર પ્રભુની કૃપા વડે આ મારા વચને ફર કવો. ૧.

૩૪. પ્રભુપ્રાંદુર્ભાવવિચારઃ ॥

(અનુવાદકઃ શ્રી ગીમનલાલ હ. શાસ્ત્રી)

અથ પુરુષોત્તમપ્રાંદુર્ભાવવિષયે મુગોધિનીનામ્ય સંશયશમનાય
કિञ્ચિત્કૃપાનલેન નિરુદ્ધયતે ।

(પ્રભુનું પ્રાકટ્ય ક્યાં ?)

દવે પુરુષોત્તમ-પ્રાંદુર્ભાવ વિષયમા મુગોધિનીરથ શક્યતો મંશય
દર કથા ગીમદાપ્રભુજીની કૃપાથી લખીએ છીએ.

‘ રસો વૈ સ ’ इत्यादिश्रुतं : रसात्म्या भगवान् श्रुतिसिद्धः ।
रसश्च शृंगार एव, तच्छास्त्रसिद्धः । ‘ शृंगार एव सर्वे रसा ’ इति
नाट्यसिद्धान्तात् । ‘ शृंगं भावाङ्कुरो गूढ आरस्तु तद्गतो रसः ।
स्युः शृंगारसंवन्विता रसा हास्यादयो यदीति भरताचार्योपि यतस्त-
थैवाह ।

પ્રભુનું સ્વરૂપ- ‘ અતઃ ગગનાન્ ડે. ’ શ્રુતિમા પણ ગગ-
નાને અતઃ ગગના છે. નસ તો શૃંગારજ છે, તેજ નાટ્યગદ્
રમ છે. ‘ શૃંગારગાજ ગર્ રમ મમાજ છે ’ એવો નાટ્યગામ્યનો
મિદાન્ત છે શૃંગારગદ્ધે શુ ? એ ગમજવું નેકને. ‘ શૃંગ ગૂઢભાવાંકુર
આને આર ગદ્ધે ગૂઢભાવાન્ગા રૂઢશ રમ, શૃંગાર રસને રવ-
વિત હાર્યાદિ રમ નેવા છે, આ પ્રગણે વાન્તામાર્ષ પાગુ શૃંગાર
રમનુજ મુખ્યપણું સ્વીકારે છે

સોપિ ‘તસ્ય પ્રિયમેવ શિરઃ, મોદો દક્ષિણ પક્ષઃ, પ્રમોદ ઉત્તરઃ પક્ષઃ, આનન્દ આત્મા બ્રહ્મ પુચ્છં પ્રતિષ્ઠે’તિ શ્રુતેઃ સાકાર આનન્દમાત્રકરપાદમુલ્લોદરાદિરાનન્દમયઃ । સ એવ ‘કો હ્યેવાન્યાત્, કઃ પ્રાણ્યાત્, યદેશ આકાશ આનન્દો ન સ્યા’દિતિ શ્રુતેરાનન્દઃ । આનન્દાનન્દમયયોરૈક્યં તુ સિતારસતત્પ્રતિમયોરિવ વેદ્યમ્ । અત એવ ધ્રુતૌ સ એવ રસાત્મા શબ્દદ્વયેનાપિ વ્યવહિયતે । સ્વરૂપત એક્યેપિ રસપિન્ડયોરિવ મંદેનાનુભવઃ । ણ્તાવાન્ પરં વિશેષો યદબહિઃ પ્રકટં રૂપં રસધર્મસહિતમાનન્દમયશબ્દેનોચ્યતે, ધર્મિમાત્રં કેવલભાવ-રૂપમાનન્દશબ્દેનેતિ । અત એવ પ્રમુખરણૈર્વેણુગીતવિવરણે સુધાસ્વરૂપ-નિરૂપણપ્રસ્તાવંઽભિશિતં ‘આનન્દ ણ્વ સા પ્રકટે’તિ । તસ્યાઃ ભાવા-ત્મકભગવન્સ્વરૂપત્વાત્ । સ એવૈતદુભયશબ્દપ્રતિપાદ્યો ભગવચ્છાસ્ત્રે પુરુષોત્તમ ઇત્યુચ્યતે । ‘યન્માત્સરમતીતોહંમિતિ વાચ્યાત્, ‘યો મામેવમમમૃદ’ ડતિવાચ્યાત્ ।

એ શુંગાર રસ પછી આકૃતિગણો પછ્યંચો છે. તેનો વિચાર કરીએ, ‘તેન’ પ્રિયજ શિર છે. મોદ દક્ષિણ પક્ષ છે, પ્રમોદ ઉત્તર પક્ષ છે, આનન્દ આત્મા છે. બ્રહ્મ પુચ્છ પ્રતિષ્ઠા છે. આ શ્રુતિ શુંગાર રસનો પરિચય આપે છે કે શુંગાર રસ સાકાર અને આનન્દમાત્રકરપાદમુલ્લોદરાદિ એટલે મર્વ અવયવ આનન્દમય છે. તેજ શુંગાર રસ કેમ પ્રાણ દે દ્રાણ જ જવાડે, જો આકાશરૂપ આનન્દ ન હોય તો ? ’ આ શ્રુતિ આનન્દ વર્ણવી રહી છે. આનન્દ અને આનન્દમયની ગિતારસ (શાકરરમ) અને તેની પૂત-

સીની મા.કે એકનાજ દાખૂતી; માટે શ્રુતિના તે જ રસાત્મકરૂપે
 આનન્દ આનન્દમય શબ્દથી ચર્ચાવાય છે. સ્વરૂપથી આનન્દ અને
 આનન્દમય એકજ છે, તેા પણ એ અને એના ગોળાની માફક
 બેદનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ આટલો વિશેષ છે, કે પ્રગટરૂપ
 રસધર્મમદિત સ્વરૂપને આનન્દમય શબ્દ વડે કહેવાય છે; ધર્મિભાવ
 કેવલ ભાવાત્મક સ્વરૂપને આનન્દ શબ્દથી કહીએ છીએ આજ
 હેતુથી શ્રીમદ્વાપ્તબુદ્ધિએ વેલ્લખીનના વિરચ્છામા મુધારવરૂપ દર્શાવના
 કત્તુ' ને સુધાજ આનન્દરૂપ છે' તે સુધા ભાવાત્મક ભગવત્સ્વરૂપજ
 હોવાથી આનન્દરૂપજ છે. આ પ્રમાણે મૃગારજ આ આનન્દ અને
 આનન્દમય શબ્દથી કહેવાના શ્રીપુરુષોત્તમનામથીજ ભગવદ્વાચના
 કહેવાય છે. માટેજ ગોલામાં 'અક્ષરથી હું ઉત્તમ છું.' અને ' જે
 મને મામાન્ય મનુષ્યના મનજે તે મદ છે, ' ધૃત્વાદિ વાક્યો લખ-
 નામાં આ વે છે.

તસ્ય ચ મુદ્ભૂતસ્ય પ્રાસદ્યે અનુમ્હેતુભૂતા મ્યંચ્છેત કાર-
 ણમ્ । 'પ્રાદુરાસ દરદુરાટ્ યુવ્યોઃ કામદિત્સયા' 'યોગમાયાં સમા-
 દિશદિ'તિ દોઝ્યાત્ । પ્રયોજનં તુ પ્રાસદ્યસ્ય લીલાભિઃ પૂર્વેનિષ્ઠા-
 પરિત્યાજનમૂર્ધ્વેનમનુગૃહીતેષુ ભક્તિયોગવિધાનમેવ । 'તથા પરમહંમાના'-
 મિતિ પુષ્ટ્યંગીહતટ્ટ્યાવચનાત્ । ડન્યેપાં મદશકઅવેશાદિરૂપાણાં
 તત્રૈવ તત્કાર્યાર્થં વ્રહ્માદિપ્રાર્થેનોત્તરાવિર્ભેનેચ્છ્યા પ્રાદુર્ભાવઃ । કૃષ્ણા-
 યતારઃ પૂર્ણં ઇતિ સર્વાંગેનાત્ પ્રાદુર્ભાવ ડન્યતે । તત્ત્વચરિત્રાણિ ચાપ્રે
 અવતોરે ણ મ્પ્રયોમવિપ્ચન્નિ । ણદેવોક્તમાચાર્યૈઃ ' ણં મનિ
 સર્વેપાં ચરિત્રાણામભિનિર્દેશો મવર્તી'ત્યનેન । તદિચ્ચન્નિ ચાપ્રે તત્ત્વ-

प्रमाणोपक्रमे प्रशुन्नरूपो भगवान् वसुदेवहिताय हीति । अतो
व्यग्रप्राप्तयाम् भृषारहृतये ' द्रक्ष्यामि गा द्या च तनानुकम्पिता ' -
मितिवाक्यात् वमरक्षार्थं च व्यूहचतुष्टयविशिष्टस्य वैकुण्ठस्थपुरुषो-
न्मस्य प्रादुर्भात् । भृषारहरणादिकं तु तच्चद्व्यूहद्वारा तत्कार्यमेव ।
अत एव तेषां निरोधहेतुत्वम् । निरोधस्य मूलरूपलीलात्वेन तत्रा-
वधार्यत्वात् । तस्यैव च पुनर्मात्राप्रार्थनया यादवकुल माययोपसहृत्य
वैकुण्ठगमनम् । पुरषातमस्तु ' वशे कुर्वन्ति मा भस्त्ये'ति वाक्या-
द्भक्तिमात्राधीन इति भवति सः लीला कुर्वन् लीलास्थाने एव विरा-
जते । साक्षात्पारस्तु तदा नावतारकाङ्क्षीभूतसामान्येच्छया, किन्तु
भक्त्यैव । ' भक्त्या त्वनन्यया शस्य' इतिवाक्येनावतारसामयि-
कदर्शनमप्यनन्यभक्त्यैव दर्शनहेतुत्वनिरूपणात् । अत एव
शुभोपि सन्नान्त ' जयति जननिवास ' इतिश्लोकेन सकलयोग-
सहितस्य सर्वात्कर्षेण वर्तमानत्वमुपदिष्टवान् । अन्यथा लीलाकरणा-
नन्तरं भगवानिदानीं स्वाम्त इति संशय उदियात् । प्रभासीयकथा
तु व्यापारिकी । ' विद्धि मायामनोमय ' मितिवाक्यात् ।

તે મહાનરૂપને પ્રપ્ત થવાનું કારણ ?-મન વગર તે પ્રપ્ત થવાનું કારણ અનુમ્મદ કન્યાની ઇચ્છા છે (એમ કહેવામાં જગા પાધ નથી) તો તેન આપનામાં ગમ્મ જોવા (ભગવાન) તમને જેને મોહન થ પૂર્વ કર્યા પ્રજ્ઞા ધુ. યોગમાયાને આના દર્શી - માટે માટે રમવાની જગ્યા તૈયાર કરો દરે મૂલ્યરૂપ પ્રજ્ઞાન પ્રજ્ઞા થવાનું પણ પ્રાપ્ત નમજ્ઞયુ કેવલનીનાથી જેના પર

કૃપા થઈ છે તેના ભક્તની પ્રપચામકિરણી પૂર્વનિર્ગ દર કરી
 ભક્તિયોગનુ વિધાન કરવાને માટેજ પ્રભુ પધાર્યા, ' નિર્મલ આત્મા-
 વાના પન્મદગ મુનિઓને ભક્તિયોગનુ વિધાન કરવાને આપ
 પધાર્યા છે. તો અમે કેવી રીતે સ્ત્રીઓ જાણીએ ? એવું પ્રથમના
 આશ્રમા અધ્યાયમા કહ્યું છે. આ વચન પુષ્ટિમા અગીકૃત કૃતી-
 છત્રું કહેવું છે. આ પ્રવચનપરિના બીજા તેમના અમ કમા
 આવેશાદિ ઉપનો તો ત્યાજ તે તે કાર્ય કરવાને અભાદિની પ્રાર્થના
 પછી આવિર્ભાવ થવાની ઇચ્છાથી પ્રાદુર્ભાવ થયો અને જો કૃષ્ણ-
 વનાર છે, તે તો પુણ્યગતાર છે માટે તેમનો સર્વોચ્ચ પ્રાદુર્ભાવ ઉદ્ધ-
 વાય છે નેમના તે તે અગ્નિને આગમ અવતારમા અપદ થશે શ્રી-
 મદાપ્રમુખ પણ ' મર્વ અગ્નિને સાક્ષાત્કાર આ અવરૂપમાજ થાય
 છે,' એવી આશા કરે છે ભુઓને આગન ગજમ પ્રદરણના આગ-
 ભમા પણ ' પ્રલમ્ભરૂપ ભગવાન જ વસુદેવજીનુ દિત કરવા પધાર્યા
 છે,' એવું વચન છે. ' અમે આપના મુદ્ગ વચ્ચેજાદિ ચુકત પાદથી
 અકિત થયેય કૃપાપાન પૂરીને અને અર્ગને નેકશુ, એ અમારા
 અહોભાસ્ય છે,' આ અભાની લીનનીથી ભૂભાગદ-વા મર્ગાદિનું ગ્દાય
 કરવાને ચારચૂદમદિત વેકુખ-થ પુરોત્તમનો અત્તી પ્રાદુર્ભાવ છે.
 ભૂભાગદરણાદિ તે તે વ્યક્તિદ્વારા તે કરવાનું છે, માટે તે પણ ભગ-
 વતકાર્ય છે ભગવતકાર્ય જાણીજ તે તે પૂતનામાગાદિ લીના
 નિરોધ કરનારી થઈ, અને તેથી વૃદ્ધને પણ નિગેરના કાગ્લડપ
 કહીએ તો ખોટું નથી. નિરોધ મૂનઉપની લીલાઉપ લીલાથી ને તે
 વૃદ્ધની લીના દ્વારા નિરોધ કહે છે અને આ વચનિગિજ પ્રમ
 મદ્દાદિની પ્રાર્થનાથી ચાલર કૃપા સંદાર કરી વેકુપડમા પધાર્યા.
 પુરોત્તમ તો ' મને ભક્તિથી વચ કહે છે' દલાદિ વાક્યોથી ભક્તિ
 માનનેજ આધીન છે, માટે ભક્તો સાથે શીવા કરના શ્રીવાચ્યાન-

માનવ વિરાજે છે. આ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર તો તે વખતે પણ (અનુ-
તારાવરથા વખતે પણ અવતાર સમયની સામાન્ય ઇચ્છાથી થતો ન
હતો. પરંતુ આદિત્યાવરથામાં પણ ભક્તિથીજ સાક્ષાત્કાર થતો
હતો. ' ભગવાન ભક્તિથીજ ગ્રામ થાય છે ' એ ગીતાવાક્ય સાક્ષી
પુરે છે; માટે એ વાત ભૂલવી ન જોઈએ કે ' અવતાર સમયના
દર્શન વખતે પણ (મૂલકપનુ) પ્રત્યક્ષ દર્શન અનન્ય ભક્તિથીજ
થતું હતું. શુદ્ધેવજીએ પણ સકલલીલાગદિત (મૂલક) ભગવાન
તે જ સર્વોત્કર્ષકે ' જયતિ વસનિવાસ ' શ્લોકમાં વર્ણવ્યા છે.
લીલા કરતા પછી ભગવાન દાસમા ક્યાં છે ? એવો સંશય ન
થવાનું કાળ એજ છે. પ્રભાતીય કથા તો વ્યાખ્યાસિકા છે, એટલે
આશુરને મોહ કરવાને કહે છે. ' તે તું માયામય બાણ, ' ઇત્યાદિ
વાક્યોથી તેને માયિક સમજાવેલી છે.

તત્ર યદગવશસંવન્ધાર્થં પ્રદુમ્નો દેવસ્યામુત્પદા ઉક્તઃ ।
' દેવસ્યાં વિષ્ણુરૂપિણ્યા'મિત્યનેન । ભગવતાપ્યુક્તં 'દેવકયાઃ
પુત્રતાં શુભ ' इत्यादि योगमायाज्ञापन समये । ' न हि साक्षात्
पुरुषोत्तम' पुत्रो भवति, विशुद्धसत्त्वमधिष्ठायैव तस्य प्रादुर्भावात् ।
गर्भस्थानिष्ठु प्रद्युम्नाशेन । अत एव ' देवकीजन्मवाद ' इति विशेष-
ण भगवति शुक्लंनोक्तम् । श्रीमदुद्धवैरपि श्रीनन्दादिमनःसमाहितये
स्वरूपज्ञानमुपदिशद्भिरभिहितं ' न माता न पिते'त्यादि । धर्मरक्षा-
रूपदेवकायेरुणायाનिरुद्ध उत्पन्नः, 'मनांम्यासन् प्रसन्नानो'त्यारभ्य
'जायमानंऽवने'त्यन्नेनोक्तः । सङ्कर्षणोपि सात्त्विककल्पाधिष्ठातृरूपेण
सलिलजागिविष्णुः स्वकल्याणमहितोऽव्यानिर्मुक्तिद्वान् मुक्तिदायकः,

સવપ્રલવકર્તૃત્વાદવિદ્યાપ્રલવકૃત્, ભગવત્પ્રિયનિકીર્પયા પ્રાદુર્ભૂત,
 ' નિશીથે નમ ઉદ્મૂતે જાયમાને જનાર્દને ' કૃત્યનેનોક્ત । અતઃ એવ
 વ્રજે તસ્ય ગમન ગર્ભસંસ્પર્ષાત્ । ભગવત્પ્રિયનિકીર્પયાંયાસ્તત્રૈવ પૂર્ણ-
 ત્વાત્ । અતઃ પૂતનાદિમારણરૂપમવિદ્યાતદ્વ્યાસનિવર્તનં તેન રૂપેણ
 કૃતમિતિ જ્ઞાયતે । મુક્તિગત તુ વાસુદેવાદેવ । ' આવિરાસી '—
 કૃત્યનેન સર્વધર્મસહિત પુરુષોત્તમ પ્રાદુર્ભૂત ઉક્ત । અતઃ એવ
 'તમદ્ભુત'મિત્યાદિના તથા રૂપમગ્રે વર્ણનમ્ । પુરુષોત્તમપ્રાદુર્ભૂત-
 માં કેવળે પ્રથમ્નામે તથા રૂપાભાવાદેન દ્વર્ણનમનુવપન્નં મ્યાત્

વ્યૂહવિચાર—આ 'વર્ણન'માં પુણ્યે મનુષ્ય જાણના માટે
 પ્રણમ્યુહ લોકેનદીમા ઉત્પન્ન થયા, 'વિભુષિતી દેવકીમા પુત્ર-
 ગ્રે પ્રવૃત્તયા' ઇત્યાદિ વાક્યોથી એ વાત સિદ્ધ છે ભગવાને પણ
 કહ્યું ' હે ગોગમાયે ' હુ દેવકીના પુત્રગ્રે પ્રકીર્ત' એ ધ્યાનમાં
 રાખનાર આશાત્ પુરુષોત્તમ પુત્ર થતા નથી એ તે વિશુદ્ધ નાત્વ
 (નામુદેવ) તુ આધિધાન (આધારન્યા) કનનજ પ્રવૃત્ત થાય
 એ અને ગર્ભમિતિ તે પ્રણમ્યુહ છે, માટે 'સુકૃતેય' 'દેવકીજન્મ
 વાદ' એવ વિશેષગ ભગવાનના યોગે કે શ્રીહરિવચ્ચે પણ ના-
 નન્દાદિના મનનુ મનાધાન કરવાને દૃષ્ટું કે 'આ જાણને માતા
 નથી, તેમ પિતા નથી' અનિરુદ્ધવ્યૂહ—ધર્મ ન્દારથી કામ
 કે ના ઉત્પન્ન થયા છે અને તે વાત મનાસ્વાસનુ પ્રમન્નાનિ' ત્યાથી
 આગળી 'જાયમાને જનાર્દન' ત્યા સુધીમા જાણનાર છે. સ્વકર્મણુ
 પણ માત્વિક દૃષ્ટમા આધિધાનાગ્રે જનનાથી વિભુ ' તે મર્-
 ન્યકલામલિત પ્રકટ થયા છે, અનિચ્છા નિષ્ક્રિય દાન મેક્ષને આપે

છે સર્વનો પ્રસન્ન કરવા એ સમર્થ છે તો આનિદાનો પ્રસન્ન કરે તેમાં
 શી નવાઈ ? ભગવાનનું પ્રિય કરવાને તે પ્રકટ થવા છે, આ વાત
 ' નિગૌષ્ઠે તમ ઉદ્દમૃતે જનાદને ' આ શ્લોકથી જણાવવામાં આવી
 છે. આ મંકર્ષણ વ્યુદ્દ દેવકીજના ગર્ભને જેવી માયાએ વ્રજમા
 લક્ષ રોદિણિજના હિરમા પદ્મગવ્યો. તેથી તો વ્રજમાં ગયો; કારણ
 ને ભગવાનનું પ્રિય કરવા પ્રકટવા દતા. અને તે પ્રિય, વ્રજમા
 પદ્મજે તોજ થાય. મારે પૂતનામાગરૂપ અવિદ્યા અને તેના અધ્યા-
 મને દૂર કરવાનું કામ આજ સ્વક્રમે કર્યું, એ જણાય છે. મુક્તિ-
 માન તો વાસુદેવ વ્યુદ્દજ કરે છે ' ભાવિતસિત્ત ' એ શ્લોકથી
 મર્ગધર્મવાળા પુત્રપોત્તમનોજ પ્રાદુર્ભાવ વર્ણવ્યો છે; અને ' તમદ્ભુતમ્ '
 એ શ્લોકથી આગળ મર્ગ ધર્મવાળા પ્રભુનું વર્ણન કરેલું છે. ને
 દેવસ પ્રભુપ્રાગજ અત્ર પ્રકટવા છે અને શ્રીપુરપોત્તમનો પ્રાદુર્ભાવ
 આ થયોજ નથી એમ કહીએ તો ' તમદ્ભુતમ્ ' શ્લોકમાં જ
 વાસુદેવજનું વર્ણન કર્યું છે, ને મંભવે નહિ પ્રદુર્ભાવમા એવું
 રૂપ દોગજ નહિ અને ને વર્ણન મંભવે પણ નહિ.

તત્ર સંકર્ષણે સાન્વિકકલ્પાધિષ્ઠાતવાસુદેવાનુશયનં ચેતિ શાયા-
 રૂપેણ દામ્યકરણાદ્વતત્ત્વેન ભક્તેષ્વિવ કદાચિન્મૂલમૂતાવેશ इत्या-
 वेशचरित्रमप्यत्रાस्तीति ज्ञेयम् । अत एव इत्यन्तरङ्गलीला संव-
 न्निर्त्वं निरूपितम्, मूलपावेशात्; पन्तु कदाचिदेवावेशाः,
 अन्यथा सान्यसंगवेन ' हरेः प्रियचिकीर्षये'तवाक्यसूचितान्तरङ्ग-
 भक्तन्तमनुपपन्न म्यान् । आवेशन्तु भगवतैव. " अहो रामी'त्यादि-
 वायैस्मभिमन् स्वासाधारणधर्मेनिरूपणादवस्यतं । एतेन भक्तंत्वा-
 विश्व येन रूपेण चरित्र करोति, तदपि रूपमत्रास्तीति ज्ञेयम् ।

અર્જુનસાહિત્યેન ભારતીયમૂમારહરણરૂપકાર્યકરબાર્ય સિતકૃષ્ણકેશ-
સંકર્ષણકલાગમનં ચાર્જુને મગવતિ ચ । 'તાવિમૌ હિ મગવતો હરેરંશા-
વિદ્યાગતાશ્ચિ'તિવાક્યાત્ ।

સંકર્ષણ વ્યૂહ અન્તરંગ લીલામાં શાથી ? સાત્વિક
કૃપાવિરાતા વામુદેવના અનુશયન રૂપ છે; અર્થાત્, ભગવાનની
શર્યાદાપેજ દારૂ કરવાથી તે ભગવાનનો ભક્ત છે. માટે જેમ
ભક્તોમાં ક્રોધપાર, મુદ્દવશરૂપના આવેશ થાય છે, તેવી રીતે આ
મંકર્ષણમાં મુદ્દમૂત દાકુરજનો આવેશ થાય છે; માટે આવેશ-ચરિત્ર
આ માનવું. પ્રભુના આવેશથીજ તે અન્તરંગ ચરિત્ર સંભવે છે,
એમ સમજવું. આ જ કારણથી અમુદેવજીને અન્તરંગ લીલાનો
સંબંધ જણાયો છે; પરંતુ અન્તરંગલીલા-સંબંધ મુદ્દમૂત પ્રભુના
આવેશથીજ છે, એ થાન જુવથી ન જોઈએ. આ આવેશ કદાગિત
જ થાય છે, હંમેશ નહિ; જો હંમેશ માનવમાં આવે તો પ્રભુની
જોડે મરખાપણું મઠ જાય, અને મરખાપણું થવાથી ભક્તપણું
મટી જાય; અને ભક્તપણું ન રહે, તો હરિનું પ્રિય કરવાનું આ
મંકર્ષણથી જની શકે નહિ; માટે અન્તરંગ ભક્તપણું આ મંકર્ષણ
વ્યૂહને દોષથી ભગવાનનો આવેશ માનવો યોગ્ય છે. આવેશ પણ
ભગવાન પોજી શાય છે આવેશનું વર્ણન લોપું હોય તો ' અત
અમી ' એ શ્લોકમાં કહ્યું છે. તેમા પાતાના અસાધ્યભૂ મનનું
નિરૂપણ કર્યું છે, તે ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે. નારે ભક્તોમાં
પેશાને જે રૂપે આપ ચરિત્ર કરે છે, તે જ રૂપ આ અમુદેવજીમાં
છે, એમ જાણવું. અર્જુન સાથે ભરતમૂમિનો જુમાર હરવાને સિત
અને કૃષ્ણ કેશ મંકર્ષણકલા અર્જુન અને ભગવાનમાં આવી; આ
વાત 'તો રમો હિ મગવતો હરેરંશા કલાગતો' એ શ્લોકથી વાગ્યું-યું છે.

કેવલપુરુષોત્તમોપિ નન્દ્યત્વેન પ્રાદુર્ભૂતા માયાસહિતઃ । વસુદેવ-
 ગૃહેપિ પ્રાદુર્ભૂત ધર્મવિશિષ્ટં સ્વસ્વરૂપં ધર્મિન્તપેઽન્તર્ભાવયિતુમ્ । સ
 પ્પય ' યમૂત્ર પ્રાકૃતાઃ શિશુર્'તિત્યનેનોક્તઃ । એતદ્વચ ' પ્રાગયં વસુ-
 દેવસ્ય ક્ષત્રિજ્ઞાતસ્તથાત્મજ ' ઇતિ મયં ગર્ભવાક્યાદેવ ગમ્યતે ।
 અન્યથા 'તવાત્મજ' ઇતિ ન વદેત્, અગ્રે ચ 'તસ્માન્નન્દાત્મજોઽયં
 ન' ઇતિ । અન્યથા સ્વામિનીનાં યદદેવકીમુતપદામ્બુજલલ્લક્ષ્મીઃ'
 'દેવકીજઠરમૂ' ગિતં નિરૂપણં નોપદ્યેત । ક્ષુદ્ધિરૂપાણાં તામાં
 પરમાસત્વાન્ । એત ઇવ વસુદેવગૃહેપિ તદા મૂલરૂપપ્રાદુર્ભાવઃ ।
 તત્પ્રયોજનં તુ વસુદેવદેવક્યોર્વિરહેનંકાદશવર્ષપર્યન્તં બાલલીલાભાવન
 ધર્મવિશિષ્ટસ્વરૂપાન્તર્ભાવન ચ । પૂર્વં વસુદેવદેવતયોર્ધર્મવિશિષ્ટસ્વરૂપ-
 પ્રદર્શનં તુ તયોર્વન્દાનસામયિકરૂપજ્ઞાનાનુલ્લેખસાયજનનાગ પૂર્વકથ-
 નાય જેતિ ટોચન ।

વામુદેવજીને ત્યાં પુરુષોત્તમ ધર્મસ્વરૂપનું પ્રાકટ્ય—
 દેવપુરુષોત્તમ નન્દભગવાનના માયામદિત પ્રકટ થયા, વસુદેવજીના પેર
 પ્રકટેયું ધર્મવિશિષ્ટ સ્વરૂપ, અર્ધધર્મિત્વના અન્તર્ભાવ કરવાને પ્રાકૃત
 શિશુરૂપ આપે વસુદેવે તે ત્યાં પ્રકટ થયા ત્યાં વાતને, ' આ તમારો
 મુત્ર કર્તાનત્ર વસુદેવજીને ત્યાં થયો હતો ' એ ગર્ભવાક્ય માફી પૂર
 જ. એ નન્દભગવાનને એ પ્રકટ થ ન માનીએ તો નન્દભગવાનને આ
 'તમારો પુત્ર' એવું ગમ થી કેમ કહી શકાય ? આગલ ચાલતાં
 માટે આ નન્દનો પુત્ર' ક્રત્યાદી વાક્યોમા નન્દપુત્ર તરીકે જે ઉત્તર
 : ૧૧મા આલેખો કે. તે નહોતો શકે નહિ. દેવે એ વસુદેવજીને ત્યાં
 પ્રાકટ થ ન માનીએ તો 'દેવકીજઠરથી ઉત્પન્ન થયેલા' અને 'દેવકી-

સુતના અન્ન કમવધા જેમણે વક્ષી પ્રાપ્ત કરી છે, એનું દંડી-
 પુત્રપે શ્રીઆમિનીકનુ વચન મંબવે નહિ. શું પગ આપ શ્રુતિ
 ડપા આમિનીક અન્નથા કહે ? (આપ વાજા તો પ્રમાણ મનાય)
 મારે વસુવેણના શ્રદ્ધા પાણુ તે મમથે મનપ્ર પ્રભુતો આર્થવર્ધ
 માનવો જોઈએ આનિર્ભાવના કાણુ તો જો છે જો વસુવેણ
 અને દેવપ્રાણને સિદ્ધ વડે આગિમાઝ વર્ષ પર્વન્ત માનનીનાનુ ભાવ.
 કમનયુ અને બીજી ધર્મરિગિષ્ટ જે નવપ્ર પ્રકટ થયુ , તેનો
 પાતામા ધર્મિરુપમા અન્નભાંડ કરા. નમુદેવ દેવપ્રાણન પ્રથમ જે
 ધર્મરિગિષ્ટ મન પતું દર્શન કળાયુ વગ્દાન મગધનુ અવપનુ ભાવ
 દગામા. તે જ આ લગરાનુ એવુ મમનવધા આ ધર્મરિગિષ્ટ
 નગેનુ દર્શન કમવધા જગ્ગ દત્તી

અથ નન્દગૃહે વાસુદેવ ; વાસુદેવોઐવાવિર્ભૂત इति श्मलहृये विचार्यते । वामुदेवल्लहम्य वसुदेवगृहे तदानीमग्निमलीलाया चित्राभायाञ्च प्रादुर्भावः प्रयोजनाभावात् । तत्प्रयोजनं तु साक्षान्मुक्तिदानान्न तन्प्रयोजनपश्याम । अत एव ' पार्थास्तुपूता पदमापुरस्ये ' इत्यादि-
 वचनानि सगच्छन्ति । अने तु मायामहित- पुरપોત્તમ પ્રાદુર્ભૂત इति
 પૂતનાદિમુક્તિદાનાય વામુદેવાપેક્ષેતિ નન્દગૃહે ન-પ્રાદુર્ભાવો વાચ્ય ।
 તતો માયામૃતપુરપોત્તમો વામુદેવાધિષ્ઠાનમિનિગમ્યતે । વાસુદેવમ્
 વિગૃહમત્વાન્મકલ્પેન તદ્દર્શિષ્ઠાનગોપયચતે । અન ઇત સુરેશનલ્લહ-
 વરણપ્રમૃતીનામપ્યત્ર પુષ્ટિયોગસ્વરૂપદર્શનમ્, અન્યથા નમનનાનામેત
 તદ્દર્શન મ્યાતુ । જતો વામુદેવોપ્રાદુર્ભાવોયુક્તના માવિન । નવ
 એ મિહાન્ન દિતિ કમનમ્ । નનુ તથાપિ નન્દગૃહે વામુદેવાધિભાવે

कि प्रमाणमिति चेत्, धराद्रोणदशायां ब्रह्मप्राक्षवरसार्यकत्वान्यथो-
 पपत्तिरेव । अन्यथा पुरुषोत्तमस्य वरणानुकूलस्वेच्छामात्रमाप्यत्वात्
 तद्वैयर्थ्यमेव स्यात् । अत एव तत्र शुकेन ' पुत्रीभूतं जनार्दन ' इत्यु-
 क्तम् । पुत्रन्वभवनं तु न साक्षात्पुरुषोत्तमे वदन्ते । तत्र भावस्यैव
 मर्बरूपत्वात् । अत एव ' न माता न पिता ' इत्याद्युद्धववाक्यानि
 संगच्छन्ते । भगवान् भावात्मा इति भक्तजनभाषितं तत्र सर्वमेवो-
 पपद्यत इति नानुपपत्तिरुद्भाक्नीया । एतदेव श्रीभागवते ' यद्यद्विद्या
 त उरगाय विभावयन्ति तच्छृणुः प्रणयसे सदनुग्रहाय ' इत्यनेनाभिहि-
 तम् । श्रीमदाचार्यवर्यैरपि ' नन्दस्त्वात्मज उत्पन्न ' इत्यत्रात्मनः
 सत्तादात्म्यज्ञातः पुत्र इति नन्दस्य बुद्धिरेव वर्णिता ।

नन्दरायणने घेर वासुदेवव्यूह— आ वाग जे रघुने छे:
 जेह ने ' नन्दरघुदे वासुदेव ' અને ' वासुदेवोऽत्रैव भाविर्भूतः ' આ જે
 વાક્યોથી વિચારી શકાય છે. વાસુદેવવ્યૂહની લીલા વસુદેવજીને યે
 ને વખતે ઉપયોગી ન હતી તેથી વસુદેવજીને યેર વાસુદેવ વ્યૂહનું
 પ્રાકટ્ય નથી. માતાનુક્રિતદાન કરનાર વાસુદેવનું પ્રયોજન વસુ-
 દેવજીને ત્યાજ નજ દેાય; અને ' વાર્ધાસ્તુ પૂતા પદમાપુરસ્વ ' ઇત્યાદિ
 વાક્યાંતી ત્યારેજ સમર્થિ મળે છે. વ્રજમા તે માયાઆદિત પુત્રો-
 રામનો આવિર્ભાવ છે. વ્રજમા પૂતના વિગેરેને મુક્તિનું દાન કર-
 વાને વાસુદેવ વ્યૂહની જરૂર છે; તેથી વાસુદેવ વ્યૂહ નન્દરાયજીને
 ત્યાજ પ્રકટયા એમ કહેવું. દેવે માયાથી પીટાપેદા પુરોષોત્તમને
 વાસુદેવ નેમનું અધિષ્ઠાન છે એવા મગળવા. વાસુદેવ વિશુદ્ધ સત્વા-
 ત્મક દેવોથી અધિષ્ઠાન પામુ મળવે છે. આ જ કારણથી નન્દ

નવદુઃખરૂપરૂપાદિને પણ અહીં પ્રુષ્ટિસીવાનું દર્શન થયું; નહિ તે
 કંઈક મનનનોને જ થાય. માટે નન્દરાયજીને શેર વાસુદેવ વ્યદ છે.
 એમ પ્રુષ્ટિથી મિદ્ધ કયું. વાસુદેવ વ્યદ નન્દરાયજીને શેર પ્રકટયા,
 એમાં પ્રમાણ પણ છે; મજાદા દેવકીકૃષ્ણ પૂર્વ જન્મમાં વ્યાપ્તે તે
 મરાટીજી—અવરથામાં રતાં, ત્યાંજે જ્ઞાતાથી પ્રાપ્ત કૃષ્ણ વરદાનને
 માર્થિક કરવાને વાસુદેવ વ્યદ પ્રકટયા. એ ખુલાસો પણ છે; નહિ
 તે પુરુષોત્તમ તે પુત્રરૂપે પ્રકટે નહિ; તે તે વરલાનદુષ્ણ ખાતાની
 દુષ્ણાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે આમ થાય તે વરદાન વ્યર્થ થાય છે.
 શુક્રદેવજીએ ‘પુત્રીમૃતે જગદર્શન’ એમ નથી કહ્યું. પુત્રપાત્ર સાક્ષીપુરુ-
 ષોત્તમમાં તે નજ થટે; વાસુદેવ વ્યદદ્વારા પુત્રરૂપે પ્રકટમાં, ભાવજ
 મર્વરૂપે થાય છે; ‘આ ભગવાનને માતા મથી’ એ ઉદ્દય વાક્ય
 પણ થટે છે. ‘ભગવાન ભાગ્યમાં છે’ માટે ભક્તજનનું ભાવના
 કહેતું ત્યાં સર્વજ સંભવે છે. (ભક્તિની ભાવના કહેતું ભગવાન
 નિદ્ધ કહે.) માટે કાંઈ અયોગ્ય છેજ નહિ. આ વાત શ્રીમદ્ભાગ-
 વતમાં ‘ભક્તોના ઉપર અનુભવ કરવાને આપ તપુ મારણ કહે
 છે, પ્રકટ થાઓ છે. ‘યદદિવા ત ઉરગાય વિભાષયન્તિ
 તત્તદ્વપુઃ પ્રણયસે નદનુપદાય’ આ શ્લોકથી કહી છે. શ્રીમદ્ભા-
 ગવત્સંગે પણ ‘નન્દરત્નામજ હત્યત્રે’ આ શ્લોકનાં શાસ્ત્રોદિતી-
 જમાં ‘ખોતાનાથીજ પુત્ર જન્મ્યો’ એવી ખુદિજ જણાવી છે.

નન્દગૃહે પુરુષોત્તમાવિર્ભાવપ્રમાણં તુ યોગમાયાગ્રાપનમ્, તત્ર
 તત્પ્રાદુર્ભાવશ્ચ માયાપ્રાદુર્ભાવિતસ્યા ભગવદ્વાવરણરૂપત્વેન શાન્તિયમાણ-
 રૂપસહિત્વાન્, અન્યથા સા કસ્યાવરણં સ્યાત્ । મિન્નનયા તન્સિય-
 તિન્તુ ન ધટેત, મૂલરૂપશક્તિન્વાત્ । નહિ કાપિ શક્તિ. શક્તિમન્ત-

મપદ્વાય નિષ્ઠાતિ । વસ્તુનસ્તુ 'પ્રકાશાશ્રયવદ્વા તેજસ્વા'દિતિ
 ન્યાયેન શક્તિશક્તિમતોરભેદ એવંતિ ક મેદેન સ્થિતિસમ્ભાવના ।
 માયાનાઃ શક્તિત્વં તુ 'શ્રિયા પુષ્ટ્યે'તિ વાચ્યેન નિશ્ચયતે । અતઃ
 ણ્યોક્તમાચાર્યૈર્નિયમ્યે 'માયા કૃષ્ણસ્યે'તિ । એતદ્ભિસન્વાયૈતોક્તં
 'માયયૈવ રૂપાન્તર'મિતિ । માયાનિરૂપણેનૈવ તસ્યોત્પત્તિર્નિરૂપિતેતિ ।

નન્દરાયજીને ઘેર પુરુષોત્તમ પ્રાકટય--નન્દરાયજીને ઘેર
 પુરુષોત્તમના પ્રાકટયા પ્રમાણ યોગગાથા છે. માયાના પ્રાદુર્ભાવથી
 ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ સિદ્ધ થાય છે. માયા ભગવદ્વારણરૂપ છે.
 આવરણ પ્રકટ થાય તો આવરણવાળા ભગવાન પણ પ્રકટ થાયજ;
 નહિ તો માયા કેવું આવરણ થાય ? માયાની ભગવાનથી જુદી
 સ્થિતિ તો સંભાવેજ નહિ. માયા એ મૂલરૂપ શક્તિ છે. દોષ પણ
 મક્તિ શક્તિમાનને છે. હી રહી રહે નહિ. આ દષ્ટીકત 'પ્રકાશાશ્રય-
 વદ્વા તેજસ્વાત્' એ મૂળના નિદ્ધ કરી છે, કે-ન્યા અને ન્યાનો
 પ્રકાર એજ છે, તેમ શક્તિ અને શક્તિમાન એકજ છે. ને અભેદ
 હોય તો શક્તિરૂપ માયા શક્તિમાન ભગવાનને છોડી કયા સ્થિતિ
 કયે ? માયા શક્તિ છે, એવું 'શ્રિયા પુષ્ટ્યા' શ્લોકમાં વર્ણવેલું છે.
 તેના 'માયવા ચ નિપેક્ષિતમ્' માયાથી સેવાયેલા લખ્યું છે; તેથી માયા
 શક્તિ જ એવું શાસ્ત્રનિદ્ધ છે. માટેજ 'માયવા એવ હવાન્તરમ્'
 ભગવાન માયાથી રૂપાન્તર પામ્યા. આવી રીતે માયાનિરૂપણથીજ
 ભગવાનનો અગિર્ભાવ અર્થ નન્દરાયજીને ઘેર સિદ્ધ થયો; અર્થાત્
 નન્દરાયજીને ત્યાં માયાનું નિરૂપણ કયું; માયાના પ્રાકટયનું વર્ણન
 કયું; આ માયાથી પુરુષોત્તમ આવરણવાળા થઈ રહે છે; ને આવ-
 રણરૂપ માયા પ્રકટે તો આવરણવાળા ચનાર ભગવાન પણ આવી

વિભાવાત્ । સંયોગરસાનુભવાનન્તરમાવી સ્વતન્ત્રવિરહરસાનુભવશ્ચ ન
 ભવેત્ । દ્વિતીયાલમ્બનાવિભાવિ ત્યાવરણે વિગ્રહ એવાનન્દમયઃ । સિતા-
 રસસ્ય તન્મૂર્તિરિવ । મૂર્તીમૂતે રસત્વસ્યાસ્ફૂર્તેઃ । યથા ભગવતો રસા-
 ત્મકસ્ય માયયા સર્વભવનસામર્થ્યરૂપયા રૂપાન્તરમન્યદ્રૂપમનન્તમૂર્તિ-
 ત્વાત્, નતુ પ્રદર્શનમાત્રમ્, તથા મુગ્ધ્યસ્વામિન્યા અપિ દ્વિતીયાલમ્બન-
 વિભાવત્વેન રસાત્મિકાયા અનન્તરૂપત્વાદ્રૂપાન્તરસ્ય સંયોગસિદ્ધયેડપ્રા-
 કૃતાલિલસામગ્રોસરિતસ્ય પ્રાદુર્ભાવ ઈતિ નાનુપપત્તિઃ કાચિત્ ।

વૃષભાનુના ધરમાં પ્રાદુર્ભાવ--ઉપર જણાવેલા રસને
 આનંદગમન અને વિભાવ એમ બે પ્રકારે પ્રકટ કરી સીલાસૃષ્ટિમા
 શ્રુતિરૂપા અને આગિદુભારને કૃપાથી સંયોગ રમતો અનુભવ કરાવ-
 યાગે, તેના પોષક વડે કેવલ વિગ્રહરસનું જ દાન કરવાને નન્દરાય-
 છનાધરમા અને વૃષભાનુના ધરમા ઠાકુરજી પ્રકટ થયા, જો આલં-
 બન વિભાવરૂપે પ્રકટ થયા ન હોત તો શ્રુતિરૂપા અને આગિદુભારને
 મંયોગરમનો અનુભવ નજ થાત. મૂલમા તે પ્રકટ થયું નથી.
 સંયોગરમનો જો અનુભવ ન થાય તો મંયોગરસના અનુભવ થયા
 પછી થાતે સ્વતંત્ર વિરહગમાનુભવ પણ નજ થાય. ખીજા આલં-
 બનના આવિભાવમા તો માયાના આવરણમા શ્રીઆંગજ આનન્દ-
 મય છે. ઠાકુરના ગમી જેમ મૂર્તિ યનાયત્ર મા આવે તેમ આવ-
 રણની બાંહેડ રમાત્મક વિગ્રહજ આનન્દમય છે. ક્યારે ગમાદાર
 ભગવાન્ મૂર્તિરૂપ થઈ જાય ત્યારે રમણજી સ્પષ્ટ માલૂમ ન પડે,
 જેમ રમાત્મક ભગવાન્ મર્વ ભવનસમર્થરૂપ માયાવડે અનેક રૂપ
 ધાર્ય છે, અનન્તરૂપ દોષાથી બીજી રૂપજ ધારણ કરે છે, માયાથી
 યનાયત્રી રૂપ દેખાવ કરતા નથી, પરંતુ તેને રૂપજ ધારણ કરે છે,

તેની રીતે મુખ્ય આમિલિત પશુ ખીન આ ૧૨૧૧ વિભાનક
 ૧૧૧૧ આત્મક કે તે આત્મક આમિનીત અનન્નક દાનાધી
 બુદ્ધ ૧૧૧ વારણ હી ગટે છે એ આન્ત-થીજ શીન્વાગિ ૧૧૧
 મગોગ નિહિને માટે ૧૧૧૧૧૧ મર્ આમગ્રીમહિત ૧૧૧૧૧૧ થયો
 ૧, તેમા જગત અમલમિત મુકિત નથી, અગામ્ય નથી

एतन्नतो वसुदेवेन मायाननेन निरविष्टानस्य नमस्य दर्शनमनु-
 पपन्नमित्यनुरपत्ति परान्ता। वासुदेवस्य तत्र विष्टानस्य तत्र नस्वात्।
 माया तु लीलाया रसपोषायेतराज्ञानाय च मयस्थनया ग्याम्यनि ।

નુ વસુદેવે ૧૧ માયાને મથુન નાના ત્યાં માયાનું નામ નહિ
 થયેલ અનુ મર્ગ નહિ થાય એવી પ્રમા ૧૧૧ નહિ, કા ૧૧
 માયાને નહિ મળા ૧૧૧ નજમા નમુનેનુ અધિકાર ૧ માયા તા
 લીલામા અનુ પે ૧૧૧ હજાનુ અને શીંગને લીલાનુ લા ૧૧ ન થય
 દે ૧૧ કામ કરાને મધ્યક તરીકે રેમશે

ननु मायायामन गमने तथापि तदारणीयरूपांतरमस्य-
 प्रसङ्ग इति चेत् न ।

શ કા-માયા ત્યા મથુન મર્ગ તેથી ત્યા ૧૧૧ તે ૧૧ અનુ-
 ૧૧ ૧૧૧૧૧૧ ૧૧૧૧ ૧૧૧૧ ૧૧૧૧

तत्र मायाया गमनमात्रम्, रक्किराणामिव नाभिर्भावं । आ-
 चनफरादुद्धीयाम्बरगमनानन्तरलीलोपयोगित्वेन त्रजे एव तदव-
 स्थिति । 'गच्छदेवि व्रज मन्त्रे' 'अचिप्यन्ति मनुष्यान्ना'मित्या-
 विभगवद्वचनात् । अत एव फलप्रकरणे 'योगमायागुणाश्चिन'

ઇત્યુક્તન્ । તત્ર પુનઃપરણામાવસ્તુ લીલાર્થમધ્યસ્થતથા સમીપ એવ
 સ્થાપનાન્ । અતઃ એવોક્તં પચ્ચાધ્યાય્યાં વિવરણે ‘યોગમાયાં ચ
 સમીપ એવાશ્રિત્ય સ્થિત ’ ઇત્યાચાર્યેઃ । પ્રાપ્તપરાણાં ચિરકાલદિદૃશ-
 તિતાપમેણ તત્રત્યાનાં શ્રુતીનામગ્નિકુમારાણાં ચ હૃદયૈઃ ‘ભાવૈર-
 હુરિત ’ મિતિપચોક્તરીત્યા ચદૂપં તદ્ભાવાત્મકમ્ । તદપિ તાસાં નન્દ-
 ગૃહે સમાગમનેન દર્શનાનન્તરં તત્રાયતમિતિ ‘ગોપ્યશ્ચાકર્ણ્ય મુદિતા’
 ઇત્યાદિભિર્નિરૂપ્યતે । તથા ચ નન્દગૃહે વાસુદેવાધિષ્ઠાનઃ પૂર્વમ્,
 પશ્ચાત્તદ્વાગમનાનન્તરં નિર્ધિષ્ઠાનસ્તદ્ભાવાત્મકમપ્યાગત ઇતિ દ્વયમ-
 પ્યથ જ્ઞપં સંક્રાન્તમિતિ યથાધિકારંત્રજેપિ સર્વજ્ઞાનુભવ ઇત્યવમુક્તવા ।

સ્વમાધાન—નર્દિ, માયાનું માત્ર ત્યા સ્થિતિના કિંગ્લોની માફક
 ત્યા ગમનજ છે. ત્યા માયાને આવિલાંપ થયો નથી. માટેજ કંમના
 દાધમાર્થી ડીને આકાશમા ગયા આદ માયા લીલામા ઉપયોગિની
 લાવાળી પ્રજમાજ પાકી આપીને રહી ‘હે દેવી તું પ્રજમા જા’;
 ‘મનુષ્યો તારું પૂજન કરશે,’ વિગેરે ભગવદ્વચનજ છે. માટે ખરી
 યિતિ તો પ્રજમાજ છે. કલપ્રકલ્પમા કલુ કે ભગવાને યોગ-
 માયાને આશ્રય કરી લીલા કરી. ‘લીલા કરતી વખતે તો માયાનું
 આયનજ ફરજ થાય છે; કારણ કે લીલા માટે મધ્યમ્ય તરીકે પાને
 જ માયાને ઝંપાડે છે. શ્રીઆચાર્યચરણ આગા કરે છે કે ‘ભગવાને
 લ્યાને લીલા કરી ત્યજે યોગમાયાને પાસેજ આશ્રય લઈ બેસા. ’

તેનાં વચ્ચેન ચલુ પ્રજમા શ્રુતિ અને અમિકુમારેને ચિગ-
 માયથી થયેલી દર્શનચ્છાના તીવ્ર તાપ કલેશના ભારે વડે તેમના
 હૃદયમાર્થી ‘ભાવૈર’ હુરિત’ સ્વાક્રમા કહેલી રીતે જે રૂપ પ્રકટયું, તે

ભાવાત્મક પદ, તે પણ તે ગોપીજનો જ્યારે થી નિઃસંકલ્પને કે
 મલ્યા ત્યારે સ્વયં દર્શનાનન્તર ત્યાજ નિઃસંકલ્પમાત્ર—ગા યુ ક્તુ,
 અને તે ' ગોપીઓ અભણા દર્શ પામી ' ઇત્યાદિથી વળવેતુ ,
 અર્થાત્ નિઃસંકલ્પમા પૂર્વ અધિગત નિક્કે વાસેન, પદીથી તેના
 આ પા પદીથી એટલે જ્યારે તે વામુદેવ ને દે દાગે, પદાર્થ
 ત્યાર આ મુનમુખ અધિગત રહિત થયુ, ત્યા નિઃસંકલ્પનીના ઉદ
 થમા રહેતુ ભાનાત્મક મુનમુખ આ પા પદી પદોન્યુ આ મુને મુન
 શકાન્ત (એક) થઈ ગયા; તેના અધિગત પ્રમાણે મુનમા પા પા
 અનન્ય મુને ૩

અત્ર વામુદેવાનિમાનાભાવ ચાકુ તર્કમાહુ અન્યયોત્તિ વાલુ—
 દેવાનાવિભાગે કલ્પા માયા વામુદેવમધિજ્ઞા, તથા જનિત સ્તન્ય મગ-
 વાન્ પુરુષોત્તમ શુદ્ધપદાર્થાભાવાત્ કથ વિચેદિત્યર્થ । અત્રાય—
 માશય । પુરુષોત્તમમ્યતુ સાક્ષાન્નનનાભવાન્ન સ્તન્યોત્પત્તિનિમિત્તા ।
 માયાયામ્તુ ' યશોદાયા નન્દપત્ન્યા મવિષ્યતી નિ વાક્યાન્નનનમન્તીતિ
 સ્તન્યોત્પત્તિહેતુત્વાન્ । તત્ર વામુદેવાનાવિભાવ કલ્પમાયાજનિતસ્તન્યે
 મોગમાત્રસાધકમ્ય લૌકિકસ્તંદસમ્ભવસ્ય શુદ્ધિરેતુત્વાભાવાદન્ન મિથત
 ચાલ્વશુદ્ધર્ચનમ્ગૌરિકમ્મમોક્તા શ્રીમત્તેન મગરાન્ ન વિવેત,
 નાદ્ગીકુર્યાદિતિ । एतेन મગરાનો મોગાભાવેનાલૌકિકન સમર્પિતમ્ય
 મક્તાર્થમેવ તેષુ કૃપયા ન મ્વાયમર્પીતિ નિર્ચપિત મવતિ ।

વામુદેવનિઃસંકલ્પ નિઃસંકલ્પમાત્ર ત્યાં પદ્ય ધ્યેય—એ રાત મુન
 મુને એ આ પ્રકરણ ન મુનીએ તા કે । માયાનો નિઃસંકલ્પ
 રહિત જન્મ થયો કદાચ તે મારા । ને ન થવાથી જે મુને—

દાણને તનદુગ્ધ થાય તે ભગવાન ક્રમ પીએ ? તે દુગ્ધ શુદ્ધ પદાર્થ નથી, 'નન્દપત્ની યશોદાશ્યા તુ' જન્મીત' એ વચનથી માયાનો તો જન્મ મનમાજ છે; કાણુ કે તેનાથીજ યશોદાજીને મ્તન્ય (ધાવણ) થયુ છે. જે વામુદેવ વ્યક્તનો નન્દગયજીને ત્યા આવીભાવિત માનીએ તો એલ માયાજનિત મ્તન્ય ભોગ માન સિદ્ધ કરનાર હોનાથી લૌકિક જોડજ ઉત્પન્ન થાય, શુદ્ધિ થાય નહિ, અને શુદ્ધિના અભાવે મ્તન્ય જેન જાણકની શુદ્ધિને માટે અધીકિક અમોઘતા ભગવાન પાન કર નહિ, અગીકાર નજ કરે આ પમંગથી ભગવાનને ભોગી અપેક્ષા નહિ હોવાથી અધૌકિક હોવાથી ભગવાન ભક્ત હિત રૂપા કરીને ભક્તના મર્પિતનો અગીકાર કર છે, નહિ - ભોગ ભોગ ના, એ પણ મ્તન્ય થઈ ગયું

નિજ્ઞ, નિ સાધનત્વ તુ વ્રજમ્યાનામ્, દેવકીવસુદેવાદિવત્ તપ - કરણાદ્યભાવાત્ । શ્રુતિરુપાણા કુમારિકાણા તદનુગતનામામ્યેષા ચાર્થે પ્રમુગ્ધ સ્વોચ્ચમેન પ્રાદુર્ભૂત ઇતિ તાસુ તદીચેષુ ચ સર્વથા મન્ત- વ્યમ્ । એત ઇતોત્તમસ્મત્સ્વામિચરણે શ્રીભાગવતવિવૃત્તિટિપ્પણ્યા ' નિ માત્રનફલાત્માય પ્રાદુર્ભૂતોઽસ્તિ ગોકુલે । અતો વય હિ નિશ્ચિતા જાતા મર્ધન ઇતિ' ઇતિ ।

નિ સાધન ભક્ત માટેજ પ્રાકટ થ--ભગવાન નિ સાધન ભન્નો માત્ર પ્રકટ થાય છે નહિજ ભક્તો નિ સાધન હતા. દેવકી વામુદેવજીએ પ્રજન્મના તપ આદિ કર્યું, તે તો મમાધન થયા આ વ્રજજનોએ એવુ તપાદિક કદ કયું નથી શ્રુતિરૂપા અને નિશ્ચિતાઓના લેગજ લેગને અનુસરનાગ અન્યને માટેજ પ્રભુ

स्वेद्यमनीष ते जीपीनोमा व्यनं लगतीषामा मर्या प्रष्ट धया
 जेम मानयुं; अर्थात् नि माधन लक्तो भाटेन प्रष्ट धया, जो गीतन
 ममर्थन इत्ता श्रीप्रवचयुं श्रीभागवत श्रीगती (१५, १०५) आ
 नेमे ह ८—

नि माधनफलात्मायं प्रादुर्भूतोस्ति गोकुलं ।

अनो वय हि निश्चिन्ता जाता सूर्येन एव हि ।

नि.म धन इयात्मा ७१ प्रभु श्रीगोक्षय ३८८ धया. गाटे
 आमे म. श्री निश्चिन्ता ७१ ध. श्रीमे

ननु 'पुरुषोत्तमस्तु नन्वगृहे एव मायया सह जातः' इत्युक्तं
 सहैव भगवताऽस्यामेव तदाविर्भाव इति नरम्या च सा जातेत्यामिन-
 म्नयोऽनुपपन्न इति चेत्, उच्यते । मायाया जनन पार्थक्येन स्थितौ
 भवति, ननु भगवता सह । अत एव तृतीयया प्राधान्यमुक्तम् ।
 भगवत एव तज्जट्टनस्याऽस्यामाविर्भावः । सा तु पृथक्तया वसदेवनेना
 नयनानन्तः जातेत्याशयेन नरम्या च सा जातेत्युक्तम् । अत एव
 पुत्रोत्सवादिकं तु शुद्धनवम्यामेव जानमिष्युक्तम् । तस्यां पृथग्भूनाया-
 मेव भगवद्दर्शनम् । तदनन्तरमेव चात्सय इति नानुपपात्तेः साधिनः ।
 किञ्च, धराद्रोणयोर्मध्यविष्टानभूतयोः स्मामिनीहृदयस्थयोस्तद्भावा-
 त्मकयो श्रीनन्दयशोदयोगवेश इति केनाप्यशेनात्र न सशक्तित्व
 मेवमुक्तीभिर्निदिष्टम् ।

मायानुं नयभीजेन भाकृत्य- (१५) तेतन मायान्दिद

નન્નગયજન ઘેર પ્રકટયા, તો માયા અને પુરપાતનનો પ્રાદટવ-સમય
 એકજ થયો, આમ છતાં 'નવમીમા માયાનો જન્મ છે' એવું વડે
 છે તે મલવે ? આનો ઉત્તર એકજ છે માયાનું જન્મયુગે તો
 ભગવાનથી વિજ્ઞાન થાય ત્યારેજ મળે, ભગવાનની સાથે નહિ
 ભગવાનનો જન્મ નથી, પણ પ્રાકટય છે, એવું પાછળ કહી ગયા
 છીએ; મારેજ 'માયાની આદે' કહી માયાનો પ્રાદુર્ભાવ નહિ, પણ
 ભગવાનનોજ પ્રાદુર્ભાવ કલો, ભગવાનજ તેનાથી આવગણવાળા થઈ
 અદ્વિતીયા દેને આપિર્ભાવ થયા છે, માયા તો જુદીજ (ભગવતપ્રાકટય
 પછી) વસ્તુદેવજ લેવા આવ્યા પછી જન્મી, એ આશયથીજ નવ-
 મીમા માયાનો જન્મ વર્ણવ્યો પુત્રોત્સવાદિક શુદ્ધ નવમીમા જ
 થયાનો હેતુ પણ એજ છે. તે જ્યારે જુદી પડી ત્યારેજ ભગવાનનું
 દર્શન થયું, (આવગણુ દૂર થાય ત્યારેજ દર્શન થાય) અને દર્શન
 પછીજ ઉત્તમ થાય, મારેજ પુત્રોત્સવ નવમીમા થયો, એ અચુતિ-
 મિદ્ધજ પ્રે અને ધનપ્રોણના પણ અવિદ્યાનરૂપ શીખ્યામિનીજના
 હૃદયમા ણિગજમાન ભાવાત્મક શ્રીનન્દયજોદાજનો પણ અતી આવેશ
 છે શીખ્યાત્મક શ્રીનન્દયજોદાજનો પણ ભાગત્મક ભગવાનના
 પ્રાદુર્ભાવ સમયે તેમા આવેશ થયો છે; એટલે કાઈ પણ અંશે
 આશિ ન વિદ્યાનોએ સંગથ ન કરવો

ઈતિ શ્રીમહાનાનાયકૃપામાત્રાવગ્મ્વન ।

હરિદામશ્ચકારેમં વિચાર વિવૃતૌ મુદા ॥૧॥

તેનાચાર્યા પ્રસીદ્યન્તે સ્વામિનો વિદુલેશ્વરા ।

સ્વામિન્ય સ્વામિન્યુક્તાન્નથા તદનુર્નન ॥૨॥

इति श्रीवल्लभायवयंश्रीविह्वलचरणेणुसामिलापदामानुदासश्री-
हरिदासविरचिनः प्रभुप्रादुर्भावविचारः समाप्तः ।

भूते श्रीनमोभक्त्यायैकपाना आश्रये यथी ।

हरिनामं कथं आनो विचार निश्चि भवति ॥१॥

प्रभक्त नाथ हो भारी श्रीगुरुद्वय निष्ठ ।

अनित्यो-श्वांग गाये ते तन्नुसारीयो नथा ॥२॥

श्रीगुरुद्वयभागाय श्रीगुरु विह्वलचरणेणुनी अभिभाषाया
दामानुदाम श्रीविह्वल चरित 'प्रभुप्रादुर्भाव विचार' अभास यथे

३५. श्रीहरिरायविरचितप्रभुप्राकट्यविचारः ॥

“पुद्वोत्तमस्तु नन्दगृह एव मायया सह जात” इत्यत्रेदं
विचार्यते, “नन्दस्त्वाम्मज उन्मत्त” “वसुदेवगृहे साक्षा” इति—
वाक्याभ्यामुभयत्र पूर्णस्यैव प्रादुर्भावो वाच्यः, स चैककाल एव,
पूर्णपुरुषोत्तमाविभावस्यैकत्वात्, “अथ सर्वगुणोपेत” इतिवाक्यात्,
अत एव मुहूर्तानन्तरं मायाजननं, आदिदैविकलीलाकालस्य तदा—
निर्गतावास्तवान् ।

श्री पुद्वोत्तम तो श्रीनन्दरायप्रदा वृद्धभांज भाषानी

સાથે પ્રકટ થયા”

આ વાક્ય વિગતરૂપ છે. “આત્મજનું પ્રકટ થયું” ત્યારે શીનન્દગમ્ય” અને “શ્રીવસુદેવજીના શૃદ્ધા સાક્ષાત્ પુરષોત્તમ પ્રકટ થયા” આ બંને વાક્યથી બંને સ્થળે પુરષોત્તમનોજ પ્રાદુર્ભાવ વધેલો, અને તે પ્રાદુર્ભાવ એકજ કાળે થયો છે, કેમકે પુરષોત્તમનો આવિર્ભાવ એકજ છે અને તે આવિર્ભાવ મળ્યે “સર્વ” ગુણસુક્ત પરમશોભન દાસનો પ્રાદુર્ભાવ થયો” એમ વાક્ય છે. આથીજ એક મુદ્દર્ત પડી મળ્યું ન-મ થયું. કેમકે આધિદૈવિક લીલાકાલ કાંઈ માયાના આવિર્ભાવનો આધાર નથી.

• एवं सति वसुदेवगृहे प्रादुर्भावोत्तरं दर्शनमिव नन्दगृहे कुतः न दर्शनज्जातमित्याशङ्क्यामाहुः ‘पुरुषोत्तम’स्त्विति, नन्दगृहे वसना-
धृतमहामणिवन्माघातृत एव जातः, तत्र मायाकार्यस्य तथानीं
स्वादर्शनस्य मत्तान्, तदानोमेव दर्शन-निरायृतदर्शनं तत्रैव ज्ञानो-
दये लय एव स्यात्, तथा चाग्निमलीलानुपपत्तिः । अत एव न
वसुदेवदेवकयोरिव नन्दयशोदयोः स्तुतिः । सावृतदर्शनात्तत्कृतनिद्रया
च ज्ञानाभावोपि । वसुदेवगृहे ॥ पूर्वतपस्यादिकलरूपत्वमाविर्भावस्य
बोधयितुं ज्ञानसम्पादनरूपं कार्यमन्तीति न मायया सह किन्तु
व्यूहेन सहितो जातः ।

જો આમ છે તો શ્રીવસુદેવજીના શૃદ્ધા શ્રીપુરષોત્તમના પ્રાદુ-
ર્ભાવ પછી દર્શન થયું તેજ પ્રમાણે શીનન્દશૃદ્ધા શ્રીપુરષોત્તમનું
દર્શન કેમ ન થયું ? આ શૃદ્ધાના ગતિધાનાર્થે શ્રીમદાપ્રમુદ
શ્રીમુખોદિનીજીના આજ્ઞા કરે છે “શ્રીપુરષોત્તમ તો શીનન્દગમ્યના

અદમા માયાની નાથે પ્રકટ થયા, વચ્ચેના વાટગાળેના મહા-
 મર્તિની જેમ માયાથી વીટળાયેનાજ પુ-ત્રોત્તમ પ્રકટ થયા, કેમકે ત્યા
 તે મમમે નિજ અદર્શન રૂપ માયા કાર્ય છે જો તેજ મમમે માયાથી
 ન વીટળાયેના પ્રજુ માતાત્ દર્શનનું દાન કરે તો શીનન્દ્યાદિને રાનો-
 દન થતા તે મર્તિનો વચ્ચે ચર્ચ જાય અને તેમ થાય તો અગ્રિમ
 મર્તિ સીસાજ વડે નહિ. આથીજ શીનમુડે પિતૃપિતૃ શીનન્દ્યગોત્ર
 ક્રમે લગતરુતિ પામકરી નથી શીનન્દ્યશોભાને માયાવજીયુક્ત
 નિન થવાથી માયાકૃત નિદ્રાએ દરીને તેમને જ્ઞાન પામ અથુ નથી.
 શીનમુડેવડના અદમા તો શીનમુડેવડએ ક્રેલા લપના દ્વરપ ભાગન
 ત્યાજીવ છે એમ જાણવું ઠ, જ્ઞાનઅભ્યાસગર કાર્ય ત્યા દ્વરપ
 , તેમ માયાની સારે મમ ન થના વ્યુદની માથે પ્રકટ થયા,
 કેમકે માદાદમના । અરજાજ કા । નિનું છે.

માહાન્યજ્ઞાનસંપાદનમ્ય કિ પ્રમાણમિતિ ચેત “નમદમ્ભ”-
 મિત્યાદિનો તર્ક તદ્દર્શનનિરૂપણાત્ ।

શીનમુડેવડ મમક્ષ વ્યદસદિન પ્રકટ થયાના નુ પમાપ ?
 “ન માનમુન ઇત્યાદિ શ્લોકમા વ્યદમદિનજ ભમ્ભદર્શનનું નિ-
 પાદ વડુ છે

નનુપ્રશુમ્નરૂપેણેવ તત્ત્વાવિર્ભાવ ઇતિચેન્ન, ‘આવિવેશાશ્ચાગને’-
 તિવાસ્યવિરોધાત્, અંશાના ભાગેન મ્વય પુરુષોત્તમ આવિવેશેતિ
 તદર્થાત્ । વસુદેવગૃહે “ત્રિદિતોમિ ભવાનિ”ત્યાદિવાસ્યાનિ તુ સ્પષ્ટમેવ
 વિરધ્યેરન્ । પ્રશુમ્નવ્યહેન સ્વસ્ય તદ્દર્શમન્વાન્વિત્વ ન ત્વાવિર્ભાવ ।

અતઃ એવં ચતુર્દેવદેવક્યોસ્તાદશાસાધારણધર્મવિશિષ્ટદર્શનપિ પુત્રત્વ-
 સુતિઃ ।

“શ્રીવસુદેવજીના શુદ્ધમાં પ્રભુમનન્ધે પ્રાદુર્ભાવ થયો છે” એમ
 પણ શુદ્ધ ન કરવી, “કેમકે અંદાજો પ્રવેશ કર્યો” આ વાક્યમાં
 શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રાદુર્ભાવ કહ્યો છે તેમાં વિરોધ પ્રાપ્ત થાય અને
 અનેક અંદાજના ભાગે કરીને રચ્ય શ્રીપુરુષોત્તમજીના પ્રવેશ કર્યો એમ
 અર્થ છે, નહીંતો શ્રીવસુદેવજીના શુદ્ધમાં પ્રાદુર્ભૂત “આપ અમને
 જિંદગત થયા છે” ક્રત્યાદિ વાક્યોના પણ સ્પષ્ટજ વિશેષ પ્રાપ્ત થાય.
 પ્રભુમનન્ધુની શ્રીવસુદેવજીના વંદની સાથે નિજ સમ્બન્ધિત્ય મૂલ્યને
 છે. તેથી કાંઈ આવિર્ભાવજ પ્રભુમનન્ધુથી નથી. આથીજ શ્રીવસુદેવ-
 દેવજીજીને આસાધારણધર્મવિશિષ્ટ ભગવદર્શન થયું, તથાપિ પ્રભુમા
 પૂનાત્પ્રસિદ્ધિઃ સ્ત્રી

નનુ માયાસાહિત્યે પ્રાદુર્ભાવાનુપપત્તિઃ તદપસારણસ્યેવ તત્ત્વા-
 દિતિચેન્ન, “તમદ્ભુત”મિત્યત્ર ધર્માણામિવ તસ્યા અપિ પ્રાદુર્ભાવ્યત્વેન
 સહભાવેનેવ તત્કરણાત્, ધર્માણાં માહાત્મ્યજ્ઞાનમિવ તત્કાર્યમદર્શન-
 મિતિ તદા તત્સમ્પન્નમેવ, અનાવિર્ભૂતાયાઃ કાર્યાનાપાદકત્વાત્ । અતઃ
 એવં “ત્વન્તુ યશોદાયાં નન્દપતન્યાં મવિષ્ણુસી”તિવાચયં રુદ્ધચ્છતે,
 અન્યથા ભગવદસાહિત્યે તત્ત્વાસ્તત્ર જનનાનુપપત્તેઃ । નહિ ભગવદાવિ-
 ભાવસ્યજ્ઞે સા મન્વિતુમર્હતિ, ‘વિલજ્જમાનયે’તિવાચ્યાત્ ।

માયાસહિત ભગવતપ્રાદુર્ભાવ ઘટે નહિ, કારણ કે માયાત્મ
 અપસારણ ભગવદર્શનથી છે એમ પણ શુદ્ધ ન કરવી, “તમદ્-
 ભુત” શ્લોકમા જેમ ધર્મના આવિર્ભાવનું કથન છે તેમજ માયાનો

પણ પ્રાદુર્ભાવ કરીને તે માયાની માથેજ નિજ પ્રાદુર્ભાવ કર્યો છે, ધર્મનું કાર્ય જેમ મારાત્મ્યમાન છે તેમ ભગવદ્દર્શન માયાનું કાર્ય છે. તેથી તે મમ્મે માયામમ્મજ ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. આપ્રાદુર્ભાવમાયા નિજકાર્યો સમ્પાદન કરી શકે નહિ; આથીજ “તુ” તો ધીનન્દપત્ની યાચગોદાશુભા પ્રકટ યદ્યશ” એમ ભગવદ્વાક્યની સક્રાંતિ થાય છે, અન્યથા ભગવદ્દિન દેવસ માયાનું ત્યા પ્રાકટયજ ધરતુ નથી, કારણ- ત્યા ભગવદ્વાચિર્ભાવ હોય ત્યા દેવ્ય માયા પ્રકટ થઇ શકેજ નહિ. માતા “વિવર્ણમાન” છે એટલાજિ વાક્ય આવી પ્રમાણુજ.

નનુ “નયમ્યા સા જાતે”ત્યત્રાગ્રિમદ્રન્યોનુપપન્ન इति चेन्न, પૂર્વ ભગવત્પ્રાદુર્ભાગવમે સા મ્થિતાપિ ન મેદેનાસીન્, સહમાવાત્ । તતો ભગવદાગમનસમયેન તત્રત્યાના ન્યામોહાર્થ ભગવન સતાશાદ્ધિજ્ઞા જાતંતીદમેન તમ્યા જનન શક્તિરૂપાયા ધર્મરૂપેણ ચર્હિર્ભૂય સ્વકાર્ય-વર્તૃત્વં । એત ઇવાગ્રે “તયા હન્તે”નિવારયેન નટ્કાર્યનિરૂપણં, તત્ર સર્વેપાં મ્વાપે નિષ્પ્રત્યૂહભગવદાગમનસિદ્ધિઃ, પશ્ચાત્ કસવ્યામોહાય મયજનનસ્વાય તમ્યા નયનમ્ ।

ભગવાન્ અષ્ટગીતે દીનસે પ્રકટ થયા અને “માયા નયમીને દિવને પ્રકટ થઇ” એમ આગ્રિમ શ્રીમુખોધિની મ્થમા નિરોધ પ્રાપ્ત કરી એમ શંકા પણ ન કરવી; પૂર્વ ભગવત્પ્રાદુર્ભાવકાલમા માયા ઉપચિનજ હતી; પરન્તુ તેનો માત્ર મહભાવ હતો, ભગવાનથી વિજ માયા ન હતી તે પછી ભગવદાગમન સમયે ત્યા ગેનાઓના વ્યામોહાર્થ માયા ભગવાનથી વિજ થઇ આજ માયાનું જન્મ, અર્થાત્ ગમ્થિરપ માયા ધર્મરૂપે બદાગ પ્રકટ થઈને ગ્રાકાર્ય-રણ

યયું આથીજ 'તે માયાએ દૂત' વાક્યમાં માયાકાર્યનું નિરૂપણ
કયું છે. ત્યાં માયાથી સર્વને નિદ્રા પ્રાપ્ત થઈ અને તેથી ભગવદા-
ગમન નિઃપ્રત્યક્ષ-નિર્વિધ્ન-સિદ્ધ યયું. પછી કંસના વ્યાભોદ્ધ માટે
ભય ઉત્પન્ન કરવા માટે ત્વરાથી માયા નયન યયું.

एवं सति पुरुषोत्तमाविर्भावोर्धरात्रसमाप्तौ सत्यामष्टम्यामेवो-
भयत्र । नन्दगृहे उत्सवस्तु तावत्काले “जातं परमि”तिवाक्यान्
सामान्यज्ञानसत्त्वेपि विशेषदर्शनाभावात् तस्यां गतायामेव । तत
आगमनादिकं मुहूर्तमात्रेण सिद्धमिति तदुत्तरमेव जाता पृथगाविर्भूता ।
अत एव वसुदेवग्रहणयोर्म्यापि, भगवत्सहभूतायास्तु ग्रहीतुमशक्यत्वात् ।

આ પ્રકારે પુરુષોત્તમાવિર્ભાવ અને અષ્ટમે અર્ધ રાત્રિ મળ્યે
અષ્ટમીદિને થયો, શ્રીનન્દાલયમાં નન્દમહોત્સવ તો માયાના મથુરા-
ગમન પછીજ, એમ “જાતં પરમ્” વાક્યથી જણાય છે. કાંઈક
જન્મ્યું એમ સામાન્ય જ્ઞાન હતું; તથાપિ વિરેપ દર્શનનો અભાવ
હતો, તેથી માયાના ગમન પછીજ શ્રીનન્દાલયમાં નન્દમહોત્સવ તો
થયો. ત્યાંથી આગમનાદિક તો મુહૂર્ત માત્રમાંજ મિદ્ધ યયું, તેથી
આગમનાનન્તરજ માયાનું જન્મ અર્થાત્ પૃથક્ આવિર્ભાવ, અને
તેથી માયા મીવસુદેવજી પ્રદક્ષિણોચ્ચ પશુ થઈ, કારણ કે ભગવત્સહ-
ભૂત માયાનું તો પ્રદક્ષિણ અશક્ય છે.

पुरुषोत्तमाविर्भाविदिनं त्वष्टम्येव, सापि शुद्धा ससम्यसंयुता,
अर्धरात्रसमयोत्तरमुहूर्तपर्यन्तं सत्याः शुद्धत्वात् । तस्यामेव प्रादुर्भावो
न सप्तमीयुतायामिति प्रादुर्भावोत्सवव्रतादिकर्तृणामष्टम्यां सप्तमीवेधे
सति तत्प्रादुर्भावतिथित्वाभावादन्यथाकृतिर्दोष एव ।

પુરુષોત્તમાર્ચિર્ભાવ દિવસ તે આષ્ટમીજ અંત તે પણ શુદ્ધ
 અર્થાત્ મમમી સંચેત સંસ્ત, દારણ કે અર્ધરાત્રમગયોત્તર મુદ્દત
 પર્વન્ત આષ્ટમી શુદ્ધ છે. આ શુદ્ધ આષ્ટમીમાંજ ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ છે,
 મમમીપુત્ર આષ્ટમીમા પ્રાદુર્ભાવ નથી. સમમી-વેધપુત્ર આષ્ટમીમા
 જે પ્રાદુર્ભાવેત્મવત્તાદિ કરે છે, તેમને આન્યથાકૃતિનો દોષ સાગે
 છે, દારણ કે તે અગરે પ્રાદુર્ભાવ તિથિજ નથી.

નનુ एवं नक्षत्रमपि रोहिणीसंज्ञा स्थित तत्र तत्रेति कृत्वा—
 वैवસ્વતस्मिन्नपि दोषायेति चेन्न, “यत्स्यैराजनि जन्म क्ष”મિતિવાવયાત્
 રોહિણીનક્ષત્રમદ્વ્યામગ્રિમનવમ્યાઞ્ચ શ્રુતિકાવિદ્ભગેષુ દુરગ્, તાદશ એવ
 પ્રાદુર્ભાવત્તસ્મિન્નથાવિદે મતોત્પદાઞ્ચકળ્ણસ્યદોષત્વાત । તસ્માત્
 શુદ્ધાષ્ટમીતિથિરેવ જન્મદિનત્વાદૈષ્ણવૈરુપોપ્ધા ।

ત્યારે તો તે અગરે રાત્રે નક્ષા “૧૨” રેયા કૃતિકા દેવ પણ
 દોષરૂપગણાને એમ સૂક્ષ્મ ન કંચી “યત્સ્યેરાજનિ જન્મ ક્ષ” વાદ્યથી
 આષ્ટમીમા અને આશ્રમ નવમીમા ઉભા તિથિમા રોહિણી-નક્ષત્ર
 નુપ છે, અર્થાત્ શ્રુતિકાવિદ્જ છે. ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ તાદશ કૃતિકા-
 વિદ્ રોહિણીમા ઉપાશ્રી શ્રુતિકાવેદમા નંત્વવાદિ કરનામા દોષ
 નથી, માટેજ શુદ્ધાષ્ટમીતિથિજ જન્મદિવસ દોષથી નક્ષત્ર-વેચાર ન
 કરતા દેવજ શુદ્ધાષ્ટમીજ વૈભવોએ ઉપોદયી

નનુ તિવિશયે શુદ્ધાષ્ટમીમાને કાવોપ્યેત ચેદાવિનાનોમયાવા-
 રત્તેન તદ્દુક્ત્વાત્તવમ્યેનોપોપ્ધા ન સસમીનન્ધયુવાદમ્પયિ । અગ
 ણ્ય “વિહાય નવમી”ત્યાદિવાક્યાનિ । અદુક્તમન્નવચેત ‘વેવલા’

તથા કૃત્તિ યાતા દ્વિતીયદિને દશમીયુતાપિ । અત એવ દિવૃત્તિશ્રન્થે પ્રમુખિઃ “કેતલે”ત્યુક્તમ્ । શુદ્ધાષ્ટમીત્યાગે પ્રાદુર્ભાવદિનાતિક્રમાદોષ ણ્ય । ન હિ ઉત્તયોત્ર વ્રતાદિહેતુઃ કિન્તુ તિથિરેવ, અન્યથા “નવમ્યાં પ્રાતસ્તસવ” ઇતિ મધ્યાહ્નપર્યન્તમેવોપોષણં સદૈવ સ્યાત્, જન્માદિધ્યાન્તુ ખોજનમેવ । તથા ચ સકલસ્મૃતિવચનવિરાંધઃ । નિદ્રાન્થેપિ “અનન્યાન્યપિ તથા કુર્યા”દિતિ વ્યાખ્યાય “ઉત્તયો યત્ર ધે હરેઃ” ઇતિ નૃસિંહવામનજયન્ત્યોરેવોત્તસવનિમિત્તક-વ્રતાદિકલુચતં, શ્રીકૃષ્ણભક્તસ્ય તત્સમ્યન્ધિત્વેનો-ત્સાહાત્ ભક્તવત્સલાવતારત્વેનાનુકૂલત્વાત્તદુત્તસય-કૃતૌ તદ્વ્રત્વેન ભગવદાવેશહેતુતયોત્તસવપર્યન્તમેવોપોષ-ણાદિકં, ન ત્વહંરાત્રવ્યાપિ અત એવ નિવચ્ચે વામનમયન્ન્યુત્તસવકરણે “નૃસિંહજયન્તીવ્રતમુત્તસવશ્ચેદિ”ત્યનેનોત્તસવમ્ય કૃતાકૃતત્વેન તદ્વ્રતસ્ય કૃતાકૃતત્વનુક્તં, જયન્તીવ્રતસ્ય પુદ્ધિમાર્ગાયેઃ સર્વથા વર્તવ્યત્વાત્ ।

નિમિત્તમ્બા શુદ્ધાષ્ટમીનો અભાવ હોય ત્યારે કહાં તિથિ ઉપો-પવી ? પ્રાદુર્ભાવોત્તસવનો આધાર હોવાથી તદનુકૂલ છે, વેધી નવમી-ગાંજ ઉપવાસ કરવો, સપ્તમીના ગન્ધયુક્ત પાણ્ય અષ્ટમીમાં સર્વથા નાદિજ, આર્થીજ “વિહાય નવમી” ઇત્યાદિ શાસ્ત્રાગ્રન્થ પાળુ છે, પૂર્વોક્ત પ્રકારે અનુકૂલ નામી દેવલ હોય વા નવમીની જોદિ હોય નો દ્વિતીય દિને દશમીયુતા પણ નવમી લેવી, આપ્તીજ દિપાવળીમાં શ્રીપ્રજુમન્જે “કેવલા” પદ ધર્મુ છે. શુદ્ધાષ્ટમીનો ત્યાગ કરવાથી પ્રાદુર્ભાવદિનાનિષ્ઠાથી દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં વ્રતાદિકનો દેતુ ઉત્તય નથી, પરન્તુ તિથિ છે; અન્યથા નવમીએ પ્રાતઃકાલમાં હિતમ્

યથો નેત્રી નયમીના મધ્યામનયપર્યન્તજ ઉપોપાદ્ય મદૈવ પ્રાપ્ત
 થાય અને જન્માષ્ટમીને દિને તો બોલનજ પ્રાપ્ત થાય; અને તેમ
 થાય તો સન્ધ્ય સ્મૃતિવચનનો વિશેષ પ્રાપ્ત થાય. નિશ્ચન્ધમા
 “અન્યત્રયપિ તથા કુર્યાત્” નું વ્યાખ્યાન કરીને “ઉસવો યત્ર વેદે”
 ત્યાદિથી ઉત્તમવનિગિતકે વ્રતાન્તિકે તો કેવલ નૃમિદજયન્તીમાજ
 અને વામનજયન્તીમાજ કહેયું છે, નગમિદ્ધ અને વામન ભગ્ન
 ત્વમગન્ધી હોવાથી શ્રીકૃષ્ણવાત્તને ઉત્પાદક થાય છે તેથી, તે ઉભય
 આરનાજ ભક્તવત્સલ હોવાથી અનુકૃત છે તેથી, ઉત્તમમા ઉપોપાદ્ય
 અર્થ છે તેથી, ભગવદ્ભવેજ હૃદયને કરીને તે જો જયન્તીમાં ઉત્તમ
 પાર્યન્તજ ઉપોપાદ્યિકે દગ્ધુ, અટોના નદિ આજ હતુથી નિખ
 ન્ધમા વામનજયન્તીના ઉત્તમવક્રજન્યન્નમમમા “નૃમિદ્ધજયન્તીત્વ
 ઉત્તમ હોય તો” ત્યાન્તિકે ક્ષિક્ષાથી ઉત્તમવતી કૃતાકૃતતાથીજ તદ્દગ્ધ
 વ્રતન પામ કૃત જન્ય અષ્ટ કથું છે.

નનુ જન્માષ્ટમીનમપિ મયાંગમાર્ગીયમેવેતિ चेन्न, स्वप्नुप्रादु-
 भावदिनत्वेन तस्मिन् स्मृतये स्वरूपादौ प्रादुर्भावाशया पुष्टिमार्गीय-
 रपि लौकिकसर्वभोगविवर्जनात् । लौकिकभोगस्तु बाधकः प्रादुर्भावे,
 अशुद्धे हृदि नटनाविर्भावात् । एतावान् विशेष—यस्देव व्रत कर्तृ-
 भेदेन द्विविधं श्रवणादियत्, न तु वनभेदो निर्णययेदथ । अन्यथा
 पुष्टिमार्गीणामभर्मत्व स्यात् । न हि पुष्टिमार्गे प्रथम एव त्यागो
 नन्दादामिरुद्धवादमिश्र सर्वधर्महरणात्, किन्तु धर्मिणि केचले प्राप्ते
 अत एव स्वामिनीनामपि फलदशायामेव “सन्न्यज्य” “काम्त्रदङ्गत”
 इतिवाक्याभ्यां ओस्संदन्याग उक्तः ।

જ્યન્તિવ્રત તો પુષ્ટિમાર્ગીયાએ સર્વથા કર્તવ્યજ છે. જન્મા-
 પ્તીતન પણ મર્યાદામાર્ગીયજ ગણાશે, આ શૂંકનો પણ અવગત
 નથી. નિજ પ્રભુનો પ્રાદુર્ભાવ દિવસ છે તેથી તે દિવસે નિજ હૃદ-
 યમા વા નવ પાર્શ્વમા ભગવન્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ થશે એમ આશાએ
 પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્ત પણ લીકિક મર્વ બોગનું વિચાર ન કરે છે,
 લીકિક ભોગ તો ભગવતપ્રાદુર્ભાવમા સદૈવ બાધક છે, અગદ હૃદ-
 યમા ભગવતપ્રાદુર્ભાવજ થનો નથી. એટલેજ વિશેષ છેકે મનમુગ્ધ
 તે મત કરૂંબેદે દ્વિવિધ છે, તેથી વ્રતભેદ કે નિર્ભયભેદ નથી;
 અન્યથા પુષ્ટિમાર્ગીઓ અધર્મી થાત પુષ્ટિમાર્ગમા પણ પ્રજાપતી
 ત્યાગ નથી, જાન શ્રીનન્દગણ્ડ અને ઉદ્યાન્દ પ્રભાતેએ સર્વવર્ગો-
 મગજ કયું છે, પન્નુ દેવક ધર્મિગ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ ત્યાગ,
 અધર્મ શ્રીમામિ શ્રીઓનો પીજનોનો પણ અવગત ન 'મન્ય'ત
 'કા મન્દ્રતે' મત્યાદિ વાક્યથી બોધવે ત્યાગ કર્યો જે.

કિન્ન, પુષ્ટિમાર્ગે વર્મિવિરુદ્ધધર્મત્યાગો, નતુ તદનુકૂલત્યાગ,
 અન્યથા સત્તદશાધ્યાયે વર્પતુર્વર્ણને લીલોપયોગિત્વેન વ્રજે સર્વધર્મનિરુ-
 પણમાચાર્યેને કૃત મ્યાત ।

હિંગ, પુષ્ટિમાર્ગમા પણ ધર્મિવિરુદ્ધ જે ધર્મ હોય તેવા
 ધર્મનો ત્યાગ છે, પરન્તુ ધર્મ્યનુકૂલ ધર્મનો ત્યાગ નથી, જે અનુ-
 કૂલ ધર્મનો પણ ત્યાગ હોય તો સત્તદશાધ્યાયમા વર્ણીતનું વર્ણન
 કરતા લીલાપયોગિત્વે કરીને વ્રજમા સર્વ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે,
 તે શ્રીમદ્ ગાયત્રીગમ ન કરત

અન્યત્ત્વ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગો હિ પ્રાવટ્યદશાધ્યાયેવ સમ્ભવતિ,
 સાશ્વાતપ્રમેયાનુભવાર્થ પ્રમાણપત્તિયાગાત્ । નહિ અપ્રાપ્ત પ્રમેયે

મયે નેગી નવગી ॥ મધ્યાહ્નનયપર્યન્તજ ઉપોપલ્લ મદૈવ પ્રાપ્ત
 થાય અને જન્માષ્ટમીને દિને તો ભોજનજ પ્રાપ્ત થાય; અને તેમ
 સાથ તો સન્ન ઝમ્તિયવનનો નિરોધ પ્રાપ્ત થાય. નિમન્ધમા
 “શન્યાન્વપિ તમા કુર્યાત્” નું આખ્યાન કરીને “ઉત્સવો યત્ર વેદં”
 ત્યાદિથી ઉત્તરનિગિષ્ઠક વ્રતાર્થે તો કેવળ નૃસિંહજયન્તીમાત્ર
 જાને વામનજયન્તીમાત્ર કદાં છે, નૃસિંહ અને વામન ભગવત્
 તન્મયન્તી હોવાથી શ્રીકૃષ્ણ તને ઉત્સવ થાય છે તેથી, તે ઉત્તમ
 જયન્તા ભગવાનમણ્ણ હોવાથી આનુકૂળ છે તેથી, ઉત્તમમા ઉપોપલ્લ
 અર્થે છે તેથી, ભગવાનેના તત્ત્વને કરીને તે જો જયન્તીમા ઉત્સવ
 પર્યન્તજ ઉપોપલ્લુકિક ગ્રન્થ, અંગેગન નદિ આજ હતુથી નિમ
 નમા વામનજયન્તીના ઉત્તમકન્ધ-મસમમા “નૃસિંહજયન્તીનય
 ઉત્તમ હોય તો” ત્યાદિ શિક્ષકથી ઉત્તમની કૃતાકૃતતાથીજ તદ્દર્થ
 નવન પાગ કૃત કૃત્ય નાદ કથું છે.

નતુ જન્માષ્ટમીત્રગમપિ મર્યાદામાર્ગીયમેવેતિ ચેન્ન, સ્વપ્રપ્રાદુ-
 ભાવદિનત્વેન તસ્મિન્ સ્વહૃદયે સ્વરૂપાદૌ પ્રાદુર્ભાવાશયા પુષ્ટિમાર્ગીયે-
 રપિ લૌકિકસર્વભોગવિવર્તનાત્ । લૌકિકભોગસ્તુ વાચકઃ પ્રાદુર્ભાવિ,
 અશુદ્ધે હૃદિ નટનાવિર્ભાવાત્ । एतावान् विशेष-दर्शदेव व्रत कर्तु-
 भेदेन द्विविध श्रवणादिवत्, न तु व्रतभेदो निर्णयभेदश्च । अन्यथा
 पुष्टिમાर्गિणामર્થમત્વ સ્વાત્ । न हि पुष्टिमार्गे प्रथम एव त्यागो
 नन्दादाभिरुद्धवादिभिश्च सर्वधर्मकरणात्, किन्तु घर्णिणि केनले प्राप्ते
 અત એવ સ્વામિનીનામપિ ફલદશાયમેવ “સન્ત્યજ્ય” “વાસ્ત્વદક્ષત”
 કૃતિવાક્યામ્યાં લોકમેદન્યાગ ઉક્ત ।

અવતીવ્રત તો પુષ્ટિમાર્ગિયો અર્થથા ક્ષત્ત્વજ છે. અન્ના-
દગીવ્રત પણ મર્મોદામાર્ગિયજ ગણાએ, આ શુદ્ધકાનો પણ આવગર
નથી. નિજ પ્રભુનો પ્રાદુર્ભાવ દિવ્ય છે તેથી તે દિવ્યે નિજ હૃદ-
યમાં ત્યાગ દરપાદમાં ભગવત્સ્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ થશે એમ આશાએ
પુષ્ટિમાર્ગિય ભક્ત પણ સીકિક મર્મ બોગનું વિચારન કરે છે,
સીકિક ભોગ તો ભગવત્પ્રાદુર્ભાવમાં સદેવ આપક છે, આશા હૃદ-
યમાં ભગવત્પ્રાદુર્ભાવજ થતો નથી. એટલેજ વિવેક છેકે અપ્રાપ્ત
તે વ્રત કર્તુએકે દિવિધ છે, તેથી વ્રતભેદ દે નિર્ભયભેદ નથી;
અન્યથા પુષ્ટિમાર્ગિય અધર્મ થાય પુષ્ટિમાર્ગમાં પણ પ્રથમધીત
ત્યાગ નથી. મનુષ્યે મીનન્દગમ્ય અને ઉદયજ પ્રભાતેએ મર્મવર્ગી-
અરણ્ય કયું છે, પરંતુ દેવન ધર્મિસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ત્યાગ;
અર્થાત્ શ્રીઆમિલીજનો-ગોપીજનોનો-પણ મધ્યમામાજ 'મન્ય-'
"કા જ્ઞાત સે" મત્યાદિ વકવર્ગી ભોમ્વેદ ત્યાગ કર્યો એ.

કિન્ન, પુષ્ટિમાર્ગે ધર્મિવિરુદ્ધવર્મત્યાગો, નતુ તદ્વૃક્ત્ત્યાગો,
અન્યથા સસદ્ગાધ્યાયે વર્પતુવર્ણને લીલોપયોગિન્વેન વ્રજે મર્મવર્મનિરુ-
પણમાત્ત્યર્થેન વ્રત સ્યાત્ ।

હિંચ, પુષ્ટિમાર્ગમાં પણ ધર્મિવિરુદ્ધ જે ધર્મ દોષ તેવા
ધર્મનો ત્યાગ છે; પરંતુ ધર્મનુકૂલ ધર્મનો ત્યાગ નથી, જો અનુ-
કૂલ ધર્મનો પણ ત્યાગ દોષ તો સસદ્ગાધ્યાયમાં વર્ણીતનું વર્ણન
કરતા લીલાપયોગિત્વે કરીને વ્રજમાં સર્વ ધર્મનું નિરપણ કયું છે.
તે શ્રામદ માર્ગસ્વરૂપ ન ક્ષત

અન્યત્ત શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગો હિ પ્રાવચ્ચદગાયામંવ સમ્ભવતિ.
સાક્ષાત્પ્રમેયાનુભવાર્થ પ્રમાણપરિત્યાગાત્ । નહિ અપ્રાપ્તે પ્રમેયે

પ્રમાણપરિત્યાગ રૂચિતઃ, ભગવત્તોષહેતુત્વાત્ । અન્યથા “વધેમાઃ
સ્ત્રિય” ઇતિ પદ્યવ્યાકૃતૌ “સદ્ગ્રાપ્તિપર્યન્તમધર્માભાવાય ગોપસમ્બન્ધેન
પૂર્વોક્તધર્મનિયમમ્મ્માઃ કૃતવાનિ”ત્યાનાયોક્તિર્વિરુદ્ધેત । તસ્માત્
પુષ્ટિમાર્ગીયૈરપિ સ્વરૂપાગ્રાકટચદશાયાં વેદોદિતમર્યાદાપિ ન ત્યાગ્યેતિ
ક ભગવદ્ગમાનરણાદિરૂપવૈષ્ણવમર્માદાત્યાગમન્માકરનેતિ પૂર્વમેવ
તત્ત્યાગં પદ્મનઃ કુર્વન્નઃ કારયન્નથ પિહતફલાશા મૂર્ત્વનમા ઇતિ ।

કિં ગ શબ્દ પુષ્ટિમાર્ગ માકટચદશામાજ અમ્મને છે, કારણ કે
તેમા આત્માન્ પ્રમેયનો અનુભવ કરવાને પ્રમાણપરિત્યાગ છે, આમા-
મપ્રમેયમા પ્રમાણપરિત્યાગ હિનિ નથી, પ્રમાણ ભગવત્તોષહેતુ છે,
અન્યથા “લિનાઃ દિગ્” શ્લોકના વ્યાખ્યાનમા “અદ્ગ્રાપ્તિ પર્યન્ત
અધર્મ ન યાગ એ હેતુથી ગોપનો અમ્મન્થ કરાવીને શીગોપાજનને
પૂર્વોક્ત ધર્મનિયમમાં રિધન કર્યા” આ શીમદાઆર્થગરબ્જના વાક્યમા
લિગધ ગ્રામ યાગ, તેથી પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તને એ પણ સ્વકવની અપ્રા-
કટ્ય દશામાં વેદોદિત મર્યાદા પણ ન ત્યજવી તે કયા ભગવદ્ગતા-
અરણ્યશિષ્ય વૈષ્ણવમર્માદાના ત્યાગની અભાવના પણ? તેથી પૂર્વ
અપ્રાકટચદશામા-જ પ્રતત્યાગ વદતા કંતા અને કગવના મૂર્ખતમ
છે, તેમની દસાશાનોજ નિષાત થયેયો છે

કિંચ પુષ્ટિમાર્ગીયાચાર્યવૃત્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગનિરૂપિતૈવ ભવતિ । લોક-
સદ્ગ્રાહિકા તુ લોકવેદસમ્બન્ધિની । સા ન તુ મક્તિમાર્ગીયાપિ,
“વૈષ્ણવ્થ્વં હિ સદ્ગમિ”તિવાક્યાન્ ।

કિંચ, પુષ્ટિમાર્ગીય શીમદાઆર્થગરબ્જની કૃતિ પુષ્ટિમાર્ગનિરૂ-
પિકાજ હોય છે તેમની લોકવેદસમ્બન્ધિની કૃતિ લોકમર્માદેશ

હોય પરન્તુ ભક્તિમાર્ગીયં' ઇતિ ભોક્તૃમુખાલિકા નથી. "દેવગત્યં દિ
ચાગમ" - રૈગગત્યં મદચ છે-એ વાક્ય આ પ્રમાણ છે.

ન ચ નિવન્ધ ણ્ય " પૂજામાર્ગે ઉત્સવયાત્રાસહિતા પૂજા
કર્તાવ્યા"ઇત્યુપસંહારાજ પુષ્ટિમાર્ગીયત્વં પ્રતાદેરિતિ વાચ્યં, અક્ષતયા
પૂજાયુક્તે માર્ગે ભક્તિમાર્ગે' ઇતિ તદ્વ્યાંત્ । અન્યથા આદિતો ભક્તિ-
માર્ગમુપજામ્યાન્ન મર્થેના નિરૂપણાદુપક્રમોપસંહારવિરોધઃ સ્યાન્ ।

નિગન્ધમા "પૂજામાર્ગેનાં ઉત્સવયાત્રા સહિત પૂજા કરવી' એમ
ઉપસંહારી પ્રતાદિ પુષ્ટિમાર્ગીય નથી એમ પણ ચૂકા ન કરવી,
"અર્ચ્ય દોષાગી પૂજાપુકત ભક્તિમાર્ગી" એમ અર્થ છે, અન્યથા
આરંભમાં ભક્તિમાર્ગને ઉપક્રમ કરીને અગ્ર સાર્થકા નિરૂપણ
કરીને પુનઃ પૂજામાર્ગથી ઉપસંહાર કરે તો ઉપક્રમેપસંહાર-વિરોધ
પ્રાપ્ત થાય.

કિંચ્ચ ન હાત્ર પૂજામાર્ગો નિરૂપ્યતં તત્કલ્પસ્ય સાર્વભૌમાદેર-
નિરૂપણાદ્વિમૃતિરૂપાણામુપાસ્યત્વેનાનિરૂપણાચ્ચ । વિન્તુ પૂજામાત્ર-
મદ્રત્વેન નિરૂપ્યત ઇતિ 'પૂજામાર્ગે'ઇતિ પદસ્ય મદુક્તં વ્યાખ્યાનમેવ-
નિદિશ્તુ ॥

[ક્ર: ૪, આ પૂજામાર્ગનું નિરૂપણ નથી, કારણ કે પૂજા-
દ્વારા સાર્વભૌમાદિનું અને ઉપાસ્યત્વે વિમૃતિરૂપ દેવતાઓનું નિરૂપણ
નથી, પરન્તુ ભક્તિમાર્ગના અગ્રતાથીજ પૂજામાર્ગનું નિરૂપણ છે,
તેથી આ "પૂજામાર્ગ" શબ્દનો અર્થ એ છે-એ "પૂજાપુકતભક્તિ-
માર્ગ"જ થાય છે, આ દિશા.

શ્રાન્તા દોષસ્તાક્રાન્તા વૃથા શ્રાન્તા વિચારણે ।
 ત્યક્તવ્યા નૈવ વક્તવ્યા વેદવાદ્યાઃ સદુક્તિભિઃ ॥૧॥
 શ્રાન્ત દોષસ્તાશ્રાન્ત ગ્રથા શ્રાન્ત વિચારભાં ॥
 ત્યક્તવ્ય નૈવ વક્તવ્ય વેદવાદ સદુક્તિભે ॥ ૧ ॥

૩૬. શ્રીમત્પ્રભોર્વયોનિરૂપણમ્ ।

રસાત્મકો હિ બગવાંસ્તસ્યાવરસઃ પુનઃ ।
 તસ્ય મુખ્યરસત્વોક્તિરભેદે યુજ્યતે કથમ્ ॥૧॥

ભગવાન રસાત્મક છે. તેજ પ્રભુને હરી અધરસ રૂહેલો છે. તે અધર રસ મુખ્ય રસ છે, એમ કહેવામાં આવે તો ને ઉક્તિ રસાત્મક પ્રભુ અને તેમના અધરરસ એ અન્નેના અભેદરૂપે કવી શીને મૂન થઇ રહે ?

નહિ પ્રમૌ સ્વભેદોઽસ્તિ કશ્ચિદત્ર રસાત્મભિઃ ।
 નાત્રોચ્યતે, યયૈવાન્નફલે ચૈક્રમોઽપિ હિ ॥૨॥
 બહિરન્નઃ કુનો ભેદો રસયોગપિ દૃશ્યતે ।
 ત્વાગતો ન તથા વદ્યતદન્નર્નિમ્નૌ ગ્સઃ ॥૩॥

પ્રભુમાં પોતામાંજ આ રસોનો બેદ-પ્રકાર જેવો નહીં; તેમજ રસસાસ્ત્રના બાલકારોયે તેવો કોઈ બેદ કહ્યો પણ નથી. કેરીમાં અખણ્ડ એકરસ રહેલો છે; તેમ છતાં બહારનો અને અન્દરનો એમ બે રસનો બેદ દેખાય છે. દાખલા તરીકે કેરીમાંથી જે રસ બહાર કાઢવામાં આવ્યો હોય છે, તેવો કેરીની છાત્રના અન્દરના ભાગમાં નથી હોતો (કેરીમાં રસનો બેદ નથી; પરંતુ રમનો ખરો આરવાદ કેરીને ઘોળી રમ બહાર કાઢ્યા પછી આવી શકે છે. ત્યાંસુધી એ કેરીમાં ને કેરીમાં હોય ત્યાંસુધી તે સાચા રવાદનો અર્થાત્ક મનો નથી, તેજ પ્રમાણે રસાત્મક પ્રભુ અને તેમના અધરમાંથી બહાર ઝરતો રસ એનો બેદ દેખાય છે. આ અધરરસ મુખ્ય છે; એનો રસાત્મક પ્રભુ સાથે અબેદ કેવી રીતે બન્ધ એસનો થાય, ને અતીં પૂર્વપક્ષ છે.) ૨-૪.

वस्तुतस्तुभयोरैक्यं तारतम्यं च वर्तते ।

तथाप्राप्याद्यरसतस्फારतम्यं विबुध्यताम् ॥૪॥

કેરીના આ બન્ને પ્રકારના રસમાં એકતા પણ રહેલી છે, અને તદ્વાપત-બેદ-તારતમ્ય ભાવ પણ રહેલો છે. તેજ રીતે આ અધરરસનો આદ્ય રસાત્મક પ્રભુથી તદ્વાપત બાલુલો.

ऐक्यं च सर्वथा तस्मादभेदे मुख्यतोच्यते ।

आनन्दसारभूतत्वमत एव प्रभृदितम् ॥૫॥

દરેક રીતે એ બન્ને પ્રકારના રસમાં એકતા તો રહેલીજ છે અને તેથીજ અબેદ મુખ્ય રહેલો છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આ વસ્તુનો ખ્યાલ રાખીનેજ અધરરસને સીમદ્વાપ્રબુલ્યે આનન્દનો માન્યૂત કહ્યો છે. ૫.

‘‘સ્ત એવ સ્વામિનોનામાશ્લેષેઽસ્તિ તદ્દાદરઃ ।

અન ઇવાધિકારોઽપિ તત્ત એવ પ્રવેશત ॥૬॥

તે અધરગ આનન્દનો આરમ્ભ હોવાને કારણેજ આગિનીંગો
ગોપીજનોને પ્રજ્વળા આન્વેષમા તે અધરગ તરફ મુખ્ય આદર
રહેયો છે આ કારણેજ તે ગોપીજનોને આન્વેષમા અધિકાર
પામ રહેયો છે ।

વેણુદ્વાગ વિયોગે તુ જીવનં તત્ત એવ દિ ।

એવ મૃત્યુત્વનિર્વારસ્તદ્રમે સ્વચીયતામ્ ॥૭॥

તિ સ્વાંભોગ્યમુદાધિસ્યમ્ય વિનિરૂપણમ્ ॥૭૧॥

પ્રજ્વળો નિર્લ હોવા છતાં પ્રજ્વ હૂઝર રહી જસાંગો નાદ કરે
તને લીધે જે ગોપીજનોનું ‘‘અન દમી રહેતું તત્ત, તે પણ અર્થ-
માથી પ્રજ્વળા અધરગના આન્વાદનો અનુકર ગોપીજનોને
મળ્યાજ કરતો, તેને લીધેજ આમ હોવાને લીધેજ અધરગો રમ
એ મુખ્ય છે, એમ જાણુ. આ ઉપરથી મગજી શકાશે કે જે
મુદા-અધરામ્ભ રમતો અર્વા આન્વાદ ન લમ સકાય તેજ અર્થ-
શ્રેષ્ઠ છે ૭૧

દ્વિવાર્ષિકં કુમારોઽન્ન મન્તવ્યોઽસ્મદ્ગ્રમુ સદા ॥૮॥

મર્ગ તદીયમામગ્રી મન્તવ્યેવ તથાવિવા ।

અતો દિ વ્રતકાર્યા અપ્યુક્તા ગોપકુમારિકા ॥૯॥

‘‘એવં વિરમિ’’ગિન્યત્ર પ્રમુચિશ્ચ નિરૂપિતમ્ ॥૯૧॥

આ લીલામાં આપણા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજને માત્ર એ 'વર્ષના કુમારજ સદા માનવાના છે. પ્રભુતા એક માટે રૂઢેલી જે કંઈ તાગતી તે પણ એ વર્ષના કુમારને માટે હોય, તેવીજ માનવાની છે. આ વંસ્તુનેજ ખ્યાલમાં રાખીને પ્રતી ધ્રુવજ કરનારી જે ગોષ્યાધિકાઓ દત્તાં, તેઓને પણ 'ગોપકુમારિકાઓ' કહેવામાં આવી છે આ દકીકત શ્રીમદ્ભાગવત-દશમ સ્કન્ધ અધ્યાય ૧૧ માના છેલા શ્લોકમાં "एवं विहारः कौमारः" એ શ્લોકમાં પ્રભુની કુમારવસ્થાનીજ સર્વ લીલાઓ દત્તી, તેના ખુલાસો ત્યાં શ્રીમદા-પ્રભુજે મુખોદ્ધિનીજમાં આપ્યો છે. ૮-૯૩.

कुमारी च कुमारश्च व्रत एवामवत्प्रभुः ॥१०॥

‘प्राप्तोऽपि क्षत्रियोऽपी’त्यादित्वाद्धृतिकारिकाः ।

तानु चास्मत्स्वामिभिस्तु सर्वा लीला निरूपिताः ॥११॥

મજામુગિમાં કુમારીસ્વરૂપે અને કુમારસ્વરૂપે આપ પ્રભુ પોતેજ થયા દત્તા. તેજ સ્થળે (ભા. ૧૦-૧૧-૪૮) મુખોદ્ધિનીજમાં શ્રીઆચાર્યવર્યોએ પ્રભુની મમત્ર લીલાઓ કુમારસ્વરૂપે કરી દત્તી. પ્રાદાણ પણ થાય, ક્ષત્રિય પણ થાય; સમગ્ર રંગને એકત્ર રૂઢેલોજ હોય 'તેતિથિતિમા સ્વીકારી સિધે-પ્રભુને મયાંદા પ્રતિબંધ કરનારી નથી.' મજાની લીલાઓમાં જ્યાંસ્ત્રીમાં કુમારવસ્થાની જરૂર દત્તી ત્યાંસ્ત્રી તે અવસ્થા રાખી; પછી જરૂર નહોતાં ત્યાંમ ક્યો. ૧૧

तादृशेऽग्निलसामर्थ्यं हरेः, कामः स्वरूपन ।

कामाश्रये वयोपंक्षा न तु साक्षात्स्वरूपके ॥१२॥

તેવા પ્રદારના સ્વરૂપમાં પ્રભુનું સમગ્ર સામર્થ્ય આવી રહ્યું

તે ને સ્વરૂપને ત્રીજી કાગળી સ્થિતિ છે હવે જો કામનો આશ્રય
કર્યામાં આવે તો પ્રભુની ત્રણ કૃતિઓ છે, તે જાણવાની જરૂર
જવાળાય; ત્યાં આશ્વાત્મ્યપ્રાપ્તિનોજ અભાવ હોય ત્યાં વધ જાણ
વાની જરૂરજ નથી ૧૦

તસ્ય સ્વપ્ન તુ મન્નદ્યમંત્રમપ્રાદ્યમન્ત ॥૧૦૧॥

આ પ્રમાણે તે પ્રભુના સ્વરૂપનો તે અપ્રાપ્ત છે, અનીકિત
છે, તેમ જિગ્ઞાસુ કહેવા. ૧૦૧

સ્થાયિભાવો યજ્ઞોદાયા આઋચ્યં ચ સુતોદ્ભવમ્ ॥૧૦૨॥

પદ્મે જ્ઞાન ન તુ પ્રોક્ત તત્સ્વરૂપ તથાવિષમ્ ।

સ્વામિનીલ્લગ્નમ્તસ્ય સ્વમેવવિધ મનમ્ ॥૧૦૩॥

યજ્ઞોદાયાના હૃદયમાં તત્ત્વનાકાંક્ષી યથાથી ભગ્ન હોય, ઝોથી
કર્મીનોજ જેમ દેવકીમાં પ્રભુનું પ્રાગટ્ય થયું ત્યારે દેવકીજીએ સ્તુતિ
કરી અને જ્ઞાનદાતાનો અનુભવ કર્યો, તેવો અનુભવ પુત્રજન્મ
આભળના શ્રીયજ્ઞોદાયાને ન થયો તેથી તેમણે સ્લોકનંદ સ્તુતિ ન કરી
જન્મનમન્યન પ્રભુનું સ્વરૂપ જાતનતાકાંક્ષા હતું. શ્રીસ્વામિ-
નીજીએ-ગોપીજનોના હૃદયમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ આજુ પ્રેમમય હતું. ૧૦૨.

‘યર્થદ્વયે’ત્યાદિભિન્નદ્વિર્લોચા નિરુપિતા ।

વચનાટિકયા સર્વા પૂર્વરૂપે ત્રિબુદ્ધતામ્ ॥૧૦૪॥

एवं निजप्रभो रूपं विज्ञेयं प्रभुमंत्रिणै ॥૧૦૫॥

‘યર્થદ્વયતા’ (ભા. ૧) આ રીતે પ્રમુદ્ગમાં પ્રભુની માત્ર ત્રીજી-

નોત્તર નિરૂપયુ કમલમા આન્યુ ય પ્રભુ ની વય નગરે ની સમગ્ર
કથા એ પણ કુમારનાથમાજી સમજાવતી છે આનાજ પ્રકારનું
નરૂપ ગીમહાપ્રભુને ગળે આવી રહેના છવોયે બનાવેલું. ૧૫૧

૩૭. અષ્ટાક્ષરમન્ત્રાર્થઃ ॥

શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ । ‘શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમેત્યદાક્ષરો
મન્ત્રઃ । અમ્ય બ્યામ્યા-શ્રીકૃષ્ણો દુર્ગલ્પરૂપો મમ શરણમાશ્રયો
ભૂયાત્ । સર્વશ્રયેષુ લેહદારભોગપુત્રભાતૃપિતૃપગિનીકુટુમ્બગૃહવિત્તપશુ-
ગ્રામલેષેષુ શિશિલેષુ મગતૃષ્ણાવડદપમાનેષુ તદાશ્રય આનન્દરૂપો
નિત્ય પરમામપ્રદો મમ ભવતુ ।

‘શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ’ એ અષ્ટાક્ષર મન્ત્ર છે આનો અર્થ
એ છે કે-‘શ્રીરાધાજી અને શ્રીકૃષ્ણઅન્દજી એ મુખના સંપનાળા
શ્રીકૃષ્ણઅન્દજી મારો આશ્રય થાવ’ દેહ, સ્ત્રી ભોગ, પુત્ર, માતા,
પિતા, ખેતન, -કુટુંબ ધર, પૈસો, ઠોંગદાખર, ગામ, ફેશ એ બધા
આશ્રયો હીના અને ઝાઝાવાના જળ જેવા નમમા દેખાતા હોનાથી
મારા શ્રીકૃષ્ણઅન્દજીના આનન્દરૂપ, નિત્ય અને પન્મહત્માના રનરૂપ
નાન પ્રાપ્તિને આશ્રય મને થાવ

મન્મહત્વા નમ્મયા મમ્યા આનન્દરૂપા ।
નિરન્નોઽન્યાશ્રયસ્તીત્રિત્તદાશ્રયો મોદધુમ્ ॥૧॥

મત્સ્યેનૈ જાને એક પ્રત્યુ સિવાય ખીજ દાહમા ન હોય તેવી
અનન્ય મવાળ, કીર્તન, રમરણ, પાત્સેવન, વન્નન, દાસ્ય, મપ્ય
અને આત્મનિવેશ એવી નવ જાતની ભક્તિ વડે તીવ્ર એવો અન્યા-
શ્રય નાશ પામ્યો; હવે શીકૃષ્ણચન્દ્રનો અચળ આશ્રય થાય. ૧.

‘અવયં સર્વગ દાસ્યે ઇતિ જન્મવ્રતં મમ’ ઇતિ ભગવદ્દાસ્યમ્ ।
દુર્ગિનાવમન્ત્રરિવૃત્તિઃ ॥

પ્રભુએ એવા પ્રકારની આગા કરી છે કે-મારે રાખો આવે-
લાને હું અમળ આપું છું-એ માટે પ્રથમથીજ વ્રત છે.

(પરમકૃપાળુ શીશુમંદ્રણે આગા કરી છે કે—

સદા સર્વાન્મિભાવેન મનનીયો વ્રજેશ્વર’ ।

કરિષ્યમિ સ એવાસ્મદૈહિકં પારલૌકિકમ્ ॥૧॥

પૂરેપૂરે ભાગ વડે કરીને વ્રજના રાગી શીકૃષ્ણચન્દ્રનો
દમેશાં આશ્રય કરવો એ પ્રભુજ આપણું આ લોક-મન્યન્ધી અને
પગપોક-સમન્ધી બધું બિદ્ધ કામે. ૧.

અન્યાશ્રયો ન વર્તેત્યઃ સર્વથા નાવકસ્તુ સઃ ।

સ્વકીયૈષ્વાત્મમાવશ્ય કર્તવ્યઃ સર્વથા સદા ॥૨॥

પ્રભુ સિવાય ખીજ કોઈનો આશ્રય કરવો નહીં; કારણ કે
ખીજનો આશ્રય હમેશાં નહતો કરનારો છે. પોતાના જે દાસ તેઓમાં
દમેશાં એ પોતાનાજ છે એવો ભાવ રાખ્યો. ૨.

મદા સર્વાત્મકઃ કૃષ્ણઃ સેવ્યઃ કામાદિદોષનુત્ ।

તદ્વક્તેષુ ચ નિર્દોષમાવજે મ્યેમમાદરાત્ ॥૩॥

કાળ પગેરેના દોળાને દૂર કરનારા સર્વોત્તમા મગવાન ધીકૃષ્ણ-
ગન્ધર્વની સેવા કરવી. તે પ્રભુજીના જે ભક્તો દોષ તેઓની તરફ
નિદોષભાવે માનની સાચાદી રાખી રૂદેવું. ૩.

મગવત્યેવ સતતે સ્થાપનીયં મનઃ સ્વયમ્ ।

કાલોઽયં કઠિનોઽપિ શ્રીકૃષ્ણમક્તાન્ન વાધતે ॥૪॥

પ્રભુગાંજ જાને દગેશાં મનને સ્થાપવું. આ કાળ કદાગ્ છે,
છતા જેઓ શ્રીકૃષ્ણગન્ધર્વના ભક્તો છે, તેને કાંઈપણ અડચણ તે
કાળ કરી શકે નેન નથી. ૪.

૩૮. ગથાર્થઃ ॥

(વિવૃત્તિઃ—) સહસ્રાણિ અપરિમિતાનિ ચે પરિવત્સરાસ્તૈર્મિતઃ
કાલસ્તેન જાતઃ કૃષ્ણવિયોગસ્તેન જાતામ્યાં તાપક્લેશાભ્યામાનન્દ-
તિરોમાત્ર આનન્દરહિતોઽહં જાતઃ । આનન્દાર્થ દેહેન્દ્રિયપ્રાણાન્તઃ
કરણાનિ તદ્વર્માશ્ચેતિ । દેહઃ પાંચભૌતિકઃ ૧, ઇન્દ્રિયાણિ દશ ૧૦,
પ્રાણા દશ ૧૦, અન્તઃકરણાનિ મનોબુદ્ધિચિત્તાહક્કારાસ્તૈર્ષાં ધર્માન્,
દેહમ્ય ચત્તનમ્, ઇન્દ્રિયાણાં યા યા પ્રવૃત્તિઃ, અન્તઃકરણાનાં યા યા
પ્રવૃત્તિઃ, તે ધર્માસ્તાન્, તદુક્તં— “બ્રહ્મસમ્બન્ધકરણાત્સર્વેષાં દેહ-

મોળો । મર્વેરોપનિવૃત્તિર્હિ દોષા પશ્ચવિવા સ્મૃતા । ” મગત્રતે
 પદ્મગુણમમ્ભજાય કૃષ્ણાય સર્વાન્ત કરણદરણાય દારાગારપુત્રાસવિદ્ધે-
 હાપરાણિ । દારા માયાં, આમારં મદ્મ, આપ્ત કુટુમ્બમ્, વિક્તમ્,
 તેપામીદા ચેષ્ટા પરાણિ ચાત્મના જીન સદ્ સમર્પયામિ । સમર્પિતં
 સતિ દાસોઽહમ્ । ‘કૃષ્ણ તવામ્મિ’ ઇતિ પદ્માદારો મન્ત્ર । હે કૃષ્ણ,
 તવ દાસોઽહમ્ । “અમયં સર્વદા દાસ્યે ઇતિ જન્મતત મમ” ઇતિ ।
 નન્મયિ કુન્ ॥ ઇતિ નિવેદનમન્ત્રગ્રન્થિ ॥

જેનું અમારું ન આપી મગત્રતે ને ॥ દમ્ભને વાળે જે અમારું,
 તેનાથી થયેલાં પદ્મને જે નિવેદ તેને લીધે થયે ॥ તાપ અને દશેજી,
 તેને બીજે આનન્દનો તિસમા ॥ જેનું થયે ॥ છે એવો દું આનન્દ
 વિનાનો થયા પામ્યો. પામ્યું મદ્મજૂન આકાશ, તાપ, તેજ, પાણી
 અને પૃથ્વી-એ ગતવનો બનેને, દેહ, પાત્ર કમેન્દ્રિય અને પાત્ર
 નાનેન્દ્રિય, ૬ : પ્રાગ, ગા-શુદ્ધિ-ગિત-અદ્ભુત એ આગ જાનનું
 અન્તઃકર્મ, તેઓના ધર્મ જેવાં દેહનું દન્તુ-કર્મ, ઇન્દ્રિયોની
 જે જે દિલચાપ પ્રાણોની જે જે દિનચાપ, અન્તઃકર્મોની જે જે
 દિનચાપ જે ને તે દ્વન્-ઇન્દ્રિય-પ્રાણ-અન્તઃકર્મના ધર્મો બ્રહ્મ-
 મન્ત્ર કન્ આપી માર્ગના દેહ અને જનને વચના પાત્ર પ્રકરના જે
 દોષો તે દોષો ની નિવૃત્તિ થાય છે તેથી નિર્દોષ થયેલા તે સર્વ
 નિર્દોષ થયેલા, તમારો દારો સ્ત્રી, આમારું વન્, આપ્ત કુટુમ્બ, વિક્ત
 મમ, તે માર્ગને વચની દિવ્યાન અને પીયૂ અર્વ અન્ધર્મ-સીર્વન્ધ
 સ્ત્રી-નાન-દેગમ્ જે ૭ અન્ધર્મ-નાના ભગવાન શ્રી પદ્મ-દ્રઙ્ગે
 ગાત્રા દ્રઙ્ગ, તેથી માથે અર્પણ કૃત્તુ આ મધું અમર્ષિત થયું
 જેનું ન પદ્મને તમારો મનો, ‘કૃષ્ણ તવામ્મિ’-એ પદ્મમારું મન ।

છે. એનો અર્થ—હે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ! હું આપનો દાસ છું. આપનું
 વચન છે કે મેં આપને મરણે આવેલો દેખ્યો તેનો આપ અમલ
 આપ્યો જે ને અમલ આપે માગમાં કરે.

૬૯. પુષ્ટિમાર્ગીયધ્યાનપ્રકારવિવેચનમ્ ॥

અતઃ જરતમયે પુષ્ટિમાર્ગીયધ્યાનપ્રકારો વિવિચ્યતે ।

દશે ૮૫ કર્ત્તી વેળાએ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોએ જે પ્રકારે
 ધ્યાન કરવાનું છે, તેનો પ્રકાર કહીશું આવે છે -

પ્રથમાચાર્યચર્યાન્ શ્રીરહમાન્ વિપ્રયોગરમાત્મકનાપરુપાન્
 ધ્યાત્વા નમસ્કુર્યાન્ ।

ગૌરી પેલા પ્રભુના નિમિત્તે એ -૧૩૫-તાપાત્મક શ્રીમદ્-
 માર્ગીયર્થ શ્રીમદ્વચનાધીશ્વર પ્રભુનું ધ્યાન કરી આપશ્રીને નમન
 કરૂં.

તત્ત્વ શ્રોમત્પ્રમુખગ્ણાન્ શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગીયસત્તાત્મભારાત્મક-
 મ્ત્રીમારુપાન્ શ્રીવિઠ્ઠલાન્ ધ્યાત્વા નમસ્કુર્યાન્ ।

તે પછી શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય મહંતભાવરૂપ સ્ત્રીનૃદ ભારના
 સ્વરૂપવાળા શ્રીમાન્ પ્રમુખરણ્ય નીવિર્લેખનાથજી શ્રીમુખાંઈજીનું ધ્યાન
 કરી આપશ્રીને નમઃકાર કરવો.

તતો મન્ત્રોપદેષાર્મગત શબ્દસશ્ચ યશ્ચાદૃષ્ટમનુસ્મૃત્ય નમસ્કુર્યાત્।

ત્યારમાઢ લેએ આપણને ગણ્યાર્થ મન્ત્રનો ઉપદેશ કર્યો હોય
તેવા શુરુદેવના જે ગમાણે આપણે ઈર્જન ધ્યાં દોય તે પ્રમાણે
બાગેમગ નેજોશીન અગ્નિ કરી નમન કરવું

તતો મન્ત્રપદાક્ષર માર્ગત વિનાર્યાષોત્તરશત મપન્ ।

૧૧૭૧ અઅઅઅ મન્ત્રો અર્થ મહિત રિ ૧૧૨ ડી ૧૦૮ ॥૭
૯૪૫ ૩૦૯૧

“ત્રીઋણ મચ્છિડાનન્દા ગતો બ્રહ્મ પગત્પર ।

ગદ• સ્ત્રીભાવભાવાત્મા મ્વામિનીહૃદગમ્નિત ॥૧॥

મ્નાગ્નિમાવાત્મક સર્વગૈગરૂપકલાત્મક ।

રાસલીલાપરો નિત્યો ભાવભાવાત્મક• પર ॥૨॥

મ્વામિનીનૃન્દમધ્યમ્થસ્તવેરસમગનક ।

ગીવત્તત્તધીનશ્ચ લ્પ્થ સર્વાત્મમાયક• ॥૩॥

લોકવેદપ્રસિદ્ધશ્ચ પુન્ષોત્તમનામક ।

સમ્યોગે ગધિકાયુક્ત સમ્યોગાત્મા તદાત્મક ॥૪॥

અકરૂપ મર્વહ્નિ પ્રવિષ્ટ શરણ ગમ ।

નિમ્માધનન્તન્મનમા તદેરાશ્રયમાયનમ્ ॥૫॥

નિ મમ્પ્રાગ્ગેમિનિ વિપ્રયોગધ્યાનમ્ ॥

“સન્દિનન્દરૂપ, શ્રુત, યજ્ઞ, પરથી પણ પર, સ્ત્રીગૂહશાયાત્મક,
 શ્રી વાગિનીજના હૃદયમા જિગ્મતા, યાત્રીભાવરૂપ, ગગન સીલા-
 ઓરથી યજ્ઞવળા, હરેગા ગમલાવામા પગમળ, પગ ભાવાત્મક,
 શ્રીગોપીજનોના મમલ વચ્ચે રહેલા, તેઓમાજ ગમ, હવેની
 માફક શ્રીગોપીજનોને અધીન રહેવા, છતાં મર્મન મિશ્રી રહેલા,
 પુત્રપોતમ નામ છે જેનું એવા, મધ્યેગ મમ્યે ગમિદાહથી પુત્રન,
 મધ્યેગ ગગન, મધિદામય, એકરૂપ નાને સર્વના હૃદયમા જેમણે
 પ્રવેગ કર્યો છે, તેવા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર મારો આગમે છે નિઃશાધન
 એવા હવે તે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનાજ આગતી અનુપૂર્વક પ્રાર્થના
 કરવી,” આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી; આ પ્રમાણે વિષયોગ વ્યરૂપની
 ભાવના કરવા

અથ પદ્માક્ષરે યાદશે પ્રવૌ શ્રુદ્ધારસંયોગાત્મકે સર્વાત્મભાવેન
 દાસ્ય તદુપયોગિ તથા દેહાદૌ નિરન્તરભાવના પ્રાર્થયેત્ । ૨

તે પછી “શ્રુણ તવાસ્મિ” એ પદ્માક્ષર મન્ત્રમા અતાત્મા
 મુળજ શુદ્ધિ મધ્યેગાત્મક પ્રભુને વિશે સર્વોત્તમાવપૂર્વક દામભાવ
 પ્રભુને ઉપયોગી થાય તેવા પ્રકાર દેહ વચ્ચેમા નિરન્તર ભાવના રહે,
 તેવી પ્રાર્થના કરવી

તત્ર પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણપદપ્રયોગમ્ય પ્રાકલ્યસામયિકશોભાભિવ્યજ્ઞ-
 કત્વાદ ભાવનાપુર સ્થિત શુભલસ્વરૂપે, અષ્ટપોઢશચતુર્વિંશતિસત્ત્વી-
 મણ્ડલમધ્યે નવન્સમય ચતુર્વિંશતિરમણાત્મકં શ્રીકૃષ્ણં વિધાય ભાવ-
 નયા દેહેન્દ્રિયાદિકમપ્યન્ત પ્રવેશ્ય તત્રેવ સર્વદા નિરુદ્ધીભૂય દાસ્યં
 પ્રાર્થનીયમિતિ ચોધાય (? નોદ્ધવ્યમ્) ॥

પ્રભુનું પ્રાકટ્ય જે સમયે થતું તે સમયની જે રીતે તે
 'શ્રીકૃષ્ણ'—એ ગણના રહેલી હોવાથી હૃદયમાં દેખી માનાગિક
 ભાવનાએ હૃદય મમલ રહેલા યુગલ ગરબ, ચોરીસ સખીયોના
 મળના વચ્ચે કાવ્યશાસ્ત્રમાં રહેલા નવ ગરબ ચોવીસ ગમળપે
 રહેલા શ્રીકૃષ્ણાન્દરનું અરૂપ ભાવી, ભાવનાથીજ દેવ, ઇન્દ્રિયા-
 દિક પણ તેજ અરૂપમાં ભાવી; તેજ રવરૂપમાં મદા નિરોધ કરી
 મામલગની પ્રાર્થના કરી, એમ ગમળપું.

તથા ચ સિદ્ધમેવન્ શ્રીમદાચાર્યાણાં દૃષ્ય વિપ્રયોગાત્મક
 સ્થાયિભાવયુતં સર્વલોભાત્મક (તસ્મિન્) શ્રીકૃષ્ણપદાર્થ યુગલસ્વરૂપે
 વિભાન્ય, તસ્ય મુખ્યલીલ્યા રાસરૂપા, તાં વિભાન્ય, તદ્ગતગોપિકા-
 યુગલાન્તર્ગત તદ્ભુજાચ્છાદિતં તદેકનિરજ પ્રભું સ્વામિનં સ્વામિનો-
 મ્વરૂપં ચ તથાવિધ ભાવયેત્ । एवमेकवारमपि नामनपे मुख्यफल-
 तिद्धिः । अन्यथा आपृत्तिरिति बोद्धव्यम् ।

તે જમથી આ વસ્તુ નિદ્ર થાય છે અને તે એ છે કે શ્રીમદા-
 ચાર્યનંયાનં વિપ્રયોગાત્મક, આપેભાવન, મર્વરીનાસમન્વિત એવું
 જે હૃદય, તેમાં યુગલસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ગણના અથવા ભાવના કરી,
 તે પ્રભુની જે મુખ્ય રાગરીવા, તેની ભાવના કરી તે મામલીલાને
 વિશે મિગજતા, અખે ગોપીજનો વચ્ચે રહેવા, તે ગોપીજનોના
 બાળથી પીટાયેલા, તે ગોપીજનોમાં જેમનું ચિત્ત પગેવાયેલું છે,
 તેવા રવામી-પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણઅન્દરનું અને તેવાજ પ્રભુનું શ્રીવામિ-
 નીન્દન જે રવરૂપ તેની ભાવના કરવા. આ પ્રમાણે એકવાર પણ
 નામજન્ય :ના મુખ્ય રૂવની મિદ્ર જે; આમ મુખ્ય રૂવ ન મળે

તેના ગામજીવની આસક્તિયો કચ્છી-અનેક વાર જુદા કહેવા, એમ
આ બિપત્તી સમજાવું.

નનુ સાક્ષાદ્રસગતિયા ભગવદનુભદંડપિ સર્વાત્તમમાયેન દારયેડલિત્ત-
નિરુદ્ધણ કથનુપપચ્છતે, ઇતિ ચેત્ તાગાય માય ।

પાઠ સાક્ષાત્ ગમરજાનીજ ગીતિ પ્રમાણે પ્રભુનો અનુભવ
યદ્ય ન નો હોય, છતાં ગર્ભભારપૂર્વક દામ્યધર્મના અવધાનના માટે
ભાગ આપના આવી છે, તે દરી રીતે યોગ્ય કહેવાય એના ઉત્ત-
રમાં કહેવામાં આવે છે-દામ્યમા વિશેષના લેવાના કાગળ આ છે

ભગવાન્ સ્વામિનીસહિત एव पूर्णरसात्मक, तस्यालम्बनविभाव-
द्वयसम्योगनिष्पन्नत्वात् । तथा च दाम्ये लभ्यस्सहितै संवया पूर्ण-
रसानुभवो भवतीति नानुपपत्तिः काचित् ।

ગમ જો મેહિ પ્રકારના આધારના નિભાવનો સયોગ થનાજ
મિદ્ધ થઈ ગયે છે, તેથીજ જ્યારે સ્વામિનીના સાથે ગિગજતા હોય,
ત્યારેજ પ્રભુ પૂર્ણ રંગ મક હોય છે, અને આગ બન્ને મુદ્ધપ
સાથે ગિગજતા હોય. ત્યારે દામ્યપૂર્વક સેવા કચ્છાથી પૂર્ણગતનો
અનુભવ થાય છે, એટલેજ દામ્યની મદત કહેવી છે, તેમાં કાઈ
અયોગ્યપણુ નથી

अष्टाक्षरमन्त्रस्तस्याष्टोत्तरशत जप । तत पञ्चाक्षरो मन्त्र-
स्तस्य चतुर्विंशोत्तरशतत्रय जप । ततो नवरसमयमावनाध्यान कार्यम् ॥
इति श्रीहरिरायेण महद्बिलोकनपरेण कृत समर्पणमन्त्रविवरणम् ॥

“શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ” એ અષ્ટાક્ષરમન્ત્રનો એમ્સો આદ વાગ

૪૫ કરવો; તે પછી “કૃષ્ણ તવામ્મિ” એ ૫૭ આક્ષર મન્ત્રનો ૩૨૪ વાર ૪૫ કરવો; ત્યારબાદ નવ રસમય પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપની હૃદયમાં ભાવના કરવી.

આ પ્રમાણે મહાનૃભાવોની કૃતિયો જોવામાં એકતાત એવા શ્રીકૃષ્ણને સગર્ભણ મન્ત્રનું નિવરણ પૂરું થયું. (યગ્યુરિથિતિયે શ્રીકૃષ્ણાયણ્યે ૧. શાષ્ટાક્ષરમન્ત્રાર્થ, ૨. ગણાર્થ અને ૩. જપસમયે પુષ્ટિમાર્ગેય ધ્યાનપ્રકાર એ નિયમ આમાં મમેરી લીધા છે.)

૪૦. જપસમયે સ્વરૂપધ્યાનમ્ ॥

ભક્તિમાર્ગે તાપયુક્તરત્નેશૈર્ભગવદર્થકૈઃ ।

સર્વાન્મિભાવસિદ્ધયર્થ જનઃ પચ્ચાક્ષરં જપેત્ ॥૧॥

ભક્તિમાર્ગમાં પ્રભુના વિરહથી અથેલા તાપ માથેના કસેટથી ભવોત્મભાવ મિદ્ધ કરવાને માટે હવે “કૃષ્ણ તવામ્મિ” એ ૫૭આક્ષર મન્ત્રનો ૪૫ કરવો. ૧.

પચ્ચાક્ષરે ‘તવામ્મી’તિ સ વૈ માતઃ પ્રકાશિતઃ ।

સર્વાન્મિભાવર્થમિદ્ધૌ ન તન્માધનમુચ્યતં ॥૨॥

કિન્તુ તન્મપનો દૈન્યં તદીયન્વયિભાવનાન્ ।

તદેવાનુગ્રહદ્વારા સર્વભાવપ્રમાવકમ્ ॥૩॥

પગ્ગ્યાક્ષરમન્ત્રમાં ‘હં’ આપનો છે”, એમાં ને દારયકૃપાવા
સ્ફુટ થાય છે. આ દારયભાવ સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિમાં સાધન તરીકે
નથી; પરંતુ એ પગ્ગ્યાક્ષર મન્ત્રના જાપે કરી ‘હં’ પ્રભુનો છે”
એવી સતત ભાવના કરવાને કારણે દીનતા સિદ્ધ થાય છે. (દીનતા
પ્રભુના સન્તોષ માટે કારણ છે; તેથીજ) પ્રભુ એવા દીન ભક્તને
કૃપા દ્વારા સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિ કરી આપે છે. ૨-૩.

અષ્ટાક્ષરં તથા મન્ત્રં જપ્યં શરણસિદ્ધયે ।

શરણસ્યં યતઃ કૃષ્ણઃ સ્વતઃ સર્વાત્મનોદ્ધરેન્ ॥૪॥

આશ્રમની સિદ્ધિને માટે તેજ પ્રભાણે “શ્રી કૃષ્ણઃ શરણઃ મમ”
એ અષ્ટાક્ષર મન્ત્રનો જાપ કરવો; કેમકે શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રશરણે આવી
રૂઢેલા જીવનો પોતેજ ખરા હૃદયે ઉદ્ધાર કરે છે. ૪.

ઉદ્ધારોઽપ્યત્ર મન્ત્રઃ સ્વરૂપાવેશસાધકઃ ।

ફલાન્તરારાનપેક્ષસ્ય કિં દેયં પ્રમુણાપિ હિ ॥૫॥

સ્વરૂપના આવેશની સિદ્ધિ કરનારો ભક્તનો આ ઉદ્ધાર છે
આજ ભક્તને બીજા કોઈપણ રૂપની વ્યાપ્તિ અપેક્ષાજ નથી, ત્યાં પ્રભુ
બીજું આગેય પણ શ’ ? ૫.

તત્ર સ્વસ્વામિરૂપસ્ય ભાવનારીતિરુચ્યતે ।

યતો ભાવનયા માવ સિદ્ધચેન્નાન્યેન કેનચિત્ ॥૬॥

હવે આવા પ્રકારના દારયધર્મ આપણા સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર-
શના સ્વરૂપની ભાવના કેવી રીતે કરવી, તેનો પ્રકાર કહેશમાં આવે

હે; કેમકે સર્વાત્મભાવ માત્ર ભાવનાર્થીજ સિદ્ધ થાય, બીજા કરાથી પણ નહીં. (ત્રીમદાપ્રબુજીયે પણ નિગેધસક્ષબળમાં આજ્ઞા કરી છે કે, ‘‘ભાવો ભાવનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદિદ્ધતે—ભાવ માત્ર ભાવનાર્થીજ સિદ્ધ થાય છે; બીજું કોઈ સાધન ભાવ સિદ્ધ કરવા માટે નથી.) ૬.

સર્વચોન્માપલં રાસચીડમાદૌ વિભાવયેત્ ।

તસ્યામેવ હિ લીલાયાં સર્વમાવાસ્મિકા યતઃ ॥૭॥

અમમ્મ લીલાઓના દુગ્ધરૂપ ગગનીવાનો મૌળી પ્રથમ વિચાર કરે; કેમકે તેજ લીલામાં સર્વાત્મભાવ રૂપેલો છે. ૭.

‘રાસચોન્માત્પર્ય’ રૂપિનઃ સ્વામિનામ હિ ।

ફલપ્રકરણત્વં ચ તદ્લીલાવિનિરૂપણાત્ ॥૮॥

આ કારણેજ શ્રી મદ્માપ્રબુજીનું ‘નામચીતૈકનાત્પર્ય’—શ્રી રામ-લીલાજી સમગ્ર લીલાઓના તાત્પર્યરૂપ જોગણે સ્વીકારી છે, તેવું વિશેષણ શ્રીગુમાંજીયે આપ્યું છે. શ્રીમદ્ભાગવતમાં રામલીલાવાળો જે ભાગ, તેમાં તે પરમ પ્રવરૂપ લીલાનું નિરૂપણ દેવાથી તે ભાગને શ્રીમદ્માપ્રબુજીયે દુગ્ધરૂપ નિર્દેશ્યું છે ૮.

તત્ર સ્થલં ગૂઢતમં યમુનાપુલિનાત્મકમ્ ।

તદ્ધાનિદુર્ગત્સર્વાંગમ્યં હૃદિ વિમાનયેત્ ॥૯॥

■ આ ભાવનામાં અત્યન્ન ગૂઢ એવું કોઈથી ન વટાવી શકાય તેવું જગત્ કિંવા જેવું એક રાસલીલાનું સ્થળ—મને શ્રીયમુના-જીના કાંઈ જોત આવેશું છે; તેથી ભાવના કરી ૯.

પરિતો યમુનાતીર તતો કૃન્દાત્મનં તથા ।

નતો મૃમિ માપિ મૂઢા વાયુના પચાલનાત ॥૧૦॥

અગૈર્લિઘ્નમનશ્ચ દ્વપ્રવાશધવલીકૃત્ના ।

યમુનાર્મિભિરત્યન્તશ્શિલિ સમ્સ તથા ॥૧૧॥

શ્રીયમુનાદના તીર્થની આમપામ અને પછી કૃન્દાવતની ગારે
જાણૂ ઊપ- રુજાના નયનની જાવના કંચી, ત્યાં પછી ત્યાની
મઢ જુરની જાવના કંચી, તેમા વાયુ પડે કરી પાદકાએ કામતા
તેમ, હજી અલૌપ્તિ મના પી ચન્દના પ્રકાશથી અન્યથા થયેની
દાય; વગી ને નયન યમુનાદની બહેરાથો મગમ અને અત્યન્તશીલન
દાય, તેની જાનના મની ૧૦-૧૧.

પતાદદશે તુ પુલિનં ત્રિમદ્ગ્જન્તિ દરિમ્ ।

વર્હિદિન્નશિરોમૃય મરોનમદશાનનમ્ ॥૧૨॥

ચદ્ધલારક્તનયનમલ્લાવૃત્તમાલકમ્ ।

શ્રુતિયુગ્મલસચ્છ્રીમન્મકાકૃતિપુન્ડલમ્ ॥૧૩॥

દિવ્યાદ્ધરાગલન્તિ સર્વાભરણમૃષિતમ્ ।

પીતામ્બરાવૃત્ત શ્રીમદ્દનમાલવિરાજિતમ્ ॥૧૪॥

રસાસક્ત ગોપિકૈકાનુરક્ત ગોપિકાનૃતમ્ ।

નાસમજ્જલમધ્યમ્ય ગોપિકાયુગ્મમધ્યગમ્ ॥૧૫॥

શ્રુતિરૂપાગ્નિપુત્રાત્મરૂપગોપીભુજાવૃત્તમ્ ।

નૃત્યત શાસ્ત્રરીત્યાપિ રસોદ્રેકેણ ચ સ્વત ॥૧૬॥

તૃતીયપુરુષાર્થોચરસક્રોડાપરં કચિત્ ।

જલક્રોડારત કાપિ મદવિહ્વલ્લોચનમ્ ॥૧૭॥

ગોપિકાસુ ચ સંસક્તં વિરક્તં સર્વકાર્યતઃ ।

એતાદૃશં પ્રભું શ્રીમદ્રાચાર્યહૃદયસ્થિતમ્ ॥૧૮॥

ભાવાત્મકેન રૂપેણ સામગ્રીસહિતં તથા ।

રસાત્મકસ્યાધિષ્ઠાનં રસવચ્છુદયં યતઃ ॥૧૯॥

તથૈવ હૃદયાધિષ્ઠં લીલાયાં પ્રતિગોપિકાઃ ।

હૃદયાદૈવ તત્તાપવશાત્તુ નિરદ્ભૂતઃ ॥૨૦॥

લોકવેદપ્રસિદ્ધસ્વમાધિષ્ઠાય ક્રિયાકૃતિઃ ।

અવતારપરોક્ષે તુ મૃતાંવિવેતિ નિશ્ચયઃ ॥૨૧॥

અનુભૂતિર્માવૃત્તાં ભાગ્યરૂપેણ સર્વથા ।

અન્યેષામન્યરૂપેણ તતઃ સાધારણી મતિઃ ॥૨૨॥

સ્વરૂપે ચ તથા મૃતૌ નહિ ભાવવતાં કચિત્ ।

એવમ્ભૂત હરિં ધ્યાયેદ્નિદીનેન ચેતસા ॥૨૩॥

આવા પ્રકારના શીવમુનાશના કંઠા કીપર મોડપીઠના મુકુટ-
વાળા, કમલસમાન મુખવાળા, અપ્પળ અને કાંઠાકે રતાં નેત્રવાળા,
કેશથી ઘેરાયેલા કપાલપ્રદેશવાળા, જન્મે કાન કીપર મુશોભિત મક-
રના આકારનાં કુણ્ડળવાળા, દિવ્ય એવા તેજકૂલેલ વગેરેથી સુંદર,
મમત્ર અત્યંતુગેથી શણગારેલા, પીતામ્બરથી વીંટળાયેલા, સુંદર
વનમાલાથી શોભી બેઠેલા, રત્નમાં આમકિતવાળા, માન ગોપાલનો

તરફ અનુગમનના, ગોપિકાઓથી ઘેરાયેલા, ગનગપુત્રના મધ્ય-
 ભાગમાં રહેલા, બન્ને ગોપીજનો વચ્ચે જિગતે તા, શ્રુતિરૂપ-આમિષુરૂપ
 ગોપીજનોની જુગલોથી જાય જરેલા, રમણસ્થામાં રહેલી ગીતે નૃત્ય
 કરતા, વળી મેષકનાગ ગગને ઉદ્દેશ થવાને કાન્ને તૃતીયપુરવાયને
 સમતા કરાની કીડામાં પગાયણ, કૌશલ્યના જમકીડામાં આનન્દ સેતા,
 મદ્યથી વિદ્યુત નેત્રવળા, ગોપિકાઓમાં આનંદિતવાળા છતા મર્વ
 કાર્યોમાં વિગમવાળા અને મર્વ મામમીથી યુક્ત, આરા પ્રકાશના,
 નિમજ્જમયિન પ્રભુ શીકૃષ્ણચન્દ્ર તે શીમદાચાર્યવય શીમદવપમા-
 મીસ પ્રજના હૃદયમાં જિગમતા દોષ, તેવે પ્રકારે જાવાત્મક રૂપે
 જાવના કરવી, (શીમદાચાર્યના હૃદયમાં રહેલા પ્રભુની જાવના
 કરવાનું કારણ એકે) રમવાળું એવું જે હૃદય નેજ રમાત્મક પ્રભુનું
 આધાર-ધાન થઈ રૂપે પ્રભુ પ્રત્યેક ગોપીજન ગાયે લીલામાં જિગત
 રહેતા છે, તેવા અરૂપમાં હૃદયમાં પધાર્યા છે; તેવી જાવના કરવી.
 પ્રભુના નિન્દને લીધે અત્યન્ત તાપકલેષ થાય છે, ત્યારે, પ્રભુ
 હૃદયમાંથી બદાગ પધારે છે; મારેજ હૃદયમાં રહેલા પ્રભુની જાવના
 કરવાની છે. શીમદાપ્રભુ પ્રભુનું વોક અને વેદમાં પ્રમિદ એવું
 નિજ રૂપ છે; તેનેજ આધાર-ધાન બનાવીને પ્રભુ પોતાની
 લીલાઓ દર્શાની રાખે છે. આવતાગદગા ન હાય, ત્યારે પ્રભુ
 મૂર્તિ-રૂપમાં રહીને લીલાનો અનુભવ કરાવે છે. તેમાં પ્રભુના રૂપનો
 ભાનુને જે અનુભવ થાય છે, તે ભાવરૂપેજ થાય છે જે જુદી
 મામાન્ય હાય તો તેવાઓને બીજે બીજે રૂપે દર્શન આપે. જે ખરા
 જાવિન છે, તન રૂપમાં તેમજ મૂર્તિ મા મામાન્ય જુદી દ્વાતીજ
 નથી. હાવર બનાવના પ્રમાણેના રૂપે રૂદતા પ્રભુનું આતિ દીન
 ચિત્ત વડે જ્ઞાન ધરવું ૨૦-૨૩

તત્ત. સેત્સ્યતિ સર્વાત્મભાવો યત્તિ ન સ્વતઃ ।

પુષ્ટિમાર્ગે સાધનં ચ ફલં ચાપિ યતો હિ સઃ ॥૨૪॥

આ પ્રકારે ભાવના કરવામાં આવે ત્યારે સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય. એ સર્વાત્મભાવ હસ્તેને આવા પ્રકારના ધ્યાન વિના કાઈ આપોઆપ યતો નથી. પુષ્ટિમાર્ગેના આ સર્વાત્મભાવ એજ સાધન અને એજ ફળ છે. ૨૮.

ઇતત્સર્વં નિનાચાર્યંકરુણાલમ્બિતાત્મનામ્ ।

ભવેદનસ્તટ્ટીયાનાં વિધેયઃ કેવલાશ્રયઃ ॥૨૫॥

આ બધું આપણા આત્માર્થવર્થ શ્રીગદ્વલ્લભાધીશ પ્રભુની કૃપા વડે કરીને જેમનો આત્મા સનાથ થયો છે, તેવા ભગવદીયોને પ્રાપ્ત થાય. મારેજ ફક્ત પ્રભુનો આશ્રય ગળવો. ૨૫.

૪૧. સ્વમાર્ગશરણદ્વયનિર્ણયઃ ।

યથા હિ શર્ણં યાતૈર્નિધેયા માવના હ્રદિ ।

સ્વાચાર્યંકરુણામાત્રબલાત્સાત્ર નિરૂપ્યતે ॥૨૬॥

જે પ્રમાણે સુરમે ગયેલા છવોયે હૃદયમાં ભાવના કરવાની છે, તેવું નિરૂપણ આપણા આત્માર્થવર્થ શ્રીવલ્લભાધીશ પ્રભુની કૃપાનાજ બળ વડે રહી કરવામાં આવે છે ૨૬.

બે પ્રકારનું શરણુ: ૧. સિદ્ધ શરણુ

શરણં દ્વિવિધં પ્રોક્તં સિદ્ધસાધનમેત્ત: ।

ત્યાગાત્યાગવિભેદેન પ્રથમે ત્યાગ ઇપ્યતે ॥૨॥

સિદ્ધ શરણુ અને સાધન શરણુ એવા બેદે શરણુ બે જાતનાં કહેવામાં આવ્યું છે; તેમાં એક ત્યાગદશામાં રહી કરવાનું અને બીજું આત્માદશામાં કરવાનું. આમ જોઈને જે સિદ્ધ શરણુ છે, તેમાં ત્યાગ ૬૯ છે. ૨.

‘સર્વવમાંન્પરિત્યજ્યે’ત્યત્ર ત્યાગનિરૂપણાત્ ।

‘ન્યાસાદેશે’તિ પદ્યેન તદ્દાત્પર્યં નિરૂપિતમ્ ॥૩॥

કૃષ્ણે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં “અર્ચ ધર્મોના ત્યાગ કરી તું મારે શરણે આવ,” એવું જે શરણુ છે, તેમાં ત્યાગનું નિરૂપણ છે. શ્રીમદ્ભાગવત્કથે આ ત્યાગકેવળ તાત્પર્ય “ન્યાસાદેશે” એ શબ્દથી શરૂ થતા મુપ્રસિદ્ધ શ્લોકમાં બતાવ્યું છે. (૫. ભીરુમાનાથકથે “ન્યાસાદેશે” એ શ્લોક પર ગૂંજગાત્રી બાપામાં વિવેચન હપાવ્યું છે, તે આદી’ વાંચવું.)’ ૩.

સ એવાત્ર ચ મન્ન્યાસઃ સર્વત્યાગાત્મકો મતઃ ।

સર્વોત્તમે પ્રમોનાંમ તાદૃગેવ વિરાજતે ॥૪॥

“વિરહાનુમવેકાર્યસર્વન્યાગોપદેશક” ॥૪૩॥

તેજ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં ઉપદેશવામાં આવેલો સન્ન્યાસ અર્ચ ધર્મોના ત્યાગપૂર્વકનો કહેવાયો છે. આ વસ્તુનો ખ્યાલ રાખી-

નેજ મીનુસાંધણે શ્રીમવોત્તમ સ્તોત્રામાં શ્રીમદ્દામ્રજુહ્ય “પ્રજુના
પિરદનો અનુભવ કરવાને માટેજ અર્ધધર્મોનો ત્યાગ કરવાનો
ઉપદેશ આપનારા” એવું નામ આપ્યું છે. ૪૬.

યત્ર જ્ઞાનગુણાદીનાં સ્વાસ્થ્યહેતોરપિ રયતઃ ॥૨॥

ત્યાગ, શરીરરક્ષાપિ ન તાર્યાં મોક્ષનાદિમિઃ ।

લૌકિકા વૈદિકા કાપિ ધર્મા ભાગવતા અપિ ॥૬॥

ત્યજ્યન્ને, યત્ર ન ફલમન્યત્તદનુભૂતિતઃ ।

અનો દુર્લભતા પ્રોક્તા ‘પ્રેમ્ણા સિધ્યતિ નાન્યથા’ ॥૭॥

આ ઉચ્ચ દેહિના ત્યાગાત્મક લક્ષિતગાર્ગીય નિદ્ધ સરણાત્મક
મન્યામમા તાન, યુગ્મ વગેરે તેમજ નારીની સ્વચ્છતાના કારણનો
પણ પોતાની મેળે ત્યાગ કરવાનો છે. બેજન વગેરેથી દેહનું રક્ષણ
કરવાનું છે. નથી; આમાં લૌકિક અને વૈદિક તેમજ ભાગવત ધર્મોનો
પણ અર્પણ ત્યાગ કરવાનો છે; કેમકે તે કરવામાં આવે તેથી પણ
દેહ કલની નો અપેક્ષા નથીજ; માટેજ આ ગિદ્ધ સરણ માર્ગ
જાહેર દુર્લભ કરવામાં આવ્યો છે. આ માન કરતા પ્રેમગીત
ગિદ્ધ થાય છે ૫-૭.

પૃથક્કાન્નમર્મોપદેયંત્રમિદમેવ હિ ।

બુદ્ધિપૂર્વકતત્યાગં વિરહાનુભવર્થતા ॥૮॥

શ્રીમદ્દામ્રજુહ્ય શ્રીમવોત્તમ સ્તોત્રમાં “મદ્દામ્ર
જુહ્ય જુનીજ જાનના સ્તુત્ત માર્ગનો ઉપદેશ કરનારા” તેવું નામ

હવું છે, ને આ મિદ સરણ માર્ગનો ઉપદેશ શીમદાપ્રભુએ કર્યો છે. તે માટે શુદ્ધિપૂર્વક આવા પ્રકારનો શામીતાડમાં કહેનો ત્યાગ કરવામાં આવે નો પ્રભુના વિન્દનો અનુભવ થઈ ગયે. ૮.

અગ્રે તુ તસ્યાપ્યમ્પૂર્નિઃ સ્યાપૂર્તિર્વિરહેણ ચ ।

પૂર્વં હિ સિદ્ધશાળં ત્યાગેન વિનિવૃત્તિનમ્ ॥૧૮॥

આગળ જતાં વિરહનું પણ જ્ઞાન રહેતું નથી; અને અત્યન્ત વિરહ પડે કરીને પોતાનું પણ જ્ઞાન રહેતું નથી. આ પ્રમાણે ત્યાગ-વાળું ‘મિદ મરણ’ નિરૂપવામાં આવ્યું. ૯.

૨. સાધન શરણ

અત્યાગેન ચ સમ્પ્રોક્તં સાધ્યમક્તિપ્રમિદયે ।

કલૌ મક્તચાદિમાર્ગાણાં દુઃમાધ્યત્વાદપિ સ્વતઃ ॥૧૦॥

સ્વસાધનૈર્ન સંસિદ્ધિઃ, શરણાદમિલં ભવેત્ ।

‘વિવેકધૈર્મમક્તચાદિરહિતસ્યે’તિ રૂપણાત્ ॥૧૧॥

સાધ્ય એવી ભક્તિ મિદ કરવા માટે જેમા ત્યાગ કરવાનો નથી, તેવું આ મરણ છે. શીમદાપ્રભુએ વિવેકધૈર્મ્યાશ્રયમાં આજ્ઞા કરી છે કે-‘આ કાળયુગમા ભક્તિ વગેરે માર્ગો અત્યન્ત મુશ્કેલીથી સાધી શકાય તેવા છે, તેથી જમે તેટલા સાધન કરવાના આવે તોયે ભક્તિ સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી એથી કરીને શીમદાપ્રભુએ શ્રીકૃષ્ણાશ્રયમાં બતાવ્યું છે, ને પ્રમાણે ‘વિવેક-ધીન્જ-ભક્તિ વગેરે કશું પણ

સાધન નથી, તેવા મને શ્રીકૃષ્ણમન્દરનોજ આશરો છે; તે પ્રમાણે
માન મરણીજ મર્વ કે' મિદ્ થઈ શકે તેમ છે. ૧૦-૧૧.

નિજાક્ષરહિતં ચાપિ શરણં મક્તિસાધનમ્ ।

નવરત્નેઽપિ ચ પ્રોક્તં 'તસ્માત્સર્વાત્મને'તિ હિ ॥૧૨॥

પ્રત્યેકં સાધનં ચૈ'તિ બાલબોધે નિરૂપિતમ્ ॥૧૨૩॥

જીવન' કોઈ પણ સાધનો વિનાનું માન શરણ બક્તિ મિદ્
કરનાર છે. એ મારેજ શ્રીમદાપ્રબુજીએ નવરત્નમાં 'તેથી કરીને
સર્વજાને હમેશાં 'શ્રીકૃષ્ણ: શરણ મમ' એ અણક્ષર મનનો જા
કરનાંજ રહેયું' એવી આજ્ઞા કરી છે; તેમજ આજ્ઞાધર્મા
પણ આપે 'પ્રભુનો આશ્રય એ એક સાધન છે,' એમ આજ્ઞા
કરી છે. ૧૨૩.

તસ્માદ્વિદ્વાનીં તદ્ભક્તિર્ન સિધ્યેત્તત્ર સાધનૈઃ ॥૧૩॥

ઈતિ નિસ્સાધનાધીશઃ સ્વાસ્થમાત્રિશ્ચકાર હ ।

તૈન ચોક્તઃ કૃપાદૃષ્ટ્યા દ્વિવિધોઽપિ તદાધ્યયઃ ॥૧૪॥

ફલાત્મા સાધનાત્મા ચ સ્વતન્ત્રો મક્તિસાધનઃ ।

તત્રાપરો વિવેકાદિસહિતઃ સાધયેદ્રતિમ્ ॥૧૫॥

તેથી કરીને અત્યારે પ્રભુની બક્તિ કોઈપણ જ્ઞાનના સાધનોથી
સિદ્ધ શકે તેમ નથી. આ ખાતરજ નિસ્સાધન બક્તજનોના રક્ષાથી
શ્રીકૃષ્ણમન્દરે આપના મુખાન્વિન્દરૂપ શ્રીમદ્વક્ત્રમાચાર્યજીનો પ્રાદુ-
ર્ભાવ કર્યો; અને શ્રીમદાપ્રબુજીએ કૃપા કરી ભક્તિમાં સાધનારૂપ

એવો સતતન દૃઢરૂપ અને સાધનરૂપ એમ બે પ્રકારનો આશ્રય ઉપદેશ્યો. આમાં જે બીજો સાધનરૂપ આશ્રય છે. તેમાં વિવેક-ધૈર્ય-ભક્તિ વગેરે મધ્યે મગ્નતા પ્રભુમાં પ્રેમ ગિદ્દ કરાવે. ૧૩-૧૫.

પ્રથમે ભાવના કર્યાં શરણે મ્વાત્મરૂપિણઃ ।

યતો હિ ભગવાન્ કૃષ્ણો ત્રિહાત્મા ચ સાકૃતિઃ ॥૧૬॥

દેહેન્દ્રિયાન્ત કળ્પાદિષુ તિષ્ઠતિ રક્ષકઃ ॥૧૬૩॥

પ્રેમો જે કૃષ્ણ આશ્રય છે. તેમાં પોતાના આત્મરૂપ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીની ભાવના કરવી; કેમકે વિગ્દરૂપ સાકાર એવા જ એશ્વર્યાળા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી રક્ષકરૂપે દેહ, હન્દ્રિય, અંતઃકરણ વગેરેમાં ગિગ્દ ૨૬માં છે ૧૧૩.

તતશ્ચ માવચેત્કૃષ્ણ દેહજીવેન્દ્રિયાત્મકમ્ ॥૧૭॥

અતઃ એક વિયોગસ્યાનુભૂતૌ જીવનં ભવેત્ ॥૧૭૩॥

ત્યાગ્યાદ દેહ-જીવ અને હન્દ્રિયરૂપ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીની ભાવના કરવી, એ ભાવનાથીજ પ્રભુના વિરહનો અનુભવ વધતો થતાં જીવન ટકી એ ૧૭૩.

અયમેવ ॥ સન્ન્યાસ મ્વતન્ન દારણં તથા ॥૧૮॥

સ્વત્યાગેન સતત વિયોગાનુભવાત્મક ॥૧૮૩॥

આજ અર્થ લોકિક વૈદિક-દૈવિક ધર્મોના ત્યાગથી અતત પ્રભુના વિયોગનો અનુભવ કરાવનારો ગરણરૂપ સ્વતન્ન સન્ન્યાસ ૧૮૩.

દ્વિતીયે શરણે તુ મ્યાદેતદ્દેહાદિકં મમ ॥૧૯॥

તેવેકશ ણં, તેષાં રક્ષકથ પ્રવર્તકઃ ।

નિવર્તકથ યગવાન્, નિષ્પ્રયત્નસ્તતો મવૈન્ ॥૨૦॥

શીખ પ્રકારનો જે માનવરૂપ આશ્રય છે, તેમાં છત્રને આ માટે ફેદાદિક તે પ્રભુને શરણેજ છે, તેવો ખ્યાલ રહેલો છે. આવા ભક્તોનું રક્ષણ કરનારા પ્રવર્તિમાં નાખનારા અને પ્રવર્તિમાંથી જીંઘણી નિવર્તિમાં મકનારા ભગવાનજ છે; તેમાં ભક્તો નિષ્પ્રયત્ન-શીખ દોષભળી બૌદ્ધિક વગેરે કાર્યોમાં પ્રયત્ન વિનાનું થવું ૧૯-૨૦

इति विज्ञाय शरणद्वयं जीव सदाश्रितः ।

निस्तાષ્વનો નિતાચાર્યાનાશ્રિતઃ સિદ્ધિમાપ્નુયાત્ ॥૨૧॥

આ પ્રમાણે મિદ્ધ અને માધનરૂપ, એવા જન્મે પ્રકાશના ગદશ-આશ્રયને નારી રીતે મમ્મી પ્રભુનો આશ્રય ગતન રાખી, નિસ્માધન બની, શીખદાપ્રભુજને શરણે રહે એટલે છત્ર મર્વ મિદ્ધિ ગેળાવા ભાગ્યાથી થાય ૨૧.

૪૨. સ્વમાર્ગીયસન્ન્યાસવૈલક્ષણ્યનિરૂપણમ્ ॥

પૃષ્ઠિમાર્ગીયસન્ન્યાસઃ સ્વબુદ્ધિચાચાર્યસંધ્રયાત્ ।

નિરૂપ્યતે યદ્વિજ્ઞાનાદ્ ભાસનેઽનવિદ્યારિતા ॥૨॥

શ્રોતમત્યાર્યગરુળ શ્રીચરણાભીષ પ્રભુને આશ્રમે ગદી મારી
પુદ્ધિ પેઠાએ છે તે પ્રમાણે પૃષ્ઠિમાર્ગીય અન્ન્યાસમાં અહીં નિરૂપણ
કરવામાં આવે છે; જેને પૂરેપૂરી રીતે જાણવાથી એ ઉપર કે દિના
પૃષ્ઠિમાર્ગીય અન્ન્યાસમાં આપણે અધિકાર નથી, એમ ગ્રાહ્ય
જાણાય છે. ૧.

૧. મર્યાદામાર્ગીય અન્ન્યાસ

મર્યાદામાર્ગમન્ન્યાસે વૈરાગ્યમધિકાગ્ચત્ ।

દ્વિહામુત્ર પર તત્ર મ્યાત્મગ્દા વિચીયન્તે ॥૨॥

મર્યાદામાર્ગીય અન્ન્યાસમાં વૈરાગ્ય એ અનિકાન આપનાર છે;
પરંતુ આ વૈરાગ્ય કે પાત્રતામાં મર્યાદા તેમાં આત્માનાં ગુણો
કરવાનાં હાય છે. ૨.

શ્રવણં મનનં ત્રાપિ નિદિગાસનમુચ્યતે ।

નૈકત્રાવશ્યિતિશ્રાપિ ચેતસોઽસ્વાસ્થ્યકારણમ્ ॥૩॥

મન પ્રસાદસિદ્ધિચર્યમદ્યવદનમુચ્યતે ।

મિસ્ટાટન ચ વપુષો રક્ષાયે તત્ર સૂચ્યતે ॥૪॥

વેદાન્નશ્રવણં ત્રાપિ કૃષ્ણમાહાત્મ્યવોત્કમ્ ।

સંસાદુ મ્વન્ ત્યૈ સ્વાત્મસૌલ્યપ્રસિદ્ધયે ॥૫॥

ન્યાસિનોડપિ પર તત્ર ધર્માઃ કેનિર્નિરુપિતા ।
 વૈષ્ણોડપિ તત્ર વિહિત સન્ન્યાસાઠ્ઠતયા પુન ॥૬॥

મોક્ષકામનયા નિત્યમવસ્થાન નિવોધિતમ્ ।
 પ્રવેશશ્ચ ત્તૈ નિત્યઃ ફલમન્ને નિરૂપિતમ્ ॥૭॥

દેવલો જ્ઞાનમાર્ગીયઃ સન્ન્યાસ સ્થિતિકારક ।
 સત્યલોકે મત્તિપુત્ર પ્રવેશ વાપિ સાધયેત્ ॥૮॥

આ મર્ધાદામાર્ગીય મન્ન્યામમા અવળી, મનન અને ધ્યાન
 બતાવવામા આવ્યા છે. ચિત્તને વિકલ થવાનો ભય રૂહે, એ ખાતર
 એક સ્થાન ઝિપર કાયમનો વામ કદી ભુ ન કરી મકાય. મનને મદ્ર
 પ્રજ્ઞ મખ્યાને માટે પૃથ્વી વિશે પર્વટન કવ્વાન કહેવામા આવ્યું
 છે; વળી દેહ ટકી રૂહે, એ માટે તિમ્યાન કરવાનું છે. શ્રીકૃષ્ણ-
 ન્દ્રણના માદાત્મ્યનો બોધ થાય એ માટે વેદાન્ન ગામ્વત્ મન્ય
 કરવાનું હોય છે નિરોપમા સસારના દુખે બાધક ન થાય તેમજ
 આત્માને સુખની સિદ્ધિ થાય. એ માટે આ મર્ધાદામાર્ગીય મન્ન્યા-
 મીએ વાગ્તે ખામ અમુક ધર્મો પાળવાનું પણ જતારવામા આવ્યું
 છે. તેવા સન્ન્યાસને અકુમે વિસિષ્ટ પ્રકારનો વેપ પણ નક્કી કર
 વામા આવ્યો છે. મદ્ર મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાએજ મર્ધત્ર સવ્યામ
 કરવાનું નિર્દેશવામા આવ્યું છે એ મર્ધાદામાર્ગીય સન્ન્યાસને જ્ઞાન્તે
 રૂલ તરીકે શ્રીકૃષ્ણા નિત્ય પ્રવેશ થાય છે જ્ઞાનમાર્ગીય એવો
 મદ્ર સન્ન્યાસ માત્ર દેદન્ધિતિ પૂગ્નેજ છે એમા વ્તે વાકિત ભગે
 તો તે સ્ત્રયોકમા પ્રવેગ મિદ્ધ કરાવે ખરો ૨-૮.

૨ પુષ્ટિમાર્ગીય સન્યાસ

પ્રકૃતે વૈપરીત્ય હિ રાગ પ્રમાત્મક મત ।

કૃષ્ણસેવનયા સિદ્ધો ન્યાસસાધનમુચ્યતે ॥૧૫॥

આ પુષ્ટિમાર્ગીય સન્યાસમાં તો શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ॥ ૧૫ ॥ સેવા વડે
પરીને મિદ્ધ એવો ભગવત્પ્રેમરૂપ 'રાગ' સંધ્યામના સાધનરૂપે દર્શ-
વામાં આવે છે ૯

સેવા કૃષ્ણમ્વરૂપસ્ય પરીક્ષામ્યક્ષત્ત્વિણી ।

તદિહતાનન્ધ પર તન્નાવિર્માવ ડૃપ્યતે ॥૧૬॥

માવાત્મકસ્ય રૂપસ્ય મૂર્ત્યાવિષ્ટસ્ય વૈ કચિત્ ॥૧૭॥

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના ગાંધર્વી પ્રત્યક્ષરૂપે કે પરીક્ષારૂપે કરવાની
આ સેવા છે, અને એ સેવાના બળે રક્ષપ્રમા ભ્રેમજે પ્રવેશ કર્યો છે,
તેવા ભાવાત્મકરૂપ પ્રભુનો કોઈકોઈવાળ વીજળીના ચમકારાની માફક
આગિભાવ ધ્વજવામાં આવે છે ૧૦૩

एष सति न तन्नाम्ने सर्वथानुभवो हरे ॥१८॥

આવી મિથિની હાંસાને મગ્ધે ત્યા દરેક રીતે પ્રભુનો અનુભવ
ન્યરૂપમાં રૂડતો નથી ૧૧

यथा रमणस्य रञ्जयं प्रदृशान्न विधीयते ।

तथा कृष्ण सानुभाव कारयित्वातिवर्धनम् ॥१९॥

गृहाद्यराग सम्पाद्य प्रेमभावभवर्धयत् ।

ज्ञानप्रेमा हनै गगात् सर्वं त्यजति सर्वथा ॥२०॥

મગજ નૈયાર કરવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે પ્રેમની જિદ્દ કરાવનારો માનુભાવ ભક્તને કરાવી તેમજ મૃદુ-ધુન-દાર વર્ગોમાં વિરાગ કરાવી પ્રભુ પ્રેમાત્મક ભાવની જિદ્દ કરે છે. પ્રભુમાંના થયેલા રાગ-પ્રેમને લીધે જોને પ્રભુમાં પ્રેમ થયેલો છે, તેવો ભક્ત દરેક રીતે માર્ગ દુન્યવી પદાર્થોના ત્યાગ કરે છે. ૧૨-૧૩.

अतोऽधिकारभेदोऽस्ति तन्न्यासादत्र सर्वशः ।

किञ्च नास्त्यत्रात्मरक्षा हरित्वं काण्डवद्विग्नम् ॥१४॥

માટેજ તે મર્યાદામાર્ગીય ગેલક્ષી આ પુષ્ટિમાર્ગીય ગેલક્ષીમાં દરેક રીતે અધિકારનો ભેદ છે. વિજ્ઞાનમાં મર્યાદામાર્ગીય સંન્યામગા જેમ આત્મરક્ષા કરવાની હોય છે, તેમ આ પુષ્ટિમાર્ગીય ગેલક્ષીમાં આત્મરક્ષા નથી; પરંતુ જેવી રીતે કાષ્ઠમાં આગે રહેતો છે, તેજ રીતે આવા પુષ્ટિમાર્ગીય સંન્યાસીના હૃદયમાં પ્રભુપણુ રહેતું છે; એટલે આત્મરક્ષાનો પ્રશ્ન લાગતો નથી. (શૌરિક દર્શિયે આત્મરક્ષા હૃદયમાં રહેલા પ્રભુ ગિડાવી લિયે છે.) ૧૪.

यथा तिरोहिते वक्षौ भस्मता नैव, काष्ठता ।

तथात्रैतत्तिरोभावेऽन्यथाभावो भवेति ॥१२॥

श्रवणादिनिषेधोऽत्र स्वास्थ्यसम्पादनात्पुनः ।

एकत्रेणावस्थितिश्च निरोधस्थानतो यथा ॥१६॥

वनस्थानामगमने मयुरायां स्वर्गोमुलत् ।

अटन्यटनगत्रापि पदलीलादिदुर्गनात् ॥१७॥

લાકડામાથી આવેલો લોડી બન્યો, પંજી ગાડી રાખજ રૂઠ, તેજ પ્રમાણે હૃદયમાથી પ્રભુનો વિરોધાવ ચર્ધ બન્યો તો લક્ષ્મણજી આ ઝલું? મર્યાદામાર્ગીય મોક્ષમા અવશ્ય, માન, ધ્યાન કહ્યું છે ત્યારે આ પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષમા તેનો નિષેધ કહ્યો છે. (નિષેધ હિતમાધિકાર-એવું પુષ્ટિમાર્ગીય મન્યામ-મા છે; એ વસ્તુ ન બૂલાવી વેંદ્યથે; કેમકે નહીં તર આમાન્ય અધિકારી ડૉલુવો સમન્વીયતાની દૃષ્ટાથે પદાનવા સંકેતમાન ચર્ધ નજી ગમે) ગરીર સુખાકારી મારી રૂઠ તે ખાતર દોષ એકાન્ત ન્યામમા ન જતા પ્રશુભન્તિમા કાયમ એકજ ન્યથે રૂઠવાનું કોય છે શ્રીવજ્જનો મયુરામા જર્ધ ગમે તેમ હતા, પરંતુ નિગેધધ્યાન એવા વજમાથી-પોતાના મોક્ષમાથી તેઓયે જરાનું પસન્દ ન કર્યું. (જે ધ્યાનમા ગહી પૂરો નિગેધ માધી ગણાય, ત્યાજ સદૈવ નિશ્ચિતિ કંવાની છે, એ આ કથનનો આગલ છે.) આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્યામમા પૃથીપર્વટન પશ્ય છે; પરંતુ મર્ગી-દામાર્ગીય પૃથી-પર્વટન કરતા આ શુદ્ધ છે અહીં તો પ્રશુના અગણ-કાય તેમજ પ્રભુની લીધા એના દર્શન માટેજ યાત્રાદિ છે ૧૫-૧૭.

નિગેધધ્યાનસ્યજનક તત્ત્વ તદ્વિલમુચ્યતે ॥૧૭૩॥

નિગેધ ગાન્તિ મેગરનાને માટે મર્યાદામાર્ગીય મન્યામમા જે પૃથી-પર્વટન છે, તે જુગજ પ્રદાનનું છે ૧૮૩.

નાત્ર મિક્ષાટનં વેહરક્ષાયે કાર્યમિપ્યતે ॥૧૮॥

વિન્દાદેહપાતાયમત્ર સર્વં સમુદ્યમ ॥૧૮૩॥

દેહગ્થાને માટે મિક્ષાટન કરવાની વાતજ આવી નથી; આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્યામમા પ્રભુના વિન્દને લીધે રૂઠીગનાજ ત્યાગ

માટે સારી તૈયારી છે. (તાપક્રોશ એજ મધુસૂત્રો છે, બિદ્યાટન તો દેહની રક્ષા કરે; એમ છતાં તાપક્રોશના અનુવાદની મન્માદ-
નાયે ન રૂટે ૧૮૩.)

નાત્ર માહાત્મ્યસોધાય વેદાન્તશ્રવણં મતમ્ ॥૧૯॥

જ્ઞાનસ્ય વાચન્ત્વોક્તેઃ સ્વાસ્થ્યદેહનયાપિ ચ ॥૧૯૩॥

જ્ઞાન એ તાપક્રોશાદિમા બાધક છે; વળી એ તો શરીરના અ-
ભુતો બોધ કરે છે; માટેજ પ્રથમા માહાત્મ્યજ્ઞાન માટે આ પુષ્ટિ-
માર્ગીય મન્મામમા વેદાન્તશાસ્ત્રના શ્રવણની આવશ્યકતા જણાવ-
વામા આવી નથી. ૧૯૩

મન્માસધર્માઃ કેડપ્યત્ર ન સન્તીત્યેષ નિશ્ચયઃ ॥૨૦॥

‘સર્વધર્માન્પરિત્યજ્યે’ત્યેતદ્વચનતો હરેઃ ॥૨૦૩॥

મર્પાદામાર્ગની માફક આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્માસમા ખાસ વિશિષ્ટ
કોઈ ધર્મો નથીજ; કેમકે શાકૃષ્ણચન્દ્રજ્યે શ્રીમદભગવદ્ગીતામા
આગ્રા કરી છે—‘હિ અર્જુન ! સર્વધર્મોનો ત્યાગ કરી તું મારે
શરણે આવ.’ (પુષ્ટિમાર્ગીય મન્મામની આ ઉચ્ચ કોટિ છે, તેવા
મન્માસીને પ્રભુના શરણુ મિલાય. કેમપણ ધર્મની અપેક્ષા નથી;
એટલું જ નહીં, દન્ડિયોના ધર્મોની પણ તેને આવશ્યકતા નથી.) ૨૦૩.

ત્રન્વમાત્રનિવૃત્ત્યર્થમથ વેપન્તથાવિષઃ ॥૨૧॥

અર્થ પ્રકારના માસાગિક જન્મો ટળી જાય એ ખાતર મર્પા-
માર્ગીય મન્મામમા છે, તેથી જાતનો વિશિષ્ટ વેષ આ પુષ્ટિમાર્ગીય
મન્મામમા પણ છે (શ્રીહરિગાયત્રી કાપાલવસ્ત્રોના ધામ્ન જેવ

વેપળી વાત કહે છે કે કોઈ અન્ય પ્રકારના વેપળી, જે વાત અહીં
સ્પષ્ટ થતી નથી માત્ર આ ઊપરથી એટલું જ ક્ષિત થાય છે કે
શ્રીહરિગાયત્રીના સમયમાં પુષ્ટિમાર્ગીય મન્યામીએ ગાટે હીન-મધ્યમ
અધિકારીઓથી તેઓ જુદા બન્યા હતા આવે તે ખાતર કોઈ વિનિષ્ઠ
પ્રકારનો વેપ ટોચ મળેલ છે કે આ વેપ માત્ર ધોતી હોતો જોઈ
હોઈ શકે) -૧

મોક્ષેકનામના નાસ્તિ દરેરપિ ન વાચ્છનમ્ ।

તત્ર વાધકસદ્ધાવો, નાત્ર કૃષ્ણોઽપિ વાધક ॥૨૨॥

આ પુષ્ટિમાર્ગીય મોક્ષમા મોક્ષનીયે ઇચ્છા નથી; અરે હવે
ભગવાન મળે, તેવી પણ ઇચ્છા નથી તે મર્્યાદામાર્ગીય મન્યાસમા
અનેક બાધકો નડવાનો સંભવ છે, જ્યારે આ પુષ્ટિમાર્ગીય
સન્યાસને ખુદ પ્રભુ પણ બંધ કરનાર થઈ શકતા નથી. ૨૨.

તત્ર પ્રણવહૃદ્યાનમત્ર કલેશૈકમાનમ્ ।

તત્ર કૃષ્ણે પ્રવેશોઽસ્તિ, પ્રકૃતે કૃષ્ણવેશનમ્ । ૨૩॥

તે મર્્યાદામાર્ગીય મન્યાસમાં હૃદયમાં ધ્યાન કરવાનું
હોય 'હ, જ્યારે આહી આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્યાસમાં આ પ્રભુના
ચિન્હ થયેના તાપદલેગનોજ વિચાર ઝગવાનો હોય છે ત્યાં જ્ઞાન
માર્ગીય મન્યાસીને શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રકમા પ્રવેશ છે, જ્યારે પુષ્ટિમાર્ગીય
સન્યાસીના હૃદયમાં ખુદ પ્રભુ આવી પ્રવેશ કરી રહેલા છે. ૨૩

તત્ર નિષ્કાસનાહીલાનુમવોઽગ્રાન્તરોઽવિત્ ।

અય કિજ્ઞાય વૈજ્ઞાન્ય ન્યાસગોર્વિપરીતામ્ ॥૨૪॥

દુર્લભત્વં ચાવગત્યાનાધિકાર વિભાવયેન ॥૨૪૨॥

તે જ્ઞાનમાર્ગીય મન્ન્યામના કન તર્ગી મળેલા મ્મયુ-યા મક
મોક્ષ પત્રી બ્યાગે પ્રશુને તેના છવ પર કૃપા કરી લીનાનો અનુભવ
કગવવાનો હોય છે, ત્યારે તેના જીવને પ્રશુ પોતામાથી ખ્દાર દારી
તેને લીલાનો અનુભવ કરાવે છે; બ્યાગે આદી આ પુષ્ટિમાર્ગીય
મન્ન્યામની કોટિમા તો લક્ષના હૃદયમાજ મમત્ર લીલાને આનંદ
થાય છે. આ પ્રમાણે જન પ્રકારના મન્ન્યામમા રૂહની વિશિષ્ટતા
તેમજ જિવદાપણું બરાબર મગજીને અને આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્ન્યામ
કેલે દુર્લભ છે, તેનો ખ્યાલ કરીને પોતાનો કિયા પ્રકારનો અવિ
કાર છે, તેનો નિચાર કરવો ૨૪૩.

ત્યાગમાત્રં પ્રકુર્ષીત જનઃ સર્વાધિકારકૃત્ ॥૨૫॥

પ્રપન્નસ્ફૂર્તિરહિતો વિદધ્યાન્ન્યસનં મતિમ્ ।

યાનન્પ્રપન્ન સ્ફુરતિ તાવન્નૈવાધિસ્રિતા ॥૨૬॥

સકલ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાજને મકમ વસ્તુનો
ત્યાગ કરવો, તેમા પશુ આ જગત અને જગતના પદાર્થોની જે
સૂતિ, તેના વિનાનોજ થઇને મન્ન્યામમા શુદ્ધિ ઝંચી; કેમકે બ્યા-
મધી જગત અને જગતના પદાર્થોની સૂતિ રહે ત્યામધી કદીમણ
આ પુષ્ટિમાર્ગીય મન્ન્યામમા અધિકાર મળીને નથી. ૨૫-૨૬.

અત સ પુષ્ટિમાર્ગીયઃ સિદ્ધો વ્રજજનેપુ દિ ।

તથા ન શ્રીમદાનાયૈવન્યત્રામ્ત્યેવ્યયોગ્યતા ॥૨૭॥

એ ઉચ્ચ પ્રકારના પુષ્ટિમાર્ગીય સન્ન્યાસ ગ્રામીણોમાં શિદ્ધ
હતો; તે હિપરાંત ગ્રામદાપ્રમુખ શ્રીમદ્વશાધીશ્વર પ્રકૃર્માં શિદ્ધ હતો.
બાપ્રીના જે બીજાઓ એમાં તો સ્પષ્ટ અનધિકાર કહેશે છે. ૨૭

અયોગ્યમિચ્છન્મનુજઃ પતતિ સ્વફલોદ્ધિ ।

તસ્માત્સ્વયોગ્યતાં જ્ઞાત્વા કર્તવ્યઃ સ્યાન્મનોરથઃ ॥૨૮॥

પોતાનો અધિકાર ન જોય તેવું કરવા જ્ય તો મનુષ્ય
પોતાના અધિકાર પ્રમાણે જે ફળ મળવાનું હોય, તેમાંથી પણ
જુદા થાય છે. તેથી કરીને પોતાની લાપતાતનો વિચાર કરી પછી
આગળ પગલું ભરવું. ૨૮.

સ્વયં તથૈવ વા રીતિશ્ચ મનુજેભાંગ્યરાશિભિઃ ।

તન્નામ નૈવ ધર્તવ્યમપરાધાદિતિ સ્થિતિઃ ॥૨૯॥

અથવા તો નગીમદાર એવા હોયે પોતાને જે ભાગની રીત
મળી હોય, તે રીતેજ આજુ પુષ્ટિમાર્ગીય હિન્દુ કોટિના સન્ન્યા-
સનું નામ લેતાય અપગાય થાય, એ બંને અધિકાર વિના તેનું
નામ પણ ન લેવું એવું મને લાગે છે. ૨૯.

૪૩. જન્મત્રેફલ્યનિરૂપણાપ્તવામ્ ।

નાશ્રિતો વલ્લમાશ્વોશો ન ચ દટ્ટા સુવોધિની ।

નાડડરાધિ રાધિકાનાથો વૃથા તન્જન્મ મૃતલે ॥૧॥

(અનુવાદ-શાસ્ત્રીજી જયેન્દ્રારામ હરહરન જોડી)

શબ્દાર્થ—જેઓએ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરનો આશ્રય કર્યો નથી, શ્રીસુખોદિનીજી જોયાં નથી, અર્થાત્ શ્રીસુખોદિનીજીના કથામૃતનું પાન કરી શ્રીભાગવતના તરફને જાણ્યું નથી, અને ગાધિકાનાથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનું જેઓએ આગમન કર્યું નથી અર્થાત્ એના કંઈ નથી તેઓનો જન્મ પૃથ્વીમા નિષ્ફળ છે. ૧.

વિવેચન—ચોરાશીવક્ષ યોનિમાં પ્રમણ કરતા કરતા અને શીરદિ કૃપા કરીને હારને મનુષ્યરૂપે નીકા મંગ્લરમુદ્ર તરવા માટે અપણુ કહે છે નીકા ગળવા છતાં પણ જો તે ચનાવતા ન આવડે તો સમુદ્રમાં ડુબી જાય કે મારે શ્રીભાગવતના એકાદશ અધ્યાયમાં ભગવાને ઉદ્ધવજીને કહ્યું ‘હં દે—“મુદ્ગર્જધારમ્” મુન એ નરેન્દ્ર નીકાના સ્થાપના છે. અને એ વેદમાં કહ્યું છે કે ‘આચાર્ય-વાન્ પુરુષો વેદ’ એ આર્થનો આશ્રય કરનાર પુરુષ જાણી શકે છે. મારે મુનના મર્મ સક્ષમુદ્ધત એવા શ્રીવલ્લભાધીશ્વરના મદાગ્રમ-જીનો આશ્રય કરવાથીજ આ નરેન્દ્રનીકા મમુદ્રપાત પામી શકે છે. તેમજ શ્રીવલ્લભાધીશ્વર એ વાણીના પતિ હોવાથી યથાર્થ શ્રાવણ-મનના રહસ્યને પણ નેઓજા જાણે છે. અને એવ ને રહસ્યન શ્રી સુખોદિનીજીએ જો જાણ્યાં શ્રીગાધિકાપાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની સેવા કરવા આજ્ઞા કરે છે. મારેજ શીલંગિયજી આના કહે છે કે ને શ્રીવલ્લભાધીશ્વરને જેણે આશ્રય કર્યો નથી, શ્રીસુખોદિનીજી જેણે જોયા નથી, અને ગાધિકાનાથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનું જેણે આગમન કર્યું નથી, તેનો જન્મ આ પૃથ્વી ઉપર નકામો છે. ૧

ન મૃતીત રેન્નામ નાન્માચ્ચગ્નિર્મર્ષિનમ્ ।

ન કૃષ્ણમેવા ત્રિહિતા કથા તત્ત્વજન્મ મૃતલે ॥૨॥

સમ્બંધ—જેઓએ મનુષ્યજન્મ ધારણ કરી શ્રીહરિનું નામ-
 પ્રદણ કર્યું નથી, આત્મા, યુગ, કનક, દ્વય, કુટુંબાદિક સર્વ
 પ્રભુનું છે એમ માની જેઓએ આત્મનિવેદન કર્યું નથી, તેમજ
 આત્મનિવેદન કરી ભગવત્સેવા કરવાનો લાભ મેળવી શ્રીકૃષ્ણની મેવા
 કરી નથી, તેઓનો જન્મ આ ભૂતળમાં નિર્ણય છે. ૨.

વિવેચન—ભગવદ્દીવા ગદ્યભાતની અભિલાષાવાળાઓએ પ્રતિ-
 ક્ષેપે ભગવત્ સેવુંજ જોઈએ, કારણ કે—“ભગવન્નામમાં પાપ દૂર
 કરવાની જેટલી શક્તિ છે તેટલું પાપ પાતકી મનુષ્ય કરી શકેનો
 નથી”, માટે શ્રીહરિશયરણ આરા કરે છે કે જેમણે શ્રીહરિનું નામ-
 પ્રદણ કર્યું નથી તેમનો જન્મ આ ભૂતળમાં વૃથા છે. તેમજ આ
 જગત પ્રભુએ ઉત્પન્ન કરેલું હોવાથી જમતના ખરા માધીક શ્રીહ-
 રિજ છે નકાપિ જીવ અવિદ્યાપાદિને લીધે તેમા અદંતામમતા રાખે
 છે, તે મિથ્યા છે, જુઓ શ્રીભાગવતમા ગણિરાતએ શ્રીવામનભગ-
 વાનને ત્રણ પમલાં પૃથ્વી આધ્યાની પ્રતિજ્ઞા મત્ત કરના જણાવ્યું
 છે તે ગમથે તેની સ્ત્રી વિધ્યાવલીએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—“હું પ્રભો
 આ જગત તમોએ ક્રીડા કરવા માટે ઉત્પન્ન કર્યું છે તેથી તેના
 ખરા માધીક તમો હોવા છતાં જેઓ પોતાની મામટી બનાવે છે તે
 દુષ્ટશુદ્ધિવાળાઓ છે, માટે જીવ હી જેમા અદંતામમતા રહેલી છે તે
 દેહ, સ્ત્રી, યુગ, દ્વય, મૃક, કુટુંબાદિક હું પ્રભો ! મારો નથી પણ
 આપના છે એવી રીતે સુરમયલ પ્રતિજ્ઞાદાતા પ્રભુને આત્મનિવેદન
 કરી અદંતામમતાનો ત્યાગ કરી ભગવત્સેવાનો આધિકાર મેળવો
 કારણકારથી ‘ચોવર્દશઃ સર્ત્ત મજેત’ એ શ્રુત્યનુમાર જીવ પ્રભુનો અંગ
 હોવાથી અંગી દબુની મેવા કરવી એ તેનો સ્વધર્મ છે માટે તે

કયું નથી અને એવિન્દ્યુલુખાન કયું નથી તેમને જન્મ આ
 ભૂતળ ઉપર નિષ્કળ છે. વળી શીશુકુરુષ જ્યારે વનમાં પધાર્યા
 હતા ત્યારે ઘજબકતોને આજ્ઞા કરી હતી કે જુઓ પશુ બહુ
 છે કેમકે તેમને ત્યાં આપણે અતિથિ આવેલા છીએ, એમ રામજી તે
 જુઓ પશુ પત્રથી, પુષ્પોથી, ફૂલથી અને કાષ્ઠાદિકથી પણ તેમજ
 છાયા વગેરેથી આપણો સાકાર કરી કેવાં પરોપકાર કરી રહ્યાં છે ?
 માટે તેમને ધન્ય છે, આ ભગવદ્વાચાનુમાર શ્રીહરિરાયચરણ સાધુ-
 સેવન એટલે અનિશ્ચિતકાર અને પરોપકાર કરવા સ્થપન કરી
 તેમ નિર્દિષ્ટ કરનારનો જન્મ નિષ્કળ જળુવે કે. ૥૪.૥

न कृष्णरूपसौन्दर्यं मनो नैव विरागिता ।

न दुःसंगपरित्यागो वृथा तज्जन्म भूतलं ॥६॥

ગણદાર્ય-જેઓનું મન પ્રપંચવિમ્બતિપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણચરણના
 મનહર રસરૂપ સૌન્દર્યમાં આમકત જન્યું નથી. તેમજ દુષ્ટ પુરુષાનો
 મંથ આરે તરછળી જેમણે ત્યાગ કર્યો નથી તેમનો જન્મ આ
 ભૂતળમાં નિષ્ફળ છે. ૥૫.૥

વિવેચન-આપણે જ્યારે અષ્ટિમૌન્દ્યને નિવાળીએ છીએ ત્યારે
 તે સુષ્ટિની મોહકતા જોઈ જેમ બમર કમળમાં લુપ્ત જાતી બમ-
 નમાં પડી નામ પામે છે તેવી રીતે આપણે પણ ને મોહક પદ-
 મોમાં આમકત જાતી આપણો નાશ કેવી મનુષ્યજન્મ વૃથા ગુમા-
 વીએ છીએ, માટે આપણે વિચાર કરવો જોઈએ કે-આપણે જેમાં
 મોહ પામી મનુષ્યજન્મ ગુમાવીએ છીએ તે મોહક પદાર્થો આખ્યા
 કર્યાંથી ? “एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म” “एक ही न रमने, न द्वितीय-
 मँछत” “म है नावाना” प्रथम “એક અદ્વિત્ય દત્ત”, એકમાં ગમન

યાય નહિ તેથી તે બધે પીગની ઇચ્છા કરી, ત્યારે તે બધા જગ-
દ્ગમે થયા," એમ વેદ નિરૂપણ કરે છે, ત્યારે વિચાર કરવો જોઈએ
કે—તે પ્રભુમાંથી આ સૃષ્ટિસૌન્દર્ય ઉત્પન્ન થયું છે તે પ્રભુ કેવા
સૌન્દર્યનિધાન હશે ? એમ વિચાર કરવાથી જણાશે કે તેઓ
કૌટિકંદર્પભાવપૂર્ણ સૌન્દર્યના ભંડાર છે, આ સૃષ્ટિના મોહકપદાર્થો
તેમના આમળ તુચ્છ છે. માટે સંસારાસક્તિ તથા વૈરાગ્યપૂર્વક મન
ને કૌટિકંદર્પભાવપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રમાં પરાયણું જોઈએ; તેમજ સમ-
જનું જોઈએ કે જગત્માં કામક્રોધાદિકાએ અંતરની અને ઓપુ-
ત્તિકાદિ દુરુપીઓએ બહારનો ઘેરો છે, તેમજ અનેક પ્રકારના
ભગવદ્ભક્ત વેદધારી જ્ઞાનના વચ્ચે (હમે) પણ છે, તેઓના
દુઃખનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ત્યારે ભગવત્પ્રાપ્તિ થાય છે.
માટે શ્રીહરિગાયત્રી આના કરે છે કે—વૈરાગ્યપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણરૂપ
સૌન્દર્યમાં જોઓનું મન પરાયણું ના ॥ તેમજ દુઃખનો જેમણે પરિ-
ત્યાગ કર્યો નથી તેઓનો જન્મ આ જગત ઉપર નકામો છે. ॥૫॥

ન ભક્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગીયા ન નિઃસાધનતા હૃદિ ।

ન નિસ્મૃતિઃ પ્રપંચસ્ય ધૃત્યા તત્ત્વમ્મ ભૂતલે ॥૬॥

શબ્દાર્થ—જેમનામાં પુષ્ટિમાર્ગીય (નિયુક્ત) ભક્તિ નથી,
હૃદયમાં નિઃસાધનતા એટલે મર્વ સાધનોથી સંતોષપાત્રું નથી, જગ-
તની વિસ્મૃતિ નથી તેમનો જન્મ પૃથ્વી ઉપર નકામો છે. ॥૬॥

નિરૂચન—ભક્તિના અનેક પ્રકારના બેદ છે પરંતુ તે
ભક્તિમાં નિર્ગુણભક્તિ એજ ઉત્તમ છે. જુઓ વ્રજભક્તોએ તમામ
પ્રકારની ઇચ્છાઓને તથા દષ્ટ દેવળ પ્રભુનીજ નિષ્કામભક્તિ કરી
દત્તી, પ્રભુનાં દર્શન થતા શ્રીહરિએ તેમને ચૌકેકમાં જોડાયા

સ્વર્ભરૂપ મેવા ન દરનારનો જન્મ આ ભૂતળ ઉપર નિષ્પળ છે
એમ આ મોકલા શ્રીહરિગચ્છ જણાવે છે. ૨.

ન કીલ્લાગિતનં નૈવ દીનતા વિરહાદ્ધરેઃ ।

નવા કૃષ્ણાશ્રયઃ પૂર્ણા વૃથા તજ્જન્મ મૂતલે ॥૨॥

શબ્દાર્થ-જેઓએ રમાત્મક શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમની લીલાઓનું
ચિંતન કર્યું નથી, શ્રીહરિને મળવાની આર્તિથી વિમ્બોગામિથી તમ
મધ્ય જેઓનામાં દીનતા અવી નથી, અથવા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનો દંડ
આશ્રય જેઓને નથી તેમનો જન્મ આ પૃથ્વીમાં નિષ્પળ છે. ॥૩॥

વિવેચન-ભગવદ્દર્શનોએ હરોશં ભગવત્લીલાઓનું ચિંતન
કરવું જોઈએ કે જેથી ચિત્તવૃત્તિનો ભગવાનમાં નિરોધ મિલ્લ થાય,
અને તે લીલાઓનું ચિંતન કરતા કરતા પ્રભુને મળવાની આર્તિ-
પૂર્વક હૃદયમાં ભારે વિરહામિ પ્રકટ થાય છે ત્યારે તે વિગદાસિદ્ધાગ
ભગવદ્દર્શનમાં આંતરગમ્યરૂપ દોષો નાશ પામતા દીનતા પ્રકટ થાય છે
અને તે દીનતાથીજ પ્રભુ પ્રકટ થાય છે તેમજ આત્મક પક્ષી જેમ
મેવ ઉપર વિશ્વાસ ગાળે છે તે તે મેવ જડ હાવા છતાં પણ ગાતીમાં
વૃષ્ટિ કરી તેની આગા પૂર્ણ કરે છે; કેમકે આત્મનો અનન્ય
વિશ્વાસ મેવ ઉપર છે, આત્મક ગાતીના જળા પિતા અન્ય જનનો
સ્વીકાર કરતું નથી, તે ભક્ત પ્રભુની અનન્ય ભક્તિ કરી આત્માશ્ર-
યના ભાગપૂર્વક પૂર્ણ રીતે ભગવત્ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનોજ આશ્રય કરે
તો પ્રભુ તે ભક્તોના મનોગ્ય અન્ય પૂર્ણ કરેજ, એમાં કાંઈ
આશ્ચર્ય નથી, મારેજ શ્રીહરિગચ્છગનુ આપ્તા કહે છે કે લીલાઓનું
જેને ચિંતન નથી, ભગવાનને મળવાનો હૃદયમાં વિગદ નથી, વિ-

હાથિની દીનતા પ્રાપ્ત જેઓને ધર્મ નથી, તેમજ શ્રીકૃષ્ણનન્દના પુત્ર
આશ્રય નથી, જેઓના જન્મ આ પૃથ્વીમાં નિષ્કળ ન. ૧૩ ॥

ન ગીતા વાર્તાના વચ્ચાઃ માનસો નૈવ મૈવિતાઃ ।

ન મોવિન્દ્રગુણા ગીતા યથા તત્ત્વમ્મ ભૂતલે ॥૪॥

મનદર્થ-જેઓએ ભગવત્પ્રજ્ઞાથી વાર્તા વડે દિવ્યતા બનીત
કર્મો નથી, આધુપુરુષોનું અર્થાત્ ભગવન્ભવ છત્રન બનીત કરનારા
ભગવદીયોનું જેમણે મેળવ ક્યુંજ નથી, શ્રીગોવિંદ ભગવાનના
શુભોનું માન જેઓએ નથી ક્યું તેમનો જન્મ આ જનમમાં
નમશે ? ૧૮ ॥

વિદ્યમાન-જે ભગવાદીસાના હૃદયમાં પૂર્ણપુરુષોભવ મીઠુંગુનન્દ
ગિગરના હાથ, જેમના મુખમાંથી સંભ્રમતાપથી તમ ચમકાઓતી
તૃષ્ણાને શાન્ત કરનાર ભગવત્તત્ત્વપ્રાપ્તનો ઝોળ આપડ વડેનો હાથ
તેના ભગવદીયોનો મ સંગ અને તેમની પરિચયો કરવાર્થી પ્રભુનો
આનુમન માથ છે, જેવી શ્રીદગ્ધિપચમ્મ તેવા ભગવદીસાના મત્ત-
મમાં ભગવદ્દર્શીથી દિવ્યતા બનીત કરના અને તેમની પરિચયો
કર ॥, તેમજ મોવિન્દ્રગુણાન કર ॥ આના કરે છે, પગ્નુ દાસના
મત્તપના ભગવદીયોનો સત્તમ કરના અને પરિચયો કરના પદેધા
શ્રીદગ્ધિપચ-નિગ્ધિત 'હુસમવિજ્ઞાન' નામનો મથ વાચી
માર્ગથી ખટ કરનારા ચાર. રચનાથી માનવ ગડયુ જોડેજોડે; નહિ
તો મગમ થયેત્રો ભગવદ્ધર્મ પાવુ નાપ પામે છે માટે સાવધાન
થન મત્તગદગ નિવેદનનુ મગલુ કરી સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, દયાદિક
પ્રમનુ માંડી અદનામતનો ત્યાગ કરી જેમણે મત્તપુરુષોનું મેળવ

કર્મ નથી અને મોચિન્દ્રશુભાન કર્મ નથી તેમનો જન્મ આ
જનમ ઉપર નિર્ધાર છે. જો મીમાકુચ જ્યારે જનમા પચાસ
દત્તા ત્યારે ધજબક્તોને આજ્ઞા કરી હતી કે જુઓ જરો પણ બક્ત
છે કેમકે તેમને ત્યાં આપણે અતિથિ આવેલા છીએ, એમ મગચ તે
જરો પણ પચથી, કુષોથી, દૂધથી અને કાષાદિથી પાત્ર તેમજ
છાયા વગેરેથી આપણો મરકાડ કરી કેના પોષકાર કરી ગયા છે ?
માટે તેમને ધન્ય છે. આ જગદાચારુમાર શ્રીદશિમચરણ સાધુ-
જીવન એટલે અનિશ્ચયકાર અને પોષકાડ કરવા મુશ્કેલ કરી
તેમ નદિ કે ॥૨૦॥ જન્મ નિર્ધાર જમને ૬. ॥૬॥

ન કૃષ્ણસ્વમૈન્દુર્ગ મનો નૈવ વિગગિતા ।

ન દુ સગવર્તિયાગો યથા તન્મન્મ ભૂતલે ॥૧॥

મન્દાર્થ-જેઓનું મન પ્રપચ્ચિ-અનિપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણચન્દના
મનદર સુધી ની-કર્મમા આગત મન્યુ નથી, તેમજ દુષ્ટ પુન્યાનો
મગ ચરે ત-રથી જેમણે ત્યાગ કર્યો નથી તેમનો જન્મ આ
જનમા નિર્ધાર છે. ॥૫॥

નિવેશન-આપણે જ્યારે મુખિનોન્વને નિદાળીએ છીએ ત્યારે
તે સુષિદની મોદત્તા સ્નેહ જેમ જમર મજામા બન્ધ મળી બધ
નમા પટી નાશ પામે છે તેવી રીતે આપણે પણ ને મોદક પદાર્થો
માં આમકત જની આપણો નાશ કેવી મનુષ્યજન્મ વૃથા મુમા-
રીએ છીએ, માટે આપણે વિચાર-ક-વો જ્ઞેનએ કે-આપણે જેમા
મોદ પામી મનુષ્યજન્મ મુમારીએ છીએ તે મોદક પદાર્થો આજ્ઞા
કમાથી ? “एकमेवाद्वितीय ब्रह्म” “एककी न समते, स द्वितीय
संछत” “स हैनावानाम” प्रथम “एक अनाश्व दत्त, तेक ॥ मभण

થાય નહિ તેથી તે યજ્ઞે ધીમની ઇચ્છા કરી, ત્યારે તે થલ જગ-
 દ્વેષે થયા, એમ વેદ નિરૂપણ કરે છે, ત્યારે વિચાર કરવો જોઈએ
 કે—તે પ્રભુમાંથી આ સૃષ્ટિમોન્દર્ય ઉત્પન્ન થયું છે તે પ્રભુ કેવા
 મોન્દર્યનિધાન હશે ? એમ વિચાર કરવાથી જણાશે કે તેઓ
 કૌટિકંદર્પણાવણ્ય સૌન્દર્યના ભંડાર છે, આ સૃષ્ટિના મોહકપદાર્થી
 તેમના આગળ તુચ્છ છે. માટે સંસારાસક્તિ તથા વૈરાગ્યપૂર્વક મન
 ને કૌટિકંદર્પણાવણ્ય શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રમા પરોવવું જોઈએ; તેમજ સમ-
 જનું જોઈએ કે જગત્માં કામક્રોધાદિકાએ અંતરના અને શ્રીકૃ-
 નાદિકે કુટુંબીઓએ જાહાગના ગોરો છે, તેમજ અનેક પ્રકારના
 ભગવદ્ભક્ત વેપધારી જાહારના વંચકો (દુઃખ) પામી છે, તેઓના
 દુઃખગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ત્યારે ભગવત્પ્રાપ્તિ થાય છે.
 માટે શ્રીહરિરાયચરણ આના કરે છે કે—વૈરાગ્યપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણરૂપ
 મોન્દર્યમા જોઓનું મન પરોવાયું ના ॥ તેમજ દુઃખગનો જોઈએ પરિ-
 ત્યાગ કર્યો નથી તેઓનો જન્મ આ મુતળ ઉપર નકામો છે. ॥૫॥

ન ભક્તિઃ પુષ્ટિમાર્ગીયા ન નિમાવનતા હૃદિ ।

ન વિસ્મૃતિઃ પ્રપંચમ્ય વૃથા તત્તત્ત્વમ્ ભૂતલે ॥૬॥

શુદ્ધાર્થ—જેમનામાં પુષ્ટિમાર્ગીય (નિશ્ચિંત) ભક્તિ નથી,
 હૃદયમાં નિઃસાધનતા એટલે મર્ચ સાધનોથી સ્થિતપાત્નું નથી, જગ-
 ત્તરી વિસ્મૃતિ નથી તેમનો જન્મ પૃથ્વી ઉપર નકામો છે. ॥૬॥

વિવેચન—ભક્તિના અનેક પ્રકારના ભેદ છે પરંતુ તે
 ભક્તિમા નિર્ગુણભક્તિ એજ ઉત્તમ છે. જુઓ વ્રજભક્તોએ નમામ
 પ્રકારની ઇચ્છાઓને તથા દષ્ટ દેવજ પ્રભુનીજ નિષ્કામભક્તિ કરી
 હતી, પ્રભુના દશન થયા શ્રીહરિએ તેમને ત્રીકેશમાં જોડાયા

અનેક પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો, પરંતુ તેઓએ પોતાનો નિશ્ચય ન
 ત્યજ્યો, પ્રભુએ તેમને સ્વાનંદનું દાન કર્યું, ત્યારે તેઓ મદાવિટ
 થયા જાણી પ્રભુ તિરોબાવ ખામ્યા, ત્યારે મન્દાકરોએ તમામ ઘૃષ્ણો
 પૃથ્વ્ય, પ્રભુની શોધ કરી. પ્રભુ સાધનગળાની ન મળ્યા, ડેરે સાધ-
 નગળા ત્યજી હૃદયથી નિઃસાધન અને કેવળ મુખ્યગાન કરવા માડ્યું,
 પ્રપંચને જૂની ગયા, ત્યારે કૌટિકંદર્પણાવસ્ય ભગવાન નન્દનન્દન
 પગલે શ્રીકૃષ્ણગન્દ પ્રપ્ટ થયા, ચાટે શીલગિરિયજી આગા કરે છે
 ૨ પુષ્કિમાગીયગાનિ જેમના હૃદયમા નથી, હૃદયમા મર્વ સાધ-
 નોને ત્યાગ કરી નિઃસાધનતા પ્રપ્ટ થઈ નથી, તેમજ પ્રપંચ
 (જગત) ની જેઓને વિગ્રહિ નથી થઈ તેઓનો જન્મ પૃથ્વી ઉપર
 નકામો છે. ૥૬૬૥

ન વર્મવસ્તા નૈવ ધર્મમાર્ગે મનોગતિ ।

ન ભક્તિર્જ્ઞાનવૈભવ્યૈ વૃથા તન્નન્મ ભૂતંગે ॥૭૥॥

અર્થ-જેઓને ધર્મમા તત્પરતા નથી, ધર્મમાર્ગમા મનો
 ગતિ નથી, ભક્તિ, જ્ઞાન કે વૈભવ્ય જેમનામા નથી તેઓનો જન્મ
 આ પૃથ્વીમા નિર્દય છે ॥૭૬॥

વિવેચન-“ગો વદમ ગ ત મર્વ” જે જેનો બધા હોય તેએ
 પેતાના અંશની અર્થાત્ જેમ પુત્રે પિતાની મેવા કરવી તદનુમા
 ઉપરપ અગે અગી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની સવા કરવીજ જોઈએ, એ
 ક્રુત્યનુમા શીમદાપ્રભુ શીમદ્વરખાચાર્યચાએ “ચતુ શ્લોકી”ના
 પ્રથમ શ્લોકમા આજ્ઞા કરી છે કે-‘દર્શેમા નસોતમાસપૂર્વકે વન-
 વિપતે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને મેરવા, જીવેનો એજ ધર્મ છે અન્ય દર્શમા
 ૨ જાગ્યાં જીવેનો ધર્મજ નથી’ તદનુમા શીલગિરિયગળા

પણ આજ્ઞા કરે છે કે જેઓને સેવારૂપ રત્યર્થના તત્પરતા નથી, ધર્મમાર્ગમાં જેના મનની ગતિ નથી, સ્ત્રી, પુત્ર, દ્રવ્ય, કુટુંબમાં પ્રેમ છે તેથી અધિક પ્રભુમાં રોદ નથી, પ્રભુના માહાત્મ્યનું શ્રવણ દ્વારા જ્ઞાન નથી તેમજ જગતની આસક્તિ છૂટી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ ભગવદ્ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ નથી ત્યાંમુધી તેમનો જન્મ આ પૃથ્વીમાં નિષ્ફળ છે. ૭.

ન નિજસ્વામિવિરહપરિતાપો ન ભાવના ।

ન દૈન્યં પરમં यस્ય વૃથા તઽજન્મ ભૂતલે ॥૮॥

શબ્દાર્થ—જેઓને પોતાના માલીક શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના વિયોગથી પરિતાપ (આર્ત) થયો નથી, તેમજ મળવાની ભાવના એટલે આનુગતા પ્રાપ્ત થઈ નથી, સર્વ સાધનોના પરિત્યાગપૂર્વક પરમદ્વૈરૂપ દીનતા જેઓએ પ્રાપ્ત કરી નથી તેમનો જન્મ આ ભૂતલમાં નિષ્ફળ છે. ૮.

વિવેગત—જાનદોષ-અંદકથ વગેરે કિમિપદોથી જાણાય છે કે જેમ અગ્નિમાથી તણુખા નીકળે છે તેમ પ્રભુમાંથી હવે બુદ્ધ્યન્ન થયા છે તેથી તે ભગવદ્ગ્રંથ છે, પરંતુ તેમના ઐશ્વર્યાદિ ધર્મો પ્રભુદ્વંદ્વાથી નિર્ગાહન થવાથી જવે દીન દુઃખી થઈ જન્મમરણરૂપ ક્ષેત્રયુક્ત જોવામાં આવે છે, તથાપિ તે હવેને પોતાના ખરા માલીક શ્રીહરિને મળવાનો વિરહ, તાપ કે ભાવના થતી નથી તેમજ શ્રીમદાપ્રભુજી શ્રીમુખોધીનીજમાં આજ્ઞા કરે છે કે—“દૈન્યંત્વતો-પગ્ગાપનમ્” હે પ્રભો આપને સંતુષ્ટ કરવાનું સાધન કેવળ દૈન્યજ છે, તે દૈન્ય પણ નથી, માટે શ્રીહરિચણ આજ્ઞા કરે છે કે પોતાના સ્વામીના વિરહનો તાપ, ભાવના કે દૈન્ય જેમનામાં નથી તેમનો જન્મ આ પૃથ્વીમાં નકામો છે. ૮.

૪૪. દુસંગવિજ્ઞાનપ્રકારનિરૂપણમ્ । ૭

(અનુવાદ કર્ના-ગો. શ્રીઅનિરુદ્ધાચાર્યજી મહારાજ)

અથ શ્રીવૃદ્ધામાનાચર્યકૃપયા સ્ફુરિતં હૃદિ ।

સીયાનામપ્રમાયાંય કિંનિદ્રા નિરૂપ્યતે ॥૧॥

અર્થ—શ્રીગદ્ વલ્લભાચાર્યજીની કૃપાથી જે કાંઈ હૃદયમાં પ્રતીત થયું છે તે સ્વાશ્રિત હોવાની પ્રાપ્તિ ફર થવા માટે આ ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. ૧

વિવેચન—ગ્રંથકર્તા ગીલરિગયજીના હૃદયમાં જે વિચારો શ્રીગદ્ વલ્લભાચાર્યજીની કૃપાએ સ્પર્શી આવ્યા તે ભક્તજનનેના કૃપા-ભુને માટે આ ગ્રંથમાં પ્રકટ કર્યા છે.

દૈવામુરવિમાગેન દ્વેષા જીવાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।

વંનમોક્ષવ્યવસ્થાપિ ગીતાયામેવ રૂપિતા ॥૨॥

અર્થ—દૈવ અને આચ્છુરના બેદથી એ પ્રકારના હોવા બતાવેલા છે. બંધ અને મોક્ષની વ્યવસ્થા પણ ગીતામાં કરેલી છે.

વિવેચન—શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં દૈવી અને આચ્છુરી એ બે પ્રકારના હોવા બતાવવામાં આવ્યા છે જેઓ ભગવત્પરાયણ છે તે દૈવી

છ. દૈવા પ્રકારનો સંગ ભક્તજને તજવો જોઈએ, એ બતાવવાનો આ લઘુ ગ્રંથનો આશય છે, માટે આ ગ્રંથને ભક્તના ઉપયોગમાં આવે એવું દુઃખંગ વિષેનું વિજ્ઞાન એ અર્થવાણું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

હવે છે, અને જેઓ સ્વાર્થપરાયણ તે આશુરી હોય તે આ
 હોવાનું વર્ણન ગીતાના ૧૬ માં અધ્યાયમાં મસ્તિષ્ઠ ડ્રાગા
 આવ્યું છે ત્યાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આશુરી હોયો પ્રવૃત્તિ અને
 નિવૃત્તિ બંને કહે છે તે બંધુતા નથી તેઓ આ જગત્ અમય,
 અપ્રતિબિંબ અને અશિશ્વર કહે છે દૈવી મપત્તિવળા હોયો અભય,
 રાત્વમનુદ્ધિ આદિ ૨૬ લક્ષણોવાળા હોય છે. દૈવી હોયો
 મોક્ષના અધિનાયી છે, અને આશુરી હોયો બધા (સર્વજ્ઞ જન્મ
 મગ્ણ) ને પાને છે

હવે જાણો દૈવી હોયોનો મય જાણ કે અને માન આ
 અધ્યાયમાં આશુરી હોયોનો મય તેને અમત લાનિકાગ્રંથ છે ૨.

મૂલમ્-દૈવેષ્વરિણિ જ જીવેષુ યદર્ગીકરણ પુન ।

મક્તિમાર્ગે ત ઇવાત્ર પ્રાપ્સ્યન્તિ પુન્યોત્તમમ્ ॥૩॥

અર્થ—દૈવી હોયોમાં પણ જેઓનો ભગવાને ભક્તિમાયમાં
 આગીકાર કર્યો છે તેજ હોયો આ પ્રપચમાં શીખુશ્ચેતમને પ્રાપ્ત
 કરે છે

નિવેશન—દૈવી હોયોમાંથી જન્મ ને ભક્તિમાર્ગે ઉપર ના
 ભવિષ્ય રચિ હોય છે, જન્મ ને મમાય ઉપર અને ન્દનાને
 જ્ઞાનમાર્ગ ઉપર આભાવિત રચિ હોય કે જેગને ભાગ્યમાર્ગ
 ઉપર આભાવિક શીની હોય તેગોનો ભગવાને ભક્તિમાયમાં આગી-
 કાર કર્યો કે જેમ મમજ્ઞપુ, અને નેઓજ માત્ર આ જગત્માં
 અનાયામે પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે જેઓને કર્મમાર્ગ
 ઉપર પ્રીતિ હોય નેઓ કર્મજનિન શ્લેષ ભોગની પાળ જગત્માં

આવાગમનને પામે છે. જેઓને ગાનમાર્ગ ઉપર પ્રીતિ હોય તેઓ
 ધણા જન્મને અતિ (જૂનાં જન્મનાં સંસ્કૃત જ્ઞાનવાન્નાં પ્રવચ્ચે । મી. ૭
 -૧૬) પ્રભુમાં રમેદ દેવતાં યતાં પુરોહિતમની ડામિ કરી રહે છે.
 અને પ્રભુને વિષે રમેદ દેવતા ન હોય તો તેઓનો અશક્તિ
 હાય થાય છે.

અન્ય રથજે શ્રીકૃષ્ણભક્ત ભક્તનાં વક્ષણ નહીં પ્રગાળે કરે છે.

અનન્યભક્તનાસ્તુષ્ટાઃ કામલોમવિવર્જિતાઃ ।

નિરપેક્ષા વિરક્તાશ્ચ સર્વભૂતહિને રતાઃ ॥

શિષ્યાવળી ૧-૨૨

અર્થ—અનન્ય ભક્તિ કરવાવાળો, અતોપવાળો, કામ અને વેદ
 ગદિન, નિરપેક્ષ (જેને કાંઈ વસ્તુની અભિપ્રાય ન હોય તે) વિરક્ત
 અને સર્વ પ્રાણીમાનના દિલમાં પ્રીતિવાળો હોય તેને ભક્તજાનો ક.

મૂલમ્—તત્રાપિ મેદો વિજેયો મયાંદાપુષ્ટિમેદતઃ ।

માર્ગ ફલેડપિ વિજેયો મક્તિમોશવિમેદતઃ ॥૪॥

અર્થ—ભક્તિમાર્ગમાં પાત્ર મયોદા અને પુષ્ટિ એમ જે પ્રકાર
 રંગો વેદ છે, અને ફળમાં પાત્ર ભક્તિ (અગવદ્વિભાવ) અને જે
 જે ને પ્રકારનો બેદ છે એમ જાણવું.

છે. મર્યાદામાર્ગીય ભક્ત મોક્ષને મારેજ ભક્તિ કરે છે, તેથી તેની ભક્તિનું ફલ મોક્ષ થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્ત પ્રભુની પ્રાપ્તિને મારેજ ભક્તિ કરે છે, તેથી તેની ભક્તિનું ફલ લાગવતપ્રાપ્તિ છે. પુષ્ટિમાર્ગીય જીવને ભક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા ભગવાન'દને લીધે ભગવાની મંલાવના હોતી નથી, તેથી કરીને તેને મોક્ષની ધ્રુજાજ રતી નથી પૌષ્ટિક ભક્તિ નિઃસાધન છે, અને માર્યાદિક ભક્તિ સસાધન છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં મેવાનું ફલ પ્રભુની સેવા અને ભક્તિનું ફલ પ્રભુની ભક્તિજ છે, અને તે વડે તેને પ્રભુનો આવિર્ભાવ થાય છે ૪.

મૂલમ્—મક્તાવંગીકૃત્યભાવે દૈવાનામપિ સર્વથા ।

કામનિષ્કામભેદેન સ્વર્ગમોક્ષૌ ન સ્તથાઃ ॥૧૥॥

અર્થ—ભક્તિમાર્ગમાં જે જીવેનો અંગીકાર નથી તે જીવેને પણ મકામ અને નિષ્કામના ભેદ વડે સ્વર્ગ અને મોક્ષ(ની પ્રાપ્તિ) થાય છે, એમાં કાંઈ મંડળ નથી.

વિવેચન—દૈવી જીવેનો ભક્તિમાં અંગીકાર ન હોય પણ કર્મ-માર્ગમાં અંગીકાર હોય તો તે દૈવી હોવાથી ધર્મોચ્ચારુ તો કરેજ. જો તે કાંઈ દામનાથી યજ્ઞાદિક કે માનવત્વ કરે તો તેને સ્વર્ગની-પ્રાપ્તિ થાય. જો તે નિષ્કામપણાથી યજ્ઞાદિક વચેરે કરે તો તેને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. આ વાત નિશ્ચયપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે ૫.

મૂલમ્—વિજેયં વરણં મક્તૌ તદર્થિત્વૈવકાર્યતઃ ।

તદર્થિત્વં ચ વિજેયં મજનાર્થપ્રવૃત્તિઃ ॥૧૬॥

આનાગમનને પામે છે તેઓને જાણમા ઉપર પ્રીતિ હાય તેઓ
 ધણા જન્મને આતે (જુના જન્મનામ્ને જનવામા પ્રવદ્ધે । ગ્રી. ૭
 -૧૬) પ્રભુમા એક ઉત્પન્ન થતા હુરપોરની પ્રાપ્તિ કરી રહે
 અને પ્રભુને વિશે નોંદ ઉત્પન્ન ન રાખે તે તેઓનો અક્ષમા
 લાયક થાય છે

અન્ય ગ્રંથો શ્રી-ગિયત્તુ ભાતના લક્ષણ ન ન પ્રાપ્તિ કરે છે

અન્યમજનાસ્તુષ્ટા કામલોમવિવર્જિતા ।

નિર્ગપેતા વિગ્ત્તાશ્ચ સર્વમૃતરિને રતા ॥

શિલાપા. ૧-૨

અર્થ-અન્ય ભક્તિ વાનાઓ, અતોપરાઓ, માગનાઓ
 નિર્ગપેક્ષ (જેને કોઈ જાતની અભિનાયા ન હાય તે) નિર્ગ
 તો મરી પ્રાણીમાના દિતમા પ્રીતિરાજો હાય તેને અમનજ થાય

મૂર્ત્-તત્રાપિ મેઘો વિજેયો મયાંગપુષ્ટિમેઘત ।

માર્ગ ફલેડપિ વિજેયો ભક્તિમોશવિમેઘત ॥૪॥

અર્થ-ભક્તિમાર્ગમા પા મયોદા નો પુષ્ટિ એમ મે ગમ
 ગો લા છે, અને ફલમા પણ ભક્તિ (અગત્ય નિર્મા) અને મે
 ને ને પ્રમાણો લે છે એમ જાણવું

નિર્ગમન-ભક્તિ ને પ્રાપ્તિ છે, માયાદિક અને પૌષ્ટિક
 જે ભક્તિમા ગાત્રીય નિયમોનુ આધિપત્ય અને એકતુ ગૌણપણ
 હોય તે માયાદિક ભક્તિ હોવાય છે જે ભક્તિમા રને નુ આધિપત્ય
 અને શાસ્ત્રીય નિયમોનુ ગૌણપણ હોય તે પૌષ્ટિક ભક્તિ મેવાય

तदभावे स्वयं वापि मूर्तिं कृत्वा हरे. क्वचित् ।

परिचर्यां सदा कुर्यात्तद्रूपं तत्र च स्थितम् ॥

अर्थ—छपा करेवा गुरने अभावे पोने दोष्ट ठेवाजे अगार-
भृत्तिं करीने सदा क.ग.व.जे.॥ करवी करे ते भृत्तिगा अगनदुप
गहेयुं ते.

छपा अगवानने ग.ने न्यानुं सपु ये ते शगुना सग-
धमा गीकृजगवान गोनाष्टमा ठहे छे ३-

सर्वमार्गान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ॥

अर्थ— सर्व धर्मना पन्तिथाग करीने मागे शगु था.

शाआआर्यां गदाप्रभृथ जे शगुनुं वर्युन विवेकधीयाथय
अथमा नीजे प्रभाजे करे ते -

ऐहिने पारलोके न सर्वथा शरण हरि ।

दुःखहानौ तथा पापे भये कामार्थपूरणे ॥१०॥

भक्तद्रोहे भक्त्यभावे भक्तैश्चातिक्रमे कृते ॥

अशक्त्ये वा सुशक्त्ये वा सर्वथा शरण हरिः ।

अहंकारकृते चैव पोष्यपोषणरक्षणे ।

पौष्यातिक्रमणे चैव तथान्नवास्यतिक्रमे ॥१२॥

अत्रौक्तिकमन सिद्धौ सवार्थे शरण हरि ।

एव चिने सदा भान्य वाचा न पम्वीर्त्तयेत् ॥१३॥

અર્થ—ગાન ભગવાનજ જેનો અર્થ છે એ કાર્ય ઉપરથી ભક્તિમાં વરણ થયું છે એમ જાણવું. જેની ભજનમાં પ્રવૃત્તિ થાય તેને ભગવાનજ એક પ્રયોજન છે એમ જાણવું.

વિવેચન—કેટલાએક માણસો (મુકુટ ઘડનાર, મોતી વગેરે કારીગરો) ભગવાનને માટેજ કાર્ય કરતા હોય એમ જાણ્ય છે, પણ ઘણી વખત તેઓ પોતાના પેટને અર્થે કાર્ય કરતા માન્ય પડે છે, કેમકે તેમને ભગવાનજ મુખ્ય પ્રયોજનરૂપ હોતા નથી, એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે જેઓને માત્ર ભગવાન અથવા ભગવતપ્રાપ્તિ એજ મુખ્ય પ્રયોજન છે. અને જેઓ એ પ્રયોજન સિદ્ધ કરવાને તમામ કાર્યો કર છે તેઓનું ભક્તિમાં વરણ થયું છે એમ જાણવું. કેટલીક વખત કાર્ય ઉપરથી કહેવું અનુમાન ખોટું પડે છે, માટે કહેવામાં આવે છે કે ભજનનામ્માં પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારેજ ભગવાન એજ મુખ્ય અર્થ છે એમ મનન્ય ૬.

મૂલમ્—તન્નાદૌ શરણ મચ્છેન્મહાપુરુષયોગત ।
મહાપુરુષયોગદયે તન્નિર્ઘૈરપિ સર્વદા ॥૭॥

અર્થ—ભજનાર્થ પ્રવૃત્તિના વિષયમાં મહાપુરુષદ્વારા ભગવાનને સરજે જવું, અને તેવા મહાપુરુષના અભાવે ભગવાનના જે નિષ્ઠા રાખતા હોય તેમના દ્વારા ભગવાનને સરજે જવું.

વિવેચન—આ શ્લોકનો ઉત્તગર્થ શી મહાપ્રભુદેવે એવા નિબંધના મર્થ નિર્ણય અટકાવના નીચેના શ્લોકને મળતો આવતો હોય એમ જણાય છે:

સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણરૂપ અક્ષય પરમાનંદનિધિની પ્રાપ્તિ થાય છે અને એ નિધિ (ખગ્નના)ની પ્રાપ્તિ ચમેધી (તે સાચવી રાખવા) ભગવત્-જનોએ સાવધાનતા ધારણ કરવી. ૧૦.

વિવેચન--પૂર્વે દેહવામાં આવ્યું કે જીવચરિત્રના ચો ભાગ છે, ૧ દેવી, ૨ આસુરી. તેમાં આસુરી જીવો તેા ભગવાદપ્રાપ્તિ કરવાનું માટે અયોગ્યજ છે. દેવી જીવો કેટલાક કર્મમાર્ગે કેટલાક જ્ઞાનમાર્ગે અને કેટલાક ભક્તિમાર્ગે જાણે છે. કર્મમાર્ગે આત્મનારાયણાર્થી જેઓ સકામ કર્મ કરે છે તેઓને માત્ર સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, જેઓ નિષ્કામ કર્મ કરે છે તેઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. જ્ઞાનમાર્ગે આત્મનારાયણી જેઓ ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિ રહિત હોય છે તેઓને અક્ષરની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ જેઓ ભક્તિજ્ઞાન છે તેઓને પુરપોત્તમ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ભક્તિમાર્ગે આત્મનારાયણ બેનું ભગવાને અંગીકરણ કર્યું હોય તેજ શ્રીપુરપોત્તમની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. ભગવાને તેમનો ભક્તિમાર્ગમાં અંગીકાર કર્યો છે કે નહિ એ જાણવાને માટેજ માત્ર ચોટલુંજ બેનું બેઠ એ કે તેને ભજનમાં પ્રીતિ છે કે નહિ, તેનું મુખ્ય કાર્ય ભગવાનની પ્રસન્નતા સંપાદન કરવી એ છે કે નહિ ? જો એ જોવાના હોય તેા ભગવાને ભક્તિમાર્ગમાં અંગીકાર કર્યો છે એમ જાણવું.

હવે જેનો ભગવાને ભક્તિમાર્ગમાં અંગીકાર કર્યો છે તેણે ભગવાનની પ્રાપ્તિને માટે શું કરવું તે દેહે છે. તેણે સ્વર્ગ સમર્પણ-પૂર્વક ભગવાનની સેવા કરવી. સમર્પણ કરવાથી પોતાનો અને પોતાની સાથે જોડાયેલાં પ્રાણી અને પદાર્થોનો ભગવાનની સાથે સંબંધ થાય છે, અને તેમ થવાથી જીવ અને તેની સાથે જોડાયેલાં

અર્થ—આ જોડ અને પરોક્ષ સંબંધી સર્વ કાર્યોમાં સર્વ પ્રકારે ભગવાન માટે સંસ્કાર થાઓ. તેમજ દુષ્કર્મની નિવૃત્તિ થવામાં તથા પાપમાં, ભગમાં, મનઃકામનાદિ પૂર્ણ થવામાં, બંધન ॥ દ્રોહમાં, ભક્તિના અભાવમાં, તેમજ ભક્તોએ પોતાનો નિરંકાર કર્યો ॥ ૧૪ તેમાં, તેમજ પોતાથી નહિ જની અંદરે કે જની શરૂ કર્યા કામમાં મર્વ રીતે પ્રભુ માટે સંસ્કાર થાઓ. અર્ધદાન કરવામાં આવ્યો હોય તેમાં, પોષણ કરવા મોચ (સ્ત્રીપુત્રાદિક)ના પોષણ અને રક્ષામાં, તથા પોષણને કે શિષ્યોએ પોતાનો અપરંપર કર્યો હોય તેમાં, મન અપૌકિક થાય તેમાં, એ અધ્યાત્મમાં શીલરિ માર્ગ સંસ્કાર થાઓ, એવી રીતે પોતાના મનમાં નિરંકાર વિચાર રાખવો; અને વાણીથી પણ એવુંજ નિરંતર ઉચ્ચારણ કર્યો કરવું. ૭.

મૃદમ્—તત આશ્રયસંમિદ્ધૌ સેવાર્થ મ્વસમર્પણમ્ ।

મમર્પણે જીવદેહતત્સંબંધવાતમપિ ॥૮॥

બ્રહ્મસંનંવતઃ કૃષ્ણમાક્ષાત્સંનંધયોમ્યસા ।

તતસ્તત્મેવગ્યા મ્વીયસર્વમ્વવિનિયોગત ॥૯॥

મૃદ્ધીતપરમાનંદનિવિઃ કૃષ્ણોક્ષયઃ સ્વનઃ ।

જનન્તુ સાવધાનિત્વે ત્રિષેયં ભગવન્મનઃ ॥૧૦॥

અર્થ—એવી રીતે જોડે મળ્યા પછી આશ્રયની મિદિને માટે એવા અર્થે પોતાનું મર્વજીવ ભગવાનને અર્પણ કરવું હવ, દેહ અને તેઓના અંશધવાળા પદાર્થોનું સમર્પણ થતા કાલ અંશધર્મી સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણની સાથેના સંબંધની મોચતા પ્રાપ્ત થાય છે. પછી તે સેવા વડે પોતાના સર્વજ્ઞને ભગવાનને જિને વિનિયોગ થવાથી

હોય અને જેઓ ભગવાનની મેવામાં ઉપયોગી હોય તેઓને ચોર
ગણનામાં આવતા નથી, પણ જેઓ ભગવાનથી નિમુખ હોય તેમને
ચોર ગણવામાં આવે છે, તેથીજ શિક્ષાપત્રમાં કહ્યું છે કે મતઃ
સદૈવ મેત્તર્યં લૌકિકાસત્તિતા જનેઃ એટલા માટે લૌકિકમાં આસક્તિ
રાખનારથી ભક્તજનોએ ડંતા ગ્રહેવું ૧૨.

મૂલમ્—અંતરાઃ કામલોભાત્રાશ્ચિત્તમાત્રદગ્ધાસ્તુ તે ।

યતો વદિર્મુખં ચિત્તં સેવાયાં પ્રવિશેન્નહિ ॥૧૩॥

ચિત્તવિત્તૈકસાધ્યા હિ સેવા ચાપિ ન સિધ્યતિ ।

તદભાવેઽસ્થિતં ન્યર્થં પુરપાર્યપરિસ્યાત્ ॥૧૪॥

અર્થ—અંદરના ચોર કામ લોભાદિ છે તે (ધનને દરતા
નથી પણ) દેવળ ચિત્તને દરે છે તે કામલથી ચિત્ત વદિર્મુખ થઈને
મેવામાં પ્રવેશ કરતું નથી.

ચિત્તરૂપી દ્રવ્યથીજ મેવા સિદ્ધ થઈ શકે છે. (જે પુરપામે
ચિત્તરૂપી દ્રવ્ય નથી તેનાથી) તે દ્રવ્યને અભાવે મેવા સિદ્ધ થઈ
શકતી નથી, અને મેવાને અભાવે (પુરપાર્ય) ક્ષમ થવાથી ઔદિક
પારલૌકિક) મર્વ ન્યર્થ છે, કારણ મેવા એજ મુખ્ય પુરપાર્ય છે.

વિવેચન—ઉપર લખેલા મેવા ૨૪૬ ધણે સમજવા માયક છે.
સિદ્ધાંત મુજતાવકીના કહ્યું છે કે ચેતસ્તત્ત્વવર્ણ સેવા, ભગવાનમાં ચિત્ત
પરોવાયલું રહે તેનેજ સેવા કહે છે. એ ઉપરથી ૨૫૪ જણાય છે
કે શ્રી હાકોળને સિંહામન ઉપર પદગવવા, કે એમને અમુક વસ્ત્ર
કે આમુખલુ ધરાવવા, કે અમુક બોગ ધરાવવા, એજ સેવા છે, એમ
સમજવું નહિ, પણ એની માથે ભગવાનમાં ચિત્તને પરોયેલું રાખવું

પ્રાણી પ્રદાયોં વિગેરં બ્રહ્મય યાય છે (જુઓ મર્વેયા વ્રજતા તત
મિદ્ધાત મદ્ય મોદ ૭), અને તેથી શ્રીકૃષ્ણની એવા કરવાની
ચોખ્ખા પ્રાપ્ત યાય છે. શ્રીકૃષ્ણની એવા કરવાથી પગ્મ નિધિર
શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ યાય છે. એ નિધિ પ્રાપ્ત થતા તેનેજ આશયે
રહેલું એજ કર્તવ્ય છે. એ નિધિ પોતાની પામેથી જતો ન મ્હ
એને માટે જે આશ્વાનપણુ ગળાનાની જરૂર છે તે નીચેના શ્લોકમા
કહેરામા આવે છે ૮-૧૦

મૃદમ્-સપ્રાપ્તનિર્ધિનિશ્ચૌરવચક્રેભ્યો વિગ્રંપત' ॥

ચૌરામ્તુ દ્વિવિધા જેયા વાહ્યામ્યતન્મેદત' ॥૧૧॥

અર્થ—જે (કૃષ્ણ) એવા નિધિ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેણે
ચોર અને વિગ્રેએ કળીને વચક્રમાં (આશ્વાન મ્હતુ) અદારતા અને
અદરતા એ મોદ વડે ચોર એ પ્રકારના જાણુવા.

મૃલમ્-વાહ્યા કુટુંબરૂપા ચે તે તુ ચિત્તહરા સ્મૃતા. ।

યતસ્તદ્વિનિયોગેન વિત્ત યાતિ સમર્પિતમ્ ॥૧૨॥

અર્થ—જે જહાગના (બાલ) ચોરો છે ને તેા કુટુંબરૂપ છે.
તેઓ વિત્તને દગવાવાળા કહેવાય છે. તેમને માટે વપગવાથી અમર્પિત
કરેલું મન આશુ જાય ૮ ૧૧.

વિવેચન—બાલ ચોરો એટલે પોતાના દેહની બદાન રહેનાર
ચોરો કામ લોભાદિ એ આગના ચોર છે, અને કુટુંબાદિ
એમહાગના ચોર છે.

જે કુટુંબીઓ ભગવતપરાયણ ન હતા તેમનામા ભક્તજનની
મમતા રહે તે કુટુંબીઓને ચોર અણુવામા આવે છે, કેમકે એ
ભગવતમર્મ મહિત કુટુંબીઓને માટે ભગવાનને અપર્ણ કરેલું
દ્રવ્ય અગ્યાઇ જાય છે જે કુટુંબીજન ભગવતપરાયણ

ભગવતપ્રાપ્તિને માટે જ્યારે ચિત્ત ભગવાનમાંજ પરાપાયેલું ગમવાની જરૂ છે, ત્યારે જે વિષયો ચિત્તને ભગવાનથી વિમુખ કરે છે, તે વિષયો તજવાની અવશ્ય જરૂર છે. એ વિષયોમાં મુખ્ય કામ લોભાદિ અંતઃકરણમાં રહેલા વિકારો છે. એ વિકારો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં રહે છે. તેથી તેમને અંદરના ચોર કહેવામાં આવ્યા છે. તેઓને ચિત્તની મોખત ચતાં અથવા ચિત્ત તેઓમાં ચોટતાં તે ભગવાનમાં પ્રવેશ કરી શકતું નથી, અર્થાત્ સેવા થઈ શકતી નથી. મર્વ પુરપાર્યોમા પ્રભુની પ્રાપ્તિને માટે સેવારૂપ પુરપાર્ય મુખ્ય છે. જે ચિત્ત પ્રભુમાં પ્રવેશ કરી શકે નહિ, તો તે પુરપાર્ય માધી શકાય નહિ. અને તેમ થવાથી ભક્તજનનના દંતર ગીણ પુરપાર્યો પણ વ્યર્થ જાય છે. એટલા માટે કામ લોભાદિ ચોર જે ચિત્તને હરી લે છે તેઓથી ભક્તજનને સાવધાન રહેવું જોઈએ.

જનિભોદથી અન્તઃકરણ ચાર પ્રકારનું છે, મન, બુદ્ધિ ચિત્ત, અને અહંકાર, તેમાં ચિત્ત શાન્ત, સ્વચ્છ, અને અવિકારી છે.

સ્વચ્છત્વમવિકારિત્વં જ્ઞાતિત્વમિતિ ચેતસઃ ।

વૃત્તિભિર્લક્ષણં પ્રોક્તં યથાઽપાં પ્રકૃતિઃ પરા ॥ ભાગવત.

ભાવાર્થ—જેમ વરગ્રાહનું જળ પ્રથમ સ્વચ્છ હોય છે, પણ જ્યારે જ્વળિનો સંબંધ થાય છે ત્યારે તેમા મલિનતાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ મન, બુદ્ધિ, અને અહંકારના સંબંધ વિનાનું ચિત્ત સ્વચ્છ, અવિકારી અને શાન્ત હોય છે, પણ તેને મન, બુદ્ધિ, અને અહંકારની જ્વલિઓનો સમાગમ થતા તે મલિન થાય છે.

જેમ જળ પ્રથમ સ્વચ્છ હોય છે, પણ જ્યારે જ્વળિનો સંબંધ

એનેજ સેવા કહે છે. ભગવાનમાં ચિત્ત પરોવાયેલું રાખ્યા સિવાય સેવા સંબંધી જે જે કાર્યો કરવામાં આવે તેથી સેવા સિદ્ધ થતી નથી, પણ માત્ર ભગવાનમાં ચિત્ત રાખવાથી મેંવા સિદ્ધ થાય છે. શ્રીઠાકોરજીને સ્નાન કરાવવું, તેમને આશ્રુપણ ધરાવવાં, તેમને ભોગ ધરાવવા, વગેરે ક્રિયાઓ ભગવાનમાંજ ચિત્ત મુક્યાયેલું રહે એને માટે સાધનરૂપ છે. તે સાધનોના ફલરૂપ તો ભગવાનમાં ચિત્ત, રાખવું એજ છે.

અન્ય સ્થળે શ્રી હરિરાયજી કહે છે કે:

મૂલમ્—મક્તિમાર્ગોચિતાઽભાવે ક્રિયામાત્રં હિ કર્મવત્ ।

તત્રાઽપિ ન મનઃસ્પર્શ્ય વિદેષાક્રચવહારતઃ ॥

ગિ. ૨૧-૨

અર્થ—વાહિતમાર્ગોચિતાનો અભાવ હોય તો મન ક્રિયા કર્મ સમાન છે. અને તેમાં વ્યગદાર્થો ઉત્પન્ન થતા વિદેષને કીને મનની રિધરતા દોતી નથી.

સેવામાં ચિત્ત રાખવાથીજ ભગવદ્ગાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, અન્ય રીતે થઈ શકતો નથી, માટેજ મેવાને મુખ્ય પુન્યાર્થરૂપ કહેલી છે.

યોગસાધના જેને ચિત્તશક્તિનિરોધ કહે છે તેવાજ પ્રકારનો મેવારૂપ નિરોધ છે પણ તેમાં મનનો વિષય ભગવાન હોવાથી અને તેમના પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી તે (મેવારૂપ નિરોધ) યોગસાધના નિરોધ કરતાં વધારે ઉત્તમ પ્રકારનો છે. માટે પ્રભુમાંજ ચિત્તને પરોવવું એજ મુખ્ય છે.

ભગવદ્બ્રાહ્મિને માટે જ્યારે ચિત્ત લાભવાનમાંજ પડેવાયેલું રાખવાની જરૂર છે, ત્યારે જે વિષયો ચિત્તને ભગવાનથી વિમુખ કરે છે, તે વિષયો તજવાની અવશ્ય જરૂર છે. એ વિષયોમાં મુખ્ય કામ લોભાદિ અંતઃકરણમાં રહેલા વિકારો છે. એ વિકારો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં રહે છે. તેથી તેમને અંદરના ચોર કહેવામાં આવ્યા છે. તેઓને ચિત્તની મોજત થતાં અથવા ચિત્ત તેઓમાં ચોટતાં તે ભગવાનમાં પ્રવેશ કરી શકતું નથી, અર્થાત્ સેવા થઈ શકતી નથી. મર્વ પુરવાર્યોમાં પ્રભુની બ્રાહ્મિને માટે સેવારૂપ પુરવાર્ય મુખ્ય છે. જો ચિત્ત પ્રભુમાં પ્રવેશ કરી શકે નહિ, તો તે પુરવાર્ય માધી શકાય નહિ. અને તેમ થવાથી ભક્તજનના હૃતઃ શીલ પુરવાર્યો પણ વ્યર્થ જાય છે એટલા માટે કામ લોભાદિ ચોર જે ચિત્તને હટી લે છે તેઓથી ભક્તજને સાવધાન રહેવું જોઈએ.

ત્રિવેદથી અંતઃકરણ ચાર પ્રકારનું છે, મન, બુદ્ધિ ચિત્ત, અને અહંકાર, તેમાં ચિત્ત શાન્ત, સ્વચ્છ, અને અધિકારી છે.

સ્વચ્છત્વમધિકારિત્વં શાંતત્વમિતિ ચેતસઃ ।

વૃત્તિર્મિલ્ક્ષણં પ્રોક્તં યથાઽર્પાં પ્રકૃતિઃ પરા ॥ ભાગવત.

ભાવાર્થ—જેમ ગરસાદનું જળ પ્રથમ સ્વચ્છ હોય છે, પણ જ્યારે જુગિતો સંબંધ થાય છે ત્યારે તેમાં મલિનતાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ મન, બુદ્ધિ, અને અહંકારના સંબંધ વિનાનું ચિત્ત સ્વચ્છ, અધિકારી અને શાન્ત હોય છે, પણ તેને મન, બુદ્ધિ, અને અહંકારની વૃત્તિઓનો સમાગમ થતાં તે મલિન થાય છે.

જેમ જળ પ્રથમ સ્વચ્છ હોય છે, પણ જ્યારે જુગિતો સંબંધ

યાય છે, સારે તેમાં મક્કિનતાદિ દોષો પ્રવેશ કરે છે તેમજ ચિત્તને મન, પ્રુદ્ધિ, અને અહંકારનો સંબંધ થયો ન હોય. સાંયુધી તે અવિ-
કારી અને શાન્ત હોય છે; ચિત્તને મનનો સંબંધ થતા મંકલ્પ-
નિવૃત્તિને લીધે તેમાં કાગાદિની ઉત્પત્તિ યાય છે, પ્રુદ્ધિનો સંસર્ગ
યતાં ધોરત્વ, મૂલત્વ વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. મન, પ્રુદ્ધિ અને અહંકાર-
રનાં લક્ષણં ચિત્તની સાથે એક થઈ જવાથી ચિત્ત પણ મત્તીન
દેખાય છે.

ચિત્તવિસૈકમાધ્યાદિ એ રૂપને ચિત્તપદ્મનું પ્રદાન કરેલું છે તે
એવા અભિપ્રાયથી કે શાન્ત, સ્વચ્છ, અને અવિકારી ચિત્તથીજ
સેવા સિદ્ધ થઈ શકે છે; વ્યારે મનના કાગાદિ ધર્મો જાવાન થાય
છે સારે ચિત્તના ધર્મો તિરોહિત થઈ જાય છે, તે કારણથી એવા થઈ
શકતી નથી. એટલા માટેજ અન્ય રૂપને શ્રીહરિસામંત કહે છે કે:-

તદ્વાચકાનોંદ્રિયાણિ વિષયા લૌકિકી મતિઃ ॥

પ્રતિબંધસ્તથોદ્વેગો મોગોઽપ્યગ્રવ લૌકિકઃ ॥૨૨૯॥

અર્થ--ઇન્દ્રિય, વિષય, લૌકિક પ્રુદ્ધિ, પ્રતિબંધ, તથા ઉદ્વેગ
તથા લૌકિક મોગ એ અર્થ માન્યો એવાના આધક છે. ૧૩-૧૪.

મૂલમ્-અતો વિવેકધૈયાંદિશસ્ત્રયુક્તૈસ્તથા પુનઃ ।

આંતરાસ્તે નિરાકાર્યાં વાહ્યાસ્તં તુ યથાક્રમમ્ ॥૧૫॥

સંવાકારણતદ્રોષપરિત્યાગાદિસાધનૈઃ ।

વંચકસ્તુ તતોઽપ્યેષ દુષ્ટ ઇત્યેવબ્રુમ્હતામ્ ॥૧૬॥

અર્થ--એટલા માટે વિવેક-ધૈયાંદિ શસ્ત્રયુક્ત ભગવદ્ભક્તોએ

વા રૂઝે આ અદગ્ન અને ગદાના ચોરને થય કમે હું કરના
 સેવાનુ કામણ ચિત્ત છે, તેનો વિવેકનો રાધ કરી અદગ્ન ચોર
 હું કરના અને ધૈર્યથી ટુપ દિપ્તની મગતાના લાગ વગેરે માધ-
 નોથી બદાગના ચોરને દૂર કર્યા, મે અને ચોર કરના વચક
 વધા હુદ ૧ એમ જાણુ

અદગ્ન ચોર માં ૬ ગાના ચોર કુળીજનો કે
 ગય ૧ માદિ રોડે ને વિવે ગને ધૈર્ય માધનો ૧૩ હું સવાનુ
 મનાગા ગાવે છે

અગમન ૨ ૧ વસ્તુ પોતાની મે ૨ મે, તેથી એમને અમુક
 વસ્તુની પામિતો મદ ૨ અમુક વસ્તુ હું મગને માટે પ્રાર્થના
 કરનાની મગ નથી અગમન મગ વસ્તુ નવાને સમર્થ છે મગને
 આ ૧ થરાની લાગનાથા આભમા નો લાગ કરવો, આ આપ
 આ ગને આદિ ૨ થોગા ૨ થયા રહેનો લાગ કરવો એ વગે
 વિવેકના નક્ષત્ર ૨

ગાદિ વ્યાધિ ૧ ૧ દિવાધિ મે ૧૦ પ્રાગ્ના કુ.ખો મગતા ગુરી
 સર્વ પ્રકાર મદન મના ટુળીજનો સ્ત્રી પુત્ર વગેરે તંત્રથી
 ગાનિકા (અપમાન) મેરે મગના આવે તે સદન કરતુ, ઇન્દ્રિ
 યોને માપોના ૧ નિમ્ન તરફ મે રતી અગમનના જાણી, ૧ ૧ થી
 અને મગથી અવ મગે થતા કરવો મે મદ વર્તના નમણો ૬

નિરે- અને ધૈર્ય ૧ ૧ મધ ૧ ૧ ગા લગ્ન નોએ તે સાધો ૧ ૧
 પ્રથમ ગદરના ચોર મા, મોલ વગેરને હું કરના અને પડી
 બાદગના ચોરને પછુ હું કરના કુદુગાદિ ચોરને હું કરવામા
 પન્થિગાદિ માધો ૧ થગ વાપ વાને માધ નથી એમ કરનાથી
 ગિતન નિરોધ થઈ તેના મિદ્ધ થઈ ગ છે ૧૧-૧૬

એ રીતે અંદરના અને બહારના ચોરનું અને તેમને દૂર કરવાનાં સાધનોનું વર્ણન કરી, વંચક (ધર્મને દોષ કરનારા ધર્મ હન, પાખંડી), જેની ગળા બહારના ચોરમાં સાંધ છે, તેનું અને તેને દૂર કરવાનાં સાધનોનું શ્લોક ૧૬ માંના ઉત્તરાધ્યયી શ્લોક ૩૮ સુધીમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે. કામાદિ અંદરના ચોર અને કુટુંબાદિ બહારના ચોર કરતાં વંચકને વધારે દુષ્ટ જાણાવવામાં આવે છે; તેનાં કારણો દ્વયે પછી જણાવવામાં આવશે.

મૂલમ્—યતન્તદાકૃતિશ્ચેદા તજ્ઞાનાશ્ચ ભાષ્મ. |

વિનયઃ શાંતતાવેશઃ શંકચક્રાદિનિદ્રિતઃ ||૧૭||

एवमाद्यन्विलं तुर्यं भगवद्भवंतिभिः ।

ततो ज्ञानाभावतोऽपि सर्वथा नाशानं मनम् ||૧૮||

અર્થ—(વંચક અંદરના અને બહારના ચોર કરતાં વધારે દુષ્ટ છે.) કેમકે તેનાં આકૃતિ, ચેષ્ટા, આચાર, ભાષ્ય, વિનય, શાંતતાનો આવેશ (દિખાવ) અને શંખ ચક્રાદિ ગિર્નાનું ધારણ કરવાપણું ભગવદ્ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારાના જેવાં જ હોય છે. તે કારણથી એવા વંચક વિષેની માહિતી ન હોય તો મર્વ પ્રકારે નાશ થાય છે.

વિવેચન—ટેહની અંદર રહેનારા ચોર કામ લોભાદિ અને ટેહની બહારના ચોર કુટુંબાદિને દૂર કરવાનો બોધ આપ્યા પછી વંચક, ડંગ, પાખંડીનો મગ ન કરવાનો બોધ આપવામાં આવે છે. જોડલે દરજાને કામ લોભાદિ અને કુટુંબાદિનો સંગ દુઃસંગ છે અને તે દૂર કરવાને બોધ્ય છે ને કરતાં ધર્મહનનો મગ વધારે દુઃસંગ અને દૂર કરવા બોધ્ય ગણેલો છે. કામાદિ ચોરની તો પરીક્ષા થઈ શકે છે પણ વંચકની તો પરીક્ષા પણ થઈ શકતી નથી, કેમકે તેના

અંગેની ચેષ્ટા (બહુ વિનયથી જય શ્રીકૃષ્ણ કરવા, પંચે લામણું, લખ-
વનામ સાક્ષી ઘણો આનંદ પ્રદર્શિત કરવો વગેરે) ન્યા જેવો
આચાર પ્રવર્તતો હોય ત્યા તેથી અધિક પાળવો, લાપણ વિનય (નમ્રતા,
શાન્તતાનો દેખાવ, અને માલા નિવડ, છાયાં વગેરે ચિહ્ન ધારણ કરવાં
એ સમગ્ર એ સાચા ભક્તાના જેવું જ રાખે છે. તે ખોલે ૩૩ :-

‘મેં કોન હું, અત્યંત તુલ્લ જીવ હું, દોષકો મર્યો હું, મેરેમેં જહુ
ધર્મ નહિ હું, મેં કહુ જાનું નહિ હું, કેવલ મહેનકે અનુમ્રહસૂં જો
દો અક્ષર મેરે મુક્તમેં માર્યે હું સો યથામતિમેં મોલું હું,
(શ્રીપુષ્ટિમાર્ગપ્રકાશ)

માન ખામી એટલીજ હોય છે કે તેનું ચિત્ત ભગવાનમા હોતું નથી
પણ કામ, લોભ અને મ્હાર્થમા હોય છે આવા વેપ ધાગણ કરવાથી
એને ખીજા વેપણવો મોટો વેપણુવ ધારી એનો વિશ્વાસ કરી ભગવ-
ર્પિત ધન એપે, અથવા ભક્ત તરીકે એને સારું સારું ખાવાપીવાનું
મળે, અને અનેક પ્રકારના ખીજા ભોગ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રકારની
છત્ત્રા હોય છે. જે પોતે ભગવાનમા ચિત્ત રાખવાવાળો નથી તે
ખીજાને બદ્દિમુખ કહે છે અને એ કાગળથી એ ભક્તજનોનો
નાશ કરવાવાળો નીવડે છે. ૧૮.

મૂલમ્—દુર્વિદ્યં તસ્ય વિજ્ઞાનં સર્વથા ભક્તમામ્બત ।

અતएव न कर्तव्यो विश्रामो ह्यविचारितः ॥૧૯॥

અર્થ—ભક્તાના સરખા વેશવાળા વંચકના સ્વરૂપનું જ્ઞાન
સર્વથા અશક્ય છે, માટે વિચાર કર્યો વિના એકનો વિશ્વાસ
કરવો નહિ.

વિવેચન-હકતના સરખો વેશ ધારણ કરનારનું ખરું સ્વરૂપ
 જાણવું અગત્ય છે. ઘણા કાળ સુધી બારીકાથી એની કૃતિઓનો
 વિચાર કરવામાં આવે તોજ એનું ખરું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે.
 ખરું જ્ઞાન સંપાદન કરતાં પહેલાં ઘણી વખત ગાંઠ મનુષ્ય તેની
 મોજાનને લીધે ભક્તિમાર્ગથી વિમુખ થઈ જાય છે. માટે લાગે
 વિચાર હયાં વગર એવા ધર્મજોનો વિશ્વાસ કરવો મોઝા નથી,
 શાઓ સત્સંગના મહિમાની ઘણી પ્રશંસા કરે છે, પણ આ
 હસિયુગમા મંગ કરવા સાચક ગાના ભક્તના કષયિત્ મળી આવે છે.
 એટલા માટે ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે ભક્તિમાર્ગક પ્રથેનો. અને
 ભગવાનની ભૂતિ મનમાં મારણ કરી ભગવાનનોજ સંગ રાખવો. ૧૯.

મૂળમ્—તદીયત્વત્રમાકસ્મિન્ વિશ્વાસો સંગદોષતઃ ।

અસ્ત્યપિ ચ સદ્ભાવાત્પતને ભક્તિમાર્ગતઃ ॥૨૦॥

અર્થ—ભગવદ્ભક્ત છે એમ ખારી ભમથી તેનો વિશ્વાસ
 કરવાથી સંગદોષને લીધે અસત્યને વિષે સદ્ભાવ થવાથી ભક્તિમા-
 ર્ગમાંથી વિમુખ થવાય છે.

વિવેચન—હમ માણુમના જોવાથી અને આકૃતિથી જો હમાઈ
 જઈ દોષ તેનો વિશ્વાસ કરી તેનો મંગ કર તો ને ખરો ભક્ત ન
 હોવાથી એ સંગથી કાંઈ લાભ થતો નથી, પણ ધીમે ધીમે સંગ
 કરનાર મનુષ્ય એ ડગના જેવોજ થાય છે અને ભક્તિમાર્ગથી
 ખસી જાય છે. મનુષ્ય અને મનુષ્યની વચ્ચેના વ્યવહારમા, દંભ,
 હમાઈ વગેરેને લીધે સારું પરિણામ આવતું નથી તો છુટ અને
 હમરની વચ્ચેના સંગધર્મા દામ, ક્રોધ, લોભ, દંભ વગેરેનું પરિ-
 ણામ સારું ન આવે એ દેખીતુંજ છે ૨૦.

એ પ્રમાણે દંભી અને ઠગ હાલતનો સંગ ન કરવાનો બોધ આપી દશે મીઠરિસયણ આચાર્યની પદવી ધારણ કરનાર પુરોનો કૃત્રી રીતે અને કેટલે 'દરજા' વિશ્વાસ કરવો તે કહે છે:

મૂલમ્-અત્તેવોક્તમાચાર્યેર્ગુરોરપિ ચ વીક્ષણમ્ ।

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્યેત્યાદિદૃષ્ટ્યે નિર્દર્શમે ॥૨૧॥

અર્થ-એટલા માટે શ્રીમદ્ભગવાદ્ગાયત્રીએ કૃષ્ણસેવાપરંવીર્ય ઇલાદિ પદ વડે નિષ્કર્ષમાં જે કહેલું છે તે ગુરુને રિતે પણ કોવુ યોગ્ય છે.

વિવેચન-નિષ્કર્ષમાં આચાર્યશ્રીએ કહ્યું છે કે,

કૃષ્ણસેવાપરં વીક્ષ્ય દંભાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીમાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેઙ્ગિજ્ઞામુરાદરાન્ ॥

અર્થ-મીકૃષ્ણની સેવામાં તત્પર, દંભાદિ દોષ મહિત શ્રીમદ્ભગવતના તત્ત્વને જાણનારા ગુરુને જિજ્ઞાસુ પુરુષોએ આદરથી ભજવા એટલે એ ગુરુ કહે તે પ્રમાણે મીઠરિની સેવા કરવી

[નિષ્કર્ષ-મર્થ નિર્ણય ૨૨૭.]

જે ભાગવતના તત્ત્વને જાણે છે, અને જે મીકૃષ્ણની સેવામાં તત્પર છે તે ગુરુનેજ શરણે થવું.

મુળમાં ભાગવતના તત્ત્વને જાણનાર લગવામાં આવ્યું છે. ઉપર ઉપરથી વાચનારના જાણવામાં આવે છે કે ભાગવતમાં ઐતિહાસિક વૃત્તાંતો અને અદ્ભુત વાતોઓનું વર્ણન આવે છે. એમ શ્રીમદ્ભાગવતનું તત્ત્વ નથી, પણ શ્રીમદ્ભાગવત તો ભક્તિગ્રાસ્ત્ર

હે, તેને જાકિતશાસ્ત્ર તરીકે વાંચી કે સમજી શકે તેજ જાગૃતતા તરફને જાય છે એમ કહેવાય. માત્ર વર્તમાન પુસ્તક તરીકે જે જાગૃતતાને જાય તે જાગૃતતા તરફને જાયું નથી એમ કહી શકાય નહિ.

જાગૃતતામાં સમાવેલી કયાઓ જાકિતશાસ્ત્રનાં મૂલ તત્ત્વોનું વર્ણન કરે છે.

મર્ગ, વિરમ, રથાન, પે.વાળ, ગતિ, મદ્ય, જાકિત, નિરોધ અને મુક્તિ એ ત્રણ સીમા મુક્ત પુરોષોત્તમનું સ્વરૂપ જાયું એ જાગૃતતા ક જાયી ૧૧ મા રકમ મુક્તિનું તત્ત્વ છે. એ જાયવાની ઇચ્છા રાખનાર દેવી યોગ્યતાવાળો જોઈએ એ પહેલા રકમમાં કહેવામાં આવ્યું છે, અને બીજા રકમમાં તેનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવાના માધનનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ત્રીજા રકમમાં આશ્રયનો બોધ કરવામાં આવ્યો છે.

પૃથુરાજએ જાણી અમી વડે પૃથ્વીને આગળ અને રથદ્રુપ, કરી એ કયા જાગૃતરાયજી રાજ રાજની દેવી રીતે મુખ્યપદ રાખી શકે છે તે જાય છે.

અધિકારનું જાગૃત વધતા તે પૂતનાનું રથ ધારણ કરે છે, અને જ્યારે તે જાકિતપદે ચઢનાર જાગૃત જાયનો નારા કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે જાગૃત જાકિતપદે ચઢનારનું રક્ષણ કરવા તે પૂતનાના પ્રાણને દે છે, અને જાગૃત જાયના પદમાં માત્ર તેનો ગંધ રહે છે. તે ગંધ, જાગૃતમુક્તિ ગતિ કરનાર જાય જાગૃતપદથી જાગૃતપદથી, દૂર કરી શકે છે, એ પૂતનાની કથાનું રહસ્ય છે.

જાગૃતને પોતાના રથમાં કરવાની આજ્ઞા રાખનાર જાય

લીકિક પદાર્થો અને દેહાધ્યાસમાથી પ્રાપ્તિ ખેંચી હદ પ્રભુમાંજ પ્રીતિ લેવાયી, એ વસ્તુદરજી લીધાનું તાત્પર્ય છે.

ત્યારે ભગવાન રત્નઃઅવતારી પુરુષ માણક દેહ ધારણ કરી લીલા કરતા હોય છે, ત્યારે એમની મથે ગમે તે પ્રકાર મંજીલ થવાથી એમના સંબંધમાં આવનારના પાપનો નાશ થાય છે. આવતાર દેહમાં સંબંધની પૂર્વે ભક્તિ કે જ્ઞાનની જરૂર નથી. એ જરૂર હદ સંબંધજ પૂરી પાડે છે. એ મત્સ જે અમુકને ભગવાને હણ્યા અને તેઓની સદ્ગતિ થઈ ગઈ એ વાત મિત્ર કહે છે. દેહાધ્યાસ એજ ધેનુક છે. કાલીંગ નાગ અને એનું વિષ એ મનિષ્યો અને એના નિવરણ છે. ગેવડા અવતારની કળ્યાની નથી, પણ મીથુ-ઓત્તમની કરવાની છે.

એ પ્રમાણે શ્રીમદ્ભાગવતમાં મમાપેલી કેટક કથાનું ખરું મહત્ત્વ છે. એ તત્ત્વ જે ગુરુ બાણે છે તેજ ગુરુ ભક્તિપાત્રનું જ્ઞાન આપી શકે છે ૨૧.

મૂલમ્—નન્વેતમ્ય પરિજ્ઞાનં કયં ભવતિ સર્વથા ।

જ્ઞાને મતિ પરિત્યાગ કર્તવ્યોઽમ્ય મનાં મેવૈત્ ॥૨૨॥

અર્થ—જોઈ મન કહે કે એનું [વેચકનું] સર્વ પ્રકારે જ્ઞાન કેમ થાય ? જ્ઞાન થાય તોજ અત્યુચ્ચેથી એનો ત્યાગ થઈ ગયે ૨૨.

મૂલમ્—ભવેચ ચોરવિજ્ઞાનં શામ્વતો ધર્મદર્શનાત્ ।

નહિ વેચકવિજ્ઞાન સામ્યતો મમવજ્જનૈ ॥૨૩॥

અર્થ—ઉપર કહેવા ગદારના અને અંદરના ચોરનું જ્ઞાન તો

સાસ્ત્રી (કર્તવ્યથી), ધર્મદર્શનથી થઈ શકે છે, પણ વંચક પુરુ-
ષમાં ભગવદ્ગતનના જેવા આચરણ હોવાથી તેનું જ્ઞાન થઈ
શકતું નથી.

વિવેચન—ભીતરના ચોર કામ લોભાદિ ચિત્તને દૂર છે. તેથી
તેમનું જ્ઞાન યામ છે. અસ્થ શુદ્ધિવાળાના અધર્મથી એટલા દુરે
ધનને કુટુંબીજનો, ભગ્ન, શાદ, કસની લગાઈ, નાચારંગ વગેરે
પ્રસંગે લેઈ જાય છે, તેથી કુટુંબીયો ચોર પણ જાણવામાં આવે
છે, પણ વંચકનાં ગદારનાં ચિહ્નો ભગ્નના જેવાં હોય છે તેથી
તેનું જ્ઞાન મટ થઈ શકતું નથી. ૨૩.

મૂલમ્—ન કોપિ તાદૃશો ધર્મો વૈત્તદાણ્યાવબોધકઃ ।

મૃગાણામિવ સાધૂનાં મૃગયોરિવ ગાયત્રે ॥૨૪॥

અર્થ—જેમ મૃગને પારંધીનું ગાયત્ર ગાયના મત્સ્યપોનું ગાયત્ર
જાણવાને માટે કાંઈ પણ અસાધારણ ચિન્હ નથી, તેમજ વંચકનું
જ્ઞાન થવામાં પણ કોઈ પણ વ્યવર્તક ધર્મ (તરત જાણી શકાય
એવું ચિન્હ) નથી.

વિવેચન—આ શ્લોકથી પારંધી અને વંચકનો શુદ્ધિગતો કર-
વામાં આવે છે. પારંધી મૃગને પોતાના ગાયત્રથી મોહિત કરી પછી
જાણુ વડે મારી નાખે છે, તેમ વંચક મનુષ્ય પણ પોતા ॥ વેપ,
એટલા અને બોધથી ભક્તિજનને મોહ પમાડી તેનું ચિત્ત અને ચિન્ત
દરી લેઈ તેને ભક્તિમાર્ગથી ખમેડી દે છે.

સત્યપુરુષનું ગાયત્ર કયું છે અને પારંધીનું ગાયત્ર કયું છે એ
વાતની જેમ મૃગને ખબર પડતી નથી, તેમ જોણા દિલના ભક્ત-

જાનને સાચી ભક્ત કોણ છે અને વંચક કોણ છે તેની ખાતર
પડતી નથી. ૨૪.

મૂલમ્—અતોપિ વિન્નિદ્ધાધિમયં વંચકે તુ પ્રતીયતે ।

પ્રદર્શનાર્થત્વતસ્તુ વેષાદેરિહ સર્વથા ॥૨૫॥

અર્થ—કેમકે અત્યુચ્ચ કક્તાં વેષ દેખાડવામાં વંચકનું આધિક્ય
છે, અત્યુચ્ચોગા વખતે આચ્ચન્નુ થોડા દેખાય છે, પણ વંચક તો
ધાનું આચ્ચરણોનો આભાસ દેખાડે જ.

વિવેચન—અત્યુચ્ચને કોઈને દેખાવો ઇચ્છે ન દેવાથી એ
કોઈ પ્રકારનો ટાંચ કરતો નથી, પણ વંચકને જીભને દેખાવો
ઇચ્છે હોવાથી તે તમામ ભક્તનો ડોળ અને હાં મારે છે, એ હાં
અને ડોળથી અંબાઈ બધા ભોળા હિંદુના ભક્તજનો દેખાઈ જાય છે. ૨૫.

મૂલમ્—ગૃહસવાસતો જ્યે ક્વતિચેત્તજ યુન્યતં ।

સંસર્ગે વૃદ્ધિનાથે તુ મૌહાન્ન જ્ઞાનસંભવઃ ॥૨૬॥

અર્થ—ઘરમાં નિવાસ કરવાથી વંચકને જાતી સંભા (એમ
કહેવામાં આવે તો) એ પણ થોડી નથી, કેમકે મોહ વડે અંમર્શ
થવાથી હુદિનો નાશ થાય છે, [નથી] તેનું જ્ઞાન થવાનો અંભવ
નથી.

વિવેચન—નર્થ એમ કહે કે વંચકની માર્ધ થોડો વખત એક
ધરમાં રહેવાથી તેની પરીક્ષા થઈ જાય, તો તે પણ સંવાવનું નથી,
કેમકે વંચકના ડોળથી એક વખત અંબાઈ ગયાથી હુદિને નાશ
થાય છે, તે કારણથી તેના આચ્ચરણોમાં કાંઈ ફેરુ જોવામાં આવતું

ગાભીરી (કર્તવ્યથી), ધર્મદર્શનથી થઇ શકે છે, પણ વચક પુર-
 યના ભાગવતજનના જેવા આચર્ય હોવાથી તેનું જ્ઞાન ધર્મ
 ગરુડું નથી.

વિવેચન—ભીરના ચોર કામ લોભાદિ ચિત્તને દરે છે તેથી
 તેમનું જ્ઞાન થાય છે. અત્યુદ્ધવાગ્રાના નિધર્મથી એકઠા કહેવા
 ધનને દુકુખજનો, વગ્ન, શ્વાદ, કમળી લગાઇ, નામાગ્ન, વગેરે
 પ્રમાણે લેઇ શકાય છે, તેથી દુકુખથી ચોર પણ જ્ઞાનુદાતા આવે
 છે, પણ વચકના ગદાગ્નના ચિત્તનો ભાગવત જેવા હોય છે તેથી
 તેનું જ્ઞાન જટ થઇ શકતું નથી. ૩૨

મૂલ્મ-ન કોપિ તાદ્ગો વર્માં નૈન્દશણ્યાવબોધન ।

મૃગાણામિર સાધૂના મગરોગ્નિ ગાયત્રે ॥૨૪॥

અર્થ--જેમ મૃગને પાંધીનું શાપન ગાયત્રી મત્પૂરપોતું ગાયત્રી
 જાણવાને માટે કાઈ પણ આસાધાગ્રહ ચિંત નથી, તેમજ વચકનું
 જ્ઞાન થવામા પણ દોષ પણ નિવાર્નક ધર્મ (નિવૃત્ત વાળી ગદા) એવું
 એવું ચિંત્ન નથી.

વિવેચન--આ પ્રોત્કથી પાંધી અને વચકનો મુદ્દા સો કર-
 વામા આવે છે. પાંધી મૃગને પોતાના ગાયત્રી મોહિનિ દરી પડી
 જાણુ વડે મારી નાખે છે, તેમ વચક મનુષ્ય માનુ પોતાના વેદ,
 મેષ્ટા અને બ્રોધથી ભક્તજનને મોહ પમાડી તેનું ચિત્ત અને ચિન્ત
 દરી મેઢ તેને ભક્તિમાર્ગથી ખમેડી દેડે.

મત્પૂરપોતું ગાયત્રી કયું છે અને પાંધીનું ગાયત્રી કયું છે એ
 વાનની જેમ મૃગને ખાન પડી નથી, તેમ જોળા દિવના ભક્ત-

ખોટા બોધ કરીને લોકો જનતાને દગે છે. તે ચાર કે છુંડારાની માફક લોકડી કે બીજા દયિયાર મરતો નથી, પણ બોધરૂપી દયિયારથી મારે છે. ૨૬.

મૂલમ્—છલવુદ્ધિર્વિનાશાય ન બલં તમ્ય સાધનમ્ ।

અજ્ઞાતઃ સર્વયા દિસો જ્ઞાનો નૈવ હિ કાષ્ટકઃ ॥૩૦॥

અર્થ—જીજ્ઞાસો નામ કરવાને માટે વચકનું સાધન તેનું બળ નથી. પણ તેની છલવુદ્ધિ છે. ત્યાનુધી તેનું સ્વરૂપ ન જાણ્યું હોય ત્યાનુધી તે મારે છે (ધાન-દિ'મા કહે 'છે) તે જાણ્યા પછી ત દાઈ બોધ કરી મરતો નથી.

વિવેચન—વચક અર્થરૂપ વાપરી જીજ્ઞાસે મારતો નથી પણ છલવુદ્ધિ—(એક પ્રકારના મનોબળ) થી જીજ્ઞાસે મારે છે. જ્યાં નુધી તેનું અર્થ જ્ઞાન જાણ્યામા ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધીજ એ જીજ્ઞાસે નુકસાન કરે છે, પણ જ્યારે એનું ખરું સ્વરૂપ સામાના મનજ્ઞામા આવે છે ત્યારે તે બોધ કરતો નથી ૩૦.

મૂલમ્—જ્ઞાન ત્વશક્ય તમ્યેતિ ન નિમ્વાન કથનન ।

રૂપિ ચેત્તત્ર સિદ્ધાત ઉપાયઃ પરિકીર્ત્યેતે ॥૩૧॥

અર્થ—તેનું જ્ઞાન તો સર્વ પ્રકારે અશક્ય છે; તેથી તેના પ્રમાણથી કોઈ પ્રકારે નીકળી શકાય એમ નથી, એમ જો ધારવામાં આવતું હોય તો, આપણા મિદ્ધાન્નમા જે ઉપાય છે તે દહીં બતાવવામા આવે છે.

વિવેચન—માત્રા ભક્તજન અને વચક એ બેની વચ્ચેનો તફાવત જાણવાને માટે આપણા મિદ્ધાન્નમા ભક્તજનના જે દવાલા-

નથી. વળી વચ્ચે આમપામનાં આદ્યગોત્રે એવી રીતે રાશ્ત્ર મળે
 છે કે મર્ગ એનું ભયું જોશે અને એની ઉપમા વધારે એ વગેરે
 કારણોથી પામ ગ્રંથવાથી પણ વચ્ચેનું ખટું જાન થઈ ગયું નથી નહીં.

મૂલમ્—જ્ઞાનાભાવે મયદેવ તત્ત્વિકા સાયંમન્વિત્ત્વ ।

સંમર્ગમાત્રનો નાગ્રે વચ્ચે જ્ઞાનાંદયો મયન્ ॥૨૭॥

અર્થ—ગોત્રે [વચ્ચેના અવસ્થાન] જ્ઞાન નાદિ થવાથી તે વચ-
 ણી મર્ગ દિવાળી માર્ગ થાય છે. વચ્ચેના અંતર્ગત માર્ગથી
 [શુદ્ધિનો] નાશ થવાથી જ્ઞાનનો ઉદય ગી અને થાય ? ૨૭.

મૂલમ્—ન જ્ઞાપયતિ ચાત્માનં યાન્નાજ સ વૈચરઃ ।

નાશયિતૈવ મયનિ નિમગ્નપમમાન્વિતઃ ॥૨૮॥

અર્થ—જ્ઞાનશુદ્ધિ વચ્ચે આમા પુરુષને બધું કન્ટો નથી
 ત્યાશુદ્ધિ પોતાનું ખટું અવસ્થા જાણવો નથી સદ્ધર્મથી બધું કન્ટો
 જ તે પોતાનું અવસ્થા દેખાડે છે. ૨૮.

મૂલમ્—માર્ગસ્થિતેર્મત્યેવ તાદૃશોઽસ્યતમાધકઃ ।

વચ્ચાન્ન માર્ગત્યેષ પ્રવોગ્યેવ ન ઘાતકઃ ॥૨૯॥

અર્થ—માર્ગસ્થિતિથી જ તેવા વચ્ચે અત્યંત જાણ કરે
 છે—જોઈપણ વચ્ચે જાણથી માર્ગનો નથી, પણ બોધ કરા
 ને જ મારે છે.

નિવેચન—જાણનારને જે માર્ગમા દોષ તેજ મર્ગનો વચ્ચે
 દોષ છે, અને તે માર્ગનું ચર્ચા જ્ઞાન થઈવાનો કોઈ ગામી

ખોટા બોધ કરીને લક્ષ્ય જનને હોય છે. તે ચાર કે છંદારની માફક લાકડી કે બીજા દાંધિયાર મારતો નથી, પણ બોધરૂપી હથિયારથી મારે છે. ૨૯.

મૂલમ્-છલ્લુદિર્વિનાશાય ન વલં તસ્ય સાધનમ્ ।

અજ્ઞાતઃ સર્વથા દિસો જ્ઞાનો નૈવ હિ અવકઃ ॥૩૦॥

અર્થ—બીજાના નાજ કરવાને માટે ‘વચ્ચનું’ સાધન તેનું બળ નથી પણ તેની છલ્લુદિ છે. જ્યાંસુધી તેનું ‘સ્વરૂપ’ ન ‘આપ્યું’ હોય ત્યાંસુધી તે મારે છે (ધાન-દિ’મા કો ‘છે) તે જગ્યા પછી તે કાંઈ બોધ કરી શકતો નથી.

વિવેચન—‘વચ્ચ’ અર્થરૂપણ વાપરી બીજાને મારતો નથી પણ છલ્લુદિ-(એક પ્રકારના મનોબળ) થી બીજાને મારે છે. જ્યાં સુધી તેનું ‘અર્થ’ સ્વરૂપ જાણવામા ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધીજ એ બીજાને નુકસાન કરે છે, પણ જ્યારે એનું ‘અર્થ’ સ્વરૂપ સામાના મનસ્વીમાં આવે છે ત્યારે તે ‘બોધ’ કરતો નથી. ૩૦.

મૂલમ્-જ્ઞાનં ત્વશક્ય તમ્યેતિ ન નિમ્નાઃ કવચન ।

इति चेत्तत्र सिद्धांत उपायः परिकीर्त्यते ॥३१॥

અર્થ—તેનું જ્ઞાન નો સર્વ પ્રકારે અશક્ય છે; તેથી તેના પ્રમાણથી કોઈ પ્રકારે નીકળી શકાય એમ નથી, એમ જો ધારવામાં આવતું હોય તો, આપણા સિદ્ધાન્તમા જે ઉપાય છે તે દલીલ તારવામા આવે છે.

વિવેચન—સાચા લક્ષ્યજન અને ‘વચ્ચ’ એ બેની વચ્ચેનો તફાવત જાણવાને માટે આપણા સિદ્ધાન્તમા મકાનજનતા જે દવાલા-

વિક સક્ષણો કલાં છે તે વંચકમા છે કે નહિ એ વાતની તજજીજ કરવાથી વંચક પારખી શકાય છે. ૩૧

મૂલમ્—ભગવદ્ભક્તસામ્યેડપિ તદ્સાધારણો ગુણઃ ।

નિરપેક્ષત્વમેતસ્મિન્તદ્માવાદ્ધિ વેચકઃ ॥૩૨॥

અનાકારિત ણ્વાસૌ સંગે લગતિ સર્વથા ।

પ્રાર્થિતા ભગવદ્ભક્તાઃ કૃપયંતિ કથંચન ॥૩૩॥

અર્થ—ભગવદ્ભક્તના સરખા આચરણનો આભામ છત પશુ ભગવદ્ભક્તોનો આસાધારણ ગુણ જે નિરપેક્ષત્વ છે તે તેનામાં હોતો નથી, અને ને નહિ હોવાથીજ તેને વંચક અમજી શેવે વંચક વગર જોણાચોજ સાથેજ વાગે છે અને ભગવદ્ભક્તો તો પ્રાપ્તપશુ પ્રકારે પ્રાર્થના કરવાથીજ કૃપાકરે છે.

વિવેચન—વંચકમા નિત્યાર્થીપણું હોવું નથી ને તો વ્યાર્થી હોય છે માથો ભકત નિત્યાર્થી હોય છે નિત્યાર્થી મનુષ્ય વગર જોવાવે કોઈની પાસે જતો નથી, પણ વંચક હરકોઈ ભક્તને પીળની પાસે જાય છે; અને તેના આગળ પોતાની જાજ પાથરે છે. ભક્ત જનને સ્વાર્થ ન હોવાથી તે નિરપેક્ષ (કાષ્ટપણ મરજી કે ક્ષામ્ય વગરનો) રહે છે. વંચકથી માથા ભક્તને એ જાખી કાઢવાને મુખ્ય ચિહ્ન નિરપેક્ષતાજ છે. ૩૨-૩૩.

વંચકને જાણવાનું બીજું માધન કહેવામા આવે છે:

મૂલમ્—સ દ્રવ્યમેવ વિજોય સન્નતં સ્વાર્થમોદિતઃ ।

દીનેષુ ભગવદ્ભક્તાન્તદર્શકપ્રમાદકાઃ ॥૩૪॥

અર્થ—વંચક દ્રવ્યને જાણીને પોતાના સ્વાર્થથી મોહ પામી તેમાં આસક્ત થાય છે, પણ ભગવદ્ગતો દીન જનને વિશે પોતાના અર્થ વિના તેના સ્વાર્થ માટેજ પ્રસન્ન થાય છે.

વિવેચન—વંચક સ્વાર્થી હોવાથી દ્રવ્યવાનનીજ દેડે લાગે છે, આગળ ત્યાંથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થવાનો સંશય હોય ત્યાંજ પોતાનો યત્ન કરે છે, પણ ભક્તજન તો સ્વાર્થ સંહિત હોવાથી દીન અને મરીજ મનુષ્યોના ઉપર સ્વાર્થ વિના કૃપા કરે છે. ૩૪.

મૂલમ્—ચાલયત્યયસુન્માર્ગ માયાચાટુકસુક્તિભિઃ ।

તૈ તુ માર્ગે ચાલયન્તિ વચોપિઃ કટુકૌષ્ઠઃ ॥૩૫॥

અર્થ—વંચક કષ્ટ યુક્ત મનુજ વાક્યથી ખોટા માર્ગના ચલાવે છે, અને સત્યુપયો તા કટુ આંખધૂપ વાક્યમાં સન્માર્ગના ચલાવે છે.

વિવેચન—વચકની વાણી મનુર હોય છે. તે મીઠી વાણીથી મનમાં પ્રભવ કરે છે. આથી ભક્ત કહવા વચન કહેવાની જરૂર પડે ત્યાં કહેવાને અચકાતો નથી, અને તેમ કરીને સામાને તે મન્માર્ગે ચલાવે છે. સામો કહી ખોટો માર્ગ ચડે તો માઠં એમ વંચક ધારે છે, તેથી એ મીઠા વાક્યો ખોટી સામાને ખોટી રસને જવાને ઉત્તેજન આપે છે, પણ કહવા વાક્ય કહી મન્માર્ગે ચલાવતો નથી. એટલા માટે શિક્ષાપત્રમાં કહ્યું છે—

સંવૃત્તિપ્રેરકો વાપિ તત્સંગો દુષ્ટસંગમઃ ॥૮॥

અર્થ—અથવા અહંતા મમતાત્મક સંસારમાં આમંકિત કરવાની જે પ્રેરણા કરે તેનો અંગ દુષ્ટ અંગ બનજીવે ૮૫.

મૂલમ્—एव विज्ञाय वृत्त्यैव वैदक्षण्यं हि वंचके ।

तत्संग तत्र मद्भाव तन्माहात्म्य परित्यजेत् ॥૩૬॥

અર્થ—જો પ્રકારે મત્પુરુષ અને વચકનું દૈવતાત્મ્ય શુદ્ધિથી જાણીને વચકના અંગનો, તેને વિશે મદ્ભાવનો, અને તેના માહાત્મ્યનો ત્યાગ કરવો.

નિવંચન—હિપર કહેવા વંચકના અંગનો ત્યાગ કરવો અંગ કરવો હાથ તો માત્ર નાશુ ખુન્યનોજ કરવો સાધુ પુરુષ તેજ કે જે શીકૃપ્શમાં કાચુ રહિત પ્રીતિનો બોધ કરે અને જે નિરંકુશ તથા આત્મિક રોધ. ૩૬.

મૂલમ્—अन्यथा मार्गनिष्ठोऽपि विनाशं प्राप्नुयात्तरः ।

अत एवास्मदाचार्यैरुक्तं स्वीयकृपालुभिः ॥૩૭॥

पाषडप्रचुरे लोके कृष्ण एव गतिर्मम ।

अन्यत्राप्युक्तमेवं हि शिक्षापद्येषु सर्वथा ॥૩૮॥

અર્થ—હિપર કહેવા પ્રમાણે વંચકનો ત્યાગ કરવામાં ન આવે તો માર્ગનિષ્ઠ પુરુષ પણ વિનાશ પામે છે. એટલા મટે અશ્રિત જનને વિશે કૃપા રાખનાર આપણા આચાર્યશ્રીએ કહ્યું છે કે લોકમાં પાપકંડનો પ્રચાર થવાથી શીકૃપ્શ એજ મારી ગતિ છે, અને એજ પ્રકારે અન્ય જ્યેષ્ઠ શિક્ષાપદ્યને વિશે મેં પણ યથાચોગ્ય કરેલું છે.

નિવેચન—શ્રીમદ્વાચા યત્રીકૃતપાત્રય પ્રથમા યદ્દે કે તદ્દે
યાગા ખગ ધર્મન મદ્ય પાપ-ધર્મ નધી પદ્યો , એ દેશથી
શીખ ૧ એજ માત્ર ગતિ યાગ. નિમધમા પદ્ય આનાનશી
૧મે ૮ કે,

જયુના તુ રુગે સર્વે મિત્ત્રાચાન્ત-પત ૧

મ્યા-યાયાદિક્ષિ મારોનામ્યાડ્ઽનારપગાઽમુત્ત ૥૧૦૥

ક્રિયમાણે તદ્વાચાર વિધિનીને પકુરેતે ૧

વિશિષ્ટમનમેઆતા નિરોપમ્યપરાયણ ૥૨૧૦૥

નાસ્યપ્રાયા મ્વનો દુષ્ટામ્નત્ર ધર્મે કર્મે ભવેત્ ૧

પૂર્વમિઃ સંપદ્યતં ધર્મસ્તે દુર્લભતરા કર્મો ૥૨૧૦૥

અર્થ—આ રખતમા માર (૧૧૧) તાબાત્ર ૨ ગાન-અ કે રાગા
તત્પર થા છે ૨૨૨૨ ગાત્રિ વે મા મનાવેની કિા ગદિત કે તેઓ
જે ક્રિયમાણ કરે કે ત વિધિની કે ૩ તેઓ વિશિષ્ટ મનરાગા
ગને બાતિરાગા ૪, અને ૫ અને ૮૫ થના નિપયોને આધીન
કે ધમે ભામે તેઓ યજ્ઞોપનીત મધ્યગ ગદિત છે અને જાતે દુષ્ટ
કે ભાગે ધર્મ શી ગીને થાત ૭ પદ્યો (દિ-૧૧-૬ થ નર્મ-મ
ગને મં ૧) શુદ્ધ પેાષ ને ધર્મની પાતિ થાય

એ ૭ પદ્યો આ લિયુગમા શુદ્ધ મનમા મુક્તેલ કે એદ-
વાજ માટે શીક્ષિગાયત્ર ગિમાપામા લે કે કે,

શુદ્ધમાવ પ્રમો મ્યાપ્યો ન ચાતુર્થ્ય પ્રયોજન્મ ૧

અર્થ—શુદ્ધ બાપનું પ્રભુમાં રસાપન કરવું જોઈએ; ધન્યકર્તી
મારકે સતુરોઈ બતાવવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. ૨૭-૨૮.

મૂલમ્—પ્રાચારિકાસ્તંડિપિ ચેતસ્યુરેસૈવાંચિતા તદા ।

एवं विज्ञाय सततं स्येवं वै सावधानिभिः ॥૨૯॥

સેવાયૈઃ કયાસન્તૈઃ સ્પસંગપરિશોધકૈઃ ।

નાલ્પન્યાપારરહિતમંગલદ્ભાવમાયુકૈઃ ॥૩૦॥

દૈન્યમાત્રપરિશ્રાનૈર્મત્રાલાપવર્મિતૈઃ ।

શ્રીકૃષ્ણદ્દેશનાચાર્તૈર્નિવાર્તાશ્રિનાશ્રિતૈઃ ॥૩૧॥

અર્થ—અને ભગવદ્ભક્તો પણ ભક્તિને છોડી દેઈ પ્રવાદમાં
હોય તો તેમની પણ ઉપેક્ષા કરવી ઉચિત છે. આ પ્રમાણે જાણીને
મેવામાં તરપર, ભગવદ્ધ્યામાં આમકન, મતમંગના શેખર, બાલ્ય
વિપયોના વ્યાપાર રહિત, ભગવદ્ભાવનો રસ જળજીવાર, માત્ર
દૈન્ય વડે સાધનથી વિરામ પામેલા અમલસાષ રહિત, શ્રીકૃષ્ણના
આદિભાઈની આકાશાલીજ પીઠિન, અને શ્રીઆચાર્યચરણનો
આશ્રય રાખનાર પુરુષોએ નિત્ય નિરંતર સાવધાનપણે યિતિ કરવી.

વિવેચન—પ્રવાદનું ઘણું પુષ્ટિપ્રવાદમર્પણ અંધમાં આપ્યું
છે. તેમાં કશું છે કે પ્રવાદમાં રહેલા ક્ષેત્ર આશુરી છે. તેઓ
ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ અને અર્થથી નિષ્વૃત્તિને જળજીવા નથી, એટલે ધર્મમાં
પ્રવૃત્ત યતુ, અને અધર્મથી નિષ્વૃત્ત યતુ તે તેઓ જાણતા નથી.
તે કામજીવી તેઓમાં પવિત્રતા, આચાર કે મત્ત હોવું નથી

પ્રથમ ૧મા ગણેલા છુટ્તો સંગ કરવો યોગ્ય નથી. ભાતજનોએ એવા છુટ્તો સોળત અવશ્ય તજવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ જે પૂર્વે ભાક્તમાર્ગમાં હોય તે પાછળથી પ્રવાહમાં લાગી ગયેલો હોય તો તેનો સંગ પણ તજવા યોગ્ય છે.

દીનતા ભાવથી અદના અને મગતાનો નાશ થાય છે માટે અન્ય રથજો શ્રીહરિરાગજી કહે છે કે ભક્તિમાર્ગમાં જે સાધનોથી દૈન્ય સારા રીતે સિદ્ધ થાય તે સાધનો મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય છે, અને જેથી દૈન્યનો નાશ થાય તે સર્વ વિરોધી છે એમ જાણવું. (શિક્ષાપત્ર ૩૩-૧૫) વળી શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રણુજીએ સુખોદિતી-જીમાં કહેલું છે કે,

નતાનાં દૈન્યમંવૈકં હરિનોપણસાવનમ્ ।

ભક્તોને શ્રીહરિને પ્રગત કરવાનું મુખ્ય સાધન દીનતાજ છે ૩૬-૮૧.

यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ।

तस्यैते कथिता ह्यथा प्रकाशन्ते महात्मनः ॥

केनापि न निरुद्धोऽहं निनाचार्यकृपावलात् ।

यत्तत्त्यं भयत्यागेन विवृतं स्फुरितं हृदि ॥૧॥

૪૫. કામાશ્રયવૌપવિવરણમ્ ॥

૧. ઉપક્રમ

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર એ યાત્રાને જ્યાંમુખી જનવામાં ન આવે ત્યાંમુખી હૃદય કદાપિ શુદ્ધ થતું નથી; અને તેવા અશુદ્ધ હૃદયમાં પ્રજુના વાસ કદાપિ થતો નથી. મને તે માર્ગ કે મર્યાદાદ્વારા જાગૃત્વામિતો પ્રવર્તન કરવામાં આવે, પરંતુ જો હૃદયો ક્રોધ ક્રોધ ન હોય તો મર્મ પ્રવર્તન ખારી જમીનમાં ખી વાગવાનો પ્રયત્ન કરી નેમાંથી કંઈ પ્રાપ્ત કરવાના નિષ્ફળ પ્રયત્ન જેવા થાય છે. આ ભગદુર જ દોષોમાં કામ પ્રથમ છે; બાકી બધા દોષોનું મૂળજ એ દોષ છે; ક્રોધે હૃદયોના વિષયોની પૂર્તિ ન થવાને કારણે જ બીજા અનર્થો એક પછી એક ઉત્પન્ન થાય છે. મશુની માનસી સેવા સિદ્ધ કરવામાં પરમ બાધક ક્રોધ હોય તો તે કામજ છે. શ્રીહરિરાયજીએ કૃપા કરી આ ગ્રન્થમાં કામ, પરંતુ સ્વરૂપ જાગૃત્વાનો અનુભવ કર્યો છે:—

દોષેષુ પ્રથમઃ કામો વિવિચ્ય વિનિરૂપ્યતે ।

યમ્મિન્નુત્પદ્યતે તસ્ય નાશકઃ સર્વથા મનઃ ॥૧॥

ઉપનિષદમાં, હૃદયોને ઘોડા કહ્યા છે. ‘આત્માને તું રથો જાણુ; શરીરને રથ જાણુ. બુદ્ધિને સારથિ અને મનને ચાખક જાણુ. હૃદયોને ઘોડા કહ્યા છે, ત્યાં તેના વિષયોને તેઓને ચરવાનાં બાહ્યોચાર કહ્યાં છે. આત્મા, હૃદયો અને મનનું સંયુક્ત જનોનું જે કાંઈ, તે બોક્ષા, એમ બુદ્ધિશાળી પુરવો કહે છે.

અર્થોગ્ય મને કરી જે હંમેશા વિજ્ઞાન વિનાનો છે, તેન જેમ મારચિને દુષ્ટ ઘોડા વશ નથી રહેના, તેમ ઇન્દ્રિયો વશ નથી રહેતી.” (કહ. ૨-૩-૩ થી ૫)—આ ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને બે કાળુમાં ન રાખવામા આવે. નો શરીરરૂપી રથને બિંદો વાળી દિયે અને સર્વ નાશ થત વ્વય પ્રભુના ભક્તોને તો આ ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને મારી રીતે કાળુમાં રાખવાના છે; કેમકે જરાપણ ચિત્ત અક્ષિત થતાં ભગવદ્ભજનમાં પ્રતિબંધ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧.

૨. કામનાં કાર્ય

તેષાં ભગવદ્વેદ્યા જાહ્યન્તા ક્ષત્રે કં ક —

વિપયાવેગહેતુત્ત્વાદ્વિક્ષેપોત્પત્તિકારણમ્ ।

રજોગુણમુત્પન્નો રજઃપ્રક્ષેપકો મુલે ॥૨॥

બ્રહ્માવેશવિરોધી ચ સદ્બુદ્ધેર્વાંલકાં મતઃ ।

સત્યમનાશકઃ સર્વપ્રાકૃતાસક્તિસાધકઃ ॥૩॥

કામ વિષયના આવેશમા કામ-રૂપે રહેલો છે. ભગવાન ગીતાશ્રમાં આપતા કહે છે કે—“વિષયોત્ત્વાધ્યાન કરતા પુરુષને સર્જ ઉત્પન્ન થાય છે; સર્જથી કામ ઉત્પન્ન થાય છે; કામથી ક્રોધ ઉત્પન્ન છે, ક્રોધથી કર્તાવ્યકર્તવ્યનો ભાન બૂવાય છે. એ મોહથી સ્મૃતિમાં અક્ષિત થાય છે; સ્મૃતિમાં અક્ષિત થતા એટલે થયો બુદ્ધિનાશ અને બુદ્ધિનો નાશ એટલે મર્વનાશ ” (ભ. ગી. ૨-૬૨ થી ૬૩) કામ આટલો ભયાનક છે; તો અનેક જાતના વિશ્લેષ-પ્રાધ કંવામા એ

કારણરૂપે હોય, ત્યાં ક્ષી નવાઈ ? જાગરને ગીતાક્રમાં કામ ના
કોઈની કિમતિ રત્નેયુગમાંથી કહી છે. પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે—

“—આ કામ, આ કોય એ રત્નેયુગમાંથી કિલ્લ પડેલા છે
એ ગોદા ખાઉંમર, મહાપાપી છે; એને તું દુઃખન જાણ. જે પ્રમાણે
ધુમાણથી અગ્નિ દટ્ટાઈ જાય છે, જે પ્રમાણે અરીસો મળથી છવાઈ
જાય છે, જે પ્રમાણે ઓળટા ગર્ભ દટ્ટાઈ જાય છે, તે પ્રમાણે
કામથી આ જગત છાયેઈ છે. હે અલ્હુન ! દુઃખેથી જેની પતિ
યથ શકે તેવા. એ જાનીના નિસર્ગી કામથી અમિયે જ્ઞાનને લાંકી
દીધું છે. મન્દિરો, 'મન મને શુદ્ધ એ આ કામનું' રૂદ્ધાણ છે.
આ રથનોયે કરી કામ જ્ઞાનને લાંકીને ઝાલતાને ગોદ પમાડે છે;
તેથી આરંભમાંજ તું, હે ભગવત્કૃપોત્પન્ન ! મન્દિરોને નિગમમાં
ગળી જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનો વિનાશ કરનારા પાપી કામનો વિનાશ
કરી નાખ” (ગ. ગી. ૩-૩૭ થી ૪૧) કામથી શુદ્ધિ ખડેર ગાતી
જતી હોવાથી કેકર્મો કરવા તન્મય એવાઈ જાય છે કે અનેક
અજેથી તેને પરિભવ સહન કરવો પડે છે; તે દુનિયાની નજરેથી
કિલરી જાય છે; ક્રોધ તેનું મનન કલું નથી. આનું નામ તે
મોં પર રત્ન-ધૂળ પડવી શીમતાપ્રશુષ્ઠ અગ્નિ કરે છે કે 'વિભવથી
ધેમણ ગયેલા દેહવાળાઓને દગિનો આવેશ થયોજ નથી.' (મં. નિ.
૧) જેને શુદ્ધિનો વિનાશ થઈ ચૂક્યો છે, તેને શં મારું થું બૂઝું.
એનો વિચારજ ક્યાંથી હોય ? આવી સિંચિતિમાં પાપો કરવાં, એ
નેને મદજ છે. એ પાપોથી અનેક અલ્કર્મો ધેવાઈ જાય છે. જેમ
જેમ વિષયોને અધીન થતા જઈએ, તેમ તેમ લોકમાં રમાડે અને
વધારે આમકિત ધતી જાય છે. ૨-૮.

ચિન્તાશુદ્ધિનિદાનત્વાત્ ચિદુત્પત્તિ ચ વાષકઃ ।

મક્તિમાર્ગમહાદ્વેષા વૈરાગ્યાવાવસાધનાત્ ॥૪॥

સર્વત્રાપરિતોષશ્વાનન ઓમસમુદ્ભવાત્ ।

યથાકથચિત્સામુદયેન્દ્રિયવૈમુન્દકાન્ત ॥૫॥

કામની એકેકા માટે જિત્ત એકેકે. જ્યાં જ્યાં જાગે ત્યાં જ્યાં જાયો, ત્યાં ત્યાં શુદ્ધિનાશના પગલુ થઈ ચૂક્યા. સમજો, એટલે જિત્તને મનિન થતા વગર નથી લાગતી જ્યાં જિત્ત મલિન થઈ ચૂક્યું, ત્યાં જ્ઞાન ટકી ક્યાથી રહે? ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે—“જો આજ્ઞાની છે, જો મન ઠેકાણે નથી, જો મદા અપરિવ્રજે, તે પન્થ-પદને પ્રાપ્ત કરી શકે નથી. તે મમાગમા જોયા ખાય છે.” (ક. ૧-૩-૭), જ્યાં જ્ઞાન નથી, ત્યાં પ્રભુનો આવેશ ક્યાથી? હાગરાન ગીતાનું જ્ઞાનન લક્ષણ આપના આજ્ઞા કરે છે કે—“અમાનીપણ, અદમ્યીપણ, અદ્વિસા હામા, માગ્ય, આત્માર્થમેવા પશિનતા, નિચિતા, અન્ત કળ પદ કાળ, વિષયોમા વૈરાગ્ય, નિ-ભિગ નિત, જન્મ મત્ય-પાપન અને રોગ વિગ કુખ્યપી રોગનો વાગ્ય નિચાગ, સ્ત્રી-પુત્ર ઘર વગેરેમા અનામનિ અને અજ્ઞાપાનું, પ્રદે અને પ્રાપ્તિ પામેલી પ્રાપ્તિમા દમેજા વિતન મગ્યાપણું માગ્યા અનન્ય યોગ વડે અનન્ય ભવિ, એવાન્ત પ્રેશમા રૂદવાન, જ્યાં મનુષ્યનો મમદ રૂદેલો હોય ત્યાં આપ્રિનિ x x x x x મા જ્ઞાનનશામા વૈરાગ્ય એ મુખ્ય વસ્તુ રૂદેલી છે. હામ હોય ત્યાં વૈરાગ્ય ટકી જ રહે નહીં જ્યાં દુન્યવી પદાર્થોમાથી ગમ છૂટ્યા નથી, ત્યાં અનન્ય ભગવદભિનિ આધી શકાય જ ક્યાંથી? એજ મા? હામને

ભકિતમાર્ગનો મહાન શત્રુ કલો છે કાષ્ઠપણ પદાર્થ તન્ન દાન્દ્રિયનું
 ખેંચાણ થઈ કે તરતજ તે લેવા દિલ થાય છે. એક બગીચામા
 મવા; વસન્તઋતુ ખીલી ગઈ છે; આસપાસ વનસ્પતિ નવા ફાગ
 સજી મનોહર થઈ રહી છે; ત્યાજતા ફૂલોના ઉદ્ભવને જોઈ આખો
 અને નાક બન્ને તે બાળ ખેંચાય છે; એટલે તે જોવાજ કરવાનું
 અને સુધ્યાજ કરવાનું તેને નાગવગ મન થયા કો અગે ફૂલો
 ચૂંટવાનું મન થાય; આનું નામ તે સોજા દવે મનવાગ્ગિન પદાર્થ
 ન મળે અને ન મળે એ સ્વભાવિક છે, કેમકે વધૂ અને વધૂ
 મેળવવાપણું એ જીવને સ્વાભાવિક જેવું છે, એટલે અમન્તોપજ
 રહેવાનો, જિનાજાનો મમય છે; બેઠજાટો ફાટી નીકળે છે; મોટા
 શહેરોની બજારોમાં શીતોપચારને માટે આઈમફીમ, બરફ, સોડામ-
 મન અને સંખનોની છત છે, ત્યાજગ પણ મન લવચાનું એટલે
 એ વસ્તુ લીધી, ખાધી યા પીધી ને જગા માનિ અનુભવાય પણ;
 પાછો બેઠજાટો તો ચાલજ છે, એટલે મે ખીજવાગ, મે ત્રીજવાગ,
 આમ અસન્તોપ રહાજ કરે; પણ જો પ્રથમથી સંયમ મળ્યો હોય,
 દાન્દ્રિયોને તે મોહક પદાર્થો તરફ ખેંચાયા ન દીધી હોય તો અમ-
 ન્તોપને કાષ્ઠ કારણ છે ? આજ લૌકિક તન્નની આમકિત જીવને
 પ્રજા તરફથી વાળી લિયે છે; બદિર્મખ બનાવે છે. ચિત્ત ચમિત
 બનતા લૌકિક મોહક પદાર્થો તન્ન આસક્તિ વધતીજ જાય છે;
 એટલે ચપલ દાન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓ પોનાના વિષયરૂપી ગોચરોમા કરતા
 પ્રયત્નશીલ બને છે, અને તેનું પરિણામ સંગારજ. ૪-૫

કામની માથે ચોજ મરુંજાયેલો છે. એકને પણ ટાળવો
 મુશ્કેલ છે, ત્યા ખે બિપગ વિજય મેળવવો મુશ્કેલ હોય, તેમા શં

આશ્ચર્ય ? મનને દુષિત કરનાર એ બંનેનું સ્વરૂપ બતાવતાં
શ્રીહરિનાથજી નિર્દેશ છે કે :

કામલંબૌ હરિપ્રાપ્તિપ્રાપ્તિચન્વક્ષ્યવર્તો ।

હનુસ્તદ્વ્ય ન શક્નોતિ મન્તું કૃષ્ણાન્તિકં જનઃ ॥૬॥

સંભારમોદહેતુત્તાન્ મનોદૂષણમાવનમ્ ।

અનઃ સંતપ્તિનોષી ચ યતઃ સ્થા માનર્થો યતા ॥૭॥

પદાંત્ર જોખાળી જવે, એ કાંઈ રહેવ પાત નથી કામ અને
કોઈ પણ તેના ને મનદુઃખ પદાંત્ર છે; તેના બેર વિશ્વસ ન ગેવ-
વામા આવે ત્યાંજી પ્રભુપ્રાપ્તિ થઈ શકેજ નહીં. વાજપયમ ઉશને
પોતાનો એમ નચિકેતા યમને આપી દીધો નચિકેતા યમની પામે
ગયા; ત્યાં યમરાજે તેને વસ્ત્રાન માગવાનું કહ્યું, તેના-“આ મૃત્યુ-
નોકમા જે જે કામો મળી મને નેમ નથી, પરંતુ યત મને તેવા
નથી, તે મર્ત કામો તું મોટાપુર્વક માગ રમ અને મેં હું મલિત
આવા પ્રકારની સ્ત્રીનો મનુષ્યો મેળવી નથી મળ્યા. (કહ-૧-૧-૨૬)”
એવી સ્ત્રીઓ વગેરે માગવાનું કહ્યું. નચિકેતાએ એ જવાબ આપ્યો
કે-“જાને, મર્ત હું તારા આર પૂત્રો મારું છે; તમારા પોતાઓ,
તમારા વૃથ અને ગીતો પણ ક્ષમિક છે” (કહ. ૧-૧-૨૬) ઉપનિ-
ષદો હિંદુમ વગાડીને કહે છે કે-મૃત્યુ પુત્રો પ્રભુથી પરાસ્તુથ
કરનારા કામોને ચ્વક્ષ્ય છે; તેઓ તેમ કરી વિમુક્ત એવા મૃત્યુના
પાશમા ફમાય છે. જે ક્ષીર પુત્રો છે, તે મુલ એવા એક અમૃત
તરલને બાળીને અહીં અમુલપદાર્થોને કાઢતા નથી.” (કહ. ૨-૧-૨) આ
ક્ષીર પુત્રો જ્ઞાનપૂર્વક કામાદિ પ્લોડોને વટાવી અવિચલ પ્રભુપ્રાપ્તિના

અધિકારી થાય છે. આ કામાર્થના સકલ્પમાં કુસાર્થ જવાબી મન ફિગિન થઈ જાય છે, જેને પરિણામે હવ સંસારમાં કુસાયોજ રહે છે. ઉત્તમોત્તમ માનવી સેવા ગિદ્દ કરવામાં મત્તિન મન સમર્થ થઈ શકતું જ નથી. આમ આ કામ સેવામાં જગજર અડચણ ઊભી કરનારો છે. શ્રીમદાપ્રભુજીએ સેવાકલ્પમાં સેવાના ત્રણ પ્રતિબંધમાં લૌકિક બોગને ગણાવ્યો છે એ લૌકિક બોગ તેજ કામપૂર્તિ; તેનો ત્યાગ કર્યેજ સેવા સિદ્ધ થઈ શકે. ૬-૭.

“જન્મથી આંધળો માણસ કદી જોશ નથી શકે, તેજ રીતે કામથી આંધળો થયેલા વાળુ કશું જોશ શકેનાર નથી.” એ મુખ-ભાવ વાત છે. આવા અન્ધ માણસને પ્રભુસામુખ્યકારક કાંઈ પણ ક્યાંથી મળે ? તે જતાવનાં દુર્દેવામાં આને છે ૩-

નિરાંતસ્ય મહાચ્છત્રુગુન્યસ્ફર્તિકરો યતઃ ।

ગુણગાત્રપત્નોઽપિ ન રોચન્તે ગુણા યતઃ ॥૮॥

વૈરાગ્યસાધકાઃ સર્વે કામિનસ્તે કયં પ્રિયાઃ ।

અતઃ એવં હિ દૃશ્યન્તે ગુણશ્રવણવૈગ્નિઃ ॥૯॥

શ્રીમદાપ્રભુજીએ નિરાંતસ્યકાળમાં નિરોધની સિદ્ધિ માટે જે ઉપાયો દર્શાવ્યા છે, તેમાં પ્રયત્નવર્જનને પણ એક સાધન બતાવ્યું છે. દવે હૃદય કામથી પરાજીત થઈ ગયું છે, તેવા મનુષ્યનું પ્રભુગાન વિચર ટકી શકતું નથી; કામપૂર્તિની માલસામાં લૌકિક પદાર્થોના તેજ દિવ્ત ખેંચાયું જાય છે; તે પ્રયત્ન ગુણોનું ગાન કરી ક્યાંથી શકે ? એ શોધયું ધરમાં હોય તો કદી પતિને જગ્ય લેવા દેતી નથી; તેજ પ્રમાણે એકજ મનુષ્યમાં એકી સાથે કાંઈ અને પ્રયત્ન ગુણોનું

માન ઉત્પત્તાત મન્યાવી મુકે છે, શોકમ્મ દુઃ થય તો હરી હામ
 બેમાય તેજ ઝીતે કામનો ત્યાગ થાય તોજ છૂત્તે ચિચરતા પ્રાપ્ત
 થાય પ્રભુના ગુણો છે, તે તો મમારમા વેગમ્મ ઉપનવનામ છે,
 સમાગમકિત દૂર કગવનામ છે; વ્યાગ કામીને તો સંસારમા ઝોગ
 અને ઝોગ ખૂત્યે જવાનું દિન હોય કે, તેને આ ગુણો ક્યાર્યા
 ગમે ? અગિયર ચિત્તવાળા કામીયોને ભગવદ્ગુણશ્રવણુદ્દાપિ મમનું
 નથી એક ધ્યાનમા એકે મમમ એકજ પદાર્થ ની મુકે, મનકંપી
 ધ્યાન પર કામ મેલે, ત્યા ખીનું કાષ્ટ ક્યા બેમી શકે ? ૮-૯.

કામ અનેક અનર્થ-પગમ્મગને ઉત્પન્ન કરાવનારો છે, તેની
 ભાવાનકનાતુ વર્ણન કરતા કહેવામા આવે છે—

ત્રોયઃ સ્વકાર્યકરણાલોભ પ્રાપ્ત્યાપિ શામ્યતિ ।

દ્યુતહોમે વહિન્નિવ કામો ભોગેન વધંતે ॥૧૦॥

કામેન નાશિતમતિ પ્રતિપિઢે પ્રવર્તતે ।

અગમ્યાગમને ચોર્યે તથૈવામહ્યમક્ષણે ॥૧૧॥

યન ઉત્પન્નતે ત્રોષો મહદ્દ્રોહમમુદ્ભવ ।

ત્રોષોઽપિ જાગતે તસ્માત્ સ ચાર્થવિવયો ભવેત્ ॥૧૨॥

સોઽયં પદ્મદશાનર્થમુલ્લ તત્ર પ્રવર્તતે ॥૧૩૩॥

કામ મર્વ અનર્થાન મળે છે. નર્મ પગ વસ્તુ મેળવા ની
 ઇચ્છા થય. ને ન મળી એટલે તગ્ન ગુસ્સો ચડે છે; એટલે તે મેળ
 વનાનો લોભ થાય છે; પછી ક્રોધ અને લોભ તે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થય
 જ નથી હરી જાય છે; પરંતુ આ કામ ઇન્દ્રિયોપમેદનની નો તેનથી

હિસ્ટ્રી વાત છે. યથાતિશયને અનેક વર્ષો સુધી કામોપભોગમાં પ્રવૃત્તિ કરી પણ તેને વૃત્તિ થઈ નહીં; તેનાજ શુભમાંથી આ વાક્ય નીકળે છે કે:

“ ન જાતુ કામઃ કામાનામુરભોગેન શામ્યતિ ।

હરિષા મૃષ્ણત્ત્વમેવં ભૂય ઈવાભિવર્ધત ॥ (ભા.૬-૬૧-૧૪)

કામ નિયંત્રણના ઉપભોગથી શાન્ત થતો નથી; અસિમાં સ્ત્રીના હોમ કરવામાં આવે અને અગ્નિ જેમ વધુ અને વધુ પ્રદીપ્ત થતો જાય છે. તેમ કામ જોર અને જોરે વધતો જાય છે ” બળનાન એવો ઇન્દ્રિયોનો સમૃદ્ધ મહાન બુદ્ધિશાળીયોને પણ ભયદૂર પાપમ તીઓગા ધકેલી દિધે છે. શાસ્ત્રકારો તો સ્પષ્ટ આપણા કહે છે કે ‘એકાન્તમાં મા-એન કે દીકરી સાથે પણ ન ભેમવું’ (ભા.૬-૧૬-૭૭) એ તો સ્પષ્ટ છે કે-‘શ્વિકેકજઘ્નામાં ભવતિ વિનિષ્ઠાતઃ સત્તમુગાઃ (ભતૃદરિ) મ’સાઈ’ કે શૂ નરસ’, એનો જેને વિચારજ નથી રહ્યો, તેનાઓની પડતી કામાં કયા અને ટેટગ્રી આવે છે. તે સજ્જમા આવતું નથી-અનેક પ્રકારનાં તેનાં અધઃપતન આવે છે.’ અગમ્યમન જેવા કાર્યોથી વહીવે અને રાજાઓનો ભયદૂર દ્રોહ ઉત્પન્ન આવે છે. જેને મનિગુણે પન્દર પર સુરસાની લાગણી જનરૂપ આવે છે. વર્ગી કામ એ અર્થ સાધ્ય વસ્તુ છે. ભમાશુધી નાણાં હોય લાંબાની અનેક સ્ત્રીયાં ચીટગાઈ જશે પણ નાણાં ખવાય થયા કે જાધી દૂર થઈ જાય. એવે દાએ સ્ત્રીયોને પ્રસન્ન રાખવાને માટે નાણાંના જટિ.અનમાં નેણે ચોરી-ખૂન જેવાં ભયદૂર કાર્યો કરવામાં પ્રવૃત્ત થવું પડે છે. (અત્યારે વર્તમાન-પત્રો વાંચનારાઓને આ વાત મમઝાવની પણ તેમ નથી.) કામી-

યોને અર્પમાણિ થઈ એટલે બપુરે પંદર ગણેલી ઝટકા થાય છે.
 ધનિક કામી હુન્નુકારીના અનર્થોનું વર્ણન શીલામવન મહાત્મ્યમાં
 છે. " તે નાન-ગોચરીના, ધાર્મિક-કર્મીના, અભદ્રમ
 શક, કોથી, અગમ લોકાની મર્ત્યસાંધા, ખૂન કરી બોચન
 કરનાર, ચેર, ખમાને પીડા કરનાર, પાંડાના ઘરના કલિયા
 નગાનાર, નાના અચ્ચાએને મારી નાખનાર, દિસક, મરીંગો
 અને આમળાએને પીડા કરનારો, આણસો રાધે રૂહેતો, હમેશા
 હાથમા ફાસંબા ગાળનાર અને વેરવામંડી," આવા પંદર દુર્ગતો
 હુન્નુકારીના ગણાવવામા આવ્યા છે. પંદર અનર્થો ગાનમા નીચે
 મુજબ મળ્યા છે—૧. હિસારૂન દન્ન ચામ વોધ સયો મદ ૧
 મેને વેરમદિચ્ચાચ મથ્થયાં વ્દમળાં ન ॥—૧ ગોરી, ૨ દિના,
 ૩. ભૂંડ બોલવું, ૪ દંડ, ૫. કામ, ૬ કામ, ૭. મર ૮. મ,
 ૯ બે, ૧૦. વેર, ૧૧. અસ્થિના, ૧૨. હ'વા, ૧૩ પુંત, ૧૪.
 ઘન, ૧૫ મથ્થ યા પંદર ગણે માર્થ મિગદ ॥

૩ કામનાં પદાર્થ

કામની અર્થના વર્ણવના કલ્પાના આવે ૧૧—

કામેનેવ હિ કાપંચ્ય કામિનોષ્ટ સતાં મમ્ ।
 પ્રાર્થયન્તિ યતન્તુચ્છા પ્રવેશ્ય વટને કરમ્ ॥૧૩૩॥
 પ્રિયતત્રસુતાં રાજા ભ્રષ્ટઃ કામેન મન્વત્તાન્ ।
 આનીષો વિષ્ણવેશાદુર્વજો નેજમાપિત ॥૧૩૪॥

કામનું બળ એટલું બધું જાણ્યું છે કે મદાન પુરો,
 પંચ કાપિયો, જાણ્યું. ચોરી-મદત્માઓ મામાન્ય દયકી એવી

સ્ત્રીયો પામે કામપૂર્તિની ચીનની કરવા માટે છે. ત્રાસુ, પાંદડા અને
 પાણીમાનથી પોતાના જીવને બચાવવા ગવાવનારા વિશ્વાગિન અને
 પરાકર જેવા મહર્ષિયો સ્ત્રીયો પાછળ યેલા થઇ પોતાનાં દુગરો
 તપનાં તપનાં રથોને એક કાલગાવમાં ગુમાવી બેસા છે. રાગ
 આઝીઝનો મસડૂગ શ્રીમદ્ ભાગવતના પગથમ રકન્ધના ખીન અધ્યા-
 થમા આવે છે. દવાયન્ન મનુષી મનરૂપાગા ઉત્પત્ત થયેલા મોટા
 પુત્ર પ્રિયવ્રત મળનો આઝીઝ એ મોટા પુત્ર હતો એક વાર
 પિતૃયોગ ગ્રામ કરવાની કમળાયે કરી દિમાત્મમાં અભ્યાજની તપ-
 પૂર્વક આરાધના કર્યા લાગ્યો. અભ્યાજયે તેની પરીક્ષા કરવાને
 માટે પૂર્વગિતિ નામની અપ્સરાને મોકલી. તેના નૃપુન્નો ઝૂકાર કામે
 આવતા રાગયે જગ આખ મોકલી તેના તરફ દષ્ટિ કરી અને તે
 નેમાં કમાઇ ગયો. જ્યાં સુધી તેની સાથે વિવાસ કરનાયે, ત્યાર ત્યાર
 પુત્રો ઉત્પત્ત થઇ ચુક્યા નોયે, તેને મનોપ ન થયો. પુત્રો થયા
 ગાદ પૂર્વગિતિ પાછી અભ્યાજ પામે ગાધી થઇ રાગને બહુજ
 તકલીફ થઇ હમેશા પૂર્વગિતિનું જ ખ્યાન ધરતા લાગ્યો અને તત્કાલ
 થમ અપ્સરાના બોલને પામ્યો; પિતૃયોગ થયાં ગયો. ૧૩-૧૪૩.

આઝીઝ જેવા કાલિયોગ કામે નષ્ટ થઇ ગયા એટલાંજ નર્સી,
 મહાન તમથે કાલિયોગી અને સિત-નાન્દ જેવા પાત્ર અનિત થઇ
 ગયા. જેવા કે —

કામેન કશ્યપો દૈત્યોન્પાદને હેતુતાં મતઃ ।

નિવૃત્તસન્ધ્યાનિયમ. પત્નીપ્રાર્થનમોહિતઃ ॥૧૬૩॥

કામેન ચ શિવઃ કૃષ્ણયુવનોન્પવચ્ચિતઃ ।

કામેન નારદઃ પશ્ચિપુત્રાનજનયત્સ્વતઃ ।

ગર્વાભાવાય હરિણા દત્તઃ કામો મહાશનઃ ॥૧૭॥

કશ્યપઋષિ, શિવજી અને નારદ આ ત્રણેય કામદેવતા ગાના-
ટામાં અટવાયા. કશ્યપ, ઋષિને મારે એવી કૃપા છે કે એકવાર
ગોકોના ખાતે દિતિને સારા વેળાએ પતિ માથે અમૃત્થ કરવાની
છટ્ઠા થઈ. પતિ તે મગથે અગ્નિગળામાં અગ્નિનું ચઢવન કરી
ફેંકેલા. તેની પાસે જઈ તેણે વીનતી કરી. પત્નીની વીનતી ન થકે-
લવા ખાતર તેણે તેને થોભી જવાનું કહ્યું. પણ નિર્વલ્લ પત્નીએ
પતિનું વલ્લ જોઈ ગાળ્યું અને પતિનામે દિગ્વ્યક્રશિષ્ય અને દિગ્-
વ્યાક્ર એવા ભવાનક પુત્રોની કિત્પત્તિ થઈ, (ભા ૩-૧૪મો અધ્યાય)
શિવજીના વિષયમાં એવી કૃપા છે કે વૈશ્વધિમયનમાં મોદિની સ્વરૂપે
પ્રભુએ દેવોને મોદમાં નાખી દેવોને અમૃતપાન કરાવ્યું, (ભા.-૮-
૧૨ મો અધ્યાય). આ વાત બ્યારે શિવજીએ સાંભળી ત્યારે મોદિની
સ્વરૂપ ભેવાની છટ્ઠા થઈ, એટલે ત્યાં પ્રભુ બિગલના દના ત્યાં
ભિગાજી માથે પધાર્યા અને પ્રભુને વીનતી કરી કે-જોનાર્થી દેવોને
આપે મોદ કર્યો, તે અવપના અમો દર્ગન કવવા આત્મા ડિપે,
તો દર્ગન કગવો. પ્રભુએ ત્યાં અન્વર્ધાન થઈ વૈશ્વધિમયમાં મોદિની
અવરૂપ પ્રકટ કર્યું. ભગવાન શિવ તે મોદિની-સ્વરૂપની મોદક
કીડાથી મુઝ થઈ તેને પચ્છવા દોડ્યા; પકડી બેટી પડ્યા; પગ્ગુ
મોદની-અવરૂપ પ્રભુ જીટી ગયા. કામથી અન્વન્ત મુઝ થઈ મથેલા
દગી દોડવા લાગ્યા. જો પછી પ્રભુએ પ્રકટ થઈ તેમનો મોદ કીનાર્થો.
નારદજીની તો આનાર્થે બચકર દયા પુગણાન્દમાં સમજાયા

૭. કામવૃત્તિ ખાતર નારદજીને સ્ત્રીરૂપ ધારણ કરવાનું યથા જેને પરિભ્રુમે સ્ત્રીરૂપ નારદે ૬૦ પુત્રોને જન્મ આપ્યો. કામદેવને આગ મહાનમા મહાન પુરોને પણ મહા કરનારો પ્રભુએ જનાવ્યો છે, તે મહાન પુરોનેનો ગર્વ હિતાદેશ ખાતર ૧૫-૧૭.

કામેન મરતસ્યાપિ રક્ષિણત્વ મવાન્તરે ।

પુરજનોઽપિ કામેન સ્ત્રીયોનિમુપલબ્ધવાન્ ॥૧૮॥

કામેન વેદગર્ભોઽપિ સ્વમુતાયાં નચાક્રોત્ ।

તૈર્નૈવ રાવણો બુદ્ધિ રમાયામન્યચાક્રોત્ ॥૧૯॥

કામભક્તિજના પુત્ર ભગ્ન ગજા નાનગ-થાથનનો આશય કરી
વનમા રૂહના દના. તેઓએ પ્રભુપદ આજ જન્મમા માત્ર કથા દોત;
પરંતુ એક સ્થિતિ એવો જનાવ જન્મો કે જ્યાં સરતજી જ્ઞાન
કરી નિલનિગમથી પંચારી પ્રાગ-નર ઉચ્ચારણ કરતા ગેહા દતા,
તેવામા સામે દાંડેથી વાધની બીકથી ઢેકેથી એક મુગીને ગર્ભ
નદીમા પડતો અને તજ્જાતો તેમણે જોયો. તેમણે જન્મજાને માણી-
માથી ગેહાવી લઈ તેનું પુત્ર માફક પાલન કર્યું. તેમાં તેમને અસા-
મક્તિ થઈ ગઈ અને યોગાદિ કર્મો કરવાને બદલે મુગખંડ્યાના
પાવનપોષણમાજ તેમનો મમય અતીત થવા લાગ્યો. એમ કરતા
મુગમા ને મુગમા આસક્તિનવાળા તેમને મૃત્યુ આવ્યું. અલામક્તિને
હીધે બીજા ભવમાં તે મુગ તરીકે જન્મ્યા. સંસારમાં મુગ
બચ્યા નરજના પુત્રવત્ પ્રેમનું પાત્ર આવું પશ્ચિમ આત્મનું. પુત્ર
અજન રાજા ઓયોનિને પામ્યો. ધીમદભાગવત-ચતુર્થ-અધ્યાયમાં છેવટના
૩૫૬ તરીકે આપેલો ગજા પુરુષજન મવનોથી જ્યાં પદામલ યથા

મગેા લારે મનગેા તેને કેદી તરૂંકે બંધાવી મયા. વિન્દધી વ્યમ મયેસો
 એવો તે પોતાની સ્ત્રીનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો; તેનું સતત ધ્યાન
 કરતાં (વિદ્યારજના મેલમા હિનમ સ્ત્રીરૂપ યદ મયે. તેને મલમ-
 ૧૫૭ પાછડય પરપ્યો; (અધ્યાય ૨૮ રો.) અઘ્નાદ્યે પોતાની પુત્રીમાં
 હન્ટા કરી; મરીઆદિ પુત્રોએ પિતાને સમજાવ્યા અને અઘ્નાદ્યે
 પ્રાપ્તિત મારે સરમાદ પોતાના દેહનો ત્યાગ કર્યો, (ભા. ૩-૧૨-૨૮
 શી ૩૩) રાત્રીની કયા મુદ્રિ છે. દરદોહ એક શનિદય પણ તે
 તેના વિષય તરૂં ખેંચાય તો સૂર્ય નાશ કરે છે, તો પછી સમગ્ર
 મન્દિરો એ માય તો મી દશા યાગ ? ૧૮-૧૯.

૪ ભક્તિમાર્ગ અને કામ

કામ અનેકને પદિત કરી નાખ્યા છે. તે ૪૫૨ યનાયવમા
 આજ્ઞા ભક્તિમાર્ગીય હોયો તે એનાથી આન કરતા મામવાનું
 છે, તેનું ફેરવાના આગળથી ફેરવામા આવે છે :-

एवं हि बहवो नष्टाः कामेनैव हि मायम् ।
 भक्तिमार्गे निरोधस्तु तत्र कामवृत्तौ महान् ॥२०॥
 ? कामिनः फल्गवाञ्छानः शम्भ नैव सिध्यति ।
 सापेक्षस्य तु सर्वत्र दुर्लभं हि समर्पणम् ॥२१॥
 नदमावे तदीयत्वं सर्वत्रैव हि दुर्लभम् ॥२१३॥

૪૫૨ અણુવેદા એ ઉપરાંતના યોગ અનેક પણ કામદોષના
 પ્રતાપે સર્વનાશ પામી ચૂક્યા છે. વિશ્વાગિત જેવા સમર્થ ઋષિવ-
 મોનાં પણ દલદો વર્ષનાં તમ પલમાત્રમા કામના પ્રતાપે ધોવાઈ

ગાં છે, અન્ય સર્વ માર્ગોમાં પણ કામ-ક્રિયાદિ પર્યર્થના ૧૫૦ પ
 િના ૧૫૦નિદિ નથી થતી, પાનુ ભક્તિમાર્ગમાં કામ જોડેને
 પાવક થાય છે, તેથી તે અન્ય માર્ગમાં નહીં જ. ભક્તિમાર્ગમાં
 જાને પ્રભુ મિલાય અન્ય કોઈપણ વસ્તુ િ પ્રાપ્તિની હ-જા નથી;
 કામી પુરોને તે કામનુમિ, હન્દ્રિયોના વિચોની તુમિની છ-જા
 ભગતજ દોષ છે, દમર નેરી હ-જા ન દોષ તે કામીનુ કમીપ-
 ભુજ કમા રૂ ૧ જેડી મામે એ જ - થી સર્વ રૂ ૫૦ દેવે જો
 પશુના ઝન પામ વસ્તુ હામ તે મતન રામ-જીજ લાનના કરી
 નોજો કામી શ-ભગિદિ મામને હોમ, પાનુ તેને ચમિન દ-મે
 મગ્ધુમાનના મધ રા નહીં વળી મગ્ધને મર્વ પ્રાપ્તિગક પાપો
 અર્પા દેરાનુ કામી જીવો રૂ ૫૦ નથી હોતુ, મગ્ધે તેને પેનાની
 હન્દ્રિયોના વિષાના આધારમાનો મેગવાની છ-જા રૂ ૫૦ની જ હોય
 જે જગપણુ ની હ-જા રૂ ૫૦ જોડસા પૂ તી પણ અન્ય યદ્યથા
 મમતા રહી, જોડે મમર્થવળીજ નરમાનના નથી રહેતી, અને મગ
 પાંચ ન થઈ, તે જગની ૧૫૦ આ ૧૫૦ ૫ ૧ કમ થી મને ૧૦૦ ૧૨
 મમાગમનુ મર્ગન કમતા કોહગિમજા િદે જે છે કે —

સાધાન્યેય બુદ્ધિ સ્યાત્તેન લીલાસ્થિતેષ્વપિ ।

કામભેન યથા પીતપ્રતીતિરમિલે ભવેન્ ॥૨૨૩॥

પશ્ચાવ્યાધ્યામત પ્રોમત હદ્રોમત્વ શુમેરપિ ।

દોષવૃદ્ધિ કામિનમ્નુ મવેહીગક્રતૌ હે ॥૨૨૪॥

૫૫ િ રીલાઓમાં કામી પુરોને મામાન્ય જોડે-તા ૧૫૦
 નિચારો આવે, મગ કમગાવાનો માપસ નિચાના અમય પદાર્થોને
 પીળા જુવે છે, વસ્તુચિનિયે એ પાપો મગ પીળા હોતા નથી

પણ એની આંખનેજ એ દોષ હાય છે; તેજ પ્રમાણ પ્રભુની લીલા નિરોપ છે; પરન્તુ દુષ્ટ હૃદયવાળો એ કાગી પુરુષ સર્વત્ર પ્રભુની લીલામાં દોષ જોયા કરે છે. શ્રીશુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતની રાસપ્રગ્યાખ્યાનોના અન્તમાં કામને હૃદયનો રોગ કહ્યો છે. શ્રીશુકદેવજી કહે છે-“પ્રાણનો મનઃકુગનાઓ ગાથેનો આ વિદ્યાર શ્રદ્ધાથી મુક્ત એનો જે મનુષ્ય સંગળે અને વર્ણન કરે તે મનુષ્ય પ્રભુની અન્દર પરમ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરી તરતજ હૃદયના રોગશ્રી કામને દૂર કરે છે.” (ભા. ૧૦-૩૩-૩૪) લ્યાંશ્રી એ રોગશ્રી મસ્ત થાય છે, લ્યાંશ્રી કશો વિચાર કરી શકેનો નથી. પ્રભુની આપ્રાપ્ત આધિ-દેવિક લીલાઓમાં પણ તેનો કામન જ મન્દ આવ્યા કરે છે. ૨૨૨૨૩૩.

૫. હિન્દ્રિયનિગ્રહ

ભક્તિમાર્ગમાં વિવેક અને મર્મ સામ્યવાના છે, તે હિન્દ્રિય-નિગ્રહ વિના શક્ય નથી તે જતાવતા કહેવામાં આવે છે કે—

નિવચ્ચે શ્રીમદ્વાચાર્યૈરત ઇન્દ્રિયનિગ્રહે ।

અત્યાગઃ સર્વથા પ્રોક્તો ભગવદ્ભક્તિસાધકઃ ॥૨૪૩॥

કૌતુકાર્થમપિ ત્યાગો ધર્માર્થમપિ વર્નિતઃ ॥

‘સ્વયમિન્દ્રિયકાર્યાણી’ ત્યુમત્યા ધૈર્યવિભજ્જનઃ ।

વિચંકસ્ય વિરોધ્યેય તદમ્ફર્નિકરો યનઃ ॥૨૬॥

ભક્તિમાર્ગમાં હિન્દ્રિયનિગ્રહ બીજર જગત્ મદાર છે. શ્રીમદ્વાચાર્યજીની તત્ત્વદીપનિબન્ધના સર્વ નિર્ણય પ્રકરણમાં આના છે કે—

સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા વિધર્માંચ નિવર્તનમ્ ।

ઇન્દ્રિયાશ્ચવિનિગ્રાહઃ સર્વથા ન ત્યજેત્ ત્રયમ્ ॥૨૮॥

-સાક્ષિત પ્રમાણે આસિદ્ધાન્તિ સ્વધર્મોનું આચરણ, પંચમ-
 માથી તદ્દન નિરૂપિત અને હન્દિય-ગી થેડા જીવર નિયમન, આ
 ગમ્ ગમ્તુનો કોઈપણ રીતે મેઘપાળ મચ્છોભા સાગ કન્ધનો નથી.
 શ્રીદગ્ધિયજી તેા ત્વાંમુદાની આજ્ઞા કરે છે કે-કંતુકને માટે કે
 'ધર્મને ખાતર પણ એ જાણે નિયમનાનો પ્રમુદ્ધ ઊભો થાય
 તેાપણ મેઘપાળ રીતે એ જાણે ભેગ પણ નિયમના થયા દેવની
 નહીં. શ્રીમદ્દામ્બુજીએ 'સ્વધર્માચરણ' એ સ્વેચ્છના પ્રકાશમાં, જીજ્ઞે
 સ્મન ખાતર પણ આ નામમાં રિયમના ન જાણવાની આજ્ઞા કરી
 છે. શ્રીદગ્ધિયજી નેજા આશ્રમને આગવી કૌતુક અને ધર્મ શબ્દ
 પ્રયોજે છે શ્રીમદ્દામ્બુજીનો આશય હન્દિયનિમ્મદ ગમ્પવાની બામ-
 તમા ગૌથી વધુ છે. ૨૩૬ ગી કાન્દિકાના પ્રકાશમાં આપણી આજ્ઞા
 કરે છે કે-પરાપણને માટે પણ હન્દિયનિમ્મદનો અભાવ થાતો
 ગમ્પાર રૂદ્ધ ને વગેરે પ્રમુદ્ધોમાં ગામાન્ય ધર્મને સાગ કન્ધો પડે
 તેા કન્ધો પડેપડાગાદિ ધર્મો ભગવત્કેશમાં જાણકારક હોવા નો તેનો
 સાગજ કરવો' જીવરનો શ્રીદગ્ધિયજીનો કૌતુક અને ધર્મ શબ્દ
 પ્રયોજવાનો આશય પણ દહે ૨૩૬ વશે હવે મુખ્ય જે કાંઈ
 માધવાના છે, તે વિવેક, ધર્મ અને આશય છે, અન્તિમ
 આશ્રમની મિદ્ધિ માટે વિવેક, અને ધર્મ છે. શ્રીમદ્દામ્બુ
 જીએ વિવેકધર્મોશ્રમમાં ધર્મની મિદ્ધિમાં 'કામા-ચારી અને મનથી
 નરંધા હન્દિયના કામો, હન્દિયના વિષો તન્દના જે ખે'આમ્ તેનો
 ત્યાગ કરવાની વાત કરી (વિ ધૈ ૮) કૌતુક ખાતર પણ
 જેનાથી હન્દિયો તેના વિષય તરફ ખે'આય, પડેપડાગાદિ ધર્મો
 ખાતર પણ જેનાથી હન્દિયો તેના વિષયો તરફ ચસગાય તેનાથી
 મર્વનામ થવાની પૂરી સમ્ભાવના છે, માટે કોઈપણ પ્રમુદ્ધમાં
 હન્દિયો જીવરનો કાણ કોડવ નો નથી. ૨૪-૨૬

દન્દ્રિયનિગ્રહે - ૧૩ વિવેક અને ધૈર્યનો નાશ કરનાર છે. 'અણુ ગધૂ પોત્તની ઇચ્છાથી કર્ગે, એ વિવેક' (વિ. ધૈ, ૧) અને 'અરણ્યપર્યન્ત ત્રણે પ્રયગના દુષો સદન દરમ, તે ધૈર્ય.' (વિ. ધૈ, ૬) આ બન્ને વસ્તુ કામીથી મિદ્ધ થઈ રહે નહીં, ત્યાં આશ્રયની શક્યતા ખરી ? તેનો જવાબ આપતા કહ્યું છે :-

આત્રસ્તુ વથ સિદ્યેન્મનોર્નિર્લપસ્ત્મભનાત્ ।

મક્તિમાર્ગોઽપિ મૂલ્ત્વાત્યાગસ્ય નહિ સિધ્યતિ ॥૨૭॥

દાહાપક્ષે ઘૃષ્ણયોગ સર્વથા ત્વાન્તરે મત ।

પરન્તુમયથા ત્યાગો મૃતમત્ર ન સશત્ર ॥૨૮॥

કામે સતિ વથ ત્યાગ સાપેક્ષસ્ય પ્રમિદધ્યાત ॥૨૯॥

મિદ્ધ એટલે વિચિત્ર અંગના નિદ્રા થાય નહીં. શીગડાપ્રભુએ નિરેકધૈર્યનયમા અન્ન શરણાવાળા કર્ગાની આજ્ઞા કરી છે. 'પ્રાપ્ત સેવેત નિર્મમ (વિ. ધૈ ૧૫) કાષ્ઠપણુ જાન ॥ મમતા (વના જે રંગે તેનાથી મન્તોપમાની લેવો.' "ચાલકચન્નિકાર્યાગિ કુર્વાદુષા-વચાન્વપિ (વિ. ધૈ ૧૬) ઉચ્ચ અને અનચ-ગૈરિકિ વેદિકિ કર્મો જરૂર પડતા જગવદ્ગાય મળી કર્મે જરા" મમ નિતને કબોળી નીખે કે હવે ચિત્ત બે નયમ હોય તો જગવદ્ગાયમ્ મળત ચિન્નન થઈ જ નહીં, અને મન્ત નિતન ન થાય એટલે જગવદ્ગાય સિદ્ધ થાય નહીં. દન્દ્રિયોના કાચાનો મદ્દના લાગ, પર્મ સંયન, એજ ભક્તિમાગમા મુખ્ય વસ્તુ છે, એ વિના ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થઈ શકેજ નહીં. ભુગ્ભુદા અધકારીઓને ઉદેશી ભક્તિમાર્ગમા પ્રભુપ્રાપ્તિ ન

• પ્રકારે છે, ત્યાં શ્રીહરિરાયચરણ વિષમભાગના બે વિભાગ કરે છે: એક ખાણ, બીજો આન્તર. દેહ, ઇન્દ્રિયાદિ ખાણોપકરણથી તે ખાણ વિષમભાગ કહેવાય અને આન્તરકરણમાંથી તેની વાસના પણ કાઢી નાખવી તે આન્તર ભાગ કહેવાય. બોલો. કામથી કબોળાઇ ગયેલાને આ બન્ને કયાંથી સિદ્ધ થાય ? ભક્તિમાર્ગમાં તો પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાનું પણ નથી. પ્રભુએ બધુંજ ધારી મૂક્યું છે, તેજ પ્રમાણે થાય છે, હાંધે માગણી દરિયે તો પણ જે પ્રભુનું ધારણ તેજ થવાનું—વળી પ્રભુ તરફ તેથી સંસ્કાની નજરે જોવાપણું થાય છે, તેથી અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી ઇન્દ્રિયોના કાર્યોનો ભાગજ જે ભક્તિમાર્ગમાં હજી છે, તે કયાંથી સિદ્ધ થાય ? વિવેક અને ધૈર્યને આન્તે સિદ્ધ કરવાનો આશ્રય કામી પાસેથી હાય તાળી મળે છેકરી જાય છે. ૨૭-૨૮

૬. ઉપરાંદાર

આટલા સ્ત્રીમાં કામની ભયંકરતા, ભક્તિમાર્ગમાં ઇન્દ્રિય-નિબ્રદનો આભાગ, ઇન્દ્રિયોના કાર્યોનો ભાગ અને કામોને વિવેક-ધૈર્યની અસંકલ્પતા બતાવવામાં આવી. આ કામથી બચવાનો નિઃસાધન હવેને હેવટમનો હેવટ ઉપાય બતાવતાં શ્રીહરિરાયજી આગા કરે છે કે

તસ્માદ્વિચાર્યં તદ્દૂષં દુરતિક્રમણં સ્વતઃ ॥૨૯॥

શરણીકરણીયં શ્રીનિનાચાર્યપદામ્બુજમ્ ।

સાધનાનામમાવેઽપિ સ્વવલાસિલસાધકમ્ ॥૩૦॥

તત્ત એવ ચ નિસ્તારો દોષપોષયુતાત્મનામ્ ।

નાન્યા ગતિર્મોકુલેશમનનાનન્દકાંક્ષિણામ્ ॥૩૧॥

કામનું સ્વરૂપ અતિ લયદ્વંદ્વ છે, તેના બિપ્ત વિજય મેળાવો
 અતિ મુશ્કેલ છે તેને તરી જના મારે પરમ ગુનું સંહાર શ્રેષ્ઠ
 શ્રેષ્ઠ માધન છે શીમદાઃભુજ આસા કરે છે કે “વલો મક્ત્યાદિમાર્ગ
 હિ દુસાધ્યા इति मे मति (વિ ધે ૧૭) ગાંન મત એવો છે —
 કલિયુગમાં ભક્તિ વગેરે માર્ગો દુષ્કર્મી માધી શકાય તેમ છે.”
 મારેજ આપશીયે બધાને દિતકાન્ક એવા મતત ભગવદાશ્રય—મતત
 શગણની ભાવનાને આદેશ કર્યો છે શગણ એ રીતે માધ્ય છે ૧.
 મર્વસાગપૂર્વક શગણમાધના અને ૨ આત્માગપૂર્વક શગણ
 સાધના. આમાનુ રહેલ શગણ એ મિદ્ધ ૨-૯ અને બીજી માધન
 શગણ છે ત્યાગાત્મક મિદ્ધ શગણમાં લોભન વગેરેથી ગરીબના રક્ષ-
 ણની પન્વાયે નથી કન્વાની તે તી આ અતિ ઉત્કટ ૧૦ની વાત
 છે અતિ દુઃશ વતા આ દનિયુગમાં આની રહેના છે નિવે, વૈય,
 જનિ વિનાના, દુનિયામાં ખતી ગયેના અને માટે બાજુ માધના
 શગણ છે. આ બીજા શગણમાં મોક્ષ મમતાનો અશ રૂહેશો હોમ
 છે. તેને મતત ભગવદાશ્રયની ભાવના કન્વાની છે તે ભાવના
 ઉત્તમ ગુરદ્વારા ટકાવી-નિતારી શકાય છે આ કાર્ય ભક્તિમા-
 ગના પન્માર્થ ભગવાન શ્રાવણભાવમાર્ગના આશ્રયથી મિદ્ધ થાય
 છે બહાણયે ગર્ભગન શાકૃતચન્દ્રજની મુતિમાં કર છે ?—

स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं क्षुमन् भवार्णव भीममदभ्रसौहृदा ।

भवत्पदाम्भोरहनावमनं તં નિધાય યાતા સદ્ગુહો મવાન્ ॥

(ભા. ૧૦-૨-૨૧)

હૈ પ્રભો ! તે પવિત્ર મુદ્ધ-ધર્મનામાં મદાનુગાવો અત્યન્ત
 દુસ્તર એવા આ ભવાનક ભાવમાગને ભતેજ તરી આપના અગ.

ભાગવતેન્દ્રી નાવને આહી મૂકી મવા છ, કારણ આપ મ પુરના
 તરે મદદા કૃપામાથી છે " મારે જોરો હિતમ પ્રમાના ગુરુના
 આશ્રય મે જે જોરકે તેમા પ્રભુનો અનુગ્રહ જ મ મક ૮ ઉમે
 'જો હવને પ્રભુનો અનુગ્રહ ન હાય તો આ માર્ગમા મરે કે
 નામમા છે' (નિ સર્વ નિ રર૬) નિરામ લક્ષણમા પ્રીમદ્વાપ્રભુ
 હો પ્રભુમા હવ નિગ્રહ મગા હિપાય જાત યા ૨-૬ પ્રમા
 ધર્મોના સામર્થ્યથી સ્વિધામા યિગ વેરાગ મગનુ પ્રભુ ૥ શુભો
 કમી સુખાદ ન્યગે યના ન્યાય પદ્મ આમાનક યાનનાઓની અમર
 ન ધનાની મતગગે ૥ વિનાના ચર મમારગા આમશ્ચિત મધ્યા
 સિવાય પ્રભુના શુભોનુ સદૈવ ગાન કરૂ આરતી ગીતિને પ્રમા
 અવગપનુ મત ધ્યાન ધરૂ (નિ લ ૧૫-૧૭) અને તે બધુ શર
 ગુરુના આશ્રાપર્વ ૦ ૥ ૥ ગુરુની પ્રશસા આજકાલની નથી,
 પરંતુ છેક ઉપનિષદ કાળથી ગાલી આરે છે શ્વેનાશ્વતઃ ઉપનિષદ ૦ ૥
 અને રપ૪ કહેવામા આગુ છે કે—

“યમ્ય દેવે પરા મક્તિર્યથા દેવે તથા ગુરો ।

તસ્યૈતે વશિતા હ્યથા પ્રકાશન્તે મહાત્મન ॥

જો દેવે પરા ભક્તિ રેવની ગુરુમા ગી

ગથો તેના મહાત્માને આ ત્યાગ્યુ માય છે

૬૬. નિષ્કામલીલા ॥

(અનુવાદક-વસંતરામ હરિદૃષ્ટ શાસ્ત્રી)

શ્રીમદ્ભગવતના ૨૬ મા અધ્યાયમાં કથાપ્રસંગ એવો છે કે,
“શરદ્ઋતુની પૃથ્વિમાની ગુતે રમણેચ્છાયી ભગવાન્ યોગમાયાનો આશ્રય
કરીને વનમાં પધાર્યા, અને ત્યાં વેણુનાદ કર્યો. વેણુનાદના મધુર
સ્વરથી આકર્ષાઈને ભગવત્સ્વરૂપાનંદની અભિજ્ઞાપાવાળા વ્રજભક્તો
ત્યાં પધાર્યા. પ્રથમ તો પ્રભુએ તેમને સ્વિષ્ટ વાણીથી મોહ પમાડ્યાં.
ભગવાનનું ‘તેવું’ એટલેનાકે બાણજી, સાંજલીને પ્રથમ તો તેમને મું
કવું એની મમજ પડી નહિ પછી દિગ્ભવ કરીને પ્રભુની દશ
પ્રકારની વાણીનો પ્રત્યુત્તર દશ પ્રકારે આપીને છેવટે સ્વરૂપાનંદનું
દાન કવ્યાળી વિનવિ કરી. તે વિનવિ સ્વીકારીને આત્મારામ
પણ પ્રભુ તેમની સાથે રમ્યા.”

સંશય વિચારમાં ઉપયોગી છે. પ્રત્યેક વિચારમાં સંશય પણ
નિર્ણાયક થઈ પડે તેમ દોષાથી ગીહગિગમચરણ લેખના પ્રારંભમાં
પ્રકૃત વિચારને અનુકૂલ સંશય વર્ણવે છે એ સંશય એટલો બધો
સ્વાભાવિક છે કે આ લીલાનું અવગૃહે પડેન કરતાં ઉત્પન્ન થાયજ.

નન્વત્ર ભગવતઃ કામલીલા નિરૂપ્યતે । સાનુપપન્ના । કામમ્ય
પ્રાકૃતશરીરાધારત્વનિયમેન ભગવતિ તાદૃશતદ્વત્ત્વાપાતાન્ ॥

સંશય

શ્રીગુરુદેવજી આ કવપ્રકરણમાં ભગવાનની કામલીલાનું નિરૂ-
પણુ કરે છે. તે આદિ ઉપપન્ન-બધભેગતી-ચર્ચ પડતી નથી, કારણુ
કે કામ પ્રાકૃત શરીરના આધારે રહે છે, અર્થાત્ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન
થએલા પંચગદ્દાબૃતોના શરીરમાજ તે કામ વસે છે, હવે તેનો કામ

ભગવાનના મહે છે એમ માનવો તો ભગવાનનું શરીર પણ લૌકિક મનાયજ નહિ, કેમકે તેમનું શીઝગ માત્ર આનંદમયજ છે, એમા મધુનશરીર અને સૂક્ષ્મશરીર એના બે બેદ નથી, એટલુજ નહિ, પરંતુ લોકમા જેમ જીવ અને શરીર જુદા જુદા છે, તેમ ભગવાનનું શરીર અને ભગવાન જુદા એવા પણ બેદ નથીજ, તો પ્રભુના એ દિવ્ય શીઝગમા પચમહાજાતના પૂતલાઓમા રહેનારો કામ કેમ નીકળાય ?

અલૌકિક શરીરમાં કામ કેમ ન માનવો ?

ઉપરના સંશયનો નિગમ હતા કાંઈ એન્ડેશી જણાવે છે કે-‘કામ લૌકિક શરીરમાંજ મહે છે, ભગવાનમા જો તે મહે તો ભગવાનનું શરીર લૌકિક બની જાય એમ માનવાને કાંઈ કાગ્યુ નથી, ક્રમકે ‘કામ લૌકિક શરીરનેજ આધારે રહે છે’ એવો નિયમજ નથી. એવો નિયમ માનીએ તો પ્રભુનું શરીર લૌકિક હશે. કામ જેમ લૌકિક શરીરમા રહે છે, તેમ અનૌકિકમા પણ તે ઘર કે છે તો શુ ?’

મુખ્ય સંશયનું આ સમાધાન મતોપધરકે નથી, એમ અસંશયની જગાવે ?

ન પ નાય નિયમ । મોક્ષદશાયમાધિદૈવિકદેહવતો જીવ-
 સ્યાપિ ‘યદા સર્વે પ્રત્નીયન્ત’ इति श्रुत्या तन्निवृत्तिश्रवणात् ‘सोऽ-
 श्नुते सर्वान्’ इति भगवति प्रविष्टाना तेन सह स्वरूपात्मकतन्नुभवं
 एव । अन्यथान्तर्गृह्यताना गोपीना काम प्रतिघन्धवो नोच्येत ॥

અસૌકિક શરીરમાં કામ નજ મનાય

જ્યારે હવની મોક્ષદશા યામ છે, ત્યારે તેનો દેહ આધિદેવિક થઈ જાય છે, સૌકિક દેહ નિવૃત્ત થતાં અસૌકિક જની જાય છે. તે વેલાએ હવને પણ કામ રહેતો નથી, એમ શ્રુતિ-વેદ કહે છે. 'યદા સર્વે પ્રલૌચન્તે' જ્યારે સર્વનો પ્રવ્રય થઈ જાય છે, અર્થાત્ મોક્ષદશામાં હવનો અસૌકિક દેહ થયા પછી સૌકિક દેહ ઇન્દ્રિયા-દિનો અને તેના આધારથી રહેલા કામાદિનો લય થઈ જાય, ત્યારે હવના અસૌકિક શરીરમાં કામ નથી રહેતો, તો હવે ભગવાનના દિવ્ય ધ્યાનગમાં તેના રિયાત કેમ ગાની સકાય ?

સંકાકારના ઉત્તર સામે એકદેશી કરીને પોતાની યુક્તિ દર્શાવે છે:

વેદ અસૌકિક શરીરમાં પણ કામ હોવાનું કહ્યું છે.

વેદ કહે છે કે- 'અસૌકિક દેહ ધરાવનારો હવ ચતુર પદ-માત્રા સાથે સર્વ-અનેક-કામોનું અટન કરે છે.' આ વેદના ગ્રંથમાં અસૌકિક શરીરવાળુ હવ રમ્ભોગ કંવામાં ચતુર સર્વકામોને અનુભવે છે એમ જાગ્રુવે છે. જો અસૌકિક શરીરમાં, કામજ ન હોય તો તેનો ભોગ હવ કરી શકે અને શ્રુતિ તેમ કહે પણ કેમ ? મારે અસૌકિક શરીરમાં પણ કામ તો હજી.

એકદેશીનું આ સમાધાન રુચિકર લાગતું નથી એમ સંકાકાર જણાવે છે:

એ શ્રુતિમાં કામશબ્દનો અર્થ વિલક્ષણ છે.

આપ્રકૃત-અસૌકિક-શરીરમાં પણ કામ વમે છે, એમ ઠરાવવા મારે જે શ્રુતિ આપવામાં આવી છે, તે શ્રુતિમાં કામશબ્દનો અર્થ

લોકમાં અનુભવાતો 'દુષ્ટ કામ' એવો નથી થતો. પરંતુ -કામ એટલે ભગવદ્વચ્ચપાત્ર જે કામ તેનો અનુભવ ને દિવ્ય દેહવાન બકનો છે છે. લૌકિક કામની તો નિર્ગતિ થઈ જાય છે એમ શ્રુતિ કહે છે, ફરીને તેજ લૌકિક કામનો અનુભવ અલૌકિક દેહ ધર્મા પછી, ને પણ આનંદમય પ્રજ્ઞ સાથે શુદ્ધ કરે એમ માનવું તદ્દન અયોગ્ય ગણાય. પ્રનુસ્વરૂપથી-અમવાનથી ભિન્ન નહિ પણ તદ્દાપ આનંદમય જે કામ તેનો ભોગ અલૌકિક દેહવાન શુદ્ધ કરે છે, એ માનવું વેદશામ્ભવ છે. વળી જો પ્રજ્ઞ સાથે પણ લૌકિક કામનો ભોગ થાય છે, એમ જો માનશે તો ગદાનુ વિરોધ આવશે. તે વિરોધ આ પ્રકારે ઉદ્ભવશે:

અમલીન રાગરમભે કહેવા મનોહર વેલ્લુનાદનું શ્વપચ્ચ કર્મો પછી રત્નેશુભ્ય સ્તવશુભ્ય અને તમોશુભ્ય એવા મળે શુભોના મિશ્રભાવથી નવ પ્રકારના અને નિર્ગુણ ગતીને ૧૦ પ્રકારના વજ્રભક્તો પ્રજ્ઞ-મનિધાનમાં પદ્યાર્થી, તેમાંના કેટલાંક વજ્રશુદ્ધિઓ કાલના અધ-નમાં આવી પડ્યાં, પૂર્વ તો શક્તિમાન હતો, છતાં કાલના પ્રતિ અધથી બાધાધને ભજનાનંદનો અનુભવ કર્યા વિના ભગવદ્સાધુત્વ-રૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા, અર્થાત્ ભજનાનંદરૂપ ઉત્તમ રૂપ નહિ મળતાં સાધુત્વરૂપ મધ્યમ રૂપ નેઓને મળ્યું. આ પ્રસંગને અનુસ-રીને શ્રીશુકદેવજી શું કહે છે, અને તેનું હાર્દ ગીવજ્ઞમાનિએ કેવું પ્રકટ કરેલું છે, તે સમજવા માટે મ્મ શ્લોક અને તે ઉપરનાં મીશુભોધિનીજ અત્ર ઉત્તરવામા આવે છે —

અન્તર્ગૃહ્યતાઃ કાશ્ચિદ્ ગોપ્યો-સ્તદ્ધવિનિર્ગમા ।

કૃષ્ણં તદ્ભાવનાયુક્તા દમ્યુર્મીલિતલોચનાઃ ॥

શ્રોતુમાધિની—દૈવગત્યા કાશ્ચિદ્ મૃદમધ્યે સ્થિતાઃ ગોપભાયાઃ
 શ્વાતુર્વાનભિજ્ઞા અપ્રૌઢાઃ પતિસહિતાઃ પતિમિત્થે સંરક્ષિતાઃ અલબ્ધવિ-
 નિર્ગમા જાતાઃ । તતઃ પ્રતિગ્ન્વનિવૃત્ત્યર્થં વૃષ્ણમેષ ધ્યાતવત્યઃ પરં
 તદ્ભાવનાયુક્તાઃ મગદાન્ જારઃ સ્વયમભિસારિકાઃ ઇતિ । અન્યથા
 પ્રતિગ્ન્વો ન સ્યાન્ । તદ્દર્યોઽપિ મીઢિતંલોચનાઃ સ્તાયો મગદાન્
 વધ્યુઃ ધ્યાતવત્યઃ । તતો સુક્તા જાતાઃ ।

અર્થઃ—‘દૈવગતીથી કેટલીક ધરમાંજ રહેલી, અને રૂપનઃ
 પ્રૌઢ-પુખ્ત હિમરની—નહિ હોવાથી અતુરતાથી અસાતજ રહેલી.
 પતિ સાથે હંવાથી પતિથીજ રક્ષણ કરામથી ગોપભાયાઓ અન્ય
 મગધુદરીઓ પેઠે પ્રજાનાં દર્શન કરવાની તીવ્ર આગ્રહાયા છતાં
 બહાર નિકળી રહી નહિ સારાપણા પ્રજામિશનમાં આવી પડેલા
 પ્રતિબંધને તોડી નાખવાને શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન ધ્યુ’; પરંતુ જાણ તો
 તેજ હતો. તે એકે “ભગવાન્ જાર છે અને અમે અભિસારિકાઓ
 છીએ.” તેથીજ તેમને પ્રજાને મલવામાં પ્રતિબંધ નહોતો; નહિ તો
 પ્રતિબંધ થાતજ નહિ. તેમાં હતાં તોપણ નયનો મીઠીને ભગવાન્-
 નુંજ ધ્યાન ધ્યુ” તેથી મોક્ષને તો પામ્યાં.”

હિમરનાં પચનોતું મનન કરતાં જણાયા વિના નહિ રહે કે
 લૌકિક કામ તો પ્રતિબંધ નાખનારો છે. જે ગોપભાયાઓની પ્રજા
 પ્રતિ જારગુહિ-કામગુહિ હતી, તે તો પ્રજાને સાક્ષાત્ મલી શાયાંજ
 નહિ હવે અલૌકિક દેહ ધરીને પણ લૌકિક કામ જો પ્રજાના રાખે
 તો ભજનાનંદના અનુભવથી તો દૂરજ રહે તેમાં લેશ પણ સંદેહ
 રહેતો નથી. એટલા વાસ્તેજ પ્રજાના અલૌકિક શીખંગમાં લૌકિક

કામ માનના, અને મોક્ષ પામેલો જન પ્રભુ માથે લૌકિક કામનો
ગોળ કરે છે એમ માનતાં, ઉપરના સિદ્ધાન્ત સાથે વિરોધ પ્રાપ્ત થશે.
માટે તે માનવું યોગ્ય નથી.

સંકાશરના ઉત્તરનું પ્રત્યુત્તર રજીને એકદેશી આપે છે—

અલૌકિક દેહમાં અલૌકિક કામ.

પ્રશ્નના દ્વિતીય પ્રેરકમાં લોકમાં અનુભવાનો કામ માની લેતાં
ઉપરના વિરોધો આવી પડે છે, તે-એક જીવનેજ માર્ગ ને ત્રિ-
ધાને અલોકાપના સર્વ રામ્ય એમ છે. પ્રશ્નના દ્વિતીય પ્રેરકમાં પ્રાકૃત
કામ છે એમ ન માનતા અપ્રાકૃત-અલૌકિક-કામ છે એમ માનવું.
લૌકિક કામ મરીમને આધારે રહે અને અલૌકિક કામ અલૌકિક
મરીમને આધારે રહે એમ માની લેતાં કાષ્ટપણ પ્રકારના નિષેધનું
બીજા રહેશે નહિ. ગોપ-પાર્થિવોને લૌકિક કામશુદ્ધિ દત્તી તેથી તેમનો
પ્રતિબંધ થયો, અલૌકિક હાત તે નજ થાત એટલે આ અધનમાં
જે સિદ્ધાન્ત ઉપદેશાયેલો છે, તેનો ચોટા પગલુ બાધ નહિ થાય અને
પ્રત્યેક સંશય રાખી જશે.

એકદેશીનું આ મગાધાન પણ સંકાશરને મન્યું નહિ; તેથી
એકદેશીના કથનનો પુનઃ જ્ઞાપ આપે છે:

न चापकृतविग्रहोऽप्राकृतः स इति वाच्यम् । स्वरूपातिरिक्तस्य
तथाविषयस्य तस्याप्रमिद्वेः । न चैवमपि वक्तुं शक्य नास्त्येव स इति ।
तदनुकूलक्रियाया, मत्त्वादित्याशङ्क्य समादधते क्रिया सर्वापीति—

પ્રભુથી ભિન્ન અલૌકિક કામ છેજ ક્યાં ?

‘અલૌકિક કામ’ ને કોય તે ને પ્રભુના દ્વિતીય વિપ્રદમાં

માનવો કીક થઇ પડ્યો, પણ અલૌકિક કામ કયા છે ? પ્રભુના દિવ્ય અશ્વપત્રી જુઓ કાંઈ દિવ્ય કામ પ્રમિદ્દ દયા છે ? જો કામ પ્રમિદ્દ હાય તો સંશયનો કંઈક પગિદાર થઇ શકે છે, પણ તેવો કામજ નમિદ્દ નથી એટલે નિરખાય

એકદેશી દવે કાઈક દટાસથી કહે છે—

પ્રભુમાં કામ છેજ નદિ. એમ માનો.

પ્રભુમાં કામ જ એમ માનતા આટલા જવા તર્ક બેઠે છે, અને તેને તોડવાને અનેક પ્રયાસો કર્યા પણ છે એમજ માની શો કે પ્રભુના દિવ્ય દેહમાં કામજ નથી ભૌતિક કામ માનવા વિગ્રહ આપે અને અલૌકિક કામ માનતા મંત્રાપ થાય અને તેવો કામ છે એનું બામેજ નદિ, નો પછી કામ માનવો જ ના ?

એકદેશીનું કહ્યું નમાધાન તો અત્યંત સ્પષ્ટ છે એમ માનતા કાંઈક જરૂર છે—

કામ તો પ્રભુમાં હોવોજ બોધાયે

બગરાનમાં લેત પણ કામજ નથી એમ માનતું તદ્દન જૂન બોલુ છે એમ કામાવૃદ્ધ, કામના અન્તિત્વથી જે કાંઈ થાય છે તે, ક્રિયાઓ તો અર્થિ જોવામાં આવે છે કામ હોય તોજ ક્રિયાઓ, કામાધીન ક્રિયાઓ, જણાય તે ન હોય તો ક્રિયા પણ નજ દાસ. ક્રિયાઓ-ચેષ્ટાઓ તો તેની જણાય છે, કાર્ય નો થાય ન, તો તે ચેષ્ટાઓનું મૂલ્ય કામ પ્રભુમાં જ ન હોય જોઈએ ? જો તે ભૌતિક માનીએ છીએ તો પણ વિગ્રહ બીજો થાય છે અને અલૌકિક માનવા જતા તેવો કામ કોઈ દેશજો વર્ણવેતો સજાઓ નથી એવી રીતે

અને બાબુએથી પાસમાં સપડાયા જેવું થતાં શીવદયલામિ
ઉપદેશ છે કે—

શ્રીરાગિકા—ક્રિયા સર્વાપિ સૈવાત્ર પરં કામો ન વિદ્યતે ।

તાસાં કામસ્ય સમ્પૂર્ણિર્નિષ્ક્રામેનેતિ તાસ્તથા ॥

ભગવતો 'રસો યૈ સ' એનિ શ્રુત્યા રસાત્મકત્વાદત્ર ભગવતિ ક્રિયા
સર્વાપિ સૈવ । યા રસશાન્ત્યે રસાવર્ભતિદ્દેતુત્વેન પ્રસિદ્ધા મૃન્યવન્ધાદિ-
રૂપા । રસસ્ય ચ સ્વક્રિયાશિલ્પચક્તસ્યેવ પ્રકટત્વાદ્ ભગવાનપિ સ્વં
રૂપં પ્રકટયિતું સ્વસ્ય રસાત્મતાં ન વૌર્ધવિતુમેવ લોભાં કરોતીતિ
ક્રેયાપિ તથેવંત્યર્યઃ ।

અન્યથાર્થ—'આ લીલામાં દિયા પશુ સર્વ છે, અને ને રમ-
શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલી છે તેની તેજ છે, પદ્મ કામ નથી પ્રજાશુદ્ધરી-
ઓના કામની પૂર્ણિ પશુ નિષ્કામતાજ કરી છે, કેમકે પ્રજાગનાઓ
અસૌકિક દેહવાસીજ છે.'

તાત્પર્ય—કાઇ પશુ વિચારના આરંભ કરતાં પહેલાં શ્રુતિ
અને યુક્તિથી દૃઢ થયેલો સિદ્ધાંત હૃદયારૂઢ કરવો જોઈએ. શ્રુતિ-
વેદ કહે છે કે, અક્ષરબ્રહ્મથી પર પરબ્રહ્મ, સદાનંદ, શુદ્ધાત્મન,
વૃક્ષશુદ્ધકા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રસાત્મક છે. સર્વરસરૂપ તેજ પ્રભુ
છે. ભગવાન્ રવળં સર્વ રસરવરૂપ છે એથી રસશાસ્ત્રમાં રસના
આવિર્ભાવમાં કારણરૂપ માનેલી મૃન્યવન્ધાદિ દિયાઓ ભગવાન્માં
હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? સ્વયં પ્રભુ સર્વરસાત્મક છે. પોતાની
રસરૂપની પ્રકટ ક્યારે થાય ? જ્યાં તે તે રમને પ્રકટ કરનારી

ક્રિયાઓ પોતે કરે સારે જ્યારે અવક્રિયાથી નષ્ટ થાય છે, સારે-
તેનું 'ખર' સ્વરૂપ ખીની નીકળે છે, અર્થાત્ જ્યારે 'ક્રિયા' વડે તેનું
સ્વરૂપ આતેખાય છે, સારેજ તે પોતાનું સ્વરૂપ આગેજ રીતે પ્રકટ
કરે છે, એટલા માટેજ ભગવાન પોતાનું સ્વરૂપ લગભગ માટે
તે તે સ્મના પ્રકટ કરવા માટે સ્વરૂપ નિર્માણ કરી દિધાઓ કરે જે,
અને પોતાની સ્વરૂપતા પ્રકટ કરે છે. એથીજ મનમા શ્રીમદ્-
સૂત્ર આતા કરે છે કે 'કાલીનામ ક્રિયા તો સ્મરણમા વર્ણ-
વેની છે તે' છે

૧. આ સગીન દષ્ટાંતભૂત છે. સગીન માત્રમા વર્ણવેના
નગોનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટતા જણાવતા દ્રષ્ટાંત આનંદ થનો નથી,
અર્થાત્ "એમ માન્યા અને ધીન આવે નહિ અને આગેદમા નીન
નિષાદ અને આગેદમા નેમ નિષ" આને તે માન્ય ગગ કા-
વાય" એમ જણવાથી તથા એમ જોલસાથી સગીનમા સ્વનો
આનંદ અનુભવાતો નથી એ તો જ્યારે હિષ્કારનો ખન મધ્યા
દ્વનો મમય હોય, પ્રભુ મગદ્દા મિગજેના લેય, પ ખો આવી ગજો
લેય, પુવારામાથી પિસતા જલપગમાણીઓ આતંશ લીનના પ્રમ-વી
મદ્દા હોય, ખમતા ગજાની દરીગાથી મુગમ મહેમી મ્હો હોય
તે વેગાએ માન્ય તાનત (તખૂ) વગેરે પ્રાચીન વાદ્યોના મધુ
મુદર સગ માથે વેંટ દરિ રાથે સગ વગેરે શીખમમાઓના કીર્તનો
ને માન્ય રાગમા ગાય તોજ તેનો આનંદ અનુભવાય, ગગ
પણ પેનાના આધિદેવિક સ્વરૂપમા પ્રકટ થાય તેરીજ કીતે સ-
શાસ્ત્રના નિષ્ક્રિય જ્ઞાનથી તેનો અનુભવ થતો નથી, પરંતુ તેમા
વર્ણવેની ક્રિયાઓથીજ સ્વનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થાય

અન ઇષોક્તં શ્રીમદ્વાચાર્યઃ પશ્ચમાધ્યાયે 'રસાત્મકસ્તુ યઃ કામ'
 इत्यादि । रसात्मक इत्यनेन स्वस्वरूपात्मक उक्तः । स तु गूढ एव
 श्रीभावत्वादिति तदुद्बोधोपार्थमेव नृन्यनन्वादिप्राकट्यमित्यर्थः ।

इसप्रकरणानुसारं भांगमा आध्यायमा श्रीवचनार्थी १२ उपांशे ३ ३:

श्रीकारिका—रसात्मकस्तु यः कामः सोऽत्यन्त गूढ एव हि ।

अन' ज्ञानं प्रवृत्तं हि तृतीयं भारत तथा ॥३॥

अनोऽत्र भगवांश्चકં નૃત્ય કારિતવાંસ્તથા ।

સર્વક્રિયુષુ ચ યો લીન. સ યથા વ્યક્તવાં બનેત્ ॥૪॥

જલં વાયુશ્ચ સામગ્રી ધ્રમાન્ શીતાન્ચ જાયતં ।

અત્રૈવ લોકે પ્રસ્તમાપિદૈરિકમુસમમ્ ॥૫॥

કામાસ્યં સુખમુન્કુલદં કૃષ્ણો મુઢકે ન ચાપર' ॥

અક્ષરાર્થ — 'રસાત્મક કામ (સૌન્દર્ય કામથી વિવક્ષાનુ છે.
 એવંજ નાદિ ૫૦'તુ) અત્યંત ગૂઢ છે. (૧ શ્રીભાવ૩૫ શ્લોકથી ગૂઢ
 ૧૬) તેના ઉત્તેજાથી આપ એ દેવગ્રી નૃત્યપ્રકારિનું ચર્ચન કરનાર
 તૃતીય-રાગશાસ્ત્ર-સંગતમુનિપ્રણીત-કામશાસ્ત્ર પ્રવૃત્ત થયું છે, એજ
 દેવગ્રી રસા મહા પ્રજ્ઞએ પણ આ શ્રીવામા પોને નૃત્ય* કથું અને

૧ આ ૧ ભગવદ્દીપોએ સૌન્દર્ય વિવક્ષાનુ પ્રકટિત શ્રીનૃત્યશાસ્ત્રક
 એ શ્લોકમાં નિર્દિષ્ટ શ્રીમદ્દામૃત-૩૩ નું અનુમત્ત ૩૩૧

*આ નૃત્ય તેજ ગમ ગમડીનાન' નાગ્નમ્ય શ્રીવચનમાં પોનેજ ઉદ્દેશ

લોકતાને નૃસ કરાવું. ચર્ચા ફુગમમાં ને શુભ છે, ને જેથી રીતે પ્રકટ થાય. તેથી રીતે આપે નૃત્ય કરું' અને બાકીને નચાવ્યા. અમથી જલ અને ઝીતથી નાચુગ આમથી થાય છે. આ વેળામાં પ્રકટ થયેલું ઉત્તમ અને આધૈવિક કામરૂપ શુભ ને કામરૂપ જોમને '૨, અન્ન નાદિ'

एतदेव चोक्तं 'चुन्द्रादनं तर्पितं तन्म्याभासविवृतं प्रभुभिर्गण
'लौटैव परिचायिके'ति । तत्तद्रसात्मकस्य स्वरूपस्य सा सा लौटैव
परिचयमपादिरेत्यर्थः । सर्वेतिपदमस्तिनतद्वत्त्वेन लोकवैलक्षण्याय ।
नहि लोके यच्चिदपि सकलत्रियावत्स्वमुपलभ्यते । अपिदाब्दः नस्त-
तासिद्धये उत्कृष्टापकृष्टममस्तनम्स्त्वबोधनाय । एवकांगेऽत्रैतदन्य-
तदमस्तज्ञापनाय । अंशतोऽप्यन्यक्रियामस्त्वे रमान्मकता न स्यात् ।

છે.—બહુનર્તકીયુક્તો નૃત્યનિર્દેશો ગગઃ, રસન્યામિગ્ધર્ત્તિર્મસદિતિ । રમપ્રાદુ-
ર્ભાપાર્થમેષ નૃત્યં, રામે પ્રીત્ય લીલા સ્તસ્ય । 'નાચનારી જેમા વિગેળ
ફામ તેનું' નામ ગાન, અર્થાત જેથી ગામની અવિચ્છાદિતિ થાય ને
ગાન. રસના પ્રાદુર્ભાવ માટેજ નૃત્ય છે. રાસમા જે ગામની કીડા-
લીલા— ગામલીલા. આ ઉપરથી કેટલાક 'ગામીલા' શબ્દ 'ગદગ-
લીલા' ઉપરથી થયેલો માને છે, નેપોલી એક પ્રકારની બાન્ન છે
જેમ ગામનું.

§ 'ચર્ચ' એ જોઅંગ રમખયાં, રમખયાં સાચન માને. એ
મીગોપાકદામનું' કવન અથ રમરૂપ

एव सति भगवतो या काचिल्लीरा सा सर्वापि तत्तद्विमानव स्वस्वरूपं
 पाविर्भावायेति मन्तव्यम् । अन्यथा पुरुषोत्तमस्य प्राकृतानुकरण
 बाध्येत । वस्तुतस्तु न तत् प्राकृतानुकरण किन्तु तदस्य विशिष्ट
 रूपमेव तथेत्यर्थः ।

૧૧ી શ્રીમ પ્રભુચંદ્ર વૃન્દાવન સહી એના વિગત્થમા એમજ
 આણી કરે કે આપ લખે છે કે, 'પરિચય કરાવનારી નો નીનાજ
 છે' પ્રભુ મર્વમરૂપ છે રમ અનેક પ્રમાણના હાવથી તે તે પ્રભુ
 મરૂપ જોગખાન પારી તે મરૂપનો પરિચય કરાવનારી તેની તેની
 લીનાઓજ હોઈ શકે તેની તેની લીનાઓથી તે તે રમરૂપ મરૂપનો
 પરિચય થઈ શકે, માટે શ્રીગુરુદેવે 'નીનાજ પરિચય કરાવનારી
 છે' એ ઉદ્દેશ અતીત મુદ્દ છે

પહેલાં આપેની કાન્ધિકામા માનદાગ્રમ એમ ઉદ્દેશે કે,
 'આ લીનામા ક્રિયા પણ મર્વ છે' આ રીતે મર્વ એક જગ
 સત્ત્વ મદ્ય દ્યોનન કરે છે જમરના જાધો ક્રિયાઓ છે એમ
 મર્વ ક્રિયાઓના આધાર એ નાસગમણી છે, અન્ય કાંઈ નથી
 લોકમા કાંઈ પણ મરૂપને ઉત્પન્ન કરનારી સર્વ ક્રિયા કલાપિ
 દૃષ્ટિ થ નહિ થાય કાંઈમા કાંઈ એક દેશે, તો કાંઈમા કાંઈ બીજી
 દેશે, પણ મર્વ ક્રિયાઓના આધાર તે માન મનમથમનમથજ છે
 આ તાત્પર્યજ એ ક્રિયાઓની અને તે ક્રિયાઓ જેમા છે એના
 એના શ્રીગો નેન્દુની લોકથી વિનક્ષણના જતાવે કે મનમા અભિરૂપ
 પણ એના માટે યોગ્યથો એ જ મથતાની સિદ્ધિ માટે સર્વ
 ક્રિયા પણ મનમથ છે એમ વિદ્ય થતા માટે ઉદ્દેશ અને આપદે

રાપ ક્રિયાઓ અગ્ર છે, એમ જણાવવા માટેજ અપિદ્વંદ મુદ્દામાં
 યોજાયો છે. તેમજ જ્વ શુદ્ધ પદ્મ નિગદ તાત્પર્યનું જોધન
 કરે છે. જે ક્રિયા રસને પ્રકટ ન કરી શકતી હોય, જે ક્રિયા
 પ્રભુનું સ્વરૂપ જણાવતી ન હોય તેવી અન્ય ક્રિયાઓ, રંગભાગ
 કરી નાખનારી ક્રિયાઓ તો પ્રભુમાં નથીજ, એમ જ્વ શુદ્ધ કહે
 છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય કરવો કે પ્રભુની જે કાંઈ
 ક્રિયા છે તે બધી લીલા તે તે રસાત્મક સ્વરૂપના આધિભાવ માટેજ
 છે જેથી રસાત્મક સ્વરૂપ દીપે નદિ તેથી ક્રિયા તો પ્રભુમાં છેજ
 નહિ. એનાં ઘોડીએ ઘોડી લીલા પેતાના અનેક રમથી પરિપૂર્ણ
 અવસ્થાનેજ પ્રકટ કરનારી હોય છે. જો એમ ન હોય તો પ્રભુ
 પૂર્ણપૂર્ણાત્મ, કાદિ બહાંડના નાયક પ્રાકૃત જનોનું અનુકરણ શા
 માટે કરે ? કારણ કે તે અનુકરણમાં કાકડ મૂડ રસ સમાયેલો લગે,
 અને લૌકિકનું પદ્મ અનુકરણ કંવાથી મેઘ સ્વરૂપ પ્રકટ થવું
 હશે; માટેજ પ્રભુ લૌકિકને અનુકરનારી લીલાઓ કરે છે. પ્રભુ જે
 લૌકિકનું અનુકરણ કરે છે, પોતે લોકના જેવી લીલાઓ કરે છે તેથી
 લૌકિકનું અનુકરણ પ્રભુએ કયું એમ આપણને ભાસે છે, પણ તે
 વાસ્તવિક નથી. વાસ્તવિક તો એજ છે કે, ભગવાન કાંઈ લૌકિક
 નું અનુકરણ કરતાજ નથી, પરંતુ તે તે રસને જણાવનાર
 સ્વરૂપ પ્રકટ કરનારી લીલા કરે છે. લોકનું અનુકરણ પ્રભુએ
 કરવાથી પ્રભુમાં લૌકિક શુદ્ધ પ્રવેશે છે, માટે પ્રભુ લૌકિકને અનુ-
 કરતાજ નથી, અને તેમની લીલામાં લોકને અનુકરવાની જગ્યા
 ખાલિ માય ત્યાં એમજ સમજવું કે એ વિલક્ષણ રમથી યુક્ત
 સ્વરૂપજ તેવું છે, પોતાની રસમયતા જણાવવા માટેજ પ્રકટ થાય
 છે, નહિ કે લોકનું અનુકરણ કંવામાટે, એ મિદાંત વક્ત્રમાં રાખવો

નન્વેવિવક્રિયાવસ્ત્વે ભગવતો લોક સા કામવત્સમાનાવિકરણા
 રૂપેત્યગ્રાપિ કામસિદ્ધૌ પૂર્વોક્તદૂષણાપાત ઇત્યાદિઃ પરં કામ ડતિ ।
 સન્તુ તા એવ ક્રિયાસ્તથાપિ ન દોષ । અગ્ન્યત્વાત્તાસામ્ । નહિ મગ-
 વન્સ્વરૂપે આનન્દમાત્રેઽન્યદસ્તિ વિશ્વિત્, સ્વસ્વરૂપમેવ મક્તમાવનમુ-
 પસ્ય તથા તથા મવતીતિ સિદ્ધાન્તસ્ય 'વિનાનુવાદ ન ચ તન્મનોષિત'-
 મિત્યત્ નિરૂપણાત્ । વ્યાસૈરપ્યગ્નિરિતં 'આહ ચ તન્માત્ર'મિતિ ॥

પુનઃસ્પર્શ

જનનાનું મર્યાદાત્મક છે, તથા તેનું અગમ્ય ૨૧૦ માં જણા
 ૧૧ માટે તેની તેની રમગમ લીનાઓ કહે છે, એ બધું સુયોગ્ય છે
 અને માન્યજ છે, પણ એનો ક્રિયાઓ જામનાનું છે એમ માનતા
 જનનાનુંમા લૌકિક કામ ગ્રહવાનો નિશ્ચય કરેલા ૫૩૨, કેમકે તેવી
 નૃસિંહાદિ ક્રિયાઓ લોકમાનવીને જ્યાં કામ હોય છે, ત્યાં જાનુ
 ભવાય છે કામ વિના તેની ક્રિયાઓનો સંભવજ નથી તેવી
 ક્રિયાઓ પ્રભુમા માનતા, તેવો કામ પણ પ્રભુમા છે, એમ માનો,
 અને તે માનતા પૂર્વે કહેલા તેમો પ્રરીને તૈયાર થઈને લીલાગ મદજે

• • સમાધાન.

ઉપગના મુશ્કેલ મમાધાન પૂર કાગિમા ૪ મીમદાપ્રભુજીએ
 કરેલું છે આપ આજા કરે છે, 'પ-વ કામ નથી' યોકમા જાણી
 નૃસાદિક ક્રિયા જાણે હો તો પણ દોષ નથી, કેમકે તે ક્રિયાઓ
 ઉત્પન્ન થતી નથી, લોકમા કામને લઈને તે ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન થાય
 છે, પહેલા શરીરમા કામ પ્રવેશ કે ત્યાંપછી ન મળેગના તેવી

નેટાઓ 'જલ્દા' નેની રીને પ્રજામાં ફિયા ઉત્પન્ન થતી નથી
 પહેલાં જલ્દાઓ કે કે જગવાન તો આનંદરૂપ છે. જગવાન જાન
 અને તેમનો દેહ જુદો એવી લોકવલ્લ અવસ્થા ત્યાં નથી પ્રજુન
 શ્રીઅંગજ આનંદમય છે, ત્યાં આનંદ સિવાય અન્ય કંઈ નહિ તો
 પતી ત્યાં કામનો પ્રવેશ ક્યાથી થવાનો ? અને તેવી ફિયાઓ
 જલ્દાઓની સ્થિતિ અન્યન્ય એવોજ મિદાન્ત અકટ કરવામાં આવ્યો
 કે જે શકતી જાવના પ્રમાણે પ્રજા - ૧૩૫ પ્રકટ કરે છે કામના
 જલ્દામાં જેવા જગત્તઃ અવ-પતી જાવના થઈ ગયેલી છે, તેવાજ
 જલ્દાઓ કે જુ થાય છે. વેદમાંએ પણ એમજ કહેલું છે, 'જેમ મનુ
 આંદ્ર અને વાદા સંધવ કુપુથી પતિપૂર્ણ થ તેમ પ્રજા આનંદથી
 પૂર્ણ છે.' એમના શીલ્પ-તેજિવાન અરૂપથી જુદા નથી, પણ અરૂ
 પાત્તક આનંદમયજ છે. વેદ ગરૂએ એમના નિશ્ચય દેવાથી તે
 નિશ્ચય ફિયાઓ પણ તજ સ્વરૂપમાંથી થાય છે. મર્વાકાન્તવ-
 પ્રજા કોનાથી ઉત્પત્તિક કરવામાં શ્રુતિનો વિરાધ આવતોજ નથી
 આવો મિદાન્ત વેદમાંએ જોઈ છે

૧ જેમ કોઈ જરામાં પ્રેમ પેરેવો હોય અને તે શરીરમાં
 જેવી નિશ્ચિત ફિયાઓ જોવામાં આવે છે, તેમ કામનો પ્રવેશ થતા
 પતી શરીરમાં મિદાનો જલ્દાક જાય છે, અને તપી તપી ફિયાઓ
 ઉત્પન્ન થાય છે

* વિશ્વાનુવાદ મ જ તન્મનીષિત એ શ્લોકમાં

૨. માહ જ તન્માત્ર એ પ્રજાત્વના કે જા અધ્યાપના ખૂબ
 પાદમાં

નનુ , વશ્વમન્યાત્વં , તહીલનામિત્યાશક્કચ તદુપદાદ્યન્તિ
 કામોઽથ નાવિદ્યતે ઇતિ । લોકે તદ્દેતુત્વેનામિમતઃ કામોઽથ ન
 વિદ્યતે । પ્રભૌરેવ તદ્દૂપત્ત્વાત્ । 'સાક્ષાન્મન્યર્થમન્યથ' ઇતિ વાક્યાત્
 નહિ ભગવતો વિદ્યેદ્દે કામઃ । વિદ્યહઃ કામં ઇતિ તુ સુવચમ્ । એતન
 હેત્વમાદેનાનન્યતયા તત્તિક્રયાણાં નિન્યત્વંમલૌકિકત્વં સ્વરૂપાત્મકત્વં
 ચ સ્મર્યિતમ્ । એવંવિલ્લીલાવરણેઽપિ ભગવતો નિત્કામત્વમ્પ્રાવૃત્તત્વં
 શોક્તમ્ । અત એવ કામામાવાદેવ ન લૌકિકક્રાદુકવત્ સાપેક્ષતા
 ભગવતઃ પ્રત્યુત્ત માનશ ॥

પુનઃ સંશયોત્પત્તિ.

ભગવાનની ક્રિયાઓ અજ્ઞાન છે. એનું કારણ શું ? સંક્રમાં
 જન્મી ક્રિયા તો ઉત્પન્ન થતી જોવામાં આવે છે. ભગવાનનાં પણ શરીર
 હોવાથી તેમની ક્રિયા ઉત્પન્ન થતી નથી, નથી નથી ઉદ્ભવતી એ શું ?

સમાધાન.

એ મંત્રમ ઉત્પન્ન થતાં તેનું ઉત્પન્ન શીમદામજ્જ આવે છે,
 'પરંતુ કામ નથી' સંક્રમાં તેની ક્રિયાઓનું કારણરૂપ કામ છે,
 આત્મ તેવો કામજ નથી. તેવો કામ કોય અને જો ક્રિયા ઉત્પન્ન
 થાય તો તે ક્રિયા ઉત્પન્ન થયેલી ગંજામ; પણ મુશ્કાલ તેવો કામજ
 નથી, તો પછી તેવી ક્રિયા ઉત્પન્ન થયેલી કેમ ગણાય ? ભગવદમા
 દાન નથી, પરંતુ પ્રદુજ્જ કામરૂપ છે કેમકે 'પ્રદુ અશાત્ત મનમથ-
 મનમથ છે' એમ શીશૂક કહે છે. કેમકે પણ પન્ન કંરનાર કોટિ-
 કંદર્પનાવળમ પ્રભુ છે. ત્યારે એમજ નિમગ્ન કરવો કે તેમ જાના

દેહમાં જાગ જેસે છે, તેમ ભગવાનના દેહમાં કામ નથી, પરંતુ ભગવત્સ્વરૂપજ્ઞ હામ છે, એમ તો સારી પેટે કહી શકાય. જીવ જુગે, તેનો દેહ જુદો અને તેમાં પેસનાર કામ પણ વિન, એટલે તેમાં ક્રિયા ઉત્પન્ન થવાના કામ કારણ રહ પડે, પણ ભગવાન જુદા નહિ, ભગવાનનું રંગીન પાત્ર ભગવાનથી વિન નહિ અને કામ પણ પૃથક્ ન હોઈને ભગવત્સ્વરૂપજ્ઞ હોયો, તો હવે ત્યાં કામે તેની ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન કરી દેમ મનાય ? તેમજ ભગવાનને કામી કામનાનું દેમ દેવનાય ? એથીજ મારું અભેદગમ હોવાથી, ભગવાન જેમ પણ ન રહેનાથી ક્રિયાઓ પણ મારી અનન્ય છે, નિત્ય જ, અનિનિરૂપિત, સધારે તો શું પણ ભગવદ્ભૂ છે, એમ સિદ્ધ થયું, તેમજ એવી અનેક પ્રકારની ભીલા કરવામાં પણ પ્રભુની નિષ્કામતા અને ક્રિયાતા તેનીજ અખંડજ મહાને છે

ભગવાનમાં તેવો તુચ્છ કામ નહિ હોવાથીજ લૌકિક કામની પેટે ભગવાનને મોઢની અપેક્ષા પણ નથી, પરંતુ ઊલટું માન જ. લૌકિક મારી સ્ત્રીઓ માટે તૃપ્તિ છે, જ્યારે પણ અલૌકિક કામસ્વરૂપ જતા રાત્રિના મમયમાં, વનમાં, મનોહર શરદ્વૃક્ષમાં પોતાની પામે આવેલા પ્રજ્વલિતીઓને વેળ જવાનો ઊપદેશ કરે છે ! અને તેમની મોટી પણ અપેક્ષા દેખાડ્યા વિના પોતે માનસીયોમાંજ મિનતે ૧૬ ।

गीतगोविन्दाशुक्तप्रकारेण लौकिकीषु नात्रिषु रमणे मापेक्षता च तद्रसस्वरूपस्य सत्वात्वबोधनाया लौकिकत्वं हि लोकनिर्वाचनीयत्वं, न तु लोकसिद्धयम् । लोके रमयेताभावात् । 'दर्शयन् कामिना

દૈન્ય'મિત્યત્ર તથા નિરૂપણાત્ । લોકાનાં તુ મહારાજલીલાનુકરણે
ચાલાનાં તદ્વિમાન ઇવ સરસનાભિમાનમાત્રમિતિ નિર્ગતઃ ।

ગીતગોવિંદમાં કહ્યા પ્રમાણે લૌકિક રાજિમાં રમણ કરતાં
પ્રભુએ જે અપેક્ષા ગતાવેલી છે, તે રથને એમજ સમજવું કે તે
રામસ્વરૂપ તેવું કાંઈક વિલક્ષણ છે. જેમ કે ગીતગોવિંદના કર્તા જય-
દેવજી તે સ્વરૂપ કહે છે —

વિકિરતિ મુહુઃ શ્વાસાનાશાઃ પુરો મુહુરીસતે
પ્રવિશતિ મુહુઃ કુન્જં ગુહ્નન્મુહુર્ગંધુ તામ્યતિ ॥
રચયતિ મુહુઃ શય્યાં પયાંકુલં મુહુરીસતે
મદનકદનકલ્લાન્તઃ કાન્તે પ્રિયમ્નવ વર્તતે ॥

ગીતગોવિંદ. સ્ત, ૧

‘લૌકિક લૌકિક’ એમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તેનો ભાવાર્થ
શો સેવાનો છે એ કાંઈ જાણવું નથી. લૌકિક એટલે લોકમાં કહે-
વાતું હોય તે, નહિ કે લોકમાં જે મિદ્ધ છે તે લોકિક. લોકમાંજ
મિદ્ધ હોય તે તો પ્રભુમાં હોયજ નહિ, પરંતુ લોકમાં જે કાંઈ
કહેવાતું હોય અને તેથી લૌકિક ઠરી ગયેલું હોય, તેવું લૌકિક
પ્રભુમાં હોઈ શકે. જેમ કે રમમાત્ર લૌકિક કહેવાય છે, પણ તે
લોકમાં મિદ્ધ નથી, કેમકે લોકમાં રસજ નથી. લોકમાં રમ મિદ્ધ
હોય તો તે પ્રભુમાં જણાય નહિ. જેમ લોકમાં સરીર પંચમહાબુદ્ધનું મિદ્ધ
છે, પણ તે પ્રભુમાં મનાય નહિ. પણ આનંદનું સરીર લોકવેદમાં
કહેવાય છે, પણ લોકમાં નથી, તો તેવા દેહ પ્રભુમાં મનાય પણ

છે. લોકમાં રસ નથી, પણ કહેવાય તો છે, તો એ રસ માત્ર .
પ્રભુમાં હોય, પ્રભુ તે રસરૂપ હોયજ એમાં આશ્ચર્ય શું ?

મનમંડન વડે છે કે—

રેમે તયા ચાત્મરત આત્મારામોઽપ્યસ્થિતઃ ।

કામિનાં દર્શયન્ દૈન્યં સ્ત્રીणां चैव दुरात्मताम् ॥

ફલપ્રવરણ.

અક્ષરાર્થ—‘આત્મરમણ કરનારા, અર્થાંશિત, આત્મારામ
એવા ભગવાન કામીઓની દીનતા અને સ્ત્રીઓનું દુરાત્માપણ
દર્શાવતા તેની સાથે અને અંતઃપ્રવિષ્ટાઓની સાથે રમ્યા હતા.’

આ શ્લોકમાં શ્રીમદાપ્રભુજી આગા કરે છે કે—

કામિનસ્ત્વેવમેવ દીના ભવન્તિ, ‘કામાનાં હિ પ્રકૃતિકૃપણા’
इति तेषामनुकरणं करोति । अन्यथा तेषां निरोधो न स्यात् । प्रयो-
जनान्तरमप्यस्तीत्याहुः स्त्रीणामिति । स्त्रीणां च दुरात्मता प्रदृशता ।
न तासां काचिदशक्तिरस्ति नापि सौकुमार्यम् । किन्तु वशीकृते पुरुषे
दौष्ट्यमेव कुर्वन्ति । शालावृक्षाणां हृदयान्येतानि । अत
उभयवोधनार्थं रेमे ।

લોકજ પ્રભુની લીલાનું અનુકરણ કરે છે.

અર્થાત્ લોકિક કામીઓ દીન છે, એમની દશ દયાજનક છે,
કેમકે કાલિદાસ કહે છે—‘કામાર્ત પુરુષો પ્રકૃતિએ કૃપણ હોય છે.’

પ્રમુદ એટલા માટેજ એનું અનુકરણ કરે છે, અને નિર્દોષ કરે છે. ઓંઓની પણ તેવીજ દુષ્ટતા બતાવે છે, આ ઉપરથી એટલેજ સાર લેવાનો કે જે કાંઈ લોકમાં રસ કહેવાય છે, તે બોધમા સિદ્ધ નથી, માત્ર રમ્મનો આભામ દેખાય છે. એટલુંજ. ૨. ૧૦ પરિપૂર્ણ નો માત્ર સદાનંદ પ્રબુજ છે, હજી બોધમા યમનું અભિગાન રહેતું હોય તો આટલા પૂરતુંજ છે. જેમ આધારણ બાળકો અંદર અંદર અમતી વેળાએ કાંઈ રાગ બને છે, કાંઈ પ્રધાન બને છે, કાંઈ મિષાધનો વેશ લગતે છે, તેમાં રાગ બનેનો પોતે રાગ હોવાનો કાંકો રાખે છે અને રાગલીલાનું અનુકરણ-દુકમ કર્યા પછે કરે છે, તેમજ સૌકો પણ તે નિયોક્તના નાગક ગેર પ્રબુતી રસમય લીલાનું અનુકરણ કરીને પોતાને રમમા રુખાદ્ય ચંદાનું માની બેઠે છે. પરંતુ તેમનું ને માનવું બાળકોના દષ્ટાન્તર પેઠે ઉપદ્રાસમાન નમજ અંક દષ્ટિએ દયાજનક છે. મર્વ જગત્ તે આત્મક મનમય-મનમય નંદનંદનની લીલાનું અનકરણ કરે છે, પ્રભુ કાંઈ લૌકિક ક્રિયાનું અનુકરણ કરતા નથી, પરંતુ રસમય લીલા કરીને લૌકિક કામીઓની દીનતા તેમ તેવી ઓંઓની દુષ્ટતાજ બજાવે છે, અને તેઓની તેમાંથી આસક્તિ બીડે જાય, તેમજ તેમનું સરસપણાનું અભિગાન કમી થાય, માટેજ રસમય રાસપ પ્રકટ કરે છે, એજ મિદાનનો રિ.રાગજિગ્ગ મહાસિદ્ધાન્ત મં.

નનુ મત્તાર્નાં તુ કામસત્ત્વેન મદ્દામન્વં પ્રાજ્ઞતત્વં ચ દુષ્પરિહ્ન-
મિતિ તત્સમ્યન્થેન મગ્ધતો લીલાયાશ્ચ તત્કાર્ય સિધ્ધેદિત્યાશક્કયાદુઃ
તાસાં કામસ્યેતિ । તાસાં સ્વામિનોનાં યઃ કામઃ સોઽપિ સ્વરૂપાત્મક
એવ, ન લૌકિકઃ । યતો નિષ્કામેનાધેયનામમ્બન્થેન કામામાવૃત્તા

સમ્યક્ સર્વભાવેન તમ્ય પૂર્તિરિતિ । પ્રતિમાયાં સ્વરૂપસ્થિત્યા તત્ત્વમિત્ત
 તાસ્યપિ સ્વરૂપાત્મકકામસ્થિત્યા તદ્વપત્ત્વમિતિ તાઃ સ્વામિન્યોઽપિ
 તથા મગવાનિવાપ્રાકૃતવિગ્રહા નિષ્કામાશ્વેતિ તથામૂતાસુ ગ્મણાન્ના-
 શ્વોઽપિ લીલાયાઃ સ્વરૂપમ્ય ચ પ્રાકૃતત્વશક્ત્યર્થઃ । અન એવ દૃશ્ય-
 ન્તેત્ર સર્વત્ર તથાવિધાન્યેવ તાસાં વર્ણાસિ 'સન્ત્યગ્ય સર્વવિવચા'
 નિત્યાદિ । નહિ કામિન્ય એવ વદન્તિ । ન વા મગવતોઽન્ય. સર્વથા
 નિરપેક્ષો ભવન્તિ । દ્વિતીયાધ્યાયોદ્યાપેક્ષતા તુ મગદત દ્વોત્તરસ-
 પ્રાકટ્યેન તદ્દનાંધિમાદ્યપેતિ ભાવઃ ॥૧॥

સંશયોત્થાપન

ભગવાનના કામ નથી, એ તો મિદાન દર થયો, પરંતુ વાક્યોના
 તો કામ લીધાની ભક્તો તો સકામ અને પ્રાકૃતજ મહેવાના, તે માટે
 પ્રાકૃતજ ઉપાસ આવી ગઈ તેમ નથી. ભક્તોની સકામતા અને પ્રાકૃ-
 તના માટે કાંઈ પણ જાણ થઈ શકે તેમ નથી. ભક્તો સકામ
 અને લૌકિક નહે તે તો ભગહીવા પાન મકામ અને લૌકિક થઈ
 જવાની, એકે તેવા ભક્તો નામે લીધા મુખ્ય અર્થ ધરાવે છે.

સંશયનિરાસ

આ સંકાનો પરિહાર મૃત્યુશ્ચાન-પ્રત્યાર્થ એજ સંકોચો કરે
 છે. તે વ્રજસુદનીઓનો કામ પણ ભગવત્ત્વપ્રાપ્તકર્મ છે. સ્વામિ-
 નીઓનો કામ લૌકિક નથી વ્રજભક્તોના કામની પૂર્તિ નિષ્કામથી
 કરી છે. કામના આધાર વિનાના સર્વભાવથી કરી છે, પોતાનો
 મર્યાદા પ્રજુગ જ થાય તે મર્યાદામય કહેવાય એ મર્યાદામયમા

પ્રભુ એટલા મારેજ એનું અનુકરણ કરે છે, અને નિર્માન કરે છે
 શ્રીઓની પણ તેવીજ દુષ્ટતા જતાવે છે, આ ઉપરથી એટલેજ
 સાર લેવાનો કે જે કોઈ લોકમાં રસ કહેવાય છે, તે લોકમાં મિદ્ધ
 નથી, માત્ર રમનો આભાસ દેખાય છે. એટલું-૪. ૨. ૧૧ પદ્મિન્યુ.
 ને! માત્ર સદાનંદ પ્રભુજ છે, છતાં લોકમાં અનુકરણ અભિમાન રહેલું
 હોય તો આટલા પૂરતુંજ છે. જેમ સામાન્ય આગરો અંદર અંદર
 અતી વેળાએ કોઈ રાજ્ય બને છે, કોઈ પ્રધાન બને છે, કોઈ
 મિત્રાધનો વેશ લઈને છે, તેમાં રાજ્ય બનેલો પોતે રાજ્ય હોવાનો
 દાઢો રાખે છે અને રાજવીતાનું અનુકરણ-લુકમ કરવા બગેરે કરે
 છે, તેમજ ભોલો પણ તે નિવોદના નાયક એવા પ્રભુની રસમય
 લીલાનું અનુકરણ કરીને પોતાને રમના રંગાદ્ય મયાનું માની ભેગે
 છે ! પરંતુ તેમનું ને માનવું જાગેના દષ્ટાન્ત ॥ પે? ઉપસાસપાન
 નમજ એક દષ્ટિએ દયાજનક છે મન જગત્ તે રંગાત્મક મનમય-
 મનમય નંદનંદનની લીલાનું અનુકરણ કરે છે, પ્રભુ કોઈ લૌકિક
 ક્રિયાનું અનુકરણ કરતા નથી, પરંતુ રસમય લીલા જગેને લૌકિક
 કામીઓની દીનતા તેમ તેથી શ્રીઓની દુષ્ટતાજ જણાવે છે, અને
 તેઓની તેમાંથી આગકિત બીરી જાય, તેમજ તેમનું અસપ્પાયાનું
 અભિમાન કમી યાય, મારેજ રસમય સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે, એજ
 નિદાનનો વિરોધભિન્ન મહાસિદ્ધાન્ત છે.

નનુ મત્તાર્ના તુ કામસત્ત્વેન મત્તામન્વે પ્રાજ્ઞનન્વે જ દુષ્પરિચિ-
 મિતિ તત્સમ્યન્થેન મગ્ધતો લીલાયાશ્ચ તયાતર સિધ્યેદિત્યાશક્ત્યાદુઃ
 તાસાં કામસ્યેતિ । તાસાં સ્વામિનોનાં યઃ કામઃ સોઽપિ સ્વરૂપાત્મક
 એવ, ન લૌકિકઃ । યનો નિઃકામેનાધેરનામન્થેન કામામાવયતા

સમ્યક્ સર્વભાવેન તમ્ય પૂર્તિરિતિ । પ્રતિમાયા મ્વરૂપમ્થિત્યા તત્ત્વમિવ
 તામ્યપિ સ્વરૂપાત્મકકામસ્થિત્યા તદ્રૂપત્વામિતિ તા. શ્વામિન્યોઽપિ
 તથા ભગવાનિવાપ્રાકૃતવિગ્રહા નિષ્કામાશ્ચેતિ તથાભૂતાસુ ગ્મણાન્ના-
 શતોઽપિ લીલાયાં સ્વરૂપમ્ય ચ પ્રાકૃતત્વશક્ત્યર્થઃ । અત એવ દૃશ્ય-
 ન્તેત્ર સર્વત્ર તથાવિધાન્યેવ તાસાં વચ્ચાસિ 'સન્ત્યજ્ય સર્વવિષયા'
 નિત્યાદિ । નહિ કામિન્ય એવ શરન્તિ । ન વા ભગવતોઽન્ય સર્વથા
 નિરપેક્ષો ભવતિ । દ્વિતીયાધ્યાયીયસાપેક્ષતા તુ ભગવત્ત્વંતરસ-
 પ્રાકર્યેન તદ્દર્શાભિભાવરૂપેતિ માય ॥૧॥

મ ગયેત્થાપન

ભગવાનગા કમ નથી, એ નો મિલન ન્દ થયે, પરંતુ ગકોના
 તો કામ લીનાથી ભક્તો તો સકામ અને પ્રાકૃતજ ન્દેનાના તે માટે
 નાપણ ઉપાય આની ન્દ તેમ નથી ભક્તોની સકામતા અને પ્રાકૃ-
 તતા માટે કાત પણ વ્યાજ થઈ શકે તેમ નથી શક્તો મકામ
 અને લૌકિક ન્દેશે નો કમલ્લીના પાા મનાગ અને લૌકિક થઈ
 જવાની, એકે તેા જલ્લો ન્દેશે લીના મખ્ય મનધ ધગવે છે

સ ગયનિગસ

આ મ કાનો પગિહા નીપૈશ્વાન નાર્ય એજ ન્દાગે કો
 છે તે નજનુદનીઓનો કામ પણ ભગવત્વપાત્મકજ છે, આમ
 નીઓનો કામ લૌકિક નથી નજભગવાના કામની પૂર્તિ નિષ્કામથા
 કની છે. કામના આધાર વિનાના જાતિભગવતી કની છે, પોતાનો
 મનશાવ પ્રભુમ જ માય ને મનશાવ કદવાય એ મનશાવમા

કામ નથી રહેતો. તેના કામથી રહિત સર્વોત્તમભાવવડે કામની પૂર્તિ થઇ ગયેલી છે. તાત્પર્ય છે, જેમ કાષ્ઠાદિની પ્રતિમામાં-મૂર્તિમાં મગ્ન-વસ્ત્રરૂપની રિચિતિ થવાથી મૂર્તિ લગવદ્દુપ થઇ જાય છે, તેમ સ્વરૂપ-પાત્રકામ, સાક્ષાત્ પ્રબુદ્ધપકામ, તે વ્રજમકનોનાં રહેવો હોવામાં વ્રજસીમાંતિથી પણ ભગવદ્દુપ થઇ ગયેલા મમજના. એથીજ સ્વામિ-નીઓ પણ રસનાયકની પેઠે અલૌકિક દેહવળાં તથા નિષ્કામ થઇ ગયલા હોવાથી તેમની સાથે રમવાથી લેણ પણુ દોષ લીલામાં અને સ્વરૂપમા ગાત્રનો નથી, તેમજ લીલાની દિવ્યતા આખંડ રામયામ રહે છે, મારે સ્વરૂપમા અને લીલામાં પ્રાકૃતવસ્તુની ભેદ લાવવી નાહિ. એના ખીજાં પણ અનેક કારણો છે. વ્રજમકનો ત્યારે વેણુ-નારથી આકર્ષાઇને પ્રભુના મજાધિમાં આવ્યાં ત્યારે પહેલાં પ્રભુએ તેમને ચાતુરીથી ભણેલાં વચ્ચનો વડે યુગરાડમા નાખ્યા, પણ એમને લૌકિક કામનો ગંધ દેખો પણ નહિ હોવાથી ભક્તિમય ઉગર આજાર રાખીને અણુને પ્રાણુનર આપે છે, તેમા પહેલાજ ૧૨સોકમાં પોતાના હૃદયનો અર્થ ભાજ પ્રકટ છે.

૧. કામની સ્થગાણ વિચારકો તે આ સ્થોકનુજ પહેલું રાજ્ય નવજના હોય તે એમને કહી ખાડામાં પડવાની ધાત્રી રહતી નથી પણ વિચારના વમળમા ત્રીજા માટેના મારના શીઘ્ર-નાંદજીવાજ ગળદોમાં કદૃતો નેત્ર વિનાના મધને ખરિમુખના અમલમય નામના મોટા ભયંકર ખાડામાં પડી જાય છે, અને તેનું અંતઃકરણ પરવશ જતીને પરજીવ સુજને ઉપદેશુ પણ તેના રમરણમાં રહેતું નથી, એટલે તેમને ખાડામાંથી બહાર ખેંચી કાઢનાર કોઇ મલતૂં નથી.

મેવં વિબોહંતિ સ્વાન્ ગદ્ધિં રૂઠાંસં ।

સંત્યજ્ય સર્વેવિષયાંસ્તવ પાદમૂલ્યમ્ ॥

પ્રાપ્તા ભવન્તુ દુરવગ્રહ મા ત્યજાસ્માન્ ।

દેવો યજ્ઞાદિપુરુષો ભજતે મુમુક્ષુન્ ॥૧॥

તા.પર્થ—“હે વિબો! આવું દૂર ભાષણ કરવું આપને થોડું નથી. આપ સમર્થ છો, તેથીજ આવું દૂર જોતો છો, ક્યાંક હોત તો આવું નિષ્કર ભાષણ કરત નહિ. આપ પુછો છો કે ‘તવ કુદરત તો છે’? પણ તેની સાથે, અમારો સંબંધ શો? તવ કુદરત હોય વા ન હોય, તે બાજવાની અમારે જરૂર શી છે? અમે તો સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને આપની પાસે આવેલાં છીએ હવે જે મારો જવાબ હોડી દીધું, જે ત્રિપા લાગી જોવાનુંજ અકારું થઈ પડ્યું. ત્યાં આપ પાછા મોકલો એ શું થોડું છે? જે વિષયો ક્યાર પૂરો થઈયો તેનો સ્વીકાર શું દિયો છે? અમે આપને જરૂર માનીને પણ મથી આપ્યા. એમદશ દન્દિયેના વિષયોનો-વામનાઢપ પીજ માથે ત્યાગ કર્યો છે. જો તેમ ન કર્યું હોત તો આપના મારહારવિંદને પ્રાપ્ત કેમ કરી શકત? સર્વ વિષયો-સીકિક વિષયો તપાસે છૂટે છે ત્યારેજ આપના ચરમનુશની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પ્રાપ્તિ અમને થઈ છે. તેથી વિષયોની વાસના હવે અમારા હૃદયમાં નથી એમ અમે માનીએ છીએ. આપે પુછ્યું કે ‘અદિ’ આવવાનું કારણ જાણો, નો અમે જાણીએ છીએ કે ‘તમે અમને ભજો.’ નથી બજતા એ આપનો એક પ્રકારનો દુરાગ્રહ છે. ‘જીવોને’ ‘અધુ’ કરવું’ ગમે છે, પણ બગવદ્ભજન કરવું નથી જમવું, તેમ આપને પણ થયું છે કે શું? જેમ બગવદ્ભજન ન કરવાનો આગ્રહ

હવેમાં મહાગોપરૂપ મહાશય છે, તેમ આપ પણ અમને નહિ જાગે
તો તેવુંજ ગણાશે. અમે આપને ત્યજતા નથી, તો આપ પણ
ગમને ઠંડો નહિ. મંમ આદિપુરુષ દેવ સર્વને બળે છે, તેમ આપ
અમને બળે. દેવનું બળન કાંઈ અભિચારજનક નજ કહેવાય.
જેમ મુમુક્ષુઓને ભગવાન બળે છે, પોતાના તરીકે તેનો અંગીકાર
કરે છે, આવકનું દાન કરે છે, તેમ અમાનું બળન આપે કરવુંજ
જોઈએ."

હિમચ્ચા મીઠાનાં ગનાઓનાં વાક્યો વાંચ્યા પછી કામની સુગ
જાગ્યા છે ખરી ? આશ્ચર્યજ વિગાને કોને કે જે કામિની હોમ
તે આવા વચ્ચો જોશે ? આંકિક અનુભવ તમને જો ખાદ શિખરે
છે ? કામના અનિવાર્ય તાપથી તપેલી સ્ત્રીઓ આવા યાત્રી ભક્તોના
પણ હૃદયમાં નહિ ઉદ્ભવતા ઉત્તમોત્તમ રસથી હજકાતા જાવો
પ્રકટ કરવા શકિતમતી બને એમ માનવા તત્પર બને છે ? સર્વથા
નહિ, એવો આન્તર ધ્વનિ થાય છે. જેની ભાવના બકનોતી છે,
તેવીજ પ્રભુની છે. જેમ વ્રજભક્તોમાં કામનો અંશ પણ નથી,
તેમજ પ્રભુમાં નથી, તેજ પ્રભુની નિરપેક્ષતા સિદ્ધ કરી આપે છે.

જ્યમકમરના દિલીપ અધ્યાયમાં ભગવાનની જે આપેક્ષતા
ખતાવાહ છે, તે નો બિન્નજ છે સર્વ બકનોતે ગૈભાઅમદ પ્રમ
થના પ્રભુ નિરોદ્ધિત થયા અને તે મન્ય રદિન એવા મુખ્ય સ્વામિ-
નીજને સાથે લઈ ગયા અને તેમણે જે કહ્યું તે પ્રમાણે થોડે સૂઈ
કહ્યું પણ ખરું, એ બધી અપેક્ષા એરજ ભાવનું મુગ્ધન કરે છે.
તે વખતે જેમ ભગવાનમાં અપેક્ષા છે, તેમ સ્વામિનીભાવમાં વિદલ-
રસનું પ્રાકટ્ય થયા પછી તેવી સાપેક્ષતા પ્રકટે, અને તેમ થવામાં
ને ધર્મના આદિર્ભાવરૂપ ભગવાનની આપેક્ષતા છે.

નમ્યેમપિ ભગ્નાનામલૌકિકકામવત્ત્વં કિં પ્રમાણમ્ ? ભગવતઃ પરમ-
કૃપાલોરન્યથાકર્તુમપિ સમર્થત્વેન તદર્થં પ્રાકૃતવિગ્રહં કામં ચ સ્વીકૃત્ય
પ્રાકૃતમપિ તદીયં તં પૂજ્યેદિત્યાશ્ચયાદૃઃ કામેનેનિ—

કામેનાધેયરૂપેણ સ્વરૂપમિન્દ્રેન પૂરિત પ્રાકૃતઃ કામઃ સંતારં
પુત્રપૌત્રાદિત્ત્વપરયા વિદેષાદ્ગતાદ્ગતાત્મકં જન્યેન્ન તુ તદ્દમાવમ્ ।
'ન જાતુ કામઃ કામાના'મિતિ દાવયાત્ । કામાભાવેન કામરથાધેયરથા-
ભાવો યત્ર તાદૃશેન સ્વરૂપેણ પૂર્ણમ્તુ કામો નિઃકામ આધેયકામરહિતઃ
સ્વરૂપાત્મક એવ સ્યાત્ । અતઃ એવ તાદૃશકામવતાં યથાયથા ભગવતો
વિશેષલીલા તથા તથા દૃશ્યતેસ્ત્યન્તનિરપેક્ષતૈવ । યતો ભગવતોઽપ્યગ્રં
નિરપેક્ષા જાતાઃ સ્વતન્ત્રમપત્ત્યેવ સ્થિતાઃ । યદિ લૌકિક એવ કામં સ્યા-
ત્તદા નૈવં ત્યાદિતિ સ્વરૂપાત્મકકામવત્ત્વ એવૈતા ંતિ સર્વમનરથમ્ ॥૨॥

ઉત્થાનકા

ભગવાન્ના આપ્રાપ્ત દેહગા તો અનેક પ્રમાણો મળે છે, તેમ
તે મળાંગનાઓના આપ્રાપ્ત કરીને અને આલૌકિક કામનો પ્રમાણ
શું ? તેમાં કાંઈ પ્રમાણ હોય નો તેમ માનવું સંભવ બરેવું ન
ગણાય, મરતું પ્રમાણ વિના તો નિરુપાર ગણાવને વિશ્વામયા
મગાશે નહિ.

૧૩ી ભગવાન પરમકૃપાળુ છે, કર્તુમર્તુ અન્યથાકર્તુ મમર્થ
છે, તો ભક્તોના આપ્રાપ્ત દેહ અને લૌકિક કામનો સ્વીકાર કરીને
મળાંગનાઓના લૌકિક કામને એ ન પૂરું ? પ્રભુ મર્થ કાર્ય કરવાને
મમર્થ છે.

આ મંકાનું નિવારણ કરવા માટે શીમહાપ્રભુ અન્ન કારિકા
ચેતે છે—

શ્રીકારિકા—કામેન પૂરિતઃ કામઃ સંમારં જનયેત્ સ્ફુટમ્ ।

કામાભાવેન પૂર્ણસ્તુ નિષ્કામઃ સ્યાન્ન સશયઃ ॥૨॥

તાર્પય—પ્રાકૃત દેહના આધારથી રહેન.રા, ભગવત્પદ્મથી
જિગ એવા કામથી ને પ્રાકૃત કામ પૂર્ણ કરવામા આવે, સ્વમિત્ત
એવા લૌકિક કામનો આશ્રય કરે, અને તેજ કામથી ભક્તોના
લૌકિક કામને પૂરે તો, તેમ કરવાથી નેમ લોકમા ગરિમામ આવે
છે, તેમ આદિ' પણ આવે. લોકનું અનુભવજી પ્રભુ કરે તો મંસા
જી હિલ્લે. પુત્રપૌત્રાદિ સંપત્તિ ગળે વળગે, અને તેથી વિશેષ
આદંતામમાત્રક સસારજી જન્મ પમે. તે મંમારનો અભાવનો નજ
કહે. મંમાઝ વધારે વળગે તો ભયંકર શાનિ થાય. કથું છે કે—

ન જાતુ કામ કામાનાનુપમોગેન શામ્યતિ ।

દ્વિષા કૃષ્ણવર્ત્તેવ મૂય એવામિવર્ધતે ॥

અર્થ—જેમ જી કામકામી અમિ વધતો ને વધતોજ અવ
જે, તેમ કામના કૃષ્ણવર્ત્તેવ કામ કદી શત થતો નથીજ, અન્ન
વધારે ને વધારે વધે છે.

હવે મગજમે કે ને પ્રભુને પણ પ્રાકૃત દેહ અનં પ્રાકૃત કામ

૧. કવિ વ્રજસીદાસ પણ કહે છે કે—અન્ન નાથદી અનુગમ
જગ જડ, સાગ દુગણા છતે; જુડે ન કામ અમિ વ્રજમી કહે,
પિય ભોગ અદ્ધ પૂન ને”

દોત અને ભક્તોને પણ તેમજ હે ત તો પુનર્પીનાદિ સંસારજ ક્ષેત્ર
 થાત. તેનું ધમનું કોઈ પણ ટેકાએ શ્રીભાગવતમા કે અન્ય ગુણ
 ભોમા વર્ગનું નથી, મારેજ ભક્તોનો કામ અને ભગવાનનો પ્રમ
 ચોકથી વિવક્ષા છે, એમ મિદ્ર થયા વિના ગ્રેનું નથી.

ભગવાને આમજ બકનોનો પ્રમ પ્રાક્ટન કામથી નથી પૂરો,
 પરંતુ કામના અભાવથી ને કામ પૂરો છે. કામનો જેમા અભાવ
 છે, એવું જે આપનું મન્મથમન્મથ નવરૂપ કામ તેમા પૂરો
 છે. તેમ થવાથી કદાચિત્ ભક્તોમા લૌકિક કામ હોય તો પણ ને
 ભગવત્સ્વરૂપ થઈ જાય આત્મ સદગતાથી જોના જણાવે તે તો
 માર્ગપાત્રક કામવાનુ માથે જેમ જેમ ભગવન વિશેષ થી જાણે કરી
 છે, તેમ તેમ આત્મંત નિગ્મેક્ષતાજ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, વધારે તો
 થા પણ ભગવાનની આત્મય પણ નિગ્મેક્ષજ થઈ મયા, માત્ર એવત્ર
 ભક્તિ વરેજ ગ્વાં જે તેમનો કામ લોડિ જ તાપ તો એની રીતે
 તેઓ નિગ્મેક્ષ થાગજ નહિ માટે સ્વરૂપ નહિ તાગજ નજમુંગી
 જોમા છે, અને તે ભગવત્સ્વરૂપ હોનાથી તેમનો દેહ પણ પ્રથમદા-
 ભૂતનો નથી પણ ભગવાન પ છે, કિન્ન ૭, એ મિદ્ર થયાં.

नन्वेवं भगवतो भक्तानां च निष्कामत्वे रसशास्त्रमर्थादा भज्येत ।
 कामरतोरेव तथा मानिरूपणादित्याशङ्क्याहुः अनो न कपीति—

યતો ભગવાનેવ કામ સ્વસ્વરૂપમેવ વિગ્રહરૂપેણ કામરૂપેણ
 ચાવિર્માસ્ય મકંતપુ ચ સ્વસ્વરૂપ પ્રતિષ્ઠાપ્ય પ્રસાદરૂપશક્તિપ્રવેશન
 સ્ત્રીમાવ દત્વા મ્યમ્નરૂપમ્ ચ તત્તમન્નન્નિવ વિધાય મ્ પાત્મિકામિ

સ્તુ રમત इत्यन्तो रसमर्यादा निष्कापत्वान्-मोक्षफलापि सा न भग्ने-
 त्यर्थः । अत एतच्छ्रुताविति यतो नये कामलीलाऽपि तु स्वरूपानन्द-
 दानलीला अत एतच्छ्रवणेन वेदान्तश्रवणेनैव लोकः साधारणोऽपि
 निष्काम एव सर्वथा सर्वप्रकारेण भवेत् ॥३॥

ઉત્થાનિકા

હિમ ગમણે તો ભગવાન પણ નિઃકામ અને ભક્તો પણ
 નિઃકામ નિઃકામ થયાં જાતો નિઃકામ થાય તો રમતો આવીશો પણ
 ન થવો જોઈએ. રસશાસ્ત્રની મર્યાદા પણ તુટી જવાની, કેમકે કામ
 વિના રમતી ઉત્પત્તિ કોઈપણ રસશાસ્ત્રમાં વર્ણવી જ નથી કામના
 આધાર સ્ત્રીપુરુષમાં જ અપ્રાકટ થઈ શકે છે

આ ગદ્યાનું નિવારણ તૃતીય કાગિંગા શ્રીવૃદ્ધાસિ દે છે-

શ્રીકારિકા-અતો ન કાપિ મર્યાદા મમ્મા મોક્ષફલાપિચ ।

અત એતદ્શ્રુતા લોકો નિષ્કામઃ સર્વથા ભવેત્ ॥૩॥

તાત્પર્ય-અ ગમણી મર્યાદા ભગ્ન થતી નથી ભગવાન
 અને ભક્ત શૈક્ષિક કામથી રહિત છે, શૈક્ષિક કામનું જય સના-
 છે અને આદિ તો ક્ષય નોક્ષય છે, છતાં પણ રસશાસ્ત્રની મર્યાદા
 અખંડિત રહે છે, અને રમતી ઉત્પત્તિ પણ અવિરત થાય છે,
 અને ભગવાનની રત્નમયતા-રમાત્મકતા-પ્રત્યક્ષ કરી મોકાય છે.
 એમાં ત્ય કારણ એ કે કે ભોમની પેરે અર્ધિ કામ જુદો નથી,
 એ તો પહેલાં વારંવાર પ્રતિપાદન કરેલું જ છે. માટે કામ વિન
 નથી, પણ ભગવાનજ કામ છે પ્રભુ પોતાનું જ નવરૂપ કામાત્મ
 અને અત્યંત સુંદર દેહરૂપ પ્રકટ કરીને જાગ્રમા ને નવરૂપને

આપીને, તેમાં પોતાનો અનુબદ્ધ આપે છે, તેના પ્રવેશથી ભાગ્યોમાં
અતીકે સ્ત્રીમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું તે પન્મદ્યાત્મક સ્ત્રીભાવનું
દાન પણ તે નમનાયક પામજી કરે છે એ પ્રમાણે સ્ત્રીભાવનું નાન
કીને, ભાગ્યોને-શ્રી ભગ્નુદીપ્તિને નાન કરીને તેની માથે ગો
રે માટે નસની પામ છેવત્તે નિ યત્નીનો નુદર પ્રસાદ આવિ
તે જ આપુ કરે છે, અને સ્ત્રીભાવની ગેર પામ મર્યાદા ભગન થતી
નથી પુત્રપૌત્રાદિક મગાતરૂપ રૂન નહિ છતાં મોટાતરૂપ રૂપ પતિ-
પામમાં છે, તે પામુ વિવક્ષ્યતા અતિમાં પામી.

આ કામલીલા નથી, પણ અરૂપાનંદ દાનલીલા છે

આ સ્ત્રીના કામલીલા હોવાય છે, એના કારણે કામલીલા
કહેવાય છે, તેનું વસ્તુન કામલીલા નથી ભકતોને પ્રભુ અરૂપા-
નંદનું દાન કરે છે, માટે તેનું મુખ્ય નામ અરૂપાનંદદાનલીલા છે
એમ નિર્ધાર્યું, એજ માનથી આ લીલાના અર્થમાં વેળાના
અવગતી પે માધા ભ લોક પણ અર્થ પ્રકારે નિષ્કામન થાય છે

**નન્વેવમપ્રાકૃતતત્ત્વમત્રિદુષા કાવ્યાદિશ્રવણ ક્ષૈત્ત્વજ્ઞેષ્ઠેષ્ઠિ
કામોદ્બોધ એવ મ્યાતિત્યાશક્રયાહુ ભગવચ્ચરિતમિતિ-**

યત સર્વમેવ ભગવત પન્મકાષ્ટાપન્નમ્ય ચરિતમતો નિષ્કામ
ક્યૈતે કચ્યતે । પમોર્નિષ્કામતાયા. પૂર્વ પ્રતિપાદિતત્વાત્ નહિ ભગવાન્
પરમકાષ્ટાપન્ન શરીર ગૃહ્ણતિ ન વા કામ ન વા તત્ત્વેષ્ઠામ્ । યતો
જ્ઞાનિનોઽપિ તત્ત્વજન્તિ । તસ્માન્નસ્ય ભગવત્ચરિત ચેત્તદા નિષ્કામ-
મેવેતિ સાધાન્નાનામપિ જ્ઞાનસમ્યવાટેતન્નજ્ઞેષ્ઠે કામોદ્બોધસમાવના?

પ્રત્યુતા પ્રાકૃતત્વનિષ્કામત્વાદિજ્ઞાનં ચ તત્સ્વરૂપે સ્ત્રીલાયાં ચ સેત્સ્ય-
તીત્યર્થઃ । અન ઇવ શુક્રોઽપિ પ્રવૃત્ત પરિત્યજ્ય જ્ઞાનનિષ્ઠાં પ્રાહ ચ
કામં 'હૃદ્રોગ'મિતિ પ્રકરણાન્તે સ્ફુટમેવ વાક્યમિતિ સર્વમનવદ્યમ્ ॥૪॥

ઉપસંહાર ૨

સંરાય હો છે કે જે લોકો ઉપર પ્રભાપ્તે આ લીલાની દિવ્યતા
સગાઈ ગઈતા ન હોય તે લોકોને તો કાવ્યો-સુંગારનાં કાવ્યો-સાલ-
વાયી જેમ કામનો ઉદ્બોધ થાય, લૌકિક કામ જાગે, તેમ આ
લીલાના અવગુણ પણ તેજ પરિભ્રામ આવે.

શ્રીકારિકા-યગવચરિતં સર્વં યત્તા નિષ્કામમીર્યતે ।

અતઃ કામસ્ય નોદ્બોધઃ તતઃ શુકવચઃ સ્ફુટમ્ ॥૪॥

આ સંસ્થાનો પરિહાર અન્તિમ શ્લોકમા મહાપ્રભુ કહે છે—

તાતપર્ય—પરગઢાપ્તાપન્ન ભગવાનનું મર્થ અરિત નિષ્કામજ
હોય છે. તે અરિત અન્યનું હોય તો મકામ કહેવાય પરંતુ તે
અખિલ બ્રહ્માડના નિમંત્રાનું છે, માટે જ નિષ્કામ કહેવાય છે.
ભગવાન તો આત્મકામ છે, એમ લૌકિકકામ નથી, એમ પદેલાં
પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છેજ, નો તેમના અરિતમાં કામ કયાંથી
આવવાનો ? ભગવાન તો પરમકાષ્ઠાપન્ન પૂર્ણ પુરપોત્તમ પરબ્રહ્મ
છે, તે કાંઈ પ્રાકૃત દેહ પણ ધરતા નથી કે નથી સ્વીકારતા કામને
અને તેની ચેષ્ટાઓને. ક્રમકે જ્ઞાની પુરપો પણ લૌકિક દેહને કામને
અને કામની ચેષ્ટાઓને ત્યજે છે તો ભગવાન તેને ઓછાં એ તો

કેમજ મનાય ? એવી ભગવાનનું ચરિત્ર તો કામના વેશ પણ અપર્ગથી રહિત જુદો હોયું જોઈએ, એમ માધ્યામ્ય માણસો પણ જો નિચાડ કરે તો તે મગજ શરે એમ છે, તો હવે આ ચરિત્રના શ્રવણથી કામનો ઉદ્બોધ થવાનો અભવ જ કેયું છે ? પરંતુ તેના શ્રવણથી તો ભગવાનની દિવ્યતા અને નિષ્કામતાનું જ્ઞાન થાય છે, એટલા ગાળે જ શુકદેવજી જેવા જીવન્મુક્ત મોની પુરુષ પણ જ્ઞાનમાં મહેતી પોતાની નિષ્ઠા તથાને ભગવાનની આ રસાત્મક દિવ્ય લીલાનું વર્ણન કરવા તાપર થયા, અને છેવટે એમજ ઉપદેશ છે —

વિશોદિત વ્રતશુભિરિદં ચ વિષ્ણો

શ્રદ્ધાન્વિતોઽનુ શૃણુગાદય વર્ણયેદયઃ ॥

મક્તિ પરાં મગર્વતિ પ્રતિલભ્ય કામ

હૃદ્રોગમાશ્વપહ્નિનેત્યચિરેણ ધીરઃ ॥

ફલપ્રકરણ,

તાતપર્ય—નવ્યધુગણ સાથે ભગવાને કરેલી વિશેષ કીર્તિ પણ ચરિત્ર જે ભક્ત શ્રદ્ધાપુક્ત થઈને સારી પેઠે વર્ણન કરાવું હોય તે સામયે, અથવા તો તેને પોતેજ વર્ણવે તો ભક્તિ પ્રાપ્ત કરે. આમા વાળીદિનો પણ નિયમ નથી જ બધા જ્ઞાનિય ગમે તે હો તે ભગવાનના ભક્તિ, તે પણ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે તે ભક્તિ હૃદયમાં ગિર થયા પછી હૃદયનો ભગદત્ત વ્યાધિ, ત્રાસનું દર્દ, એવો જે કામ નેને, તાકાવ દુઃ કરે જે જે કામ પડેલા હૃદયમાં પેગીને વાગે.

વાર અમલો નાખો, હિતગ વનુનો ન કાર જાવ કરો. તેને તે ભક્તિ ત્યાંથી દુર કરે છે, તે માત્ર આ અગ્નિના શ્રવણથી જ ત્યારપછી પહેલાની ગમના વડે કોઈ વેલાએ બે કામ ઉત્પન્ન થાય તો તેને દયાવાને સકિદમાન થાય. થોડી જ વારમાં તેને દયાથી મળે છે. મારે આ અગ્નિ અભિપ્રાય ગમે મદગલુ. તેનાં ઉંડા મદગની માથે મામળલુ.”

ગીશુકરેવળના ગસપચાખાધીના આ છેલ્લા વચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવદ્વચ્ચિ સાવાળાથી તેનો અભિપ્રાય જાગવાથી લાભનો ઉત્તરો થવાતો દુરગ્દોષરૂતુ હૃદયને કોરી ખાનાર એ જલની કીડો, મહાભય કરે ગેગરૂપ, દુર થઈ જાય છે, કોઈ પણ વખતે ત્યાં ન્યાન મેળવી શકે નથી.

આ પ્રમાણે પ્રદીર્ઘ બેળની અમાધિનતેવાએ શ્રીહરિનાયકદાના આના રહે છે કે—

ધ્મિદાચાર્યદાસેન હરિદામેન રૂપિત. ।

અર્થઃ મ્વાચાર્યવાચ્યાનાં સ પ્વૈષ પ્રસીદિતુ ॥૧॥

૪૭. *વહિમુખત્વનિરૂપણમ્ ॥

(અનુ-૧૧૬ - વગાંતગમ સ્તુતિઃ ૧૧ શ્રી.)

ધને ગૃહે યદામૃતા સેવતા સંપર્વન્તિ હિ ।
 હામપૂજાર્થયત્નાશ્ચ તદા મ્યાત્ કુપિતો હરિઃ ॥૧॥
 ભક્તિમાર્ગ પરિત્યજ્ય શિશ્રોદરઘ્નનોદ્યમા ।
 આમુરાર્થેદ્વિનો દાસાન્તગૌઘાગ્ય મંદર ॥૨॥
 ગદ્ગદ્વારેણ કુર્વન્તિ યથા મહત્તિરુત્તમમ્ ।
 નિત્યા અપિ તદા કૃષ્ણ કુપ્યન્તિ સ્વજનપ્રિય ॥૩॥
 યદા મહત્કુળેદ્મૂતામ્ન્યજન્તિ કુરુગા ગતિમ્ ।
 તદા તુ તત્કુરુમ્વાપ્તી ક્રોધમેતિ ન સશય ॥૪॥
 જન્નિવૃણતા હિ સર્વત્ર ન ક્વાપિ સુપથગ્નિતિ ।
 ન વા નિત્રાનાર્થનિષ્ઠા ન વા દૈન્ય દ્વે પરમ્ ॥૫॥

સાધાર્થ.

ધનમાં અને વસ્તુમાં જે જગ્યાએ મેરો આમકત થઈ જાય, માણ
 અને પૂજનવાળા માટેના પ્રયત્નો કરે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કોપે છે. મેવગાની

---

* પ્રભુજીના પં-પગથી વિનિયુક્ત થતા ગિરિનાગરમાં અને
 માલોના વગેરે ક્ષાણોએ આ પ્રથો આજ્ઞા મનન કર્યા થોગ્ય કે

મુખ્ય હરજ એ છે કે, પોતાના સ્વામીને સીઝનવા દરેક પ્રયત્ન કરવો
 તેની આજ્ઞામા જ તત્પર રહેવું. તેની ઇચ્છાને સદા અનુકૂલ બનવું
 એવીજ રીતે હવે પણ પ્રભુના મેવકે છે. તેઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય
 પ્રભુની સેવા છે. સેવામા લેશ પણ ન્યૂનતા ન આવે, તેમજ જે
 પ્રભુની મેવાનો અધિકાર પોતાને પ્રાપ્ત થયેલો છે, તે પ્રભુ ક્રાંતિ-
 શક્તાક્રાંત્યાયક, પરાતપર, પુરગોતમ શીકૃષ્ણ છે, તેનો ખ્યાલ નિરંતર
 મનમાં રહેવો જોઈએ ત્યારે મર્વ દુઃખદતાં પ્રભુને પોતાનું જે
 કાર્મ કરેવાનું તે મર્વ મમર્ષી દીધું, અને દારમધર્મનો સ્વીકાર
 કર્યો. ત્યારે તેનો પોતાના સ્વામીને સ્નેહ રીતે પ્રસન્ન કર્યા સિવાય
 જીજ્ઞે કર્મ શું હાંધ શકે? વાસ્તવિક ગિયનિ તેવી જ છે, જ્યાં જે
 સેવકે ધનમા-ધન એકદું કરવામા, કે ધરણાગ, પુનઃપ્રિવારમા
 આસહિતવાજા બની જાય, પોતાના દારમધર્મને તિલાંજલિ આપી
 દે, પ્રભુની મદદતા વિરમરી જાય, સ્વકર્તવ્યને સ્વાર્થવેદી ઉપર ફેલી
 દે તો પ્રભુ તેના ઉપર ત્રોપે તેમાં આશ્ચર્ય શું? હવ-મેવક સ્વતઃ
 અનેક દોષોથી કુદ છે, પ્રભુએ તેના દોષોનો વિચાર ન કરના તેને
 પોતાનો-મેવક બનાવ્યો. તેને હિંમત અધિકાર આપ્યો, પરંતુ પ્રભુની
 તે દયાળુતા અને પોતાની પહેલાની સ્થિતિ વગેરે જાણી જાણીને
 પોતાના જ્ઞાનનો અને પોતે પૂજ્યવવાનો પ્રમામ કરે તો પ્રભુ એના
 ઉપર દાષ કરે તો તે કાંઈ આશ્ચર્યકારક ગણાય નહિ શીલગિરામ-
 પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે, જીવ જ્યાં પ્રભુ તરફ ગમેલી રીતે બેઠા
 નિમકદનમ ગમે કે ત્યારે પ્રભુ તેના ઉપર પ્રમાથમાન થાય છે. ૧.

જરૂરિયાતનો પડિત્યાગ કરીને માત્ર જનનેન્દિય અને ઉદ્ધગની
 વસિ મારેનાજ હિંમતને આરગ્ગાગ, આશુગવેલી દાવો અને પ્રે, ત્યારે

શ્રીહરિ હિંદાસોન થાય છે, ત્યારે દામો-મેવદો અથમ શ્લોકમાં વર્ણ-
 વેલી દક્ષાથી પણ ક્ષીન દક્ષામાં જાય છે, ત્યારે તો પ્રભુ તે તરફ
 જોતાજ નથી. ત્યારે ભક્તિમાર્ગમાં પણ એ નહિ, તેનો મર્માંએ
 ત્યાગ કરે. માત્ર જાગરવદાન મેથુનંચમ્ દિક્તિ પ્રમાણે માત્ર પશુ-
 ધત્તિને જ પોણે ત્યાગે તો એ, તેના ઉપર એપ કડીને તેને ઠેકાણે
 સાવવાનું પણ દર્શ કરતા નથી, નેનાથી તદ્દન જોડરકાર રહે છે,
 ને મેવક જેવી રીતે વર્તવા દેખીતો હોય તે પ્રમાણે તેને વર્તવા
 ને છે, કેમકે, તેણે માર્ગની મર્માંન મુદ્ધે જાળાયી નહિ, બદલે તેનો
 ત્યાગ કર્યો અને આસુરના મર્માંન અભિર્ભાવ થવાથી તેને આમુગ-
 વેસ થયો. તેજ તદ્દન જડી ગયેલા મોહની તરફ હિંદાનીનજીવિતિ વિના
 પીળું પ્રભુ શું કરે ? ૨.

ત્યારે અદ્વૈતાચારી મહાનુભવોના અપગ્રાધ કરે છે, તેમજ પોતાના
 થકને, ત્યાગે રચનાત્યાગસ પ્રભુ કેપે છે. પ્રભુના ત્યાગ જેવો હિંદા
 પદાર્થ ચોક્કસના અભાવે મર્માં મર્માં અને પડીથી થયો અદ્વૈતા
 અને તેમાં આધ્યાત્મ જીનીને મહાનુભવદીયને પણ અપ્રધા નહિ, તો
 શું એ તેના ઉપર રાજ એકે ? કદાપિ નહિ. પ્રભુનો અપગ્રાધ
 તો કોણ પણ હિંદાને નિજી થક ગટે છે, પરંતુ મહાનભાવી ભગ-
 વદીયોનો અપગ્રાધ કદાપિ નિજી થકો નથી. મર્માંન માર્ગમાં પણ
 નસકુળમદિકે વ્યાધિકાના ગર્વથી નાર્દાદિકનું કૈલું અપમાન અને
 તેનું પશ્ચિમ પુનર્જામાં અગિદ છે. નેવીજ ગીતે ભક્તિમાર્ગમાં
 પણ ભગવદીયોનો અપગ્રાધ મહાભયકર મળવામાં આવ્યો છે, ને
 અપગ્રાધ કરનાર ઉપર પ્રભુ કેપે છે પોતાના જ દાસ થકને પોને
 જ જેમને અનુદેશમાર્ગમાં હિંદા અવગ્યામાં રચાપિત કર્યા છે, એવા
 મહાનુભવોનું અપમાન કરે તો પોતાના જગ જેને અત્યંત પ્રિય

છે એવા પ્રભુ ગુરુસે થયા વિના રહેતા નથી. એક તો એ દાસ પણ પોતાનો છે, અને માટેજ તે પ્રિય હોવો જ જોઈએ, અને ગણતુઆરી ભગવદ્ગીતો પણ સ્વચ્છ હોવાથી પ્રિય છે, તેથી બંનેનાં શ્રેયની ક્ષતિ ન થાય માટે પ્રભુ સ્વકોપથી દાસને અપરાધની શિક્ષા દે છે. ૩.

ત્યારે મોટા, કુલમાં પ્રકટ થયેલા પંજુ પોતાના કુલને યોગ્ય ગતિ ત્યજી દે છે, ત્યારે તે કુલના સ્વામી ક્રોધ કરે છે, એમાં કાંઈ પણ મંશય નથી. ત્યારે પ્રભુએ જે કુલનો ઉત્તમોત્તમ અધિકાર સ્થાપન કર્યો, અને તે કુલમાં પ્રકટ થઈને જો પછી તે કુલના મદાગ્ન દરબાનને ન છાજતી વર્તણૂક અથવા તે તો તે કુલનું સર્વસ્વ-તેના નાથ તે કુલમાં પ્રકટ થયેલા ઉપર ક્રોધે તેમાં સંદેશ શોધે ૪.

બધા કેદાણાં શોધી વજો ક્રોધપણુ રથજો સન્માર્ગની ઝાંખી પણ હવે થવી મુશ્કેલ છે. કશિના દોષમય વાતાવરણથી આવ્રત થયેલા હૃદયેથી વ્યાપી રથનામાં સારા ઉત્તમ માર્ગની વિચિત્રે કેમ હોઈ શકે? ત્યારે તેવા માર્ગના દર્શન દુર્લભ થઈ ગયા, તો પછી તે માર્ગના પ્રકાશક શ્રીમદાચાર્યચરણના અંધારાવિંદમાં નિષ્કાન્તાવ લાગી કયાંથી? તેના વિના પ્રભુને પ્રમુખ કરવાનું એક જ સાધન તે દૈન્ય. કયાંથી આવવાનું? શ્રીહરિરાયપ્રભુ આગા કરે છે કે, આ સમયમાં તો નથી સન્માર્ગની મર્મદા, કે નથી શ્રીમદાચાર્યચરણમાં નિષ્ઠા કે નથી દીનતા. ૫.

न वा तद्वाच्यपरता न वैराग्य तथाविचम् ।

न यथा लाभसंन्तोषः वयं कृष्णः प्रसीदति ॥૬॥

શ્રીમદાચાર્યચરણે જે જે દિતાર્થવચનો આગા કરેલાં છે, તેમાં તત્પરતા, તેમજ તેનું પરમ વૈરાગ્ય, પણ નથી રહ્યું. પ્રભુનાં,

ગુના, ભગવદ્દીપો ॥ મુ ત્થી પ્રકટ થયેલા વામ્બાનો ભે ૧૫૪ મંગ
 મધુકા થયા વિના જનુસગ્ધુ ને પ્રમાણેજ રાસનામા તત્ત્વપર થતુ
 જેવો પન્ન દાગધર્મ કયે ઠેકાણે અતિતત્ત્વ ધરાવે છે ? પશુધી પૃથક
 પાલોમા ગ્દેની આમકિતનો સપૂર્ણ સ્થાગ કરવો, પ્રમુખેસામાજ
 પ્રમાય થતુ એનુ વૈગન્ય મ્યા હત્ય । મેજાવે છે ? દાસનો ધર્મ
 ૭ કે અપાની ૧ હાથી જે માત્ર મને તેમા મનોપ માની લેવો
 પન્નુ તેવો નતોપ યા દામોમા કરે છે ? માત્ર અથવ નદિ
 જ્યાર કાષ્ટ ત્થી હતા પણ હલ ૧ ક નમ્ર પમત્ર થતા નથી,
 પશુ મત્ર નદતા નથી તો ૭૦ દાર ૧૧ પ્રભુ કેમ પ્રમાયાર !
 જે પ્રમત્ર થય નેતુ ન ૭ ? કાલ નથી ભાગતા દ્રવ્ય નથી
 ગાજત ગાધને મા ૧૦૫ ૮ ૩૨૬ છે તમે દાસત્વવમનુ
 પતિસાર ૧ ના ૧૧ નેતુ ૧૫૫ ન્યાય થતુ નથી ત્યારે માત્ર
 ૧૦૫ ૧૩

૪૮. વહિર્મુલ્કત્વનિવૃત્તિઃ ॥

(અનુવાદ-વગતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી)

નિજાચાર્યવદાન્મોજ સ્થાપ્યતા સતત દૃષ્ટિ ।

તત્ત્વ એવ તત્ત્વીયાના મક્કલ મિદ્ધમેતિદિ ॥૧॥

આનાર્થ

હિરુણુ અત્રી ગતે થનાર ૬ એના ખ્યાલ આપીત હવે
 મદિર્મ તાપી માત્ર ૧૦ માર્ગ શ્રીકૃષ્ણ ૧૫૫૭૫ જાણે છે જાદિમુખ

તાથી બચવું હોય, દારમધર્મને સદૃજ ધાતુ આંચ આપવા દીધા
 મિત્રાથ પ્રભુ પ્રસન્ન કવ્વા હોય તો આપણા આચાર્યચરણકમલને
 હૃદયમાં ધ્યાપો. આપણા ગમે તેવા દોષદોષનું દહન કરીને પ્રભુની
 માથે મગધૂત ગાંઠ-સંબંધ બાધી દેનાર આપણા શુરુ શ્રીમદ્દાપ્રજ્ઞ-
 ઝના ચરણકમલને હૃદયમાં પધરાવો. અને તે કાર્ય જો થઈ ગયું
 તો પછી ખીલું કાઢ કરવાનું રહેતું નથી. જે તતીય છે, તેને તો
 શ્રીમદ્દાચાર્યચરણના દર ગાથાથી સર્વ ભદ્ર થાય છે. શ્રીમં
 કાંઈ માંધેનો તેને કન્દાં પડતાં નથી, દવિવઃ સ્વારામભાષ કહે છે
 કે, 'શ્રીમદ્દાપ્રભુનો ભગ બગેસોં, એજ અન્માશ્રય' એટલા માટે
 શ્રીમદ્દાપ્રભુમાંજ દૃઢ ભથ્થામ રાખવો એ તતીયનો મુખ્ય ધર્મ છે. ૧.

મદ્ગઃ સત્તમેવ મદ્ગ વિવેચો નામતાં ક્વચિત્ ।

સત્ત્વજ્ઞો હરૌ બુદ્ધિરમત્સદ્ગાદિ ગૃહાદિષુ ॥૨॥

મગ કરવો તો મત્પુરુષનોજ કરવો. મંગ પણ મનપુરુષનોજ
 થાય એવી પ્રાર્થના કરવી. કેમકે મત્પુરુષો સંજોગને દરનાગ છે.
 આસત્પુરુષોનો સમાગમ કદાપિ ન કરવો મત્પુરુષોના મંગથી પ્રભુમાં
 બુદ્ધિ થાય છે. દુષ્ટ પુરુષોના મંગથી ગૃહાદિમાં આત્મકેતિ થાય છે.
 વસ્તુતઃ તો શ્રીમદ્દાચાર્યચરણમાં ગનિ રાખવી એજ મુખ્ય કર્તવ્ય
 છે. જના તે કાંઈજાણથી ન્યૂન થાય તો શ્રીમદ્દાચાર્યચરણની આશા
 પ્રમાણે તાદશ ભગવદીયો માથે મંગગ કરવો. એવા તાદશ ભગ-
 વદીયોના મંગથી એ ભગવદીયના પરમ પ્રેમ પ્રભુમાં પ્રેમ
 થાય છે. જીવનપથ હોય તેજ જીવનવે છે. રંગાવત્તઃ હૃદયનોજ
 રંગ અન્ય ચરકન હૃદયને રંગે છે, પ્રભુપ્રેમ સુવાગિનનાજ મંગથી
 હિન્દિતિત્તર સુગંધનો પાગ વાગે, ખત પગેનો, આનુરાવેગીનો મંગ

કરવાથી તેવીજ શુદ્ધિ થાય છે. તેજી માત્ર ક્ષિત્તોદર પરાધર્મ
 દેવાથી તેમનો અમાગમ ને એવો શ્વરૂપ (૧) નિવરે ! એજ કે
 આ પછે પણ તેવાજ પ્રપંચાચક્ત બની જાય. ૨.

અમન્નન્તુ વિજાતીયા મતિમન્તો નિજા અપિ ।

મન્તો હરો રતિયુના હદામીનાસ્તદાશ્રિતાઃ ॥૩॥

અમન્ન પુરૂષો વિજાતીય છે. તેનો આશ્રય ભલભલા સત્પુરુષોને
 પણ હોવાની કે છે. તે ગામ્ધાર્જુનો દિસાજ શો ? સત્પુરુષો નિર્ગ-
 પ્રમુખા છે, શુદ્ધિમાન છે, તેઓ પ્રમુખો પ્રસિદ્ધ મરાજનારા છે, તેપણ
 તેઓ જો વિજાતીય-જુદી જન ॥ ખસ પુરૂષાના અમાગમમાં આથી
 જાય તો અવશ્ય તેઓ પ્રમુખેમણી. પ્રમુખેવાથી ઉગમીન બની જાય,
 નિંદના મદયાગથી વિમુદ્ધ પડેલું મિંદન જન્મ્યું શિષ્યાજવાના દેવામા
 બળાને જેમ ધોનાનું ગરબ બુધી જાય છે, તેમ આરા અમાગમનો
 પામ જમ્મી એમનો નથી પરંતુ આરાન દુઃખગની અમર તો મોટા
 મોરાગોને પણ જમ્મીથી થઈ જાય છે, માટે તેથી આવધાન
 રહેવું ૧.

સ્તમાર્ગાય પગે ધર્મો દરિસેવા નિરન્નરમ્ ।

કલ્પસ્પતયા ક્ષાત્વા વિધેયા મન આદિભિઃ ॥૪॥

સ્વમાર્ગનો-મીમંસાપ્રબુદ્ધિ દેવમંદિર કિપર પંચ અનુકર કરીને
 પ્રકટ કરવા માર્ગનો મુખ્ય ધર્મ પ્રબુધેવાજ છે. ને પણ નિગંતર ક્યાં
 કરવી. શરૂઆતમા તનુજા અને વિચલન એવા, દ્રવ્યથી અને દેહથી
 નિગંતર કરવી એ એવાજ પંચ શ્વરૂપ છે, એન માનવું. દર
 નિશય સાખવો કે, આ એવા શિષ્યાય બીજું મંત્ર કિતમ દેવ છે

નાદિ. ગોલાદિક પથ્ય તુરંત છે, એ સેવા કન્તી સિધ્ધિમા જે અમંદ
 આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવો અન્યન નથી, માટે તેજ સિધ્ધિમા રહેવું
 એજ પરમ શ્વરૂપ છે. તે સેવા મન વગેરેથી કઢવી, માનસિક એવા
 કરવી મન વગેરે સર્વ દન્દ્રિયમણ્ડ અને દેહ વગેરે પરિક્ષા
 મેલોપયોગી બનાવેલા પ્રજ્ઞની મેલા નિના તેનો બીજો કેકાણે વિનિ-
 યોગ ન થાય તેની ખામ સંભાળ રાખની તતુગત વિતત્ત સેવા
 કરનાં કરનાં મનથી મેલા જે પરમ શ્વરૂપ છે, તે મિદ્ધ થાય છે.
 પદ્ધતી બને મેલા વેળાએ સેલોપયોગી પદ્ધતીનો મહાત્ અનુભવ
 નથી થતા, માનથી સેવા મિદ્ધ થતા દષ્ટિજ અવલક જાય છે,
 પ્રજ્ઞને પદ્ધતિવાના મિદ્ધામનમા કે ગાદીમા બીનિક પદ્ધતી દષ્ટિગો-
 માં થતા નથી, પણ તે રમતે આક્ષાત્ શ્રીયમોદાજના હિમંગના
 દર્શન થાય છે જોડી રીતે અર્ચન અમલ ભગ આગ આલોકિક
 અનુભવથી અધિક દન અં દોષ મટે ? /

સદ્વાનુમહત્તિ કાર્યા નિગેદનજ્ઞેરપિ ।

સદ્ધિ સદ્ ભગ. કચ્છ દષ્ટાન્નં દ્વય વિગેન્ ॥૧॥

શ્રીમદ્વાચ્છુતી આજ્ઞાનુમાત્ ભગવદીયોડી મધે મના મર્વના
 નિવેદનનું અનુસંધાન કરવું, એ આજ્ઞા આપે નવગ્ન અથમા કરી
 છે એવા કોઈ વિગ્ધ ભગવદીયોનો સુભાગ્યે કરીને મનાગમ થમ
 જાય નો તેમની સાથે નિરંતર નિવેદનનું અમલ કરવું પોતાનું
 કહેવાતું સ્વરૂપ તુલગીદ્ધ લઈને, શ્રીમદ્ધિવરૂપનાજ દુષાખગયા
 પ્રજ્ઞને આપણું રૂપ છે, અને તેનો વિનિયોગ પ્રજ્ઞમાંજ મેલો બોધે
 તેમજ સ્વામી મેલને બોધાયલો નાનો મના નમે તેમ જર્ણવું બોધે

પગેરે અનુસંધાન નિવેદિતાત્મા ભગવદીયોના સમાયમથીજ રહે છે, માટે તેવાઓ સાથે નિરંતર નિવેદનનું સ્મરણ કરવું તેમ કાવાથી તેજ કાળે, તેજ પળે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમાં ખિરાળે છે. ૫.

શ્રીભાગવતમાવાર્થ શ્રવણં કીર્તનં તથા ।

સ્મરણં વા સદા કાર્યં બાહિર્મુચ્યનિવૃત્તયે ॥૬॥

૧૪મી બહિર્મુખતા ટાળના માટે એવાજ ભગવત્સેવાપરાયણ ભગવદીયોનાજ મુખારવિંદ્યથી શ્રીમદ્ભાગવતનો લાવાર્થ શ્રવણ કરવો. દમ્ભલીલાખિશિષ્ટ પ્રભુની નિત્ય નૂતન લીલાસનો અનુભવ તેવા ભગવદીયોના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલી વાણીથીજ થાય છે. ભગવદીયાનો સાક્ષાત્કાર કરીને ગાયકા અષ્ટમખાદિ મહાનુભાવીઓના દેનાયમ પદોનું કીર્તન કરવું. અને શ્રવણ કરેલી શ્રીમદ્ભાગવતોક્ત ભગવત્લીલા અને કીર્તન કરેલી ૧૨મ ભગવદીયોની 'નાણીનું' અદ્ભુત સ્મરણ કરવું. બહિર્મુખતાની નિવૃત્તિ એથીજ થાય છે. આ મિવાય બહિર્મુખતાથી બચવાનો બીજો ઉપાય એકે નથી ૬.

૪૯. ॥ ભગવત્પ્રકૃતિવર્ણનમ્ ॥

શ્રીપશોદોત્સહ્ગલાલિતઃ કુમારવ્યાઃ શ્રીકૃષ્ણ પ્તાદશો રસરુપ
રતિ જ્ઞાત્યા સેવા કર્તવ્યા । સેવા તુ સ્વામિનો યત્સમયે પદપેક્ષન્તે

तदेव समर्पणोपमम् । यथेच्छा तथा क्रियते तदा सिद्धिर्भवेत् । एतज्ज्ञानं
 जीवानां स्वतो दुर्लभतरं तथापि श्रीमदाचार्यप्रकटितसंवारोतिमवलोक्य
 मनसि भगवत्प्रीतिर्भावनीया । तत्र प्रथमं प्रमुदयापूर्णः । सर्वथा भक्त-
 दुःखं ज्ञायते । अत्यन्तनिःशङ्कः । लोलातिरिक्तं किमपि न ज्ञायते ।
 स्वजनमात्रेषु परिचितः । अन्यत्किमपि न ज्ञायते । क्षणेपि सन्तोषं
 प्राप्नोति । क्रोधः स्थिरीभूतो न भवति । सम्बन्धिवाक्यं परिपालयति ।
 परमादारोस्ति । किमपि दातुं न विचारयति । तस्य सर्वत्रोत्तमत्वम् ।
 स्वजनपक्षपातपूर्णः । लोलासुनिमग्नः । शोकमस्तब्धयतो दूरीगच्छति ।
 “शोकप्रस्तं मनं दृष्ट्वा कृष्णो गच्छति सत्यम्”मिति वचनात् । प्रनजनेषु
 सदा निरुद्धः । यथा बालः केनापि परिचिनो न भवति तद्विना भक्षणं
 न नियते रुदनं कुरुते तथा भक्तिमार्गीयैः स्वजनैः परिचिनोस्ति ।
 अन्यत्किमपि न ज्ञायते । अङ्गीकृतजीवानां धर्मार्थकामानां विधातं
 कृत्वा स्वस्वल्पदानं दत्त्वा स्वस्मिन् प्रीतिमुत्पादयति । यथा बालकः
 स्नेहं दृष्ट्वा उन्मङ्गले समायाति हास्यं करोति क्रौडति एवं कृष्णोपि
 विज्ञेयः ॥

७५३१—श्रीमद्भक्तप्रसादसूक्तस्य श्रीकृष्णस्य स्नेहादृष्ट-
 ०५३५ ॥ श्रीमद्भक्तप्रसादसूक्तस्य श्रीकृष्णस्य स्नेहादृष्ट-
 ३३ तेन समर्पणं, श्रीमेव ते प्रकारे श्रीकृष्णस्य स्नेहा तेन
 प्रकारे वर्णीयं तेन सिद्धिं याव आ गान उपने स्वतः अपुं अनीन
 अशङ्कं छं, तथापि श्रीमद्भक्तप्रसादसूक्तस्य श्रीकृष्णस्य स्नेहादृष्ट-
 ३३ तेन मनसा भगवत्प्रीतिं भावना करणी.

વિષય:—પ્રજા દયાપૂર્ણ છે. સર્વથા બદલદુઃખને ભાલે છે. અસન્તાનિકટગમ્ય છે. સીધાતિરિક્ત કાંઈ પણ જાણતા નથી, ત્રગ્-જનમાત્રમાંજ પરિચિત છે. અન્ય કાંઈ પણ જાણતા નથી. ક્ષણમાત્રમાંજ સન્તુષ્ટ થાય છે. ક્રોધ સ્થિર મતોજ નથી. સમ્યન્ધીના વાક્યનું પરિપાલન કરે છે. પરમ ઉદાર છે, કાંઈ પણ દાન કરવામાં વિચાર કરતા નથી અર્થત્ર તેમનું ઉત્તમત્વ. સ્વચ્છન મતિ પક્ષપાત-પૂર્ણ છે. સીધામાં નિમગ્ન છે. શોકઅસ્ત ઉદયથી દૂર રહે છે, કારણ 'શોકઅસ્ત જનને ભોધને જાકૂ'નું ફરજ બાધ છે' ઇલાદિ વચન છે. શ્રીમજ્જિમમાં સદા નિરુદ્ધ છે. જેમ જાણક જેનાથી પરિચિત ભોધ એના વિના ભક્ષણ કરતો નથી રદ્ધન કરે છે તેમ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ-માર્ગીય સ્વજનોથીજ પરિચિત છે, અન્ય કાંઈ જાણતા નથી. આહ્વીકૃત શ્રવેના ધર્મ અર્થ અને કામ ફર કરી સ્વસ્વરૂપદાન કરીને સ્વસ્વરૂપમાં પ્રીતિ ક્રિપણ કરે છે.

ઉપગંહાર:—જેમ જાણક ગોદ ભોધને ઉત્તમગુણ આવે છે, દાસ્ય કરે છે, ક્રીડા કરે છે, આ પ્રકારે કૃષ્ણપ્રકૃતિ બાળ્યની.

૫૦. કથાશ્રવણવાધકનિર્ણય: ॥

जीवे हि त्रिविधा शक्तिर्विद्यायास्तु वर्तते ।

कार्यत्रयाय सततं निद्राचिन्नेन्द्रजालना ॥१॥

અવિદ્યાનાં ત્રણ કાર્ય સિદ્ધ કરવાને માટે નિદ્રા, ચિન્તા અને ઈન્દ્રિયસત્તા એવી ત્રણ પ્રકારની અવિદ્યાની શક્તિયો હવે વિશેષમેશા રૂઢેલી છે. ૧.

સકલેન્દ્રિયવૃત્તીનાં નિદ્રા ચેતસિ ચો લયઃ ।

તત્ર ચિત્તેન સૂન્યન્તે પદાર્થાઃ સ્વાપ્નિકાઃ પરે ॥૨॥

ચિત્તમાં ઇન્દ્રિયોની બધી ધૃતિરોનો લય થઈ જતો, તેનું નામ નિદ્રા, આ નિદ્રામાં બીજા સ્વપ્ન સૂચનથી પદાર્થો ચિત્તપટે ઉત્પન્ન થાય છે. ૨.

બાહ્યવૃત્તિનિરોધાત્મા સ એવ સ્વાપ ઉચ્યતે ।

મનસાપિ લયઃ પ્રાજે સુષુપ્તિરિતિ ચોચ્યતે ॥૩॥

આમ બહારની વસ્તિયોનું જોખા રોકાણ થઈ ગયું છે, તેવી સ્થિતિને સ્વાપ કહેવામાં આવે છે. પ્રાજ એવા પુરુષમાં મનનું પણ વિલીન થઈ જતું, તેને સુષુપ્તિ કહેવામાં આવે છે. ૩.

આન્દાનુમવન્તત્ર પ્રત્યભિજ્ઞાનબોધિનઃ ॥૩૬॥

આ સુષુપ્તિમાં જ્ઞાનદશાને ક્ષીમે જાગૃત થયેલો જ્ઞાનન્દનો અનુભવ રૂઢેલો છે. ૩૬

અજ્ઞાનહેતુર્નિદ્રા સ્યાચિન્નાન્યક્ષાનકારણમ્ ॥૪॥

નિદ્રા એ અજ્ઞાનના કારણરૂપે રૂઢેલી છે; જ્યારે જુદા પ્રકારનું જ્ઞાન થવાને કારણે ચિન્તા રૂઢેલી છે. ૪.

અન્યથાજ્ઞાનહેતુસ્તુ પ્રોક્તા તેન્નન્દ્રજાલતા ॥૪૬॥

જેનાથી હિ ૧૮૪૪ પ્રકારનું—અવળું જ્ઞાન થાય, તેનું નામ તે
 ઇન્દ્રીક્ષતા છે, (જેની ૩ છીપમાં રૂપાની આવે) ૪૩૩.

અજ્ઞાનમન્યવિજ્ઞાનમન્યથાજ્ઞાનમેવ ચ ॥૧॥

કાર્યત્રયમવિદ્યાયા જીવં એવેતિ નિશ્ચયઃ ॥૧૩॥

અજ્ઞાન, બીજાનું જ્ઞાન અને ઊંચટા પ્રકારનું જ્ઞાન, આ ત્રણ
 જીવને વિશે અવિદ્યાનાં કાર્ય છે, એમ નિશ્ચય બાલુલો. ૫૩૩

તત્ર કૃષ્ણકથાલીલાગુણરૂપવિબોધકૃત્ ॥૧૬॥

અજ્ઞાનहेतुतां निद्रा शक्तिः स्यादविरोधिनी ॥૧૬॥

નિદ્રા એ જ્ઞાન જ્ઞાનનો અભાવ, એટલું જ કરતી હોવાથી જો
 તેથી મીઠુંખુશ્કાંતની કથા, કીકા, યુધ્ધ અને કપનો વિશેષ બોધ
 (નિદ્રાની એકાદશીમાં) રૂંધેલો હોય તો તેથી નિદ્રા કાંઈ બાધક ન
 મળી મહાય ૬૩૩.

यदा प्रत्यर्थिसम्प्राप्तौ बाधायोत्तिष्ठते रिपुः ॥૭॥

तथा निद्रा कथायास्तु बाधायोत्तिष्ठते क्षणात् ।

अतः कृष्णकथाश्रोता निद्रान्ते जायते नरः ॥૮॥

જે પ્રભાણે શત્રુ માર્ગમાં પ્રાપ્ત થતા તેનો શત્રુ તેને અડચણ
 કરવાને ખડા થાય છે, તે પ્રભાણે નિદ્રા કથા માત્ર મારે કયામાં
 બાધ કરવા ખડી થાય છે, નિદ્રા પૂરી થઈ જતાં મનુષ્ય પ્રજ્ઞાના
 કથાનું શ્રવણ કરનારો થાય છે. ૭-૮.

यथा निद्रानिद्रास्तु लोके क्लेशेन चिन्तया ।

तथा संसारसन्तप्तध्वने कृष्णचिन्तया ॥९॥

अतः परोक्षिच्छुक्तयोर्न सामूह बाधिका क्वचिन् ॥१०॥

શોકિક કાષોની સ્થિતિમાં માન્યને કાંઈ ક્લેશ થયા હોય કે કાંઈ ચિન્તા થઈ હોય તો તેથી નિદ્રા જોડી જાય છે. તેજ પ્રમાણે સંસારથી સન્તપ્ત થયેલા જીવને અવ્યક્ત સમયે પ્રભુવિષયક વિચાર આવતાં નિદ્રા જોડી જાય છે. આથીજ ભાગ્યવતઃના ઉપદેશ અને અવલોકનને આનુકૂળે શ્રીગુરુદેવજી અને રાજા પરીક્ષિતને (માન દિવસ પર્યન્ત) નિદ્રા કળાય પાત્ર અડચણ કરનારી થઈ નહીં. ૬૬.

इदानीन्तनलोकानां न संसारोऽस्ति दुःखकृत् ॥१०॥

कृष्णचिन्तापि नैवास्ति ततो निद्रा हि बाधते ॥१०॥

અસારનાં મનુષ્યોને સંસાર પણ કાંઈ દુઃખ કરનારો નથી; કે તેઓને પ્રભુ વિષયક કાંઈ વિચાર પણ હાંતો નથી. એથી કરીનેજ નિદ્રા અડચણરૂપ અર્ધને પડી છે. ૧૦૬.

तथा विमोहिताः कृष्णकथामाकर्णयन्ति हि ॥११॥

अत एव न विज्ञानं जायते सर्वतो हरेः ॥

ततः संसारसंसक्ता भ्रमन्त्यामूतसम्प्लवम् ॥१२॥

એ નિદ્રાથી મુગ્ધ થયેલા મનુષ્યો પ્રભુની કથાનું અવલોકન કરી શકતાં છે; તેથી કરીને તેઓને પ્રભુવિષયક સર્વદેશી વિશેષ જ્ઞાન

યદ્ નથી; અને તેથી સંસારમાં જ જોને આસક્તિ છે, તેવાં તે મનુષ્યો પ્રલય સુધી જન્મમરણના ચક્રમાં લાગ્યા કરે છે. ૧૧-૧૨

તસ્માદ્વિરાગં સમ્પાદ્ય દૃઢં ગૃહ્ણનાદિપુ ।

આર્તિં ચ કૃષ્ણપાદાઙ્મદર્શનસ્પર્શનાર્થિકામ્ ॥૧૩॥

કૃષ્ણાતિરિક્તસંસારે દુઃખચુદ્ધિ ચ સર્વથા ।

આનન્દભિન્ને શ્રોતવ્યા કથા કૃષ્ણસ્ય સર્વદા ॥૧૪॥

માટે જ હર, ધન, વગેરેમાં દૃઢ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી, શ્રીકૃષ્ણ-
નંદનના ચન્દ્રકમલના દર્શન અને સ્પર્શની ઇચ્છાવાળો તાપ કલેશ
મેળવી અને કૃષ્ણ જોમાં નથી, તે અહ-તામમતાત્મક સંસારમાં એ
દુઃખરૂપ છે એવી દરેક રીતે મમત ડેળવી જોનો આનન્દ તિગેદિત
થયો છે, તેવા છવે હમેશા પ્રભુની કથા સાંભળવી. ૧૩-૧૪.

તદા નિદ્રાદયો દોષા હુન્તે પ્રવલાત્મનઃ ।

શ્રોતૃન્નૈવ હિ વાધન્તે નિ.સારા ઇવ શત્રવઃ ॥૧૫॥

આ પ્રમાણે જો કે કથાશ્રવણ કરવામાં આવે તો જે પ્રમાણે
હીનબળ ગતુ કાષ્ટપણ અડચણ કરી શકે તો નથી તે પ્રમાણે પ્રબળ
હો આત્મા જોનો વેદ્ય શ્રોતાજનોને દુર્બળ એવા નિદ્રા વગેરે દોષો
કાષ્ટપણ અડચણ કરી શકતા નથી. ૧૫.

૫૧. સત્સંગનિર્ણયઃ ॥

(અનુવાદકઃ—વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી)

કૃપાપીપ્પાનાનર શ્રીદરિગયપ્રભુએ અંગીકૃત શ્રવે ઉપર ત્યા વિચારીને સામ્રાજિક નિગૂઢ મનોને સ્પષ્ટ અને સરસ ભાષામાં નિરૂપણ કરનાર અનેક ગ્રન્થો પ્રકટ કર્યા છે; એ અનુભવીઓને વિદિતજ છે. અત્યાર સુધીમાં તેઓશ્રીના લગભગ સત્તાસો નાના મોટા ગ્રન્થો પ્રકટ થઈ ગયા છે; પરંતુ અપ્રસિદ્ધ માલિક તરફ જ્યારે દષ્ટિ કરવામાં આવે છે ત્યારે જાણ્યા વિના નથી રહેતું કે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલું માલિક ને માત્ર એકચતુર્થ ભાગજ છે. તેઓ શ્રીના ગ્રન્થોનો પરિચય કરાવવો અને તેની પ્રશંસા કરવી એ કાર્ય હવેમામર્થની સીમાથી દૂર છે. એટલે તે વિષે મીનજ ઉચિત માનીને તેઓના વચનામૃતનું પાન ભગવદીયો કરો એટલી વિનંતિ કરું છું:

यथा जलं तु प्रसृतं सर्वत्रैव च तिष्ठति ।

अत एव प्रयत्नेन लभ्यते खननादिना ॥१॥

प्रयत्ने तारतम्यं च दृश्यते भूमिभेदतः ।

कचिच्छीघ्रं प्रकटति क्वचित् कालेन भूरिणा ॥२॥

यत्नेन कूपवाण्यादितङ्गादिषु लभ्यते ।

क्वचित् यत्नविरहेऽप्यस्ति नद्यादिषु स्वतः ॥३॥

उभयत्रापि यस्त्यक्ता सर्वं तत्रैव तिष्ठति ।

तस्य तत्सुलभं તત્ર કૂપે કશ્ચિત્ ધ્રમોઽપિ હિ ॥૪॥

નશાદિપુ સ્વતઃ પાનમશ્રમેણૈવ જાયતે ।

યો ન તિષ્ઠતિ તદ્દેશે પરિત્યજ્ય મૃશાદિકમ્ ॥૫॥

મવેત્તદુપયોગાય ઘટાદિસ્થિતમેવ હિ ।

તત આનીતમપ્યેતદ્યોગ્યે પાત્રે ચ તિષ્ઠતિ ॥૬॥

તત દૃવ સમસ્તાનામુપયોગઃ પ્રસિધ્યતિ ॥૬૩॥

ભાવાર્થઃ—જે વિષયનું આ અન્યમાં પ્રતિપાદન કરવાનું છે, તે વિષયને રૂપરૂ રીતે સ્થગવવા માટે આપેલાં જલનાં ઉદાહરણનું ૧॥ સ્લાકથી વિસ્તારપૂર્વક અન્યકર્તા વિવેચન કરે છે. પ્રથમ દષ્ટાન્તના મર્થ અંશે ગતાવીને પછીથી પ્રસ્તુત વિષયનું તેની સાથે સામ્ય નિર્દેશીને સ્પષ્ટીકરણ કરવામા આવશે.

જલ રાત્રે રથયે પ્રવેશું છે અને સર્વ રથયે રહે છે. એથીજ ખનન (ખોદવું) વગેરે પ્રયત્ન વડે પ્રાપ્ત થાય છે. જલને ગેળવવા માટે કંવામા આવતા પ્રયાસમાં કેટલીક વિસફલતા રહેલી નેવામા આવે છે, તે પૃથ્વીના ભેદથી, અર્થાત્ કઠિન અને પેાથી જમીનના પ્રમાણમા ખોદવાનો પ્રયાસ વધારે અને થોડો અનુભવાય છે. કાંઈ ટેકાણે થોડાજ પ્રયત્નથી—જલદી જલ પ્રાપ્ત થાય છે. કાંઈ ટેકાણે ઘણો સમય વીત્યા પછી જલ પ્રકટ થાય છે. થોડા પ્રયાસથી અર્થાત્ અંદરથી જહાર કાઢવા જેટલાજ યત્નથી, કૂવા, વાવ, વગાવ

૧. જલ પંચમહાભૂતોમાનું ચતુર્થ મહાશુદ્ધ હોવાથી સર્વ રથયે વ્યાપ્ત છે. વાયુ, પૃથ્વી વગેરે જેમ વ્યાપ્ત છે, તેમ જલ પણ કાંઈ રથયે સમૃદ્ધિ થો ટાંઈ રથયે પરમાણુરૂપે વ્યાપ્ત છે.

વગેરેમાથી જલ મથી શકે છે દોષ દેહાણે તો મહેનત વિનાજ
 સ્વતઃ જલ મથી શકે છે, જેમ કે નદી વગેરેમા કૂપ અને વાય
 વગેરેમા પ્રયત્ન-વધાઈ મહેનત છે, તથાજ વગેરેમા યત્ન- યોગે શ્રમ
 ને; તે બન્ને છોડીને જે નિર્ગત નદી વગેરેની સમીપમાજ રહે
 તેને વિના શ્રમે જન્ય મહે અને ધણુજ સુવલ્લ મધ પડે. કુવામાથી
 જલ પ્રાપ્ત કરવામા કાર્ષક શ્રમ પણ છે, પરંતુ નદી વગેરેમાથી તો
 પરિશ્રમ વિનાજ યત્ન જલપાન મધ રહે છે જે પુરવા મુદ્દ વિગે-
 રેના ત્યાગ કરીને શ્રમ વિના જલ પ્રાપ્ત કરી રહે તેવા દેશમા નથી
 મહેતા, તેઓના ઉપયોગમા ઘટાનિકમા નદી જલ આવે છે, તે
 પણ શ્રમ વિનાજ, જે કે તે જલ નદી વગેરેમાથી લાવવામા આવ્યું
 છે, પરંતુ તે યોગ્ય-શુદ્ધ પાત્રમા હોય તોજ તે ખપમા આવે છે
 એથી મંગલત જમનો ઉપયોગ સિદ્ધ થાય ન. ૧-૧૩

तथा ब्रह्म व्यापकत्वात्सर्वत्रैव हि तिष्ठति ॥७॥

જ્ઞાનિના તત્ પ્રયત્નન પ્રકટીભવતિ સ્વતઃ ।

સુવેદો ચ તથા કાલે સત્યાદાવરૂપયત્નત ॥૮॥

અન્યથા મૂયસા કાલે શ્રમેણાવિર્ભવેત્ પુનઃ ॥૯॥

બાવાર્થ:—તેરીજ રીતે જલ પણ વ્યાપક હાવાથી ખલ દેગણે
 મહે છે જેમ જલ મરું મથમે છે, તેમ જલ પણ અર્વજ વ્યાપક છે,
 ધણો પ્રયાસ કરવાથી જેમ જલ પ્રકટ થાય છે, તેમ ધણો યત્ન
 કર્યા પછી જ્ઞાનીઓ સમક્ષ તે જલ સ્વતઃ પ્રકટ થાય છે. કદિન
 અને પોચી પૃથ્વીના પ્રમાણમા વધતો ઝોઝા પરિશ્રમ જન્યને માટે
 કનો પડે છે, તેમજ જલને માટે પણ મારો દે* અને સામકુગ

વગેરે સારા સમય હોય તો થોડો પ્રયાસ વેળો પડે છે; અને દેશ-કાલ સારા ન હોય તો ઘણો કાલ વીતે છે અને શ્રમ પણ ઘણોજ થાય છે; ત્યાર પછીજ તે બ્રહ્મ પ્રકટ થતું જણાય છે. ૭-૮૩

भक्तानां स्वेच्छया दृष्ट्वा यशोदादिषु तद्गतः ॥९॥

ततो भावेनानन्दनं न प्रयत्नोऽस्ति कश्चन ।

तत्रापि ये त्यक्तगृहास्तेषां तिष्ठति रुन्निधौ ॥१०॥

ભાવાર્થ:—૬૫ વગેરેનાં જસની પેઠે જાનીઓને પ્રભુ અત્યંત પ્રમતથી મળે છે, એમ સિદ્ધ થયું. હવે ભક્તોને મારે નદી જસપત સ્વેચ્છાથીજ શી યશોદાજી વગેરે યજ્ઞસ્નાઓમા પ્રકટ થાય છે, એમ નિરૂપણ કરે છે. જેમ નદીનું જલ સ્વતઃ છે, તેમ ભક્તોના ઉદ્ધાર મારે પ્રભુ પોતાનીજ હસ્થથી શી યશોદાજી વગેરેમાં ભાવરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામે છે. તે પ્રકટ થયેલા પ્રભુને હૃદયમા અથવા બહાર પધરાવવા ને પણ ભાવથીજ; તેમા કાંઈ પ્રયત્નની જરૂર નથી. જેમ નદીનું જલ સેવામા કૃપા વગેરે બીજા જલાસથો જેટલો પરિશ્રમ નથી, તેમજ નિન્નન'દાનાર્થ પ્રકટ થયેલા પ્રભુને જાવથીજ હૃદયમાં અથવા બહાર પધરાવતાં થોડો પણ પરિશ્રમ સાગતો નથી. તેમાં પણ જે સોડો ગૃહનો ત્યાગ કરીને નદીની સમીપમા વસે છે, તેઓને જેમ જલ સુપ્રાપ્ય છે, તેમ જેઓ ગૃહાર્દકનો ત્યાગ કરીને અલ્યાપ્ત થઇને રહેલા છે, તેઓનાં તો એ ભાવાત્મક પ્રભુ સન્નિધાનમાં રહે છે. ૬-૧૦

ज्ञानिनां व्यापकत्वेन हृदयस्थो बहिर्बहि ।

अतो ध्यानादिना कश्चित् श्रमस्तत्र न विद्यते ॥११॥

મક્તાનાં માવરૂપેણ વહિરન્તશ્ચ તિષ્ઠતિ ।

અતો ન તેષાં ધ્યાનાદિશ્રમ કશ્ચિન્નપેક્ષિનઃ ॥૬૦॥

ભાવાર્થ — અલ્પ સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ માનીને યાત્રી ભેડો અનેક સાધનો કરીને તેને પ્રાપ્ત કરે છે; પરંતુ વ્યાપકરૂપ ભાવનાથી પ્રભુ તેના હૃદયમાં પરાયે ડ, પણ બહાર પધાન્તા નથી હૃદયમાં તે માત્રી કેવે નિર્ગળતાજ હોવાથી યાત્રી એાને બહુશ્રમ કરવો પડતો નથી અર્થાત્ ધ્યાનધ્યાનરૂપિણી બહુ શ્રમની જગ તેઓને નથી, એમ તેઓ યાત્રી થઈ ગયેલા કે બાકીના પ્રભુ તે ભાવરૂપ હોવાથી ભાવરૂપ કેવે અદ્ય રાને બહાર નિર્ગળ છે; એટલે શાસ્ત્રેને પણ જ્ઞાન વગેરે કરનારાં કોઈ પણ શ્રમ નથી ૧૦

અચક્તભાવના યે તુ જ્ઞાનિનમ્નં તુ દૂરગા ।

તૈષાં ચૈત્ કશ્ચિદાગત્ય પાપયૈત્ પ્રાપ્યતે તદા ॥૧૨॥

અતસ્તૈષામન્યજીવાધીનતા સર્વદૈવ હિ ।

ભાવાર્થ — વ્યાપક અને હૃદયમાં નહેલા પ્રભુને યોગ્યતા અવ્યક્તની ભાવના જે યાત્રીઓ કે ડ, તે દૂર જનારા છે, અર્થાત્ અમીપમાં ગ્રહેલા સુપ્રાપ્ત ગદીજવને લઈને દૂર ગ્રહેલાના ક તેઓને કોઈ જન લઈ જઈને પપ તેજ નેઓ જલ પ્રાપ્ત કરી ચકે, નહિ તો નહિ અવ્યક્ત વ્યવસ્થાવર્તે, અવ્યક્ત હિ ગતિર્નુન ઇલાદિ બગવદ્વાક્યાનુમાર અવ્યક્ત ॥ ભાવનાનાળાઓને દુ ખજ પ્રાપ્ત થાય છે, માત્ર તેઓને યાત્રા આપનાર મતે તેજ તેઓ દેકાળે આવે એ કાંઈથી તેઓ નિંતર બીજા શ્રેણે આધીન બનીને નહેલા હોય છે ૧૨

ગૃહસ્થિતાસ્તુ યે મક્તાસ્તેષાં સાન્નિધ્યદૂષણાત્ ॥૧૪॥

અતો હરિર્યેષુ તિષ્ઠેદ્યોગ્યેષુ સ્વજનેષુ હિ ।

તત્સાન્નિધ્યે સદા કૃષ્ણઃ સ્વોપમોમાય જાયતે ॥૧૫॥

કૃષ્ણાશયૈવ દુઃસ્થિત્વં તૃપ્યેવ તૃપ્યાવતામ્ ।

અન્યથાન્તઃ સદા યેષુ પુર્ણઃ કૃષ્ણો વિરાજતે ॥૧૬॥

શૃણૈઃ સેવાદિમિસ્તેષાં સતાં સતતસન્નિધૌ ।

સ્વોપમોમાય કૃષ્ણઃ સ્યાત્તદ્રાસ્યવિવરોદગતઃ ॥૧૭॥

વાક્યાર્થઃ—ગૃહ ત્યાગ કરીને નદીના સમીપમાં સ્થિતિ કરવાથી જેમ જલ સુખવા છે, તેમ ગૃહાદિનો ત્યાગ કરનારના સમીપમાંજ પ્રભુ ગિરાજે છે, એમ નિરૂપણ કર્યું હવે જોએ। ગૃહમાંજ રહે છે તેઓને ઉપદેશ છે. ગૃહમાં રહેનારા લોકોને સન્નિધિમાં-સમીપમાં રહેનારાઓના દોષ જલદી વળગે છે; તેથી તેઓએ જેમાં પ્રભુ રહેતા હોય, જેમના નેત્રમાં ગિરિવરધરણ્ય ઝળકવા હોય તેવા યોગ્ય સ્વજનોમાં, પોતાના જનોમાં રહેવું. એવા જગવદીપ સ્વજનોમાં રહેતા પ્રભુનો ઉપયોગ, અર્થાત્ પ્રભુના સ્વરૂપાનંદ પાન એ લગવદીયોના સન્નિધાનમાં રહેવાથી નિરંતર કરી શકાય છે. જેમ શુદ્ધ યદાદિક પાત્રોમાં હારી રાખેલું જલ પોતાના ઉપયોગમાં આવે છે, તેમ જગવદીયોમાં ગિરાજવા પ્રભુનો સ્વરૂપાનંદ તેમના સમીપમાં રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ગૃહમાં એવી રીતે નિવાસ કરતા કુળ પ્રાપ્ત થાય તે પણ પ્રભુની આજ્ઞાથીજ, જેમ તૃપ્યાવાળાઓને તૃપ્યાથી કુળ થાય છે; તેમ પ્રભુની લજન જેને લાગી છે, તેને કુળ પ્રાપ્ત થાય છે, તે

પ્રભુ ક્યારે મળે એવી આશાથી થાય છે, આ સમય ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યારે ગૃહમાં ઉપર જણાવેલા ભગવદીય સ્વજનો ન મળે ત્યારે, જેમકે ગૃહમાં જલ ન હોય અને તૃષા તો લાગી હોય અને પછી જેમ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ભગવત્સ્વરૂપાનંદનું પાન કરવાને છવ તથાગી રહ્યો હોય અને પ્રભુના સ્વરૂપામૃતનું પાન કરાવી શકે એવા યોગ્ય સ્વજન ન મળે ત્યારે ગૃહમાં સ્થિતિ કરનાં આવી રીતે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ખીજો માર્ગ પ્રભુ ઉપદેશે છે, આવું દુઃખ અનુભવી શક્તા ન હોય તેઓએ ભગવદીયોની સેવા કરવી. ભગવદીયો કેવા હોવા જોઈએ ? ભગવદીયો એવા હોવા જોઈએ કે જેઓમા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ અદ્વાનંદ પ્રભુ બિરાજતા હોય, તેવા ભગવદીયોના સમીપમાં નિરંતર રહેવાગી અને એવા વગેરે ગુણોથી તે ભગવદીયોના મુખારવિંદમાં પ્રવેશ થતા પ્રભુના સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરી શકાય તેવા ભગવદીયોના મુખમાંથી પર્વતની ગુફાઓમાંથી જેમ શીતલ જલજ નિરંતર ઝાંઝા કરે છે; અને તૃષાતુરોની તૃષાને, તાપથી તપેલાઓના તાપને ખુશ્કે છે, તેમજ ભગવત્સ્વરૂપામૃતનો આખંડ ઝાંઝા તે ભગવદીયોના મુખમાંથી નિઃસરે છે અને પ્રભુને મળવા ઇચ્છનારાઓના મનોરથો પૂર્ણ કરે છે.

तस्माद्भक्तियुतं भक्तिसाधकैस्तु गृहस्थितैः ।

तादृक्नसङ्गसंभवतैः सदा स्येयं ततो हरिः ॥ ૧૮ ॥

भवत्येवानुभूतस्तु नान्यथा सर्वथा भवेत् ।

ભાવાર્થ:—ઉપર કહેલાં કારણોથી ભક્તિથી યુક્ત અને ભક્તિના માધકોએ ગૃહમાં રહીને તેવા ભગવદીયોનાજ સંગમાં મદા રહેવું. એવા માર્ગમાં પ્રવેશ કરેલા ભગવદીયોએ અને સેવા મિદ કરવાને

કુન્દી રાખનારાઓએ ઉપર જણાવેલા મહાનુભાવી ભગવદીયોનોજ સત્સંગ કરવો; નિરંતર તેમની પરિચર્યા કરતા કરતાં તેમનીજ પાસે રહેવું. એમ કરવાથી પ્રભુનો અનુભવ થાય છે, અન્યથા કોઈ પણ ઉપાય કરવાથી ભગવદનુભવ તો નજ થાય.

भक्तिमार्गपरित्यागं भावेन विरहात्मकम् ॥१९॥

કૃત્વા યેઽવસ્થિતાસ્નેષાં જીવદેહેન્દ્રિયાદિષુ ।

ત્રવિષ્ટો ભગવાનંવ ભાવેન વિરહાત્મકઃ ॥૨૦॥

કોશવક્ત્ત્વચ્છરીરાદિ પ્રતિમેવ હરિઃ સ્વયમ્ ।

અતસ્તે ભગવદ્ગુણસ્તેષાં સદ્ગુણે હ્યપેક્ષિતઃ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ:—હર જનારા જ્ઞાનીઓને એ દોષ પ્રાપ્ત થતો હતો કે તેઓને કોઈ આવીને જલ પીવરાવી જાય અર્થાત કોઈ આવીને તેને સત્ય જ્ઞાન આપે તોજ તેઓનું કલ્યાણ થાય, માટે તેઓ ખીજા છવોને આધીન બને છે. આજ દોષ ભક્તિમાર્ગમાં પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે તેમાં પણ સત્પુરુષોના સંગનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે અને સત્સંગ વિના કોઈ પણ ઉપાયથી ભક્તિ સિદ્ધ થતી નથી, એમ ભાર દઈને કહેવામાં આવ્યું છે, ત્યારે સત્પુરુષો-ભગવદીયો પણ શુદ્ધ હોવાથી તેઓનો સંગ કરવાની આત્મંત આવશ્યકતા હોવાથી ભક્તિમાર્ગીયને પણ ખીજા છવોને આધીન બનવાનો પ્રસંગ આવ્યો; આ સંશયને મનમાં ધરીને તેનું સમાધાન કરે છે કે:—

ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ લેનારા ભગવદીયો ભગવદ્દર્શન છે. ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ ભાવપરે લઈ રાકાય છે. તે વિરહાત્મક છે.

દા જાણ રમણ પ્રેરેલ વાસિ જામિ મહા મુજા એ ૧૫ પ્રકરણોક્ત સંન્યાસ,
 પ્રભુના મદા વિપ્રયોગનો અર્થ ૬ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ભક્તિમાર્ગીય
 સંન્યાસ થયો કહેવાય. તેવો સંન્યાસ રચીકારીને જેઓ રહેલા છે;
 તેઓના શુદ્ધિ, ધર્મદ્રવ્ય વગેરેમાં સાક્ષાત્ વિરદવત્તાનલરૂપ ભાવવડે
 પ્રભુ પ્રવેશ કરે છે. પ્રભુ રસરૂપ દોવાથી સુંગર પળ સંયોગ વિપ્ર-
 યોગરૂપ દિલ્લાતમક, ૨ દોવાથી રસાતમક પ્રભુ ભક્તના દેહેન્દ્રિયા-
 દિમાં પ્રવેશ છે. ભક્તનાં શરીર વગેરે તો તરવારની ચ્યાન જેવાં
 છે. જેમ પ્રભુ આદાત્ પ્રતિગામાં સદુપ મૂર્તિમાં પ્રવેશ કરે છે અને
 તે રસરૂપજ અનુભવાય છે. તેમજ વિરદાતમક પ્રભુ બ્યારે દેહેન્દ્રિ-
 યાદિમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે ભક્તો ભગવદ્દુપ થઈ જાય છે, માટે
 નેઓનો સંન તો અવશ્ય કરવો અને તેમના આશ્રયથી શુદ્ધ
 આધીન બનવાનો દોષ નથી.

इति श्रीवल्लभाचार्यकृष्णामात्राभिकांक्षिणा ।

हरिदासेन विहितो मुदा सत्संगनिर्णयः ॥२२॥

શ્રીવલ્લભાધીશ્વરની કૃપામાત્રની અભિલાષા ધરાવનારા શ્રીહરિ-
 દાસ પ્રભુવર્થે આ અત્મંગ નિર્ણય આનંદવડે રચ્યો છે. કૃષ્ણા-
 વેગમન્નુ.

૧. આ દિવે વધારે જાણવાની ઇચ્છા રાખનારાઓએ શ્રીમદ-
 ભાષ્યનો દ્વિતીય વાંચવો.

૫૨ ગવોં સ્વરૂપવર્ણનમ્ ॥

૧

લસચ્ચલિત્પુચ્છાચ્છા ધૃતકર્ણાં મુક્તોપરિ ।

ઉત્તંગતોક્ષ્ણશૃંગાગ્રા ગાવો દિગ્વિષયાઃ કદા ॥૧॥

સુન્દર આકૃતિ પુચ્છના શુભાચાળી, મોઢા ઉપર જેણે કાન દેખા ધારણ કર્યા છે અને હંથા આભિયાળાં શીંગડાના અગ્રભાગ જેને છે તેવી ગાયોનાં દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૧.

વ્રજનાયમુલ્લાંભોજં પશ્યંત્યઃ સ્મિતસુંદરમ્ ॥

નિમ્બોલયંત્યો નેત્રાણિ ગાવો દિગ્વિષયાઃ કદા ॥૨॥

મરકલપાથી સુન્દર ક્રેવું જે વ્રજનાયનું મુખ કમલ, તેનું દર્શન કરતી અને આખોને પીઠી જતી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૨.

મૃષ્ણંત્યો વેણુમાનાનિ હૃદ્યંત્યશ્વેતનાપરમ્ ।

સ્પૃશ્યંત્યો હૃદિ ગોપીશં ગાવો દિગ્વિષયાઃ કદા ॥૩॥

વેણુનાં ગાનોને સાલળતી, જાન ભૂલી જવાય તેટલો આનન્દ પામતી અને શ્રીગોપીશને હૃદયમાં સ્પર્શ કરતી એવી ગાયોનાં દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૩.

ગચ્છંત્યશ્ચરણાંભોજચિહ્નમાર્ગે કાનનમ્ ।

મક્ષ્યંત્યસ્તૃણાનીહ ગાવો દિગ્વિષયાઃ કદા ॥૪॥

શ્રીધ્રજેશનાં ચરણકમલના ચિન્હના સગડ સગડે વનમાં જતી અને અહીં વનમાં ધાસ ચરતી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૪

હારુણંયંત્યો નામાનિ પતિગીતાનિ વૈણુના ।

દંતદદાવંત્વલા ગાવો દ્વિવિષયા કટા ॥૫॥

વેણુ વડે ગ્વાગી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના જવાયેલા નામેનું શ્રવણ કરતી અને દાંતે અર્ધો કરેલા મામવાળી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૫.

તિસ્મરંત્યઃ મ્જનાન્યાટિ માવયંત્ય સ્વયોગ્યતામ્ ।

સ્થાપયત્યઃ સ્વસન્નાધં ગાવો દ્વિવિષયા કટા ॥૬॥

પોતાની જાતિ નિગેરેને જૂથી જતી, પોતાની ગોમ્પતાનો વિચાર કરતી અને પોતાના અમ્મ-ધને પ્રમિદ્ધ કરતી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૬

ઉત્તમયત્ય શ્રવણે સ્થગયંત્યો ગતિ સ્વકામ્ ।

પિન્નાત્યો વૈણુપીયૂષ ગાવો દ્વિવિષયા કટા ॥૭॥

કાનોને ઉચ્ચ રાખતી, પોતાની ગતિને રોકી દેતી અને વેણુગાથી ઝગતા અમૃતનું પાન કરતી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૭

શરત્યશ્વેનસાસન્ના ગોવર્ધનગિમેન્તુણમ્ ।

ધાવત્યો વૈણુનાહૂતા ગાવો દ્વિવિષયા કટા ॥૮॥

ચિત્તપૂર્વક પ્રજુગા સસત એવી જિગિરાજ શ્રીગોવર્ધન પર્વતના ધાસને ચરતી અને વેણુનાદ વડે બોધાવાતા દોડી જતી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૮.

ષેષ્યંત્યો વિશેષેણ સદાર્તા ગોકુલાધિપમ્ ।

ષેષ્યંત્યોઽતિવાત્સલ્યાદ્ભાવો દર્શિવિષયા કટા ॥૧૮॥

મદૈવ આર્તિવાળી વિશેષે કરી શ્રીગોકુલાધીશને ચારે માન્ય
કરી વળતી અને અત્યંત વાત્સલ્યથી ચેષ્ટા કરતી ગાયોના દર્શન
મને ક્યારે થશે ? ૬.

નિજનાથકર્મભોજસંમાર્પિતનિજાનના ।

ગણ્યંત્યો ન દુઃખાનિ ભાવો દર્શિવિષયાઃ કટા ॥૧૯॥

પોતાના આત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજ્ઞના કરકમલથી જેના મુખે
પરમાળવામાં આવ્યા છે તેવી અને પોતાના દુઃખોને ન મળુકારતી
એવી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૦.

પ્રતિહસ્તયુગપ્રાસદૂર્વાદલમુલાવપુ ।

મજ્જયતો રસાભોધૌ ભાવો દર્શિવિષયા કટા ॥૨૦॥

પોતાના આત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજ્ઞના બન્ને કરકમલથી જેના
મોઢામાં ધ્રોણ આવી મળી છે તેવી અને રસના સાગરમાં પોતાના
દેહને તરબોળ કરતી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૧.

વિશંત્યસ્તૃણભેન વિર્ષિન ગહ્વર મુદા ।

રક્ષિતા ગોકુલેશન ભાવો દર્શિવિષયા કટા ॥૨૧॥

ધાસના લોભ આનન્દ પૂર્વક ગાદ વનમાં પ્રવેશ કરતી અને
શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ જેનું રક્ષણ કર્યું છે, તેવી ગાયોના દર્શન મને
ક્યારે થશે ? ૧૨.

પીત્વાનલં મલંભૂતં ચલાદાવાનલાત્સ્વતઃ ।

અવિતા રવિનાતરે ગાવો દ્વિગ્વિપયાઃ કદા ॥૧૨॥

બસપૂર્વક અતિ સમર્થ એવા અગ્નિનું પાન કરી યમુનાજીના તીર ઉપર દાવાનલમાંથી પ્રભુવડે બચાવવામાં આવેલી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૩.

પાયિતાં યમુનાતરે જોષિતાઃ સ્વદશા પુનઃ ।

પરીક્ષિતાં વ્રજપ્રેમ્ણા ગાવો દ્વિગ્વિપયાઃ કદા ॥૧૪॥

યમુનાજીના કાંઠા ઉપર (વિપ) જસનું પાન કરાવાયેલી અને ખાજી પોનાની દૃષ્ટિથી જીવતી કરવામાં આવેલી અને વ્રજના પ્રેમે જેની કસોટી કરવામાં આવેલી તેવી ગાયોનું દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૪.

સ્વનાયવદનાંભોજ દર્શનોત્કંઠયકાતરાઃ ।

વિસ્મરત્સ્વશરીરાધ્યા ગાવો દ્વિગ્વિપયાઃ કદા ॥૧૫॥

પોતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીના મુખકમલના દર્શનની ઉત્કંઠાથી એશિમાળી ધર્મ ગયેલી અને તેથી પોતાના શરીર વચ્ચેનું વિસ્મરણ ધર્મ ગયું છે તેવી ગાયોનું દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૫.

મણિમાલાધરેણ સ્વકરેણ ગણિતા મુદા ।

સ્મૃતપ્રિયાસ્વરૂપેણ ગાવો દ્વિગ્વિપયાઃ કદા ॥૧૬॥

જેણે પોતાની પ્રિયાના સ્વરૂપનું સ્મરણ કર્યું છે, તેવા મણિમાલા ધારણ કરનારા પ્રભુએ આનન્દપૂર્વક પોતાના દાસથી જેની ગણતરી કરી, તેવી ગાયોનું દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૬

અલૌકિકરસપ્રાપ્તિસાધનૈઃ કર્ણસંપુટૈઃ ।

સુધાધિકર્ણેર્ધુન્કા ગાવો દ્વિવિપયાઃ કદા ॥૧૭॥

અલૌકિક રસને મેળવવામા આધનૃપ અને અમૃતના સ્થાન-
૨૫ એવા કાનવાળી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૭.

પદ્મેક્ષણસંબંધલોલાલીના વ્રજાત્મના ।

વનાન્નિવર્તિતાઃ સ્વાર્થ ગાવો દ્વિવિપયાઃ કદા ॥૧૮॥

એકએક ક્ષમ્બની લીલામા તરવીન બનેલી એવી અને વ્રજના
આત્મારૂપ પ્રભુએ વનમાંથી પાછી વાળેલી એવી ગાયોના દર્શન
મને ક્યારે થશે ? ૧૮.

હરિણ્ય ઇવ નાદેન દૂરાટંતિકમાગતાઃ ।

નિચિતાશ્ચિન્નસ્થિતિપ્રાપ્તા ગાવો દ્વિવિપયાઃ કદા ॥૧૯॥

નાદથી દરિાણે બેગ નહક આવે તે પ્રભાણે (વેણુના
નાદથી અથવા પ્રભુએ કરેલા માદ્યા) દૂધથી નહક આવેલી અને
બાળે ચિનમા ચીતરાઇ રહેલી હોય તેમ નિચર થઇ ગયેલી ગાયોના
દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૯.

તમનૂત્થાય ચલિતા વલિતા વૃષભૈરવિ ।

લલિતા ગતિભિર્મર્ગિ ગાવો દ્વિવિપયાઃ કદા ॥૨૦॥

પ્રભુ જેવા ઉઠ્યા કે પાછળ ઉઠી નીકળી આવવા આડેલી અને
માઢેથી વીંટલાયેલી અને માર્ગમા હાવતા ચપાત લાસિલવાળી
ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૦.

વાદયંત્યઃ કંઠવટાં નાદંચંત્યોડ્યનુપુરમ્ ।

આહ્વાદયંત્યઃ સ્વપતિં ગાવો દ્વિવિષયાઃ કદા ॥૨૧॥

કપડામાં રૂદેલી ઘંટડીએનો રણકાર કરતી અને પગનાં ઝાંઝ-
રનો અપકારો કરતી અને તેમ કરી પોતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને
આનન્દ આપતી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૧૧.

ભાસયંત્યઃ સ્વશ્રૃંગાણિ સુવર્ણામરણૈઃ પુનઃ ।

લલાટપટ્ટિકાયુક્તા ગાવો દ્વિવિષયાઃ કદા ॥૨૨॥

વળી સોનાના ધરણુંઓથી પોતાનાં શીંગડાએને પ્રકાશિત
કરતી અને માથાપર મોડિયાનાળી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે
થશે ? ૨૨.

લલાટલેખમાનેન સ્વર્ણપર્ણેન શોભિતાઃ ।

સિંદૂરરંજિતમુખા ગાવો દ્વિવિષયાઃ કદા ॥૨૩॥

માથેથી લટકતી સોનાની પાંદડી (એ નામના અલંકાર) થી
શોભી ઉઠેલી અને સિંદૂર પડે જોના મુખને રક્તવામાં આવેલું છે
તેવી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૩.

પુનઃ સસલદેહેષુ ગૈરિકાદિવિચિત્રિતાઃ ।

કૈકિપિચ્છશિરોગુચ્છા ગાવો દ્વિવિષયાઃ કદા ॥૨૪॥

વળી આખા શરીર ઉપર ગેરે વગેરે રંગોથી નિઃત્રામણ કર-
વામાં આવ્યું છે, તેવી અને મોરપીંછથી માથા ઉપરનો ગુચ્છો
બનાવવામાં આવી છે. તેવી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૪

મથિતાનેકપુષ્પાદિમાલદિભિરલંકૃતાઃ ।

દર્શયંત્યઃ સ્વમાહાત્મ્યં ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૨૬॥

ગાયેલી અનેક ફૂલ-પાંદ વગેરેની માલા-વગેરેથી શબ્દગારવામાં આવેલી અને પોતાના માહાત્મ્યને બતાવતી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૫.

નિરુદ્ધા ગોકુલેશાસ્યે નિરુદ્ધા વિપિને ક્વચિત્ ।

ન વિરુદ્ધાઃ સ્વકીયેષુ ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૨૬॥

શ્રીગોકુલાર્થીશઙ્ગના મુખકમલમાં રોકેલ ચિત્તવાળી અને કોક-વાર વનમાં રોકાઈ ગયેલી છતાં પોતાનાઓમાં કદાપિ વિરુદ્ધ નહીં (મદા અનુકૂલ) એવી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૬.

અગ્રેકૃત્ય સ્વગોવિદં નૃત્યંતં સ્વજનૈઃ સહ ।

પરાવૃત્ત્ય સમીક્ષંત્યો ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૨૭॥

પોતાના ગોઠિયાઓ સાથે નાચ કરતા શ્રીગોવિન્દને આગળ કરી મોઢું ફેરવી પ્રભુનાં દર્શન કર્યા કરતી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૭.

સ્વન્વુરોધ્યૂતરજસાઽલંકૃતસ્વામિકુંતલા ।

સંગંધાતિશયોન્મત્તા ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૨૮॥

પોતાની ખરીમોથી ઊંડેલી રજપડે સ્વામી શ્રીકૃષ્ણનન્દનના દેશ શબ્દગારી આપ્યા છે તેવી અને પ્રભુ સાથેના ગાદ સમ્બન્ધથી ઉન્મત્ત થઈ ગયેલી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૮.

વ્રજાંતિકગતિપ્રાપ્તપ્રમોદપુલકાંકિતાઃ ।

વિલોકિતાઃ સ્વામિનીભિર્ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૨૯॥

વ્રજની નજીક જતાં ઉત્પન્ન થયેલા આનન્દથી થયેલા રોમાન્ધરાણી અને ગોપાડૂગનાઓ જેની સામૂ નિદ્રાળી રહી છે, તેવી ગાયોનાં દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૨૯.

તદ્દર્શનમહાનંદસંદોહશિથિલી કૃતાઃ ।

વિસ્મૃતસ્વેષ્ટગતયો ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૩૦॥

ગોપાડૂગનાઓનાં દર્શનથી થયેલા મહાન અપૂર્વ આનન્દથી ઢીલી થઈ ગયેલી અને તેથી પોતાની મનિને જૂઠી ગયેલી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૩૦.

સ્વામિનીમુલ્લસંદૈરુચ્ચક્રોર્થો ધૈર્યવર્મિતાઃ ।

ન લીલાપ્રતિધંધિન્યિયો ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૩૧॥

ગોપાડૂગનાઓના મુખચન્દ્ર તરફ ચક્રોરીરૂપ, ધીરજ વિનાની અને લીલામાં પ્રતિજન્ય ન કરનારી એવી ગાયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ? ૩૧.

લીલાંતરચિકીર્ષોઃ સ્વપ્રમોરગ્રે ગૃહં ગતાઃ ।

તદાગતિં લોભયંત્યો ગાવો દૃગ્વિષયાઃ કદા ॥૩૨॥

અન્ય લીલા કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રભુની પ્હેલાજ ઘેર ગયેલી અને પ્રભુ હવે પધારશે તેવું અતાપતી ગયોના દર્શન મને ક્યારે થશે ?

સમાગતનિજપ્રે-ઠદર્શનનદસપ્લુતા ।

સ્વદોહનાયાભિમુક્ષા ગાવો દર્શિવયા. વડા ॥૩૩॥

આરી પોએલા પોતાના અલનત વ્હાલા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજના દર્શનને બીધે આનન્દથી ઉભરાયેલી અને દોહાનાની ક્રિયા માટે તૈયાર થઇ રહેલી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૩૩.

નિર્યોગપાશરચિતગોપવંષાવલોન્નિતા ।

તૂર્ણોમૃતા સ્વદોહાય ગાવો દર્શિવયા વડા ॥૩૪॥

નોખણુ ધારણ કરતા થયેલા ગોવાળ વેરાના ગોવાળ જેમની માથે બેઠા રૂઢલા છે તેની અને દોહાનાની ક્રિયા માટે તદ્દન શાન્ત થઈ ઉભેલી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૩૪.

વેણુનાઠકૃતિસ્તન્નગતયો દોહનોમુક્ષા ।

આનદમીલન્નયના ગાવો દર્શિવયા વડા ॥૩૫॥

વેણુનો નાક થતા જેની દલનચલનની ક્રિયા તદ્દન ગેમાઠ ગઈ છે તેની, દોહાનાની ક્રિયામાં અનૂળ થઈ રૂઢલી અને આનન્દથી આખો માથેની છે તેવી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૩૫

ગોઝાદમદચલનક્લનૃપુરસિન્નિતમ્ ।

આકર્ણ્ય નિશ્ચલતરા ગાવો દર્શિવયા વડા ॥૩૬॥

ગોઝાદના સ્વાગી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજના મન્દમન્દ સાનવાથી સુન્દર ઝાઝરના ઝમઝાને સાશળા અલનત ગિયર ઉભી રહેલી ગાયોના દર્શન અને ક્યારે થશે ? ૩૬

સ્વતઃ સ્વરસદાનાય સર્વંભાવૈક્તત્પરાઃ ।

દર્શત્યો ગોકુલેશાસ્યં ગાવો દદ્મિષયાઃ કદા ॥૩૭॥

અર્જુનભણવર્ગાં એકાન્ત અને જાતેજ પોતાના દૂધ વગેરે રસને દેવા શ્રીગોકુલેશાધીશના મુખકમલનાં દર્શન કરતી ગાયોનાં દર્શન મને કયારે થશે ? ૩૭.

ગોષ્ઠે ગોપમનાક્રાંતે રાત્રૌ વાર્તેન ચેતસા ।

વિભાવયંત્યસ્તાં શીલાં ગાવો દદ્મિષયાઃ કદા ॥૩૮॥

ગોવાળાથી બરચક ગોકુલમાં રાત્રિને સમયે આનિર્વિઘ્ના ચિત્તાથી પ્રભુની શીલાઓની જાવના કરતી ગાયોનાં દર્શન મને કયારે થશે ? ૩૮.

एवं मनोरथं नित्यं यच्छन्तु मयि मत्प्रभोः ।

प्रसन्ना गोकुलेशस्य गावो भाव स्वपालके ॥૩૯॥

આ પ્રમાણે માગ પ્રભુ શ્રીગોકુલેશની પ્રસન્ન એવી ગાયો મને મારા પાસક પ્રભુમાંના મનોરથરૂપ રૂઢેલા જાવને સદૈવ આપો. ૩૯

૫૩. કાર્પણ્યોક્તિઃ ।

(અનુવાદકઃ—બદરીનાથ કાશીનાથ શાસ્ત્રી)

વાઙ્છામિ સેવનં નાથ સ્વર્ગે ન પાદયોસ્તવ ।

ન જાને તત્ર કો વાસ્તિ પ્રતિવન્ધો હ્યદૃષ્ટજઃ ॥૧॥

બાવાર્થઃ—હે નાથ હે હૃદયેશ્વર ! આપનાં પરમ કામક્ષ અરણ્ય-રવિન્દની સેવા કરવાની ઈચ્છા રાખું છું તે પણ હે પ્રભો મારા લૌકિક સુખની જરા પણ આશા રાખ્યા શિવાયજ સેવા માગું છું. મને તેટલા અને તેવા લૌકિક સ્વાથો સરે પણ પરમકૃપાલુ આપ-શ્રીના અરણ્યમાં પ્રીતિ કર્યા વગર કંઈ એન નજ પડે, હે પ્રભો ! વારંવાર આપની સેવા માગું છું છતાં મને પ્રતિબન્ધ મટતો નથી. કદાચ પૂર્વજન્મનાં પ્રારબ્ધ એવા દરી કે ગું ? હે નાથ ! આપ તો પ્રારબ્ધને પણ મટાડનારા અને પાપોને દૂર કરનારા છો; તેથી જીવને પ્રતિબન્ધ નજ હોય તથાપિ હું કંઈ સમજી શકતો નથી કે શા માટે આપની સેવામાં પ્રતિબન્ધ આવે છે ? ૧.

ન જ્ઞાનં ન ચ વૈરાગ્યં નાપિ ભક્તિસ્તથાવિધા ।

કયં મે મનસો દ્વાદર્યં ભવેન્નિઃસાધનસ્ય હિ ॥૨॥

બાવાર્થઃ—હે પ્રભો શાસ્ત્રોમાં સાધન્યું છે કે સાધનોથી સાધ્ય મિદ્ધ થઈ શકે ■ તે પ્રમાણે મારી પાસે તેવાં સાધનો પણ નથી હું તો કેવળ નિઃસાધનશ્ચ બગવત્ શાસ્ત્રોમાં આજ્ઞા કરી છે કે જ્ઞાનં કર્મ ચ ભક્તિય જ્ઞાન કર્મ અને ભક્તિ આ ત્રણ પ્રકારે પ્રભુ મળે છે તેમ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ આજ્ઞા કરી છે કેવલિ જ્ઞાનેન

સદૃશં પવિત્રમિદં વિચિત્રે રૂપેન સિવાય આ જન્મતર્કા કોઇ પવિત્ર
 વસ્તુ નથી તો મારામા તે મુજબ જ્ઞાન પણ નથી બીજું સાધન
 શાસ્ત્રમાં વૈરાગ્ય કહેલ છે, મીમંસાચાર્યમરણે પણ વૈરાગ્યપ્રાપ્ત કરવા
 માટે ખામ આગા કરી છે. તે પ્રમાણે મારામા વૈરાગ્ય પણ નથી
 કાગ્ય કે લૌકિક આગ્રહિત નાશ ન પામે ત્યાં સુધી આપનામા
 આમકિત ચતી નથી તેમજ ઉત્તમ પ્રકારની અર્થાત્ પ્રેમનસણા
 ભક્તિ પણ મારામાં છે નહીં. ઉત્તમ ભક્તિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જીવેને
 કોઇપણ અવશેષ કાર્ય રહેતું નથી. જેવી રીતે શ્રુતિરૂપ ગોપીજ-
 નોએ આપની શુદ્ધ ભાવથી ભક્તિ કરી ઉત્તમોત્તમ સેવાતું રણ
 પ્રાપ્ત કર્યું છે; તેવી રીતે તે પ્રભો મારામા ભક્તિ કરી પણ માધન
 નથી. આવી રીતે ચોતન્દ્રી હે નાથ ! હું તો સાધન રહિત થયો છું.
 આચાર્યશ્રીએ આગા કરી છે કે માનસી સા ઘરા મતા મેવાના દરેક
 પ્રકારો કરતા માનસી મેવા અર્થ ઓટ છે. એટલે અંચન મનનો
 દરેક વ્યવહાર આપશ્રીમાજ હોઇ શકે. તે મુજબ જ્યારે મારાથી
 માનસી સેવા સિદ્ધ થઇ નથી તો મારું મન આપના ચરણકમલની
 મેવામા રી રીને દંડ થઇ શકશે. આપની કૃપા મિવાય માત્ર સામ-
 થ્ય છેજ નહિ, ૨

લૌકિકે કલેશદેતૌ મે સર્વદા મનસો ગતિ. ।

ન વંદિ કેન દોષેણ વર્તેતે લૌકિકપ્રિય ॥૩॥

ભાવાર્થ;—હે કૃપાનાથ જ્ય સુધી મનનો દરેક વ્યવહાર લૌકિક
 મુખ માટે ગ્રંથામલો હોય છે ત્યાંસુધી સ્વભાવદુષ્ટ જીવ ખડું મુખ
 અને ખડું દુખ ઝાળખી શકતો નથી લોકમાં બહુજ જાનીકાષથી
 જોઉં છું, તો કેવળ કવેશ મિવાય અન્ય કાષપણ મળતું નથી કાગ્ય

કે જ્યાં અદાંતા અને મમતા જ્યાંય છે ત્યાં કચેસ સિવાય કંઈ
 હોતુંજ નથી. શીલાગવતમાં પણ તેજમસો વચ્ચે એ શિષ્યતે.
 લૌકિક સુખમાં સચીપચી રહી આપની સેવાને ન કરનારા જીવો
 માટે કસેસ રહે છે. તેવીજ રીતે કેવલ કસેસના કારણે રૂપ આ
 લોકમાં માગ મળી ગાંત નિત્ય દેખાય છે. હે પ્રભો ! એવું એક
 પણ ક્ષણ જીવું નથી કે જેમાં મારું મન લૌકિક સુખની ચિન્તા
 કરવાથી બચેલું હોય, હે ભગવાન ! એવો મારો કોયો દેવ દરો ન
 મારો ચિન્તામાં દામેસા લૌકિક પ્રેમ અને સુખની મંકલનાજ ભાગતી
 રહે છે. ત્યાંસુધી લોકમાં પ્રીતિ હોય ત્યાંસુધી હું આપના અસૌ-
 કિક રચકને શી રીતે સગજી શકું. ૩.

त्वया सर्वसमर्थेन सर्वकृपांस्त्रिलेख्यपि ।

गदि मे नहि निस्तारस्त्रिदोषयां का गतिर्मम ॥४॥

ભાવાર્થ:—હે કૃપાળુય ! આપ તો કર્તુમ્ કર્તુમ્ અન્વયા-
 કર્તુમ્ મર્થ મમર્થ છે. મને તેવું અન્વ દેવાનિકર્થી ન જાની શકે તેવું
 કામ હોય, તોપણ આપ આપના ભક્ત માટે તે કામ કરી શકો છો.
 અને ધણી વખત આપશ્રીના ભક્તજનનો ઉદ્ધાર કરવા માટે આપે
 અમાધાગ્ય કામો કરેલા પણ છે. આપના પદ્મ ભક્ત ગોપીજનના
 તેમજ મર્થાદાના ભક્તો પ્રદ્યાદ અર્જુન વિગેરેના ઉદ્ધાર માટે આપે
 મમર્થ કાર્યો કરેલા છે. તો હે પ્રભો ! મર્વસમર્થ એવા આપશ્રીથી
 મારો કામ નિસ્તાર થશે. નહીં નો પડી ત્રણ લોકના પણ મારું
 રક્ષણ કરનાર હોયજ નહીં; કારણકે આપને જોડીને દરેક જીવો અને
 દેવો પ્રાપ્ત કે, અસુમર્થ કે—અપૂર્ણ છે. જો આપ સર્વ સમર્થ
 પ્રભુ પોતેજ આ પ્રજાગ ગનિવાળા લોકમાંથી તારવી આપની સેવામાં

પ્રવેશ કરાવો તોજ બની સકે તેમ છે, અન્યથા હે પ્રાણનાથ, મારી
મનિ આપના સિવાય છેજ નહીં ૪.

દુષ્ટતાં સ્વસ્ય જાનામિ ધર્મત્યાગં ચ સર્વથા ।

ફિં કરોમિ ન વે કિંચિત્ સ્વાધીનં સંપ્રકમ્ય મે ॥૧૧॥

હોવાર્થ:—હે સર્વધર્મ પ્રભો, શ્રીમદાચાર્યચરણની આરા છે
કે 'જીવાઃ સ્વભાવતો દુષ્ટા' જીવો પોતાના સ્વભાવથી દુષ્ટ છે, અર્થાત્
પોતાના અર્થ માફ મહેનત લાભનો ત્યાગ કરે છે; તે મુજબ હું
પણ લૌકિક સુખ અને સ્વાર્થના વધારે આગકિતનાણો હાઇને
આપને વખતોવખત પરિશ્રમ નાપુંધું કાઢ્યું કે સ્વભાવ એવો હાથ
છ કે નેઈ સાધારણ વ્યક્તિથી તે કામુખા આવી શકતો નથી.
શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ આરા કરી છે કે સ્વભાવો દુરત્યજો નાથ
કામીયનાગ મુતિ કરતા કહે છે કે હે પ્રભો ! જીવોનો અભાવ
એકદમ સુધરી શકતો નથી આપની કૃપા હોય તોજ સ્વભાવ
પરિવર્તન થઈ શકે; તે પ્રભાણે હે નાથ ! મારી દુષ્ટતાને હું બરાબર
મમલુહું તેમ જીવનો ધર્મ આપની ભક્તિ કરવાનો છે સર્વદા
સર્વમાર્ગે મજનીયો પ્રજાધિપ એ શ્રીમદાચાર્યચરણની આરા અનુમાર
અમારો તો ખાસ ધર્મ આપની મેરા કરવાનો છે. તે મેવા પણ
લૌકિકાસક્તિ હોવાથી છુટી જાય છે હે પ્રભો હું શું કરું મારી
અત્તાની વાત જરા પણ નથી તેમ મારા લાગાનું દશુએ નથી
જેથી કરીને હું મારી દુષ્ટતાનો ત્યાગ કરી આપની મેરા કરવાને
તત્પર બનું. આપના કૃપાજલ સિવાય માફ દશુ પણ સામર્થ્ય
નથી ૫

સેવકાભાસતા યદ્યપ્યસ્તિ નાથ તવાપિ તુ ।

નિજાચાર્યચલાદેવ પદય માં કરુણાદશા ॥૬॥

વાચાર્ય:—હે કૃપાનાથ, જો કે મારામાં આપના સેવકાના જેવો આભાસ તો છે. પણ તે આભાસથી મું' રહ્ય ગળવાનું છે. આભાસ તો ગિદ્યાર્થ અતિપાદન કરનારો હોય છે. તેથી તે ગમે તેવો પ્રખ્યાત આભાસ હોય તેથી પણ મારો શો અર્થ સરવાનો છે. રવિનમાં પ્રાપ્ત કરેલા બોજનનું ફક્ત ખાઈ' હંડાઈ'જ નથી. જગત દશામાં તે બોજન નાગરોપજ રહી જાય છે તેવીજ રીતે હું પ્રભો, મેવાનો આભાસ તો ફક્ત જગતના સોદોને છેતરવા પૂરતોજ દેખાય છે. હું દયાનિધાન, મારી આવી રિચિતિ હોવાથી આપ શ્રીમદાચાર્ય-ચરણના સમ્બન્ધથી પણ મારા ઉપર કૃપાની દૃષ્ટિ વર્ષાવી દર્શન આપવા કૃપા કરો, કારણકે શ્રીમદાચાર્યચરણ આપના વદનાવતાર છે અને આપનીના સ્વરૂપથી તે વદનસ્વરૂપ ગિજકુલ અગમ્ય નથી, એટલા સાફ આપને વાચ'વાર વિનવું છું, જે આપ માન અંગે અને વક્ષી હો, અર્થાત્ અમે અર્વે શ્રવે આપના દામરૂપ અંગે હાંમે અને આપનેજ વક્ષ છીએ. અર્શીએ તો દામરૂપ અંગે તરફ કૃપા કરવીજ જોઈએ જો કે હું નાથ આપ તો મારા કૃપાળુ હોવાથી કૃપા કરો છો પણ અમારાં લૌકિક આવરણોથી આપની કૃપાને શુદ્ધ આપણી રહતો નથી. માટે આપ કંચુકમય દૃષ્ટિ અમારા ઉપર કરો કે જેથી અમે આપની કૃપાને જાણખતા થઈએ ૬.

ન ચૈતદુષ્કિતં નાથ ત્વદીયો દૈન્યમેવ હિ ।

(ના) પ્રાપ્નોતિ સર્વતો નિન્યં પરિહાસાસ્પદં તવ ॥૭॥

ભાવાર્થ—હે ભગવાન હે નાથ, આપ સર્વ સ્મર્ય અને કૃપાશુ છો. અને કૃપા એ આપનો અમાધાગ્ય ધર્મ છે. એટલે અમે સ્વાર્થી છવ હોવા જા પશુ આપ તો કૃપા દષ્ટિથીજ ખમારો ઉદ્ધાર કરો તેમાં શંકા હોવાજ નહીં, છતાં પણ હે નાથ, આપનો ભક્ત ધણે સોકમાં ચોતરસથી વુચ્છ સ્વાર્થની ખાતર કંગાલ જેવો દરતો રહે તે તો આપને પણ હીક સાગે નહોં, કારણકે આપની મમક્ષમા દૈન્ય પ્રાપ્ત કરીને આપના અલૌકિક દશનાર્થ પ્રયાગ કરવામા આવે તેજ ચોગ્ય ગણાય, પરંતુ, લૌકિક વુચ્છ પુત્ર પૌત્ર ધન ધરેરેના મુખ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે જે પ્રયત્ન કરવામા આવે અને તેને આગે લૌકિક મત્તર મગ્ન દીના કરવામા આવે તે તો આપના તરીકે ઓળખાના ભક્તને માટે જગ પશુ ઉચિત નથી કદાચ આપનો યજ્ઞ કેવલ આપનામાજ પરચણ ન થતા ઉત્તમોત્તમ માધન દેખને ન મેળવી શકે તો તે ઉચુપ પણ આપનું દાન્ય કરનારી ગણાય. ભક્ત તો આપનો હદ આશ્રય ગણીને આપનામા પગચણ યજ્ઞને રહ પડીનું દરક કાર્ય આપના ઉપગ્ન ગણાય ૭

(આ પ્રનાકમા શ્રીહરિગાયત્રી જણાવે છે, કે આપનો ભક્ત થયા પછી—જોકે ચૈધ્યજ બન્યા પડી જો તેનામા દીનતા ન હાય તો તેમા એને કંઈક નથી, પણ આપનેજ છે, એની મરકરી થવાની નથી પણ આપનીજ થવાની છે, કાણકે કે એ આપનો છે, ત્રાપર્થ કે બીજા માર્ગમા જેમ જીવેજ મરં પ્રયત્નો કર્યા પડે છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગમા નથી, એ માર્ગમા તો પ્રજુને એટલુજ દહેવાનું રહે છે, કે ‘હું’ આપનો છું. આપને શરણે છું, આટલાથીજ એનામા સર્વ નિર્ણય ભાવના પ્રકટાવવી એ પ્રજુના ઉપગ્ન ભાગ છે, જીને કાઈ નહી, કેરી ઉત્તમ ભાવના, ધન્ય શ્રીહરિગાય પ્રજુ ! !)

વદામિ નાથ કસ્યાગ્રે દુઃખં હૃદયસમ્મવમ્ ।

ન પશ્યામિ ત્રિલોક્યાં તુ યો મે દુઃખં નિવારયેત્ ॥૮॥

સાવાચ્ય:—હે નાથ, જગતનો વ્યવહાર એવો હોય છે કે પોતાના અંગ યા તો રનેદી શિવાય કોઈ પણ પોતાનું દુઃખ ખોલી શકતોજ નથી તેથી રીતે હું પણ મારું દુઃખ અન્ય કોની સમક્ષ કહું ? કારણકે દુઃખો તો એક પ્રકારનાં હોતા નથી દરેક દુઃખોમા હૃદયનું દુઃખ અસાધારણ કહેવાય છે. તે હૃદયનું દુઃખ અન્ય કોઈ પણ જાણી શકે તેમ નથી હદાય કોઈ આપનો અનુગૃહીત ભક્ત હૃદયનું દુઃખ જાણી પણ શકે તો તે દુઃખનું નિવારણ કરી શકે નહીં એટલા કાગળથી મારું દુઃખ હું હવે કોઈના સમક્ષ કહી શકું તેમ નથી ભોલમા ।દ્વિતરણુ જેવા થઈને જરનાગ અને કહેનાગ તરીકે ધણાં માણસો અને દેવતાઓ પણ મળે છે પણ તેઓ પૈકી એક પણ એવો નથી કે મારા હૃદયના દુઃખને ઝાળખીને દૂર કરી શકે હૃદયનું દુઃખ તો તેજ જાણી શકે કે જે હૃદયમાં નિરન્તર વાસ કરતો હોય. આપ નિત્ય હૃદયમાં ગિરાજો છો અને હૃદયના તાપને સમાપના પણ આપજ શક્તિમાન છો. માટે ત્રણ ભોલમા પણ આપના ગિયાય એવી એક પણ વ્યક્તિ નથી કે જે મારા દુઃખનું નિવારણ કરી શકે. ૮.

(દુઃખ નિવારણ માટે અગ્રે, દુકઙા દુકઙા માટે એક મામાન્ય માણસની ગુહ્યાગર્ગિર કરતા વર્ગને આ મ્લોકમા સગજડ દટકો સગાવ્યો છે, જગતમાં એવો કયો સર્વોચ્ચ સુખી સલ્લજન હયાતી ધગાવે છે, કે જે પોતે સુખી હોઈને અન્યના દુઃખ દાખી શકે. જેને આપણે આપણાં દુઃખો ફેડવા વિનવતા હોઈએ છીએ, તે પણ તિરોદિ-

તાનન્દ હોઇને દુખીજ હોય છે, તેવાઓની મિનતી કરવી એ ॥
 કરેતા જેનું સુખ મર્યાદા વિલાધાનદિત છે, જે જાતે સુખરૂપ ૮,
 આનન્દધન જે અદાનો તમારો મિત્ર છે, અરે સદ્સામસાયાં કહીને
 તમાગ મિત્ર નહીં વે જોને આગખાવે ૨, તેજ તે શીયશેદોત્તમ
 ગનાલિત પ્રભુને તમારું દુખ કહો, તું દુખ નિવારનાની શક્તિ
 એનામા નથી ૬ તો પછી જગતમા કયો માણુમ એવો ૮, કે જે
 દુખ નિવારનાની શક્તિ ધરાવતો હોય ૨ આ સ્વાક્રમા આગારિક
 ૨૫ - ભૌતિક દુખની વાત નથી પણ પ્રભુવિગદ્ જગિત પરમ
 તાપતુજ પાકન્થ છે)

स्वयैव कृष्ण काया यादृशे तादृशे मयि ।

यदा स्यान्मय्येन सनतं करोमि तव सेवनम् ॥૨॥

હે ભગવાન, દયાસિન્ધો, આપનેજ આગ હિપર તો કૃપા કરવાની રહી
 આપનાં મિત્રાન જમારે કોઇપણ મગ હિપર નિયામક નથી તો
 હવે આપને આ વખતે વિશેષ ગમચની ગદ્દ જેવાની નજ હોય હુ
 નો આપનોજ છુ એટલે પછી આપના તરીકેજ મારો અધીકાર થવો
 તોઇએ, ગમે તેવો હુ પણ તો આનોજ છ માટે આપના શિવાય
 માર્દનો આગાય માટે સ્વખામા પણ ન દોય, આપની પામે અમાગ
 જેવા તુરંત અપ્તો તો અમખ્ય હજો પગનુ મારી સમક્ષ નો આગ
 શરણુ ૩૫ દુખના નિવારણ કરનાગ આપ એકજ ડો હે પ્રભો,
 જ્યાં સુધી આપ આગ હિપર કૃપા કરો નહી, ત્યાં સુધી આગ ચિત્ત હી
 શક્તિ યજાતી નથી, અને ચિત્તચન્તિ વિા આપ હી સેવા જગતગ
 રીતે નજ યદ્ શુદ્ધ અર્થોત્ આપનામા પગમણના જે/એ આ

ઈન્દ્રિયોની શુદ્ધતા ત્યારેજ યજ્ઞ શકે જ્યારે ચિત્ત સ્વસ્થ હોય, એટલા માટે ચિત્ત સ્વસ્થતાથીજ આપની સેવામાં આનંદ મળે છે. જો ચિત્ત સ્વસ્થ ન હોય તો અમુક વખતજ સેવા થઈ શકે, પરંતુ કાયમની સેવામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં. અને સદાને માટે આપના વિમુખ રહેવું પડે. આપનાથી દુઃ વિમુખ તો નજ રહી શકું જેથી આપ મારા ઉપર કૃપા કરી મારા ચિત્તની સ્વસ્થતા કરો. હ.

(આ પ્રસાદમાં શ્રીહરિનામજ્ઞઃ—

(જેવો તેવો દુઃ) એમ દહીને પોતાની દીનતા સ્પષ્ટ રજામાં જણાવી દેલા છે. મહાનુભાવી શ્રીહરિનામજ્ઞ પદ્ય જ્યારે 'જેવો તેવો' જણાવે છે, તેનો અર્થ હોઈ શકે, કે 'પુષ્ટિકૃત્ત તો હમેશાં દીનતાથી ભરેલો અને પ્રભુની કૃપાથીજ પોતાનું સંવનરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ આહવાને હોય છે.' આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે 'ચિત્તની સ્વસ્થતા માટે પુષ્ટિમક્તને કોઈ યોગસાધનની કે આન્દ્રા-યણાદિ વૃત્તોની જરૂર રહેતી નથી. પ્રભુની કૃપાથીજ ચિત્તના ઉદ્દેગ મટે, પ્રભુની કૃપાથીજ હૃદયના રોગ શાન્ત થાય, પ્રભુની કૃપાથીજ પ્રભુની સેવા થાય, એજ દુઃખનારો પુષ્ટિકૃત્ત હોય છે, વૈષ્ણવો કોઈ વ્યાન આપશે કે ?)

सर्वज्ञे बहु किं वाच्यं मया नाथं कृपानिधौ ।

विचार्यैः सदृशः कर्तव्यः सेवके मय्यनुग्रहः ॥१०॥

(ભાવાર્થ) હે સર્વજ્ઞ વાતવાન, પુનઃ પુનઃ આ બાબતમાં આપને વિનવવા તો હીક લાગતું નથી, કારણકે વિશેષ સમગ્રવવાનું

તો તેને હોઈ શકે કે જેને કોઈપણ જાણતનું જ્ઞાન નજ દોય આપ
 તો સર્વજ્ઞ હો અર્થાત્ દરેક રચનામાં જે જે થાય છે થયું છે
 અને થવાનું છે. તે મર્વને જાણનારા આપ એકજ હો તેમ કદાચ
 કોઈ સર્વજ્ઞ જેવો હોય અને કૃપાતુ ન હોય તો કદાચ પણ અર્થ
 નજ મરે, એવા મોગી લોકો અગર દેવતાઓ પશુ માત્ર કોઈ હોય છે
 કે જે જણ કાલનું જ્ઞાન ધરાવતા હોય પરંતુ તેથી મારો અર્થતો
 સિદ્ધ થવાનોજ શાનો હોય ? સર્વજ્ઞ હોવા છતાં પણ કૃપાતુ નહોય
 તો તેનું મર્વજપણુ કાંઈ દામનું નથી એટલા માટે આપતો મર્વજ
 પણ હો અને કૃપાના સાગર છા જે માગર રૂપ હોય તેમને ત્યાંથી
 કોઈ વિમુખ તો નજ જાય તો હું પણ આપ કૃપાના મમુદ્ર પામે
 આપની કૃપાની માયના કરવા આપના ચરણમા ઝુટી રહ્યો છું.
 કદાચ આપને વિચાર કરવો ઘટતો હોય તો આપ જાણે મને તેટલા
 વિચાર કહજો પણ આપના એવક તરીકેના અધિકારને ચોંચ લાગે
 તેવો અનુમદ તો મારો હપર મવે જ જોઈએ. કાગણ કે મારે
 આપના નિવાય કોઈપણ અનુમદ કહનારો નથીજ. નેમ થવાનો નથી
 એટલા માટે આપને વાઙ્વાગ વિનવુ છુ કે આપના એવક તરીકેનું
 માન સામંવયું ને કેવળ આપનાજ હાથમા છે. ૧૦

विश्वासस्तु निनाचार्यपादयोरस्ति सर्वथा ।

न जाने जायते नाथ विलंबः केन हेतुना ॥११॥

(ભાવાર્થ)કે કૃપા મિન્ધુ લાગવત, આપના ચ-ણાગ્વિન્દમાજ મારો
 વિશ્વાસ નથી એવી રીતે આપશીને માનવાનું તો નજ દોય કારણ
 કે શ્રીમદ્વદલભાધીશ આપનું શ્રીમુખ છે, અને આપશીમે મારા

અને આપશ્રીયે મારા જેવા પામર જીવોના ઉદ્ધાર કરવા માટે
 શ્રીવામીશ પ્રજાને આજ્ઞા કરીને આ જુતલ ઉપર પધારાવ્યા છે.
 અંત અને અંગી જાને લિન્ન હોતાજ નથી આપ સાક્ષાત્ કૃપાલુ
 સર્વમ પ્રજા છે. ત્યારે આપના શ્રીમુખરવરે સાક્ષાત્ શ્રીમદાચાર્ય
 ચરણ વિગળે છે જેમ લોકમા કરીને જીવના પોષણ માટે અગર
 પ્રસન્નતા માટે જીવના શરીરના દરેક અંગોથી રાત્રી જીવને આન-
 ન્દાનુભવ થાય છે. તેમજ વધુ મુખ્ય અંગ મુખ છે અને મુખ દ્વારા
 લોકમા દરેક વ્યવહાર મિદ્ધ કરી જીવને અપુટ આનંદ મળે છે તેવી
 રીતે અલૌકિક દશામાં પણ શ્રીમુખાન્તાર મામદ.ચાર્યચરણદ્વારાજ
 આપની પ્રસન્નતા મેળવી શકાય તેમ છે. એટલા કારણમર
 શ્રીવામીશ ચરણરવિન્દમા મને તો સર્વથા વિશ્વાસ છે અને તેવાજ
 એકદેરી વિશ્વાસજ નહીં પણ સર્વદેશી છે અર્થાત્ દરેક જાજતમા
 આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાના વિશ્વાસ રાખીને જ હું તો અનુભવ છું
 પણ પાત્ર હું પ્રભો અને ખજર નથી કે આપ શા માટે હજી આપના
 આનન્દનો અનુભવ હગવવા વિવર્જ કરો છો. આપ ખરખર
 કૃપાલુ તો હોજ. કૃપાલુની કૃપા તો પાત્ર અપાત્રની પરવા રાખ્યા
 મિત્રપ પણ અજાગિદ્ધ જેવાના ઉદ્ધારની માફક પોતાના જીવોનો
 નીકાર કરેજ છે. હું પ્રભો આપ મર્વન છો એટલે માગથી આપની
 નન્દાને શી રીતે જાતી મનાય ? મારો અડમ આપનામા વિશ્વાસ છે,
 એ માત્ર વિમતી જવાની તો નજ હોય. ૧૧.

असहायोऽसमर्थश्च सेवनें मनिचञ्चलः ।

दीनोऽस्मि सर्वथा नाय विदित्वैवं कृपां कुरु ॥ ૧૨ ॥

(ભાવાર્થ) હું પ્રભો ! આપ કદાચ એમ ધારતા હો કે મને
 સાહાય કરનારા કોઈ લોકિકના મગાં કૃદ્દળિગો થશે, તો તે પણ

બનવા જોગ નથી. હું તો આપના ચિવાય કોઈની સદાય માગતો નથી અને કોઈની સદાયથી મને કાંઈપણ લાભ નથી કારણ કે લોકિકનાં સદાયકો લોકસિદ્ધિ ફળ સાધવામાં સમર્થ હોઈ શકે આપનો સાક્ષાત્કાર અને પ્રેમવશળા ભક્તિ ફળ મેળવવા માટે તો આપની કૃપાનીજ સદાય પૂરતી છે. તેમ હું તે ફળ સાધવા માટે પણ અસમર્થ છું મારું સામર્થ્ય ફક્ત આપના કૃપાબક્ષને અનુમરીનેજ ગણાય. તેમ છતાં હે પ્રભો, આપની સેવા કરવામાં મારી ખુદિ ધણીજ ગપત્ત જણાય છે એટલા માટેજ આપના સાક્ષાત્કારના આનન્દની પ્રાર્થના કરું છું જ્યારે આપની સેવામાં ઇન્દ્રિયો મન અને ખુદિ અમ્પૂર્ણ રીતે વિકાસને પામે ત્યારેજ હું આસોકમા ફતાર્ય મને માનું. તેમ હે નાથ, હું કંગાસથી પણ એક કંગાસ છું લોકનાં જળ મેળવનારા કંગાસો ઉપર જેમ લોકના કોઈને પણ દયા ઉપજે છે. તેમ આપની સેવાફળને મેળવવા માટે હું આપનો દીન દાસ છું. હે ભગવન આપ સર્વશને કંઈ પણ સુચવવાનું નજ હોય આપ મને એક દીન સેવક જાણીને પણ મારા ઉપર કૃપાવૃષ્ટિ કરો જેનાથી મારું લોકસિદ્ધિ આપત્ય નહીં થઈ જતાં હું અપાર આનન્દને પ્રાપ્ત કરું. ૧૨.

શરણસ્મસમુદ્ધાર દીનોદ્ધારપરાયણ ।

મામુદ્ધર ત્રજાધાર સ્વસેવાસ્વાસ્થ્યહેતુભિઃ ॥૧૩॥

(ભાવાર્થઃ) હે ભગવન આપ તો આપને શરણે આવેશ શ્રવે દુષ્ટ હોય કે સિષ્ટ હોય, મને તેવા હોય તેવાઓનો ઉદ્ધાર કરનારા છો, તેમ જેમને કોઈ પણ પ્રકારનું સાદાત્મ્ય નથી અને કેવળ આપની ભક્તિ મેળવવામાંજ નિષ્ઠા હોય છે તેવા શ્રવેઓનો ઉદ્ધાર

કન્યામા પણ આપ તો નિરતર તૈયાર ગ્રહેલાજ છે. આપને શસ્ત્રો આવેલા જીવો અને દેવવાળા જીવોની યોગ્યતા તરફ કે કર્મવામના તરફનો આપ જગા પણ વિચાર ક્યાં સિવાયજ નગ્નેન્દ્ર અને પિંગલા જેના જીવોનો પણ આપે તતકાલ ઉદ્ધાર કર્યો છે. જેવી રીતે આપે તેવા ભક્તોનો જ્યારે ઉદ્ધાર કર્યો તેવી રીતે મારો પણ આપની ઉદ્ધાર કરના કૃપા કરો તેમા બીજું એકપણ ખામ પ્રયોજન તો નથી સિવાય આપની સેના સિદ્ધ કરવામા અમારા કેહ પ્રાણ દન્દિયો અને તે તે દન્દિયો અને તે તે દન્દિયાદિકના ધર્મો વિગેરેનું ન્યાય ન હોય તમા મુખી આપની અસૌક્ય સેવામા મક્કતા મેળવી શકાતી નથી એવાજ કારણજ આપ મારા તુ ઇ હન ઉપર આપની વ્યાભારિક ઉદાત્તાનો પરિચય કરાની મારા ઉદ્ધાર કરવા કૃપા કરા તેની મંત્રી આને વાગવાગ નર પ્રાર્થના છે આપ કદાચ મારા ઉપર વિરેક્ષા જંગો અને મારા અતઃકન્દુની પણ ખાતી નથી કે મારા પ્રાણોને આપના વિયોગમા ટકાવી શકાશે અગર પ્રાણો પગ નહીં સમર્થ બની રહી શકે આમ થતા આપની સેવાનો લાભ ન મળવાથી હું અપૂર્વ કષ્ટનો અનુભવ થી ગતિ મદન મી પુકીશ ૧ ૧૩

स्मर स्मर स्मर स्त्रीयपक्षपातपरिग्रहम् ।

श्रीमदाचार्यदासेषु तेनैव निन्दितं कुरु ॥१४॥

(ભાવાર્થ) હે કૃપાનિવાન, ભગવન આપ તો મર્થ મમર્થ છે. એટલે માટે આપને નિવેદન કરવું તે તો અનુચિત મહુાય તો પણ મારી અપદતા સમાવવા આપને ફરીથી એકવાર પ્રાર્થના

■ હું કે આપનીના મુખાગવિન્દાત્મક શ્રીમદાચાર્યચરણના

સેવકો પ્રતે તો આપશીનો પપ્પાન આપ માદ કરો ઠારણુ કે
 શ્રીમદાચાર્યમણુના જેવા અને તેવા જેટલા અને તેટલા જ્યારે
 અને ત્યારે દરેક મેવકોમાં આવે ચોલાના તરીકેનો સ્વીકાર કરેતો
 છે, તો તેમ પણ આપ મને શ્રીમદાચાર્યના એક દાસ તરીકે માનીને
 પણ આપશીયે તો મારો ઉદ્ધાર કરવાનો રહ્યો. હું તો અસ્પૃશ્ય
 અને સ્વભાવ દુષ્ટ જીવ આપશીની શું વિનાન કરી શકું, આપને
 મારામાં જે જે સાધનોની ન્યૂતા જણાતી હોય, અગર જે કંઈ
 પણ મારામાં આપશીની અસૌકિક કૃપા મેળવતાં અપૂર્તિ હોય તે
 દરેક વસ્તુ મેળવી આપવામાં આપ કૃપા કરો. હું તો આપનો દાસ
 છું જે મારા ઉદ્ધારો મારી શુદ્ધિ આપને અર્પણ કર્યા છે તે વિષે
 આપને યોગ્ય લાગે તે કરો હું દામ છું આપ માગ મદાને મારે
 મેલ્ય હો. ૧૪.

૫૪. મદત્યાગહેતુઃ ॥

અથ ત્યાગાય સસુક્તાઃ પ્રોચ્યન્તે વિવિધા મદાઃ ।

વિદ્યામદો ધનમદસ્તથૈવ કુલનો મદઃ ॥૧॥

મુરુયા એતે મથા પ્રોક્તાઃ સન્ત્યાન્યાશ્ચ વિશેષતઃ ॥૧૨॥

સાધુ પુરુષોમાં રહેલા એવા જુદાજુદા પ્રકારના મદો એનો
 સમગ્રીને લાગ કરવાનો છે, એ મારે અહીં રહેવામાં આવે છે.

૧. વિધાનો મદ, ૨. ધનનો મદ અને ૩. કૃત્રીનતાનો મદ, આ ત્રણ મદને હું મુખ્ય ગણું છું, તે ત્રણેયનો ખાસ કરીને ત્યાગ કરવાનો છે. ૧૩.

યૌવનોયઃ પૌરુષનો ચાલત્વકૃતોઽપિ ચ ॥૨॥

રૂપજઃ શીરજશ્ચૈવ લોકસન્માનનોઽપિ વા ।

વ્યાવૃત્તિકૌશલ્યુત્તથા સ્વજનપોષજઃ ॥૩॥

દાતૃતાવિહિતઃ શત્રુવિક્રહાદપિ જાયતં ।

માન્તાનિકમ્નયા પુત્રમાયાંદનુસૂતેરિહ ॥૪॥

જ્ઞાનાભિમાનઃ સર્વંત્ર તથા મનનતોઽપિ હિ ।

રામસન્માનનો નિન્ય ધૃદ્ધાનુમિતિનોઽપિ વા ॥૫॥

શયનાહારસજ્ઞાતો વૈરાગ્યજનિતોઽપિ ચ ।

એવંવિધા મદાસ્તેષાં નિવૃત્તિરવુનોચ્યતે ॥૬॥

હવે ૪. છુદ્ધાનીનો મદ, ૫ પુત્રપાલનનો મદ, ૬. બચપણની આસરનો વાત્સાલ્યપણનો મદ, ૭. ડગનો મદ, ૮. મદાચાર પાલનનો મદ, ૯. લોકો તન્હથી માન પામવાને લીધે થયેલો મદ, ૧૦. વ્યવહારકુશલતાનો મદ, ૧૧. સગાંબાવાઓનું પોષણ કરવાની શક્તિનો મદ, ૧૨. જ્ઞાનેશ્વરિતાનો મદ, ૧૩. શત્રુઓને કેદ કરવાથી થયેલો મદ, ૧૪. સારા કે અંજા સન્તાન હોવાને લીધે થયેલો મદ, ૧૫. પુત્ર-સ્ત્રી વગેરે પોતાને વશ છે, એથી થયેલો મદ, ૧૬. યાત્રી હોવાને લીધે થયેલો મદ, ૧૭. પોતે ભક્ત છે, એ દષ્ટિએ થયેલો મદ, ૧૮. ગજદરબાગ્મા પોતાને માન મળે છે, તેથી થયેલો મદ,

૧૬. વૃક્ષોમાં પોતે માન પામે છે, માટે થયેલો મદ, ૨૦. ગુપ્તસમ-
પદ ને સારાં સારાં ખાધોનો પોતે ઉપભોગ કરી શકે છે, તેથી
મથેલો મદ અને ૨૧. પોતામાં શ્રેષ્ઠ પ્રકારનું વૈરાગ્ય રૂઢેલું છે, એથી
મથેલો મદ, આવા પ્રકારના જે આ એકવીસ મદ છે, તે કેવી રીતે
દૂર કરવા તેનો ઉપાય હવે અહીં જતાવવામાં આવે છે, ૨-૬.

વિદ્યામદનિવૃત્તિસ્તુ સુજ્ઞાન્યસ્વનો હ્રેઃ ।

વૈદવૈદ્યાર્થકથને જ્યવનારો હ્રંમનઃ ॥૭॥

ચતુર્મુખસ્તયા વ્યાસસ્ત્રાહં કોઽસ્મિ મન્દધીઃ ।

ઇતિ વિજ્ઞાય મનસા શિષ્રં વિદ્યામદં ત્યજેત્ ॥૮॥

ઉચ્ચ પ્રકારનું જ્ઞાન ધરાવનારાઓને પ્રભુ ગમ્ય છે, એવું
જાણી વિદ્યામદ નિવારવાનો છે. વેદ અને વેદના અર્થનો વિન્ના
કરવાને માટે પ્રભુનો અવતાર છે, વળી અદ્યાત્મ અને લાગવાનું આમ
જેવાઓ ન્યાં બિરાજે છે, ત્યાં અપ બુદ્ધિવાળો દુઃશી વિમાતળા,
એમ મનથી મારી રીતે જાણી નરતજ વિદ્યામદનો ત્યાગ કરવો ૭-૮

લક્ષ્મીપતિ હરિઃ જ્ઞાત્વા તસ્યાશ્ચચ્છલનામપિ ।

બાહિર્મુસૃયૈકહેતુત્વાત્ સર્વવસ્તુસમર્પણાત્ ॥૯॥

લક્ષ્મીના પતિ તો માત્ર શ્રીહરિ ભગવાનજ છે, વળી લક્ષ્મી
ચચ્ચ છે; એ લક્ષ્મી પ્રભુ તરફથી ચિત્તને હટાવી બહિર્મુખ કરા-
વનારી છે અને આપણે આપણું જે કાંઈ માન્ય હવું તે તો
પ્રભુને સમર્પી દીધું છે, એટલે આપણું ધ્યન નથી. આવી જાણ-
નાથી ધનમદનો ત્યાગ કરવો. ૯.

કુલમ્યાનિયતત્વેન બ્રહ્મેન્દ્રાદિવિમોહન ।

અકુડીનકિરાતાદે પ્રહ્લાદાદેરથોદ્ધૃતઃ ॥૧૦॥

મહત્કુલપ્રસૂતસ્યાવધાનિત્યવિશેષત ।

સન્નિધેરેષ કર્નેત્ય સર્વદા સ્વનિચારણમ્ ॥૧૧॥

જા જે તો કાલિક વંશ ૧ પ્રભુ મહા બા । હન્દ જેવાને
મેલમા નાખી પઠાડે ઠ તેનાથી પાછટ દી । કુમા ॥ કિંગન, બીજ
બાને બનુર બધા પ્રાના જેવાનો પ્રભુ દેહાર કરે છે. ઉચ્ચ
કુમા ઉત્પન્ન થયલાં તે જામ રંગીને ગાનવાનતા ગાખી પ્રભુનું
માનિધ્ય જાળવે રૂઢ એ દર્શિય પોતાની હુલીનતાનો વિચાર
દમેશા કંવાનો છે કિયાર અની । બા ॥ જા ॥ એ તે કાલ નક્કી
નથી, માટે સર્વ માનધાન નહી પોતા ॥ રસનો દમેશા વિચાર
વરાનો ૬) ૧૦-૧૧

અસ્થિરત્વાદ્યોવનીયમસામર્થ્યચ પારશમ્ ।

સસારાવેશહેતુત્વાદ્વાચાન્ત્વત્ત તથા ॥૧૨॥

જાતની કાલ કાલમ રૂદાની નથી એનો વિચાર કરી જુવા
નીના મદનો ત્યાગ કંવો કાલ પછી શૂ થશે એ બાધરાની આપ
બાગા તાકાત નથી, એમ સમગ્રી પુરુષાતનના મદનો ત્યાગ કંવો
અથપાને લીરે જે બટક્યોલાપણુ છે, તેનાથી અહન્તામમતાત્મક
મસારમા વધુ અને વધુ હિડા ખૂત્યે જવાય છે, માટે એ વાચાવ
પણાનો મદ પણ ઊડી દેવો. ૧૨

પ્રાકૃતત્વાદનિત્યત્વાત્ કુત્સિનત્વાચ્ચ રૂપનમ્ ।

મગુણવાચ્છીન્નાત ડોકસન્માનજ મયાત્ ॥૧૩॥

૩૫ છે, એ તો પ્રકૃતિના ગુણોથી કૃતપત્ર થયેલું છે, એ કાંઈ કહી કાયમ રહી શકતું નથી, વળી એ ૩૫ અનેક નિન્દા કર્મોના કારણરૂપ છે, એ દષ્ટિએ ૩૫ના મદનો ત્યાગ કરવો. સદાચાર એ ગુણ છે અને જીવે તો નિર્મુલ્યતા મેળવવાની આવશ્યકતા છે, એ દષ્ટિએ સદાચાર પાલનનો મદ છે. સોડો તરફથી આપણને સદાચાર માન મળશે ખરું ? ક્યારે કેવા સંયોગોમા સોડો વિમુખ થઈ જશે, એ કાંઈ નિશ્ચિત નથી, એ કાગે સોડો તરફથી માન પામવાને શીધે થયેલા મદનો ત્યાગ કરવો. ૧૩.

व्यावृत्तिकौशलकृतं संसारासक्तिमायनात् ।

अध्यासपोषकरत्नेन तथा स्वजनपोषणम् ॥૧૪॥

વ્યવહાર કુશળતાનો મદ સંસારમાં કાર્યકુશલતાને આજે વધુ અને વધુ આસક્તિ કરાવનારો છે, એ વિચારે વ્યવહારકુશલતાના મદનો ત્યાગ કરવો. સમાંવદાલાનું પોષણ કરવું એ આપણી ફરજ છે, પણ તેના મદથી અવિદ્યાએ કરેલા પાંચ અભ્યાસોમા ચિત્ત આસક્ત બને છે, એ વિચારે સમાંવદાલાઓનું પોષણ કરવાની શક્તિના મદનો ત્યાગ કરવો. ૧૪.

दातृता हि तद्देयपदार्थातस्त्वमायनात् ।

शत्रुनिग्रहर्जं व्रत्तात्मजगद्द्रोहसम्भवात् ॥૧૫॥

જે કાંઈ આપણે આપણું માની બેઠા છે, તે પદાર્થો તો પ્રભુએ આપેલા છે; પ્રભુએ આપેલા પદાર્થો આપણાથી અજાનને આપવાની શક્તિજ કયા છે; અને જો માનતા હોઈએ તો એ પદાર્થો પ્રભુના ક્યાં રહ્યા ? વસ્તુરિશ્ચિતિએ આપણું કશું જ નથી ત્યાં

આપણે આપણે કિયો પદાર્થ મીલતો આપીયે ઢિયે ? ત્યાં દાતા
પણ પણ ક્યા રહ્યું એમ વિચારી દાનેશ્વરિતાના મદનો લાગ કરવો.
આ આખું વિશ્વ અજ્ઞાતમક છે, ત્યાં કાણે કાનો નિમદ્દ થયો ?
અને તે નિમદ્દ થયો એમ માનતા હાથયે તો જગત્ની અજ્ઞાતમકતા
ક્યા રહી ? એ દૃષ્ટિયે જુઝુએને ને દરવાશી થયેલા મદનો લાગ
કરવો ૧૫

સાન્તાનિકે તથા ત્યાગપ્રતિબંધસ્તા યત્ ।

પુત્રાદનુસ્તેજાં મગયન્પ્રેમશાસનાન્ ॥૧૬॥

પોતાને પુત્રકળી મન છે, એટલું જાન હતુજ થનાથી જગત્
માથી ને આમકિત આપણે ઉદારી લેવાની છે, તમાજ અકરુણ
હતુજ થાય છે, એટલું આપણે ત્યાગ-માર્ગથી વેળા થત્યે કિયે,
એ દૃષ્ટિયે માન કે જાણ મનતાન હાંસને લોકે હિપજેલા મદનો
લાગ કરવો પુત્ર-સ્ત્રી વગેરે આપણને વશ છે, એટલે કાણ તો એ
છે કે આખા જગત્ હિપજ પ્રભુના પ્રેમનું ગન્ધ છે, એઓની
વશતા પ્રભુના પ્રેમજાનનું જ પરિણામ છે, ને આપણી દુષ્ટ શ્રેષ્ઠતા
કે હોશિયારીથી આપણને વશ નથી, એમ વિચારી. પુત્ર-સ્ત્રી વગેરે
પોતાને વશ છે, એથી થયેલા મદનો લાગ કરવો ૧૬.

જ્ઞાનાભિમાનજ્ઞ મર્વભાવમ્યાજ્ઞમ્વરૂપત્ ।

તાસધર્મત્વન સ્વામાવિકત્વાદમજ્જનોદ્ભવમ્ ॥૧૭॥

અંધ જણ વ પુનો મર્વ દોષો, એજ અજ્ઞાન, દેવે તે એજ માત્ર મ
જ્ઞાનો હોય અને સાથે જ્ઞાનનો તેને મર્વ હોય, તો જ્ઞાન રહ્યુંજ
ક્યા ? એમકે પોતાથી અંધ પન્મતત્વ ઈતર છે, એ જ્ઞાનનું લક્ષણ
છે, મર્વ થતીથી તે લક્ષણ ટકી શકતુ નથી. મારેજ જ્ઞાની હોવાને

સીધે જાગેલા મદનો ત્યાગ કરવો. આપણે પ્રભુના દાસ હિયે, એટલે પ્રભુનું જાજન કરવું એ આપણો ધર્માધિકાર છે; એટલે એમા કશી નવાઈ આપણે કરતા નથી. આ વિચારી, પોતે ભક્ત છે એ દૃષ્ટિએ ઉપજોના મદનો ત્યાગ કરવો ૧૭.

રાગસન્માનનં નિત્યં દુઃસંસર્ગવિવર્ધનત્વાત્ ।

વૃદ્ધસમ્મતિજં સ્વમ્યાપરાધાદ્ મક્તિનાશનાત્ ॥૧૮॥

ગજદરબારમા આપણને માન મળતું હોય એટલે નિત્ય ગજદરબારમા દાગડગી આપવાનું રિય થાય, પરંતુ રાજનીતિ તો પરમ કુટિય છે, એટલે દમેશાં દુષ્ટોનો મનગર વધતોજ ગ્રહેવાનો, એવું વિચારી, ગજદરબારમા પોતાને માન મળે છે, તેથી થયેલો મદ છોડી દેવો. વૃદ્ધોમાં પોતે માન પામે છે, વૃદ્ધો પોતાના કાર્યને મનમાને છે, આવા વિચારે વૃદ્ધો તરફ પોતાની જે ફરજ બજાવવાની હોય, તે ન બજાવવાનું બનતા અપમાન ઉત્પન્ન થાય છે અને એઓના તરફનો જોઈતો ભક્તિભાવ નાશ પામે છે, આમ વિચારી, વૃદ્ધોમાં પોતે માન પામે છે, માટે થયેલા મદનો ત્યાગ કરવો. ૧૮.

શયનાહારનં દુષ્ટનિર્વિણ્ણેન્દ્રિયપોષણાત્ ।

વૈરાગ્યનાત્ ક્ષયતો જાતિવૈરાગ્યનાશનાત્ ॥૧૯॥

સુખ સગવડ અને સ્વાસ્થ્ય થઈને ઉપજોગ દુષ્ટ અને અમાનિકારક ઇન્દ્રિયોનું પોષણ કરતો હોવાથી અને તેથી રાતે પુષ્ટ થતી ઇન્દ્રિયો મગુધ્યનો અધઃપાત કરનારી હોવાથી તેથી રાતે ઉપજોલા મદનો ત્યાગ કરવો. વૈરાગ્યને સંધેનો મદ વગુરિયનિયે દિનપરદિન ધમાલો જાય છે અને અિદ્ધ શુદ્ધચાતુર્ય વૈરાગ્યનો નાશ

કરનારો થઇ પડે છે, એમ ન થવા પામે અને જગદ્ગદિન્દ્રની
આસક્તિ કાપમને માટે ઉદ્દેશીજ રહે, એ ખાતર એ મદનો લાગ
કરવો. ૧૯.

પ્રતિરૂપ્યવિવાનાર્યાનુપાયેથ નિતંયેત્ ।

ત્યજેત્સર્વાન્ સદા કૃષ્ણમેવાય દૈન્યસિદ્ધયે ॥૨૦॥

આ મદનો જરાખર સામનો કરી રહાય, એ ખાતર જુદા
જુદા વિધાનો પડે કરીને એ મદનો ટાળી નાખવા. કૃષ્ણચન્દ્રજીની
મેથા અવિન્ટ કરી રહાય અને દીનતા પ્રાપ્ત થાય એ માટે હંમેશા
એ બધાજ મદનો લાગ કરવો. ૨૦.

દૈન્યેનૈવ દુઃસ્તોષાં નાન્યત્માયનમિપ્યતે ।

દૈન્ય તુ વિમદમ્યૈત તત્ત. સર્વાન્ પરિત્યજેત ॥૨૧॥

હરિ ભગવાનને માત્ર દૈન્ય-દીનતાથીજ મન્તોષ થાય છે. પ્રભુને
પ્રમત કરવામાં દીનતા ભિલાષ થીજી કોઈપણ સાધન નથી આ
દીનતા માત્ર જે માણસમાં કોઈપણ પ્રકરનો મદ ન હોય, તદ્દન
નિર્મલિભાની હોય, તમ જ રોહ રહે આ દીનતા જરાખર જળવવા
માટે તે બધાજ મદનો લાગ કરવો. ૨૧.

एतत्प्रकाशकश्रीमद्वल्लभाचार्यब्रह्म ।

सर्वदा सर्वथा कार्यस्तथा नित्यस्तदात्मकैः ॥२२॥

દીનતા એજ પ્રભુને પ્રમત કરવાનું એક માત્ર સાધન છે,
એ વગર આપણા મદાન આચાર્ય શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવરજીએ

‘મક્ષાનાં દેગ્યમેવંકં દરિતોદણસાધનમ્ (નિસપગ્યધ્યાયીનો સુખોધની-
જ્ઞાં)’ બતાવી છે; આવા શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનો નિલ આશ્રય શ્રીમદ્દા-
પ્રભુજીએ જેનો સ્વીકાર કર્યો છે, તેવા ભગવદ્દાયે સર્વદા સર્વ
રીતે કરવો રર.

૫૫. માર્ગશિક્ષા.

(અનુવાદક:—શ. કેશવલાલ ધર્મરાસ)

જાનીત પરમં તત્ત્વં યશોદોત્સજ્જલાલિનમ્ ।

તદન્યદિતિ ચે પ્રાહુરાસુરાંસ્તાનહો બુધાઃ ॥૧॥

હવેનો શ્લોક શ્રીમદ્ભુજાબ્જની સમાપ્તિમાં વેદના સારરૂપે
શ્રીગુણાંકજીએ આપ્યા કરેલો છે તેનો અર્થ એવો થાય છે. કે
પરમ તત્ત્વ શ્રીયશોદોત્સજ્જલાલિનજી છે. જે એમના સિવાય
ખીજાને પરમ તત્ત્વ કહે તેમને સર્વથા આસુર સમજવા, આ આચાર્યા
એતન્માર્ગીય યૈભુવને આપ એમ જણાવે છે કે યશોદોત્સજ
લાલિતના ગુણ ખીજો કોઈ છે એમ કહે તો પરમ અપરાધ થાય.
વધી, આપણા માર્ગમાં શ્રીહાકુરજી આનંદમાનકરપાદમુખેદરાદિ
છે, લીલા વિસિષ્ટ છે, તેથી જ્યાં શ્રીહાકુરજી ગિરાજતા દોષ સાં
તેમની બધી લીલા સામગ્રી જાણવી.

નક્રિયો જનમુન્દર્યઃ પુત્ર તાઃ શુનયઃ કિલ એ વાક્ય બહાએ બુદ્ધ-

નાપિને ઝડપું છે તેથી નાવ યા ॥ અન્ય સ્ત્રીઓ ॥ જેની પ્રિદિ ॥
 રાખી, કેમકે તે પગ અપનાયે છે જેની કાચાન મા વિજાગિત
 એ એકાદ્ય નકરમાં કા ॥ ધર્મીકુળના વામ્યથી એજ
 ગિલા કવો એ આ મ નિા પ્રકટ સ્ત્રી ની આનર્મંત મદાપ્રવુ-
 હજ છે, અને આ માર્ગ પ્રકટ કરા મારેજ અન્ય પદ્યો ૯,
 તથા થી પ્રમાણ પગ મહાત્મ ભગવત્પત્ર છે તેમના સમાપ
 બીજાને કહેવા એ પગ અપનાય છે તેની વિગતેન મદિ તેનો
 દામ એવા દુખના મંગળી, તેના રિતના નમથી પુલિમાર્ગનો
 નળમ માયા ન થાય, કાન, મ આચર્યંત ૧૬૨૦ તિ
 તથા મીથુમાહત્ત રિા અન્યથામુદિ થી એ એજ નવ નાગવ
 છે, તેથી બધુ નપ્ત થા ૮ તથા મીથુનાવત્ત મા ૨૦૦ ॥
 વંમા તથ ભગવતીયાના જેના ભાવન મધ તા ૯ તેથી સથાગો ૯
 નાનાનપૂર્વક મળવો એમના મિય મ અન્યને ભારમળમ ૧૧ના પગ
 મદ પ્રિદિથી મન્માન અથા નગ કા ૧૩ ક નો આનર્મંત મધ થા
 તેથી કવો બાધ થાય ૮ મીથુમાહત્ત નાકય ૭ ૮ કનકમ્મચ
 મ્મલોપિ વધારાએ વાહત ॥ નાનાવત્ત મદાપ્રવુ રિો ભારમળમ
 નેકએ, કેવલ કેલ મ મધ કામમા ન આવે કાગ્યુ ક ધમ્મ ૧૧
 ભારમળમ મુખ્ય નગ ૧ છે એજા મારેજ માદરાદિએ કેલ
 નળધિમો દતા, પગુ ભાવમળવ મા ૧ ઉદગજનો હો ૧૧થી તેમો
 પગ ઉત્કર્ષ છે એ ભાવમળમ કેવો લોધએ ૧ જેવો સ્ત્રીના પનિ
 વિધે હોય છે મને સ્ત્રીને જનન નાન્ય ૧ છે, તથાપિ તેનો ભાવ
 ન મધથી તો નાવ કેજ, તેથી સ્ત્રીનળમ અવિગત ૭. દંદના
 મ મધી માગાપિના વિવમાન હોક દુ નદ છે, પગુ ભાવમળવ
 થાગી મની પનિના મગે જો એ સ્ત્રી કીનો પ્રજ નાયે ૯૫ ॥

સખધ હોવો જોઈએ જેવી રીતે વિવાહ થયા પછી ભાવનખધ
 થઈને પતિસેવાનો અધિકાર સ્ત્રીને મળે છે, તેની ગતિ જીવને પણ
 ભાવનખધ થયા પછી સાક્ષાત્ ભગવત્સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય
 છે, આ ઠેકાણે એક રાકા પ્રાપ્ત થાય છે કે જીવ તો મરંદોપનિધાન
 છે, અને આ દેહાદિ પ્રાકૃત દુષ્ટ છે, તો ખી રીતે ભગવત્સેવા થાય ?
 થઈ શકે ? અને શીદાકુરજી તો આપ નિદાપ પૂર્ણગુણવિગ્રહ છે આત્મ
 હિતર એવી રીતે વિચારવું આ જીવને નિર્દોષ બનાવીને સેવાયોગ્ય
 કરવાનો શ્રીમદ્દા પ્રજુગને જ્યારે નિચાર પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેજ
 નખને નાપ શ્રીપૂર્ણપુરોષોત્તમ સાક્ષાત્ શ્રીઆત્માર્પણ મમક્ષ પ્રમદ
 થયા અને જ્ઞાનસખધ કરાવાની ગાજા આપી જો આત્માર્પણ મહા
 પ્રજુગે આપના દ્વારાએ મર્પણ કરાવ્યું તો તે જીવના મરણા
 દોષની નિવૃત્તિ થાય છે અને તેથી તેને મેનાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય
 છે, એમ સમજવું જેનીગતે જ્ઞાત્રણનો બળક પોતાના ધર્મનું
 આનંદ ન કરે તો તેને ફલ મને નહિ, નીર્ગતે રૂપરૂપ થઈને
 પ્રજુ મેના ન કરે તો આ મર્પણ ફલ મળે નહિ એ કાંઈ અધિકાર
 પ્રાપ્ત થયો હોય તે પા રૂપ થઈ જાય ભક્તિમર્પણનો મુખ્ય ધર્મ
 એજ છે નિયમ મુજબ કૃષ્ણસેવા કરવી જેનીગતે જ્ઞાત્રણ થઈને
 મધ્યા વન્દા ન કરે તો પ્રલયાય આવી પડે છે, તેનીરીતે વેધજુવ
 થઈને ભગવત્સેવા ન કરે તો દોષજી પાન બને છે કોઈવાર વ્યાવૃત્તિ
 વિશેષ હોય તો પણ એકનાર અસ્થ મહિરમા જઈને થોડી પત
 મેના કરવી સેવાભાગી થવારીને જ્ઞાત્ર નિઠવીને ત્યારે ૪૩ એવીજ
 ભાવના ગાવી કે મુર્ખ દાર્દ શીદા, જીવ ૭, સર્વનો હુપયોગ
 પ્રજુસેનામાજ થવાનો છે એવી રીતે જાણીને શીદાકુર નિરે થા
 ગમીને મર્પણ વ્યાવૃત્તિ કરવી તેમ દગરાગી ગામુ ૬ ૧ મ્થા થને

માટેજ સમય મહત્તા ધીરુષ્ણ. કારણ મમ એ -૧૬ કારના ૧૫ કમી
કરના શીમદાપ્રમ આગા કુરે છે કે

તસ્માન્ સર્વાન્મના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણ ગર્ણં મમ
ઘટ્ઠધિરેવ મતતં મ્યેયમિત્યેવ મે મતિઃ ।

માટે આટલું મન વાગવાનું પ્રતિજ્ઞા બોલના એવું જો ન
બોલે તો અતિગ્રામ કાગથી આસુગવેત આવી નય વળી અન
મર્ષિત પદાર્થ મર્થા ન આવો. તે ખાનાથી નિવેદન ધર્મ આપ્યો
નય છે. જેની રીતે શ્રીકૃષ્ણને મમરુપ દોષ તેવી મને લેવું. એ
મનુષ્ય ઉચ્છિદ્ર છે એમ જાણીને લેવું, નાદિ કે બોગચુદિ રાખીને
મેમકે બોગ મેવામાં ગમ મના છે શી મદાપ્રમુદન વચન છે કે
લલ્લેગઃ પ્રતિપન્થો મોયો વા સ્વાન્તુ વાયવઃ । વળી જેમ પતિના શ્રી
બધી સામગ્રી પતિ માટે બિદ કરીને પતિને ધરે છે, તે પત્ની
પતિના ઉચ્છિદ્રથી દેહનિર્વાદ કરે છે. તેમ આવી મમજુ. જે પતિ
પદેતા શ્રી આમ તો તેની શ્રુદિ જગડે અને વ્યકિત્યારિતી થાય.
તેવી મેતે બગવાનું નદિ મર્મપેમા પદાર્થ પોતાના ઉપયોગમા
વૈષ્ણવ ધામને લે તો તેની ખુદિ જગડે અને તેથી બગવાનું છટી
નય. વળી કુસમથી આપધાન એવું. કારણ કે કુસમ સર્વથા
બગવદ્ભાવનો એક ક્ષણમા નય કરે છે. જેમ કુષ્ટ ફૂલીના મંગથી
પતિવ્રતા શ્રી પોતાનો ભાવ લજે છે, તેના સમયથી પતિનાત થાય
તો જેમ અપ્રસન્ન થાય છે અને ત્યાગ પણ કરે છે તેવી મેતે અદી-
પણ કુસમ દોષ લાગવાથી દનિ થાય છે, માટે શ્રીકૃષ્ણની મેવામા
ચિત્ત રાખીને કુસમ લજ દેવો. કુસમ કન્વાથી વાલિગાર્ય પ્રમાણે
ગયા જના મગવસેરામા પતિમય આવી પડે. નિયામનિ વધે,

શુદ્ધાસક્તિ પણ ઘણી થાય, માટે બુદ્ધિમાનિશ્ચય કરવો કે વગ્ગા
 પણ દુઃખંગ હોય અને જાણાત પણ હોય તો જેમ બધી ગમતે
 જેમ શુદ્ધાસાધનો મળે હતા તેમ, આવધાન ગ્રહેવું આમક્તિ ન
 કરવી. હિંસાનો ન થઈને રહેવું. અર્થથી સેવાપ્રતિદ્વા વિષયનો પરિ-
 ભાગ કરવો અને દેહ, મન્દિર, પ્રાણ અંતઃકૃષ્ણ, ચિત્ત, કુદુબ
 વગેરે બધાનો વિનિયોગ પ્રભુસેવામાં કરવો. જો વિનિયોગ ન કરે
 તો બદ્ધિભૂખતા થાય, તેથી ભગવાનનું વિગ્રમણ થાય, વારતે અન્ય
 વિનિયોગથી આવધાન ગ્રહેવું કદાચિત્ પ્રમાણથી અન્ય વિનિયોગ
 થઈ જાય તો પણ ચિંતા તો નહીં કરી હાથ છે શ્રીગણ મર્ત
 મર્થ છે શ્રીમદ્દામણ્યનું વચન શ્રુત છે કે હમર્થો હિ હરિઃ મર્મ-
 ભનો વિધિ એવો છે કે પ્રથમ દિવસે ઉપવાસ કરીને શુદ્ધ થવું
 પછી પ્રભુ સમીપમાં બેસવું. ત્યારે શ્રીજીઆચાર્ય મદ્દામણ્યનું
 વિંદમા નિદા થાય. ત્યાં શ્રીજીઆચાર્ય મદ્દામણ્યનું ગવન દાગ
 આગીકાર કરે છે. શ્રીકૃષ્ણને મર્થ મર્મપાત્ર સ્થાન છે તે થયા પછી
 ગાસમર્પિત કરવાનું આવું નહિ અન્યાય ન કરવો. અન્ય વિનિ-
 યોગ થયા ન દેવો. સેવાગદારને એકપૂર્વક જાણવો. જે પ્રથમા
 આજ્ઞા કરી છે, તે પૂરીને સેવા પ્રકાર જાણીને સેવા કરવી.
 શ્રીજીઆચાર્ય મદ્દામણ્યનું વચનાશ્રુત છે કે સેવા કૃતિર્ગુરોરાક્ષા વાચન
 વા હરીચંદ્રા આધી અન્યથા વર્તે તો શક્તિ ન થાય વ્રજલીલ મધ્ય
 ધિત્તનેજ સમર્પણ કરવાનું છે ત્યાં શ્રીમદ્દામણ્યનું શ્રુતે આગી
 કાર કરે જે જાણસાદ્ પાત્ર આજ્ઞા કરે છે કે સદા સર્વાત્મના
 સ્તેષ્યો મગધાન્ મોષુતેશ્વર સ્મર્ય્યો નોદિકાઝ્ઞે ક્રીડન્ કન્દાવનસ્થિત. ।
 વળી શ્રીજીઆચાર્ય મદ્દામણ્યનું વાક્ય છે કે-આત્માનન્દસમુદ્ભવ
 કાળમેવ કિંચિત્તયેત્ । પ્રભુનું આગમ કરે તે પણ ગિદ્દામણ્યના

દર્શન મારેની આર્તી રાખીને કરો, આ માર્ગમાં અતિવિપ્રયોગ-
 ભાવ વિના પ્રભુને મહાવું મુશ્કેલ છે, કેમકે શ્રીમદ્માત્રુ અમિરપ
 છે. આ માર્ગ પણ તેવોજ છે. મક્કનાં વૈશ્વમેદૈકં એ વાક્યથી
 વળી પ્રતિદિન આટલા અંથોનો અવરથ પાડે કરવો. શ્રીકૃષ્ણાશ્રય,
 નવરત્ન, "મક્તિવધિની, શ્રીવસુનાટક, પરિવ્રટાટક, દુરપોત્તમરહસ્યનામ,
 નામાવલી, શ્રીવજ્રમાટક. સર્વોત્તમ શ્રીમદ્ભગવતનો ૧ અગ્રાચ આટલા તો
 અવરથ પાડે કરવા. શ્રીકૃષ્ણાશ્રય અને પરિવ્રટાટક નો પાડે શ્રીહાકુરુ
 પામે કરવો. બીજા પાડો પરોક્ષ રહીને કરવા. અને માર્ગની રીતિને
 અનુસરીને બધો પ્રભુ બીગજતા હોય અને સેવા થતી હોય ભાંનો
 ૧ હાપ્રમાદ લેવો. તેના કરતાં બીજા અન્ય રથમે પ્રમાદ લેવાની
 આવશ્યકતા આવી પડે તો શ્રીમદ્માત્રુના શ્રીહાકુરુનો મહાપ્ર-
 માદ મેલાવીને લેવો તો ગાંધક નથી, નહિ તો ચરણામૃત અવરથ
 મેલાવવુંજ, અસમર્પિત અથવા અન્યસમર્પિત અર્પણ ન લેવો.
 મદા નાંતુપ્ત થઇને રહેવું, શુદ્ધઆશ્રમમા નિયત હોય તો ભગવત્સેવા
 કરવી. શ્રીકૃષ્ણ: કાર્ણ મમ કહેતા રહેવું. સ્વમાર્ગમાં નિષ્ઠા રાખવી.
 આત્મનિવેદનવાલા વૈભવનોજ મંગ કરવો દુઃખમંથરી હંતા રહેવું
 વળી ભગવત્કાર્ય રિથે આદરભાવ રાખવો. લૌકિકમા આદરભાવ ન
 રાખવો એમ થવાથી બકિતમાર્ગના કર્મોન આગરબ કરેલું કહેવાય
 છે. આવશ્યક લૌકિક વૈદિક કાર્યો અનાસક્તિથીજ કરવાં વળી શ્રીહાકુરુ-
 છને મર્વ મુમર્ગેલું છે એમ જાણીને તે કાર્યમાં દ્રવ્ય થોડું ખરચવું.
 તે દ્રવ્યનો અન્ય વિનિયોગ થશે એમ જાણીને કરનાં રહેવું. મદા-
 સર્વદા શ્રીઆચાર્યજી મદાપ્રબુજનો દત્ત આશ્રય રાખવો. તેથી મર્વ
 સિદ્ધ થશે. એ મધું ક્યાં સુધી લખીએ ૧ જે આ માર્ગમાં રિથનિ
 કરશે તેને આ માર્ગના સર્વ કર્મો શ્રીમદ્માત્રુજી મુગવશે. જેમ

નોન પ્રાપ્ત થતા સ્ત્રીને કટાક્ષાદિ દોષો-ગિખવવા પડતા નથી, તેમ
 શ્રીમદ્દામ્રબુદ્ધની કૃપા થતાં આ માર્ગ એની મેળેજ સમજાશે. આ
 માર્ગની સર્વ વાત એમને એમજ સ્પૃગી આવશે શ્રીકાકુરુજી આપ તો
 સ્વપ્તિયોનું મર્ચથા સિતજ કરશે. અથાક્ષલે મુચ્ચં એ સ્ત્રોત્રથી શ્રીમ-
 દાચાર્યજી એજ આરા કરે છે. અને જ્યાં જન્મ સાર્યક કરવો છે,
 તથા ઘોડામા જાણવું છે તો સકલ દોષ એક ક્ષણમાંજ ભરગ થઈ
 જશે અને સર્વ સ્ફુર્તિ થશે ત્યારે મગજવું કે તે માર્ગનું દક્ષ જે
 મગનાર દત્ત તે મલી મયું. જેણે પુષ્પો ટ્યાં દશે તેના મનના
 તે વાત આવશે, ખીલને ઘણો દુર્લભ માર્ગ છે. કાચ અનિકરાસ
 છે, દુઃસંગો ઘણા આવી મહે છે, સાત્મગનું નામીનશાન ન મરે,
 ત્યારે શ્રીકાકુરુજી આપ તો તેવી ગતિ વિના ઉદ્ધમીન લામે છે.
 સ્વતંત્ર છે, મનમા આવે ને કરે, એમા કોઈનું જોર આત્મનું નથી.
 જાગ્યાની વાત છે.

કેટલાક અભિપ્રાયો.

આ પુસ્તકમાં શ્રી હરિરાયજીના સ્તુતિ ગ્રન્થો જિવા
યના જે સિદ્ધાન્તાત્મક છે તેમાંના ઘણાંખરા યાવતપ્રાચ્ય
એકત્ર કરવામાં આવ્યા છે. સંપ્રદાયનું ખરૂં સ્વરૂપ શ્રીહરિ-
રાયજીના ગ્રન્થોમાં જેવું જણવાઇ રહ્યું છે તેવું ભાગ્યેજ
ખીજા ગ્રન્થોમાં હશે એમ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. આ
સંપ્રદાય ભાવાત્મક છે, અને તેમાં સૈવ્ય પ્રભુપણ ભાવાત્મક,
આ ભાવાત્મક સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું હશે અને તે સ્વરૂપનો
અનુભવ ભગવદ્દીયોને ડેવી રીતે થાય તે જાધી બાબતો
શાસ્ત્રીય રીતે સમજાવવાને ઓમદ્ હરિરાયજીએ કેટલાક
નાના ગ્રન્થો રચ્યા છે ... .. જેમ શ્રી હરિરાયજીના
'શિક્ષાપત્રો' 'કામાખ્યદોષ વિવરણ' તથા 'દુષ્સંગવિજ્ઞાન'
ગ્રન્થો વેણુએને આકર્ષી રહ્યા છે તેવી રીતે આ ગ્રન્થો
પણ આકર્ષશે, એમા કાંઈપણ શંકા નથી. શ્રીહરિરાયજીના
ગ્રન્થોની શૈલી સાન્વચાર્ય છતાં પ્રાસાદિક છે અને જણા-
વતાં યજ્ઞો આનંદ થાય છે કે આ પુસ્તકમાં પણ ભાષાન્તર
કર્તાઓએ તેની પ્રાસાદિકતા જાળવી છે ..... મારા
અભિપ્રાય પ્રમાણે આ તમામ ગ્રન્થોનું ભાષાન્તર પ્રામાણિક
છે, અને આશા છે કે વૈજ્ઞયો જરૂરથી આ પુસ્તકનો

ગઠાદ કરશે. નિ. લી. વિદ્યલેસરી ગો. શ્રીઅનિરૂદ્ધા-
ચાર્યજીના સ્મારકમાં આ ગ્રન્થ પ્રકટ થવાનો હોઈ દરેક
વૈષ્ણવ જરૂરી જોછામાં જોછી એક પ્રત ખરીદી લેશે કે
જેથી ગ્રન્થમાળાની યોજના સુજળ અન્ય ગ્રન્થો પણ પ્રકટ
કરી શકાય.

અમદાવાદ

દેહાલાલ ગોવર્ધનદાસ શાહ

જીમ. એ.

જામનગર

નાગર વકલા

સાંપ્રદાયિક મિહાતો અને મર્મ મમજવા માટે
શ્રીહરિરાયમહાપ્રભુની વાણી એક અદ્વિતીય માધન છે.
શ્રીહરિરાયજીના અતિ સુંદર નાના નાના માર્મિક ગ્રન્થો
અને તેનો સરલ અનુવાદ છાપવાને જે શુભારભ થયો છે
તેનો વૈષ્ણવોએ આત્માદર કરવો ઘટે છે. સાંપ્રદાયમાં આ
એક અત્યાવશ્યક અને અદ્વિતીય કાર્ય છે. વૈષ્ણવોની
અનન્ય ભાવનાનું પોષણ આ ગ્રન્થથી ઘણુંજ સુંદર રીતે
થશે. અનુવાદ સરલ છે.

વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ	लीटी	मासिक	शुद्ध
३	१	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१	११	उत्था	उत्था
१०	१३	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
११	१६	मर्ष	मर्ष
२८	१७	स्वपुत्रं	७. स्वपुत्रं
२९	१२	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
३०	१	मासिक	मासिक
३१	१२	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
३२	१४	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
४१	३	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
४७	२१	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
४८	११	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
८४	२०	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
८६	१	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१०६	४	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१११	२२	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१३४	११	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१३८	१२	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१४७	३	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१२८	१२	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१५३	१३	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं
१६६	१	स्वपुत्रं	स्वपुत्रं

पृ०	शीर्ष	- १२५	१६
१७१	६	प्रेमार्थि-	प्रेमार्थि-
१७२	१७	द-य	-यय
१७९	७	हरेय-	हरेय-
१८१	१०	सु	सु
१९३	३	दार्ताय	द्विं या
१९४	१३	तथा-	सर्प-
१९४	१३	जातः	जातः
२००	२१	तद्विषम्	तद्विषम्
२०६	३	-मिनिवेष्ट	-मिनिवेष्ट-
२०६	४	मगारं	मगारं
२०७	१०	-वाय-नय	-वाय-नय
२०७	इतिगोष्ट २०६ भा ५११ जि०२ याव		
२१०	१८	भाष्याय-	भाष्याय-
२२०	८	-वात्मना-	-वात्मना-
२२५	२०	-भाना	-भाना
२२७	४	यवन्प	यवन्प.
२३२	१९	-लम्बया-	लम्बया-
२३६	११	-नन्ददा-	-नन्ददा-
२४१	९	शरण	शरण
२४१	१०	सम्बन्धानां	सम्बन्धानां
२४८	१	प्रति-	प्रति-
२४९	१०	दत्तने	दत्तने
२५३	४	यदेन	यदेन

पृ. नं.	सं. नं.	शब्दार्थः	शब्दार्थः
२५४	१८	पुष्टि-	पुष्टि-
२५८	८	, प्रामाण्य-	प्रामाण्य-
२५९	९	गति-	गति-
२५९	१२	सात्विक-	सात्विक-
२६१	१	भूत-	-भूत-
२६२	१९	-सुख-	गति-
२६२	२१	सुख-	सुख-
२६४	१६	सुख-	सुख-
२६६	६	-ग्राह्य-	-रमात्म-
२६८	२०	अधिराजि-	अधिराजि-
२७३	१८	श्री-	श्री-
२७५	१२	राजर्षि-	राजर्षि-
२८०	१९	कापोत्येति	कापोत्येति
२८०	२१	नयमी-	नयमी-मि-
२८१	६	अनन्त-	अनन्त-
२८२	२०	नन्दादा-	नन्दादि-
२८२	२१	साम्प्रत-	साम्प्रत-
२९१	१०	श्रीहृत्वाः	श्रीहृत्वाः
२९३	१०	(चिह्निः)	(चिह्निः)
२९७	१४	सुख-	सुख-
२९७	१९	-मन्त्री-	-मन्त्री-
२९८	१०	-विष-	विष-
३०५	३	गन्ध-	गन्धः
३०९	११	जीवेषु	जीवेषु

पृ०	शीर्ष	आदाक	मु०
३०५	१९	निने	चि-ते
३०६	१४	-प्रव	-प्रव
३०७	५	हिंयो	हिंयो
३०८	८	गृहिमि.	गृहिमि:
३०९	१	निदन्त्या	निदन्त्या-
३१०	१९	प्रियनन-	प्रियनन-
३११	९	अभ्यते	अभ्यते
३१२	१३	प्रदानता	प्रदानता
३१३	१५	-भय	भय
४००	१४	भयी	भयी
४०५	१	शङ्का-	शङ्का-
४०५	११	-वय	-वय
४०६	४	समयः	समयः
४०७	१८	शङ्का-	शङ्का-
४०८	३	-कृता	-कृता-
४०८	३	स्वल्पा-	स्वल्पा-
४०८	१२	-कृता	-कृता
४०९	१६	शङ्का-	शङ्का-
४०९	१८	प्रभो	प्रभो-
४१०	१	-ता प्रा-	-ता प्रा-
४१०	२	प्रवृत्त	प्रवृत्त-
४११	९	-बधुभि-	-बधुभि-
४१३	१	बहिमुख-	बहिमुख-

પાઠ	લીંગ	અર્થ	શુદ્ધ
૪૪૧	૧૯	શયાત	અસ્ય ત
૪૪૩	૧	-માલદિ-	-માલદિ-
૪૪૪	૧૦	-વધિન્યા	-વધિન્યો-
૪૪૭	૧૬	દાટર્વ	દાટર્વ
૪૪૯	૨	વસ	મત્પલ
૪૫૪	૩	સદશોભનાયો	મદશો સજાથો
૪૫૫	૧૯	કિ	કિ
૪૬૧	૧૦	-મિતિજા-	-મિતિજો-
૪૬૬	૫	-મતાત્	-માત્
૪૬૬	૨૨	શુદ્ધ-દિનપ-દિન વૈગમ્યનો ક્ષય મતારો અને ગિદ્ધ ઉપને નતિગત વૈગમ્યનો નાશ—	
૪૬૯	૧૬	મંગારા-	વધન-
૪૭૧	૧૧	-વન્ધા	-વન્ધો વા
૪૭૩	૩	ગદ્-મત્તામાં	દિન્યમેયક
૪૭૩	૫	મદ્વ-	મદ્વ-

મુદ્ધન્યા—મને માન એજવાર મૂઝ જોવાની મગવડ રૂઢી,
તેથી અને પાછળા પાનાઓના મૂક તો મળી સમ્યા ન હોવાથી
છાપશૂલો રહી જવા પામી કે, તો લગનદીપ વાચકો અથમથી જિપ્ત
મુજબ સુધારો કરી લખ, પઠીજ અન્યવાચન કરે, એની અભ્યર્થના

—સંપાદક—

૮૬	લાડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૪૧	૧૯	રાવાત	અસંત
૪૪૩	૧	-માલદિ-	-માલદિ-
૪૪૪	૧૨	-વધિન્યા	-વધિન્યો-
૪૪૭	૧૬	દાટર્થ	દાટર્થ
૪૪૯	૨	વલ્લેશ	વલ્લેશ
૪૫૪	૩	સદશોભસાયો	મદસો સપ્તાયો
૪૫૫	૧૯	કિ	કિ
૪૬૧	૧૦	-મિતિજો-	-મિતિજો-
૪૬૬	૫	-નત્વાત	-નાન્
૪૬૬	૨૦	શુદ્ધ-દિનપગદિન વેગ યનો ક્ષમ ગ્નારો અને મિદ્ધ છવને જનિગત વેગઅનો નામ—	
૪૬૯	૧૬	વન્ગરા-	વન્ધરા-
૪૭૧	૧૧	-વન્ધો	-વન્ધો વા
૪૭૩	૩	શુદ્ધ-મત્તાગ	દિન્યોર્વક
૪૭૩	૫	મદ્ધ-	મદ્ધ-

મૂલ્યનક—મને માત્ર એકજવાર પ્રૂફ લેવાની નામવડ રહેતી,
તેથી અને પાછળનાં પાનાઓના પ્રૂફ તો મળી શક્યા ન હોવાથી
છાપખૂલો રહી જના પામી છે, તો ભગવદ્દીપ વાચકો પ્રથમથી જિપ્ત
મુજળ સુધારો કરી લાઇ, પછીજ ત્રિ-અવાચન કરે, એની અભ્યર્થના.

—સંપાદક—